بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- AHKAM'UL-KUR'AN — Muhammed İdris eş-Şafiî
2- AHKÂM'UL-KUR'AN — İmam Ebû Bekr Ahmed er-Razî el-Cessas
3- ALÛSÎ TEFSİRÎ (Ruhul Meanî), — Alusî
4- BUHARÎ'nin ŞERHİ AYNI
5- CELALEYN TEFSİRÎ
6- EL-BURHAN FÎ ULÛMÎ'L-KUR'AN — Bedrüddin ez-Zerkeşî
7- EL-CEVAHİR TEFSİRÎ — Allame Tantavî Cevheri
8- ED-DURRÛL-MENSÛR FÎ'T-TEFSİRİ BİL-ME'SUR, — İmam Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî
9- EL-ESAS FÎ'T-TEFSİR — Said Havva
10- EBUSSUUD TEFSİRÎ (İrşadül-Akli's-Selim ilâ Mezaya'l-Kur'ani'l-Azîm)
11- FETHU'L-BEYAN — Sıddık Hasan Han el-Buharî el-Kanucî
12- FETHU'l-KADİR — Muhammed Bin Ali eş-Şevkânî
13- FİZILALİ'L-KUR'AN — Prof. Seyyid Kutub
14- HAK DİNİ KUR'AN DİLİ — Elmalılı Hamdi Yazır
15- HÛLASATÛ'L-BEYAN — Konyalı Mehmed Vehbi Efendi
16- EL-İTKAN FÎ ULÛMİ'L-KUR'AN — İmam Suyûtî
17- İŞARETÜ'L-İCAZ — Bediüzzaman Said Nûrsî
18- KURTUBİ TEFSİRİ — Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmet el Kurtubî
19- MEHASİNÜ'T-TE-VİL — Allame Cemaleddin el-Kasımî
20- MENAHİLÜ'L-İRFAN — M. Abdülazım ez-Zerkan
21- MÜSLİM ŞERHİ — İmam Nevevî
22- SA'LİBİ TEFSİRİ (Cevahirû'l-Hisan Fî Tefsir-i Kur'an)
23- TEFSİR-İ BEGAVÎ — Hüseyin b. Mes'ud el-Begavî
24- TEFSİR-İ BEYZAVÎ (Envaru't-Tenzil), — Nâsıruddin Abdullah b. Ömer el-Beyzavî
25- TEFSİR-İ KEŞŞAF — Zemahşerî
26- TEFSİR-İ EBÛ HAYYAN (el-Bahru'l Muhit), — Ebû Hayyan
27- TEFSİR-İ İBN KESİR — Hafız İmamüddin Ebu'lFida İsmail b. Kesir
28- RUHU'L-BEYAN TEFSİRİ — İsmail Hakkı el-Bursevi
29- EL-MUNTAHEB FI TEFSİRU'L-KUR'AN — (Lecnetu'l-Kur'an Ves-Sunne)
30- ET-TEFSİRU'L-KAYYIM — İbn Kayyım el-Cevzî
31- TEFSİRU'L-MENAR, — es-Seyyid Muhammed Reşid Rıza
32- TEFSİRU'L-MERAĞI,
33- TEFSİR-İ RAZİ (Mefatihu'l-Gayb) — Fahreddin er-Razî
34- TEFSİR'İ ES-SİRAC EL-MÜNİR, — Hatibi Şerbinî
35- TEFSİR'İ TABERİ — Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî
36- TEFSİR'İ AYATÜ'L-AHKAM — Muhammed Ali es-Sabunî
37- İBN ABBAS'dan rivayet edilen TENVİRU'L-MİKYAS
38- ZADU'L-MESİR Fİ İLMİ'T-TEFSİR — İbnu'l-Cevzî
39- Ebû Kasım Hüseyin b. muhammed er-ragıp el-İsfehanî'nin Tefsiri
40- Fetevâ Ibn-is-Salah Fit-Tefsir — Ebu Amr Osman b. Abdurrahman eş Şehrazari

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 4

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

OKUSAN

YAYINCILIK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Binbirdirek, Suterazisi Sok. No:2/2 Kat.3
34400 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel: 518 17 98 - 518 40 29

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright OKUSAN YAYINCILIK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Okusan Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Sahibi:
Mehmet ARSLAN

Tashih:
Ahmet BÜYÜKKAYMAZ

Yazı İşleri:
Hikmet KURTULUŞ

Dizgi:
Bayrak Yayımcılık - Matbaacılık Koll. Şti.

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa DİNSEVER

OKUSAN YAYINCILIK UMUMİ NEŞRİYAT NO: 2

Temel Eserler Serisi: 2/ 4

OKUSAN

YAYINCILIK SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Binbirdirek, Suterazisi Sok. No:2/2 Kat.3
34400 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel: 518 17 98 - 518 40 29

© Tefsirde Kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ
بِهِۦ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ أَكَلَ
السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَٰمِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن دِينِكُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ ۚ اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَٰمَ دِينًا ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ
فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ ۙ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾
يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم
مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ۖ فَكُلُوا مِمَّآ
أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَٰتُ ۖ وَطَعَامُ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۖ وَالْمُحْصَنَٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنَٰتِ
وَالْمُحْصَنَٰتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِىٓ أَخْدَانٍ ۗ وَمَن يَكْفُرْ
بِالْإِيمَٰنِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِى الْءَاخِرَةِ مِنَ الْخَٰسِرِينَ ﴿٥﴾

«(3) Size ölü (eti), kan, domuz eti, Allah'tan başkası adıyla kesilen, boğulmuş, vurulmuş, yüksekten düşmüş, boynuzlanmış ve canavar yemiş (parçalamış) hayvanlar — henüz canlı iken kestiğiniz müstesna — dikili taşlar üzerinde kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız haram kılınmıştır. İşte bunlar sapıklıktır. Bugün kâfirler sizin dininizden (yani yıkılmasından) ümit kestiler. Artık onlardan korkmayın. Benden korkunuz. Bugün size dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi de tamamladım ve size din olarak İslâmı seçtim. Kim ki şiddetli bir açlıkta kaçınılmaz bir ihtiyaçla başbaşa kalırsa, günaha yönelmeksizin (haram saydıklarımızdan yetecek kadarını yiyebilir. Çünkü Allah bağışlayıcı ve esirgeyicidir.»

«(4) (Ey Habibim!) Senden kendilerine neyin helâl kılındığını sorarlar. Onlara de ki: Bütün temiz şeyler size helal kılındı. Allah'ın size öğrettiği gibi öğretip yetiştirdiğiniz avcı hayvanların yakalayıp öldürdüklerinden de üzerlerine Allah'ın ismini anarak yeyiniz. Allah'tan korkup sakınınız. Şüphesiz ki, Allah hesabı çabuk görendir.»

«(5) Bugün temiz ve pak nimetler size helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yiyeceği size helâl olduğu gibi sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Müminlerden hür ve iffetli kadınlarla, sizden önce kendilerine kitab verilenlerden (yani Hristiyan ve Yahudilerden yine) hür ve iffetli kadınlarla, zina yapmamış, ve gizli dostlar edinmemiş olduğunuz halde mehirlerini vermek suretiyle (evlenmeniz) size helâl kılındı. Kim imanı inkâr edersl, kesinlikle yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Bu âyetlerin tefsirinde büyük müfessir Mahmud el-Alusî (vefatı: 1270)'den alıntılar yaparak devam edelim: Bu üçüncü âyet, birinci âyette **«Sizin üzerinize okunacak hariçtir»** diye geçen haramları açıklamaya başlamaktır: Ölünün haram olması, etinin yenilmesinin haram olması demektir. Ayetteki Meytet (ölü), kendiliğinden ve herhangi bir sebeb olmaksızın ruhu bedeninden çıkmış ve kesilmemiş (yani mundar olmuş) hayvan demektir. Kandan maksad, akıp bedenden çıkan kandır. Zira cahiliyet ehli akıtılmış kanı çanaklarda pişirip yiyorlardı. Ciğer gibi akıtılmamış kan ise mubahtır. Dalağa gelince, âlimlerin çoğu onun da mubah olduğunu savundular. İmamiye'ler yani Caferi'ler, onun haram olduğunda icma etmişlerdir. Hz. Ali'den ve İbni Mesud'dan onun yenmesinin mekruh olduğu hakkında rivayetler gelmiştir. Ayette özellikle domuz eti denilmiş, çünkü hayvanlardan yenilen etleridir. Davudi - Zahiri ve arkadaşları bu âyetin zahirine yapışarak domuzun sadece eti haramdır, kılı, kemikleri ve diğer nesneleri haram değildir demişlerdir. Fakat Caferiler de dahil dört mezheb ve Ehli Sünnetin tamamı domuzun her parçasının haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Abdurrezzak «El Musannaf» isimli kitabında Katade'den şu hadisi rivayet ediyor: **«Domuz eti yiyen bir kimseye tövbe etmek teklif edilir. Eğer tevbe ederse, ne alâ, aksi takdirde öldürülür.»** Bu Hadis «garib»tir. Buna rağmen bu tehdidin sebebi şu olabilir: Bugün domuzun (Alusî yaşadığı 1270'leri kasdediyor) yenilmesi zünnarın giyilmesi gibi, küfrün alâmetlerinden olmuştur. (1) Fakat burada teemmül etmek (düşünmek) gerektir.

«Allah'tan başkasının adına boğazlanan» yani kesildiği zaman başkasının adı açıkça anılarak boğazlanan hayvanın da, eti yenilmez. Ihlâldan maksad, Lat ve Uzza gibi kime kesilirse, onun ismini getirmektir. Bir hayvanı keserken «Falanın ismiyle bunu kesiyorum» dese o hayvanın eti mundar oluyor. Ama bir insanın teşrif etmesinden dolayı fakirlere yedirmek maksadıyla Allah'ın ismi anılarak kesilen hayvan böyle değildir. Burada ihtilâf var, dikkatli olmak gerektir.

(1) Bkz. Alusî: Ruhul-Meanî 6-57 Darul-İhyâ Beyrut

«Boğulan», Es-Suudi, «Boğulandan maksad, başı iki ağaç arasına sokulup öldürülen hayvandır.» dedi.

Dahak ve Katade «Avcının ipiyle boğulup ölen hayvan demektir» dediler.

İbni Abbas «Cahiliyet ehli sığırı boğarak yerlerdi. İşte bu, müslümanlara haram oldu.» demiştir.

«Boğulma hangi tarzda olursa olsun, âyetteki hükmü hepsinin üzerine hamletmek daha uygundur. Boğulma hangi şekilde olursa olsun, boğulan hayvanın eti müslümanlara haramdır» tarzında âyeti tefsir etmek de elverişlidir.

«Vurularak ölen»... Yani ölünceye dek sopalanan ve taşlanan bir hayvanın eti de haramdır. Bu hükmü İbni Abbas söyledi. (1) Katade ve Suddi «Ancak sopa ile vurulan, yani sopa ile tâ gevşeyinceye ve ilikleri kesilinceye kadar vurulan hayvanın eti de haramdır dediler.»

«Mutaraddiye», yüksek bir yerden düşen veya bir kuyuya düşüp de ölen hayvan demektir.

«Natıha», başka hayvan tarafından boynuzlanarak öldürülen hayvandır. İki hayvan toslaşır, ikisi de ölürse, ikisinin de eti haramdır.

«Yırtıcı hayvanın yediği» yani yırtıcı hayvan, öldürdüğü hayvandan bir parça yerse o hayvanın geri kalan eti haramdır. «Bir parçasını yerse» dedik, çünkü hepsini yediği zaman, artık herhangi bir hüküm taâlluk etmez. Ve ondan bir istisna da caiz olmaz. Yani bir parçasını yerse gerisini bırakırsa hüküm taallük eder.

«Ancak sizin kestiğiniz müstesnadır.» Ancak yetiştiğiniz halde, kesilen hayvanın çırpınması gibi daha çırpınacak şekilde hayatı varsa bu takdirde kesersen bunun eti yenir.

Delil sayılan Es-Seyyid Muhammed Bakır ile Es-Seyyid Caferi Sadık'tan rivayet ediliyor: «Kesilip de eti helâl olan hayvanın en son hayatı, kulağını veya kuyruğunu veya göz kapaklarını oynatmasıdır.»

Hasan Basri de bu hükme razı olmuştur. Katade, İbrahim, Tavus, Dahhak ve İbni Zeyd, de böyle demişlerdir.

---

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî 6-57 Dar. İh. Beyrut.

Bazıları, **«Hayatı mustakirre şarttır. Hayatı mustakirre o hayattır ki (ölümün) kenarına gelmemiştir. Bunun alameti; kesildikten sonra hayvanın çırpınmasıdır.»** dedi.

Hz. Ali ve İbni Abbas «Buradaki istisna, bahsi geçen bütün haramlara aittir. Ancak kesilmeyi kabul etmeyen hariçtir. Yani mundar olan hayvan, kan ve domuz hariç, diğerlerin hepsi istisnaya dahildirler. Yani Allah'tan gayrisinin adıyle kesilen hayvanda daha hayat varken yetişip yeniden besmele getirilip keserse helâl olur. Boğulan, vurulan, yüksek bir yerden düşen, boynuzlanan veya yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanan hayvanda daha hayat var ise, kişi yetişir onları keserse, etleri helal olur. O halde âyetin mânâsı: «Bahsedilenlerin hepsi size haram olmuştur. Ancak Allah'ın kesmekle helal kıldıklarına yetişip keserseniz bu sizin için helâldir.» Bu tefsir, İmam Malik'ten ve Medine ehlinin bir cemaatinden de rivayet edildi. Cübbai de bu tevili ihtiyar etmiştir. (1)

Ayette bahsi geçen **«Tezkiye»** şer'an boğazın ve nefes borusunun keskin bir bıçakla kesilmesi demektir. Bunun tafsilâtı fıkıh kitablarında vardır. Bu âyeti celîleden «Avcı hayvan, bir avı yakalar, ondan birşeyler yerse, onun eti helâl olmaz (2) diye delil çıkarmışlardır.

Bu haram kılınan nesnelerin niçin haram kılındıklarının hikmetine, birkaç cümleyi Seyyid Kutub'tan nakletmek suretiyle işaret edelim. «İster beşeri ilim, bu haram olanların nedenine ve hikmetine varsın, ister varmasın, ilâhi ilim bunların hoş ve helâl olmadığını takrir etmiştir. İman eden bir insan için bu takrir kâfidir. Çünkü Cenab-ı Hak pisliklerden başkasını haram kılmaz. Beşeri hayata herhangi bir yönden zarar verenden başkasını haram kılmaz. İsterse insanlar bu zarardan haberdar olsunlar, isterse bilmesinler. Acaba insanoğlunun ilmi her zarar verene ve her faideli olana yetişmiş midir? Allah'tan başkasının adıyla kesilen hayvanın eti haram olmuştur. Çünkü bu, imanın başlangıcına ters düşer. İman, Allah'ın birlemesini gerektirir. Uluhiyette onun teklemesini zorunlu kılar. Bu birlemenin üzerine istekleri terettüp eder. Bu isteklerin birincisi, her niyet ve her amelde Allah'a yöneltmeyi, her amelde, her harekette sadece Onun isminin anılmasını

(1-2) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî 6-57 Dar. İh. Beyrut.

gerektiriyor. Her amel ve her harekete onun ismiyle başlamayı vacip kılıyor. Binaenaleyh onun değil, başkasının ismiyle başlayan birşey haram olur. Ne Allah'ın ne de başkasının ismi üzerinde anılmayan birşey de haramdır. Çünkü bu da, imanın esasına ters düşer. Başlangıçta îmandan çıkmamış olur. Dolayısıyle bu yönden habis sayılır. Mundar, kan ve domuz eti gibi hissi pisliklere iltihak etmiş oluyor.»

İbni Kesir şunları söylüyor: Allah, bu âyeti celîlede kullarına bu haramları yememeyi tazammun eden bir yasağı haber veriyor. Şöyle ki, harici sebebler olmaksızın kendiliğinden ölüp murdar olan bir hayvanın etinde kan kalır. İçinde kan kalan bir etin yenmesi hem dine, hem de bedene zarar verir. Bunun için de Cenab-ı Hak mundarın etinin yenmesini haram kılmıştır. Ölülerden balık istisna ediliyor. Evet ister kesilmek suretiyle, ister kesmeksizin ölsün helâldir. Çünkü Malik «Muvatta»ında, İmam Ahmed ve İmam Şafiî «Müsned»lerinde Ebu Davud, Tirmizi, Nesei ve İbni Mace sünenlerinde, İbni Huzeyme ve İbni Hibban sahihlerinde Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet ederler: **«Resûlüllah'tan deniz suyu soruldu. Cevab olarak: Deniz suyu pek temiz, ölüsü helâl olan bir mahlûktur»** dedi. Çekirge de balıklar gibidir. Çünkü ileride onun hakkında hadis gelecektir.

İbni Abbas'tan: **«Dalak yenilir mi diye soruldu. «Yeyiniz.»** cevabını verdi. Dediler ki: **«O, kandır.»** İbni Abbas, **«Cenab-ı Hak, ancak akıtılmış, olan kanı size haram kıldı»** buyurdu.

Hz. Aişe'den soruldu: **«Akıtılmış kanın yenmesi niçin yasaklandı?»** Cevab: **«Allah'ın Resûlü bize iki ölüyü ve iki kanı helâl kıldı. Helâl kılınan iki ölüye gelince, balık ile çekirgedir. Helâl kılınan iki kan ise, ciğer ile dalaktır.»** Ahmed İbni Hanbel, İbni Mace, Dârekutni ve Beyhaki de bu hadisi rivâyet ettiler. Fakat buna rağmen zayıftır. (Bu söz İbnu-Kesirin'dir.)

İSLÂMIN BİR KERAMETİ

İbni Ebi-Hâtim, tarıkıyle Ebi-Umame, Suddi bin Aclan'dan rivâyet edilmiştir. «Resûlüllah beni, bir kavme gönderdi. Ben onları Allah ve Resûlüne davet ettim. Onlara İslâmın kaide ve kurallarını arzet-

meye çalıştım. Bu maksadla onlara varıp, onları İslâma davet ettiğimden kan dolu bir çanağı getirip ortaya koydular. Bir araya gelip de kanı yemeğe başladılar. «Ey Süddi! Sen de gel ye» dediler. Ben onlara: **«Vay halinize. Bunu haram kılan Peygamberin yanından size elçi olarak geliyorum»** dedim. Bunun üzerine bana yönelip sordular: «Niçin bu haram kılınmıştır?» Onlara şu âyeti okudum: **«Size murdar olan hayvanın eti ve kan haram kılınmıştır.»** Hadisi Hafız Ebu Bekir bin Merduyeh (veya Merdeveyh) rivâyet etmiştir. Ayni zat şu eki de rivâyet etti: «Ben onları İslâma davet ettim. Onlar kabul etmediler. Onlara «Çok susadım. Bana bir yudum su verin» dedim. Onlar: **«Sana su vermiyeceğiz, susuzluktan ötürü ölünceye kadar seni kendi haline bırakacağız.»** dediler. Üzüldüm, başıma sırtımdaki abayı çekip şiddetli bir hararetin altında kızgın kumların üstünde uykuya daldım. Uyku halinde iken birisi bana geldi. Elinde cam bir bardak vardı. İnsanlar ondan daha güzelini görmemiştir. Su dolu idi. Adem oğlu o sudan daha lezzetlisini tatmamıştır. Bardağı bana verdi, içtim. Bitirdikten sonra uyandım. Allah'a yemin ederim ki, o içişten sonra artık susamadım.»

Başka bir tarikta hadisin sonunda bu ek vardır: O içişten sonra artık susamadım ve bunalmadım.» Uyandığımda onlardan birbirlerine: «Sizin ileri gelenlerinizden bir kişi size misafir gelmiştir. Ona bir ayran dahi ikram etmediniz» dediklerini işittim. Bunun üzerine bana bir ayran veya suyla karıştırılmış süt getirdiler. Ben: **«Ona ihtiyacım kalmadı. Allah bana yedirdi ve içirdi.»** dedikten sonra karnımı gösterdim. Bunun üzerine hepsi müslüman oldular. (1)

İSLÂMDA DOMUZUN DURUMU

Domuz, ister evcil, ister vahşi olsun haramdır. Onun eti, bütün parçalarını hatta yağını dahi kapsamaktadır. Zahirilerin bu konudaki kayışlarına ihtiyaç yoktur. Çünkü en belirgin kavle göre «LAHM» (et) tabiri bütün parçaları kapsamaktadır. Arap lügatinden de daimi örften de bu anlaşılmaktadır.

---

(1) Bkz. İbn Kesir 2-479 Dar. End. Beyrut

Sahihi Müslim'de Bureyde bin Huseyin el Eslemi'den rivâyet edilmiştir: Allah'ın Resûlü buyurdu: **«Nerdeşirle (bir oyundur) oynayan bir kimse sanki elini domuz kanıyle boyamıştır.»** Madem ki, Resûlü Ekrem domuz kanına el dokundurmaktan bu kadar insanı ürkütüyor, acaba onu yemek hakkındaki tehdit ne denlidir? Bu hadis, etin iç yağları ve kan dahil bütün parçaları kapsayıcı olduğuna delildir.

Sahiheyn'de, Allah'ın Resûlü: **«Şüphesiz ki, Allah, içkiyi, murdar olan hayvanın etini, domuz etini ve putların yapılmasını ve tapılmasını haram kılmıştır.»** buyurduğu zaman denildi ki, **«Ey Allah'ın Resûlü! Acaba murdarın iç yağları nasıldır? Onunla gemiler sıvanıyor, (yağlanıyor). Onunla deriler tabak ediliyor. Onunla halk çıra yakıyor.»** Cevap olarak buyurdular: **«Bu işlerde kullanılması da haramdır.»**

Sahihi Buhari'de Ebu Süfyan'ın hadisinde şu geçiyor: «Ebu Süfyan Bizans kıralı Herakle'ye: **Muhammed (S.A.V.) bize mundar hayvanın etini ve akan kanı haram kıldı.»** dedi.

ALLAH'DAN BAŞKASININ İSMİYLE KESİLEN HARAMDIR

Kesilirken, üzerinde Allah'ın isminden başkasının ismi anılan hayvanın eti haramdır. Çünkü Cenab-ı Hak, yüce isminin anılması suretiyle kesilmeyi farz kılmıştır. Allah'ın isminden başka ister putun, ister Tağutun, ister herhangi bir varlığın ismini anan bir kimsenin kestiği haram olur. Bu hükümde ittifak vardır. (1)

BESMELESİZ KESİLENİN DURUMU

Alimler, besmelesiz kesilen hayvanın etinin yenip yenmeyeceğinde ihtilâf etmişlerdir: Kasten veya unutarak besmeleyi terkeden bir müslümanın kestiğinde ihtilâf edilmiştir. Başkasının ismini anmak suretiyle kesilen hayvanın haramlılığı konusunda ise ihtilâf yoktur.

İbni Ebi-Hâtim tarikıyla Ebu Tufeyl'den rivayet ediliyor: Adem (A.S.), dört şeyin haram olmasıyla Cennetten indi: 1 — Murdar, 2 —

(1) Bkz. İbn Kesir 2-480 Darul-End. Beyrut Tarihsiz

Kan, 3 — Domuz eti, 4 — Allah'dan başkasının ismiyle kesilen hayvanın etidir. Bu dört şey hiçbir ümmette, hiçbir millette helâl olmamışlardır. Bunlar, Cenab-ı Hakkın yer ve gökleri yarattığından beri haramdırlar. Kıyamete kadar da böyle devam edecektir. İsrailoğullarının zamanında Cenab-ı Hak, onlara daha önce helâl kıldığı birtakım güzel şeyleri günâhlarından ötürü haram kıldı. İsa (A.S.) gelince, daha önceki şeriatı (yani Adem (A.S.) döneminde gelen şeriatı) Cenab-ı Hak ona verdi. İsrailoğullarına daha önce haram kılınanların dışında herşeyi helâl etti. Onlar da İsa'yı (A.S.) yalanladılar ve ona karşı isyan bayrağını çektiler.» Bu eser garib bir eserdir. (1)

Boğulan hayvan ister kasten, ister korunmak için bir iple bağlanmış, gece veya gündüzleyin sağa sola hareketler yaparak tesadüfen boğulmuş olsun eti yenilmez. Sopalarla veya ağır şeylerle vurulup öldürülen hayvanın eti de yenilmez.

Sahih de Adiy bin Hâtımdan rivayet ediliyor: Sordum: **«Ey Allah'ın Resûlü: Ben bazan ava Mir'adı (uçları sivri ortası kalın ok) atıyorum. Vurarak öldürüyorum. Onu yiyebilir miyim? Buyurdular «Mir'adı attığın zaman, eğer delerse, avlananın etini ye. Eğer delmezse etini yeme. Çünkü o vurularak öldürülmüş sayılıyor.»**

Görüldüğü gibi Cenab-ı Peygamber, atılan ok, veya mizrak veya benzeri bir şey, keskin ve ucu deliyorsa isabet ettiği hayvanın eti yenilir. Delmezse yalnız ağırlığıyla öldürüyorsa, eti yenilmez. (Bu fukahanın katında ittifak edilmiş bir meseledir. Fakat kesici alet, enlemesine av hayvanına isabet edip ağırlığıyla ve yaralamadan hayvanı öldürürse acaba onun eti yenilir mi diye ihtilâf etmişlerdir. Burada İmam Şafii'nin iki görüşü vardır: Birisine göre yenilmez. İkinci görüşüne göre helâldir. İmam Şafiî bunun delili olarak şunu ileri sürdü, talimli köpeğin avladığını hayvanın bedeninde parçalama yoksa da eti helâldir. (2)

Kesilen hayvan kesişten sonra hayatına delâlet eden bir hareketi yaparsa, helâldir. Bu, cumhuru fukahanın mezhebidir. Ebu Hanife, Şafiî, Ahmed İbni Hanbel, buna kaildirler.

(1) Bkz. İbn Kesir 2-481 Dar. End. Beyrut-Tarihsiz.

(2) Bkz. İbn Kesir 2-480 Darul-End. Beyrut Tarihsiz

İbni Vehb Malik'ten: **«Canavar tarafından karnı deşilmiş bir hayvanın eti yenilir mi?»** diye soruldu. Malik: **«Karnı deşilmiş, barsakları dökülmüş bir hayvanın kesilip etinin yenilmesini ben helâl görmüyorum. Neyini keseceksiniz.»** diye cevab verdi.

Eşheb: «Malik'ten soruldu: Yırtıcı hayvan koça hücum ediyor, belini kırıyor. Ölmezden önce bu koçu kesmek onun etini helâl eder mi?» Malik: Yara seher (nefes borusu ve hava) damarına varmış ise, onun yenmesini caiz görmüyorum. Eğer etrafına vurmuş ise, zaten bir zarar yoktur.» diye cevab verdi. Bunun üzerine İmam Malik'e, denildi ki: Ona hücum etmiş, belini kırmıştır! İmam Malik: Helâldir demek pek hoşuma gitmiyor, çünkü hayvan artık yaşamayacaktır, dedi. Yani yenmesine taraftar olmadı.

Yine Malik'den soruldu: Kurt koyuna hücum edip saldırıyor. Karnını deliyor, fakat barsaklarını delmiyor. Bu hayvan kesilirse, eti yenilir mi?» Cevab: «Karnını deldiği zaman, onun yenmesini ben caiz görmüyorum.» Bu, İmam Malik'in mezhebidir.

Ayetin zahiri İmam Malik'in istisna ettiklerinin hepsini kapsamaktadır. Yani onun görüşünün tam tersidir. Ayeti tahsis eden bir delile ihtiyaç vardır. Ama bu delil İmam Malik'in katında var mı yok mu biz bilmiyoruz. Allah daha iyisini bilir. (1)

Sahihayn'de Rafi bin Hudeyç'ten rivayet edildi: **«Ey Allah'ın Resûlü! Biz yarın düşmanla karşı karşıya geleceğiz. Bizim beraberimizde bıçak yok. Acaba biz keskin kamışlarla hayvanları kesebilir miyiz?»** Cevab: **«Kanı akıtan her âletle kesilen ve Allah'ın ismi üzerinde anılan hayvanın eti yenilir, onu yeyiniz. Ancak diş ve tırnaklar hariçtir. Onu da size haber vereceğim! Diş ise, kemiktir. Tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır.»**

DİKİLİ TAŞLAR ÜZERİNDE KESİLENİN HÜKMÜ

«Dikili taş (put)lar üzerine kesilen de haramdır.» Mücahid ve İbni Cüreyr dikili taştan maksad, Kâbe'nin etrafında dikilen taşlardır.

(1) Bkz. İbn Kesir 2-487 Dar. End. Beyrut-Tarihsiz.

İbni Cüreyc: Kâbe'nin etrafında üçyüzaltmış beş (365) taş (put) dikilmişti. Araplar cahiliyet döneminde o putların yanında kurban keserlerdi. O putların Kâbe yönüne düşen taraflarını, o kurbanların kanlarıyla boyarlardı. Etleri açıp o putların üzerinde güneşde kuruturlardı. Cenab-ı Hak böyle yapmaktan müminleri yasakladı. Bu kesilenlerin etinden yemeyi müslümanlara haram kıldı. Bu putların yanında kesilen hayvanların üzerinde besmele söylenilirse dahi etleri yenilmez. Çünkü burada Cenab-ı Hakkın haram kıldığı şirkler vardır. **«Oklarla kısmet aramak da haramdır.»** Yani «Ey Mü'minler! Oklarla kısmetinizi aramanız sizin için haramdır.» Araplar cahiliyet döneminde bunu yapıyorlardı. Üç ok vardı. Birincisinin üzerinde «Yap», diğerinin üzerinde «Yapma» ibaresi yazılıydı. Üçüncüsünün üzerine «Boş» mânâsını ifade eden «GÜFUL» ibaresi yazılıydı. Bazıları, bir okun üzerinde **«Rabbim bana emretti»** ibaresi, diğerinin üzerinde **«Rabbim bana yasakladı»** ibaresi ve üçüncüsünün üzerinde Guflun ibaresi yazılı idi. Veya birşey yazılmamıştı. Onları karıştırırlar, EMR —YAP— oku çıkarsa yaparlar, NEHYİ —YAPMA? oku çıkarsa terkederlerdi. Boş ok çıkarsa yeniden okları karıştırırlardı. Ayetteki **«istiksam»** kelimesi kısmeti taleb etmekten alınmadır. Ebu Cafer bin Cerir et Taberi böyle takrir etti.

Muhammed bin İshak ve başkaları «Kureyş'in en büyük putu «HÜBEL»di. Kâbe'nin içerisinde bulunan bir kuyunun üzerinde dikilmişti. O kuyuya Kâbe'nin hediyeleri ve malları bırakılırdı. Onun yanında yedi ok vardı. Kureyş'in müşkil meselelerinde oraya müracaat ederlerdi. Maksadları o oklarda yazılıydı. O oklarda onlara ne çıkarsa, ona göre hareket ederlerdi» dediler...

Sahihayn'da sabitdir ki: «Resûlü Ekrem Fetih günü Kâbe'ye girdiği zaman, Hz. İbrahim ve İsmail (A.S.)'ın heykellerini gördü. Ellerinde oklar vardı. Bunun için buyurdu: **«Allah bu putperestleri kahretsin. Kendileri de biliyorlar ki, Hz. İbrahim ve İsmail hiç bir zaman fal atıp oklarla kısmet talebinde bulunmamışlardır.»**

Sahihayn'da varid olmuştur ki; Sürake bin Malik bin Cü'şüm: Medine'ye muhacir olarak gitmekte olan Cenab-ı Peygamber ile Ebu Bekri (R.A.) hicret gününde yakalamak için çıktığımda önce oklarla kısmet talebinde bulundum: Acaba onlara zarar verebilir miyim? Vere-

mez miyim diye fal açtım. Benim istemediğim, hoşuma gitmiyen: **«Onlara zarar veremezsin»** oku çıktı. Oklara isyan ederek onların arkasına düştüm. İkinci ve üçüncü defa oklara müracaat ettim. Hep hoşuma gitmeyen, yani «onlara zarar veremezsin» çıkıyordu. Böylece onlara zarar veremedim» dedi.

Sürâke bunları yaparken müslüman olmamıştı, sonra müslüman oldu.

İbni Merduveyh, İbrahim bin Yezid tarikıyle rivayet ediyor: Allah'ın Resûlü buyurdu: **«Kâhinliği kabul eden, oklarla kısmet arayan, kuşun uçurtmasıyla yolculuktan dönen bir kimse (Cennet) derecelerine girmeyecektir.»**

El-Mücahid, **«Oklarla kısmet taleb etmek de haram kılındı size»** âyetinin tefsirinde; «Bunlar Arapların okları, Fars ve Rumların da zarlarıdır. Bunlarla kumar oynuyorlardı.» Mücahid'den «Ezlam» (oklar) hususunda bunlar, kumar için konulan oklardır, diye rivâyet edilende nazar vardır. Ancak «Bu oklar bazan hayrı taleb etmekte, başka zamanda da kumarda kullanılırlardır» denilirse bu müşkülât kaldırılmış oluyor.

İSLÂMDA İSTİHARE NAMAZI

İmam Ahmed, Buharî ve Sünen sahibleri Abdurrahman bin Ebul-Mevâlî senediyle Muhammed bin Munkedir'den rivâyet ediyorlar: Resûlü Ekrem nasıl ki Kur'an'ı Kerim'den sûreleri bize öğretti ise bütün emirlerde istihareyi (yani hayrı taleb etmeyi) de bize öğretiyor. Ve buyuruyordu: **«Sizden bir kimse, bir emri yapmak istediği zaman farz olmayan iki rekât namaz kılsın. Sonra şunu söylesin: Ey Allah'ım! Ben senin ilminle senden hayrı taleb ediyorum. Senin kudretinle senin takdirini senden taleb ediyorum. Senin yüce faziletinden senden istiyorum. Sen kudret sahibisin, benim kudretim yok. Sen bilirsin, ben bilmiyorum. Sen gaybların allâmisin, yani çok bilicisisin. Ey Allah'ım! Eğer bu emrin bana hayırlı olduğunu biliyorsan** (bunu söylediği zaman, neyi kastedip yapmak istiyorsa onu söyleyecektir) **eğer bu emrin bana dinimde ve dünyamda, maişetimde ve emrimin neticesinde**

hayırlı olduğunu biliyorsan onu bana takdir buyur. Bana kolaylaştır. Sonra benim için onda bereket kıl. Ey Allah'ım eğer onun bana dinimde dünyamda, maişetimde, ömrümün neticesinde şer olduğunu biliyorsan onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Hayrı nerde olursa bana takdir buyur. Beni ona razı kıl.» buyurdu. Hadisin lafzı Ahmed'indir. Tirmizi: «Bu hadis, Hasen, Sahih ve garibtir. Onu ancak İbni Ebul-Mevâlî hadisinden biz tanıyoruz» dedi. (1)

İslâm dünyasının yirminci asrının filozofu Tantavi Cevherî'nin tefsirinden konumuzla ilgili bazı parçalar alalım:

Meysere'den rivâyet edildi. Allah bu Maide sûresinde (18) onsekiz hüküm indirmiştir ki, başka sûrelerde bunlar indirilmemiştir: 1 — Boğularak öldürülen hayvanın eti yenilmez. 2 — Vurularak öldürülen hayvanın eti, 3 — Yüksek bir yerden düşerek ölen hayvanın eti, 4 — Boynuzlanarak öldürülen hayvanın eti yenilmez. 5 — Sizin kestiğiniz hariç, yırtıcı hayvanlar tarafından bir parçası yenilmiş ve ölmüş hayvanın eti yenilmez. 6 — Putlara kesilen hayvanın eti yenilmez. 7 — Oklarla kısmet taleb etmek sizin için haram kılınmıştır. 8 — Allah'ın size öğrettiğini öğretip de yetiştirdiğiniz avcı hayvanların avlanıp tuttuğu avın eti yenir. 9 — Kendilerine kitab verilen kimselerin (yani Yahudi ve Hristiyanların) yemeği size helâl kılınmıştır. 10 — Kendilerine kitab verilenlerin iffetli kadınlarıyla evlenmek size helâl kılınmıştır. 11 — Abdestin ve taharetin hükmünü getiren âyet. 12 — Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadınların ellerini kesin, hükmü. 13 — İhramda olduğunuz zaman av avlamayınız, öldürmeyiniz hükmü. 14 — Allah Bahire diye birşey kılmamıştır. (Yani bu Arapların cahiliyet dönemindeki uydurmasıdır). Allah'ın kanununda bir deve veya bir sığır, bir hayvan falan yaşa geldikten sonra kesilmez, ondan istifade edilmez diye bir hüküm yoktur. 15 — Saibe diye bir şey kılmamıştır. 16 — Vesile diye bir şey kılmamıştır. 17 — Hâm diye bir şey kılmamıştır. Bunlardan maksad nedir, ilerde gelecektir. 18 — Sizden birisi ölüme hazırlandığı zaman... hükmüdür..

Bu onsekiz mesele üç kısma ayrılır. Birinci kısım, Araplar katında

(1) Bkz. İbn Kesir 2-488 Dar. End. Beyrut Tarihsiz

helâl olup Allah tarafından haram kılınan kısımdır. Bu da yedi tanedir. İkinci kısım, helâl kılınan kısımdır. Bu da yedidir. Üçüncü kısım, dörde ayrılır: a) Cismin hissi ve manevi pisliklerden tenzihine götüren kısmı, b) Nefislerin mallarda hırsızlık suretiyle hainlik yapmaktan tenzih edilmesine götüren kısım, c) Özel durumlarda hayvanın öldürülmesiyle yokluğuna götüren kısım, d) Ve şahidlikteki adalete götüren kısımdır. İşte bunlar onsekiz (18) oluyorlar.

Allâme Tantavi bunları söyledikten sonra şöyle devam ediyor: Mundar olmuş bir hayvanın haram olması akla da uygundur. Çünkü kan, latif bir cevherdir. Hayvan kendiliğinden öldüğünde, kan damarlarında hapsedilir, kokar ve bozulur. Onu yiyen bir kimse de zarar görür. Domuz etine gelince; Domuz yiyecekte ve şehvetlerde hayvanların en oburudur. Onun etini yemek onun karakterini insana aktarır. Tıpkı hasta bir hayvanın etini yemek hastalığı getirdiği gibi. Bu (1930) asrımızda sabit olmuştur ki, zararlı bir böcek (mikrop) vardır. O ancak domuzun etini yemekten meydana geliyor. Binaenaleyh insanların etleri ve kemikleri gıdalarına tabi'dir. Bu bahis ilimde çok geniş bir bölümdür. Uzun uzadıya buna bakmak bunun hikmetini ve görünen alemde (evrende)ki denemelerini sağlamak gerektir.

Allah'tan başkasının ismiyle kesilen hayvanın etinin yenilmemesine gelince: Araplar cahiliyet döneminde hayvanı boğazladıkları zaman, Lat ve Uzza'nın ismiyle keserlerdi. Cenab-ı Hak, bunu haram kıldı. Ta ki, akideler parçalanmaktan ve ihtilâflardan korunmuş olsunlar. Çünkü boğazlanma halinde, putların ismini anmak, insanın çok çeşitli yönlere sahib olmasına emirler ve hallerinin dağılmasına delâlet eder. O vakit hayati emirlerde nizam ve intizam olmaz. Böylece ahirette de zarar etmiş olurlar. Boğulmak, hangi yönden olursa olsun haramlığı gerektirir. Çünkü boğulan bir hayvanın kanı akmaz. Daha önce de söylediğimiz gibi, kan damarlarda taaffün eder ve hastalığa sebeb olur. Vurularak öldürülen hayvanın da kanı akmaz. Damarlarda ve etin içerisinde birikerek taaffün eder ve hastalığa yol açar. Düşen bir hayvan ölürse, onu da aynı illet ve aynı sebeblerden dolayı Cenab-ı Hak haram kılmıştır. Toslaşarak ölen bir hayvan, kanı akmadan ölmüştür. Aynı hastalıklar bunda da olabilir. Yırtıcı hayvandan maksad aslan ve kaplanlar gibi, kesici dişleri olup onunla insan ve hay-

vanlara saldırıp onları parçalayan hayvan demektir. Cahiliyet döneminde, canavarın parçaladığı bir hayvanın eti yenirdi. Cenab-ı Hak, bunu haram kıldı. Ancak yetiştiğinizde kırpılan gözü, kıpırdanan kuyruğu ve çırpınan ayakları olduğu halde keserseniz o helâldir. Çünkü eğer hayatta olmasaydı bunlar olmazdı. Bu hareketler olduğuna göre, demek ki hayatı vardır. (1)

Allame Tantavi **«Nüsübler üzerinde kesilen hayvanlar haram olmuştur»** âyetinin tefsirinde şunu söylüyor. «Bu Nüsüb'ler, Kâbe'nin etrafında dikilen taşlardır. O taşların yanında putlar için kurbanlar keserlerdi. O kurbanların kanları ile onları boyuyorlardı. O taşların üzerinde etler kuruturlardı.

Müslümanlar: **«Ey Allah'ın Resûlü! Cahiliyet ehli Kâbe'yi kanla tazim ederlerdi. Biz onu tazim etmeye daha müstahakız.»** dediler. Resûlüllah bunu inkâr etmedi. Yani yapabilirsiniz diye süküt etti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: **«Allah'a o kurbanların ne etleri ne de kanları yetişmez. Ancak Allah'a sizden olan takva yetişir»** (Hacc: 37) âyetini nazil etti ve bunu haram kıldı.

Tantavi devamla şunu söylüyor:

Bilmiş ol ki, Cenab-ı Hakkın gaybın ilmini bizden menetmesinde bir hikmeti vardır. Bu hikmet ciddiyettir. Eğer biz gaybı bilseydik hiçbir iş yapmazdık. İnsan uyup, kaderin getireceğini beklemiş olacaktı. Böylece dünyanın bütün maslahatları tatil edilecekti. Bunun için Cenab-ı Hak, gayb ilmini insanlardan menetti. Rüyaların bazan hak, bazan batıl olduğunu karıştırdı. Bazan yalan bazan doğru olduğunu içiçe ve karmakarış yaptı ki, insanlar bunlardan sakınsınlar ve akıllarıyla düşünsünler. Ancak rahmetiyle gaybın marifetini onlardan gizleyen ve ancak bir hikmetten dolayı dilediğine bildiren Rablerine tevekkül edip de çalışmaya dalsınlar. (2)

Hicretin (725) senesinde telif edilen **«Lübabüt-Tevil fi meani Tenzil»** adlı ve halk arasında «Hazin» diye meşhur olan ve Alaeddin Ali bin Muhammed'in telifi olan tefsirde şunlar söylenilmektedir: «Mur-

(1) Bkz. Tantavî tefsiri 3-124 Matbeatul-Halebî İkinci bas. 1350 Kahire

(2) Bkz. Tentavî 3-126 Mat. Mus. el-Halebî ikinci bas. 1350 Kahire

dar olan hayvanın eti yenilmez. Çünkü kan, çok lâtif bir cevherdir. Hayvan kendiliğinden ölürse, kan damarlarında hapsolunur kalır ve bozulur. Onu yemekten büyük bir zarar meydana gelir. Haram olan kan, akan ve etin içinden çıkan kandır. Araplar cahiliyet döneminde bu kanı barsaklara doldurarak pişirir ve yerlerdi. Cenab-ı Hak, bunu haram kıldı. Domuz etinden maksad, bütün parçaları ve azalarıdır. O halde, niçin sadece et zikredildi? Çünkü yemekte maksud ettir. Öbürleri ete tabidirler. Mundardan ve kandan balık, çekirge, ciğer ve dalak istisna edilmiştir. El-Bakara sûresinde bunların mübah olduklarına dair delilleri zikrettik. Kesilirken Allah'ın isminden başkasının ismi üzerinde anılan hayvan da haram olur.» Ve devamla müellif şunları da söylüyor: İnsanın kudreti dahilinde olan hayvanın kesişinde, en az yemek borusu ile nefes borusu kesilmelidir. En mükemmeli yemek borusu, nefes borusu ve yan boruları da kesmektir. Kan akıtan damarları kesen her keskin âletle kesiş olabilir. Ancak dişlerle ve tırnaklarla olmaz. Ayetteki «Nüsüp» kelimesi ya nisabın çoğuludur veya müfred (tekil) dir. Kâbe'nin etrafında (360) tane taş dikilmişti. Cahiliyet ehli onlara ibadet edip onları tazim eder ve onlara kurban keserdi. Bu taşlar putlar değildi. Putlar ancak nakşedilen sûretler demektir.

İbni Abbas «Bu taşlar, putların ta kendisiydi» diyor. Binaenaleyh âyetin mânâsı **«putların ismi üzerinde (yani ismi anılarak) kesilen hayvanın eti yenilmez»** demektir. Veya **«putlar için kesilen hayvanın eti haramdır»** demektir.

Ayetteki «EZLAM» oklar demektir. Müşriklerin yedi tane eşit olan okları vardı. Birisinin üzerine **«Rabbim bana emretti»**, birinin üzerine **«Bana yasakladı»**, birinin üzerine **«Sizdendir»**, birisinin üzerine **«sizin gayrinizdendir»**, birisinin de **«Mulsaktır»** yani yapıştırılmıştır ibaresi, birisinin üzerine «akıl» ibaresi ve birisinin üzerine «güful» ibaresi yazılıydı. Yani boştur ve birşey yoktur demektir. Cahiliyet döneminde araplar, bir yolculuğa, veya bir ticarete çıkmakta, bir nikâh kıymakta veya bir ölünün katli hakkında veya bir diyetin yüklenmesi hakkında ihtilâfa düştüklerinde, Mekke'de Kureyşin en büyük putu HÜBEL'e gelirlerdi. O okları onlar için çıkarıp sallasın diye, yüz dirhem getirip okların sahibine o yüz dirhemi verirlerdi. Eğer **«Emereni Rabbi»**, (Rabbim bana emretti) yazılı ok çıksa o işi yaparlardı. Eğer

«Rabbim beni yasakladı» ibaresi yazılı ok çıksa onu yapmazlardı. Eğer biri için o oklar karıştırılır ve **«Sizdendir»** ibaresi çıksa, onlardan birisi olurdu. **«Gayrinizdendir»** ibaresi yazılı ok çıksa, onların içinde halif (yani anlaşmalı) olarak kalırdı. **«Yapıştırılmıştır»** ibaresi üzerinde yazılı olan ok çıksa, hali üzerinde dururdu.

Eğer diyette ihtilâf ederlerse, diyet oku kimin aleyhinde çıkarsa, o, diyeti yüklenirdi. Eğer «guful» ibaresi yazılı ok çıkarsa, ikinci bir defa okları şaklatırlardı. Ta ki üzerinde yazı bulunan ok çıksın. İşte Allah onları böyle yapmaktan yasakladı. Bunu haram kıldı ve fısktır, dedi.

Bazı müfessirler «Ezlam», Farsların aşıkları, Rumların kumar zarlarıdır derler.

Bazıları da «Ezlem», Araplarındır. Aşıklar (zarlar) acemlerindir. Hepsi de haramdır. Hiçbirisiyle oynamak helâl değildir.» dedi. (1)

Katın bin Kubeyse babasından rivâyet ediyor. Resûlüllah'tan dinledim: «İyafeh (yani kum üzerinde yazı yazmak veya kuşları uçurtmak) Tiyret (herhangi bir şeyden bereketsizliği sanmak) Tark, (taşlarla vurmak veya kuşları uçurtmak.) hasletleri Cübt'tendir (Yani Allah'tan başka ibâdet edilenlerdendir veya kâhinliktendir. Hepsini terketmek lâzımdır.» Hadisi Ebu Davud rivâyet etti.

Beğavi, Sâlebi senediyle Ebi Derda'dan rivâyet ediyor: **«Kâhinliği kabul eden, oklarla kısmetini arayan, kendisini yolculuğundan çevirecek şekilde fala bakan (inanan) kimse, kıyâmet gününde yüce derecelere bakmayacaktır. Yani cennete girmediği gibi, uzaktan bile görmeyecektir.» (2)**

El Mennar'ın sahibi **«Domuzun eti de haram kılındı»** cümlesi üzerinde şunları söylüyor: Onun haram kılınmasının hikmeti, ondaki zararlardan ve domuzun pis sayılan nesnelerden olmasından ileri geliyor. Onun pisliği zatî değildir. Yani mundar olan hayvan ve kan gibi zatî değildir. Belki kazurat yemesinden ve kazurata rağbeti olmasından ileri geliyor. Bunun için Cülâlenin etinin yenilmesi ve sütünün

(1) Bkz. Lübabut-Tev'il 2-229 Amire 1317 İstanbul
(2) Bkz. Lübabut-Tev'il 2-229 Amire 1317 İstanbul

içilmesi hakkında da keraheten yasaklık varid olmuştur.Cülâle tavuk, kaz gibi hayvan, insan ve diğer hayvanların dışkısını yiyen hayvan demektir. Ahmed ve Süneni Selase sahibleri rivayet ettiği bir hadisde İbni Abbas: **«Resûlüllah, cülâlenin sütünün içilmesini yasakladı.»** Başka bir tâbirle: **«Cülâlenin yenilmesinden ve sütünün içilmesinden insanları yasakladı.»** dedi.

Ahmed Ebu Davud, Tirmizi hadisi rivâyet ettiler. Tirmizi: «Hasen» dir demiştir. İbni Mace İbni Ömer'den benzerini rivâyet etmiştir: **«Resûlüllah, Cülâlenin etini yemekten ve sütlerini içmekten menetti.»** Bu hadis Mevsul mudur, Mürsel midir, diye ihtilâf vardır.

Alimler, pislik yiyen büyük baş hayvanlarda olduğu gibi kaz ve tavuklarda da ihtilâf etmişlerdir. Acaba pisliği fazla yemelerinden mi yoksa etlerinin kokmasına mı bakılır. Acaba buradaki kerahet tahrimi midir veya keraheti tenzihi midir? Bazı fakihler **«üç gün veya kırk gün gibi bir zaman hapsedildikten ve pisliklerin kokusu gittikten sonra ancak kesilip eti yenir»** demiştir. Bazıları da, **«Hiç yenilmez»** demiştir. Burada gaye, İslâm temizdir, temizleri helâl ve pislikleri haram kılmıştır. Ve nezafetin emrinde son noktaya kadar çıkmıştır, kanaatını yerleştirmektir.

Domuz etinin zararlı olduğunu tıp tesbit etmiştir. Bu zararın çoğunun kazurattan ileri geldiği de tesbit edilmiştir. Eğer dersen En'am sûresindeki âyette domuz etinin haram olmasının illeti rics (pis) olmasına bağlanıyor. Acaba ricsin mânâsı kazurat yemek mi demektir? Yahut ta içinde zarar olan şey mi demektir? Bil ki, rics kelimesi, hissen ve manen kabih ve zararlı sayılan herşeye deniliyor. Necasete rics denili· Zarara rics denilir. Meselâ: zarara rics denilmesi: **«İçki, kumar, putlar, oyun okları ricistir. Şeytanın amelindendir.»** (Maide: 90) sabit olmuştur. Yani En'am sûresindeki âyet bu iki emri (maddi ve manevi ricsi) kapsayabilir. Bu da, Kur'an'ın icazından? İnsanoğlu, ancak ilimlerinin dairesi genişlediği, tecrübe ve denemeleri geliştiği nisbette Kur'an'ın şerh ve tefsirini kapsayarak kavrayabilirler. (1)

Allame Alûsi, oklarla kısmet arama hususunda şunları söylüyor: Oklarla kısmet aramanın haram olması, Cenab-ı Peygamber Tefa-

(1) Bkz. El-Menar 6-135-136 Mektebetul-Kahire baskısı.

ulu (Fal açmayı, hadiseleri iyiye yorumlamayı) severdi» hadisiyle çelişir gibi görünmektedir. Çünkü oklarla kısmet arama tefaul cümlesindendir. Cevab olarak denilir ki, oklarla kısmet aramak, putlarla istişare etmek, onlardan yardım beklemek mânâsını taşıdığından tefauli -bilhayrdan sayılmaz. Nitekim İbni Abbas'tan rivayet edilen şu hadis de buna delâlet ediyor: «Araplar cahiliyet döneminde oklarla kısmet aramak istedikleri zaman, putların evine (puthaneye) gelirler ve okları çeker ve putlardan yardım beklerlerdi. Bunun için oklarla kısmet aramak haram oldu.»

Bazı tefsir âlimleri de: «Burada Allah'ın kesesinden uydurulan bir iftira olduğundan dolayı bu haramdır. Çünkü üzerinde **«Rabbi»** yazılı oktan (yani bu ibareden Allah kastedilirse, bu iftiradır. Eğer put kastedilirse cehalet ve şirktir.» demişlerdir. Bazıları da; bu, gaybın ilmine girmektir. Gayb ilmi Allah'a mahsus olduğundan dolayı başkasına haramdır. Fakat: **«Gayb ilmine girmek haramdır»** kaidesini kabul etmiyoruz. Zira gayb ilminin Allah'a mahsus olmasının mânâsı, bu ancak Allah'tan bilinir veya Allah'tan öğrenilir demektir. Yani Allah dilediğine gaybı öğretir. Bunun için hayr ve şerrin bilinmesini Müneccim ve kâhinlerden öğrenmek kesinlikle memnu ve haramdır. Ancak Kur'an'dan istihare yani hayrı taleb etmek, Allah'tan onu bildirmesini istemek demek olduğundan haram değildir. Bunun için istiharenin caiz olduğunda ittifak edilmiştir. Mukaddimelerin tertibine bakarak veya riyazet çekerek bir takım şeylerden haber vermek de Allah'tan gaybın ilmini istemek oluyor. Eğer gaybın talebi haram olsaydı o vakit düşüncenin, riyazatın kapısının kapalı olması gerekirdi. Oysa kimse bunun kapalı olduğunu söylememiştir.

İmam (Allah rahmet eylesin): Eğer gaybın ilmini taleb etmek caiz olmasaydı o vakit tabir-i rüya ilminin küfür olması gerekirdi. Çünkü o da gaybi taleb etmektir. İlhamat iddia eden, keramet sahiblerinin kâfir olmaları gerekirdi. Halbuki böyle bir hükmün batıl olduğu da malumdur.» diyen İmam, Kur'an ile istiharenin caiz olduğunu kaydettikten sonra şunu da ekliyor: Fakat bunun yapılması seleften nakledilmemiştir.

Deniliyor ki, İmam Malik Kur'an ile istihareyi kerih görmüştür. «Fetvâ es-Sufiye» adlı kitabta Zendusti'den Kur'anla istihare etmekte

beis yoktur, diye naklolunmuştur. Hz. Ali ve Muaz İbni Cebel bunu yapmışlardır.

Hz. Ali'den rivâyet ediliyor: **«Kim ki Allah'ın kitabından tefaul etmek istiyorsa, İhlâs sûresini yedi defa okusun. Üç defa da «Ey Allahım! Senin kitabından tefaul ettim. Sana tevekkül ettim. Ey Allah'ım! Kitabında senin gaybında saklı ve sırrından olan gizliyi bana göster. Bunları dedikten sonra Kur'an'ı açıp sahifenin evveliyle tefaül edecektir. Yani sahifenin evvelindeki âyete bakacak, onun genel mânâsından ya evet ya hayır, ya yap veya yapma hususunu çıkaracaktır.»**

Fakat Hz. Ali'den bu rivâyetin gelmesi hakkında nefiste bir şüphe vardır. (1)

Cessâs'ın «El-Ahkâm» adlı kitabında: Bu âyeti celîle, Kura' ile kölelerin azad edilmesinin batıl olduğuna delâlet eder. Çünkü hak kazanmaksızın kuranın çıkardığı geçerli sayılırsa, o zaman bu, aynen oklarla kısmeti taleb etmek mânâsındadır. Meselâ fıkıh kitablarında belirtildiği gibi, kişi ölümü anında kölelerinden birisini azad ediyor. Fakat ismini vermiyor. Öldükten sonra kura' çekiliyor. Kime kura' çıkarsa o azad edilmiştir deniliyor.» denildi.

Kura' ganimetlerin taksiminde caizdir diye bu tenkide itiraz edilmemelidir. Çünkü Kura'nın ganimetlerin taksiminde caiz olması kalplerin hoşlanması ve töhmetten beraet etmesi içindir. Yani bunu öbürüsüne tercih etti denilmesin diyedir. Eğer ganimet taksiminde anlaşırlarsa, kura'sız da caizdir. Kölelerden birisine verilen hürriyete gelince, o bu kabilden değildir. Hür olan bir kölenin hürriyetini başkasına vermek caiz değildir. Halbuki kura'nın çekmesinde bu nakil vardır. Belki azad edilmemiş bir köle azad oluyor. Azad edilmiş bir köle de, köle kalıyor.

İmam Şafiî, köle azad edilmesinde kura'nın caiz olduğunu savunmuştur. Başka yerlerde de kura'nın caiz olduğunu doğru görmüştür. Delillerin zahiri İmam Şafiî ile beraberdir. Tahkik fıkıh kitablarındadır. Oraya bakılsın. (2)

---

(1) Bkz. Ruhul-Meainî 6-58-59 Darul-İhya Tura. Beyrut

(2) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî 6-58-59 Dar. İhya. Tu. Arabî Beyrut-tarihsiz

Alûsi devamla: «Kanaatıma göre oklarla kısmet aramak Kur'an'ın da tesbit ettiği gibi haramdır. Haram olması da kötü inançtan doğmuştur. Bu, Teşeumden boş olmadığı gibi. Tefeul-ı Bilhayır (Yani hayrı aramak) değildir. Gayb ilmine dahil olmak babından da değildir. Ancak zanna girmek kabilindendir. Kur'anla istihare etmek ise, selefden güvenilecek bir nakil bu hususta yoktur. Onu terketmek daha sevimlidir. Hassaten Cenab-ı Hak, ve Cenab-ı Hakkın Resûlü buna ihtiyaç bırakmamışlardır. Çünkü Resûlü Ekrem, istihareyi sünnet olarak bize bırakmıştır. Çok sahih haberler istihare hakkında vardır. Ay ve güneş tutulması cinsinden olmayan konularda meselâ istikbaldeki hadiseler hususunda müneccimleri tasdik etmek mahzurludur. Fakat onların söyledikleri gayb ilminden olmadığı gibi, gaybe giriş de değildir. Zeccac'ın bunu söylemesi yanlıştır. Çünkü müneccimler (Yıldızcılar - Kozmografyacılar) sebeblere binaen söylerler.

KÂHİNLİK ÇEŞİTLERİ

Şeyh Muhyiddin Nevevî, Müslim Şerhinde Kadî'den şunu rivayet etti: Araplardaki kâhinlik üç çeşitti. Birisi insanoğlunun cinlerden görünen bir adamı oluyordu. O cinni (Huddam) gelir ona göklerden dinlediğini haber verirdi. Bu kısım, Resûl-ü Ekrem gönderildikten sonra iptal edildi. İkinci kısım, cinni gelip ona istikbal hadiselerini haber veriyordu. Hadisatı aktarıyordu. Yeryüzünde neler olacaktır, bunları söylüyordu. İnsana gizli olan yakın ve uzak şeyleri huddam gelip adama haber veriyordu. Bu olabilir. Fakat mutezile ve kelamcıların bazıları bu iki çeşidi de inkâr edip muhal olduğunu söylemişlerdir. Oysa ikincisinde muhallik yoktur. Yani olmasında bir uzaklık yoktur. Fakat bu cinniler bazan yalan, bazan doğru söylüyorlar. Ondan dolayı onları tasdik etmek ve dinlemek yasaklanmıştır. Üçüncü çeşit; müneccimler Cenab-ı Hakkın bazı insanlarda yaratmış olduğu bir kuvvet (yani bir süper zekâ) ile keşfederler. Fakat burada yalan galib olduğundan dolayı, bunun doğrulanması mahzurludur. Arrafelik te bu kısma dahildir. Arraf (yani bilgiç) sebebler ve mukaddimelerle bir takım emirlerin oluşuna veya oluşacağına istidlal ediyor. Onları bildiğini iddia ediyor. Meselâ: taş atmak suretiyle kuşu uçurtmak ve kuşun hangi tarafa uçtuğunu

tesbit edip o, yolculukda ne olacaktır bunu bildiğini iddia etmek gibi... İşte bu üç çeşide de kâhinlik denilir. Şeriat bunların hepsini yalanlamıştır. Onları tasdik etmekten ve onlara varmaktan müslümanları sakındırmıştır.» Alusî devamla şunları kaydediyor: Buradaki yasaklama, konuşmalarında yalanın galib olduğundan ileri geliyor. Bir de onları tasdik etmek cehenneme doğru götüren bir kapının açılması demektir. Bu, insanı bazen şeriatın tahkirine ve tan edilmesine götürür. Hassaten avamlar arasında şeriatı tahkir etmek ve ona tân etmek oluyor. Ama «Tencim» ilminin bir takım şeyleri istisna ediliyor. Meselâ: güneş veya ay ne zaman tutulacaktır. Yağmur ne zaman yağacaktır. Rüzgâr ne zaman esecektir. Bunlar bir takım ilmi mukaddimelerle bilindiklerinden dolayı hata buralarda az oluyor. Bunlar ilim ve hesab işidir. Bunlar, tasdik edilebilir. Fakat istikbal hadiselerine gelince, bunu gezegenler ve sabit yıldızlara bağlıyorlar. Bu ilim, bütün konulara vakıf olmakta yeterli değildir. Allamul-Guyub'dan (Allah'tan) başkasının muttali olması zor olan konularda da gereği gibi cevab vermemektedir. Bu, bilinmelidir. (1)

«(3) Bugün küfre sapanlar sizin dininizden (dininizi yıkmaktan) ümidlerini kesmişlerdir...»

Bu âyeti celîlenin tafsili için bir takım görüşler ve tefsirleri nakletmek gerekli görülmektedir: Bugünden maksad, hazır zamandır. Ve onunla bitişik ve kıyamete kadar devam eden zamanlar kastedilmektedir. Yani âyetin nazil olduğu günden kıyamete kadar artık kâfirler dininizi yıkmaktan ümitlerini kesmişlerdir. Böyle bir iş yapacaklarına ümitleri yoktur. Böyle birşey olmayacaktır. Bu tefsir İbni Cüreyc, Mücahid ve İbni Zeyd'den rivâyet edilmiştir. Tıpkı Müslim ve Buhari'nin Hz. Ömer'den rivâyet ettikleri gibi. Bu âyet cuma günü Arefede, ikindi namazı vaktinde ve Haccetul-Vedâda nazil oldu.

Bazı müfessirler «Bugün»den maksad, Resûlü Ekrem'in Mekke'ye girdiği gündür. Bu da ramazanı şerifin yirmi birinci günü idi. Hicretin dokuzuncu senesinde oldu. Bazı kimseler hicretin (8.) sekizinci senesinde oldu diyorlar. Ayetin Arefe gününde nazil olduğunu, şu rivayet takviye etmektedir: **«Ayet nazil olduğunda Resûlü Ekrem Arefe'-**

(1) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî 6-59 Dar. İhya. Tur. Arabî Beyrut-tarihsiz.

de idi. Sağına ve soluna ve her tarafına baktı, müslümandan başkasını göremedi.»

İbni Abbas ve Süddi'den gelen tefsire göre, âyetin mânâsı şudur: «Bugün sizler için hududlarımı (cezalarımı) farzlarımı, helâlimi ve haramımı, Kur'an'ı indirmek suretiyle kemale erdirdim ve size gerekeni açıkladım. Artık onda ne fazlalık vardır ve de eksiklik... Yani o günden sonra nesh falan olmayacaktır. O gün Arefe günüydü. Hacce-tül Vedâ sənesi idi.» Bu tefsiri «el-Cübbabi», El-Belhi ve diğer müfessirler de ihtiyar ederek dediler. «Bu âyetten sonra Resûlüllah'ın üzerine halâl etmek veya haram etmek hususunda farzlardan herhangi bir şey nazil olmamıştır. Ve Resûlü Ekrem bu âyetten sonra (81) seksen bir gün dünyada kalmış ve dünyamızdan ayrılmış ve en yüce arkadaşa yani Cenab-ı Hakka doğru gitmiştir.»

Hz. Ömer, âyeti dinlediği zaman Resûlüllah'ın ecelinin yaklaşmasını fehmetmişti. İbni Ebi Şeybe, Antere'den rivâyet ediyor: Bu âyet nazil olduğu zaman Ömer ağladı. Resûlü Ekrem: **«Seni ağlatan nedir?»** diye sorunca: **«Beni ağlatan, biz, dinimizin (daima) artışını müşahede ederdik. Şimdi ise kemale erdi. Şübhesiz ki kemale eren bir şey artık zevale yüz tutar ve onda nakıslık görülür.»** (Yani din bundan sonra yavaş yavaş halk arasından kalkacaktır. İlk basamak senin vefatınla başlayacaktır.)

Cenab-ı Peygamber: **«Sen doğru söyledin»** dedi. Bu hadise binaen bu âyetle fıkıh kaidelerinden biri olan KIYAS'ın iptaline hüccet getirilmez. Çünkü kemalden murad, dinin nefsini kemale erdirmektir. Yani açıklaması gerekenler açıklanmıştır. Başkası ondan istinbat edilebilir. Akide (inanç) kaideleri üzerinde nass vardır. Şerin ana kaideleri ve asılları ve içtihad kanunları üzerinde durulur. Yani bunlarda kıyas yıpalmaz. Diğer hükümlerde kıyas yapılır. Said bin Cübeyr ve Katta-de'den âyetin mânâsı: **«Bugün sizin için haccınızı kemale erdirdim. Sizi haram beldede durdurdum. Müşrikler aranızda olmaksızın hac ediyorsunuz»** demektir diye rivâyet edildi.

Bu tefsiri ihtiyar eden Et Taberi: İbni Abbas ve Süddi'den rivâyet edilen tefsirin üzerinde şu itiraz vaki oluyor: Cenab-ı Hak bu âyetten sonra kelale âyetini nazil etti. Kelale âyeti ise Kur'an'ın en son inen âyetidir» diyor.

İbni Kesir bu âyetin tefsirinde şunları nakletti: İmam Ahmed'den gelen bir rivayette: **«Yahudilerden birisi Hz. Ömer'e geldi. Ey Müminlerin Emiri! Siz kitabınızda bir âyeti okuyorsunuz. Eğer biz Yahudilere o âyet inmiş olsaydı onun indiği günü bayram ederdik.»** dedi. Hz. Ömer: **«O hangi âyettir?»** diye sordu. Veya Yahudi Hz. Ömer'den **«O âyetin hangi âyet olduğunu biliyor musun?»** diye sordu. Hz. Ömer veya Yahudi: O âyet **«Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim»** âyetidir. Hz. Ömer Yahudiye: **«Allah'a yemin ederim ki o âyetin nazil olduğu günü, Resûlüllah'a geldiği saati de biliyorum. Arefe akşamı, cuma gününde o âyet nazil oldu»** dedi. Hadisi, Buharî, Hasan bin Sabbah Cafer bin Avm'dan rivâyet etmiştir. Müslim, Tirmizi, Nesei de Kays bin Müslim tarikıyle rivâyet etmişlerdir.

İbni Merduyeh, Semüre tarikıyla şu hadisi rivâyet ediyor: «Bu âyeti celîle arefe günü nazil oldu. Resûlüllah vakfe yeri olan rahmet dağının üzerinde vakfedeydi. İbni Cerir'in ve İbni Merduyeh Hanş bin Abdullah Semmani tarikıyle İbna Abbas'tan: **«Peygamberimiz pazartesi günü doğdu, pazartesi günü Mekke'den çıktı, pazartesi günü Medine'ye vardı. Pazartesi günü Bedir'de savaşıp üstün geldi. Maide sûresi (Yani bu âyet) pazartesi günü indi. Zikr pazartesi günü refedildi.»** rivâyet ettikleri hadisi ise, garib bir eserdir, isnadı zayıftır. Fakat İmam Ahmed de rivayet etmiştir. Ancak İmam Aymed'in rivâyetinde: **«Maide sûresi (yani bu âyet) pazartesi günü indi»** ibaresi yoktur. Allah daha iyisini bilir. Umulur ki, İbni Abbas, bu âyet iki bayram (Hacc ile Arefe) günü indi diye kastetmiştir. Ravi de, pazartesi günü indi mânâsını anlamıştır.

İbni Kesir şöyle devam ediyor: İbni Cerir dedi: «Ayetteki (Bugün) tâbiri belli bir gün değildir. Yani bu âyetin nazil olduğu gün halk arasında belli bir gün değildir.» Zira El Ûfi tarikıyla İbni Abbas'tan rivâyet edilmiştir ki, «Bugün halk arasında belli bir gün değildir.»

Bazıları da: **«Bu âyeti celîle, Resûlü Ekrem Haccetul Vedâ'dan dönerken nazil oldu»** dedikten sonra bu görüşü Ebu Cafer Er-Razı tarikıyla Rebi bin Enes'den rivayet etti. Ben (İbni Kesir olarak) derim ki: İbni Merduyeh, ebi Harun el-Abdi'den, o da Ebu Said el-Hudri'den rivâyet etmiştir. **«Bu âyet Resûlü Ekrem'in üzerine «Ğadiri-Hum» gününde, Resûlü Ekrem: Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir»** dedi-

ği zamanda inmiştir. Sonra bunu Ebu Hureyre'den de rivâyet etmiştir. Fakat şu vardır ki: «Ğadiğri-Hum» günü, zilhiccenin onsekizinci günü idi, yani Resûlü Ekrem'in haccetul-vedâ'dan döndüğü gündü. Fakat ne bu rivayet doğrudur, ne de öbürüsü. Belki kesini şudur ki: Bu âyeti celîle Arefe günü nazil olmuştur. O gün de cuma günü idi. Nitekim müminlerin emiri Hattab'ın oğlu Ömer (R.A.), Ebu Talib'in oğlu Ali (K.V.) ve İslâm'ın ilk meliki (sultanı) Ebu Sufyan'ın oğlu Muaviye, Kur'an'ın tercümanı Abbas'ın oğlu Abdullah ve Cündeb'in oğlu Semurre, böyle demişlerdir. Hadisi Şa'bi ve Katade bin Dea'me Mürsel olarak, Şehr bin Havşap'tan rivâyet ettiği gibi diğer imam ve âlimler de Mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. İbni Ceriri Taberi de bunu ihtiyar etmiştir.

Büyük müfessir El-Kurtubî bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor: «Onları hacca muvaffak etti. O zamanda, onların boynunda hacdan başka dinin hiçbir rükünü kalmamıştı. Onlar haccettiler. Böylece din onlar için kemale erip, tamamlandı. Bütün hükümleri, yerine getirilmiş oldu. Farzları yerine getirildi. Resûlü Ekrem bir hadisinde **«İslâm beş şey üzerinde bina edilmiştir** (beş şeyden ibarettir)» dedi. Müslümanlar„ kelimei şehadet getirmiş, namaz kılmış, zekât vermiş, oruç tutmuş, cihad etmiş ve ümre yapmışlardı. Fakat haccetmemişlerdi. O gün Resûlü Ekrem'le beraber haccettiklerinde mevkıfta (vakfe yerinde) iken akşam üzeri Allah bu âyeti indirdi. Yani dinin gönderilmesini onlar için kemale erdirdi demektir. Bu âyet delâlet eder ki: Taatların tamamı, din, iman ve İslâmdır. Yani taat imanın bir parçasıdır. (1)

Büyük yazar ve şehid Seyyid Kutub âyetlerin tefsirinde şunları kayd ediyor: «Bu âyet, Kur'an'ın en son âyetidir. Risaletin kemalini ve nimetin tamamlandığını ilân etmek için inmiştir. Hz. Ömer açık basiretiyle, vasıl olan kalbiyle bu âyetin inişi anında Resûlüllah'ın günlerinin sayılı olduğunu idrak etti. Çünkü Resûlüllah emaneti yerine getirmiş, peygamberliği tebliğ etmiştir. Ona ancak Allah'ın likası (kavuşması) kalmıştır. Ömer ağladı. Çünkü firak (ayrılış) gününün yakın olduğunu hissetti onun kalbi. Bu büyüklükte korkunç kelimeler,

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild 6-63 Darul-Kâtip 1387 Kahire

konusu bir takım şeyleri helâl ve bir takım şeyleri haram kılmak olan âyetin içinde nazil oldu. Konusu bir takım hükümleri getiren sûrenin siyakında nazil oldu. Bunun delalet ettiği mânâ acaba nedir? Bunun delâlet ettiği mânâ şudur: Allah'ın sistemi, parçalanmaz, tecezzi kabul etmez, tarzda mütekâmildir. Birbirini tamam eder. İstersen tasavvur ve itikadla ilgili konular olsun, ister ibadetle ilgili olsun, ister helâl ve haramın özelliklerini belirten ibareler olsun, ister içtimai ve sosyal sistemler olsun, hepsi birdir ve hepsi birden dindir. Cenab-ı Hak onu kemale erdirmiştir. İşte o, Allah'ın nimetidir, Allah îman edenlere, **«O nimeti sizin üzerinizde (sizin için) tamam ettim»** buyuruyor. Bu dinin, tasavvur, itikad, ibadetler, helâl, haram, sosyal ve ictimai hizmetleriyle ilgili olan emirleri arasında fark yoktur. Hepsi birden îman edenler için Rabbanî dini meydana getirir. Bir parçasını reddetmek, tamamını reddetmek mânâsını taşıyor. Daha sonra şöyle devam ediyor büyük şehid: **«Bugün kâfir olanlar sizin dininizden ümitsiz oldular.»** Yani onu iptal etmekten, eksiltmekten, tahrif etmekten ümitsiz oldular. Çünkü Allah, o dinin kemale ermesini takdir, onun yeryüzünde kıyamete kadar devam etmesini tescil buyurmuştur. Kâfirler, bazı yerlerde veya bazı zamanlarda müslümanlara galib gelebilirler. Fakat bu dine asla galib gelemezler. Bu din, inkiraza uğramayan ve kıyamete kadar devam eden tek dindir. Tahrife uğramayacaktır. Düşmanlar onu tahrif etmek için can atarlar, geceli ve gündüzlü çalışırlar. Bazı zamanlar ona sarılanların cehaletin en derinliklerine dalmalarına rağmen yine de tahrif edemezler ve edemediler. Çünkü Cenab-ı Hak, yeryüzünü, bu dini bilen ve müdafaa eden imanlı bir gurubtan boşaltmaz. Bu din, onların içinde kâmil ve korunmuş olarak kalacaktır. Böylece o gurubu ikinci bir gurub takip edip kıyamete kadar gidecektir. Cenab-ı Hak: **«Onlardan korkmayınız, benden korkunuz.»** (El-Bakara: 150) vadinde ne doğrudur?.. Yani kâfirler bu dine ebediyyen tahrif ve eksiklik sokamayacaklardır. Onun ehline de galib gelemiyeceklerdir. Ancak ehli ondan yüz çevirirse, kâfirlere mağlub olacaklardır.

Eğer onlar, dinin diri ve yürüyen tercümanları olmaktan çıkarlarsa, mağlub olurlar. Dinin teklif ve isteklerini yerine getirmezlerse, yaşamlarında dinin nass ve hedeflerini tahakkuk ettirmezlerse, mağlub olacaklardır. Allah'ın bu tevcihi ilahisi, Medine'deki müslüman cemaa-

ta oldu. Fakat sadece onlara değil. Bu hitabı ilâhi her zaman ve her mekânda îman edenlere geneldir, umumidir.» (1)

El-Hâzin «Lübabi Tevil»de dinin kemali hususunda şunları naklediyor: Farzlar, sünnetler, hududlar, ahkâm, helâl ve haram hususunda, dininizi kemale erdirdim. Evet bu âyetten sonra helâl, haram, farzlardan hiçbir şey artık nazil olmadı. Bu, İbni Abbas'ın tefsiridir.

Said bin Cübeyr ve Katade «kemalin mânâsı «Sizinle beraber herhangi bir müşrik haccetmedi. Mevsim (yani hac makamı, hac zamanı) sadece sizin için kaldı. Resûlüllah'a ve müslümanlara tahsis edildi demektir» dediler.

Bazıları da: **«Sizin dininizi bütün dinlere galib getirdim. Sizi düşmanınızdan emin kıldım. Korktuğunuzdan sizi kurtardım, demektir.»** dedi.

Bazıları da «Dinin bu ümmet için ikmali demek, dinin zail olmaması nesholmaması demektir. Bu ümmetin Kur'an'ı kıyâmete kadar baki kalacaktır» dedi.

Bazıları da ümmet için «dinin ikmali, şu demektir: Bu ümmet, bütün peygamberlere ve Allah'tan gelen bütün kitablara inanıyor. Bu durum bu ümmetten başka her hangi ümmete nasib olmamıştır» dedi. İbnul-Enbari de «Bugün sizin için, İslâm şeriatlarını daha önce olan noksanlıkları indirmek suretiyle tamam ettim. Bunun mânâsı, şu demektir: Cenab-ı Hak bir vakitte bir şeyi farz kılıyordu. Sonra başka bir zamanda ona bazı şeyleri ekliyordu. Binaenaleyh ilk gelen başlangıçda tamdı, ikinci vakit gelince, o eksik oldu. İkincisi tam oldu. Böylece devam edip geldi. Nitekim «Bende tam on vardır» diyorsun. Halbuki yirmi sayısı ondan daha tamdır. Cenab-ı Hakkın değişik vakitlerde kullarının boynuna farz kıldığı şeriatları değişiktirler. Her şeriat vaktinde kâmildir. Allah (C.C.), bu âyetlerin nazîl olduğu Arefe gününde, bütün şeriatları kemale erdirdi. Ve bu da, dinin eksik olmasını gerektirmez. Çünkü her şeriat nazil olduğu zamanda kâmildir. Sonra öbürüsü gelip, eklenir.

---

(1) Bkz. Fizilâlul Kur'an Cild 2-650 Darul-İhyanın yedinci baskısı 1391-1971. Beyrut.

Fahreddin Razi Katade'den naklediyor ve kendisi de Katade'nin görüşüne katılarak diyor: «Din, hiçbir zaman eksik değildir. Allah katından nazil olan şeriatlar o vakitte, (nazil oldukları vakitte) kâfiydi. Ancak Cenab-ı Hak, tâ peygamberliğin başlangıcından beri biliyordu ki, bugün kâmil olan, yarın kâmil olmaz ve yarına uygun düşmez. Onun için subuttan (yani oluştan) sonra nesheder. Farz kıldıktan sonra kaldırır, başka bir hüküm getirir. Ama peygamberliğin son zamanında ise, Cenab-ı Hak, dini kâmil olarak indirdi. Onun kıyamete kadar baki kalacağına hükmetti. Öyleyse şeriat daima kâmildir. Ancak birinci devredeki kemal belli bir güne kadar olan kemaldir. İkincisi kıyamete kadar olan kemaldir. Bu mânâ için Cenab-ı Hak, **«İşte bugün sizin için dininizi ikmal ettim. Size din olarak İslâmı seçtim»** buyurdu.

Bu âyetin tefsirinde İbni «Cübeyr» (veya İbnu Cerir Katade'den şunu rivâyet etti: **«Her dinin ehli için kıyamet gününde dinleri temessül ediliyor (bir görüntü oluyor). İman ise sahiblerine, müjde veriyor. Onları hayra doğru götürüyor. Ta ki İslâm gelip «Ey Rab! Sen selâmsın, ben de İslâmım» diye dilekte bulunuyor. Cenab-ı Hak buna cevab olarak: Ey İslâm, seninle bugün kabul edeceğim ve senden ötürü bugün ceza vereceğim.»** (1)

Ahmed, Alkame «el-Muzeni»den o da, bir kişiden rivâyet ediyor: «Hz. Ömer'in meclisinde bulunuyordum. Ömer, mecliste oturanların birisinden sordu: Resûlüllah'ın İslâmı nasıl vasıflandırdığını gördün mü? O da cevab olarak: «Resûlüllah'tan dinledim. İslâm evvelâ «ciz'a» (yani bir yaşında) olarak başladı. Sonra «Seniyye», (iki yaşında) oldu. Sonra dört yaşında, sonra altı yaşında, sonra yedi yaşında oldu. Dediğini dinledim dedi. Ömer (R.A.): Öyleyse yedi yaştan sonra eksiklik başlar deyip meseleyi kapattı.» Bu iki hadisi Ed Durrul Mensur'da İmam Suyuti zikretmektedir. (2)

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild 6-61 Darul-İhya Beyrut

(2) Bkz. Suyutî Darul-Mensur Cild 2-259-Mısır tarihsiz

ZARURETTE HARAMLARDAN BİR ŞEY YENİLİR Mİ?

«Kim ki, şiddetli bir açlıkla kaçınılmayacak bir ihtiyaçla karşı karşıya kalırsa...»

Bu âyeti celîleyi Ed Durrul Mensur'unda İmam Suyuti şöyle tefsir ediyor: İbni Cerir ve İbni Munzir ve İbni Ebi-Hâtim İbni Abbas'tan rivâyet ettiler: Bu âyetin başında haram clarak ilân edilenlerden mecbur olan ve açlık içinde bulunan bir kimse, — günaha meyletmeksizin — ölmeyecek kadar onlardan yiyebilir.

İbni Abbas'tan sormuşlar: Ayetteki **«Mahmese»** kelimesi ne mânâya geliyor? Cevab olarak «Açlık ve zorluk mânâsına gelir, demiştir.

Taberi; «Mahmese» açlık ve karnın yemekten boşalması demektir. Nitekim bir hadisi şerifte: **«Karınları aç ve boş olan kimselerin sırtları hafif olur. Yani hastalıktan uzak olurlar»** demiş Cenab-ı Peygamber!.. Mahmese kökünden gelen «himas» karın boşluğu mânâsında kullanılmıştır. Nitekim şu gelen hadisi şerifte: **«Şüphesiz ki kuş sabahları karnı boş olarak yuvasından çıkıyor, ve akşamleyin karnı dolu olarak yuvaya dönüyor»** o mânâya gelmiştir.

Alûsi bu âyetle ilgili şu nakilleri yapıyor: «İztırar halinde bulunan bir insan, bu haramlardan, saddı-ramak (ölmeyecek derece)den fazlasını yerse, haramdır. Nitekim bu durum, İbni Abbas, Mücahid ve Katade'den böyle rivayet edilmiş. Irak uleması da buna kaildirler.

Medine'lilere göre zaruret halinde dolayısıyla bu haramlardan yemek caiz olur.

Bazı tefsirciler de, **«günaha meyletmeksizin»** demek, asi olmamak demektir. Yani başka bir muhtaç ve mecbur olan insandan bu haramları koparmamalı ve zorla almamalıdır. Veya hırsızlık gibi bir masiyet yolculuğuna çıkmış olmamalıdır» şeklinde tefsir etmişlerdir. Bu tür tefsir, aynı zamanda Katade'den de rivâyet edilmiştir.

El-Mennar «ıztırar»ı şöyle tefsir ediyor: İnsanoğluna zarar veren onu itelemek, mecbur etmek ve sıkıştırmak, demektir. Zira kelime — İFTİÂL — sigasıdır. Zarar kökünden gelir. Mânâsı darlık demektir.

Yani insanoğlu kendisine zarar vereni herhangi bir mecburiyetten dolayı yapmak zorunluğu ile karşı karşıya geliyor. İnsanoğlunu buna iten ya insanoğlunun nefsinden olacaktır. Bu takdirde zarar ya fiilen hazır olacak veya umulan bir zarar olacaktır. Ki insanoğlunu daha hafifini yapmak suretiyle ondan kurtulmak çaresiyle karşı karşıya bırakmış oluyor. Çünkü fıkh-ı İslâmda «Zararların en hafifi irtikâb edilir» meselesi vardır. Aklen, tab'an ve Şer'an bu sabittir. Veya bu zaruret insanın nefsinden değil başka bir yerden gelecektir. Meselâ: Bazı kuvvetlilerin bazı zaifleri zarar veren bir şeye mecbur ettikleri gibi. İşte Cenab-ı Hakkın: **«Sonra onu ateş azabına mecbur edeceğim.»** (El-Bakara: 126) âyeti bu kabildendir. Ama buradaki ızdırar ise birinci kısımdandır. İnsanoğlunu buna mecbur eden açlıktır. Açlık öyle bir zarar ki, insanoğlunu mundardan yemeğe mecbur kılıyor. Halbuki insanoğlu ihtiyar halinde iken, ister hasta olsun ister olmasın, mundarı yemekten tab'an istikrah eder. Burada Allah'ın sistemi fıkrata uygun gelmiştir. Mecbur olan insan için, mundardan ve diğer haramlardan yemeği helâl kılmış. İllet ve sebeb de, zarurettir. Fakat bunu, insanoğlunda oluşan her açlık veya mutlak olarak şiddetli bir açlık mubah kılmaz. Belki bunu mubah kılan açlık, öyle bir açlıktır ki, aç olan insan bununla beraber midesini kapatan ve ölümünü engelleyen birşey bulamıyor. Ancak haramı buluyor. İşte o zaman haramdan alır. Cenab-ı Hak «Açlıkta» tabiriyle bunu açıklar. Yani kim ki, mecbur kalarak haram ilân edilenlerden yerse, herhangi bir günâhı yoktur. Zira kendisini kapsayan bir açlık içindedir. Fakat bu durumda dahi günaha meyletmemek şarttır. Yani günaha meylètmeden, bahaneler aramadan ve hududu aşmadan mecbur kalan bir insan bunları yerse mesul değildir. Şartın koşulması, şu nedenlerden olacaktır: Bu haramlardan yemenin mubah olması, zaruretten ötürüdür. Zaruretin tahakkuku başta gelmeli ve insanı bu yemeğe iteleyen o olmalı. Ve yemek de zaruret miktarıyla takdir edilmelidir. Yani insanoğlu, nefsinden zararı defedecek kadar yiyecektir. Dolayısıyla yeyip hududu aşmayacaktır. Bu şart zaruretlerin hükmünde makbul bir şarttır. Hem edeben, hem tab'an mecbur kalana faidesi vardır. Zira fazla yerse, kendisinde adet olabilir. Zahire göre, mecbur kalan bir insan, o haramlarla zarar yönünden en azlarını seçmek arasında muhayyerdir.» (1)

(1) Bkz. El-Menar Cild 6-168 Kahire matbaası. Kahire

ALLAH, VERDİĞİ RUHSATI İŞLİYENİ SEVER

İbni Kesir bu âyetin tefsirinde şunları söylüyor:

Kim ki, bu haramlardan bir şeyi yemek mecburiyetinde kalırsa, kendisini iteleyen bir zaruretten dolayı bunu yapmaya mecbur olursa, yiyebilir. Allah gafururrahimdir. Çünkü Cenab-ı Hak bu haramları yemeğe mecbur olan kulunun ihtiyacını bilir, günâhından gelen cezasından vazgeçer, onu affeder. El-Müstenit'te ve İbni Hibban'ın Sahih'inde İbni Ömer'den merfu olarak şu hadis geliyor:

«Allah'ın Resûlü buyurdu: «Şüphesiz ki, Allah masiyetinin yapılmasından hoşlanmadığı gibi, ruhsatının yapılmamasından da o tarzda buğzeder. Yani verdiği ruhsatı insanlar tatbik ederse, Allah sevinir.» »

İmam Ahmed'in naklettiği hadiste: **«Kim ki, Allah'ın ruhsatını kabul etmezse, onun üzerinde Arefe dağları kadar günah olur.»** İşte bundan dolayı fâkihler «Mundarın yenilmesi bazı durumlarda farz oluyor. Meselâ: kişi ölümünden korkarsa, murdardan başka birşeyi de bulamazsa, onu pişirip veya kızartıp yemesi farz oluyor. Aksi takdirde kişi intihar etmiş oluyor. İntihar da İslâm dininde haramdır. Hatta Ebu Yusuf, «intihar eden bir insan, dinden çıkar, namazı kılınmaz» demiştir. Haramı yemek bazan da mendub, bazan da günah olur. Bunlar durumlara göre değişir.» Bunu söyledikten sonra; fâkihler «Acaba insanoğlu o haramlardan ölmeyecek kadar mı veya doyasıya mı yiyecektir. Doyduktan sonra başka zaman için ondan azık edinecek midir? diye ihtilâf etmişlerdir» dedi. Cessas'ın Kitabul Ahkâm'ında bunları açıklamıştır. Oraya müracaat edilsin.

Bir de bir tarafda mundar bir tarafda başkasının malı (taamı), bir taraftan da ihramda bulunan bir adam için av hayvanı vardır. Bu üçden hangisini yapacaktır? Murdardan mı yiyecek, yoksa o avı mı avlayacak ondan yedikten sonra cezasını mı verecek? Veya başkasının helâl olan yemeğinden yiyip de sonra tazminatını mı ödiyecektir? İmam Şafiî'nin burada iki görüşü vardır: Birisine göre, murdardan yiyecek, birisine göre de diğer ikisinden birini seçer..

Üç gün araştıracak, yiyecek bir helâlı görmedikten sonra mundardan yiyecektir, diye bir şart yoktur. Bu, avamın ve ilimsizlerin vehmi-

dir. İnsanoğlu ne zaman bahsi geçen tarzda mecbur kalırsa, bunu yapmak, onun için caiz olur. (1)

MUNDARDAN YEMEK NE ZAMAN HELÂLDİR?

İmam Ahmed buyurdu: Bize Müslim oğlu Velid, ona el Evzai, ona Hasan İbni Atiyye, ona Ebu Vakıd el Leysi haber verdi: «Sahabeler Resûl-ü Ekrem'den sordular:

— Ey Allah'ın Resûlü! Biz bir arazideyiz. Aç kalmışız. Orada mundar etten yemek ne zaman bize helâl olur?» Cevab olarak buyurdu:

«Siz, kuşluk ve akşam yemeğini ve pişirip yiyeceğiniz baklagil cinsinden bir bitkiyi orada bulamadığınız takdirde mundardan yiyebilirsiniz.» Bu vecihle bu hadisi sadece İmam Ahmed rivayet etmiştir. Bu isnad Müslim ve Buharî'nin şartına göre sahihdir.

Ebu-Davud tarikiyle gelen bir hadiste En-Nüceyi' (veya Naci') el-Amiri Resûlüllah'a varıp sordu:

— Murdardan bize ne helâl olur? Yani ne zaman ve ne miktar helâl olur? Cenab-ı Peygamber onlardan sordu:

— Sizin yemeğiniz nedir? Yani ne kadar var sizde?

Cevab olarak En-Naci' «Sabah ve akşam (birşeyler) alırız.»

Ebu Naim Akabe, bu ibareyi bana şöyle tefsir etti: «Yani bir bardak süt sabah bir bardak da akşam alırız.» Bunun üzerine Cenab-ı Peygamber: **«Babama (bu yemin o günün adetine göre olmuştur) yemin ederim, bu açlıktır»** dedi. Onlar için, bu halde oldukları müddetçe veya bu halde olmak şartıyla mundardan yemeyi helâl kıldı.» Bu hadisi, sadece Ebu Davud rivâyet etmiştir. Sanki bu kavim kendilerine kifayet etmeyecek bir şeyi sabah ve akşam ancak elde edebilirlerdi. Böylece Cenab-ı Peygamber onlara kifayet edecek miktarını da mundar, (haram) olan etten tamamlamayı helâl kıldı. Bu hadis, mundardan zaruret halinde doyasıya kadar yemeyi ruhsatlı gören kimseler için de delil olarak kullanılıyor. Çünkü bu hadiste Cenab-ı Peygamber

(1) Bkz. İbn Kesir Cild 2-492 Dar. End. Beyrut tarihsiz

«Seddu-Ramak» (yani ölmeyecek derecede) yeyiniz diye bir kayıt koymuyor.

MECBUR KALAN MUNDARDAN DOYASIYA YİYEBİLİR Mİ? VE AZIK EDİNİR Mİ?

Ebu Davud, Musa bin İsmail'den, o Hammad'dan, o Semmak'tan o da Cabir bin Semurre'den rivâyet etti: Bir kişi ailesi ve çocuğu beraberinde olduğu halde, **«Harre»** denilen yere kondu. Onun yanına gelen diğer bir kişi cna «Benim devem kaybolmuştur. Eğer onu bulursan ben gelinceye kadar yanında tut. Harre'de konaklayan adam deveyi buldu. Ama devenin sahibini bulamadı' Deve hastalandı. Hanımı «Deveyi boğazla, kes» dedi. Fakat adam kesmedi. Deve öldü. Hanımı «Bari devenin derisini soy ki, iç yağlarını ve etini kurutalım. Ondan istifade ederek yiyelim.» Adam: «Hayır! Ben Resûlüllah'tan sormayınca bunu yapmam» dedi. Böylece Resûlüllah'a gelip sordu:

Cenabı Peygamber: **«Seni zengin edecek birşey var mıdır yanında?»**

Adam: **«Hayır»** dedi.

Resûlüllah: **«O halde git, ye»** dedi.

Böylece devenin sahibi geldiğinde adam ona Resûlüllah'ın dediklerini iletti. Deve sahibi: **«Niçin deveyi daha önce kesmedin?»** diye sorunca, o: **«Senden utandım, onun için kesmedim.»** cevabını verdi. Bu hadisi, Ebu Davud tek başına rivâyet etmiştir.

Mundardan yeyip doymayı ve ondan zannedilen ihtiyaç müddeti için azık edinmeyi helâl ve caiz gören kimseler, bu hadisle istidlal etmişlerdir. (1)

«(4) Sana kendilerine neyin helâl kılındığını sorarlar...»

Bu âyeti celîlenin sebebi nüzülünde çeşitli görüşler vardır. Bazılarını «Lübabut-Tevil» adlı (Hazin) tefsirinden nakledelim. Et Taberi, senediyle Ebu Rafi'den rivayet etti: Cebrail (A.S.) Resûlüllah'a (S.A.V.) geldi. İçeri girmek için izin istedi. Resûlüllah izin verdi fakat içe-

(1) Bkz. İbn Kesir Cild 2-493 Darul-End. Beyrut.

ri girmedi Cenab-ı Peygamber: **«Ey Allah'ın elçisi! Sana izin verdim. Niçin içeri girmedin?»** Cebrail (A.S.): **«Evet izin verdin. Fakat biz melekler içinde köpek olan bir eve girmeyiz»** dedi. Ebu Rafi der ki, bunun üzerine Cenab-ı Peygamber bana Medine'de bulunan bütün köpekleri öldürme emrini verdi. Ben de öldürmeye başladım. Bir kadının köpeğine sıra gelinceye, kadar devam ettim. O köpek, kadını koruyor ve bekçiliğini yapıyordu. Kadına merhamet ederek onu öldürmedim. Sonra Resûlüllah'a geldim, durumu arzettim. Bana: **«Git o köpeği de öldür»** diye emir verdi. Gittim onu da öldürdüm. Eshab-ı Kiram Resûlüllah'a geldiler. Dediler ki: Ey Allah'ın Resûlü! Şu öldürülmesini emrettiğin gurup (yani köpekler) den bize ne helâldir? Yani hangisini edinebiliriz. Böylece Cenab-ı Peygamber sükût etti. Allah (C.C.): **«Senden onlar için ne helâl kılınmıştır, diye soruyorlar. De ki, sizin için tayyibeler (iyiler, temizler) helâl kılınmıştır. Bir de öğretmiş olduğunuz avcı köpeklerin tuttukları helâl kılınmıştır.»**

İkrime rivâyet ediyor: Resûlüllah, köpekleri öldürmek için Ebu Rafii gönderdi. O da öldürdü. Ta «El-Avali» denilen mahalleye kadar geldi. O mahalle ahalisinden Asım, Said bin Ebi-Hayseme ve Uveyne bin Saide Resûlüllah'a geldiler: **«Bu köpeklerden hangisinin edinilmesi bize helâl kılınmıştır?»** diye sordular. İşte o zaman bu âyet nazil oldu.

İbni Cevzi; «Ebu Rafiin hadisini el-Hakim «Sahih»inde rivâyet etmiştir, diyor. El-Begavi: **«Bu âyeti celîle nazil olduktan sonra Resûlü Ekrem, kendisinden yararlanılan köpeklerin edinilmesine izin verdi. Faidesiz köpeklerin edinilmesini de yasakladı.»**

Müslim ve Buharî ittifakla Ebu Hureyre'den rivâyet ettiler: Allah'ın Resûlü (S.A.V.): **«Kim ki bir köpek edinirse, onun amelinden her gün bir Kirat kadar eksilir. Ancak ziraatları veya hayvanları koruyan köpekler müstesnadır.»** Müslimi Şerifin rivayetinde **«Resûlüllah, avcı olan, sürü veya araziyi koruyan olmazsa, bir köpeği edinen kimsenin ecrinden hergün iki kirat eksilir.»** dedi.

Said bir Cübeyr: Bu âyeti celîle «Et-Tayyi» kabilesinden olup avcılık yapan Adiy bin Hâtim ile Zeyd bin El-Muhelhil'in hakkında nazil olmuştur. Bu Zeyde, **«Zeyd ül-Hayl»** deniliyordu. Cenab-ı Peygam-

ber ona «Zeydul Hayr» adını verdi. Bu iki zat (R.A.) Resûl-ü Ekrem'den sordular: **«Biz köpeklerle av avlayan bir kavmiz. Bize bu köpeklerin avlandığından hangisi helâl oluyor?»** Bunun üzerine bu âyeti celîle nazil oldu. «El-Begavi» der ki: Ayetin sebebi nüzulunde serdedilen bu görüş, en sıhhatli görüştür. (1)

İbni Kesir âyetin sebebi nüzülünü şöyle ifade ediyor:

İbni Ebi-Hâtim, Ata bin Dinar, Said bin Cübeyr tarikıyle Adiy bin Hâtim ve Zeyd bin Muhelhil'den rivâyet etti: Bu iki zat Resûlüllah'tan sordular: **«Ey Allah'ın Resûlü! Mundar (ölünün eti), Allah tarafından haram olarak ilân edildi. Acaba o mundardan bize helâl olan nedir?»** Cevab olarak bu âyet nazil oldu.

ET-TEYYİBAT'IN TEFSİRİNDE İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER

Said, «Tayyibat»tan murad, kesilmiş hayvanlar ve insanlar için helâl ve hoş olan nesnelerdir.

Mukatil, «Tayyibat»tan maksad, Allah tarafından rızkın helâli gibi insanlara helâl edilen herşey demektir.

Zühri'den, tedavi için deve sidiğini içmek nasıldır? diye soruldu. **«O, Tayyibattan değildir»** diye cevab verdi. Hadisi İbni Ebi-Hâtim rivâyet etmiştir.

İbnu Vehb, İmam Malik'ten mundarın etini yiyen kuşların alış verişini sordular. Cevab olarak, **«O, Tayyibattan değildir»** dedi. (2)

Hazin; **«Tayyibat, Allah'ın ismi ile kesilen hayvanların etleridir»** dedi. Yine Hazin naklediyor: **«Bazı müfessirlere göre, Tayyibat, araplar (3) tarafından temiz sayılan ve kendisinde lezzet bulunan şeyler demektir. Ancak onun haram olduğunda bir nass (yani Kur'an veya sünnetin bir nassı) varid olmaması şarttır.»** Hazin devamla: **«Nesneleri tayyib ve lezzetli sayan araplardan maksad, sahabi ve tabiinler gibi mürüvvet ve güzel ahlâka sahib bulunan kimselerdir.** Yoksa göçebeler,

(1) Bkz. Lübabut-Tevil Cild 2-233 Âmire 1317 İstanbul
(2) Bkz. İbn Kesir 2-494-Dar. End. Beyrut
(3) Bkz. Beyzavî 2-234 Âmire 1317 İstanbul

bütün haşeratın yenmesini tayyib görüyorlar. Onların tayyib görmesine, itibar edilmez. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Onlara tayyibeleri helâl, habisleri de haram kılar»** (El-Araf: 157) buyurmuştur.

Beyzavi; «Tayyibeler, selim olan tabiatların habis saymadığı ve nefret etmediği nesnelerdir.» dedikten sonra devamla: «Bu âyetin, mefhumundan anlaşılıyor ki, arapların (yani mürüvvetli ve güzel ahlâk sahiblerinin) habis saydıkları nesneler haramdır yenilmez! Yahud nassın veya kıyasın haram olduğuna delâl etmediği şeylerdir tayyibler.» diyor. (1)

El-Menar sahibi, «Eşyada asıl helâl olmaktır. Çünkü fıtrat sünnetleri ve kitabın âyetleriyle malûmdur ki, Cenab-ı Hak, bu yeryüzünü ve yeryüzündeki nesneleri insanlar için musahhar kılmıştır, onlardan faydalanabilirler. Allah'ın yaradılışının ve hikmetinin sırlarını belirtmeye çalışabilirler. İnsanlar için mahzurlu olanlar, nacak onlara zarar veren şeylerdir. Fakat insanlar bir hududda durup zarardan sakınmıyor ve menfaatların celbiyle iktifa etmiyorlar. Bilakis fıtratlarının muktezasını aşarlar. Bazen kendilerine yüzdeyüz zarar veren şeyleri yapar, yüzde yüz yararlı olan şeyleri de terkederler. Meselâ: araplar yüzdeyüz mundarın eti ve akıtılmış kanların zarar verici pisliklerden olduğunu bildikleri halde yerlerdi. Ve bir takım vehimlerle, Bahiyre ve Saibe tabir edilen bazı hayvanların helâl olduğunu bildikleri halde, etlerini yemeyi, kendilerine haram kılmışlardı. Nitekim bu konular bu sûrenin sonunda da ve En'am sûresinde de gelecektir. İşte zaruret ve ihtiyaç bunun için, Cenab-ı Hakkın helâl kılmış olduklarını beyan etmeyi ve haramlardan ayırmayı gerektiriyordu. Çünkü onların helâl kıldıklarından Cenab-ı Hak neyi haram kılmış olduğunu beyan ettikten sonra bunun beyanını da iktiza ediyordu. Bunun için Cenab-ı Hak: **«Senden, onlara ne helâl kılınmıştır, soracaklardır»** âyetini indirdi. Yani Ey Allah'ın Resûlü! Mü'minler senden soracaklardır. Onlara cevab olarak bu âyeti oku. (2).

Büyük usul âlimi Elmalılı Hamdi efendi hocamız tefsirinde — Tayyibat — bahsini şöyle izah ediyor: **«Ya Muhammed! Şöyle söyle; size**

(1) Bkz. Beyzavî 2-234 Âmire 1317 İstanbul

(2) Bkz. El-Menar Cild 6-168-169 Darul-Kâtip Kahire

tayyibat helâl kılındı. Bu beyanla habisler helâl kılınmamıştır» buyurulmuştur. Binaenaleyh İslâm midesine, İslâm sofrasına pis şeyler değil, hoş şeyler konmalıdır.» Elmalılı merhum bunları söyledikten sonra: «Tayyibden maksad, hazzedilen, temiz ve hoş şey demektir. Haramlık şüphesi bulunmayan, kazanılmış olan helâle de, buna benzetilerek tayyib denilir. Zira mazarratı (zararı) olmamak mânâsında birleşirler. (Yani zararsızlık mânâsında birleşirler) İbni Ceriri Taberi gibi bazı müfessirlerin burada Tayyibatı helâller diye tefsir etmişlerse de, **«Helâllar helâl kılındı»** demek, rakik bir ifade olacağından ekseri müfessirin, (tefsircilerin çoğu) ve müçtehidin, (içtihadçıların çoğu) bunun lezzet ve iştiha hissedilen temiz ve hoş şeyler mânâsına hamli vacib olduğunu göstermişlerdir. Binaenaleyh mânâ **«Hoşa giden ve iştiha hissedilen her temiz şey, size halal kılındı»** demektir. Fakat bundan herkesin her hoşuna giden şeyin helâl olduğunu da zannetmemelidir. Muhakkaktır ki, kötü itiyad ile, fıtrat ve ahlâkı bozulmuş kimselerin zevki takdirine itibar yoktur. İbret tab-ı selimedir. Ve Tayyibat ancak tab-ı selim erbabının tiksinmeyip hoşlandıkları şeylerdir. Yoksa bedevi halkın ve iztırar içinde yaşayanların her nevi hayvanatı hoşlanıp yiyebilirler. Gerçi **«yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı»** (El--Bakara: 29) âyetine göre ibaha asıldır. Ve bu umuma nazaran insandan başka her hayvandan, her nebattan ve her şeyden yemek ile dahil intifa (menfaatlanmak) mubah olmak lâzım gelirdi. Fakat **«onlara tayyibeleri helâl habisleri haram kıldı»** (El-Araf: 157) mealindeki âyet üzere bu umumdan habais ve pislikler ihraç edilerek hill (yani helâllik) tayyibata tahsis olunmuştur. Ve binaenaleyh ibaheyi aslıyeyi, takyid için bu bir büyük esas ve bir kanuni külli olmuştur — ki helâl ve haramın tayininde delili mahsus bulunmadıkça buna müracaat olunur ve habaisi tahkir etmeyenlerin zevkine itibar olunmaz. — Cahiliye arapları yukarda beyan olunduğu üzere meyteti, ölüyü ve (mundarı) veya meyte kabilinden bir hayli şeyleri yedikleri halde tayyibattan olan, en'amdan (koyun, sığır ve deveden) bazılarını (yani evcil hayvanlardan) sûrei En'amda da beyan olunacağı üzere, Bahire, Saibe, Vesile ve Ham namlarıyla (adlarıyla) kendilerine tahrim ederler, (yemezlerdi). Bunların tayyib olduğuna hâkim hükmettiği halde, bazı tevehhumattan (vehimlerden) dolayı yemezlerdi. Buna

karşı tayyib olan herşeyin helâl olduğu beyan olunmuş ve bu hüküm: **«De ki, Allah'ın kulları için çıkartmış olduğu ziynetini ve rızıktan tayyibleri kim haram kılmıştır.»** (El-Araf: 32) âyetiyle de teyid buyurulmuştur ki, esbab veya hikmeti nuzül beyanında bu âdetin katiyyen Refii (kaldırılması) da vardır. Şüphe yok ki, bu tayyibata daimi en'amdan başka, kuşların ve hatta bütün nebatatın dahi hoşları da dahildir. Ve sonra: **«sizin için tayyibeleri helâl kıldı.»** Helâl olan her hayvanın bütün parçalarının da helâl olması lâzım gelemeyeceğini ve bu kesilmiş olan hayvanatın parçaları arasında bulunan habaisler (habisler) de haram olduğunu işar etmektedir.» Merhum Elmalılı Hamdi efendi devamla «et tayyibat, helâl demektir» diyor. Haram tayyib değildir. Ve denilmiştir ki: **«yiyicisi ve içicisi tarafından lezzetli görülen ve dünya ve âhirette yiyen ve içene bir zararı olmayan herşey tayyibtir.»** Ve yine denildi ki: **«Tayyib, kesilmişler demektir. Çünkü onlar kesilmekle, güzelleşmiş, hoşlaşmış, hazzedilmiş hale gelmişlerdir.»**

BESMELE İLE BIRAKILAN AVCI HAYVANIN TUTTUĞU YENİR

«(4) Allah'ın size öğrettiği gibi, öğretip yetiştirdiğiniz avcı hayvanların yakalayıverdiklerinin üzerlerinde Allah'ın adını anarak yeyin...»

Bu âyeti celîlede **«El-Cevarih»** tabiri geçiyor. Sahiblerine avı tutan köpekler ve kuşlar kastedilmektedir. Yani pençeleriyle ve dişleriyle av avlayan hayvanlar demektir. Böyle hayvanların tuttuğunu yiyebilirsiniz. Fakat onları, (avı tutmak için) bıraktığınız zaman kesmek niyetiyle besmele çekerek onları bırakırsanız.

İbni Kesir bu hususu şöyle izah ediyor: «Avcı hayvanlardan öğretmiş olduğunuz, (yani pençeleri ve tırnaklarıyla avı tutan hayvanlar) eğer tırnağı ve pençesiyle vurarak hayvanı avlarsa, helâldir. Fakat devirmek suretiyle onu, öldürürse, helâl değildir. Nitekim Şafii'nin bir görüşü ve âlimlerden bir gurubun görüşü böyledir. Yani onu gönderdiğin zaman gider. Dur dediğin zaman durur. Avı tuttuğunda sahibi için tutar, sahibi gelinceye kadar bekler. Onu kendi nefsi için

tutmaz. (Yani o, avdan yemez.) İşte böyle bir hayvanın avladığı avdan yenilebilir. Hayvan öğretilmiş ise, av avladığı zaman avdan yememiş ise, avlanmaya bırakıldığı zaman besmele çekilmiş ise öldürse dahi onun avladığı helâldir. Yani yetişinceye kadar ölmüşse de avlanan hayvanın eti yine yenilir. Sünnet, bu şekilde varid olmuştur. Nitekim Sahihayn'da Adiy bin-Hâtim'dan: **«Ben Resûlüllah'tan sordum. Öğretilmiş köpeği gönderiyorum. Allah'ın ismini de gönderdiğim zaman anıyorum. Avladığı yenir mi?»** Cenab-ı Peygamber cevab olarak: **«Öğretilmiş köpeğini Allah'ın ismini anarak ava bıraktığın zaman, onun tuttuğunu ye.» «Öldürürlerse dahi yiyelim mi?»** diye sordum: **«Öldürürlerse dahi ye. Fakat onlarla beraber, onlardan olmayan başka bir köpeğin katılmaması şartıyla... Çünkü sen köpeğinin üzerine besmeleyi çekip bırakırsan başka köpeklerin üzerinde besmele çekmiş sayılmazsın. Başka köpeklerin müdahelesi, tutulan hayvanın ölmüş ise mundar olmasına vesile olur.»** Sordum: **«Ben ava, mi'rat, (ok) atıyorum. İsabet eder. Buna ne dersiniz?»** Buyurdular: **«Mi'radı attığın zaman eğer mi'rad kesip delerse ye. Eğer yanlamasına av hayvanına isabet eder de hayvan ölürse, yeme. Çünkü vakizedir (dövülerek öldürülendir), yenilmez. Yani vurularak öldürülen hayvanın kabilindedir, yenilmez.»** diye sabit olmuştur.

Buharî'nin diğer bir lafzında: **«Köpeğini ava bıraktığın zaman, Allah'ın ismini an. Eğer senin için avı tutarsa, (yani avdan yemezse) ye. Hayatta iken yetişirsen kes. Yetiştiğinde ölmüş ise, köpek de ondan birşey yememişse onun etinden ye. Çünkü köpeğin tutması ona kesmek hükmündedir.»**

Yine Müslim ve Buharî'nin diğer bir rivâyetinde: **«Eğer köpek yemiş ise, sen yeme. Çünkü korkarım ki, köpek onu kendisi için tutmuştur.»**

İşte bu hadis, cumhurun delilidir ve Şafiî mezhebinin de en sıhhatli görüşüdür. Köpek avdan yerse, mutlaka haram olur. Hadiste de varid olduğu gibi cumhur burada bir tafsilât yapmamıştır. Selefin bir taifesinden hikâye olunur ki, onlar «**Mutlaka haram olmaz**» demişlerdi. (1)

(1) Bkz. İbn Kesir Cild 2-496 Dar. End. Beyrut

Hazin sahibi şunları söylüyor: Ayetten anlaşılıyor ki, öğretilmemiş bir hayvanın avladığı av yenilmez. Öğretimin sureti şudur: «Kişi, avcı hayvanını öğretecektir. Öyle ki hayvanda birkaç emir, birkaç durum meydana gelecektir. Yani ava kışkırttığı zaman, gidecektir, **«Dur»** dediği zaman duracaktır. Avı tuttuğu zaman, avdan birşey yemeyecektir. Sahibi avı kendisinden teslim almaya geldiği zaman, sahibinden avı alıp da kaçırmayacaktır. Sahibi kendisini çağırdığı zaman icabet edecek (yani gelecektir.) İşte bu, bütün carihaların (yani avcı hayvanların) talimidir. Bu şartlar mevcut olursa, birkaç defa da denenirse, o mualleme (yani öğretilmiş) sayılıyor. Yalnız bu deneme en az üç defa yapılacaktır. Eğer sahibinin kışkırtmasıyla ava gitmiş, kendi nefsinden gitmemişse, öldürdüğü hayvan bu denemeden sonra helâl olur.

BİR PARÇASI AVCI HAYVAN TARAFINDAN YENEN AVIN ETİ YENİLİR Mİ?

Alimler, av köpeklerinin tutup bir kısmını yediği avın eti yenilir mi yenilmez mi diye ihtilâf etmişlerdir. Ehli ilimin çoğu «Haramdır» demişlerdir. Bu görüş, İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ata'nın, Tavus'un, Eş-Şabi'nin de sözüdür. Süfyanı Sevri, İbni Mubarek, eshabı rey (yani İmam Azam ve talebeleri) de bu kanaattadırlar. Bu, İmam Şafiî'nin iki kavlinden en sıhhatlisidir. Ve buna Cenab-ı Peygamberin **«Eğer yemiş ise yeme. O zaman kendisi için tutmuş oluyor.»** hadisi de delâlet ediyor.

Bazıları da, **«Yese dahi o av hayvanının eti yenilir ve yenmesi ruhsatlıdır»** demişlerdir. Bu, İbni Ömer, Selmani Farisi, ve Saad İbni Ebi Vakkas'tan rivâyet edilmiştir. Malik, bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü Ebu Salebetül-Huşeni'den rivâyet ediliyor ki, Cenab-ı Peygamber köpeğin avlandığı hakkında şunu söyledi: **«Köpeğini bıraktığın zaman Allah'ın ismini de anarsan, tuttuğunu ye o, her ne kadar hayvanından yemişse dahi!»** Hadisi, Ebu Davud rivayet etti.

Mua'llem (öğretilmiş) olmayan köpeklere ve avcı kuşlara gelince; onlar eğer birşey avlarlarsa veya mua'lleme (öğretilmiş) olan kö-

pek ve kuş kendiliğinden gider av tutar ve öldürürse, helâl değildir. Eğer bu iki sınıfta da avcı yetiştiği zaman av hayvanını diri görür keserse, helâl olur. Müslim ve Buharî ittifakla Ebu Salebe-tul-Huşeni'den rivayet ettiler: **«Ben, Ey Allah'ın Resûlü, biz kitab ehlinin bulunduğu bir memleketteyiz. Onların kaplarından yiyebilir miyiz? Biz avun bulunduğu bir arazideyiz. Ben okumla, öğretilmiş olmayan köpeğimle ve bir de öğretilmiş köpeğimle av avlıyorum. Bunlardan hangisi benim için elverişlidir?»** diye sordum. Buyurdu: **«Kitab ehlinin kaplarına gelince, eğer başka kap görürseniz onlarda yemeyiniz. Eğer onlardan başka kap yoksa onları yıkadıktan sonra onlardan yeyiniz. Okunla, avladığın ise, Allah'ın ismini onun üzerinde an ve ye. Mua'lem (öğretilmiş) olan köpeğinle avladığında Allah'ın ismini onun üzerinde andı isen avını ye. Mua'llem olmayan köpeğinle avladın ise, eğer yetişip kesersen ye. Aksi takdirde yeme.»**

«Onun (avın) üzerine Allah'ın ismini anınız» cümlesinin yorumunda ihtilâf edildi. Acaba avcı hayvan avı yakalamak için bırakıldığı zamanda mı bu anmak olacaktır, yoksa avlanan hayvanın etini yediğiniz zaman mı bu besmele çekilecektir? Evet bu hususta ihtilâf vardır. En sıhhatli görüş Adiyy İbni-Hâtim'in hadisinden anlaşıldığı gibi köpeği veya Toğanı, (avcı hayvanı) av üzerine salıverdiği zaman, besmele getirecektir. Ebi Salebe'den gelen, Müslim ve Buharî'de rivâyet edilen hadiste de **«köpeğini bıraktığın zaman Allah'ın ismini an, okunu attığın zaman Allah'ın ismini an.»** bu görüş anlaşılır. Bunun için, İmam Ahmed, köpeğin bırakıldığı veya okun atıldığı anda besmelenin çekilmesini şart koşmuştur. Cumhurdan gelen meşhur rivayet de budur. Ayetten maksad, köpeği veya Doğanı bıraktığı veya oku attığı zaman Allah'ın adını an, demektir. Suddi ve başkası da, bu görüşü söylemişlerdir.

Ali ibn Ebi Talha İbni Abbas'tan bu âyet hakkında şunları rivâyet etti: «Avcı hayvanını gönderdiğin zaman, bismillah de. Eğer unutursan zararı yoktur.»

Bazı kimseler de, «Ayetten maksad, avlanan hayvanın etini yerken besmele çekmektir. Nitekim Sahihayn'da sabit olmuştur ki Resûl-ü Ekrem, üvey oğlu, Ömer bin Ebi Seleme'ye **«Yemeğe başlarken Allah'ın**

ismini an. Sağ elinle ye. Kabın tarafına düşen kısmından ye» diye öğretti.

Sahihi Buharî'de Aişe Validemizden geliyor: Sahabeler sordular: **«Ey Allah'ın Resûlü! Bir kavim bize geliyordur. Kâfirlikden pek yakında ayrılmışlardır. (Yani yakında müslüman olmuşlardır.) Bize et getiriyorlar. Biz bilmiyoruz ki, Allah'ın ismi, o etler üzerinde çekilmiş mi çekilmemiş mi? Ne yapmamız lâzımdır?»**

Resûl-u Ekrem: **«Siz Allah'ın ismini anarak yeyiniz»** dedi.

İmamı Ahmed'in rivâyet ettiği bir hadiste Âişe validemiz diyor: «Resûlü Ekrem, altı kişi ile beraber yemek yiyorken, bir göçebe geldi ve yemeği iki lokmada bitirdi. Cenab-ı Peygamber buyurdu: **«Dikkat edilsin, bu göçebe Allah'ın ismini ansaydı, hepinize bu yemek yetecekti. Sizden herhangi biriniz yemek yediği zaman Allah'ın ismini ansın. Eğer başta Allah'ın ismini anmayı unutmuşsa ne zaman hatırlarsa, başında ve sonunda Allah'ın ismiyle desin.»** Hadisi İbni Mace bu şekilde Ebu Bekr bin Ebi Şeybe'den, o da Yezid bin Harun'dan rivâyet etti.

İmamı Ahmed tarikıyla, Huzeyfe'den rivâyet edilen bir hadisde, «Biz, Resûl-ü Ekrem'le beraber bir yemekte bulunduğumuz zaman, Resûlüllah, elini yemeğe uzatıp başlamadan, biz elimizi uzatmazdık. Bir ara onunla beraber bir yemekteydik. Bir cariye (yani bir kız çocuğu veya köle bulunan bir kadın) sanki koşa koşa geliyordu. Elini yemeğe koymak istedi. Resûlüllah onun elini tuttu. Bir göçebe geldi. Sanki o da iteleniyordu. Elini yemeğe koymak istedi. Resûl-ü Ekrem onun da elini tuttu. Ve buyurdu: **«Şeytan Allah'ın ismi yemek üzerinde anılmadığı zaman yemeği yiyebiliyor. Şeytan bu cariyeyi yemeğe, besmelesiz başlasın ve yesin diye getirdi. Ben onun elinden tuttum. Bu göçebeyi besmelesiz başlasın da şeytan yemekten yeyip, istifade etsin diye getirdi. Onun da elinden tuttum. Nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim, şeytanın eli o, ikisinin eliyle beraber şu anda benim elimin içindedir.»** Hadisi Müslim, Ebu Davud, ve Nesei El A'meş'in hadisinden riayet ettiler. (1).

Yine imam Ahmed tarikıyla geliyor: «Bir kişi Resûl-ü Ekrem'den

(1) Bkz. İbn Kesir Cild 2-500 Dar. End. Beyrut tarihsiz

sordu: «**Biz yeriz, doymayız?**» Resûlüllah: «**Belki siz ayrı ayrı yiyorsunuz. Hep bir yemek üzerinde bir araya geliniz. Allah'ın ismini anınız. O yemekte bereket sizin için halkedilecektir.**» Hadisi Ebu Davud, İbni Mace Velid bin Müslim tarikıyla rivâyet ettiler. (2)

ZEVK İÇİN HAYVANLARI AVLAMAK HARAMDIR

El-Kurtubi bu âyetin tefsirinde şu garib ve yararlı görüşü getiriyor: «Eğer avcı, hayvanını avlanmak istenen avın üzerine salıverdiği zaman onu kesmek ve onun etinden istifade etmeyi kastetmiyorsa, (sadece zevk için yapıyorsa) onu öldürmek haram olur. Besmele çekmemişse eti de haram olur. Çünkü bu fesad yoluyle ve faydasız olarak hayvanları telef etmek mânâsındandır. Resûl-ü Ekrem: «**Ancak bir hayvan yemek ve istifade etmek için öldürülür**» buyurdu. Yani öldürülmesi emredilen hayvanlar müstesna keyf ve zevk için avlanmak, avlanan hayvanların etinden istifade edilmeksizin hayvan öldürmek ulu orta, rastgele hayvanları öldürmek, haramdır.

Besmelesiz kesilen bir hayvanın hükmü hususundaki görüşleri de nakledelim: Ehli-zahir ve hadiscilere göre besmele — isterse unutulsun, isterse kasten terkedilsin — çekilmeden hayvan kesilirse, eti mutlaka haram olur. Maliki'lerden bir gurub da bu kanâattedir. Bir gurubu da, «Müslüman bir kimsenin avladığının veya kestiğinin üzerinde, kasten dahi besmeleyi terketse, eti helâldir ve yenir. Bu gurup buradaki «**Besmeleyi çek**» emrini nedb üzerine hamletmişlerdir.

İmam Malik, kasten veya sehven terkedilen besmele arasında fark yapmıştır. «**Kasten terkedilen besmelesiz kesilen hayvanın eti yenilmez. Sehven terkedilen besmelesiz kesilen hayvanın eti yenir**» demiş Şafiî'nin bir görüşü de böyledir.

Yahudi ve hristiyanların öğretilmiş köpekleriyle avlanmak hususunda da âlimlerin ihtilâfları vardır: Hasan Basri «Mekruhtur» diyor Mecusinin köpeği, tazısı ve doğanıyla avlanmak mekruhtur. Bu, Cabir bin Abdullah'ın, Hasan Basri, Ata, Mücahid, En-Nehai, Es Sevri ve İshak'ın görüşüdür. İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Ebu Hanife av

(2) Bkz. İbn Kesir Cild 2-500 Dar. End. Beyrut tarihsiz

cı müslüman ise onların köpekleriyle avlanmayı caiz görmüşlerdir. Köpek ve doğanları, bıçakları gibidir, demişlerdir. Avcı ehli kitabtan ise Malik müstesna, ümmetin bütünü onun avladığının caiz olduğunu söylemişlerdir. Fakat İmam Malik avladığı avı ile kestiği hayvanın arasında fark yapmıştır. Ve delil olarak şu âyeti getirmiştir: **«Ey îman edenler! Yemin ederim, kesinlikle Allah sizi elinizin ve mızraklarınızın isabet ettiği avdan birşey ile deneyecektir»** (Maide: 94). İşte İmam Malik diyor: Burada Cenab-ı Hak Yahudi ve Hristiyanların el ve mızrakları hakkında bunu söylememiştir.

İbn-Vehb ve Eşheb «Yahudinin ve Hristiyanın avı, kestiği hayvanın eti helâl olduğu gibi helâldir» dediler.

Muhammedin kitabında «Sabii olan bir kâfirin avı da kestiği de helâl değildir. Sabiiler, Yahudilerle Hristiyanlar arasında bir kavimdirler. Onların dini de yoktur» denilmektedir. Eğer avcı, Mecusî ise, Malik, Şafiî ve Ebu Hanife arkadaşlarıyla ve cumhuru-nas, **«Onun avından yemeyi menetmişlerdir.»**

Ebi Sevr burada iki görüş vardır demiştir: Birinci görüş, cumhurun görüşü gibidir. İkinci görüş, «Mecusîler, kitab ehlindendir ve onların avı caizdir.»

Eğer sarhoş bir kimse avlarsa veya bir hayvanı keserse, onun avı da kestiği de yenilmez. Çünkü kesmenin, kasta ihtiyacı vardır. Sarhoşun ise, kastı yoktur yani iradesine sahib değildir. (1)

Bu âyeti celîlede, av için köpek edinilmesinin caiz olduğuna dair delil vardır. Ve sünnetin sahihinde de bu sabit olmuştur. Sünnette, ziraat ve mevaşi (yani hayvanlar) için de bekçi köpekleri edinebilir fazlalığı vardır. Fuzuli bir şekilde edinilen bir köpeğin yasaklanması için üç illet vardır. Bir, melekler köpeğin bulunduğu yere girmezler. Veya İmam Şafiî'nin dediği gibi köpek necistir. Veya faidesi olmayan bir şeyi, —ister köpek olsun ister herhangi bir nesne— edinmenin yasak olmasından dolayıdır. (2)

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild 6-72-73 Darul-Kâtip 1387-1967 Kahire

(2) Bkz. El-Kurtubî Cild 6-72-73 Darul-Kâtip 1387-1967 Kahire

Alûsi; «Ebu Hanife ve arkadaşları, köpek avladığı hayvandan yerse, o köpek muallem (eğitilmiş) sayılmaz ve onun avı yenilmez. Doğan ve diğer avcı kuşların avladığından yemeleri ise, o avı haram kılmaz. Çünkü kuşların avından yemeyecek kadar talim etmeleri mümkün değildir. Bunu, İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

Abdul Humeyd, İbni Abbas'tan rivayet etti: Köpek avdan yerse, sen yeme. Ama **Bazî** ve **Doğan** yerse dahi yiyebilirsin. Çünkü köpeği dövmek ve böyle eğitmek mümkündür. Ama Bazı'yi dövmen mümkün değildir. İmamul-Haremeyn de bu fikirdedir. Malik ve Leys; köpek avdan yese dahi avladığı yenir. Bu, Selmani Farisi, Saad İbni Ebi Vakkas ve Ebu Hureyre'den de rivayet edilmiştir: **«Köpek avın üçte ikisini yerse, üçte biri kalmışsa, Allah'ın ismini üzerine anmışsan ye.»** (1)

HIRİSTİYAN VE YAHUDİLERİN KESTİKLERİ BİZE HELÂLDİR

»(5) Bugün size temiz olan şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yemeği size helâl, sizin de yemeğiniz onlara helâldir.»

Alûsi, ehli kitabtan maksad, Yahudi ve Hristiyanlardır. Hatta Hanefilere göre, arap Hristiyanları bile bu hükmün dahilindedirler. Fakat Hz. Ali'den rivâyet ediliyor ki, «Beni-Tığlep (Arab kabilelerinden biridir) Hristiyanlarını bu hükümden istisna ederek buyurmuştur: «Beni Tiğleb'den olanlar ancak Hristiyanlardan içki içmeyi öğrenmişlerdir. (Hristiyanlığın diğer yönlerini öğrenmemişlerdir)». İbni Cebir bu görüşe katılmamıştır. Rebi İmam Şafii'den aynı görüşü hikâye etmektedir.

Ehli kitabın taâmından maksad, onların kestiği etleri kapsayan taâmlarla diğer taamlarının hepsidir. Bu görüş İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ebu Derda, İbrahim, Katade, Suddi, Dahhak ve Mücahid'den de rivayet edilmiştir. El Cübbai, El Belhi ve diğerleri de bu kanâattedirler. Buharî de İbni Abbas'tan gelen bir rivayette: **«Bu taam-**

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild 6-64 Darul-İhya Beyrut

dan maksad, kestikleridir. Çünkü diğer taamlarının helâl olduğunda zaten ihtilâf yoktur.»

Tefsircilerin çoğu bu kanâattedir. Bazıları, «Bu sadece daneli yemeklere bir de (balık gibi) kesilmesine ihtiyacı olmayan etlere mahsustur» dediler. Bu görüş, imamîlerden (Caferi'lerden) rivayet edilmiştir. Onlar da Ebi-Abdullah'tan rivayet ediyorlar. Zeydi'lerden de bir cemaat buna kail olmuştur. Zeydi'lerin ve Caferi'lerin katında ehli kitabın kestikleri yenmez. (1)

İmam Azamın nezdinde sabii'lerin hükmü, Ehli Kitabın hükmü gibidir, İmam Azam'ın iki arkadaşı, (Ebu Yusuf ile Muhammed): «Sabii'ler iki sınıftır: Bir sınıfı Zeburu okuyorlar, meleklere kulluk yapıyorlar. Bir sınıf hiçbir kitabı okumazlar, yıldızlara taparlar. İşte bu ikinci sınıf ehli kitabtan değildir. Mecusîlere gelince, haraç meselesinde onlar ehli kitabın işlemine tabi kılınmışlardır. Avda ve kestiklerinde ve kadınlarını nikâh etmek hususunda ehli Kitabdan değildirler» dediler. Abdurrezzak, İbni Ebi Şeybe ve Beyhaki, Hasan bin Muhammed bin Ali tarikıyla rivayet ediyorlar: **«Resûl-ü Ekrem Hecer (Yemen'de bir yöredir) Mecusîlerine yazdı. Onlara İslâmı arzetti. Onlardan müslüman olanı kabul etti. Dinlerinde ısrar edenlere ise, haraç yükletti. Ama onların kadınlarıyla evlenilmez dedi.»** Bu hadis her ne kadar Mürsel bir hadis ve isnadında zaif bir insan olan Kays bin Rebi var ise de, ancak Beyhaki'nin dediği gibi müslümanların ekserisinin icmaı bunun üzerindedir ve onu tekid ederler. Alimler, Yahudi ve Hristiyanların zebihaları (kestikleri) üzerine Allah'tan başkasının ismini yani Hz. Aziz'in, Uzeyr ve Hz. İsa'nın ismini andıkları zaman yenilir mi yenilmez mi diye ihtilâf etmişlerdir. İbni Ömer «helâl değildir, yenilmez» demiştir. Rebi de bu görüşe katıldı. Ehli ilmin ekserisi «helâl»dir demiştir. Bu da Şa'bii ve Ata'nın görüşüdür. Bunların ikisi demişlerdir ki, Cenab-ı Hak onların kestiklerini helâl kılmıştır. Halbuki Allah onların ne dediğini biliyordu. Hasan: **«Yahudi veya Hristiyan bir hayvanı kestiği zaman, Allah'tan başkasının ismini anarsa, sen de kendi kulağınla bunu duyarsan yeme. Duymazsan ye. Cenab-ı Hak sana onu helâl kılmıştır»** dedi.

---

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild 6-65 Darul-İhya Beyrut

«Sizin taâmınız da onlar için helâldir.» Bu âyetin tefsirinde Zeccac ve muteahhir (sonradan gelen) âlimlerin çoğu **«Bu, mü'minlere hitabtır. Yani Ey mü'minler. Ehli kitaba yedirmenizde sizin için manevi bir mesuliyet yoktur.»** demektir.(1).

Tantavi **«sizin yemeğinizde ehli kitaba helâldir»** dedi. Çünkü kızlarımızı onlarla evlendirmemiz haramdır. Bunun için de insan zanneder ki, onların taâmı (yemeği), bize helâldir, fakat bizim taamımızı onlara yedirmemiz haram olur. Böylece Cenab-ı Hak, onlara yedirmek, onlara kız vermek gibi değildir, deyip dikkatimizi bu noktaya çekti.

Meyveler gibi yemeğin haricinde bulunan nesneler, isterse mecusîlerin, isterse ehli kitabın olsun, yenir. Fakat et meselesine gelince, ancak ehli kitabın kestiği yenir, diğer keferelerin kestiği yenilmez.» (2)

El-Alûsi **«Sizin taamınız onlara helâldir»** âyeti üzerinde şu görüşü naklediyor: Eğer denilirse, bu cümledeki hikmet nedir? Onlar kâfirdirler, bizim açıklamamıza muhtaç değildirler. Niçin Cenab-ı Hak: **«sizin yemeğiniz onlara helâldir»** dedi. Cevab «Ayetin mânâsı; Allah'ın size şeriatınızda helâl kıldığına bakınız. Eğer onlar, size onu yedirirlerse yeyiniz. Onlara haram olan şeylere bakmayınız. Çünkü develerin eti onlara haramdır. Sonra bizim şeriatımız onu neshetti. Onu onlara yedirebilirsiniz.» Böylece âyet, onlar için değil bizim için açıklama getiriyor. Yani «Biliniz ki, size helâl olduğu halde, onlara haram olan şeyler, sizin için helâldir. Bunun için eğer onlar size domuz gibi haram olan şeyleri yedirmeye kalkışıp, deseler ki; bu bizim için şeriatımızda helâldir. Allah da size bizim taâmımızı helâl kılmıştır. Onları yalanlayarak deyiniz ki, ancak sizin için helâl olan taam bize helâldir, başkası değildir. Ayetin hasılı mânâsı şu oluyor: **«Onların taâmı sizin için helâldir. Eğer sizin için helâl kılınan taâmdan olursa.»** Bu tefsir, Es-Suddi'nin ve başkasının yorumundan anlaşılmıştır. Bunu böylece bil. Gerçek şudur ki, muasırların üzerinde bu âyetin mânâsı müşkül görülmüştür. (3)

(1) Bkz. Alusî Ruhu'l-Meanî 6-65-Darul-İhya Beyrut
(2) Bkz. Tantavî 3-127 Halebî baskısı. 1350 Kahire
(3) Bkz. Alusî Ruhu'l-Meanî 6-65 Darul-İhya Beyrut

El-Menar'ın sahibi: Cenab-ı Hak arap müşrikleri üzerinde hükmü teşdid etti. Onların yediği mundarı, ve putlara kesilenleri haram ilân etti. Ta ki müslümanlar eski adetlerinden ötürü orada müsamaha ve musahıla (yani gevşeklik) göstermesinler. Kitab ehli ise, mundarı ve Allah'tan başkasının adıyla kesileni yemekten uzaktırlar. Bir de bu İslâmın güzel siyasetindendir ki, Arap müşrikleri hususunda hükmü şiddetlendirdi. Ta ki Peygamberlik merkezi olan Arap Yarımadasında bir tek müşrik kalmasın. Hepsi İslâm'a dahil olsun. Ehli kitabın kalblerini İslâma celbetmek için muamelelerinde kolaylık ve hafiflik getirdi. Hatta İbni Cerir, Ebu Derda'dan ve İbni Zeyd'den rivâyet ediyor: Bu iki zattan: **«Hristiyanların kiliseler için kestiğinden yenilir mi?»** diye soruldu. İkisi de «yeyiniz» fetvasını verdiler.

İbni Zeyd: **«Allah onların teâmını bize helâl kılmıştır ve birşey istisna etmemiştir, yeyiniz.»** dedi. Ebu-Derda, **«Cercis adlı kiliseye hediye edilen ve kesilen bir koçtan yenilir mi? sualine karşı: «Yarabbi bizi muaheze etme. Onlar ancak kitab ehlidirler. Onların yemeği bizim için helâldir. Bizim de yemeğimiz onlar için helâldir. Yeyiniz»** diye emretti.

İbni Cerir, İbni Munzir, İbni Ebi Hatım, Muaz ve (Süneninde) El-Beyhaki İbni Abbas'tan bu âyet üzerinde şu rıvayeti yaptılar: **«Onların yemeklerinden maksad, kestikleridir.»** Abdul-Humeyd de, Mücahid'den, Abdurrezzak ve İbrahim En-Nehai'den böyle rivayet ettiler. Sahabe ve tabiin bunun üzerinde icma etmişlerdir. Resûl-ü Ekrem: **«Yahudi kadının zehirleyip de kendisine hediye ettiği koyunun etinden yedi.»** Eshabı kiram, Şam'da hiç kimsenin itirazıyla karşılaşmaksızın Hristiyanların yemeğinden yerlerdi. Arab Hristiyanlar olan Beni-Tığleb hakkında ancak ihtilâf vardır. Bunu daha önce naklettik. Cumhur Ülema bunları da Hristiyanlara dahil etmişlerdir. İkrime İbni Abbas'tan rivayet ediyor. İbni Abbas'tan: **«Beni-Tığlab Hristiyanlarının kestikleri yenir mi?»** diye sorulduğunda şu âyeti okudu: **«Ey îman edenler! Yahudi ve Hristiyanları veli edinmeyiniz. Onlar, bazısı diğer bazısının velisidir. Sizden olan bir kimse onları veli edinirse muhakkak o veli edinen onlardandır.»**

İbni Abbas'ın başka bir rivayetinde bunun tam aksi vardır: **«Beni Tığlabın kestiklerinden yeyiniz. Kadınlarıyla evleniniz. Çünkü Cenab-ı**

Hak «sizin taâmınız onlara, onların taâmı da size helâldir,» buyurmuştur. Eğer Beni-Tığlablılar sadece veli edinmek suretiyle Hristiyanlardan olsalar yine Hristiyanlardan sayılırlar.» Yani Hristiyanlara yardım etmeleri, harplerde, savaşlarda onlarla beraber olmaları da onların Hristiyanlardan olmasına kâfi delildir.

Bazı insanlar eşyada derinleştikçe derinleşmeyi muhaliflerle olan muamelelerde teşdid etmeyi severler. Onun için bazı fâkihler bu makamda bir mesele istihraç ederek onu dikkatle içtihad mahalli yapmışlardır. Acaba ehli kitabın taâmının helâlliğinden ve kadınlarıyla evlenmekten maksad, Tevrat ve İncil'e İslâm'dan önce îman edenler midir yoksa herhangi bir Hristiyan ve Yahudi midir? Tahriften önce onlara îman edenler midir yoksa herhangi bir devirde onlara inananlar mıdır? Yoksa Yahudilerden maksad İsrail Oğulları gibi ehli Kitabın aslısı mıdır? Buna cevab olarak deriz ki, Kur'an'ın nassından ve sünnetin katiyetinden sahabenin amelinden ilk göze çarpan şudur ki, böyle bir sualin yeri yoktur. Böyle bir itiraz makbul bir itiraz değildir. Cenab-ı Hak, ehli kitabın yemeğini ve kadınlarla evlenmeyi onlar, Kur'an'ın indiği zamandaki durum üzerinde oldukları halde helâl kılmıştır. Ve Kur'an'ın en son inen âyeti de budur. Ehli kitab çeşitli milletlerden idi. Ve Kur'an onlar için **«kitablarını tahrif etmişlerdir, Allah'ın onlara indirdiği haz ve nasiblerinden çoğunu unutmuşlardır»** (Maide: 13) buyuruyor. Gerek Maide sûresinde, gerekse diğer sûrelerde olsun fâkihler bu meseleyi istihraca çalıştıkları zaman da böyle birşey değişmiş değildi. Ve Ensar İslâm gelmezden önce Yahudi dinini kabul eden bazı çocuklarını ve akrabalarını yeniden zorlayıp İslâm'a getirmek için çalıştıkları zaman da **«Dinde ikrah yoktur»** âyeti nazil oldu. Bu âyet nazil olduğu zaman Cenab-ı Peygamber: **«Onları muhayyer bırakınız.»** emrini verdi. Medine Yahudileri içerisinde halis Araplar da vardı. Ne Resûl-ü Ekrem, ne de Hulefâ-i Raşidin hiçbir hükümde onları ayırd etmedi. (1)

Bazıları; ehli kitabın taamının haram, hanımlarıyla evlenmenin haram olduğunu iddia etti ve delil olarak şu âyeti ileri sürdü: **«Onlar Allah'ı bırakıp da bilginlerini ve rahiplerini ilâhlar edindiler. Ve Mer-**

(1) Bkz. El-Menar 6-179 Mektebetul-Kahire

yem oğlu Mesihi de. Oysa onlar tek olan bir ilâha ibadet etmekten başkasıyla emrolunmadılar.» (Et Tevbe: 31).

«Sakın ha, müşrik olan kadınlarla îman etmedikçe evlenmeyiniz.» (El Bakara: 220).

Şia'nın ve imamîlerin **«Ehli kitabın yemeği yenilmez, hanımlarıyla evlenilmez»** dediklerinde umdeleri (yaslandıkları delil) budur. Onlara şu cevablar verilmiştir: «Kur'an'da zikredilen mutlak şirk, bir vasıf olduğu veya şirkin ehli, insanlardan bir sınıf sayıldığı zaman, ehli kitab o şirke dahil olmaz. Onlar başka ve şirke girmiyen bir sınıf sayılırlar. Nitekim Cenab-ı Hak buyurmuştur: **«Kitab ehlinden ve müşriklerden küfre sapanlar kendilerine apaçık bir delil gelinceye kadar kopup ayrılacak değillerdir.»** (El Beyyine: 1). Görüldüğü gibi, bu âyette kitab ehli, müşriklerden ayrı bir sınıf olarak sayılmışlardır. Yine Allah buyurdu: **«Şüphesiz ki, îman edenlerle Yahudiler, Hristiyan ve sabiilerden Allah'a ve âhiret gününe îman eden, salih amellerde bulunanlar için artık onların Allah katında ecirleri vardır ve onlar için korku da yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.»** (El Bakara: 62).

Bu âyette de görüldüğü gibi Yahudiler ve Hristiyanlar isimleri verilerek ayrı bir gurub ve ayrı bir sınıf olarak zikredilmişlerdir. Ve müşriklere dahil edilmemişlerdir.

İkinci cevab eğer «El Bakara» sûresinde müşrik âmdır, (yani farzedelim ki Yahudi ve Hristiyanları da kapsar) desek, şu âyet onları tahsis etti demekten kendimizi alakoyamayız. Veya şu (altmış ikinci) âyet, o (ikiyüz yirminci) âyeti neshetti demek mecburiyeti vardır. Çünkü amel bu âyete göre cereyan etmiştir. Zira sahabelerin en büyüklerinden olan Huzeyfe bin Yeman Yahudi bir kadınla evlendi. Buna rağmen sahabilerden hiç kimse Hz. Hüzeyfe'ye **«sen yanlış yaptın. Bu evlenme olmaz»** demedi. (1)

«El-Muhsanatı»nın tefsirinde selefin alimleri ihtilâf etmişlerdir: Bir cemaat, «Muhsanat» hür kadınlardır, dedi. Diğer bir cemaat, **«Zinadan afif olan kaddınlardır»** dediler. Her iki mânâ da sahih-

(1) Bkz. El-Menar 6-179 Mektebetul-Kahire

tir. Zinadan tevbe eden bir kadının diğer kadınlar gibi alınması hususunda şu rivâyetler vardır: Hz. Ömer zina eden kadınla evlenmeyi caiz gördü. Yani zina ettikten sonra had yemiş ve tevbe etmiş bir kadınla evlenmeyi ruhsatlı görmüştür. Bu hususta çok rivâyetler vardır. Meselâ: Hz. Ömer **«O tevbe etmemiş midir?»** diye soruyor. Onun nikâh edilip edilmemesini Hz. Ömer'den soran da **«Evet, tevbe etmiştir»** dedi. El Hemedanlı kadınla ilgili rivayette: kadın kendini kesmek (intihar etmek) istedi. Ona yetiştiler. Onu tedavi ettiler, iyileşti. Hz. Ömer kadının aile efradına: **«İffetli bir müslüman kadının evlenmesi gibi, onu evlendiriniz»** emrini verdi. Başka bir rivayette «Yemen'de bir kişi, kızkardeşiyle zina etti. Kızkardeşi bıçakla kendisini kesmeye kalkıştı. Hatta boynunun bir kısım damarlarını bile kesti. Fakat etraftan yetişenler bırakmadılar. Tedavi edildi. İyileşti. Sonra amcası onu Yemen'den alıp Medine'ye geldi. Bu kadın Medine'de okudu, ibadet etmeye daldı. Medine'nin en fazla ibadet eden hanımlarından oldu. Birisi ona talib çıktı. Amcasından onu istedi. Amcası da, bir taraftan kusurunu gizlemeyi imanına yediremiyordu. Bir taraftan da yeğeninin sırlarının açılmasını da istemiyordu. Hz. Ömer'e geldi. Hz. Ömer'e bu durumu arzetti. Hz. Ömer: **«Eğer sen bu durumu başkasına söyleseydin sana iftira cezası tatbik edecektim. Eğer sana salih bir kişi gelirse, ahlâkından razı isen yeğenini onunla evlendir.»** dedi. Başka bir rivayette bir kişi Hz. Ömer'e gelip dedi ki: **«Benim bir kızım vardır. Biz daha kâfir iken onu diri diri gömmek istedik. Sonra onu ölmezden önce çıkarttım. O, İslâm dinine yetişti ve müslüman oldu. Müslüman olduktan sonra Allah'ın hadlarından bir hadda çarpıldı. (Yani zina et ti had vuruldu) Bu hadiseden sonra bir bıçak alıp nefsini kesmek istedi. Yetiştim. Boyun damarlarından bazılarını kesmişti. Tedavi ettim. İyileşti. Sonra güzel bir şekilde tevbe etti. Bugün de benden isteniliyor. Ey müminlerin emiri! Onun daha önceki durumunu, isteyenlere söyliyeyim mi?»** Hz. Ömer: **«Sen onun durumunu nasıl söyliyeceksin? Allah'ın gizlediğini nasıl ifşa edeceksin? Allah'a yemin-i-kasem ederim ki, eğer onun durumunu herhangi bir kimseye söylersen seni bütün memleketlerin ahalisine ibret alınacak bir ders yapacağım. Durumunu söyleme. İffetli bir müslüman kadının evlendiği gibi, onu evlendir.»** diye emir verdi.

İbni Cerir, Hasan'dan rivâyet etti. Hz. Ömer buyurdu: **«İslâmda, (yani İslâm'a girdikten sonra) zina eden bir erkeğin iffetli bir kadınla evlenmesini yasaklamayı niyet ettim!»**

Hz. Ömer'i dinleyen Ubey bin Kâab: **«Ey müminlerin emiri! Şirk zinadan daha büyüktür. Oysa şirkten tevbe edenin tevbesi kabul olunur.»** diye itiraz etti. Böylece Hz. Ömer bu fikrinden vazgeçti.

İbnu-Cerir et Taberi, Katade'den rivâyet ediyor: «Bu âyeti celîle, nazil olduğu zaman müslümanlardan bir gurub: **«Biz ehli kitabın kadınlarıyla nasıl evlenebiliriz? Oysa onlar başka bir dinin üzerindedirler»** diye şüpheye düştüler. Cenab-ı Hak: **«Kim ki imanı inkâr ederse, onun ameli yanmıştır ve âhirette zarar edenlerdendir»** buyurdu. Yani Cenab-ı Hak ehli kitabtan olan kadınların evlenmesini bilerek müslümanlar için helâl kılmıştır. Hulasetul-Beyanda «Şu halde mümin olan bir kimse birçok amelden sonra kati ve kesin olan ahkâmlardan birini inkâr gibi bir felâkete teşebbüs ederse, küfri mucib bir işte ve sözde bulunursa, amelinin zayi olacağına bu âyet delâlet eder. Ve fıkıh kitablarında beyan olunan küfür lafızlarının hükmi şer'isi de bu âyette beyan olunmuştur (1) diyor.

Tantavî, bu âyetteki «İMAN» Allah'ın emrettiği tevhidi Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Allah katından getirmiş olduğu hükümleri mânâsına alıyor. Yani bu hükümleri inkâr edenin eğer tevbesiz ölürse sevabı iptal olunur. Dünyadaki ameli boşa çıkar, âhirette de zarar edenlerden olur. Eğer küfürden sonra tövbe nasib olursa, yeniden ehli imandan olur.

Katade: «Bu âyet, ehli kitab kadınlarıyla evlenmeyi inkâr ve reddedenler hakkında nazil olmuştur» dedi.

Bu tefsire göre imandan maksad Kur'an'dır. Razi, bu tefsiri benimsiyerek İbni Abbas'a nisbet etmiştir. Zemahşeri, buradaki imanı, İslâm şeriatları Allah'ın helâl ve haramı ile tefsir etmiştir. Beyzavi, Ebussud efendi ve Keşşaf'tan ibare aktaran diğer ehli sünnet müfessirleri de Zemahşeri'nin bu tefsirine tabi olmuşlardır.

Elmalılı merhum Hamdi Yazır efendi: «Bununla beraber dünyada

(1) Bkz. Konyalı M. Vehbî-Hulasatul-Beyan-İstanbul

ehli kitaba taam ve kadın cihetiyle verilen bu hususiyetten dolayı âhiret noktai nazarında da böyle zannedilmesin diye, çünkü her kim ki bu imana yani bu dini ekmele ve şeriati İslâma küfrederse, bütün ameli yanmış olur ve âhirette «Hasirin» zarar edenlerden olur. Binaenaleyh onların taâmlarını yerken ve kadınlarını tezevvüç ederken imanı haleldâr etmekten, irtidad tehlikesine düşmekten son derece ihtiraz etmelidir (sakınmalıdır.) Ve bundan dolayı da savaşan bir hıristiyan veya Yahudiden kadın almak mekruh görülmüştür» dedi.

İmam Suyuti «Ed-Durrul Mensur»da şunu naklediyor: «Âbd bin Humeyd, İbni Cerir ve İbni Munzir «Kim ki imanı inkâr ederse onun ameli yanar» âyetinin tefsirinde mücahidden: «Allah, haber verdi ki iman kopmaz bir kulptur ve Allah imansız hiç kimseden amel kabul etmez. Cenneti ancak imanı terkedene haram kılar.»

İbni Cerir, İbni Abbas'tan rivayet etti: **«Resûl-ü Ekrem, bütün kadın sınıflarını (evlenmelerini) yasakladı. Ancak muhacir ve mümin olan kadınlar(ın evlenmesi) müstesnadır. İslâm'dan başka her din sahibinin nikâh edilmesini haram kıldı.»** Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Yani bu âyeti celîle, ehli kitab kadınlarıyla evlenme ruhsatını getirdi ve bu ruhsatı kaldırmanın tehlikeli olduğunu bildirdi. (1)

El-Kurtûbi bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor:

«Kitab ehlinden afifelerle evlenîniz» hükmü indiği zaman, kitab ehli kadınlar: «Eğer Allah bizim dinimize razı olmasaydı bizim nikâhımızı sizin için helâl kılmazdı.» dediler. Bunun üzerine **«Kim ki imanı inkâr ederse** (yani Hz. Muhammed'e ineni inkâr ederse) **onun ameli yanmıştır, o âhirette zarar edenlerdendir»** âyeti nazil oldu.

İbni Abbas ve Mücahid'den gelen rivâyette âyetteki İMAN kelimesi, **«Allah ile tefsir edildi»**. Bu takdirde âyetin mânâsı, **«Kim ki, Allah'ı inkâr ederse...»** demek oluyor. Hasan bin Fadl, eğer bu rivâyet sıhhatlı ise, imandan maksad **«imanın rabbi»** demektir. **«Kim ki imanı inkâr ederse yani imanın rabbini inkâr ederse»** demek oluyor. Ebul-Hasan El-Eş'a'rî «Cenab-ı Hakka, îman demek caiz değildir. Haşeviler ve Salimiyeler ancak böyle demiştir. Çünkü îman «Âmene-yuminu»

(1) Bkz. Ed-Durul-Mensur 2-261-Mısır baskısı tarihsiz.

fiillerinin mastarıdır. Onun ismi faili mümindir. İman tasdiktir. Tasdik ancak kelâm olur. Cenab-ı Hak kelâm olamaz» buyuruyor.

El-Hazin; tefsircilerden biri: «Allah'ın haram kıldığını helâl, helâl kıldığını haram bilen ve Allah'ın indirdiğinden bir şeyi inkâr eden Allah'ı inkâr etmiş olur. Daha önceki ameli yanar. Eğer tevbesiz ölürse âhirette zarar edenlerden olur» dedikten sonra; bu şart (yani eğer tevbesiz ölürse şartı), lâzımdır. Çünkü kişi ölümden önce tevbe edip îman ederse, tevbesi kabul, îmanı da doğru olur dedi» diye nakil yapar.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوْا
وُجُوْهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوْا بِرُءُوْسِكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ؕ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوْا ؕ
وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ
مِّنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً فَتَيَمَّمُوْا
صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ مِّنْهُ ؕ
مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَّلٰكِنْ
يُّرِيْدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝٦ وَاذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَمِيْثَاقَهُ الَّذِيْ وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ ۙ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۫ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ۝٧ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
كُوْنُوْا قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ ۫ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ
عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ اِعْدِلُوْا ۟ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۫ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝٨ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝٩

MEAL

«(6) Ey îman edenler! Namaza durmak istediğiniz zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız. Başlarınızı meshediniz. Ayaklarınızı topuklara kadar yıkayınız. Eğer cünüb iseniz iyice (yıkanıp) temizleniniz. Eğer hasta veya yolda iseniz veyahut herhangi biriniz ayak yolundan gelirse veya kadınlara dokunmuş iseniz bir su da bulamadığınızda temiz bir toprakla teyemmüm ediniz. Ondan yüzlerinize ve ellerinize sürünüz. Allah size herhangi bir darlık vermeyi istemez. Fakat şükredesiniz diye sizin iyice temizlenmenizi ve size nimetini tamamlamayı ister.»

«(7) Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetlerini «işittik ve itaat ettik» dediğiniz zaman, sizi bağladığı o misakını (yeminli olarak sizden aldığı o sözü) hatırlayınız. Allah'tan sakınınız. Şüphesiz ki Allah sinelerdekini bilicidir.»

«(8) Ey îman edenler! Allah için dosdoğru durun. Adaletle şahid olunuz. Bir kavimden öfkelenmeniz, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adalet ediniz. Adalet takvaya daha yakındır. Allah'tan sakınınız. Şübhesiz ki Allah yaptığınızdan haberdardır.»

«(9) Allah îman edip salih ameller işleyenlere, bir mağfiret ve büyük bir ecir vaadetti.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

«(6) Namaza durduğunuz zaman» dan maksad, namaza durmak istediğiniz zaman demektir. Nitekim **«Kur'an'ı okuduğunda Allah'a sığın.»** Yani okumak istediğin zaman Allah'a sığın demek olduğu gibi «Davudi-Zahiri» «Bu âyetin zahiri delâlet eder ki, her namaz için yeni bir abdest almak farzdır» dedi. Sahabeler ve sahabelerden sonra gelen

İslâm âlimlerinin cumhuru bir tek abdestle birçok namazın kılınmasının caiz olduğunu savunmuşlardır. Buna göre âyetin zahiri şöyle tevil edilir: **«Abdestsiz olduğunuz zaman namaz kılmayı irade ederseniz abdest alınız.»** Bu, Kur'an'ı Kerimin kısaltma sanatlarındandır. Çünkü mânâ ibarenin üzerine delâlet ederse, ibare kısaltılır. Kur'an'da bu tür ibareler çok geçer. Evet Resûl-ü Ekrem, Hendek gününde, dört namazı bir abdestle kılmıştır. Ebu-Hureyre rivâyet ediyor: Cenab-ı Peygamber buyurdu: **«Herhangi birinizin abdesti bozulduğu zaman, abdest almadıkça namazı kabul değildir.»** Hadisi Müslim ve Buhari ittifakla sahihlerinde rivâyet etmişlerdir.

BİR MÜSLÜMANA NE ZAMAN ABDEST FARZ OLUR?

Bazı müfessirler de **«uykudan namaza kalktığınız zaman, abdest alınız»** şeklinde âyeti yorumlamışlardır. Bazıları da **«Buradaki emir, emri nedbidir»** yani namaza kalkan bir insan abdestli dahi olsa yeniden abdest alması mendubtur. Bu görüşe, İbni Ömer'den gelen şu hadis delâlet eder: **«Kim ki abdestli olduğu halde ikinci bir abdest alırsa, Allah ona on hasene yazar.»** Hadisi Tirmizi rivâyet etmiştir.

Bazıları da, bu âyeti celîlede Cenab-ı Hak, Peygamberine: **«Namaza kalkmadığın zaman, senin abdestli olman sana farz değildir»** diye ilân etmiştir. Buna da İbni Abbas'tan gelen şu hadis delâlet eder: **«Resûlüllah, bir gün heladan çıktı. Ona yemek getirildi. Ve Resûlüllaha sana abdest suyu getirelim mi, yemek yemezden önce abdest almayacak mısın? diye soruldu. Cenab-ı Peygamber: «Ben namaza kalkmak istediğim zaman abdest almakla emrolunmuşum.»** cevabını verdi. Hadisi Müslim rivâyet etmiştir. Ayete getirilen yorumların en iyisi ilk yorumdur.

Bu âyette abdestin dört tane farzı zikredilmiştir. a) Yüzün yıkanması, b) Kolların dirseklere kadar yıkanması, c) Başın meshedilmesi, d) Ayakların topuklarla beraber yıkanmasıdır.

İmam Şafiî, abdestte niyet getirmek ve tertib de vacibtir diyor. Niyetin vucubuna dair bu âyetle istidlal ediyor. Delili şöyledir: Abdest emredilmiştir. Her emredilenin niyet edilmesi farzdır» dedi. Bir de

İmam Şafiî'nin niyetin farz oluşuna dair delili Ömer bin Hattab'ın (R.A.) Müslim ve Buhari'de rivayet edilen hadisidir: **«Allah'ın Resûlü buyurdu: «Ameller, ancak niyetlerle vardır. Her kişi için ancak niyet ettiği vardır.»** Abdest ise, amellerdendir. Öyleyse onun da niyeti olmalıdır» dedi.

Abdest, me'muru bihidir, (emrolunmuştur) ve dinin emirlerindendir dedik. Çünkü Cenab-ı Hak, «El-Beyyine» sûresinin 5. âyetinde **«Halbuki onlar ancak Allah'a, onun dininde ihlas sahibleri olarak (diğer batıl dinlerden) İslâma yönelerek ibadet etsinler, namazı gereği üzere kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardır.»** buyuruyor. «İHLAS» ise, halis niyetten ibaretti. Niyet halis olursa, muteber olur. Niyetin aslı, Allah'a insanı yaklaştıran bütün amellerde muteberdir.

İMAM EBU HANİFE'YE GÖRE ABDESTİN FARZLARI

İmam Ebu-Hanife abdestde «Niyet vacib değildir» Çünkü Cenab-ı Hak, dört azanın yıkanmasını bu âyette şart koşmuştur. Niyeti burada vacib kılmamıştır. Niyeti vacib kılmak, âyete fazlayı katmaktır. Nassın üzerinde fazlalık ise, neshtir. Kur'an'ın neshi haberi vahid veya kıyasla caiz değildir» dedi. İmamı Şafiî İmam Azam'a şu cevabı verdi: «Biz Kur'an'ın delâleti ile abdeste niyeti farz gördük. Çünkü Cenab-ı Hak «El-Beyyine» sûresinin beşinci âyetinde, (biraz önce naklettiğimiz gibi) ihlâsı (katkısız niyeti) emrediyor» dedi.

ABDESTTE YÜZÜN HUDUDLARI

Yüzün, uzunlaması; baş tüylerinin bitiminden çene kemiklerinin bitiştikleri noktaya kadardır. Enlemesi; kulaktan kulağa kadardır. Bu hududlar dahilinde kalan kirpikler, kaşlar, bıyıklar, çene çukurunda bulunan bütün tüylerin altını yıkamak vacibtir. Sakala gelince, eğer çok gür ve tüyler altındaki deriyi göstermiyorsa, zahirini yıkamak vacib olur. Altını yıkamak vacib değildir. Eğer hafif ise, altını yıkamak vacib olur. Yüzün hududunu aşmış sakal kısmının üzerinden suyu geçirmek vacib değildir. Çünkü İmam Azam, başın hududunu aşmış,

saçların meshedilmesi vacib değildir, diyor. Fakat ikinci bir görüş vardır: **«Sakalın hududunu aşmış kısmının zahiri üzerinden suyu geçirmek, yani meshetmek vacibtir.»** Cumhuru ulemaya göre, dirsekler, ellere dahildir. Ellerle beraber yıkanacaklardır. İmam Malik, Şa'bi, Züfer ve Ebubekr Bin Davudi Ez-Zahirî'den gelen nakle göre, dirsekler gusle dahil değildir. Yani yıkanması vacib değildir. İbni Cerir Taberi, mezhebi Şafiî olduğu halde, bu görüşü seçmiştir. İmam Malik ve onun görüşüne katılanların delili, âyetteki «İLA» kelimesi, gayenin son hududunu belirtiyor. Gaye daima muğayyadan hariçtir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir âyette: **«Orucu geceye kadar tamamlayın»** (El-Bakara: 187) buyuruyor. Gece, oruca dahil değildir. Had, mahduda dahil olamaz. Cumhurun delili ise, «İLA» kelimesi âyette «MEA» kelimesinin mânâsı olan beraberliği ifade eder. Nitekim Cenab-ı Hak, şu âyette: **«Onların mallarını, mallarınızla beraber yemeyiniz»** (Nisa: 2) İLA'yı - «MEA» mânâsında kullanmıştır. Ebu Hureyre'nin hadisi bu mânâyı takviye etmektedir. Rivâyete göre Ebu Hureyre yüzünü yıkarken hududları içinde bulunan bütün yüzünü yıkadı. Sonra sağ elini de sol elini de ta pazuya kadar yıkadıktan sonra buyurdu: Resûlüllah'ı gördüm böyle abdest alıyordu.

Biz de deriz ki; had, mahdudun cinsinden olursa, ona dahildir. Nitekim burada böyledir. Zira dirsek elin cinsindendir. Ama oruç meselesinde gece gündüzün cinsinden değildir.

BAŞIN MESIH MİKTARI

Başın meshi miktarında, âlimler ihtilâf etmişlerdir: Malike göre, bütün başın meshedilmesi farzdır. İmam Ahmed'in bir rivayeti de böyledir. İkinci rivayet ise, ekserisinin meshedilmesi farzdır. Ebu Hanife'ye göre dörtte birinin meshedilmesi farzdır. İmam Ebu-Hanife'nin diğer bir rivayetine göre, üç parmak kadar meshedilmesi farzdır. İmam Şafiî; az bir miktarın meshi dahi kâfidir demiştir. Her görüşün delilleri vardır. Ebu Hanife, Muğire bin Şu'be'den gelen hadise yapışmıştır. **«Resûl-ü Ekrem abdest aldı. Nasiyesini meshetti. Sarığının ve meslerinin üzerini meshetti.»** Hadisi Müslim ve Buharî ittifakla rivâyet ettiler. Hadisde bahsi geçen nasiye ise, başın dörtte biriyle takdir edilmiştir.

AYAKLAR YIKANIR MI, VEYA MESIH Mİ EDİLİR?

Ayaklar topuklara kadar yıkanır. Bu hükümde de âlimlerin ihtilâfı vardır: Acaba ayakların farzı mesh mi veya yıkanmak mıdır? İbni Abbas'tan gelen bir rivâyete göre; **«Abdest, iki yıkanma, iki mesihten ibarettir.»** deniliyor. Bu, aynı zamanda Katade'den de rivâyet ediliyor. Enes'ten gelen rivâyete göre: **«Kur'an-ı Kerim ayakların meshini, Sünneti-seniyye de yıkanmasını getirdi.»**

İkrime; **«Ayaklarda yıkanmak yoktur. Onların hakkında mesh nazil oldu»** diyor. Şabi'den gelen rivâyete göre: «Mesh ancak ayaklar üzerinde olur. Görmez misin, yıkanması gereken azaların üzerinde teyemmüm kılındı. Meshedilen azalar ise, teyemmümde serbest bırakıldı.»

Şia'nın (imamiye) mezhebine göre, ayaklarda mesh vacibtir. Fakat sahabe, tabîin ve onlardan sonra gelen âlimler. dört mezheb imamları ve onların arkadaşları ayakların farzının yıkanmak olduğunda ittifak ettiler. Davudu zahiri hem yıkamanın, hem de meshetmenin farz olduğunu söyledi. Hasan Basri ve Muhammed bin Cerir Taberi: **«Mükellef bir insan isterse ayaklarını yıkar, isterse mesheder»** dediler. Bu ihtilâfın sebebi, kurranın bu harfteki değişik okuyuşudur. Zira Nafi, İbni Amr, Kissai ve Hafs Asım'dan **«ERCULEKUM»** kelimesinin lâmın fethiyle okumuşlardır. Ve «EYDİYEKÜM» üzerine atfetmişlerdir. Binaenaleyh mânâsı takdim olunan muahhar (sonra getirilen)dan olur. Mânâ şöyle olur: **«Yüzleriniz ve dirseklerle beraber ellerinizi ve topuklarla beraber ayaklarınızı yıkayınız, başlarınızı meshediniz.»** Bu kıraatın sahibleri, **«Cenab-ı Hak ayakların yıkanmasını kullarına emretmiş, meshini emretmemiştir. Buna, Resûlüllah'ın, Eshabının tabîinin ve onlardan sonra gelenlerin icraatları da delildir»** demişler.

İbni Kesir, Ebu Amr, Hamza ve Ebu Bekr Asım'dan «ERCULİ» kelimesinin lâmın kesriyle okunduğunu ve (RÜUSİ) üzerine atfedildiğini rivâyet ettiler.

Nasb (üstün) ile okumaya gelince, onun mânâsı zahirdir. Çünkü yıkanmış azaların üzerine atfedilir. O vakit cumhurun mezhebine gö-

re, ayakların yıkanması farz olur. Onlara muhalefet edenin muhalefeti hiçbir zarar vermez, yani kıymet taşımaz.

Kesre (yani erculi) kıraatına gelince, onun mânâsında ve cevabında ihtilâf vardır: Ebu-Hâtim, İbnul Enbarî e Ebu-Ali, «Kesreyle okunduğu zaman, meshedilenin üzerine atıf edilir. Ancak ayaklardaki mesihten maksad, yıkamaktır» dediler.

Ebu Zeyd: **«Mesh hafifçe yıkanmaktır»** dedi. Çünkü araplar «Namaz için meshettim» derler. Yani hafifçe abdest aldım. Ve yine **«Getir namaz için, kendisiyle meshedeceğim şeyi»** derler. Yani hafifce abdest te kullanacağım suyu getir, demektir. Ebu-Hâtim, ibareye bu tefsiri veriyorum. Çünkü abdest alan bir kimse, azalarına suyun dökülmesine razı olmaz, ki, yıkanmakla beraber azalarını iki eliyle ovalasın! Böylece hafifden geçirildiğinden ötürü yıkanmaya mesh denilmiştir. Bu tefsire binaen, baş ve ayaklar, ikisi de meshedilmiş sayılırlar. Ancak başın meshi daha hafiftir.

«Ayaklardaki mesihten gaye, yıkanmaktır» hükmüne delâlet eden delillerden birisi de tahdidin (topuklara kadar) zikridir. Çünkü Cenab-ı Hak topuklarla beraber diyor ve yıkamanın hududunu belirtiyor. Hududun belirtilmesi ise, ancak yıkanılan azada gelmiştir. Mesedilen azada gelmemiştir. O halde burada tahdid, meshle beraber geldiğinde bilindiki ayak meshi yıkama hükmündedir.

Alimlerden bir cemaat «Ercul» (ayaklar) kelimesi zahirde «Ruus» (başlar) üzerine atıftır. Fakat murad orada yıkanmaktır. Çünkü bazen birşey başkasının üzerine atfedilir, fakat hüküm onlarda değişiktir, demişlerdir. Nitekim şair **«Keşke senin kocan sabahlanıp kılıcı ve mızrakı taksaydı»** demiş. Oysa mızrakta takmak yoktur. O ele alınır. Ancak kılınç takılır. Ve nitekim başka bir şair **«Ben ona saman ile savuk su yedirdim»** diyor. Oysa soğuk su yedirilmez içirilir. Ayette de: **«Başlarınızı meshediniz, ayaklarınızı yıkayınız»** demek oluyor. Yıkanmak zikredilmediğinden, «Ercul» kelimesi zahirde «Ruus» kelimesi üzerine atfedildiğinden ve âyetin mefhumundan ayakların yıkanmasının gerekli olduğu anlaşıldığından dolayı bu kadar kâfi gelmiştir. Ayakların abdestte yıkanmasına dair varid olan sıhhatli hadislerden de yıkanmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

«Erculi» kelimesini lâmın kesresiyle okuyup «Bu kesre komşuluk kesresidir» diyen bir kimse araplraın şu darbımeseliyle istidlal ediyor: «CUHRU DABBIN HARİBİN» veya «harbin.» İşte harbin kelimesi, «Cuhru» kelimesinin sıfatı olduğu halde «Dabbin» kelimesinin komşusu bulunduğundan mecrur (esre ile) okunmuştur. Darbı meselin mânâsı, **«Kertenkelenin bozuk yuvasıdır.»** demektir. Fakat bu tevil güzel değildir. Zira komşuluk kesri, ancak şiir darlığında ve iltibastan emin olunduğu yerlerde olur. Bir de burada «Harib» kelimesi zaten «Debbin» kelimesinin sıfatı olamaz. Ancak cuhru kelimesinin sıfatıdır. Bir de, komşuluk kesri atf harfiyle olmaz. Atf harfiyle olanları araplar kullanmamışlardır.

«Topuklara kadar» tâbiri, ayakların yıkanmasının farz olduğuna delil olduğu gibi, topukların da onlarla beraber yıkanmasının farz olduğunun da delilidir. Zira burada da «İLA» «MEA» mânâsındadır. Nitekim eller âyetinde MEA mânâsında olduğu gibi. Bu takdirde âyetin mânâsı **«Ayakları topuklarla beraber yıkayınız»** oluyor. Ayette topuk diye tefsir ettiğimiz —KÂ'BEYIN— kelimesi, ayak ile baldırın ayrıldığı noktada bulunan iki çıkık kemikler demektir. Bu, hem ehli fıkıhın hem de ehli lugatın tefsiridir. Şia'lar ise, ayakların meshedilmesini söyledikleri için âyetteki «kaab» kelimesi ayak üstünde yuvarlak olan kemik demektir diyorlar. Fakat eğer onların dediği gibi o kemik olsaydı, her ayakta bir kâb olması gerekirdi. Bu takdirde âyeti celîle **«Topuklara (KİAB') kadar ayaklarınızı yıkayınız»** demeli idi. Nitekim ellerde «Ellerinizi dirseklerle beraber yıkayınız» diyor. Madem ki ayaklar bahsinde «ayaklarınızı iki topukla beraber yıkayınız» deyip her ayak için «iki topuk» tâbirini kullanıyor, o halde anlaşıldı ki, her ayağın iki topuğu vardır. Böylece Şia'nın tefsiri iptal ve cumhurun kavli de sabit olmuş oluyor.

Daha önce bu âyette abdestin dört tane farzı zikredilmiştir. Yüz dirseklerle beraber eller, başın meshi ve topuklarıyla beraber ayakların yıkanmasıdır. İmam Şafii'nin «Bu âyet niyetin vucubuna delâlet eder» dediğini de söyledik. Bu da beşinci bir farz oldu. İmam Şafii, Malik ve Ahmed, âyette zikredildiği gibi tertibin —yani evvelâ yüz, sonra el, sonra baş, sonra ayak yıkanması— abdest azalarında farz olduğunu söylemişlerdir. Böylece abdestte tertib de altıncı farz oldu.

İmam Ebu-Hanife «abdestte tertib vacib değildir» dedi. İmam Şafîi buna karşı bu âyetin tertibini gösterdi. Bir de Resûl-ü Ekremin, haccetulvedâ'da **«Allah ne ile başlamış ise, ben de onunla başlarım»** dediğini delil olarak getirdi. Bir de Resûlü Ekrem'in abdestteki hareketleri daima tertipli olarak varid olmuştur. Ne Resûlü Ekrem'den ne de sahabelerin hiç birinden tersinden abdest aldığı yani ayaklarını yıkamakla başladığı sabit olmamıştır. Veya âyette olduğu gibi değil de bir azayı diğerinden önce yıkadığı sabit değildir. Böylece abdest fiillerinin tertibi, Cenab-ı Hakkın emrettiği şekilde sabit olmuştur. Ebu Hanife de, bu âyetle mezhebine delil getirerek demiştir ki: «VAV» harfi tertibi icabettirmez. Eğer «VAV» harfi tertibi gerektirir desek, nassa fazlalık getirmiş oluruz, bu da caiz değildir. Ebu-Hanife'ye, Resûlü Ekremin âyetteki tertibin haricinde abdest aldığı naklolunmamıştır cevabı verilmiştir. (1)

Hanefilerin bu cevaba verdikleri cevabın tafsilâtını istiyen FIKIH kitaplarının uzunlarına baksınlar..

ABDESTİN SIFATI

Abdestin sıfatı hakkında varid olan hadisler:

Buharî ve Müslim ittifakla rivâyet ettiler: Hz. Osman'ın azadlısı Hamran rivâyet ediyor: «Hz. Osman abdest suyu istedi, bir kap su getirdiler. Üç defa ellerinin üzerine döküp ellerini yıkadı. Sonra sağ elini kaba daldırdı, mazmaza (ağıza su vermek) ve istinşak (buruna su vermek) yaptı. Sonra burnunu temizledi. Sonra üç defa yüzünü ve iki elini dirseklerle beraber yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra ayaklarını topuklarla beraber üç defa yıkadı. Sonra dedi ki: Resûlüllah'ı gördüm. Benim bu abdestime benzer şekilde abdest aldıktan sonra buyurdu: **«Kim ki, benim bu abdestime benzer bir şekilde abdest alırsa, sonra iki rekât namaz kılar ve o iki rekâtın içinde nefsine dünya hadiselerinden (veya vesveselerinden) birşey gelmezse, onun geçmiş günahının tamamı affolunur.»**

Yine Müslim ve Buharî'nin ittifakla rivâyet ettiği bir hadis:

Abdullah bin Zeyd bin Asım El-Ensarî rivâyet ediyor: Ona, «Bize

(1) Bkz. Lubabut-Tevil: 2-242-Âmire 1317 İstanbul

Resûlüllah'ın abdesti gibi abdest al, dediler.» Bunun üzerine bir kab su istedi. Ondan üç defa ellerine su döküp yıkadı. Sonra elini kaba sokup su avuçladı. Bir avuçla üç defa mazmaza ve istinşak yaptı. Sonra elini tekraren kaba daldırdı. Su çıkardı. Yüzünü üç defa yıkadı. Sonra elini kaba sokup su çıkardı. Ellerini dirseklerle beraber ikişer ikişer defa yıkadı. Sonra elini sokup su çıkardı. Başını meshetti. İki elini önden tutup arkaya götürdü. Ve ayaklarını topuklarla beraber yıkadıktan sonra: «Resûlüllah'ın abdesti böyle idi» dedi. Bir rivâyette: «Ellerini başın meshinde arkaya doğru götürdükten sonra arkadan da öne doğru getirdi. Başladığı noktada durdu.»

Abdulhayr diyor ki: Hz. Ali bize geldiğinde namaz kılmıştı. Su istedi, acaba namazı kıldığına göre suyu ne yapacaktır? Onun maksadı ancak bize (abdest almayı) öğretmektir, dedik. Bir su dolu kab getirildi. Su kabından sağ eline döktü. Onunla üç defa iki elini yıkadı. Sonra üçer defa mazmaza ve istinşak yaptı. Mazmaza yaptı, avucuna bıraktı tekrar onunla mazmaza yaptı. Sonra yüzünü üç, sağ elini üç ve sol elini üçer defa yıkadı. Sonra elini kaba daldırdı. Başını bir defa meshetti. Sonra sağ ve sol ayağını üçer defa yıkadı. Sonra buyurdu: **«Kim ki Resûlüllah'ın abdestini öğrenmek istiyorsa işte, o abdest budur.»** Hadisi, Ebu Davud rivâyet etmiştir.

Abdullah bin Âmr bin As'dan rivâyet ediliyor: Bir kişi Resûlüllah'a geldi: **«Ey Allah'ın Resûlü! Abdest nasıl alınır?»** sordu. Resûlüllah: **«Su kabını istedi. Önce iki elini üçer defa yıkadı. Sonra yüzünü ve kollarını üçer defa yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra küçük parmaklarını kulaklarına sokup, onları meshetti. Sonra baş parmağıyla kulaklarının dış kısımlarını meshetti. Sonra ayaklarını üçer defa yıkadıktan sonra: İşte abdest böyledir. Kim ki bunun üzerine fazlalaştırır veya eksiltirse, o kötülük yapmış ve zulmetmiş olur»** dedi. Veyahut **«zulmetmiş olur, kötülük yapmış olur»** şeklinde söyledi. Hadisi, Ebu Davud rivâyet etmiştir.

İbni Abbas'tan gelen bir hadis:

«Resûlü Ekrem, başının ve kulaklarının dış kısımlarını ve içlerini meshetti.» Hadisi, Tirmizi rivâyet ve tashih etmiştir.

Müslim ve Buhari ittifakla Ebu Hureyre'den rivâyet ediyorlar:

«Resûlüllah, topuklarını yıkamayan bir kişiyi gördü. Bunun üzerine: **«Topuklar için ateşten azab var.»** dedi.

Müslim Cabir'den rivâyet etti: **«Bana Ömer bin Hattab dedi: Bir kişi abdest aldı. Bir tırnak yeri kadar ayağının üzerinde kuru bir yer bıraktı. Peygamber onu gördü. Ve: «Dön ve güzel abdest al.»** diye o adama emretti. Adam dönüp abdest aldı. Sonra namaz kıldı.» Hadisi Müslim rivâyet etmiştir.

Halid ashabın bazılarından rivâyet ediyor. «Resûlü Ekrem, bir kişiyi gördü. Namaz kılıyordu. Ayağında bir dirhem kadar yıkanmamış yer vardı. Cenab-ı Peygamber, ona abdestini ve namazını yenilemesini emretti.» Hadisi Ebu Davud rivâyet etti.

Müslim ve Buharî Abdullah bin Amr bin As'tan ittifakla rivâyet ediyorlar:

«Resûlü Ekrem bir yolculukta (herhangi bir sebebten) geride kalmıştı. Sonra gelip bize yetişti. Bizim de namaz vaktimiz geldiğinden, abdest alıyorduk. Ayaklarımızın üzerini meshediyorduk. Bize iki veya üç defa tekrar ederek yüksek sesle seslendi: **«Topukların vay haline, cehennemden (ateşten)»** Yani ayaklar üzerindeki meshi yasakladı. Yıkmayı emretti..

İbni Abbas (R.A.)'dan gelen bir hadis:

«Resûl-ü Ekrem birer defa yıkamak suretiyle abdest aldı.» Buharî hadisi rivâyet etmiştir. Bir defa yıkamak kâfi gelir diyen görüşün delilidir bu hadîs..

Ebu Hureyre'den gelen bir hadis:

«Resûlüllah ikişer ikişer defa abdest aldı.» Hadisi Ebu Davud ve Tirmizi rivâyet etti.

Ebu Hureyre'den gelen bir hadis:

«Resûl-ü Ekrem üçer defa üçer defa abdest aldı.» Hadisi Müslim rivâyet etmiştir. En mükemmel şeklin delilidir bu hadîs.

Yine Müslim, Akabe bin Âmr'dan rivâyet ediyor:

«Deve çobanlığı bizim boynumuzdaydı. Benim sıram gelmişti. Develeri akşam üzeri götürdüm. Resûlüllah'a yetiştim. Ayakta, halkla konuşuyordu. Onun şu sözünü işittim:

«Herhangi bir müslüman, abdest aldığında güzelce abdest alırsa, sonra kalkıp o abdestle iki rekât namaz kılarsa, hem kalbi hem de yüzüyle (özü ile) o iki rekâta yönelirse, bu kişiye cennet vacib olur.» Ben de **«Bu ne güzel bir şeydir»** dedim. Önümde duran bir zat **«Bundan önceki konuşma (veya müjde) daha da güzeldi.»** dedi. Kimdir bu zat diye baktım. Hz. Ömer olduğunu gördüm. Hz. Ömer bana: **«Senin yeni geldiğini görüyorum. O, önceki söz şuydu: Sizden herhangi bir kimse, abdest alırken, abdestinde mübalâğa ederse, (yani azaları sonuna kadar yıkarsa veya abdesti tam alırsa) sonra «eşhedüenlâilâhe illallah ve enne Muhammeden abduhu ve Resûlühu»** (Allah'tan başka mabudun olmadığına, Muhammed'in Allah'ın abdı ve elçisi olduğuna şahidlik ediyorum) **derse, ona cennetin sekiz kapısı açılır. Dilediği kapıdan cennete girebilir.»**

Müslim Ebu Hureyre'den rivâyet ediyor:

«Müslüman veya mümin bir kul, abdest aldığında, yüzünü yıkadığı zaman, onun yüzünden iki gözüyle bakmış olduğu bütün hatalar su ile beraber çıkar (veya suyun en son damlasıyla çıkar.) **Ellerini yıkadığı zaman, elleriyle yapmış olduğu bütün hatalar su veya suyun en son damlasıyla çıkar. Ayaklarını yıkadığı zaman, ayaklarla yürüyüp yaptığı bütün hatalar su veya suyun en son damlasıyla çıkar. Kişi günâhlardan tertemiz oluncaya kadar bu devam eder.»**

Müslim ve Buharî ittifakla Nuayîm bin Abdullah El-Mecmer'den o da Ebu Hureyre'den rivâyet etmiştir: Resûl-ü Ekrem, **«Benim ümmetim kıyamet gününde abdestin etkisinden dolayı «ğurru-muhaccel» (Yani ayaklar, elleri ve yüzleri beyaz) olarak anılırlar. Sizden kim ki, beyazlığını uzatmak istiyorsa, onu (abdest azalarını tam mânâsıyle yıkamak suretiyle) yapsın.»**

Başka bir rivâyette: «Ebu-Hüreyre'yi gördüm, abdest alıyordu. Yüzünü hududları taşıracak şekilde yıkadı. Sağ, ve sol ellerini ta pazuya kadar yıkadığını gördüm. Başını meshettikten sonra sağ ayağını tâ baldırına kadar yıkadı. Sonra sol ayağını ta baldırın başladığı noktaya kadar yıkadı. Sonra buyurdu: **«Ben Resûlüllah'ın böylece abdest aldığını gördüm.» Ve buyurdu: «Siz, kıyamet gününde abdesti tam yaptığınızdan ötürü «ğurru-muhaccel»siniz.** (Yani ayaklarınız, elleriniz

ve yüzleriniz parlayacaktır.) **Sizden bunu uzatmak isteyen varsa gücü yettiği kadar onu uzatsın.»**

Müslim'in bir rivâyetinde: **«Ben dostum Resûlüllah'tan dinledim. «Abdest suyu, hangi azaya kadar giderse müslümanın kıyamet günündeki hilyesi (nuru ve süsü) de oraya kadar gider»** dedi.

İbni Ömer'den gelen bir hadisde Resûlü Ekrem, **«Kim ki abdestli olduğu halde, ikinci defa abdest alırsa, Allah o ikinci abdestte on haseneyi onun için yazar.»** Hadisi Tirmizi rivâyet etmiştir.

Ebu Hureyre'den gelmiştir: **«Abdesti olmayanın namazı olmaz. Allah'ın ismini anmayanın abdesti olmamıştır»** Hadisi Ebu Davud ve İbni Mace rivâyet etmişlerdir. (1)

Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve Nesei Bureyde'den rivâyet ettiler: **«Resûl-ü Ekrem her namaz vakti gelince abdest alıyordu. Feth gününde abdest aldı. Mestlerinin üzerine meshetti. Beş vakit namazı bir tek abdestle kıldı. Hz. Ömer: Ey Allah'ın Resûlü! Sen daha önce yapmadığın birşeyi yaptın. Resûl-ü Ekrem: «Ya Ömer ben kasten bunu yaptım»** buyurdu. Yani ümmetime bu ruhsatın olduğunu bildirdim. Herhangi bir mahzurun olmadığını tebliğ ettim...

İmam Ahmed, Ebu Davud, İbni Cerir, İbni Huzeyme ve İbni Hibban, Hakim ve Beyhaki Abdullah bin Hanzele, «El-Ğasil»den rivâyet ettiler: **«Resûl-ü Ekrem, ister abdestli olsun ister olmasın, her namaz için abdest almakla emrolundu. Bu, Resûlüllah'a ağır geldiğinde her namaz vaktinde misvak kullanmakla emrolundu. Fakat her namaz için abdest almasının farziyeti kalktı. Ancak abdesti bozulduğunda abdestlenmesi farz olarak kaldı.»** (2)

AYAĞIN YIKANMASI İÇİN HZ. ALİ NE DEDİ?

Said bin Mansur, İbni Menzur ve İbni Ebi Hatım Hz. Ali'den rivâyet ettiler. Hz. Ali **«Ercüle»** kelimesini üstünle okuyarak buyurdu. **«Burada Rabbimiz yıkanmaya dönüş yaptı.»** Yani daha önce yüzün ve ellerin yıkanmasını söyledi. Sonra başın meshedilmesini araya sok-

(1) Bkz. Lübabut-Te'vil 2-245. Amire 1317-İstanbul
(2) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî 6-69 Dar. İhy. Beyrut

tu. Tekraren ayakların yıkanması hükmünü iade etti. İbni Mesud'dan rivayet edilen bir hadise göre İbni Mesud, «Erculekum» kelimesini nasbe (üstün) ile okumuştur.

MESTLERE MESIH ETMEK

Taberi, El Evset'de Berra bin Azib'den rivâyet etti. **«Resûl-ü Ekrem, Maide sûresinin inişinden önce de, olduğu gibi, inişinden sonra da, ölünceye kadar mestler üzerinde mesh yapardı.»**

Müslim, Buharî ve Beyhaki, Cerir'den rivayet ediyorlar. «Cerir, küçük suyunu döktükten sonra, abdest aldı. Ve mestlerin üzerine mesh yaptı ve dedi ki: Beni meshetmekten alakoyan hiçbir şey olamaz. Çünkü ben Resûlüllah'ın meshettiğini gördüm.» Hazır olanlar sordular: **«Bu, belkide Maide sûresi inmezden önce idi?»** O cevab olarak dedi ki: **«Ben ancak Maide'nin inişinden sonra müslüman oldum.»** Yani ondan sonra bunu görmüşümdür.

Abdurrezzak ve İbni Ebi Şeybe Cerir bin Abdullah'tan rivayet ettiler: **«Ben Resûlüllah'a vardım. Maide sûresi nazil olmuştu. Baktım ki Resûl-ü Ekrem mestler üzerine mesh yapar.»**

İbn Adiyy Bilâl'dan rivayet etti: **«Maide'nin inişinde Resûlüllah'ın mestler üzerinde mesih yaptığını gördüm.»**

Yine İbni Adiyy Bilâl'den rivayet etti. Resûlüllah'tan dinledim: «Mestlerin üzerine mesh yapınız.» (1)

Bazıları, «Ercül» kelimesi cerre ile okunursa bu, **«Ayaklarda mest olduğu zaman onlara mesh veriniz»** mânâsınadır. Biz bu kavli Resûlüllah'tan aldık. Çünkü Resûlüllah'ın ayaklarında mest olduğu zaman ancak mestler üzerine mesh yapardı. Böylece Cenab-ı Peygamber, kendi fiiliyle hangi zamanda ayak yıkanılır ve hangi hallerde ayağın üzerine mesh yapılır, tesbit etti» dedi. Bu tefsir, güzeldir.

Eğer «Mestler üzerine mesh vermek hükmü Maide sûresiyle neshedildiğini İbni Abbas söylemiştir. Ebu Hureyre ve Hz. Aişe de mest üzerine meshetmeyi reddetmişlerdir. İmam Malik de bir rivayette inkâr

(1) Bkz. Suyutî Ed-Durul-Mensur Cild 2, Sahife 262 Kahire

etmiştir» diye itiraz edilirse cevabı şudur: Mestler üzerine mesh vermek bir çok sahabe ve tabîin tarafından tesbit edilmiştir. Hasan Basri: **«Bana Resûlüllah'ın ashabından yetmiş kişi, mestler üzerine mesh yaptığını haber verdi.»** Hammam'dan nakli sahihle gelmiştir ki: **«Cerir küçük suyunu döktükten sonra abdest aldı. Ve mestlerinin üzerine mesh yaptı.»**

İbrahim en-Nehaî **«Allah'ın Resûlü, küçük suyu döktükten sonra abdest aldı ve mestlerinin üzerine mesh yaptı»** dedi.

İbrahim Nehai «Bu hadis, onları hayrette bırakıyordu. Çünkü Cerir'in müslüman olması Maide sûresinin nüzülünden sonradır. Bu bir nesstir. Onların söylediklerini reddeder. Onların El-Vakîdi rivâyetinden, Abdulhamid bin Cafer'den ve babasından «Cerir, Ramazanın onaltısında müslüman olmuştur. Oysa Maide sûresi, zilhicce'de ve Arafe gününde nazil olmuştur.» Rivayet ettiği hadis sabit olmamıştır. Zira bu âyetin sadece **«Bugün, sizin için dininizi kemale erdirdim.»** cümlesi orada nazil olmuştur.

Ahmed bin Hanbel: «Mestler üzerindeki mesih hususunda Cerir'in rivayet ettiği hadisi güzel görüyorum. Çünkü Cerir'in İslâmı Maide'nin nüzülünden sonradır» dedi. Ebu Hureyre ve Hz. Aişe'den gelen habere gelince; bu haber sıhhatli değildir. Bir de Aişe validemizin katında bunun hakkında bir bilgi yoktu. Onun için kendisinden bu meseleyi soranı Hz. Ali'ye göndererek: **«Git Ali'den sor. Çünkü o, Resûlüllah ile beraber seferlere çıkıyordu»** dedi. Malik'in sözüne gelince, «Malik meshi inkâr etti» demek çirkin bir hükümdür. Sıhhatli değildir. Zira sahihi şudur ki, İmamı Malik sekeratta (yani ölüm döşeğinde iken) İbni Nafia şunu söyledi: **«Ben kendim için ayak yıkamayı görüyordum. Fakat mestlerin üzerine mesh yapan bir insanı boynuna farz olanın hususunda kusur yapmış olduğunu görmüyorum»** dedi. Ahmed İbni Hanbel'in, İbni Vehb'den, Malik'ten «Ben ne hazerde ne seferde meshetmem» rivayet ettiği bu tefsir üzerine hamlolunur. Yani kendi nefsim için mesh etmem demektir. Yoksa meshetmek caiz değildir demeyi kastetmiyor. İmam Ahmed; Malik'in bu sözü İbni Ömer'den rivayet edilen söz gibidir. Zira İbni Ömer, onlara mestlerinin üzerine meshetmeyi emretti. Fakat kendisi mestlerini çıkardı. Abdestini tam aldıktan sonra **«Bana, abdest sevdirilmiştir»** dedi. Bunun benzeri Ebu

Eyyûb'ten de rivayet edilmiştir. İmam Ahmed: **«Kim ki, İbni Ömer'in, Ebu Eyyûb'un ve Malik'in mestler üzerine meshetmeyi terkettiği kabilden terkederse (yani mesh vardır fakat ben yapmıyorum derse), ona bir itirazımız yoktur. Arkasında namaz kılarız. Ve onu ayıpsamıyoruz. Ancak ehli bidatın yaptığı gibi, bunu, mestler üzerine mesih yoktur diye terkederse, biz böyle bir kimsenin arkasında namaz kılmayız. Allah daha iyisini bilir.» (1)**

Haricilerin İmam Malik'ten «Mutlaka mest üzerine mesh caiz değildir» şeklindeki rivayetleri merdut ve münkerdir. Sahih değildir. Müslüman seferde ve hazerde mest üzerine mesh yapabilir. Çünkü mesh hakkındaki hadislerin çoğu seferde vaki olmuştur.

«Resûlüllah, bir kavmin mezbeleliğine gidip küçük su döktükten sonra abdest aldı ve mestlerinin üzerine meshetti» hadisi hazerde de meshin caiz olduğuna delâlet eder. Hadisi Müslim Huzeyfe tarikıyla rivâyet etmiştir: **«Resûlüllah ile beraberken onu gördüm. Bir kavmin bir duvarın arkasında olan mezbeleliğine vardı. Herhangi birimizin durduğu gibi durdu ve küçük taharetini boşalttı. Ben de Resûl-ü Ekrem'den uzaklaşmıştım. Bana işaret etti. Ona geldim. Tam onun topuklarının yanında durdum. İşi bitirinceye kadar devam ettik. Abdest aldı. Mestlerinin üzerine meshetti.» (2)**

Şureyh bin Hanî'nin hadisi de bunun gibidir: Âişe validemize geldim. Mestler üzerine meshin olup olmaması hususunu ondan sordum. «Ebu Talib'in oğluna git, ondan sor. Çünkü o Resûl-ü Ekremle beraber sefere çıkıyordu» dedi. Bunun üzerine gidip Hz. Ali'den sorduk, buyurdular: **«Resûl-ü Ekrem, misafir için üç gün geceleriyle beraber mesh etmeyi ruhsatlı kıldı. Mukim için de bir gün ve bir gece meshetmeyi ruhsatlı kıldı.»**

Resûl-ü Ekrem hem hazerde, hem seferde mestler üzerine mesh yapardı.

İmam Malik'e göre mestler üzerinde mesh herhangi bir vakte bağlı değildir. İmam Malik'in bu görüşü, Leys bin Sad'ın da görüşüdür. İbnu-Vahbi İmam Malik'ten dinledim: Bizim memleketimizin ahalisi-

(1) Bkz. El-Kurtubî 6-94-Darul-Kâtip 1387-1967
( ) Bkz. El-Kurtubî 6-100, Darul-Kâtip 1387

(Medine halkı)nın nezdinde meshte vakit yoktur. Ebu Davud Ubeyy bin Ammar'ın hadisinde: **«Ey Allah'ın Resûlü! Ben mestler üzerine meshediyorum (olur mu?)»** Cenab-ı Peygamber: **«Evet (yap, olur) dedi.»** Ubeyy: **«Bir gün mü?»** Cenab-ı Peygamber: **«Bir gün.»** Ubey: **«İki gün mü?»** Cenab-ı Peygamber: **«İki gün.»** Ubey: **«Üç gün mü?»** Cenab-ı Peygamber: **«Evet, dilediğin kadar dedi»** diye rivayet etti. Bir rivayette: **«Evet sana ne kadar belirirse, o kadar.»**

Ebu Davud: Bu hadisin isnadında ihtilâf olmuştur. Fakat bu ihtilâf kuvvetli değildir, dedi.

Şafîi, Ahmed bin Hanbel, Numan ve Et-Taberi, **«Mukim bir kimse, bir gün bir gece; misafir üç gün geceleriyle beraber mestlerini mesh edebilir.»**

Şureyh'in hadisine ve ona benzer bazı hadislere binaen Harun Reşide veya başka halifelere İmam Malik'in yazdığı risalede de bu, rivayet ediliyor. Fakat arkadaşları bu rivayeti inkâr ederler.

Bütün âlimlerin nezdinde abdest aldıktan sonra mestlerini giyen bir kimse mestler üzerine mesh yapabilir. Çünkü Muğire bin Şube: **«Ben bir gece Resûlüllah ile beraber seferde bulunuyordum. Onun mestlerini çıkarmak istedim. Bana: «Ayaklarım tahir iken onları giymişimdir. Bırak çıkarma.»** dedi.» Ve onların üzerine mesh yaptı. «Tahir iken onları giydim» ibaresinden maksad abdestli iken onları giydim demektir. Bütün ulema bunu böyle tefsir etmiştir.

Davudi Zahiri: **«Taharetten murad, necasetten olan taharettir. Yani pislik falan yoktur demektir.»** Binaenaleyh kişinin ayakları temiz ve üzerinde necaset yokken mestlerini giyerse, onların üzerine meshetmesi caizdir» dedi. Yani Davudi Zahiri burada «Taharet» kelimesinin abdest ile necasetten temizleme arasında müşterek olan mânâsına yapışmıştır. Bundan ötürü de bu şazz ve kaide dışı içtihadda bulunmuştur. Fakat onun içtihadı ümmet arasında me'mulunbih değildir.

İbni-Huveyzi Mendad'ın İmam Malik'ten rivayet ettiği gibi, mestte delik de varsa, üzerinde meshedilebilir. Yani mestin giyilmesine ve istifade edilmesine mani olmayan bir delik varsa, bu delik meshetmeye mani değildir. İmamı Malik'in bu içtihadına, Leys, Es Sevrî, Eş Şa-

fîi ve Et Taberi katılmışlardır. Sevri ve Taberi'den, tamamen yırtılmış mestin üzerine meshetmenin caiz olduğu da rivâyet edilmiştir. Evzai hem yırtılmış mestin üzerine meshedecektir, hem de ayağın görünen kısmına mesh verecektir, demiş. Bu, Taberi'nin kavlidir. Ebu Hanife, «Eğer delik üç parmaktan daha az ise mesh yapılabilir. Üç parmak delikten görünürse mesh yapılamaz.» İmam Azamın bu hududlandırması tevkıfe yani seleften gelen bir delile muhtaçtır. Acaba delil nedir? Malumdur ki, sahabelerin ve tabîinlerin mestleri ufak deliklerden boş değildi. Cumhurun katında, bu, onların bu hususta ki cevazı vermelerinin delilidir.

İmam Şafii'den rivâyet ediliyor: **«Eğer delik ayağın ön kısmında ise, meshi caiz değildir.»**

Hasan bin Hay dedi: «Eğer mestin deliğinden görünen ayak kısmını çorap kapatıyorsa, mesh caizdir. Eğer, çıplak ayaktan bir şey görünürse, meshedemez.»

Ebu Amr, «Bu, Hasan bin Hay'ın **«Çoraplara mesh verilir»** mezhebine bina edilen bir fikirdir.» Hasan bin Hay: «Eğer çoraplar kalın ve su geçirmez ise, onlara mesh verilir dedi.» Bu görüş, aynı zamanda Sevrî'nin Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in de görüşüdür. Ebu Hanife ve Şafii'ye göre; çoraplara mesh vermek caiz değildir. Ancak çorapların altı deri ile kaplanmış ise, o zaman caizdir. İmam Malik'in bir görüşü de böyledir. İmam Malik'in ikinci bir görüşü vardır: Çoraplar deri ile kaplanmış olsa dahi onlara mesh verilmez.

Ebu Davud, kitabında Muğire bin Şube'den şu hadisi **«Allah'ın Resûlü abdest aldı. Çoraplar ve nalinler üzerine mesh yaptı»** rivâyet ettikten sonra şöyle devam etti: Abdurrahman bin Mehdi bu hadisi zikretmiyor. Çünkü Muğire'den geldiği bilinen **«Allah'ın Resûlü mestler üzerine meshetti»** rivayetidir. Bu hadis Ebu Musa el Eş'ari'den, Resûlüllah'tan geldi. Fakat kavi ve muttasıl hadis değildir.

Ebu Davud, «Ebi Talibin oğlu Hz. Ali, Ebu Mesud, Berra bin Azib, Enes bin Malik, Ebu Ümame, Sehl bin Saad ve Amr bin Hureys: **«Çoraplar üzerine mesh yaptılar»** diyor. Çorap üzerine mesh yapmak, Hz. Ömer ve İbni Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Allah hepsinden razı olsun. (1)

(1) Bkz. Et-Taberî 6-102 Kahire baskısı

Ebu Davud Hz. Ali'den rivâyet etti: «Eğer din rey ve fikirle olsaydı, mestlerin içlerine (altlarına) mesh vermek, dışlarına (üstlerine) mesh vermekten daha iyi olurdu. Oysa ben Resûlüllah'ı gördüm. Mestlerin dış kısımlarına mesh veriyordu.»

CÜNÜBLÜKTEN YIKANMAK FARZDIR

(6) «Eğer cünub iseniz iyice temizleniniz..»

Vahb bin Humeyd'in tarikıyla gelmiştir. Bu âyetteki **«Fettaharu»** (FEĞTESİLU) (yıkanınız) mânâsınadır. İbni Ebi Şeybe Hz. Ömer'den rivayet etti: Biz Resûlüllah'ın yanındaydık. Güzel elbiseli güzel kokulu ve güzel yüzlü birisi Resûlüllah'a geldi. **«Esselamualeyküm ya Resûlüllah»** dedi. Cenab-ı Peygamber: **«Ve aleyküm selâm»** karşılığını verdi. Kişi: **«Ey Allah'ın Resûlü! Senin yakınına geleyim mi?»** diye sordu. Cenab-ı Peygamber: **«Evet, gel.»** dedi. Adam, dizlerini Resûlüllah'ın dizlerine yapıştıracak derecede yaklaştı. Ve sordu: **Ey Allah'ın Resûlü İslâm nedir?**

Cenab-ı Peygamber: **Namaz kılman, zekât vermen, oruç tutman, Allah'ın haram (Muhterem) beytini (Kâ'be'yi) ziyaret etmen ve cünüblükten gusul yapmandır.**

Adam Cenab-ı Peygambere. **«Doğru söyledin»** dedi. Biz bundan daha acaib birşey görmedik. Bundan daha acaib bir kişi görmedik. Yemin ederim, sanki o Resûlüllah'a meseleleri öğretiyordu.»

Bu hadisden de cünüblükten yıkanmanın farziyeti anlaşılıyor.

Abd bin Humeyd Vehb bin Zimarî'den rivayet ediyor.

Zebur'da: **«Kim ki cünüblükten yıkanırsa, o gerçekten benim kulumdur. Kim ki cünüblükten yıkanmazsa o gerçekten benim düşmanımdır»** diye yazılıdır. (1)

Bu âyeti celîlede, Cenab-ı Hak, guslü hem erkeğe hem de kadına şart (ve farz) kılıyor. Fakat iki şartla. Ya meni çıkacaktır veya iki cinsin sünnet mahalleri, (yerleri) birbirine girecektir. Sünnet mahalleri birbirine girdiğinde meni gelmese dahi, insan cünüb olur.

(1) Bkz. Suyutî-Ed-Durul-Mensur Cild 2-245-246 Kahire baskısı.

Müslim ve Buharî ittifakla Aişe validemizden şu hadisi rivâyet etmişlerdir: **«Resûlü-Ekrem cünüblükten yıkandığı zaman, evvelâ iki elini yıkıyordu. Sonra sağ eliyle, sol eline su döküyordu. Ön ve arkasını güzelce yıkıyordu. Sonra namaza abdestlendiği gibi abdest alıyordu. Sonra parmaklarını suya daldırıp bedendeki tüylerin temellerini karıştırıyordu. Sonra üç defa başına su avuçlayarak döküyordu. Sonra suyu cesedinin diğer kısımlarının üzerine döküyordu. (1)**

(6) «Veya kadınlara dokunmuş iseniz...»

Bu âyetteki «Dokunma» cima mânâsına mıdır, yoksa elle veya bedenin başka parçalarıyla dokunmak mânâsına mıdır, diye ihtilâf vardır.

Ubey de, Abdullah İbni Mesud'dan: **«Kadını öpmek LEMS olduğu gibi cimadan başka herşey lemstir.»** diye rivâyet etti.

İbni Ömer de böyle söyledi. Muhammed bin Yezid de bu görüşü ihtiyar etti. Çünkü âyetin başında cima edene vacib olan hüküm: **«Eğer cünüb iseniz iyice yıkanınız»** şeklinde söylenmiştir.

Abdullah İbni Abbas «LEMS, MESS ve GEŞAYAN kelimeleri cima demektir. Fakat Cenab-ı Hak cimaı kinaye yoluyla burada zikretmiştir.»

Mücahid: **«Onlar lağvin yanından geçtikleri zaman şerefli bir şekilde geçerler»** (el-Furkan: 72) mealindeki âyetin tefsiri **«onlar nikâhı (evlenmeyi - cinsî ilişkiyi) zikrettikleri zaman kinaye yoluyla zikrederler»** demektir, diyor.

İSLÂMDA İLK TEYEMMÜM

İmam Buhari, bu âyetteki teyemmüm konusu hakkında varid olan bir hadisi şöyle naklediyor: Yahya bin Süleyman bize Aişe validemizden: **«Çölde yürüdüğümüz bir gecede gerdanlığım düştü. Biz de Medine'ye girmek üzereydik. Resûl-ü Ekrem devesini çöktürdü ve indi. Başını benim dizlerime koyup uyudu. Babam Ebu Bekir Sıddik gelip bana kuvvetli bir yumruk veya kuvvetli bir tekme vurdu ve şunları söyledi:**

«Sen, bir gerdanlık yüzünden halkı yolundan alakoydun.»

(1) Bkz. Hazın Cild: 2-345 Âmire 1317 İstanbul

O, anda Resûlüllah'ın benimle olan ilgisinden dolayı ölümü temennî ettim. (Yani babamdan utandım veya Resûlüllah'ı niye geciktirdim, diye üzüldüm). **Babam da bana vurmak suretiyle canımı acıttı. Sonra Resûl-ü Ekrem uyandı, sabah vakti de gelmişti. Orada su bulunamadı. Cenab-ı Hak:**

«Ey îman edenler! Namaza kalkmak istediğiniz zaman yüzlerinizi yıkayınız. Ellerinizi dirseklerinizle beraber yıkayınız. Başınıza mesh veriniz. Ayaklarınızı topuklarla beraber yıkayınız. Hasta veya yolcu iseniz veya herhangi biriniz ayak yolundan gelmişse, veya kadınlara dokunmuş iseniz, su bulamazsanız tayyib (temiz) bir toprak ile, teyemmüm ediniz. Yüzlerinizi ve ellerinizi o toprakla meshediniz.» âyetini gönderdi.» diye rivayet gelmiştir.

(6) «Allah, size herhangi bir darlığı vermeyi istemez. Fakat şükredesiniz diye sizin iyice temizlenmenizi ve size nimetini tamamlamayı ister.»

ABDEST HAKKINDA GELEN ESERLER

Sünnet-i seniyede, abdestten sonra dua etmek hususunda teşvik vardır. Ta ki Cenab-ı Hak, abdest alan bir insanı, temizlenmiş ve bu âyetin isteğini yerine getirmeye çalışanlar zümresine soksun. Nitekim Müslim Yahya bin Ebi-Kesir'den o da Ebi Malik El-Aşari'den rivâyet etti: **«Abdest, imanın parçasıdır** (veya yarısıdır). **Elhamdülillah** (Hamd Allahındır) **mizanı doldurur. Sübhanallahi vallahü ekber** (Allah ortaktan uzaktır ve en yücedir) **yer ile gök arasını doldurur. Oruç kalkandır. Sabır nur ve ziyadır. Sadaka burhan ve delildir. Kur'an ya senin lehinde veya aleyhinde delildir. Her insan sabahleyin evinden çıkar. Kimisi nefsini satınalır** (veya satar.) **Kimisi nefsini azad eder, kimisi de helâk eder.»**

Yine Sahihi Müslimde Semak b. Harbin tarikıyle varid olmuştur:

(Ğulûldan (hırsızlıktan veya hileden) gelen bir malın sadakasını, Allah'ın kabul etmediği gibi, abdestsiz kılınan bir namazı da kabul etmez.»

(7) «Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, «işittik ve itaat ettik» dediğiniz zaman, sizi bağladığı o misakini, hatırlayınız...»

Bu âyetin izahı:

Allah'ın müslümanlardan aldığı söz, müslümanların Resûl-ü Ekreme biat etmeleridir. Onlar peygambere itaat edecek, onu dinleyecek ve sözünden çıkmayacak diye peygambere biat ederlerdi. Nitekim eshab-ı kiram şöyle biat ederlerdi:

«Biz keyifli olduğumuz devrelerde (genişlikte) keyfimize gitmediği zamanlarda, (darlıklarda) ve aleyhimizde olduğu zamanlarda da peygambere itaat etmek ve onu dinlemek üzere biat ettik. Ve emrin ehline karşı çıkmamaya dair de biat ettik.» (1)

Bu âyette bahsedilen MİSAKTAN maksad, ikinci Akabe'de, Peygamberliğin on üçüncü senesinde Ensarın Peygambere gelip:

«Biz, genişlikde, darlıkda, keyifli ve keyifsiz vakitlerimizde seni dinlemek ve itaat etmek huşusunda sana biat ediyoruz.» dedikleridir. Hadisi Buhari ve Müslim, Ubbade bin Samit'ten rivayet etmişlerdir. Bazıları:

Bu MİSAK, hicretin (11.) onbirinci senesinde vaki olan birinci Akabe'deki misaktır. Veya Hudeybiye'deki —BEYA'TTURRİDVAN— dır, demişlerdir. Eğer bu misak, zahirde Peygambere verilmiştir. Niçin Allah'a izafe olunuyor, denirse, cevap şudur: Çünkü bunun dönüşü Allah'adır. Nitekim Cenab-ı Hak:

«Şüphesiz seninle biat edenler ancak Allah'a biat ederler» (el-Feth: 10) buyurmuştur.

İbni Cerir ve İbni Humeyd, Mücahid'den rivayet ederler:

«Bu Misak, Ademoğullarından Ademin sulbünden çıkarıldıkları zamanda alınan sözdür» diyor. Fakat bu tefsirde uzaklık vardır (2).

(8) «Ey îman edenler! Allah için dosdoğru durun. Adaletle şahid olun.»

Bu âyetin mânâsı:

Yani halkın hatırı için değil Allah için durun. Adaletle hükmedin. Zulüm etmeye kalkışmayınız. Sahihi Buharî ve sahihi Müslim'de Numan bin Beşir'den rivayet edilmiştir:

(1) Bkz. İbn Kesir Cild 2-521-Dar. End. Beyrut-Tarihsiz.
(2) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî Cild: 6-82 Beyrut-Tarihsiz.

— Benim babam malından bana birşeyler verdi. Anam Ravaha, kızı Ümre, «Resûl-ü Ekremi bunun üzerine şahid kılınmadıkça ben razı olmam» diye israr etti. Babam, bana vermiş olduğu mal hususunda şahid kılmak için Resûlüllah'a vardı. Cenab-ı Peygamber sordu:

— Sen bütün çocuklarına Nu'man'a verdiğin gibi mal verdin mi?

Babam:

— Hayır, vermedim.

Resûlüllah:

— Allah'tan korkunuz. Çocuklarınız hususunda adil davranınız, dedi ve:

— Ben zulüm üzerine şahid olmam« diye devam etti.

Resûlüllah'ın sözü üzerine babam bana verdiğinden cayıp, sadakasını geri aldı.

(8) «Bir kavimden şiddetli buğzetmeniz, adaletsizliğe sizi sürüklemesin» âyetin mânâsı: Onların hakkında adaletsiz davranmayınız. Yani ister dost ister düşmanın hakkında olsun adil olunuz. Adalet noktai nazarında dostluk veya düşmanlık sizi kaydırmasın. Adalet, adaletsizlikten takvaya daha yakındır.

İbni Kesir: Bu âyeti celîledeki ismi tafdil (yani «AKREBU» kelimesi), diğer tarafta mânâsından hiç bir şeyin olmadığı yerlerde kullanılan ismi tafdil kabilindendir. Yani adaletsizlikte hiç takvaya yakınlık yoktur ki adaletli davranmak takvaya daha yakın olsun. Tıpkı Cenab-ı Hakkın:

«Cennetin arkadaşları (yani cennetliler) **o gün yer** (istirahatgâh) **bakımından daha hayırlı ve daha güzeldir.»** (El-Furkan: 24) âyeti gibidir. Oysa cehennemde ne hayr, ne de güzellik vardır. Veya ashabtan bazısının Hz. Ömer'e:

«Sen Resûl-ü Ekrem'den daha katı ve daha şiddetlisin» dedikleri gibidir. Oysa Resûl-ü Ekrem'de katılık ve şiddetin eseri dahi yoktu.

(8) «Allah'dan (azabından) **sakınınız. Allah yaptığınızı bilicidir.»** demek suretiyle, Cenab-ı Hak, insanların fiillerine karşı, eğer hayr ise, hayırlı mükâfatını eğer şer ise, şer cezasını verecektir. Bunun için Cenab-ı Hak bu âyetin hemen akabinde:

(9) «Allah, îman edip salih amel işleyenlere bir mağfiret vaadetmiştir.» diye buyurdu.

Bu mağfiret günâhları içindir. Bir de, büyük bir ecir vaadetmiştir. Bu da, cennettir. Cennet, kullar için Allah'ın rahmetindendir. Kullar, cennet ve mağfireti amelleriyle elde edemezler. Belki Allah'ın rahmet ve faziletiyle elde ederler.. Hernekadar ameller rahmetin onlara varmasının vasıtası ve Cenab-ı Hakkın, rahmet, fazilet, af ve gufrânına vasıl olmak için sebeb kılınmışsa da, hakikatta bunların tamamı Allah'tandır, ve Allah'ındır. Hamd ve nimet Allah'a mahsustur. (1)

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-522 Dar. End. Beyrut-Tarihsiz.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَآ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ
﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ
أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ
وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ
لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ
بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ
ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ
لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ
تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ
عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

«(10) Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar ateşin arkadaşları (cehennemlik) tirler.»

«(11) Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız. Hani bir kavim size ellerini uzatmak istedi. Allah onların ellerini size uzatmaktan menetti. Allah (azabın) dan sakınınız. Ve müminler sadece Allah'a tevekkül etsinler.»

«(12) Andolsun Allah İsrailoğullarının misakini (vaad ve sözlerini) almıştı. Biz onlardan oniki müfettiş tayin ettik. Allah, «Ben sizinle beraberim», dedi. Yemin ederim ki, namazı kılar, zekâtı verir, Peygamberlerime îman eder, onlara yardımcı olur ve Allah'a güzel bir ödünç verirseniz kesinlikle sizin kötülüklerinizi örter, (sizi) altında nehirler akan cennetlere yerleştiririm. O misaktan sonra sizden kâfirliği kabul eden kesinlikle doğru yoldan sapmıştır.»

«(13) Misaklarını bozduklarından ötürü onlara lânet ettik. Yüreklerini kaskatı yaptık. Onlar kelimeleri yerlerinden tahrif ederler, (kaydırırlar). Kendilerine hatırlatılan şeyden nasiblerini unuttular. Onlardan pek azı hariç diğerlerinin daima bir hiyanetine muttali olursun. Onları affet ve vazgeç. Muhakkak ki Allah iyilik yapanları sever.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(11) «Ey müminler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın...»

Bu âyeti celîlenin sebebi nüzülünde tefsir ehli ihtilâf ettikleri gibi, bu nimetin sıfatı hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Katade:

Bu âyet, Hz. Peygamberin «Batnı-Nahl» denilen yerde bulunduğu bir dönemde nazil oldu. «Benî-Sa'lebe» ve Beni-Muharib kabileleri Ce-

nab-ı Peygamber ile eshabına namaza girdiklerinde hücum etmek istedikleri zaman âyet nazil oldu. Allah, Peygamberini bu niyetlerine muttali kıldı. Ve korku namazını indirdi.

Hasan der ki:

Resûl-ü Ekrem Ğatafan kabilesini Batn - Nahl'de muhasara etmişti. Müşriklerden birisi:

— **Ben Muhammed'i sizin için öldüreyim mi?** diye sordu. Onlar:

— **Sen onu nasıl öldüreceksin?** Ben:

— **Ansızın veya hainlik yapmak suretiyle öldürürüm!** dedi. Onlar da:

— **Biz böyle yapmanı istiyoruz,** deyince o müşrik, Resûlüllah'a geldi. Kılıcı boynundaydı ve Cenab-ı Peygamber'e:

— **Ey Muhammed! Kılıcını bana gösterir misin?** diye dilekte bulundu. Peygamber kılıcı ona verdi. Kişi, kılıcı sallıyordu. Gâh Resûlüllah'a gâh da kılıca bakıyordu. Sonra:

— **Ey Muhammed! Seni benim elimden kurtaracak kim vardır?** diye iki-üç defa tehdidde bulundu. Her defasında Cenab-ı Peygamber:

«Allah kurtarır.» dedi. Bunun üzerine göçebenin elinden kılıç düştü. Resûlüllah ashabını çağırdı. Ashab geldiğinde göçebe Resûlüllah'ın yanında oturuyordu. Onlara hadiseyi anlattı. Kişiyi cezalandırmadı. Bu âyet-i celîleyi Hz. Allah, o zaman gönderdi.

Mücahid, İkrime ve Kelbî derler ki:

— Resûl-ü Ekrem'e, Akabe gecesinde gelen müfettişlerden birisi olan Münzir bin Ömer'in komutasına Muhacir ve Ensardan otuz kişi vererek onu Âmr bin Sa'sa'a kabilesine gönderdi. Yola çıktılar. Maune kuyusunda Amr bin Tufeyl'e rastladılar. Maune kuyusu, Beni-Âmr kuyularındandı. Orada savaştılar. Munzir şehid düştüğü gibi arkadaşları da şehid düşmüştüler. Ancak üç kişi kalmışlardı. Bunlar da kaybolmuş bir deveyi aramaya çıkmışlardı. Hazır değildiler. Onların birisi Amr bin Umeyye ed-Dumeri'dir. Bu üç kişiye bir ara kuşlar göründü. Gökte dolaşıyorlardı. Pençelerinin arasından kan pıhtıları düşüyordu. O üç kişiden birisi **«Bizim arkadaşlarımız öldürülmüştür»** dedikten sonra

koşa koşa gitti. Müşriklerden bir kişiye rastladı. Birbirlerine darbe attılar. Müşrikin darbesi ona dokununca başını göklere kaldırdı, gözlerini açtı:

«Allahu Ekber! İşte cennet» deyip şehid oldu. İki arkadaşı ise, dönüp Medine'ye gelirken yolda «Beni-Selim»den iki kişiye rastladılar. Bu kabile ile Peygamber arasında sulh yapılmıştı. Bunlar **«Biz Beni-Amr'danız»** dediler. Veya sahabiler onları Beni-Amr'dan sandılar ve onları öldürdüler. Onların kavmi Resûlûllah'a geldi ve diyet istediler. Cenab-ı Peygamber, beraberinde Ebu-Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Abdurrahman bin Avf olduğu halde kalkıp Medine'nin kenarında bulunan Yahudi mahallesine gittiler ve Eşref oğlu Kâb'ın ve Beni Nadr kabilesinin yanına vardılar. Diyet hususunda yardım istediler. Çünkü onlar, Cenab-ı Peygamberle harbetmiyeceklerine, ve diyetlerde Peygambere yardım edeceklerine dair sözleşme yapmışlardı. Bazı müfessirler; Cenab-ı Peygamber onlardan borç istiyordu.» dediler. Onlar Resûlüllah'a:

«Evet. Ey Ebel Kasım. Senin için yaklaştı ki, bize gelip ihtiyacını bizden isteyesin. Otur, sana yedirelim ve senin isteğini de sana verelim» dediler.

Resûlü Ekrem arkadaşlarıyla beraber oturdu: Yahudiler gizlice bir araya, geldiler, **«Siz, Muhammed'in bize şu anda yaklaştığı kadar bir zaman bulamazsınız. Kim bu evin üzerine çıkacak, Muhammed'in üzerine büyük bir taş atıp ta bizi ondan kurtaracaktır?»** dediler. Bunun üzerine Amr bin Cahhaş isimli bir Yahudi **«Ben»** dedi. Bu hain el değirmeninin büyük bir taşını aldı. Onu Peygamberin üzerine atmak ve Peygamberi vurmak için dışarıya çıktı. Cenab-ı Hak, onun elini kurutttu. Cebrail (A.S.) nazil olup Hz. Peygambere haber verdi. Resûl-ü Ekrem Medine'ye dönmek üzere yola çıktı. Hz. Ali de Cenab-ı Peygamberle beraber çıktı. Cenab-ı Peygamber, Hz. Ali'ye: **«Sen yerinden ayrılma! Ta ki ashabım senin yanına çıksınlar. Kim çıkıp beni sorarsa de ki: Resûlüllah Medine'ye doğru gitti»** Hz. Ali de bunu yaptı. Böylece bütün sahabeler Yahudi mahallesinden çıktılar. Sonra Peygambere tâbi olup Medine'ye geldiler. Allah (C.C.) da bu âyeti, o zaman nazil etti.

El Kurtûbi, âyetin sebebi nüzülü bir göçebenin yaptığıdır. Göçebe, Zatur-Rika savaşında, kılıcını kınından çekerek Resûlü Ekrem'e haykırdı: **«Ey Muhammed! Seni benden kurtaracak kim vardır?»** Buhari, Resûlü Ekrem, halkı çağırdı. Halk Resûlü Ekrem'in yanına geldiler. O göçebe Peygamberin yanındaydı. Ona bir ceza vermediler.

El-Vakıdı ve İbni Ebi Hatem: «O göçebe müslüman oldu» diyorlar. Başka bir kavim de: «O, bir ağacın köküne ölünceye kadar başını vura vura çırpındı» diyor.

Buharî, «Bu âyet, Zatur-Rika' gazvesinde nazil olmuştur. Kişinin ismi Gavres (ver Ğûres) bin Haris'tir», demiştir.

Ebu-Hâtim Muhammed bin İdris Razi ve Ebu Abdullah Muhammed bin Ömerul-Vakidi, «kişi Du'sûr bin Haris idi» demişlerdir.

Muhammed bin İshak, «Kişinin ismi Âmr bin Cahhaş'tı, Beni Nadr kabilesindendi» dedi. Bazıları da «Âmr bin Cahhaş, bu hadisede değil de, daha önce zikrettiğimiz gibi Resûlüllah'ın «Beni-Nadir'e gittiği zamanda vardı» dediler.

Katade ve Mücahid, «Bu âyet, Yahudilerden bir gurup hakkında nazil olmuştur, onlara Peygamber gidip diyet hususunda yardımlarını istedi. Onlar ise, Peygamberi öldürmeye kalkıştılar. Allah Peygamberi onlardan korudu.

Yahudilerin yaptığı ayetin sebebi nüzülü olursa, daha evlâdır: Çünkü bu âyetin akabinde Yahudileri zemmeden âyet gelir (1).

(12) Biz onlardan on iki müfettiş tayin etmiştik...»

Bu âyette bahsi geçen -NUKABA- tâbiri, NAKİB kelimesinin çoğuludur. Nakib, kavmin büyüğü, onların emirlerini yerine getiren, onların maslahatlarını araştırıp bulan kişi demektir. Nakkab, büyük insan, insanlar arasında maslahatlarını, yararlarını temine çalışan insan demektir. Onun için Hz. Ömer'e «O, nakkab idi. Yani müslümanların durumlarını teftiş eder, en iyisini onlar için bulurdu» denildi.

Nakibler eminlerdir, kavmi teftiş edip, murakabe edenlerdir. Bazı kimseler, nakibler kavimlerine kefil olan emin insanlardır. Bütün bu

(1) Bkz. El-Hazın Cild 2-249 Âmire 1318 İstanbul

mânâlar birbirine yakındır. Katade ve başka tefsir âlimleri «Bu nakibler, her boyun büyük insanlarıydı.» Dediler.

Her boyun büyük insanı, o boyun Hz. Musa'ya itaat edeceğine, iman ettiklerine, Allah'tan korkacaklarına dair tekeffül ederlerdi.» Resûlü Ekrem'in Akabe gecesindeki nakibleri de böyleydi. Peygamber, Akabe'nin son gecesinde (70) yetmiş kişi ile iki kadının biatını aldı. Resûl-ü Ekrem onların arasından on iki kişiyi nakib olarak seçti. Ve Musa (A.S.)'ya uyarak **«Nakiblik»** adını onlara verdi.

Er-Rabi', Es-Suddi ve bazı tefsir âlimleri; İsrailoğullarından nakiblerin gönderilmesi demek, ŞAM arazisini işgal eden cebbarların durumunu teftiş edib muttali olan, kuvvet ve zaaflarını yakından görmek için gönderilen kişiler demektir. Onlar, Şam'da bulunanların hallerini teftiş etmek ve bildiklerini gelip Hz. Musa'ya haber vermek için gönderilmişlerdi. Gidip cebbarların kuvvetini gördüler. Onlarla harbetmeye güçleri yetmiyeceğine kanaat getirdiler. Bu durumu, İsrailoğullarından gizlemek ve ancak Hz. Musa ile Hz. Harun'a söyleyeceklerdir hususunda anlaştılar. Fakat dönüp İsrailoğullarına gelince, on kişi hiyanet ederek yakınlarına gördükleri durumları söylediler. Haber böylece yayılınca İsrailoğullarının durumu bozuldu. Ve Hz. Musa'ya, **«Sen ve Rabbin gidiniz, savaşınız. Biz burada oturanlarız»** (Maide: 24) dediler (1).

Rivayet ediliyor ki, Beni İsrail, Firavunun zulmünden kurtulduktan sonra, Cenab-ı Hak, onlara **«Şam arazisinde bulunan «Eriha»ya gidiniz. Orada Kena'nilerden olan diktatörler oturuyorlar. Ben orayı sizin için takdir buyurmuşumdur. O sizin eviniz ve meskeninizdir. Oraya gidiniz, oradakilerle cihad ediniz. Ben size yardım edeceğim»** dedi. Allah (Celle ve Âla), Musa (A.S.)'ya İsrailoğullarının her boyundan bir kefil tutsun diye, emretti. O kefil kendi boyunun itaat etmesinden sorumlu bulunsun. Musa (A.S.) onlardan on iki nakib (yani müfettiş) seçti. Onlarla beraber yola çıktı. Kenani'lerin bulunduğu araziye gelince, o, nakib (müfettiş)lerini haberleri tecessüs etsinler diye gönderdi ve gönderirken de, gördüklerini gelip İsrail oğullarına söylemeyeceklerine dair onlardan söz aldı. Onlar, Kenâni'leri boylu - pos-

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild 6-112 Beyrut-Tarihsiz.

lu ve de pek kuvvetli ve şiddetli gördüler. Korkarak döndüler. Kavimlerine, durumu söylediler. Böylece, Hz. Musa'ya verdikleri sözde durmadılar. Ancak onların içinde Yehûda'nın SIBT (torunlar)ından Kâlib bin Yukina, bir de Yusuf (A.S.) oğlu Efrahim'in torunlarından olan Yuşa bin Nun gördüklerini söylemediler. İşte o zaman İsrailoğulları, Musa'ya: **«Sen ve Rabbin gidiniz ve savaşınız. Biz burada oturanlardanız»** dediler.

Abd bin Humeyd ve İbni Cerir, Mücahid'den rivayet ettiler: Nakibler, Cebbar'ların bulunduğu memlekete girdiklerinde, gördüler ki, Cebbar'ların birisi iki kişiyi yeninde taşıyacak kadar güçlüdür. Onların üzüm salkımlarını İsrailoğullarından ancak beş kişi ağaca asıp taşıyabilir. Onların narlarının bir parçasından daneler temizlendikten sonra dört veya beş kişi yerleşebilir.»

DİKKAT: Üzümün ve narın büyüklükleri, bolluk ve müreffeh yaşantıdan ibârettir. Eser İsrailiyattandır.

El-Begavi diyor ki, «Nakibler, —U'c bin U'nuk— adlı bir kişi ile karşılaştılar. Bu kişi üçbin üçyüz otuz üç zira yükseklikteydi. Kendisini bulutların arkasında gizliyor, bulutlardan su içiyordu. Denizin derinliklerinden balığı alıp güneşin önünde kızartıp yiyordu. Hz. Nuh'un tufanı yeryüzünü kapsadığında dağlar ve ovalar yani her yer, su ile dolmuştu. Ancak bu su Uc'un dizlerine kadar çıkmıştı. Uc, üçbin sene yaşadı. Allah onu Musa (A.S.)'ın eliyle helâk etti. Kıssa şöyle cereyan etti:

UC, dağdan bir fersahlık büyüklüğünde olan bir taş kopardı. Onu Hz. Musa'nın ordusunun üzerine atmak istedi. Cenab-ı Hak, Hüdhüd kuşunu gönderdi. Hüdhüd, gagasıyla o taşı deldi. Taş, Uc'un boynuna geçti ve Uc düştü. O düşmüş iken Hz. Musa varıp onu öldürdü. Annesi U'nuk, Âdem (Aleyhisselâm)ın kızlarından birisidir. Onun oturduğu yer, yeryüzünün bir kilometre kadarını tutuyordu. Nakibler, Uc'u gördüğünde, Uc'un başında da bir kucak odun vardı. Uc onların hepsini tutup bağın içerisine koydu ve hanımının yanına götürdü. **«Bak, bunlara, gelmişler, bizimle harbetmek istiyorlar»** dedi ve onları yere attı. Hanımına: **«Bunları ayaklarımla öldüreyim mi?»** diye sorunca hanımı: **«Hayır, bırak gitsinler, kavimlerine gördüklerini söylesinler.»** dedi, o da bıraktı.

Alûsi bu nakilleri yaptıktan sonra şöyle devam ediyor:

Ben derim ki, «Uc»un hikâyesi avam-ı nas katında çok yayılmıştır. Onun hususunda şeni ve iftira dolu hikâyeler nakletmişlerdir. İbni Hacer'in fetavasında, Hafız el-Ammad bin Kesir diyor ki: Uc'un kıssası ve Uc'tan nakledilenin hepsi hezeyandır. Asılsızdır. Kitab ehlinin uydurmalarındandır. Hz. Nuh'un devrinde Uc diye birisi yoktu. Kâfirlerden hiç kimse tufandan kurtulamadı.» İbni Kayyım der ki:

Bu hadisin, mevzu (asılsız) olduğuna delâlet eden birçok delil vardır. Meselâ: Uc, hakkında nakledilen uzun hadis gibi sıhhatli hadisler bunun batıl olduğuna şahidlik yaparlar. Bu hadisleri uydurarların Allah'a iftira edip yalan isnad ettiklerinden daha fazla bu tür hadisleri ilim kitablarına ve tefsirlere sokup da durumunu ve yalan olduğunu okuyuculara beyan etmeyenlerin davranışlarından hayret edilir. İbnu-Hacer daha sonra şunları ekledi: «Şüphe yoktur ki, bu ve bunun benzeri olan uydurma hadisler, ehli kitabın zındıklarının yaptıklarındandırlar. Onlar, Peygamberlerle istihza ve etbaiyle alay etmeyi kastettikleri için bu yalanları ve bu iftiraları uydurdular.»

İbnul-Munzir, İbni Ömer'den Uc bin Unuk'un meselesinden daha garip birşey nakletti. Bazı musannifler, İbni Munzir'in arkasında **«Böyle bir şeyi İbni Ömer'e nisbet etmekten insan haya eder»** dedi. Kamus sahibi, Uc hakkındaki bütün haberlerin mevzu ve asılsız olduğunu söyledi. Et Taberi, Ebu Şeyh ve İbni Hibban «Kitabul-Azeme»de Uc hususunda eserler rivâyet ettiler. Hafızlar, bu eserlerin Uc'un garip durumlarını kapsamakta olan en uzun olanı hakkında; **«Bu batıl ve yalandır»** dediler.

Hafız Es-Suyuti: «Uc bin Unuk'un haberlerinden en yakin şudur: O, Ad'ın baki kalanlarındandı. Yüz zira' kadar veya buna yakın bir boyu vardı. Hz. Musa (A.S.) onu asasıyla öldürdü. Ancak Uç konusunda bu kadarın kabul edilmesi muhtemeldir» dedi.

İmamı Suyutî ne güzel söylemiştir. Çünkü kâfir olmakla beraber Tufanda boğulmaması, Nuh (A.S.)'un **«Yarab, yeryüzünde bir tek kâfir bırakma»** (Nuh: 26) duasına ters düşer. Bu durum aynı zamanda insaf sahibleri tarafından kabul edilemez. Tufandan sonra da Uc'un yaşaması şu âyete ters düşer:

«Biz, onun zürriyetini kalıcı olanlar kıldık.» (Es-Saffet: 77).

Denizin dibinden balığı çıkartıp güneşin önünde kızartmasına gelince, akıl bunu kabul etmez. Devamla Alûsi şunları söylüyor:

Uc, bulutların arkasında saklanıyordu, diyorlar. Acaba bu zanlarına göre, onun başı ya zemherir tabakasına veya öbür tabakaya rastlar. Acaba o soğuk veya hararette nasıl dayanıyordu. Bir beşerin buna dayanacağını zannetmiyorum. Bir de bulutların arkasında saklanmak mümkün değildir. Çünkü bulutların menşei zemherir tabakasıdır.»

Alusî daha sonra Nüzhetul kulup'tan hakim Ebu-Nasr'dan şunu rivâyet ediyor: Bulutların en son irtifaları, on iki fersah altıyüz ziradır. Mutekaddimler, on sekiz fersahtır, demişlerdir. Fersah üç mildir. Mil, (3500) üç bin beşyüz ziradır.

Bütün bunlarla beraber Uc'un annesi için «UNUK» diyenler yanılmışlardır. Çünkü Kamus sahibinin tesbitine göre annesinin adı Nuh vezninde U'UK'dur. Bir de U'UK, Uc'un annesi değil, babasının adıdır.

İbn Cerir ve İbni Humeyd, Ebu Aliye'den rivâyet ettiler: «Allah İsrailoğullarından ihlâsla Allah'a kulluk yapacaklarına, Allah'dan başkasına tapmayacaklarına söz aldı. Onlardan oniki kefil kıldı. Bu kefiller onların Allah'a karşı vaadlarını yerine getirecekleri hususunda kefil oldular.» El-Cübbai de bu tefsiri ihtiyar etmiştir. Bu takdirde Nakibler, elçiler ve Peygamberler olabilirler. Bu takdirde kumandanlar olmaları da muhtemeldir. Nitekim El-Balhî bunu söylemiştir.

Ebu Müslim: «Onlar, dini ikame etsinler, İsrailoğullarının boylarına Tevrat'ı öğretsinler, Allah'ın farz kıldıklarını bildirsinler diye Peygamber olarak gönderildiler.» Demiştir.

Et-Tayyibî, İbni Abbas'tan, bu on iki kişinin önce vezir sonra Peygamber olduklarını naklediyor (1).

İbni Kesir; «Nakibleri Ariflerdir. Onların vazifesi biattır. Dinlemek, Allah'a, onun Resûlü'ne ve O, Resûle gönderilen kitaba itaat yapmalarını temin etmektir» diyor...

Muhammed bin İshak, bu müfettişlerin adlarını ve İsrailoğullarının hangi boyunun müfettiş olduklarını şöyle tesbit ediyor:

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild 6-86-87 Darul-İhya Beyrut-Tarihsiz.

«Rubiyl» boyuna Şamun bin Rekûn, Şem'un boyuna Şafat bin Harî, Yehude boyuna Kâlib bin Yufenâ, Etim boyuna Miyhayil bin Yusuf, Efraim'in boyu olan Yusuf boyuna Yuşa' bin Nun, Bünyamin boyuna Feltam bin Defun, Zebulun boyuna, Cedi bin Şura, Menşa bin Yusuf boyuna Cedi bin Musa, Dan boyuna Hamlayil bin Hamel, Eşar boyuna Satûr bin Melikiyl, Nefsali boyuna Bahr bin Vaksi ve Yesahir boyuna Layil bin Mekiyd tayin edilmiştir.

Burada bir noktaya işaret etmek istiyoruz. Bu isimler bizim zaptettiğimiz gibi olmayabilir. Çünkü bunlar İbranice isimlerdir. Zaptına herhangi bir yerde rastlamadık. Böylece okuduk. Malûm olsun (1).

İbni Kesir, devamla: Tevrat'ın dördüncü sıfrında, nakiblerin İsrailoğullarının boyları üzerine, sayıldığını ve İbni İshak'ın zikrettiği isimlere muhalif isimlerin bulunduğunu gördüm. Allah daha iyisini bilir. Orada şu vardı: «Rubiyl boyuna Ebyesur bin Sadûn, Benî Şemun boyuna Şemval bin Şureşkî, Benî Yehuda boyuna el-Haşun bin Amyazab, Beni-Yesâhir boyuna Şâl b. Saûn'a, Beni Zebul'un boyuna Elyad bin Halub, Beni Efrayim boyuna Menşâ bin Amanhûr, Beni-Menşe boyuna Hamleyail bin Yersun, Bunyamin boyuna Ebiyden bin Cedûn, Benî Dan boyuna Cuâyzer bin Ümeşezî, Benî Eşar boyuna Nuhayil bin Acran, Beni Kan boyuna, Sayf bin Dâvayil ve Beni Naftali boyuna Ecza' bin Amînan nakib olarak tayin edilmişlerdir.

Cenab-ı Peygamber, Akabe gecesinde aynen bu şekilde Ensardan biat aldı. Onlarda on iki nakib vardı. Üçü Evs kabilesindendi. Adları: Üseyd bin Hudayr, Sad bin Hayseme ve Rifa bin Abdulmunzir idi. Bazı rivayette bu sonuncu zatın yerinde Ebul-Heysem bin Tiham zikredilmiştir. Dokuz tanesi de Beni Hazreç'tendi. Onlar da: Ebu-Umame, Es'ad bin Zürare, Sad bin Rebi, Abdullah bin Revaha, Rafi bin Malik bin Acera, Berra bin Ma'rûr, Ubbadi bin Samit, Saad bin Ubbadę, Abdullah bin Amr bin Haram, El-Munzir bin Ömer bin Hüneyş idi. Allah hepsinden razı olsun.

Kâb bin Malik bir şiirinde bunların hepsinin adlarını zikretmiştir. İbni İshak bunu Siyer'inde tesbit etmiştir. Maksad, bunların kavimlerinin üzerinde göz-kulak olmaları idi. Bu sayede kabilelerine Peygam-

(1) Bkz. İbn Kesir 2-524-Dar.-End. Beyrut.

berlerinin emirlerini söylesinler, o yolda gitmeyi temin etsinler. Resûlüllah ile olan akd ve biatlarda kavimlerinin yerinde kefil olarak icraatda bulunsunlar diye Nakib olarak tayin edildiler..

İmam Ahmed, Masruk'un yoluyla gelen şu hadisi rivayet ediyor: «Abdullah bin Mesud'un yanında oturuyorduk. Bize Kur'an dersi veriyordu. Bu meyanda bir kişi sordu:

— Ey Eba Abdurrahman —İbni Mesud'un künyesidir— siz, Resûlüllah'tan bu ümmet, kaç halife görecektir, diye sordunuz mu?

İbni Mes'ud:

— Irak'a geldiğimden beri senden önce bu suali bana soran olmadı, dedikten sonra şöyle devam etti:

— Evet, Resûlüllah'tan sordum. Cevablayarak buyurdular:

— İsrail oğullarının nakibleri kadar, oniki halife gelecektir.»

Bu hadis, bu vecihle garib bir hadistir. Hadisin aslı sahihaynda Cabir bin Semurre'nin hadisinde sabittir. Ben Resûlüllah'tan dinledim: **«İnsanların (iyi) emri, başlarında oniki kişi idareci olduğu müddet devam edecektir»** dedi. Sonra Resûl-ü Ekrem, benim kulağıma gelmeyen bir kelimeyi yavaşça fısıldadı. **«Resûlüllah ne dedi», diye sordum. Cevab olarak «Resûl-ü Ekrem: Oniki kişinin hepsi Kureyşten'dir»** dediğini söylediler. Hadisin lâfzı Müslim'in'dir. Hadisin mânâsı; hakkı ikame eden ve adaletle hükmeden oniki salih halifenin geleceğinin müjdesini veriyor. Bu hadisten, bunların peşi peşine gelmeleri, günlerinin birbirine bitişik olması anlaşılmıyor. Ancak onlardan dört tanesi bu tarzda geldiler. Onlar, —HULEFA-İ RAŞİDİN— olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir (R.A.).

Şüphesiz ki, Ömer bin Abdulaziz de imamların katında onlardan biridir. Abbasi'lerden bazıları da böyledir. Kıyâmet, o on iki halife sultayı elde edip günlerini geçirmedikçe kopmayacaktır. Zahire göre Hz. Mehdî de onlardan birisidir. O Mehdî'yi hadislerde müjdeliyor Cenab-ı Peygamber: **«Onun ismi benim ismime, babasının ismi de, benim babamın ismine mutabık veya uygun düşer, dedikten sonra: Kendisinden önce yeryüzü zulümle dolduğu gibi, o, yeryüzünü adaletle dolduracaktır.»**

Bu Mehdi, Şiîlerin halen diri olduğunu ve geleceğini beklemekte oldukları Mehdi değildir. Onların Mehdi'si, onların inancına göre Semurre'nin sırdabından çıkacaktır. Bunun hakikati yoktur. Halen o Mehdi'nin yaşadığını iddia ettikleri batıldır. Vehimdir. Bu, sahif akılların hevesinden, zaif hayallerin tevehhümünden tereşşuh eden birşeydir. Bu oniki halifeden maksad, şiilerin dediği gibi on iki imam, değildir. Onlar, cehalet ve kılleti akıldan böyle inanırlar.

Tevrat'ta; İsmail (A.S.)'ın müjdesi, yani Cenab-ı Hak, onun sulbünden on iki büyük insan gönderecek müjdesi vardır. (Zannedilmiş ki) onlar, İbnu-Mesud ve Cabir Bin Semürre'nin hadisinde bahsedilen oniki imamdır. Yahudilerden îman eden bazı cahillere bazı şialar da katılarak Tevrat'ta bahsi geçen o, on iki imam, Hz. Ali'nin soyundan gelen oniki imamdır, diye iddia etmişlerdir. Cehaletlerinden ve ilimlerinin azlığından dolayı bunu sonuna kadar savunmuşlardır (1).

«Ben, sizinle beraberim» âyetinin mânâsı: kelâmınızı dinliyor, amellerinizi görüyor, kalbinizdekini biliyorum. Size ona göre ceza veya mükâfat vereceğim.

Bazı müfessirler **«Sizinle beraberim»** den maksad yardımımla beraberim, demektir. Bazıları da: **«ilmimle beraberim»** demektir demişlerdir. Fakat bu tefsiri tamim etmek (genelleştirmek), daha evlâdır.

Bu âyeti celîlede tecessüsün caiz olduğuna dair delil vardır. Yani devletin emirlerini korumak hususunda casus edinilecektir. Resûl-ü Ekrem, Bedir muharebesinde «Besbese»yi casus olarak gönderdi. Besbese, Ensardan Amr'ın oğludur. Resûl-ü Ekrem, onu Ebu Süfyan'ın kervanından haber getirmek için casus olarak gönderdi.» Hadisi Müslim rivayet etti.

(12) «Eğer siz, (farz) namazı yerine getirirseniz, (farz) zekâtı verirseniz, bütün Peygamberlerime inanır, onlara yardım ederseniz, size âyette bahsedilen mükâfatları vereceğim». Bu âyette Allah, Peygamberlere îman etmeyi en son zikretti. Çünkü Yahudiler, namaz kılıyor, zekâtı veriyor, bazı Peygamberlere îman ediyorlardı. Cenab-ı Hak, onlara: Bu yaptığınız, ancak bütün Peygamberlere îman ederseniz tamam olur, buyurdu. Ayette bahsi geçen **«Allah'a verilmesi istenen»**

(1) Bkz. İbn Kesir Cild 2-526-Dar. End. Beyrut

KARZI-HASAN'dan maksad, hayr yolunda infak etmek ve sadakalar vermek demektir. Alûsi; karzı hasen tefsirinde **«Nefsin kendiliğinden verdiği sadakalardır»** dedi. Ahfeş de âyeti böyle tefsir etti.

Bazıları da: **«Arkasında başa kakmak ve eziyet etmek olmayan sadakalardır.»** Bazıları da «Helâldan verilen maldır» demişlerdir.

Er-Rebî' b. Enes'e göre, buradaki hitap, Nakiberedir. Bazı tefsir âlimleri, «Hitap, bütün İsrail oğullarınadır dedi.»

(13) «Sonra bu misaklarını bozdukları içindir ki, biz onlara lânet ettik...»

İbni Abbas: «Lânet ettik, demek onları cizye vermek suretiyle azablandırdık, demektir» dedi. Hasan ve Mukatil, «Meshetmek suretiyle onlara lânet ettik, demektir» diyorlar. Ata, **«Uzaklaştırdık demektir. Çünkü lânet, uzaklaştırmak ve rahmetten kovmak demektir.»** dedi.

(13) «Kendilerine hatırlatılan şeyden nasiblerini unuttular.» Ayetin bu cümlesi şöyle yorumlanmıştır: Peygamberler vasıtasıyla, Allah'ın onlardan almış olduğu, ve Hz. Muhammed'e îman edeceklerine dair olan ahidi (söz), unuttular. **«Onlardan ancak az kimseler unutmadı.»** Bu kimseler, bilahere îmana giren Abdullah bin Selâm ile arkadaşlarıdır.

Bazı müfessirler, **«(13) «Onları affet, onların hatalarından vazgeç»** âyeti, seyf (kılıç) âyetiyle yani savaşı ilân eden âyetle neshedilmiştir» dedi.

Bazıları da **«Eğer bir kavimden hainlik yapacaklar diye endişe edersen»** (Enfal: 58), âyeti celîlesiyle neshedilmiştir, dediler.

Alûsi, **«Onları affet»** cümlesinin tefsirinde, **«Onlar, tevbe edip cizyeyi verdikleri zaman, onları affet ve kendilerinden vazgeç demektir»** diyor. Nitekim Hasan'dan ve Cafer bin Mübeşşir'den de böyle rivayet edilmiştir. Et Taberi de bunu seçmiştir.

Ebu Müslim'den gelen rivayete göre, **«Anhum»**daki zamir o, istisna edilen azlara racidir. Yani, **«Bu «az»lar senin ahdinin üzerinde durdukları ve sana ihanet etmedikleri müddetçe, onları affet. Onların eziyet edilmesinden vazgeç»** demektir.

Alûsi, devamla:

Bu iki tefsire binaen âyet muhkemdir, neshedilmemiştir, diyor. Taberinin de ihtiyar ettiği gibi bazıları, zamir mutlaktır, yani bütün İsrailoğullarına racidir, işte böyle olursa, bu âyet, **«Allah'a iman etmeyenlerle savaşınız»** âyetiyle neshedilmiş olur. Bu tefsir Katade'den rivâyet edilmiştir.

El-Cübbai'den: **«Bu âyet, eğer bir kavmin hainlik yapacaklarından korkarsan, onlara sulhlerini atıver.** (Enfal: 58) **Yani sizinle sulhu bozdum, diye onlara ilânat yap»** âyetiyle neshedilmiştir, rivayeti gelmiştir.

Mücahid, buradaki «Hazzi» (Nasibi), onlar için inen Allah'ın kitabı şeklinde tefsir etmiştir. Bazıları da **«Nessu»** (unuttuları) fiilini, TEREKU (Terkettiler) mânâsında kullanılmıştır dediler.

Abdu bin Humeyd ve İbni-Munzir, Katade'den âyetin tefsirinde şunları rivâyet ederler: **«Onlar, aralarında Allah'ın kitabını ve onların verdikleri ahdi ve Allah'ın onlara yapmış olduğu emri de unuttular. Farzları zayi ettiler. Hududları (cezaları) muattal bir hale getirdiler. Peygamberleri öldürdüler ve Allah'ın kitabını kulak ardı ettiler.»**

İbni Mübarek ve İmam Ahmed, Zühde, İbni Mesud'dan şunu rivâyet ediyorlar: **«Zannediyorum ki, kişi bir günahı işlerse daha önce öğrendiğini unutur.»**

Sireti Nebeviyede sabit olmuştur: Resûl-ü Ekrem Medine'ye geldiğinde Yahudilerle sulhetmeye rağbet gösterdi. Aralarında savaşmayacaklarına ve savaşanlara birbirlerinin aleyhinde yardımcı olmayacaklarına dair akd yaptılar. Peygamberin aleyhinde hiçbir düşmanı desteklemeyeceklerine dair söz verdiler. Onlar da buna karşılık, nefisler, mallar ve dinlerinde hür ve serbest olacaklardır, şartını aldılar. Beni Kaynuka, Beni Nadiyr ve Beni Kurayza olmak üzere Medine'nin etrafında üç gurub Yahudi vardı. Beni Kaynuka ilk hile yapan ve Resûlüllah'la savaşa teşebbüs eden kabileydi. Çünkü onların kuvveti daha fazlaydı. Resûl-ü Ekrem onlara galib geldiğinde münafıkların başı Abdullah bin Ubeyy bin Selûl onlar hakkında Cenab-ı Peygamberle konuştu ve Peygamber de onları bağışladı. Yani onları öldürmedi. Onlar, Hazrecin halifleri (anlaşmalıları ve müttefikleri) idiler. Abdullah bin

Ubeyy bin Selul onları korur ve onlara yardım ederdi. Ve gücünden —elinden— geldiği kadar Peygamberin diğer düşmanlarına da yardım ederdi.

Benî Nadiyre gelince, onlar da ahidlerini bozdular, Peygamberle savaşmaya yeltendiler. Peygambere onların öldürülmesi helâl kılındı. Buna rağmen Peygamber sulha taraftar oldu. Onları komşuluğundan uzaklaştırmak ile iktifa etti. Onlara şöyle bir haber gönderdi: **«Medine'den çıkınız. Benimle beraber Medine'de durmayınız. Size on günlük mühlet veriyorum. On günden sonra sizden kimi yakalarsam boynunu vuracağım.»** Onlar birkaç gün çıkış için hazırlıklara giriştiler. Sonra münafıkların başı Abdullah bin Ubeyy bin Selûl onlara el altından şu haberi gönderdi: **«Çıkmayınız. Benim beraberimde iki bin kişi vardır. Sizin kalenize girecekler, sizi müdafaa edecekler. Kurayza kabilesi de size yardım edecekler. Gatafan kabilesinden olan haliflerim de size yardım edecekler.»** Yahudilerin başı Ahtab oğlu Huyey Resûl-ü Ekrem'e çok şiddetli bir düşmanlık besliyordu. Onları Resûlüllah'ı öldürmeye teşvik eden de o idi. Münafıkların reisi onu aldattı. Ahtap bin Huyey, Resûlüllah'a haber gönderdi: **«Biz gitmiyoruz. Sen de dilediğini yapabilirsin.»** Bu, harb ilânıydı. Bunun üzerine Resûl-ü Ekrem, sancağı Hz. Ali'nin eline vererek müslümanlarla beraber, onlara doğru yola çıktı. Onların oturdukları yere gelince, onlar surların üzerine oturup taş ve ok atmaya başladılar. Fakat Abdullah bin Ubeyy bin Selul, onlara hainlik yaptı. Onlara, Kurayza ve Ğatafan da yardım etmedi. Muhasara şiddetlenince sapasağlam çıkıp gitmeye razı oldular. Resûl-ü Ekrem onların kökünü kesmeye muktedirdi. Fakat affetmeyi ve ihsanı tercih etti. Onları Medine'den uzaklaştırmak suretiyle şerlerinden emin olmakla iktifa etti. **«Kalelerinden ancak kendi nefisleri ve çocuklarıyla ve devenin götürebileceği kadar yükle çıkıp gidebilirler»** şart koşuldu. Silâh götüremezler, kaydı konuldu şartnameye. Böylece Cenab-ı Peygamber, onları Hayber'e sürgün etti. Bunun bir çeşit ihsan ve büyük bir nimet olduğu ortadadır. Fakat zahire göre, âyeti celîle bütün bu hadiselerden sonra nazil oldu. Çünkü bu âyet son inen âyetlerdendir. Bu âyet indikten sonra, Cenab-ı Peygamber herhangi bir Yahudiye hainliğin-

den ve hilesinden dolayı ceza tatbik etmedi. Ancak Cenab-ı Peygamber, ölümünden sonra Yahudileri Arap yarımadasından sürgün etmeyi tavsiye etti.

SOFULARA GÖRE NAKİBELER

Son olarak burada numune için Alûsi merhumun işari tefsirlerinden birisini nakledelim: «Bizim sofu efendilerimizden birçok kimseler: Nakibler dört çeşittir demişler: Birinci çeşit Allah'ın velileridir. Allah onların bereketleriyle bizi bereketlendirsin. El-Futuhat adlı kitabda şu vardır: Nakibler onlardan bir gurubtur. Her zaman oniki kişidirler. Ne fazla olurlar, ne de eksilirler. Feleklerin on iki burcu gibi. Her nakib, oniki burcun birinin özelliklerini bilmektedir. Allah, o burçta neler saklamıştır, hangi sırlar ve tesirler vardır? O burçlara nazil olan seyyar ve sabit yıldızlara ne verilir? Onu bilirler. Evet sabit yıldızların da hareketleri ve Burçlardan bir mesafe katetmeleri vardır. İnsan, onları duyularıyle kavrayamaz. Çünkü o ancak binlerce seneden sonra belirir. Rasathanelerin ömürleri ise bunu görmekten kasırdır. Bilmiş ol ki, Cenab-ı Hak nazil olan şeriatların ilimlerini bu nakiblerin elinde kılmıştır. Onlar, nefislerin gizliliklerini ve vesveselerini sezebilirler. Onların mekir ve hilelerini tanıyabilirler. İblis onların nezdinde açıktır. İblisin kendi nefsinde bildiğinden daha fazlasını onlar İblisin hakkında bilmektedirler. Bu mertebe, ilimde öyle bir mertebedir ki, onlardan birisi bir ayak izi görürse bu ayak izi said bir insanın mıdır, yoksa şaki bir insanın mıdır biliyorlar. Tıpkı arkeoloji âlimleri ve izciler gibi. Mısır'da bugün birçok kimseler vardır ki, taş üzerinde iz gezdiriyorlar. Bir şahsı görürlerse, işte **«o izin sahibi budur»** diyorlar. Madem ki bunlar, veli olmadığı halde bunu biliyorlar. Acaba Allah'ın veli kulları olan bu nakislerin eser ilimlerini bilmeleri hususunda senin tereddüdün neden olsun? Şeyh (Allah sırrını takdis eylesin) bu hususta birçok çeşidi zikretmiştir. Selef âlimleri bu isimlerin tamamını inkâr ederler.

İbni Teymiye'nin bazı fetvalarında «Abidler ve halk tabakası dilinde dolaşmakta olan isimler Allah'ın kitabında yoktur. Meselâ: Mekke'deki «Gavs», dört «Evtad», yedi «Kutub», kırk «Ebdal», üçyüz Necip gibi isimler ne Allah'ın kitabında ne de Peygamberin hadisinde mev-

cuttur. Ne sahih ve ne de zaif bir isnadla gelmiştir. Ancak «Ebdal» lafzı hadisde zikredilmiştir. Bunların hususunda Şam'a (Şamlılara) mensub bir hadis vardır. İsnadı Muntakıdır. Hz. Ali'den rivayet ediliyor. Ve Resûl-ü Ekrem'e kadar Merfu olarak götürülüyor: **«Allah'ın Resûlü onlarda —yani Şam ahalisinde— Ebdallar vardır ve kırk kişidir. Onlardan birisi öldü mü Allah onun yerine başka bir kişiyi bedel olarak getirir.»** Bu isimler selefin kelâmında da yoktur. (İbni Teymiye'nin fetvası burada bitti) Ben Alusî olarak derim ki: **«Ben ancak Ğuziyyeden (bir kabilenin adıdır) birisiyim, onlar dalalete giderlerse ben de delalete giderim. Eğer Ğuziyye irşada doğru gidiyorsa ben de irşada gidiyorum.»** Evet, Alûsi şairin şiirini naklettikten sonra süküt ediyor. Yani, Alûsi, İbni Teymiye'nin kelâmına karşılık vermekten âciz kalıyor. Çünkü tesbit ettiği birşey yoktur. Ancak bu şiiri okumak suretiyle kifayet ediyor. (1)

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild 6-94-95-Dar. İhya Beyrut

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ
فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ
ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ
قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ
تُخْفُونَ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَعْفُوا۟ عَن كَثِيرٍ ۖ
قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾
يَهْدِى بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضْوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ
وَيُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذْنِهِۦ
وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾ لَّقَدْ
كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۖ
قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ
ٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ
جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

MEAL

«(14) Biz NASARA (Allah'a yardımcı)yız diyenlerden misaklarını (yani sözlerini) aldık. Onlar kendilerine hatırlatılan şeyden nasiblerini unuttular. Biz de onların aralarına düşmanlığı ve buğzu, kıyamet gününe kadar ayrılmaz kıldık. Gelecekte Allah onların yaptıklarını onlara haber verecektir.»

«(15) Ey kitab ehli! Kesinlikle size Peygamberimiz geldi. Kitabtan gizlediğinizden çok şeyleri size belirtiyor. Ve çoğunu da affeder. Allah'tan size bir nur ve açık bir kitab geldi.»

«(16) Allah rızasına tabi olanları o kitabla selâmet yollarına hidayet eder. Ve izniyle onları karanlıklardan nura çıkarır. Onları dosdoğru bir yola hidayet eder.»

«(17) Muhakkak ki «Allah Meryem oğlu Mesih İsadır» diyenler kâfir oldular. (Ey Habibim! Onlara) de ki, «eğer Allah Meryem oğlu Mesihi, annesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini helâk etmek isterse, kim Allah'ın kudretinden bir şeyi menedebilir? Göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların mülkiyeti Allah'ındır. Allah dilediğini yaratır. Allah herşeyin üzerinde kadirdir.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(14) «Biz NASARAYIZ, diyenlerden de misaklarını almıştık...» NUSRET kökünden gelen ve yardım manasında olan NASARA kelimesiyle nefislerine advermeleri Allah'a yardım ettik iddialarından neşet etti. Bunun kuru bir iddia olduğunu isbatlamak için Cenab-ı Hak **«Biz NASARA (Allah'a yardımcı)yız diyenlerden»** tabirini kullandı.

Onlardan alınan misak (söz), tevhid ve Hz. Muhammed'e îman etmek hususundadır. Çünkü bu durum İncil'de yazılıdır. Onlar da **«Biz**

İncil'e inanıyoruz» dediklerine göre, bu durumu zımnen kabul etmiş olurlar. Fakat onlar bu hususta bir payı unuttular. O da Hz. Muhammed'e îman etmektir. Yani İncil'de Hz. Muhammed'e îman etmekle emrolunmuşlardı. Ve kabul etmişlerdi. Bunu unuttular. Onlar İncil'de yapmış oldukları tahrifatı Hz. Muhammed'i inkâr etmeye vesile kıldılar. Yahudiler gibi, daha önceki diğer din sahiblerinden vaad ve sözlerini aldıklarımız gibi **«Biz NASARAYIZ»** diyenlerden de söz aldık.»

Bazı tefsir âlimleri, **«Biz NASARAYIZ»** diyenlerin içinde bir gurubtan söz aldık şeklinde âyeti tefsir etmişlerdir.

(14) «Onlar emrolunduklarını terkettiklerinden dolayı, onların aralarına kıyamet gününe kadar devam edecek düşmanlık ve buğzu ilka ettik» diyor Cenab-ı Hak (C.C.)... yani Nasturiye, Yakubiye, Melkaniye (veya Melekıyye) diye onları üç ana guruba, her ana gurubu da belki yüzlerce parçaya ayırmak suretiyle aralarına buğz, adavet, kin ve nefret atıldı. Onlar kendi ihtiyarlarıyla bunu seçtiler. Peygamberleri inkâr ettiler. İncil'de yazılı olanlara kulak asmadılar ve tahrif yaptılar. Ceza olarak onları Nasturiye, Yakubiye, Melkaniye diye üç ana guruba ayırdık. Her ana gurubu da yüzlerce guruba ayırdık. Böylece birbirlerini tekfir etmek, birbirlerini boğazlamak, birbirlerinden buğzetmek kıyamete kadar aralarında devam edecektir.

Bazı müfessirler, «Onlarla Yahudiler arasında kin ve adaveti ilka ettik. Yani —HÜM— zamiri Yahudi ve Hristiyanlardan bahsi geçen ümmetlere raci olur» demişlerdir.

(14) «Şüphesiz ki Allah ahirette onlara amellerini haber verecektir» mealindeki âyeti kerîme, onlara tehdid ve onları cezalandırmakla korkutmaktır.

(15) «Ey kitab ehli! Size Peygamberimiz geldi...»

Bu âyetin tefsiri:

Peygamberimizden maksad, Hz. Muhammed Mustafa'dır. Cenab-ı Hak şereflendirmek için Resûl-ü Ekrem'i **«Peygamberimiz»** sözüyle zatına izafe etmiştir.

«Sizin kitabtan gizlediğinizin çoğunu size açıklıyor» cümlesiyle Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed'in hak Peygamber olduğunu ve bunun da

onun için bir mucize olduğunu ona îman etmeyi gerektirdiğini belirtiyor. Meselâ: Onların kitablarında Hz. Muhammed'e îman etmek vardı, onu gizliyorlardı. Recm âyeti vardı, yani zina eden recmedilecektir âyeti vardı, onu gizliyorlardı. **«Cumartesi günleri avlanmak yoktur»** diyen ilâhî emre karşı çıkanların maymuna dönüştükleri vardı, onu gizliyorlardı. Ve Resûl-u Ekrem onların çoğunu onlara açıkladı. Bir çoğunu da açıklamadı. Ancak onun Peygamberliğine delil taşıyan kısımları açıkladı. Diğerlerini bıraktı. Yani birçok kısmını da açıklamamak suretiyle hatalarınızı affeder.

Zikrediliyor ki, Yahudi âlimlerinden birisi Resûl-u Ekrem'e gelip sordu:

— Ey kişi! Sen bizi af mı ettin?

Resûlü Ekrem ondan yüzünü çevirerek cevab vermedi.

Yahudi, bu sualle, Resûl-ü Ekrem'i kışkırtıyordu ki **«Hayır, sizi affetmedim. Kitabınızda şunlar ve şunlar vardır»** desin. Ve sözü bu inen âyetle çelişsin. Fakat Resûl-ü Ekrem ona hiçbir şey açıklamadı. Üstelik onun bu hareketini de affetti. İstediğini bulamıyan Yahudi Resûlü Ekrem'in katından çıkarak gitti. Arkadaşlarına: **«Bu adamın dediklerinde doğru olduğunu görüyorum. Çünkü onun kitabında o her sorulanı açıklamıyor hükmü vardır. Ben de sordum açıklamadı.»** dedi.

(15) «Size Allah'tan bir nur geldi.» cümlesinin mânâsı, ziya geldi. Bu ziyadan maksad, İslâm'dır.

Bazı müfessirler, «Nurdan maksad, Hz. Muhammed Mustafa'dır» dediler. Hz. Muhammed'e nur denmesinin nedeni karanlıklarda nurla hidayet olunduğu gibi, Cenab-ı Hak onunla halkı hidayet ettiğinden ileri geliyor.

«Açık bir kitab veya açıklayıcı bir kitab geldi.» Bu kitabdan maksad, Kur'an'dır.

(16) «Allah, o açıklayıcı kitab vasıtasıyla rızasına tabi' olup îman edeni selâmetin yollarına (Allah'ın yollarına) hidayet eder. O kitabla Allah'ın rızasına tabi olanları, Allah, karanlıklardan (küfrün çeşitlerinden) Nur'a (İslâm'a) çıkarır. Allah'ın izni ve iradesi ve yardımıyla olur. Ve Allah onları dosdoğru bir yola hidayet eder.» Bu âye-

tin tefsiri: Yani yolların Allah'a en yakın olanına kesinlikle ve yüzde yüz Allah'a götüren bir yola Allah onları hidayet eder.

Hasan Basri ve Suddi **«Ayetteki (Es-SELAM) Allah demektir».** Onun yolları demek, onun dini (İslâm) demektir. Çünkü o başka bir âyette **«Şüphesiz ki din Allah katında İslâmdır.»** (Âl-i İmran: 19) buyurmuştur. **«Karanlıklardan»** kâfirlik, cehalet, fasıklık ve benzeri küfrün ve fıskın çeşitli meyveleri kastedilir. **«Nurdan»** maksad, İslâm ve İslâm'ın hidayetleri kasdedildi.» dediler.

(17) «Allah Meryem'in oğlu Mesih'tir diyenler kâfir oldular.»

Bu âyetin tefsiri :

Hristiyanların ittihad fikrinden ve Allah'la İsa'nın birleştiğini iddia edenlerin sözünden İsa Allah'dır hükmü çıkıyor. Hernekadar onlar açıkça bunu söylememişlerse de, sözlerinden bu anlaşılıyor. Zira bir tarafta İsâ'da lahut (yani Allah'lık) vardır, diyorlar. Bir taraftan da, Allah birdir, diyorlar. Lâzım geliyor ki Allah (haşa) İsa olsun. İşte bu söz, onlara cehaletlerini ve fasit akidelerini ilân etmek için nisbet edildi.

(17) «De ki: Eğer Allah, Meryem'in oğlu Mesihi, anasını ve arzda bulunanların hepsini yoketmek isterse, ondan kim birşeyi kurtarabilir. Göklerin ve yerin ve aralarında bulunan herşeyin mülkiyeti Allah'ındır.» Ayetin bu cümleleri şunları haykırıyorlar: İsâ ile annesi, yer ile gök aralarında bulunanlar birer mahlûkturlar. Hududları (yanları) vardır. Başlangıç ve sonuçları vardır. Hududlar dahilinde bulunup başlangıç ve sonuca sahib olan hiçbir nesne Allah'lığa elverişli değildir.

Cenab-ı Hak **«İkisinin arasındaki»** tabirini kullandı. **«Onların aralarındaki»** tâbirini kullanmadı. Çünkü iki çeşidi ve iki sınıfı kastetmiştir. Bütün gökler ve bütün yerler kastedilmemiştir. Gök bir sınıftır yer, diğer bir sınıftır. Gök bir çeşittir. Beriki başka bir çeşittir. Sanki Cenab-ı Haktan soruluyor: Senin ilâhî adaletin bir insanı bir erkek ile bir kadın arasından yaratıp çıkarmaktır. Oysa İsâ'da bunu görmüyoruz? Cevab: **«Allah dilediğini yaratır.»** Yani dilediğini dilediği şekilde yaratır. İsterse Adem gibi annesiz ve babasız yaratır. İsterse İsa

gibi anneli ve babasız yaratır. İsterse Hz. Salih'in devesi gibi taştan yaratır.

Beyzavi, bu âyetin tefsirinde «onlar İsa (A.S.)'ın durumunda şüpheye düştüler. Cenab-ı Hak, bu âyetle o şüpheyi izale etmeye çalıştı. Âyetin mânâsı: Cenab-ı Hak mutlak şekilde kadirdir, (sonsuz kudret sahibidir). Yokluktan gökleri ve yeri yaratıp varlığa çıkardığı gibi, göklerle yerin arasında bulunan her nesneyi toprak gibi bir asıldan yaratmaya kadirdir. Adem ve bir çok canlıyı topraktan yarattığı gibi bir aslın cinsinden olmayanı o asıldan yaratmaya da kadirdir. Mücaneset (Hemcinslik) aralarında olan bir asıldan da yaratabilir. Bir kadını bir erkekden, yani Havva'yı, Âdem'den yarattığı gibi, bir erkeği bir kadından, yani İsâ'yı Meryem'den yaratabilir.

Alûsi 15. âyetin tefsirinde şunları söylüyor:

İbni Cerir, İkrime'den rivayet etti: Yahudiler Resûlü Ekrem'e geldiler. **Recm**'i sordular. Resûl-ü Ekrem: **«Sizin en âliminiz kimdir?»** diye sordu: **«İbni Suriye»yi** işaret ederek: **«Budur»** dediler. Cenab-ı Peygamber: **«Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adıyle sana yemin veriyorum, Tur dağını İsrailoğullarının üzerine kaldıran Allah ile sana yemin veriyorum. Sizden Allah tarafından alınan misak ve sözlerle sana yemin verdiriyorum.»** Bunları deyince «İbni Suriye» titremeye başladı. Bundan sonra Cenab-ı Peygamber: **«Bu yeminlerle sana yemin verdiriyorum ki, doğru söyliyesin. Recm siz Yahudilerde var mıdır?»** İbni Suriye: **«Evet, vardır. Fakat zina Yahudiler arasında yaygınlaşınca, biz kamçılamak ve zina edenlerin başlarını traş etmekle kifayet ettik ve recmi kaldırdık»** dedi. Böylece Cenab-ı Peygamber onlardan zina edip hüküm için getirilenlere Recm hükmünü tatbik etti. Bunun üzerine, Cenab-ı Hak, bu âyeti inzal buyurdu.

Alusi, **«MUBİN»** kelimesi ya lâzımı fiil olan BEYENE'den geliyor ve —AÇIKTIR— mânâsınadır, veya müteaddi olan «BEYYENE»den gelen bir ismi-faildir, —AÇIKLAYICI— mânâsınadır, diyor.»

(17) «Allah ancak İsa'dır diyenler, kâfir oldular.» Meşhur kavle göre, bunu söyliyenler Yakubî gurubudur. Zira bunların iddiasına göre; Allah bazan belli bir insanın bedenine veya ruhuna hulul edip girer! Allah, böyle şeylerden uzaktır.

Errağib der ki: «Eğer denilirse, hiç kimse, **«Allah, ancak Mesihtir»** dememiştir, belki onlar **«Mesih ancak Allah'tır»** demişlerdir. Bu da onların nezdinde şudur: Mesih, Nasut ve Lahut'tan mürekkebtir. Bu duruma göre denilebilir ki Nesut olduğu halde Mesih (İsa) ancak lahuttur. Nitekim insan elementlerden meydana geldiği halde **«insan ancak canlıdır»** deniliyor. Fakat canlı ancak insandı denilmiyor. Öyle ise **«Lahut, ancak nasuttur»** denilemez.. Onlara cevab olarak denilir ki: «Hristiyanlar, Allah ancak Mesih'tir» sözlerini sizin söylediğiniz şekilde söylememişlerdir. Onlar, Muhammed bin Kâbul Kurezi'den rivayet edilen şekilde söylemişlerdir. O, rivayet de şudur: İsa (A.S.) ref olunduğu zaman İsrailoğullarının âlimlerinden bir taife bir araya geldi ve dediler ki: **«Siz İsâ hakkında ne dersiniz?»** Onlardan birisi: **«Acaba Allah'tan başka ölüleri dirilten birisini biliyor musunuz?»** diye sordu. **«Hayır»** dediler. Yine sordu: **«Acaba körleri, cüzzamlıları, tehlikeli hastalıklara yakalananları Allah'tan başkası şifaya kavuşturabilir mi?»** Onlar: **«Hayır»** dediler... Ve devamla: «O halde Allah, ancak vasıfları bu olandır.» Yani uluhiyetin hakikati İsâ'da vardır, dediler. Bu söz, EL-KERİMU ZEYDUN (yani keremin hakikati Zeyddedir) sözü gibidir. Evet, Hristiyanlar bu sözlerine binaen zımnen **«Allah ancak Mesihtir»** dediler. (1)

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild 6-96-97 Dar. İhya Beyrut

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهٗ ۭ
قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوْبِكُمْ ۭ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۭ يَغْفِرُ لِمَنْ
يَّشَاۗءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۡ
وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ۝١٨ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَاۗءَكُمْ رَسُوْلُنَا
يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰي فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا جَاۗءَنَا
مِنْۢ بَشِيْرٍ وَّلَا نَذِيْرٍ ۡ فَقَدْ جَاۗءَكُمْ بَشِيْرٌ وَّنَذِيْرٌ ۭ
وَاللّٰهُ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝١٩ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ
اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ فِيْكُمْ اَنْۢبِيَاۗءَ وَجَعَلَكُمْ
مُّلُوْكًا ۡ وَّاٰتٰىكُمْ مَّا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ۝٢٠ يٰقَوْمِ
ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِيْ كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوْا
عَلٰٓي اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِيْنَ ۝٢١ قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّ فِيْهَا قَوْمًا
جَبَّارِيْنَ ۡ وَاِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوْا مِنْهَا ۚ فَاِنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا فَاِنَّا
دٰخِلُوْنَ ۝٢٢ قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ
اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَاِنَّكُمْ
غٰلِبُوْنَ ۚ وَعَلَي اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝٢٣

«(18) Yahudi ve Hristiyanlar: bizler Allah'ın oğullarıyız ve Allah'ın sevgilileriyiz dediler. (Ey Habibim! Onlara) de ki: O halde niçin Allah sizi günahlarınızdan ötürü azaba düçar ediyor? Hayır! Siz onun yarattığından birer beşersiniz. O dilediği için bağışlar ve dilediğini azaba duçar eder. Göklerin, yerin ve ikisinin arasındakinin mülkiyeti Allah'ındır. Dönüş ancak Allah'adır.»

«(19) Ey Ehli Kitab! Peygamberlerin arası kesildiği bir zamanda, bize bir müjdeci ve bir uyarıcı gelmedi, demenize fırsat vermemek için, size açıklayan Peygamberimiz geldi. Gerçekten size müjdeleyici de, korkutucu da geldi. Allah herşeye kadirdir.»

«(20) Hatırla o zamanı ki, Musa kavmine demişti: Ey Kavmim! Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayınız. Hatırlayınız o zamanı ki, içinizden Peygamber çıkardı. Sizi kırallar (yöneticiler) yaptı. Alemlerden hiçbirine vermediği şeyi size verdi.»

«(21) Ey kavmim! Allah'ın sizin için yazdığı o, kutsal arza (yere) girin. Sakın arkanıza dönmeyin, zira bu takdirde hüsrana düşer, zarara uğrarsınız.»

«(22) Dediler ki: Ey Musa! Orada zorba bir kavim vardır. O kavim oradan çıkmadıkları sürece biz oraya giremeyiz. Şayet oradan çıkarlarsa, biz de kesinlikle (oraya) giricileriz.»

«(23) Allah'tan korkanlardan ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği iki adam şöyle dedi: Zorbaların şehrine ait kapıdan giriniz. Oraya girince muhakkak gâlib geleceksiniz. Artık gerçekten müminlerseniz, Allah'a tevekkül ediniz.»

Onsekizinci âyetin tefsiri :

Hristiyanlar da, Yahudiler de batıl iddialarda bulundular. **«Biz Allah'ın oğullarıpız.»** Yani oğlun babaya yakın olduğu gibi Allah'a yakınlarız ve Allah'ın dostlarıyız, dediler.

Muhtemel ki -OĞULLAR- tâbirinden maksad, Allah'ın özel insanlarıyız demek de olsun. Nitekim bazı kimseler için: **«Dünyanın oğulları veya âhiretin oğulları»** denildiği gibi. Zira bu sözün mânâsı: «Dünyanın özel insanları veya âhiretin özel insanları demektir. Muhtemel ki sözlerinin mânâsı: «Oğulluk vasfına sahib olan kimsenin (İsa'nın veya Musa'nın) etbalarıyız» demek istiyorlar. Yani Hristiyanlar; biz oğulluk vasfına eren İsa'nın etbalarıyız. Yahudiler de, oğulluk mertebesine varan Uzeyr'in etbalarıyız, dediler. Etbalara oğul demek, mecazidir. Veya etbaın metbua yaklaşması bakımından teşbih yapılmıştır.

İbni İshak, İbni Cerir, İbni Munzir, İbni-Ebi-Hâtim ve (Delail'-de) Beyhakî, İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

Allah'ın Resûlü'ne İbni Ubeyy, Behra bin Amr, Veşas bin Adiyy geldiler. Peygamberle konuştular. Bu esnada Hz. Peygamber onları dine davet edip Allah'ın azabından korkuttu.

Onlar: **«Ey Muhammed! Bizi mi korkutuyorsun? Yemin ederiz, biz Allah'ın çocukları ve dostlarıyız, dediler.»** Tıpkı hristiyanların dedikleri gibi dediler. Bunun için Allah onlar hakkında: **«Yahudiler ve hristiyanlar biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz, dediler...»** âyetini gönderdi. (1)

(18) «De ki: O halde Allah niçin size azab veriyor?»

Bu âyetin yorumu; İmam Ahmed, Enes'ten rivayet etti. Resûl-ü Ekrem (S.A.V.) ashabından birkaç kişiyle bir yere gidiyordu. Yolda bir çocuk vardı. Annesi peygamberle sahabileri görünce, çiğnenir falan diye, oğlunun hayatından korktu. Koşa, koşa oğluna doğru gidiyor ve **«Oğlum, oğlum»** diye bağırıyordu. Yetişince çocuğunu kucaklayarak yerden kaldırdı. Eshabı Kiram: **«Acaba bu hanım oğlunu ateşe atar**

(1) Bkz. Sayutî Ed-Durul-Mansur Cild: 2-250 Kahire bilâ tarih

mı?» diye Resûlüllah'a sordular. Cenab-ı Peygamber: **«Hayır. Yemin ederim ki dostunu ateşe atmaz»** diye cevabını verdi.

Bu hadisten anlaşılıyor ki, Yahudi ve Hristiyanlar Allah'ın dostu değiller. Aksi takdirde onlara azabetmemesi gerekirdi...

İmam Ahmed, Zuhd'de Hasan'dan rivayet ediyor. **«Cenab-ı Peygamber: Yemin ederim ki, Allah dostuna azab vermez. Ancak onu dünyada belâlandırır buyurdu.»**

(19) «Ey kitab ehli! Peygarberlerin arası kesildiği bir boşluk zamanında...»

İbni İshak, İbni Cerir, İbni Munzir, İbni Ebi Hatım ve «Ed Delail»inde Beyhaki İbni Abbas'tan rivayet ettiler: Resûl-ü Ekrem Yahudileri İslâm'a davet etti. Fakat kabul etmediler. Bunun üzerine Muaz bin Cebel, Sad bin Ubade ve Akabe bin Vehb onlara:

«Ey Yahudiler! Allah'tan korkunuz. Yemin ederim ki, siz Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu biliyorsunuz. Bu zat Medine'ye teşrif etmezden önce bunu söylüyordunuz. Peygamber olmazdan önce onun sıfatlarını bize anlatıyordunuz» dediler. Bunun üzerine Hureymel oğlu Rafi, Yehuda oğlu Vehb: **«Biz size bunları söylemedik. Ve Allah Musa'dan sonra hiçbir kitab indirmemiştir. Hiçbir müjdeci ve korkutucu peygamber göndermemiştir»** dediler. Bunun üzerine bu âyeti celîle nazil oldu.

FETRET DÖNEMİ HAKKINDA GELEN GÖRÜŞLER

Abd bin Humeyd, İbnuCureyç, İbni Cerir ve İbnul-Munzir, Katade'den bu âyet hakkında şunları rivâyet ettiler: Hak ile, batıl arasında gizlenen gerçeği yeniden gündeme getiren Hz. Muhammed'dir. Onda beyan, nasihat, nur ve hidayet vardır. Ona yapışan için, ismet (kötülüklerden korunma) vardır. Fetret (boşluk, Peygambersiz geçen dönem) Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaydı. Bize, o fetretin (600) altıyüz sene olduğu söylenildi. Veya Allah'ın dilediği kadardır, denildi.»

Abdurrezzak, Abd b. Humeyd ve İbni Cerir, Ma'mer yoluyla Katade'den bu âyet hakkında şunu rivayet ettiler: Hz. İsâ ile Hz. Muhammed (A.S.) arası (560) beşyüz altmış senedir. Ma'mer; el-Kelbi'-

nin 540 beşyüz kırk senedir, dediğini rivayet etti. İbni Munzir, İbni Cureyc'den: «Fetret, (500) beşyüz sene idi» diye rivâyet etti. İbni Cerir, Dahhak'tan «İsa ile Muhammed (A.S.) arasındaki fetret zamanı (430) dört yüz otuz küsür sene idi.» rivayetini yaptı. (1)

(20) «Hatırla o zamanı ki, Musa, kavmine: Ey Kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün dedi.»

Bu âyetin yorumu:

İbni Abbas: Buradaki nimetlerden maksad, Allah'dan gelen afiyetidir. Yani Allah'ın size afiyet verdiğini hatırlayınız, demektir dedi.

Bazı tefsirciler, **«Allah'ın nimetlerinden maksad, onlara verilen değerli günler, değerli zamanlar ve o zamanlardaki nimetlerdir»** dediler.

Et-Taberi der ki: Bu âyeti celîlede Cenab-ı Hakkın, maksadı, habibi Muhammed Mustafa'ya (S.A.V.) Yahudilerin tuğyanda ne kadar inatçı olduklarını bildirmektir. Haktan ne kadar uzak olduklarını, ne kötü seçenek sahibi bulunduklarını, ve Peygamberlere karşı ne şiddetli muhalefete sahib olduklarını, Allah'ın onlara olan nimetlerinin çokluğuna rağmen nasıl inada girdiklerini teselli için Peygamberine haber vermektir. Musa (A.S.) onlara Allah'ın nimetlrini hatırlattı, onların içinden Peygamber gönderdiğine dikkatlarını çekti. Bütün bunlara rağmen tuğyana devam ettiler.»

İSRAİLOĞULLARINDAN GELEN PEYGAMBERLER ADEDİ KAÇDI

El-Kelbi, **«İsrail oğullarından gelen Peygamberler, sayısı yetmiştir. O yetmiş kişi ki, Musa kavminden onları seçip, beraberinde Tur Dağına götürdü»** dedi. Yine el-Kelbi söylüyor: İsrailoğullarının Peygamberleri, Yakub bin İshak bin İbrahim'in soyundan geliyorlar. Şüphesiz ki bunlar Peygamberlerin büyüklerindendir. Kur'an'ın «ESBAT» tabiriyle andığı bu zatlar Hz. Yakub'un oğullarıdırlar. Ekseri ulemaya göre Peygamberdirler. Peygamberlerden biri Musa, biri de Harun (A.S.) dır. Ve Musa'ya Cenab-ı Hak bildirdi ki, O'ndan sonra da İsrailoğulla-

(1) Bkz. Ed-Durul-Mensur Cild: 2-269 Kahire-Tarihsiz.

rından Peygamber gönderilecektir. İsrailoğullarından gönderildiği kadar, hiçbir milletten Peygamber gönderilmemiştir. Bütün bunlar, büyük nimetlerdir. Bütün bunlara rağmen en fazla Peygamberlere karşı temerrüd gösterenler de İsrailoğulları olmuştur.

KRALLAR KILMANIN MANASI NEDİR?

«Sizi kırallar (yöneticiler) kıldı.» Bu âyetin mânâsı: sizi hür ve özgür kıldı. Siz nefsinize sahib oldunuz. Halbuki daha önce kıptilerin, (Mısırlıların) elinde esirdiniz.

İbni Abbas: **«Sizi hizmet sahibleri kıldı, demektir.»** dedi. Katade: **«İlk hizmetçi edinenler İsrailoğullarıdır, onlardan önce hiç kimsede hizmetçilik usulü yoktu»** dedi. Ebu Said el Hudri'den rivayet edildi: Resûl-ü Ekrem: **«İsrailoğullarından birisinin, hizmetçisi, karısı ve bir de bineği olursa, ona Kral (melik ve yönetici) deniliyordu»** buyurdu.

Beğavi, bu hadisi senetsiz olarak zikretmiştir.

Bir kişi Abdullah bin Amr bin As'tan sormuş: **Biz muhacirlerin fakirlerinden değil miyiz?** Abdullah: **Senin akşam gidip yatağına girecegin bir hanımın var mıdır»** Adam: Evet vardır. Abdullah: **Senin akşam gidip yatacağın bir yerin var mıdır?»** Adam: **Evet, vardır.»** Abdullah: **«O halde sen zenginlerdensin»** buyurdu. Adam: **«Benim bir de hizmetçim vardır.»** Abdullah: **«O halde sen Melik (Kral) lerdensin»** dedi.

Dahhak, **«İsrailoğullarının evleri genişti. Ve evlerinde akarsular vardı. Meskeni böyle olan kimse yani sıcak ve soğuk su birden meskeninde bulunan bir kimse, Melik (Kraldır) denirdi.»**

El Alûsi: **«sizi melikler kıldı»** âyetinin tefsirinde şunları söylüyor:

Onlardan çok melik (kral) ve çok idareciler çıktığından dolayı, **«Hepinizi melik kıldı»** tabiri kullanılmıştır. Veya âyette **«SİZDEN»** tabiri mukadderdir. Yani **«Sizden kırallar kıldı»** demektir. Böylece, sanki hepsi melik oldular. Yollarının genişlikleri, maişetlerinin bolluğu ve refah içerisinde yaşamaları, sanki onları melik, (kral) kılmıştır. Onun için krallık hepsine isnad edildi. Fakat Peygamberlik değil. Hernekadar Peygamberlik vazifesi onların arasında çok kimselere verilmişse de.

Fakat Peygamber olmadıktan sonra hiç kimse Peygamberlerin zincirine eklenemez ve mesleklerine giremez. Çünkü Peygamberlik, ilâhî bir emirdir. Allah dilediğine onu tahsis eder. Bazıları da; bu isnadda —yani **«Sizi melik (kral) kıldı»** isnadında— mecaz yoktur demişler. Çünkü sizi melik kıldı demek, sizi özgür kıldı demektir. Zira onlar daha önce köle idiler. Kıptilerin, (Mısırlıların) elinde esirdiler. Allah, onları Musa (A.S.) vasıtasıyla kurtardı. Onun için **«sizi kral kıldı»**nın mânâsı; hür ve özgür kıldı demektir.

Bazıları, bu kelâmda mecaz yoktur. Zira hepsi melikti, çünkü melik demek, evi ve hizmetkârı olan kimse demektir. Bu durum, Zeyd ibni Eslem'den merfu olarak rivayet edilmiştir. (1)

(20) «Alemlerden hiçbirisine vermediğini size verdi.» Bu âyetin ifade ettiği hakikatlar şöyledir: Denizi yarmak, düşmanı denizde boğdurmak, bulutları gölgelik yapmak, taşlardan pınarlar fışkırtmak, kudret helvasıyla bıldırcın kuşlarını gökten indirmek ve Allah tarafından onlara verilen diğer nimetler o devre kadar hiç kimseye verilmemişti.

(21) «Ey kavm! Allah tarafından size yazılmış olan o, mukaddes araziye giriniz...»

Bu âyetin izahı:

Hz. Musa, kavmine, Allah'ın onlara nimet olarak verdiklerini saydıktan sonra, onlara düşmanlarıyla çarpışmayı ve cihad etmeyi emretti. —MUKADDES— demek, temizlenmiş demektir. Çünkü Filistin arazisi şirkten temizlenmiş, Peygamberlerin ve müminlerin meskeni olmuştu. Bazıları; mukaddes, mübarek demektir, dedi.

El Kelbi: «İbrahim (Aleyhisselâm) Lübnan dağının üzerine çıktı. İbrahim (A.S.)'e: Bak. Senin gözün nereye kadar görürse orası mukaddestir. Orası senin zürriyetinin mirasıdır, denildi. Bu araziden maksad, Tûrisîna dağı ile onun etrafındaki arazilerdir» dedi.

Bazı tefsirciler; «Bu arazi Eriha, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmıdır dediler.» Bazıları da: Dimeşk (yani Şam) arazisi, bazıları da Şam'ın ta kendisidir dediler...

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 6-104-105 Dar. İhya Beyrut.

Kâab ul-Ahbar: Allah'ın indirilmiş kitabında, «Şam Allah'ın yeryüzündeki hazinesidir. Kullarının çoğu oradadır hükmünü gördüm» dedi.

Allah tarafından size yazılmış arazi demek, levhil mahfuzda onlara mesken olarak yazılmış arazi demektir.

Bazı tefsirciler, «Allah'ın size girmesini farz kıldığı arazi, orada mesken edinmenizi emrettiği arazi demektir. Bazıları da Allah'ın size hibe etmiş olduğu arazi demektir, dediler.

Bu ihtilâflar insanın aklına meşhur darbımeseli: **«Eğer sussaydılar muhakkak** (ihtilâf) **kalkardı»** getirir.

Eğer denilirse: Bir tarafta Allah atrafından size yazılmış mukaddes araziye giriniz emri veriliyor. Beri taraftan da kesinlikle o arazi sizin üzerinize haramdır, yani oraya giremezsiniz, denilmektedir. Kur'an'ın bu, iki âyeti arasında uzlaşma nasıl olacaktır? Cevab olarak deriz ki: Burada birçok uzlaşma şekilleri vardır:

1 — Bu arazi, Allah'ın onlara bir hibesi idi. Sonra onların bedbahtlığından, temerrüd ve isyanlarından dolayı Allah onu onlara haram kıldı.

2. Cevab; bu lafız her nekadar âm (genel) ise de, ondan kasdedilen has (özel) tır. Sanki bu arazi onların bazılarına helâl yazılmış, bazılarına da haram. Çünkü Nun oğlu Yuşa (A.S.), Yufanna oğlu Kalip o araziye girdiler ve bunlar bu hitaba mazhar olanların bazılarıydı.

3. Cevab, oraya girmek itaat etmeye bağlı idi. İtaat bulunmadığı için giriş te olmadı. Yani şart bulunmadığı için meşrut ta tahakkuk etmedi.

4. Cevab, Cenab-ı Hak; bu arazi, onlar için kırk sene haramdır. Bu müddette oraya giremezler, dedi. Aradan kırk sene geçtikten sonra oraya girdiler ve orası Cenab-ı Hakkın onlara daha önce vaadettiği şekilde onlar için mesken oldu.

CEBBAR KAVİM HANGİ KAVİMDİR?

(22) «Onlar: Ey Musa! Şüphesiz orada zorba kavim vardır...»
Bu âyetteki —CEBBAR— kelimesi mübalağa sığasıdır. Halkın

isteği ne olursa ona bakmadan halkı isteğine râm eden diktatör kişi demektir. Bu kavim, —AMÂLİKA— denilen soydan gelirlerdi. Ad kavminin kalıntılarıydı. Onların cüsseleri (iskeletleri) büyüktü. Boy-pos bakımından onlara kimse yetişemiyordu.

İbni Abdulhakem «Futuhul-Mısır» adlı eserinde İbni-Huceyir'den rivayet ediyor: «Musa kavminden yetmiş kişi, Amâlika denilenlerden ölmüş bir kişinin kafa tasında gölgelendiler.» Bu kelâm, iri ve yarılıklarından kinaye olsa gerek. Dikkat edilsin...

Beyhaki, Şuabul-İman'da Eslem oğlu Zeyd'den rivayet ediyor: Benim kulağıma gelmiştir ki, sırtlan denilen hayvan ile yavruları Amâlike kavminden ölen bir kişinin göz çanağında yuva yapmışlardı.» Bu haberde büyük cisimliliklerinden kinayedir. Nitekim ALUSÎ, RUHUL-MEA'NİSİNDE bunları naklettikten sonra, şunu ekliyor: Bu hadisler benim katımda U'nuk oğlu U'c'un hakkında varid olan hadisler gibidir. Yani hurafe hadislerdir. Asıl ve astarları yoktur. (1)

Suyutî Dürrul-Mansur adlı tefsirinde rivayet etti: İbni-Ebi-Hâtim, Enes bin Malik'ten rivayet etti: «Bu zat, eline bir baston aldı. Onunla elli veya elli beş (arşın) araziyi ölçtükten sonra, Amâlika'nın en uzununun ölçüsü bu kadardı, dedi.»

İbni Cerir, İbni Ebi Hatım, İbni Abbas'tan rivayet ettiler: Hz. Musa cebbarların şehrine girme emrini aldı. Beraberindekilerle birlikte gitti, şehrin yakınında konakladı. Şehrin ismi —ERİHA— idi. Şehire teftiş için oniki müfettiş (yani her boydan bir müfettiş) gönderdi. Onlar şehre girdiler. Büyük bir hadiseyle karşılaştılar. Şehirlileri heybetli, cisimli ve iriyarı insanlar olarak gördüler. Birisinin bostanında gizlendiler. Bostanın sahibi meyve almaya geldiğinde onların ayak izlerini gördü. Böylece ayak izlerini takip etti. Onları görünce alıp eteğine meyveler gibi koyduktan sonra krala götürdü. Onları kralın önüne serpti. Kral o elçilere: **«Siz bizim durumumuzu gördünüz. Gidiniz, sahibinize, (kumandanınıza) durumu söyleyiniz»** dedi. Onlar Hz. Musa'ya geldiler ve gördüklerini Hz. Musa'ya naklettiler. Hz. Musa: **«Bu gördüklerinizi yaymayınız»** dedi. Bu emre rağmen, kişi, babasına ve

(1) Bkz. Alusî, Ruhul-Meanî Cild 6-106-Beyrut-Tarihsiz.

dostuna gördüğünü söyledi. Fakat **«Benim söylediğimi kimseye söyleme»** diye tavsiyede de bulundu. Böylece askerler (yani ordu) içerisinde bu mesele yayıldı. Bu elçilerden iki kişi müstesna diğerleri bu meseleyi yaymıştı. Diline sahib olan iki elçinin birisi Yuşa bin Nun, diğeri Kâlib bin Yuhanna (veya Yufenna) idi. İşte bu iki kişi hakkında Cenab-ı Hak, **«(Allah'tan) korkanlardan Allah'ın kendilerine ihsan ettiği iki adam şöyle dedi: Zalimlerin şehrine ait kapıdan girin. Oraya girince muhakkak galibsiniz. Artık gerçek müminlerseniz Allah'a tevekkül edin.»** buyurdu. Kâlib'in babasının adı, bazen Yukanna, bazan Yuhenna, bazen Yufenna ve bazen de Kanya diye geçiyor tefsir kitablarında bilesin..

Ayette -KORKANLARDAN- tabirindeki korku, kimdendir? Allah'dan mı yoksa zorbalardan mı? diye ihtilâf edildi: Katade «Allah'tan korkanlar demektir» dedi. Dahak «Bu iki kişi, Yuş'a ile Kâlib değildir. Bunlar zorbaların şerinde oturan ve Musa (A.S.) dinine inanan iki kişidir, dedi. **Korkanlar** kelimesi bu tefsire göre, Amâlika'lılardan korkarlar demektir. Çünkü bu iki kişi, dinlerinden caydırılırlar korkusuyle, zorbaların, iman ettiklerine muttali olmasını istemiyorlardı. Fakat buna rağmen Allah'a güvenirlerdi.

Bazı tefsirciler; Yuşa ile Kâlip İsrailoğullarının zafiyetinden ve korkaklığından korkarlardı şeklinde tefsir etmişlerdir.

Mücahid ve İbni Cubeyr **«YEHAFUNE»** fiili mâlumu yerinde: **«YUHA FUNE»** fiili meçhulü okumuşlardır. Ve bu kıraat, bu iki kişinin Musa kavminden olmadığını takviye eder. Çünkü mânâsı: Kendilerinden korkulanlardan iki kişi demek oluyor.

«Allah onlara nimet etmiş» yani İslâm, yâkin ve salahı hal ile onlara nimet etmiştir. Onlar, İsrailoğullarına: **«Sakın bu Âmâlika kavminin, büyük iskeletleri, sizi korkutmasın. Onların kalplerinde korku doludur. İskeletleri büyüktür. Fakat kalbleri zaiftir.»** dediler ve biliyorlardı ki, İsrailoğulları o kapıdan girerlerse, gâlib geleceklerdir. Veya bu iki kişi, Allah'a güvenerek bunu söylediler. Sonra **«Siz böyle yaparsanız galib geleceksiniz»** dediler. Sonra: **«Allah'a tevekkül ediniz, eğer mümin iseniz.»** Yani Allah'ı tasdik ediyorsanız muhakkak Allah size yardım edecektir, dediler.

El-Beyzavi **«şu kapıdan giriniz»** tefsirinde yani ansızın hücum ediniz. Onlara tazyik yapınız. Onları çıkıp da meydan okumaktan ve azık edinmekten menediniz. Bunu yaptığınız takdirde siz galibsiniz. Çünkü onlar iskeletleri büyük oldukları için dar yerlerde çalışamazlar. Evet, onların iriyarı iskeletleri var. Fakat kalbleri zaiftir.

İBN KESİR'E GÖRE CEBBARLAR KİMLERDİR?

İbn Kesir, (C. 2. S. 536'da) «Müfessirlerden birçok kimse, bu cebbarlar meselesinde İsrailoğullarının uydurmalarından birçok şeyler nakletmişlerdir. U'nuk oğlu U'c da bunlardan birisidir, U'nk, Hz. Adem'in kızıdır, U'c'un uzunluğu (3 bin 333) üç bin üçyüz otuzüç zira idi demişler. Bu tür haberler, utanılacak şeylerdir. Sonra uydurmalar Sahihaynda sabit olan hadise de muhaliftirler. Çünkü Cenab-ı Peygamber **«Şüphesiz Adem (60) altmış zira uzunluğunda olarak yaratıldı. Halk ta şu ana kadar (yani Peygamber dönemine kadar) durmadan kısalıp gelmektedir»** demişlerdir. Sonra tefsirciler, bir tarafdan bu kişinin kâfir ve veled-i zina olduğunu söylüyorlar. Bir taraftan da annesi Adem'in kızıdır, derler. Sonra Nuh'un gemisine binmekten imtina ettiğini, Tufan suyunun ancak onun dizlerine vardığını söylüyorlar. Bunların hepsi yalandır, iftiradır. Çünkü Cenab-ı Hak, Nuh'un yeryüzündeki bütün kâfirlere beddua ederek: **«Yarab yeryüzünde kâfirlerden bir tek kişiyi bırakma»** (Nuh: 26) demişti, dedi. Cenab-ı Hak da: **«Onu ve onunla beraber dolu gemide bulunanı kurtardık. Sonra diğerlerini boğduk»** (Şua'ra: 119). Başka bir âyette: **«Bugün Allah'ın emrinden koruyucu yok. Allah'ın merhamet ettiği hariç»** (Hud: 43) buyurulmuştur. Madem ki Nuh'un kâfir olan oğlu garkoldu. Acaba U'nuk'un oğlu U'c nasıl kurtuldu? Halbuki iddialara göre o kâfir ve zina çocuğudur. Bu haberler aklen ve şer'an caiz olmayan şeylerdir. İsmi U'nk olan bir kişinin varlığında da şüphe vardır. Allah daha iyisini bilir. (1)

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-536 Dar. End. Beyrut.

قَالُوا يٰمُوسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ
وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿٢٤﴾ قَالَ
رَبِّ اِنِّيْ لَآ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِيْ وَاَخِيْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً ۚ
يَتِيْهُوْنَ فِي الْاَرْضِ ۗ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٦﴾ وَاتْلُ
عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ۭ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ۭ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ
مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْۢ بَسَطْتَّ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَآ اَنَا
بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّيْٓ اَخَافُ اللّٰهَ
رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ
مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰۗؤُا الظّٰلِمِيْنَ ۚ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ
لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ
غُرَابًا يَّبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِيْ سَوْاَةَ اَخِيْهِ ۭ
قَالَ يٰوَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ
فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِيْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ۛ ﴿٣١﴾

«(24) Ey Musa! O zorbalar orada kaldıkça biz oraya asla girmeyiz. Öyleyse sen ve Rabbin gidiniz. Hemen savaşınız. Şüphesiz ki biz burada oturucularız» demişlerdi.

«(25) Musa: Ey Rabbim! Ben kendimden ve bir de kardeşimden başkasına sahib olamam. (Söz geçiremem). Bizim ile fâsık kavimin arasını ayır dedi.»

«(26) Allah, Musa'ya: Şüphesiz ki o mukaddes toprak onlara kırk sene haram kılınmıştır. Onlar çölde şaşkın şaşkın dolaşıp dururlar. Öyleyse sen fâsık olan kavim için üzülme» dedi.

«(27) Onlara Adem'in iki oğlunun haberini gerçekçe oku. (Hatırla o zamanı ki) o ikisi kurbanlarını hazırladılar. Birisinin kurbanı kabul olundu. Diğerininki kabul olunmadı. Bu, öbürüne: Kesinlikle seni öldüreceğim dedi. Öbürü de: Allah ancak sakınanlardan kabul eder, dedi.

«(28) Yeminim olsun, eğer beni öldürmen için elini bana uzatırsan seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. Şüphesiz ki Alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.»

«(29) Şüphesiz ben isterim ki hem benim günahımı hem de kendi günahını üzerine almış olup ateşe gidenlerden olasın. İşte budur zalimlerin cezası.»

«(30) Bunun üzerine onun (Kabilin) nefsi, onu kardeşini (Habili) öldürmeye sürükledi. Ve kardeşini öldürdü. Böylece zarar edenlerden oldu.»

«(31) Böylece Allah ona kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşen bir karga gönderdi. Karganın yaptığını görünce: Ey (kavim)! Yazıklar olsun bana, bu karga gibi olmaktan aciz

mi kaldım ki kardeşimin ölüsünü gömmedim dedi. Bundan ötürü pişmanlardan oldu.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(24) **«İsrailoğulları, Musa'ya: Sen ve Rabbin gidiniz, savaşınız. Biz burada oturucularız dediler.»** Bu âyetin tefsiri: «Bunu demekten maksadları, daha önce Rab sana yardım etti. Firavun ve Mısırlılara karşı gâlib geldin. Bu defa da gidersen bunlara karşı galib geleceksin demektir.

BU AYETTEKİ RAB'DAN MAKSAD NEDİR?

İbni Abbas «Rabdan maksad, Musa'nın büyük kardeşi Harundur» dedi.

Bazı âlimler; Rabdan maksad, kâinatın sahibidir, şeklindeki tefsirleri doğru değildir. Zira onlar böyle deseydiler kâfir olurlardı. O vakit Hz. Musa'nın Amâlikalardan önce onlarla savaşması gerekirdi. Ve onlar artık zorbalarla savaşmaya değil Musa (A.S.) ile savaşmaya mecbur kalırlardı.

Nesefiye göre eğer «RABB, Allah mânâsına kabul edilirse, âyetin mânâsı **«Sen git. Senin Rabbin de onlarla savaşmakta sana yardımcı olacaktır»** oluyor. Veya Rabb, büyük kardeşi Harun (A.S.) demektir.

HZ. MUSA'YA BU SÖZÜ SÖYLEYEN KÂFİR OLUR MU?

Bazıları; gitmekten maksad, hakiki gitmek değildir. İradedir, dediler. Yani onlarla savaşmak iradesi var ise, siz savaşınız. Biz ise burada otururuz. Dininizin yardımı için savaşmayız demek suretiyle Hz. Musa'ya muhalefet ettiler. Onun için Hz. Musa: **«Ben nefsimden ve kardeşimden başkasına sahib değilim»** dedi.

El-Beyzavi, «Bu sözü, Allah'ı ve Resûlünü hafife almak ve perva etmemek için söylemişlerdir» dedi. Bayzavî'nin bu tefsirine göre, bu sözü

söyleyenler kâfir olurlar. Bayzavî şöyle devam eder: «Bazı tefsircilere göre, âyetin mânâsı: **«Sen git Rabbin de sana yardım etsin demektir.»** »

Beyzavî'nin tefsiri ikinci görüşten daha kuvvetlidir. Çünkü bu söz sahibleri eğer öyle inansaydılar neden savaşa katılmazlardı? Fakat İbnu-Kesir'in yorumu ikinci görüşü takviye eder. Zira İbnu Kesir şöyle der: İsrailoğulları savaştan çekildikleri zaman Musa onlara kızdı ve onlara beddua olsun diye: **«Ey Rabbim! Ben kendi nefsimden ve kardeşimden başkasına mâlik değilim.»** dedi.

(25) **«Bizimle fâsık bir kavmin arasını ayır»** âyeti celîlesi bunların kâfir olmadıklarını, ancak isyan ettiklerinden dolayı fâsık olduklarını bildiriyor.

«El-Ufi», İbni Abbas'tan rivâyet ediyor: **«Bizimle fâsık bir kavmin arasını ayır.» âyetin mânâsı: Bizimle onların arasında hükmet demektir.»**

Ali bin Ebi-Talha da İbni Abbas'tan aynı şekilde rivayet etmiştir. Dahhak da böyle demiştir. Başkaları da: **«Bizim aramızı ayır demektir»** dediler.

Hz. Musa onlara beddua ettikten sonra, onlar, kırk sene müddetle —TİH— çölünde kaldılar. Sağa sola gidiyorlar, bir türlü o çölden çıkmayı başaramıyorlardı. Orada acaib haller meydana geldi. Çok harikalar görüldü. Bulutlar onlara gölgelik yapıyordu. Kudret helvasıyla bıldırcınlar onlara gökten iniyordu. Akan su kupkuru taştan çıkıyordu. Ve o, taş bir devenin sırtında taşınıyordu. Onlar, onu beraberlerinde gezdiriyorlardı. Hz. Musa asasıyla o taşa vurduğu zaman, ondan oniki pınar fışkırıyordu. Her boy için bir pınar akıyordu. Daha nice mucizeler o çölde İmran oğlu Hz. Musa'dan görüldü. İşte orada Tevrat nazil oldu. Orada ahkâm teşri ve tesbit edildi. Orada ahdu-peymânın kubbesi veya zamanın kubbesi yapıldı.

Yezid bin Harun, Asbağ bin Zeyd'den, o da Kasım bin Ebi-Eyyup'ten, o da Said bin Cübeyr'den rivâyet ediyor: İbni Abbas'tan: **«O mukaddes arazi onların üzerine kırk sene haramdır, onlar yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp duracaklardır»** âyetin mânâsı nedir? diye sordum. İbni Abbas: Onlar, kırk sene yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaştılar. Her gün sabahtan akşama kadar yürürlerdi. Bir yerde doğru dü-

rüst durmazlardı. Sabahlayınca bakarlardı ki aynı noktalardadır. Sonra TİH çölünde onların üzerinde bulutlar gölgelik yaptı. Kudret helvasıyla bıldırcınlar Allah tarafından gönderildi. İşte bu fitneler hadisinin bir parçasıdır. Sonra Hz. Harun vefat etti. Üç sene sonra da Hz. Musa vefat etti. Onun yerine Nunun oğlu Yuşa (A.S.) geçti. Hem Musa'nın halifesi hem de Peygamberdi. İsrailoğullarının çoğu o kırk sene zarfında öldü. Hatta deniliyor ki, Musa'ya karşı gelen gurubtan sadece Yuşa ve Kâlib kaldılar. Onlar da karşı gelmemişlerdi. İşte bu noktadan dolayı bazı tefsir âlimleri, **«fe inneha muharremetun aleyhim» (Muhakkak o arazi onlara haramdır)** üzerinde tam vakfetmek lâzımdır. **«Erbaine»** (kırk) kelimesi arkadan gelen **«yetihuna»** (şaşkın dolaşırlar) fiilinin mef'uludur» demişler.

İSRAİL OĞULLARI NE ZAMAN ÇÖLDEN ÇIKTILAR?

Bu müddet, bittikten sonra Yuşa bin Nun onları Tih'den çıkardı. Veya geri kalanları yani İsrailoğullarının ikinci kuşaktan gelenlerini çıkardı. BEYTUL-MAKDIS'A gitmek istedi. Orayı muhasara etti. Cuma günü ikindiden sonra fethetti. Güneş batmak üzereyken «SABT» (cumartesin)in vaktinin girmesinden korkarak güneşe: **«Sen Allah'ın emriyle gidiyorsun. Ben de Allah'ın emriyle hareket ediyorum. Yârab! Bu güneşi benim Beytulmakdis'e girmem için durdur»** diye niyazda bulundu. Böylece O Beytulmakdis'i fethedinceye kadar Cenab-ı Hak güneşi durdurdu. Allah, Yuşa bin Nun'a «İsrailoğulları Beytulmakdis'e vardıklarında onun kapısından girerken secde ederek ve HİTTATUN (günahlarımızı bizden sil) diyerek girsinler» emrini verdi. Onlar ise, verilen emri değiştirerek arkaları dönük olarak kapılardan girmeye başladılar. HABBETUN-FİŞARETİN (Bir dane bir kabukta) mânâsına gelen bir kelime kullandılar. (1)

İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas tarikıyla bu âyetin tefsirinde rivâyet ediyor: İsrailoğulları, kırk sene şaşkın şaşkın dolaştılar. Musa ve Harun (A.S.) Tih çölünde öldükleri gibi. Kırk yaşını geçenlerin hepsi orada öldüler. Kırk sene geçtikten sonra Musa'nın halifesi Yuşa bin Nun

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-504 Dar. End. Beyrut-Tarihsiz.

onları derleyip-toparladı. Beytulmakdis'i fethetti. Ona: **Bugün cuma günü dediler.** Onlar: Kudüs'ü fethetmeye kalkıştıklarında güneş batıya doğru yöneldi. Eğer güneş batarsa cumartesi gecesi gelir ve cumartesiye girmiş olurlardı. Çalışmaları yasak olurdu. Güneşe: **«Ben de memurum, sen de memursun, dur»** dedi. Böylece güneş, o, Beytulmakdis'i fethedinceye kadar yerinde durdu. Beytulmakdis'te büyük hazineler ve servetler gördüler. Hepsini ateşe yaklaştırdılar. Zaten 'ganimet olan) servetler o zaman yakılıyordu. Fakat ateş onları yakmadı. Yuşa (aleyhisselâm): Sizin içinizde hırsızlık, (hainlik) yapanlar vardır, deyip on iki boyun reislerini çağırdı. Onlardan biat aldı. Yani ellerini sıktı. Bu meyanda, birinin eli Hz. Yuşa'nın eline yapıştı. Hz. Yuşa: **«Hainlik ve hırsızlık senin yanındadır»** dedi. O, altından yapılmış bir sığır başını çıkardı. Yakuttan iki gözü vardı. Dişleri lûluden yapılmıştı. Diğer kurbanlar ile beraber onu da ateşe attılar. Ateş hepsini yakıp bitirdi.

«TİH» kelimesi arap lügatinde hayrat mânâsınadır. O çöle Tih denilmiştir. Çünkü yolu ve yordamı belli değildir. Oraya giren şaşar. O çölü cihan tarihinde iki kumandan geçmiştir. Biri, Makedonyalı İskender, ikincisi Osmanoğullarından Beyazıt oğlu Selim Han.

Tarih, 922'yi gösterdiği bir devrede Yavuz Selim Han muazzam ve muzaffer bir ordu ile Mısır'a doğru yola revan olmuştu. Tih ve Sina çöllerini geçmiş, Mısır'ı da zapt-u-rapt altına almıştı.

İsrailoğullarının Tih çölündeki dolaşma noktaları altı fersahlık bir yerdi. Orada dolaşıp duruyorlardı. Akşamladıkları yeri bırakır. Sabahleyin aynı yere gelirlerdi. Sabah bıraktıkları yere akşam geliyorlardı.

HZ. MUSA TİH ÇÖLÜNDE İSRAİL OĞULLARIYLA BERABER MİYDİ?

Hz. Musa ile Hz. Harun'un onlarla beraber olup olmadığında ihtilâf vardır. Bazıları, onların beraberinde değildiler diyor. Çünkü Tih çölü, bir ceza demektir. Tih'deki seneler onların buzağıya taptıkları günler kadardır. Her güne karşılık Cenab-ı Hak, onlara Tih'te bir sene kalma cezası verdi. Musa da **«Bizimle fâsık kavmin arasını ayır»** diye dilekte bulunmuştu. Öyleyse onlarla beraber değildi. Bazı tefsir-

ciler de, beraber idiler, diyor. Fakat Allah Musa ile Harun'a durumu kolaylaştırmıştı. Tıbkı ateşi İbrahim (A.S.)'in üzerinde selâmet ve serinlik yaptığı gibi.

«Onların üzerinde mukaddes arazi haramdır» demek, onlar oraya girmekten men olurlar demektir. Nitekim **«Allah senin yüzünü ateşe haram kılmıştır»** sözünden ateşe girmeyeceksin kasdedildiği gibi. Buradaki haram, şer'i haram değildir. Men mânâsıdır.

Hasan Basri: Musa (A.S.) Tih'de ölmedi, dedi. Başkası; «Musa (A.S.) Eriha'yı fethetti. Yuşa onun kumandanıydı. Eriha'daki zorbalarla savaştı. Sonra Musa silâhıyla, oğullarıyla beraber Eriha'ya girdi. Orada istediği kadar durduktan sonra orada vefat etti.. Onun kabrini Allah'tan başka kimse bilmez» dedi. Meşhur tefsir âlimi Saalıbî: «Bu, en sıhatli görüştür» diyor.

Müslim, Ebu Hureyre'den rivâyet etmiş: **«Melekul-Mevt» (ölüm meleği) Musa (A.S.) gönderildi. O, Musa (A.S.)'ye geldiğinde, Musa ona bir yumruk attı. Onun gözü çıktı. O da Rabbine dönüp: «Ey Rabbim beni ölüm istemeyen bir kula gönderdin»** dedi. Cenab-ı Hak, ölüm meleğine gözünü yeniden verdi. Ve buyurdu: **Ona git, ve de ki, elini bir öküzün sırtına koy. Elinin altına ne kadar tüyler gelirse, her tüye karşılık bir sene sana hayat veriyorum.** O da geldi Musa'ya aynı şeyi söyledi. Musa: **«Evet. Acaba ondan sonra ne olacaktır?»** diye sorduğunda Ölüm Meleği: **Ondan sonra ölümdür»** diye cevab verdi. Musa: **Öyleyse şu anda olsun,** dedi. Ve Musa Rabbinden kendisinin o Mukaddes araziye bir taş atımı kadar yaklaştırmasını istedi.

Cenab-ı Peygamber: **«Eğer ben orada olsaydım onun kabrini size gösterecektim. Yolun kenarında, kızıltepenin altındadır»** buyurdu. İşte bu Peygamberimiz (A.S.) dır. Musa'nın kabrini bilmiş, onun yerini de vasıflandırmıştır. Onun kabrinde kaim ve musalli olduğunu da İsra hadisinde anlatmıştır. Muhtemel ki, Allah, Hz. Muhammed'den başka herkese onun kabrini gizlemiştir. Onu meşhur kılmamıştır ki, ona kulluk yapılmasın. Yoldan maksad, Beytulmakdis'e giden yoldur. Bazı rivâyetlerde yol yerinde Tur kelimesi varid olmuştur.

Alimler Hz. Musa'nın ölüm meleğinin gözüne vurup da çıkarması cümlesinin tevilinde değişik fikirler ve yorumlar ileri sürmüşlerdir.

Bazıları: **«Bu göz, hakiki göz değildir. Hayali gözdür demişlerdir.»** Fakat bu tevil, batıldır. Çünkü bu tevil Peygamberlerin meleklerden görmüş oldukları suretlerin hayal olduğunu, hakikat olmadığını gerektirir. Ki, bu yanlıştır.

İkinci bir tevil: **«Bu göz, manevi bir göz idi. Hz. Musa onu huccet ve delillerle çıkardı demektir.»** Bu tevil de, hakikat değildir, mecazdır.

Üçüncü tevil; «Musa (A.S.) Ölüm Meleğini tanımadı. Evine izinsiz giren, nefsini öldürmek isteyen birisini karşısında gördü. Nefsini müdafaa etti. Yumruk attı. Hasmın gözü çıktı. Böylece, her mümkün olan yolda müdafaanın meşruiyetini de ortaya koymuş oldu.» Bu tevil, güzel bir tevildir. Çünkü göz ve yumruk burada hakiki oluyor. Bunu İmam Ebu Bekr bin Huzeyme söylemiştir. Ancak buna hadisteki «Melekül-Mevt» Allah'a dönüş yaptığında: **«Yarabbi sen ölümü istemeyen bir kula beni gönderdin»** dedi cümlesiyle itiraz edildi. Zira eğer Musa Melekül-Mekt'i tanımasaydı Meleğin bu sözü doğru olmazdı. Başka bir rivayette; **«Rabbine icabet et»** cümlesi de vardır. Bu da delâlet eder ki, Musa'ya «Melekül-Mevt» kendisini tanıtmıştır. Allah daha iyisini bilir..

Başka bir tevil; «Musa (A.S.) sür'atle öfkeleniyordu. Öfkelendiği zaman onun mübarek sarığının altından duman çıkıyordu. Başındaki tüyler diken diken oluyordu. Bedenindeki tüyler dikenleşiyordu. Cübbesi bedenden yükseliyordu. Onun sür'atli gazabı, Melekül-Mevt'e vurmasına sebeb oldu.» İbnul-Ârabi: Bu tevil Peygamberlerin ismetiyle bağdaşmaz, dedi.

Başka bir tevil: Musa (A.S.) Melekül-Mevt'i tanıdı. Ruhunu kabzetmek için geldiğini bildi. Fakat Melekül-Mevt Musa'nın fikrine başvurmadan ruhunu kabzetmek istedi. Halbuki Resûlüllah'ın da buyurduğu gibi Musa'nın yanında, şu kesin delil vardı: **«Allah bir Peygamberi muhayyer kılmadan ruhunu almaz.»** Melekül-Mevt, bu vechin hilâfına geldiğinde, Musa (A.S.) şehamet ve kuvvetiyle onu edeblendirmeye yöneldi ve vurdu. Melek için imtihan olsun diye gözü çıktı. Çünkü onun tahyirine (seçişine) başvurmamıştı.» Bu tevilin sıhhatli oluşuna delâlet eden delillerden birisi, Melekül-Mevt ikinci kez Musa'ya gelince, onu hayat ile ölüm arasında muhayyer kılışıdır. O ölümü seçti ve Rabbinin emrine teslim oldu. Allah gaybını herkesten daha iyi bilir.

Bu tevil, Musa (A.S.) vefatında söylenen en sıhhatlice tevildir. Tefsir âlimleri bu hususta bir takım kıssalar ve haberler zikretmektedirler. Onların sıhhatini ancak Allah bilir. Fakat onların sahih olmasına veya olmamasına bizim herhangi bir reyimiz yoktur. Musa (120) yüz yirmi sene yaşamıştır. Yuşa (A.S.) ölümünden sonra, on u rüyasında gördü: **«Ey Musa! Ölümü nasıl buldun?»** diye sordu. Musa: **«Diri diri soyulan bir koyun gibi gördüm»** buyurdu. Bu rüyanın mânâsı sahihtir. Zira Resûl-ü Ekrem sahih bir hadiste: **«Şüphesiz ki, ölüm için sekeratlar vardır.» (1)**

HABİL İLE KABİL'İN KISSALARI

(27) «Onlara Adem'in iki oğlunun haberini gerçekçe oku..» Alûsi: «Bu iki oğuldan gaye; Habil ve Kabil'dir. Ve müfessirlerin çoğunun icmaıyla Adem'in bizzat sulbünden gelmişlerdir.

Hasan Basrî: Bunlar, İsrailoğullarından iki kişiydi, dedi. İbnu Atiyye: Hasan'dan gelen bu tefsir bir vehimdir. İsrailoğlundan olan nasıl kardeşinin gömülmesini bilmez olur? dedi.

Onların kıssaları, İbni Cerir'in İbni Mesud'dan ve ashabın bir cemaatından rivayet ettiği gibi; şöyledir: Adem (A.S.)'ın bir erkek çocuğu olduğunda onunla beraber bir kızı da doğuyordu. Bir karından gelen çocukla başka karından gelen kızı evlendiriyordu. Bu karından gelen kızı da başka karından gelen oğlanla evlendiriyordu. Böylece karınlar, soyların yerine geçmişti. Tabiî ki bu zaruretten dolayı böyle idi. Adem'in iki oğlu dünyaya geldi. Habil ve Kabil. Kabil ziraat sahibiydi. Habil de koyun sahibiydi. Koyunculuk yapıyordu. Kabil yaşça büyüktü. Kızkardeşi vardı. İsmi İklima idi. Habil'in kız kardeşinden daha güzeldi. Habil, Kabil'in kız kardeşini nikâh etmek istedi. Kabil vermek istemedi. «Benim kızkardeşimdir. Benimle beraber doğmuştur. Senin kızkardeşinden daha güzeldir. Ben, onunla evlenirim» dedi. Babası: Onu Habil'e ver deyince babasına da karşı çıktı. Babası, Habil ile Kabil'e: O halde bir kurban adayınız. Hanginizin kurbanı kabul edilirse, o kızla o, evlensin, dedi. Hz. Adem, Kabil'in kurbanının

(1) El-Kurtubî Cild: 6-132-133 Darul-Katip Kahire 1378

kabul olunmayacağını bildiğinden dolayı bunu böyle söyledi. Yoksa kurbanı kabul olunursa, aynı karından gelen kız kardeşiyle evlenmesini helâl kılmak yönünden demedi. Sonra Adem (A.S.) onlardan kaybolup, bakmak için Mekke'ye gitti. Adem (A.S.), göklere, «Emanet olarak çocuklarımı koru» dedi. Gökler, bu emaneti kabul etmediler. Yerlere koru, dedi. Kabul etmediler. Dağlara koru, dedi, kabul etmediler. Kabil'e: **«Sen bu emaneti kabul et»** dedi. Kabil: **«Evet. Git. Gel ve aile efradını seni sevindirecek şekilde göreceksin»** dedi. Adem gitti. Onlar da kurbanlarını yaklaştırdılar. Habil'in kurbanı üç yaşında bir deveydi. Bazılarına göre, bir koçtu. Kabil'in kurbanı da bir kucak buğdaydı. Onun içerisinde büyük bir sünbül gördü. Onu ufaladı ve yedi. Ateş indi ve Habil'in kurbanını yaktı. Bu da, kabul olunmanın alâmeti idi. Kurbandan yemek o zaman caiz değildi. Kabil'in kurbanı ise yerinde kaldı. Kabil öfkelendi ve Habil'e: **«Seni öldüreceğim»** dedi.

Said bin Cubeyr'in tefsirine göre Habil'in kurbanı Cennete kaldırıldı. Hz. İsmail'e fidye oluncaya kadar orada otlayıp durdu.

Bu hususta Caferi Sadık'tan şöyle bir rivâyet gelmiştir:

«Adem, kızını oğluyle evlendirmiyordu. Eğer Adem bunu yapsaydı Resûl-ü Ekrem de bunu yapardı. Adem'in dini ancak Resûl-ü Ekremin dinidir. Allah Adem ile Havva'yı yeryüzüne indirdiği zaman onların aralarında birleşmeyi takdir buyurdu. Havva bir kız dünyaya getirdi. Ona «İNAK» ismini verdi. O kız zina etti. Yeryüzünde ilk zina eden odur. Allah onu öldüren bir kimseyi ona musallat kıldı. Sonra Adem'in Kabil adlı oğlu dünyaya geldi. Sonra Habil doğup dünyaya geldi. Kabil erginlik çağına gelince, Cenab-ı Hak, bir cinnî (cin veledinden bir kadını) ona gösterdi. Onun ismi Cemmale ve insan suretindeydi. Adem'e vahy gönderildi ki; Kabil'le bunu evlendir. Adem, Kabil'i Cemmale ile evlendirdi. Habil erginlik çağına geldiğinde Cenab-ı Hak bir insan sıfatında bir hûriyi indirdi. Onun içinde çocuk doğurma rahmi yarattı. Adı Bezle idi. Habil Bezle'ye bakınca, sevdi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, Adem'e, Bezle'nin Habil'le evlendirilmesini emretti. Kabil, Adem'den sordu: **«Ey Babam! Ben kardeşimden daha yaşlı değil miydim?»** Adem: **«Evet.»** Kabil: **«O halde, senin ona yapmış olduğuna ben daha müstahak değil miydim?»** Adem: **«Ey oğlum! Allah bana bunu emretti. Fazilet Allah'ın yed-i kudretindendir. Dile-**

diğine verir» dedi. Kabil: «**Hayır, yemin ederim böyle değildir. Sen onu bana tercih ettin. Onu benden daha üstün gördün.**» Adem: «**O halde birer kurban yaklaştırınız. Hanginizin kurbanı kabul olursa, o, fazilete ve bu nimete, daha müstahak olur.**» dedi. «El-Kurtubi» bunu naklettikten sonra şöyle diyor:

Zannetmiyorum ki, bu kıssa Cafer Sadık'tan gelmiş olsun. Gerçek, bizim daha önce söylediğimizdir: Adem, bir karından gelen kızı daha önceki karından gelen oğlanla, daha önceki karından gelen kızı da bu karından gelen oğlanla evlendiriyordu. Bunun delili şu âyettir: «**Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve o nefisten onun eşini yaratan ve o ikisinden birçok erkek ve kadını yeryüzüne yayan Rabbinizden korkunuz.**» (En-Nisa: 1). Bu hüküm, nass gibiydi. Sonra neshedildi.

Havva validemizin doğurmuş olduğu, kırk erkek ve kırk kızdı. Yirmi doğuşta bunları doğurmuştu. İlk çocukları Kabil, onun ikizi de İklimıya idi. Sonraları da Abdulmugis idi. Sonra Adem nesline Cenab-ı Hak bereket verdi. Çoğaldıkça çoğaldı.

İbni Abbas'ın rivayetine göre; Adem (A.S.), çocuklarından ve çocuklarının çocuklarından kırk bini görmeden ölmedi.

Caferi Sadık'tan gelen rivâyette ise: «O bir kız doğurdu. Kız zina etti, deniliyor. Acaba kız kiminle zina etti? İnsan şekline giren bir cinni ile mi zina etmiştir? Böyle şeyler, sahih bir nakle dayanmadıktan sonra denilmez. Böyle bir nakil ise yoktur. Allah daha iyisini bilir. (1)

MÜTTEKİLERİN KURBANI NEDİR?

Âdiy bin Sabit ve başkaları; «Bu ümmetin müttekilerinin kurbanı namazdır» dediler. Fakat bu, ibadetlerin bir nevine mahsus olsa gerektir. Nitekim Buharî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir: Resulü Ekrem: «**Cenab-ı Hak, benim velilerimden birisine düşmanlık eden bir kimseye karşı savaş açarım. Bana veli olmak için, yani bana yaklaş-**

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild 6-130-Darul-Kâtip Kahire 1378

mak için kulumun benim katımda en sevdiğim hareketi, boynuna farz kıldığım vazifeleri yapmasıdır. Kulum nafileleri yapmakla bana durmadan yaklaşıyor. Öyle bir raddeye geliyor ki, onu seviyorum. Onu sevdiğimde onun işiten kulağı, gören gözü, işleyen eli, yürüyen ayağı oluyorum. Eğer benden isterse, yemin ederim isteğini veririm. Yemin ederim bana sığınırsa, onu korurum. Benim yaptığım şeylerin hiç birisinde mümin kulumun nefsini kabzetmekte gösterdiğim tereddüdüm gibi bir tereddüdüm olmamıştır. O ölümden hoşlanmıyor, ben de onun kötülük yapmasını istemiyorum.» dedi. Bu hadis, muteşabih bir hadisdir. Allah için tereddüd bahis konusu olamaz. Ancak Allah neyi kastederse öyle inanıyoruz. Biline..

(28) «Eğer benim ölümümü kastedersen ben senin ölümünü kastetmem» mealindeki âyet, Habil'in Kabil'e karşı pas etmesi ve teslim olmasıdır. Haberde, **«Fitne olduğu zaman Adem'in iki oğlundan en hayırlısı gibi ol»** denilmektedir.

Ebu Davud, Sad bin Ebi Vakkas'tan rivayet ediyor: **«Ey Allah'ın Resûlü kişi, benim evime giriyor. Beni öldürmek için elini bana uzatıyor. Ne yapmam gerekiyor?»** Cenab-ı Peygamber: **«Adem oğullarının hayırlısı gibi ol»** dedi ve bu âyeti okudu.

Mücahid, **«Onların üzerine kimseye karşı kılıç çekmemek farzdı. Ve kendisini öldürmek isteyenden de kendisini korumamak gerekti»** dedi.

Bizim âlimlerimiz «Bununla taabbud caizdir. Ancak bizim şeriatımızda saldırganı defetmenin caiz olduğunda şüpheyok.Fakatsaldırganı defetmenin farz olduğunda ihtilâf vardır. En sıhhatli görüşe göre farzdır. Çünkü münkeri nehyetmek farzdır. Saldırgan da, münker işlemek ve senin nefsine kıymak istiyor. Onu defetmek, hatta icab ederse, onu öldürmek dahi, farzdır» dediler.

«El-Haşeviye» gurubundan bazıları, **«Sana silâhla saldırıp, canına kastedeni defetmek caiz değildir»** diyorlar ve Ebu Zerr'in hadisiyle delil getiriyorlar. Çünkü Resûlü Ekrem orada **«kitali terket»** demiştir diyorlar. Fakat âlimler, o hadisi fitne zamanlarında o kıtalı terketmeye hamletmişlerdir. Şüpheler devrinde savaştan el çekmeye yorumlamışlardır.

Abdullah bin Amr ve halktan bir gurup «Habil, Kabil'den daha kuvvetliydi. Buna rağmen Habil öldürmekten sakındı» dediler.

İbni Atiyye, bu en belirgin sözdür. İşte buradan şu kuvvetli mesele çıkıyor: **«Kabil, kâfir değil, âsiydi. Eğer kâfir olsaydı ona karşı savaşmak Habil'in boynuna farz olurdu. Çünkü sakınan biri, ehli tevhidi öldürmekten ancak sakınır. Ehli tevhid tarafından kendisine zulmedilmesine razı olur. Fakat âhiretteki cezaya razı olmaz.»** Denildi ki, Hz. Osman'ın teslim olması da bu kabildendir.

Bazıları da, «Ayetin mânâsı: **«Ben seni öldürmeyi kastetmem, fakat nefsimden zulmu defetmeyi kastederim demektir»** dediler. Bu tevile göre, Kabil, ancak Habil'i uyku halindeyken fırsat bulup öldürmüştür. Yoksa uyanık olsaydı, müdafaai nefs yapacaktı. Zira malını, nefsini ve ırzını müdafaa etmek, müslümanlara farzdır. Hatta müdafaa ederken saldırganı öldürmek bile Cenab-ı Hakkın katında mesuliyeti mucib değildir.

Bazıları **«Ayetin mânâsı: Sen, önce benim ölümüme başlarsın, ben senin ölümüne önce başlamam demektir»** dedi.

Bazıları, **«Zulmen elini bana uzatmak istersen, (bil ki) ben, zalim değilim. Ben, Alemlerin Rabbinden korkarım demektir»** dedi.

Cenab-ı Peygamber: **«İki müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya gelirse, öldüren de öldürülen de Cehennemdedir»** dedi. Resûlü Ekrem'den soruldu: **«Öldüren anlaşıldı. Fakat öldürülenin suçu nedir, o niçin Cehennemde olsun?»** Cenab-ı Peygamber: **«Öldürülen de kardeşini öldürmeyi isterdi»** buyurdu.

Sanki Habil burada **«Ben seni öldürmeye istekli değilim. Eğer haris olsaydım, boynuma yüklenecek olan o günahı, günahınla beraber senin yüklenmeni istiyorum»** diyor!

Eyyüb Es Sahtiyani: **«Bu ümmetten bu âyete ilk yapışan Hz. Osman'dır»** diyor.

RESÛLÜLLAH'IN EBU-ZER'E NASİHATLARI

İmam Ahmed, Ebu Zer'den şu hadisi rivâyet etmiştir: «Resulü Ekrem, bir merkebe bindi, beni de terkisine, aldı: **«— Ey Eba Zer!**

Acaba halka şiddetli bir kıtlık (açlık) isabet ederse, sen de açlıktan ötürü yatağından kalkıp camiye gelemeyecek kadar takattan düşersen, ne yapacaksın?» Ben: **Allah ve Resûlü daha iyi bilir,** dedim. Yani ne yapmamı sen söyle demek istiyor. Cenab-ı Peygamber: **«Taaffuf et»** yani bu halde dahi dilenme ve kimseden birşey isteme. Yine devam etti Resûlüllah: **«Ey Eba Zer! Eğer halka şiddetli bir ölüm isabet ederse, ev o zaman kabir haline gelirse, sen ne yapacaksın?»** Ben: **Allah ve Resûlü daha iyi bilir,** dedim. Buyurdular: **«Sabret».** Yine devam etti: **«Ey Eba Zer! Acaba halkın bir kısmı diğerini öldürürse, zeyt taşları kanlara boğulursa sen ne yapacaksın?»** Ebu Zer: **Allah ve Resûlü daha iyi bilir.** Resûlüllah: **«Evinde otur. Kapını üzerine kilitle»** buyurdu. Ebu Zerr: **Eğer beni bırakmazlarsa?** Cenab-ı Peygamber: **«Onlardan sevdiğine git, onlar içinde ol.»** Ebu Zer: **Silâhımı alayım mı?** Cenab-ı Peygamber: **«O zaman onlara katılmış olursun. Yaptıklarında onlara ortak olursun. Eğer kılıcın parıltısı seni korkutuyorsa, abanın bir tarafıyle yüzünü kapat. Ta ki, seni öldürmek isteyen hem günahını, hem de senin günahını boynuna alsın ve Cehennemliklerden olsun»** buyurdu. Neseî hariç diğer Sünen sahibleri de Ebi-İmran el-Cevnî tarikiyle rivâyet ettiler.

El Beyhaki, Ebu Musa'dan, o da Resûlü Ekrem'den rivayet etti: **«Kılıçları kırınız. Yani fitneden. Oklarınızın yaylarını kesiniz. Evlerinizin içlerinden çıkmayınız. Fitnede Adem'in iki oğlundan hayırlısı gibi olunuz»** buyurmuştur.

İbni İshak ve İbni Asakir, Ebu Nedre'den rivayet ettiler: **«Ebu-Said el-Hudri, Harre gününde, (yani Yezid zamanında Medine'nin baskına uğradığı günde) bir mağaraya sığındı. Kişinin birisi onu takib etti ve mağaraya girdi. Ebu Said'in yanında kılıç vardı. Kılıcını yere koydu. Ve kişiye: Hem benim günahımı ve hem de kendi günahını al ve Cehennemliklerden ol,** dedi. Adam: Sen Ebu-Said misin? Ebu-Said: Evet, dedi. Adam: Benim için af talebinde bulun. Ebu-Said: Allah seni affetsin, dedi. (1)

Abdürrezzak ve İbni Cerir, Hasan'dan rivayet ettiler: Resul-ü Ek-

(1) Bkz. Durul-Mensur Cild: 2-274-275-Kahire-Tarihsiz.

rem buyurdu: **«Şüphesiz ki Adem'in iki oğlu bu ümmet için güzel bir darbı mesel olmuşlardır. Onların hayırlısına yapışınız.»**

Abd bin Humeyd, Hasan'dan rivayet etti: Resûlüllah'tan kulağıma gelmiştir ki: **«Ey nas! Dikkatli olun. Şüphesiz ki Adem'in iki oğlu sizin için güzel bir darb-ı mesel ortaya koydular. Onların hayırlısına kendinizi benzetiniz. Şerlilerine kendinizi benzetmeyiniz.»**

Hulasa: Müslüman müslümana karşı böyle davranmalıdır. Fitnede, ulu-orta müslüman hareket etmemelidir. Silâha sarılmamalıdır. Ama müslüman can, mal, îman, din, vatan düşmanlarına karşı daima uyanık olmalı, silâhı daima tetikte bulunmalı ve müdafâanın farz olduğunu unutmamalıdır.

Hakim El-Müstedrek'de sahih bir senedle Ebu Bekre'den rivayet ediyor: **«Dikkat edilsin! Şüphesiz ki bir fitne olacaktır. Dikkat edilsin, sonra bir fitne olacaktır. O fitnede oturan, ayakta olandan daha hayırlıdır. Ayakta olan yürüyenden daha hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Yani o fitneye koşup gidenden hayırlıdır. O fitne geldiği zaman develeri olan bir kimse, dağdaki develerine yetişsin. Arazisi olan bir kimse arazisine çıksın.»** Birisi Resûlüllah'tan sordu: **«Ey Allah'ın Resûlü, eğer devesi ve arazisi yoksa ne yapacaktır?» «O zaman bir taş alsın. O taş ile kılıcının keskinliğini körletsin. Sonra elinden gelirse, kurtulsun. Kurtuluşa yetişsin. Ey Allah'ım! Ben tebliğ ettim mi?** (Bunu üç defa tekrar etti)» Birisi: **«Ey Allah'ın Resûlü! Eğer zorlanırsam fitnede ne yapmam lâzımdır? Beni zorlayıpta bir saftan öbürüsüne götürürlerse, onlardan birisi bir ok atar veya bir kılıç çalarsa, beni öldürürse ne yapacağım?»** diye sordu. Resûlüllah: **«O senin günahını günahıyla beraber omuzlamış olup ateşlilerden olur»** buyurdu ve bunu üç defa tekrar etti.

El-Hakim, Huzeyfe'den rivayet ve tashih ediyor. **«Ey Eba Huzeyfe! Namaz kılanlar savaştıkları zaman, bize ne emredersin?** Cevap: **Sana evinin en derininde bulunan bir odaya sığınmanı emrediyorum. Eğer birisi sana hücum etmek üzere oraya girerse sen ona «günahımı ve günahını al. Adem'in oğlu Kabil gibi ol» de.»** diye buyurdu.

Ahmed ve El-Hakim, Halit bin Arfete'den rivayet ettiler. Resûlüllah buyurdu: **«Ey Halit! Benden sonra olaylar, fitneler ve ihtilâf-**

lar olacaktır. Eğer o fitneler devrinde katil değil de maktul olmak istiyorsan ol.»

İbni Ebi Şeybe İbni Mesud'tan rivayet ediyor. Resûlüllah'tan dinledim: **«Bir fitne olacaktır. O fitnede uyuyan uzanandan daha hayırlıdır. Uzanan oturandan hayırlı, oturan yürüyenden hayırlı, yürüyen koşandan hayırlıdır. Onların ölüleri ateştedir.» Ey Allah'ın Resûlü! Eğer o zamana yetişirsek bize ne emrediyorsun? «Eğer o zamana yetişirsen evine gir.» Eğer evime gelip beni öldürmek isterlerse ne yapmam lâzım? «Ona de ki: Günahımı günahınla beraber al. Böyle Allay'ın öldürülmüş kullarından ol.»**

Beyhaki, Şuabul-İmanda ve İbni Âsakir Evzai'den: **«Mazlum olarak öldürülen bir kimsenin bütün günahlarını Allah kefaretlendirir. Bu, Kur'an'daki: Ben isterim ki, hem günahımı hem günahını yüklenmiş olasın, âyetin hükmüdür»** diye rivayet etti.

İbni Saad, Habbab bin Eret, O da Resûlüllah'tan rivayet etmiştir. Resûl-ü Ekrem bir fitneden bahsetti. O fitnede oturan ayakta olandan, ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Eğer o zamana yetişirsen Allah'ın öldürülmüş kulu ol. Öldüren kulu olma» buyurdu. (1)

İbni Asakir, Vehb'den rivayet ediyor: Yer (toprak) Adem oğlunun kanını emdi. Ademoğlu yere lânet okudu. Bunun için artık Habil'in kanından sonra kıyâmete kadar yer hiçbir kanı emmeyecektir.»

Nuaym bin Hammad, Fitne kitabında Abdurrahman bin Faddale'den rivayet etti: **«Kabil, Habil'i öldürdükten sonra, Cenab-ı Hak, Kabil'in aklını aldı. Kalbi korkaklıkla doldu. Yeryüzüne düşüp ölünceye kadar artık kendisinden faydalı bir iş görülmedi.»**

Ahmed, Buhari, Tirmizi, Nesei, Müslim, İbni Mace, İbni Cerir ve İbni Munzir, İbni Mesud'dan rivayet ederler:

«Bir kimse, bir nefsi zulmen öldürürse, o katilin günâhı kadar günah Kabil'in boynuna da yüklenir. Çünkü öldürmeyi ilk icad eden odur.»

---

(1) Bkz. Durul-Mensûr: 2-275-Kahire Tarihsiz.

KISSADAN HİSSE

Öldürmenin korkunçluğundan ötürü bu konuda rivayet edilen bir takım kıssaları ibret için buraya nakledeceğiz:

El-Muttalib bin Abdullah el-Hemedanî der ki: Adem'in oğlu kardeşini öldürdüğü zaman, yeryüzü, üzerindeki dağlarıyla beraber yedi gün sallandı, suyu içtiği gibi öldürülenin kanını içti. Cenab-ı Hak, Kabil'i, **«Kardeşin Habil nerededir?»** diye çağırdı. **«Bilmem, onun bekçisi değilim»** dedi. Allah: **«Senin kardeşinin kanı yerden bana haykırıyor. Sen niye kardeşini öldürdün?**

Kabil: **«Eğer ben onu öldürmüşsem onun kanı nerdedir?»** diye sordu.

O günden itibaren Cenab-ı Hak yeryüzüne kan yutmayı haram kıldı.

İbni Abbas'dan rivayet ediliyor: Kabil, Habil'i öldürdüğü zaman, Adem (S.A.V.) Mekke'deydi. Ağaçlar dikenlendi. Himmetler bozuldu. Meyveler dallardan koptu. Yeryüzünü duman bulutları kapladı. Adem, yeryüzünde bir hadise oldu deyip Hind'e geldi. Baktı ki, Kabil, Habil'i öldürmüştür. Adem döndüğü zaman Kabil'den Habil'i sordu: **«Ben onun vekili değilim. Nerde olduğunu bilmiyorum.»** dedi. Adem: **«Sen onu öldürmüşsün. Onun için senin tenin siyahlaşmıştır. Bundan anlaşılıyor ki kâtilsin.»** dedi.

Bazı tefsirciler; Adem, Habil'in öldürülmesinden sonra yüz senę matem tuttu. Hiç gülmedi, dediler. Fakat nerden bunu bildiler ve söylediler? Adem (S.A.V.)'in şu şiirleri söylediği de rivayet ediliyor:

«Memleketler ve yeryüzündeki nesneler bozuldu.
Yeryüzünü toz bulutları kapladı.
Çirkinleşmiş. Her tat ve renk sahibi bozuldu.
O güzel yüzün gülümsemesi azaldı.»

İbni Abbas'tan rivayet ediliyor: Kim ki Adem şiir söylemiştir derse, yalan söylemiştir. Hz. Muhammed ve diğer Peygamberlerin hepsi yasaklık hususunda eşittirler. Peygamberlere şiir söylemek yasak-

tır. Fakat Habil öldürüldüğü zaman, Adem süryani diliyle ona mersiyeler yazdı (söyledi). Adem Habil'in mersiyesini söylediği zaman, oğlu Şit (A.S.)'a: **«Sen benim vasimsin. Bu konuşmalarımı ezberle. Ta ki senden sonraki soylara miras kalsın»** dedi. O konuşmalar da Ya'rub bin Kahtan'a kadar geldi. Ya'rub, arapça ve süryanice konuşuyordu. İlk arapça yazı yazan, yine Ya'rub.tur. Ve arapça şiir söylüyordu. Adem'in mersiyesine baktı. Takdim ve tehirlerini değiştirmek suretiyle şiir veznine soktu. Ve ona birkaç şiir de ekleyerek takdim etti. O eklenen şiirler de şunlardır:

«Ben nasıl gözyaşlarıyla cömertlik yapmayacak mışım?
Oysa Habil'i topraklar kucaklamıştır.
Uzun yaşamayı üzerimde üzüntü olarak görüyorum.
Acaba ben hayatımdan müsterih miyim?»

Zemahşeri «Keşşaf»ta şunları söylüyor: Rivayete göre; Kabil, Habil'i öldürdüğü zaman cesedi siyahlaştı. Adem, Habil'i, Kabil'den sorunca: **«Ben onun vekili değilim»** dedi. Adem: **«Sen onu öldürdün. Onun için senin tenin siyahlaştı»** dedi. Rivayete göre; Adem, Kabil'in öldürülmesinden sonra yüz sene gülmeyerek yaşadı ve onun hakkında mersiye olarak bir şiir söyledi.» Zamahşerî; şiir söylemesi katıksız bir yalandır. Şiir ancak Adem'in kesesinden uydurulmuştur. Sıhhatli rivayetlere göre Peygamberler şiir söylemekten korunmuşlardır, der.» (1).

İmam Fahreddin Râzi, «Tefsir-i Kebir»de: Keşşaf sahibi doğru söyledi. Zira Adem'e nisbet edilen bu şiir gayet rakiktir. Ahmak insanlar ancak böyle bir şiir söylerler. Allah tarafından meleklere dahi ders verecek şekilde öğretilmiş ve eğitilmiş bir Peygamber böyle bir şiiri söylemekten münezzehtir, der.

Haber sahibleri söylediler: Habil'in ölümünden elli sene sonra Adem (A.S.) yüzotuz yaşına geldiğinde Havva annemiz Şit (A.S.)'i doğurdu. Şit'in mânâsı «Allah'ın hibesi» demektir. Hani Şit Habil'in halefidir. Cenab-ı Hak Şit'e gece ve gündüzün saatlerini öğretti. Öyle ise Şit saatin ilk mucididir. Ona halkın her saatteki ibadetini öğretti.

(1) Bkz. Keşşaf Cild: 2-24—Darul-Mushaf Kahire-Tarihsiz.

Böylece ilk takvimin mucididir. Ona elli sahife indirdi. Böylece o, Adem'in vasisi ve velisi oldu.

İLK ATEŞE TAPAN KİMDİR?

Kabil ise, Adem ona: **«Git, uzaklaş. Korkulu ol. Dehşet içerisinde yaşa. Emin olma»** dedi. O kızkardeşi İklime'nin elinden tuttu. Onu Yemen arazisine Aden'e kaçırdı. İblis ona geldi. «Ateş, Habil'in kurbanını ateşe taptığından dolayı yedi. Sen de bir ateş yak. Sana ve senden sonra gelenlere mabud olsun» dedi.

Böylece Kabil ilk ateş evini yapan ve ilk ateşe tapan oldu. Kabil'in yanından kim geçerse, ona taş atardı. Bir gün Kabil'in iki gözden kör olan oğlunun elinden tutup babasının yanından geçiren torunu **«İşte senin baban Kabil buradadır»** dedi. Bunun üzerine kör, Kabil'e bir taş attı ve Kabil'i öldürdü. Körün oğlu: **Sen babanı öldürdün.** Bunun üzerine kör elini kaldırdı ve oğluna bir yumruk attı. O da öldü. Kör: **«Bana azab olsun. Ben babamı bir taşla öldürdüm. Oğlumu da bir yumrukla»** deyip hayıflandı ve böylece Kabil'in soyu kesildi.

Bazı tefsirciler de; Kabil'in çocukları ondan sonra öldüler. Bu lehv (çalgı) âletlerini onlar edindiler. Cünbüş ve içkiye daldılar, ateşe taptılar. Zina yaptılar. Ta ki, Nuh (A.S.) zamanında hepsi tufan ile boğulup gittiler. Kabil'in soyundan, tufandan sonra artık kimse kalmadı. Allah Şit'in soyunu kıyamete kadar yeryüzüne hakim kıldı.

Bütün bu rivayetler tefsirlerde mevcuttur. İbret için naklettik. Bir takımının aslı yoktur. Bir takımının bazı parçaları hadislere uygundur. Bazı parçaları da asılsızdır. Fakat, hüküm için değil, ibret için bilinmesinde fayda vardır diye naklettik. Biline..

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا
بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ
جَمِيْعًا ۭ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ
وَلَقَدْ جَاۗءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ۡ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ
ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ۝٣٢ اِنَّمَا جَزٰۗؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ
اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا
اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ
خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ۭ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ
فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۝٣٣ ۙ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا
مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهِمْ ۚ فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ
اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝٣٤ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا
اللّٰهَ وَابْتَغُوْٓا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ وَجَاهِدُوْا فِىْ سَبِيْلِهٖ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝٣٥ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ اَنَّ لَهُمْ
مَّا فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّمِثْلَهٗ مَعَهٗ لِيَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ
عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝٣٦

MEAL

«(32) Bundan ötürü İsrailoğullarının üzerinde farz kıldık ki, bir nefse karşılık veya yeryüzünde yapılan bir fesada karşılık değil de sebebsiz bir nefsi öldüren sanki bütün insanları öldürmüştür. Bir nefsi dirilten sanki bütün insanları diriltmiştir. Yemin olsun, kesinlikle onlara Resüllerimiz beyyine (mucize)lerle geldi. Bunlardan sonra şüphesiz ki, onlardan çoğu yeryüzünde israf edicidirler.»

«(33) Allah'a ve Resûlü'ne karşı savaşan ve yeryüzünde fesadlık çıkaranların cezaları ancak öldürülmek veya asılmak veya elleriyle ayakları çaprazlama kesilmek, veyahut da yeryüzünden sürülmek (hapsedilmek)tir. İşte bu ceza, onlar için dünyada rüsvay olmakdır. Onlar için âhirette de büyük bir azab vardır.»

«(34) Ancak kendilerine gücünüz yetmeden önce tevbe edenler ayrıdırlar. Öyleyse biliniz ki, Allah çok merhametli ve affedicidir.»

«(35) Ey îman edenler! Allah'tan sakınınız. Ona vardıran vesileyi arayınız. Onun yolunda cihad ediniz. Umulur ki felaha eresiniz.»

«(36) Şüphesiz ki, eğer yeryüzünde ne varsa hepsi de bir misli de beraberinde kâfirlerin olursa, kâfirler de, onu kıyamet gününün azabından kendi nefislerini kurtarmak için fedâ etseler yine de kendilerinden kabul olunmaz. Onlar için elem verici bir azab vardır.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Bu âyetlerin genel bir tefsiri:

«Bundan ötürü yani Kabil'in Habil'i öldürmesinden ve o, cinayetinden dolayı İsrailoğullarına farz kıldık ki, bir nefse karşılık veya yeryüzünde yapılan bir fesatlıktan ötürü değil, durup dururken masum bir nefsi öldüren bir cânî, sanki bütün insanları öldürmüştür.

Zira tek kişiyi öldürmek ile bütün insanları öldürmek fiilleri, kanların muhteremliğini yıkmak, Allah'ın emrine karşı isyan etmek zorla öldürmeye yönelmek, kısası gerektirmek ve Allah'ın gazabını celbetmek hususunda ortaktırlar. Şüphe yoktur ki bu hükümle zulmen bir nefsi öldürenin cezasındaki mübalâğa kastedilmektedir. Yahudiler bunu bilmelerine rağmen Peygamberleri öldürmeye yeltendiler. Bu da, kalblerinin katılığına, ne kadar Allah'tan uzak bulunduklarına delâlet eder. Bu kıssayı zikretmekten maksad, Hz. Peygamber'e teselli vermektir. Çünkü Yahudiler Peygamberi ve beraberindeki ashabını öldürmek istediler. Resûlüllah buna üzüldü. Cenab-ı Hak: **«Üzülme. Senden önceki Peygamberlere de bunu yapmışlardı»** dedi.

Mücahid, bu âyetin tefsirinde «Bütün insanları öldürmekle ateşi yaktığı gibi öldürülmesi haram olan bir nefsi öldürmekle de ateşi yakmış oluyor. Bir nefsi öldürmekten salim bırakmak, sanki bütün insanları öldürmekten salim bırakmış gibidir» dedi.

İbni Abbas (R.A.): **«Kim ki, bir Peygamberi veya adil bir imamı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüştür. Kim ki, bir Peygambere veya âdil bir imama yardımcı olursa, sanki bütün insanları diriltmiştir»** dedi.

Bazı tefsirciler **«Kim ki öldürülmesi haram olan bir nefsi öldürürse, bütün insanları öldürdüğü takdirde gereken kısas gibi kısasa çarpılır. Kim ki, onu boğulmaktan, yakılmaktan veya herhangi bir tehlikeden kurtarmak suretiyle diriltirse, sanki bütün insanları diriltmiştir. Bütün insanları diriltirse, ne kadar sevab alırsa, ondan da o kadar sevab alır demektir»** dedi.

Bazıları da mânâsı şudur: «Haksız olarak bir müslümanın öldürülmesini helâl gören sanki bütün insanların katlini helâl görmüştür. Sanki insanların hiç birisi onun elinden sağlam kalmamıştır. Kim ki bir müslümanın öldürülmesinden çekinirse, sanki bütün insanların katlinden çekinmiştir. Bütün insanlar onun elinden sağlam kalmıştır.»

Meani ehli: «Kim ki bir nefsi diriltirse ibaresi mecazen kullanılmıştır, çünkü dirilten Allah'tır (C.C.). O halde ibarenin mânâsı şudur: «Kim ki bir nefsi helâk olmaktan kurtarırsa, sanki bütün insanları helâktan kurtarmıştır demektir» dediler.

Hasan Basri'den bu âyetin hakkında: **«Bu âyet, İsrailoğullarına indiği gibi bize de inmiş midir»** diye sorulduğunda: **«Evet, kendisinden başka mabud olmayan Allah'a yemin ederim, İsrailoğullarının kanları Allah katında bizim kanlarımızdan daha şerefli değildi»** cevabını verdi.

Ayetteki **«EL-BEYYİNAT»**tan maksad, apaçık ve vazıh âyetler veya mûcizeler demektir.

Hazin, âyeti **«İsrailoğullarına Peygamberlerimiz ahkâmların, şeriatların ve açık delâletlerin açıklanmasıyla geldiler»** tarzında tefsir etmektedir. Ayetteki israf, emirdeki itidalin hududunu aşmak demektir.

El Alûsi, «İsraf ile arz (yeryüzü) kelimesinin âyette beraber zikredilmesi delâlet eder ki, o çokların israfı, onlara mahsus bir israf değildir. O israfın şerri yeryüzüne yayılmış ve, başkasına sirayet etmiştir» diyor.

(33) «Allah'a ve Peygamberine karşı savaşan ve yeryüzünde fesadlık çıkaranların cezaları ancak öldürülmek veya asılmak yahut ta elleriyle ayakları çaprazvari kesilmesi yahut da yeryüzünden sürgün edilmeleridir...»

İSLÂMA İHANET EDENİN CEZASI

Ibni Abbas: Bu âyet, ehli kitabdan bir gürûh hakkında nazil oldu. Onlarla Resûlüllah'ın arasında, ahd-ü-misak (sözleşme ve andlaşma) vardı. Onlar sözlerini bozdular. Yeryüzünde fesatlık yaptılar. Arap müşriklerini Peygamberin aleyhine kışkırttılar. Bunun için Cenab-ı Peygambere, Allah tarafından muhayyerlik verildi: İstersen onları öldür, istersen astır. İstersen el ve ayaklarını çaprazvari kes. Bu tefsir, Dahhak'ındır.

El Kelbi: «Bu âyet, Hilâl bin Uveymir kavmi hakkında nazil oldu. Şöyle ki, Resûl-ü Ekrem Hilâl bin Uveymir, Ebul Burde el Eslemî ile ne Peygambere yardım edecek, ne de aleyhinde çalışacak, ve düşmanlarına yardımcı olacak diye sözleştiler. Hilalin arazısından geçip Peygambere gelen bir müslüman kimseye de dokunmayacaklardı. Bu an-

laşmadan sonra Kinane kabilesinden bir kavim Peygamberin yanına gelmek istedi. Müslüman olacaklardı. Hilâl'in kabilesinin yanından geçmeleri mecburiydi. Hilâl o zaman yoktu. Kabilesi, bunları bağladıktan sonra, öldürdüler. Mallarını da yağma ettiler. Cebrail bu âyeti celîleyi onların hakkında hüküm olarak getirdi.

Said bin Cübeyr, «Bu âyeti celîle, Üreyne'den bir kavmin hakkında nazil olmuştur. Üreyne ve U'kel kabilelerinden olan bir kavim, Resûlüllah'a geldiler. İslâm'a girmek üzerinde biat ettiler. Halbuki yalancıydılar. Medine'nin havası onları hasta düşürdü. Resûlüllah, onları sadaka (zekât) develerinin sürüsü yanına gönderdi. Onlar dinden caydılar. Çobanı öldürdüler. Develeri sürüp götürdüler.

Müslim ve Buharî ittifakla Enes bin Malik'ten rivâyet ediyorlar: U'kel ve Üreyne kabilelerinden bazı kimseler, Medine'ye geldiler. Şehadet kelimesini getirdiler. **«Ey Allah'ın Resûlü! Biz, sağmal mala alışkın bir milletiz. Biz, şehirlerde ve köylerde oturanlardan değiliz. Medine'nin havası bize ağır geliyor»** diye dilekte bulundular. Resûlüllah onlara bir deve sürüsü ve çobanı belirtti ve o sürüyle çıkmalarını emretti. Develerinin sütlerinden ve sidiklerinden içerek şifâ bulmalarını söyledi. (Necis maddeyi tedavi için kullanmanın caiz olduğu hususu, bu hadisten çıkıyor.) Onlar gittiler. Harre denilen yere varınca irtidad ettiler (dinden ayrıldılar). Peygamberin çobanını öldürdüler. Develeri sürüp götürdüler. Peygambere bu haber geldiğinde onların peşlerine eshabdan bir gurup gönderdi. Onlar tutulup getirildikten sonra gözlerinin kör edilmesini, ellerinin ve ayaklarının çaprazvari kesilmesini emretti. Onlar Harra'nın bir köşesinde ölünceye kadar bırakıldılar.

Katade, «Bizim kulağımıza gelmiştir ki Resûl-ü Ekrem bu hadiseden sonra çok sadaka vermeyi teşvik ederdi. Artık hiç kimseye temessül cezasını yani gözün görmemesini sağlamak, kulak kesmek el ve ayakları çaprazvari kesmek cezasını caiz görmedi. Böyle yapmasını hiç kimseye ruhsat vermedi» dedi.

Bir rivayette şu fazlalık vardı: «Katade, İbni Sirin bana bu hadise hadların (cezaların), nazil olmasından önceydi. Yani Resûl-ü Ekrem'e, hırsızın, kâtlin, haddi (cezası) nedir, gelmezden önce onlara bu

cezayı tatbik etti dedi» diyor. Bu tatbikatı ağır görüp İslâm'a hücum edenlere cevap olarak Ebu Kallabe: **«Acaba o kişilerin yaptığından daha şiddetli daha çirkin bir şey olabilir mi? İslâmdan dönüş yapıp mürted oldular. Öldürdüler. Hırsızlık (gasb ve talan) yaptılar. Onun için onlara bu ceza tatbik edildi»** dedi. Hadisi Ebu-Davud rivayet etti.

Hadisde geçen «ZEVD» kelimesi, üçten ona kadar olan deve sürüsü demektir. «El-Harra» kelimesi Medine'nin yakınında bir yerin adıdır. Esasında siyah taşlı olan her yere «Harra» deniliyor. —FESUMİRE— kelimesi ateşte kızdırılan çivi veya dağlardır ki onlarla gözlerin ışığı ibtal edilir.

Hadisteki; —MESÜLLE— teriminin manası, hayvanın el, ayak, burun ve kulağını kesmek demektir. Öldürülenin Mesüllesi de, burnu, kulakları, tenasül uzvu, yumurtalıklarının ve benzeri parçalarının kesilmesi demektir.

U'REYNE HADİSİ HAKKINDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİ

Alimler, U'reyne hadisinin hükmünde ihtilâf etmişlerdir:

Bazıları, «Bu hadis mensuhtur. Çünkü Cenab-ı Peygamber Mensülleyi yasakladı. Böylece, bu hadisi neshetti demişlerdir.»

Bazıları; «Gözü ateşte kızdırılmış nesnelerle sürmeleme ve Mesullenin haricinde hadisin diğer hükmü sabittir, dediler.»

Bazıları; bu âyeti celîle, Resûlüllah'ın yaptığını neshetmiştir, dediler.»

Bazıları; bu, cezalar indirilmezden önce idi. Cezalar indirilince Kur'an'daki cezaları tatbik etmek vacib oldu. Bunları bırakmak gerekti, dediler.»

Bazıları da, **«Bu âyet, Resûlüllah'a itab ve kınanma olarak ve Resûlüllah'ı cezayı nasıl uygulayacağına, hangi fiile hangi cezayı tatbik edeceğine dair ders vermek için gelmiştir, dediler.»**

ALLAH'LA SAVAŞMANIN MÂNÂSI :

Bilmiş ol ki, Allah ile savaşmak mümkün değildir. Bu harbin hakkında âlimlerin iki görüşü vardır: a) Allah ile harbedenler, Al-

lah'ın emirlerine muhalefet edenler, onun taatinin haricine çıkanlar demektir. Çünkü bir zatın emrine muhalefet eden, ona karşı savaşan demektir. Bunun mânâsı; Allah'a ve Resûlüne muhalefet ve onun emrine isyan ederler demek oluyor. b) İkinci görüş, Allah'la savaşmanın mânâsı Allah'ın velilerine (îman edip Allah'ın azabından korkanlara) ve Peygamberin velilerine (îmanlı ve âdil idarecilere) karşı harbedenler demektir. Bu da, «YUHARİBUNE EVLİYA-ALLAH» (Allah'ın velileriyle savaşıyorlar) şeklinde tevil edilmiştir.

YOL KESENLERİN HÜKÜMLERİ

«Yeryüzünde fesad çıkarmak için çalışırlar» yani silâh edinirler, halkın, yolunu keserler, insanları öldürürler, mallarını haksız olarak yağma ederler.

Bu, cezaya müstahak olan muhariblerin hükmünde ihtilâf vardır: Bir kavme göre; bunlar yol kesenler, silâh taşıyan, meşru yönetimlere karşı çıkan kimselerdir. Bu görüş, el-Evzaî, İmam Malik, Leys bin Saad ve, İmam Şafi'nin görüşüdür. Ebu Hanife; şehirlerde anarşik hareketlerde bulunanlar muhariblerin hükmüne tabi' değillerdir, diyor. Yani muhariblere bu âyette tatbik edilmesi istenen cezalara çarptırılmazlar. Sonra Cenab-ı Hak, bu savaşçıların cezalarını ve neye müstahak olduklarını zikrederek buyurdu: **«Öldürülmeleri veya asılmaları veya çaprazvari el ve ayaklarının kesilmesi veya yeryüzünden nefyedilmeleridir.»**

Alimler, buradaki «veya» ile tabir ettiğimiz «Ev» kelimelerinin tefsirinde iki görüş belirtmişlerdir: Birinci görüş, «Ev» kelimesi, «tahyir» içindir. Yani cezayı tatbik eden isterse öldürür, isterse astırır, isterse hapseder, dilerse el ve ayakları keser' Bu, İbni Abbas'ın tefsiridir.

Hasan, Said bin Müseyyeb, En-Nehai ve Mücahid de böyle demişlerdir. Yani imam muharibler hususunda muhayyerdir. Dilediği cezayı onlara tatbik eder. Dilerse öldürür, dilerse asar, dilerse el ve ayaklarını çaprazvari keser, dilerse hapsetmek suretiyle yeryüzünden onları sürgün eder.

İkinci görüş, «Ev» kelimesi beyan içindir. Tahyir için değildir. Bu da İbni Abbas'tan geliyor. Alimlerin çoğu bu görüştedir. Çünkü hükümler muhteliftirler. Bu cezalar cürümlerin oluşuna bağlıdır. Yol kesenler hakkında İbni Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: Eğer yol kesenler, yolu kesilen yolcuları öldürürler ve mallartnı alırlarsa, yol kesiciler hem öldürülecekler, hem asılacaklar. Sadece öldürüp mal almazlarsa, sadece asılacaklar. Mal alırlarsa yoliuları öldürmezlerse, sadece el ve ayakları çaprazvari kesilecektir. Ne öldürmüş, ne de mal almıştır, sadece korkutmuşsa o vakit sürgün edilecekdir. Bu görüş, Katade, Evzai, Şafiî ve Hanefi'lerin görüşüdür. Fakat asılmanın keyfiyetinde âlimlerin ihtilâfı vardır. Bazıları diri diri asılacaklardır. Sonra karınlarına bir mızrak vurularak öldürüleceklerdir. İmamı Şafiî; evvelâ öldürülecek ve namazı kılınacak, sonra asılacaktır, demiş. Hem öldürmek hem asılmak bir arada yolcu öldürülmüş ve malı alınmışsa oluyor. Yol üzerinde (güzergâhda), asılacaktır. Tâ ki, gelip gidenler bakıp da ibret alsınlar.

«Yeryüzünden nefyedilecektir» tabirinin tefsirinde de ihtilâf vardır: Bazıları imam (devlet başkanı), devlet güçleri vasıtasıyla onları her memlekette arattıracaktır nerde bulurlarsa, oradan başka bir yere sürgün edilecekler.

Bu tefsir, Said bin Cübeyr ve Ömer bin Abdulaziz'in tefsiridir. Bazıları da; ceza kendilerine tatbik edilsin diye aranacaklar. Bu da, İbni Abbas, Leys bin Sad ve Şafiî'nin tefsiridir.

Ebu Hanife ve Küfe'liler: «Bu yeryüzünden nefyetmekten maksad, hapistir, hapsedileceklerdir. Çünkü hapsolunan bir kimse, dostlarından kimseyi görmez. Dünya nimetlerinden lezzetlenmez hale gelmiş ve nakikatta yeryüzünden sürgün edilmiştir. Onun elinde ancak o, daracık yer kalmıştır.» dediler.

İSLÂM'DA İLK HAPSEDEN :

Mekhul: Hz. Ömer ilk hapseden insandır, dedi. Yani bu ümmetten ilk hapsetmeyi icad eden insan Hz. Ömer'dir, demek istiyor. Zira Ömer: **Onun tevbe ettiğini öğreninceye kadar onu hapsedeceğim. Onu başka bir memlekette sürgün etmem. Çünkü oradaki insanlara eziyet verebilir.»** dedi.

Araplar «NEFYİ» kelimesini hapsetmek mânâsında kullanmışlardır. Zira bir şahıs, hapis edilmekle aile efradından ve evinden ayrılmış olur. Nitekim hapse girenlerden bazıları şu şiiri söylemişlerdir:

«Dünyadan çıktık. Oysa dünya ehlindeniz.»
«Hapishanelerdeyiz ne ölülerdeniz, ne de dirilerden.»
«Bize iytiyaç için bir gün gardiyan geldiğinde»
«Hoşumuza gider, «Bu, dünyadan gelmiştir» deriz.»

Alûsi: «Bu cezalara fiilen yolun emniyetini selbettiklerinden dolayı tazir cezası da eklenip tatbik edilecektir, demiştir. İmam Şafiî; yol kesici kaçtıkça, devlet güçleri onu memleketten memlekete, şehirden şehire takib edecektir. Tevbe edip bu yaptığından dönünceye kadar takib edilecektir.

İbni Abbas; Hasan, ve Es-Süddi de böyle söylediler. İbni Cübeyr ve başkaları da bunu tasdik ettiler. İmamiler (Caferiler) de, bu fikirdedirler. Ömer bin Abdulaziz'in de bu fikirde olduğu rivayet edilmiştir.

Said bin Cübeyr'in başka bir rivayetinde: **«Böyle bir insan, sadece kendi memleketinden sürgün edilir»** varid olmuştur. Bazıları; en uzak bir memlekete sürgün edilir demişler. Zira Resûlüllah'ın eshab-ı kiramı, Tuhame'nin en uzak noktasında bulunan «DEHLEKE» ve Habeşistan memleketinde olan «NASİÂ»ya sürgün yaparlardı.

İmam Şafiî'nin görüşüne delil olarak denilir ki; yol kesici eğer sürgün edilirse, gittiği memlekette onun yol kesmesinden insanlar emin olmaz. Onu dünyadan çıkarmak da mümkün değildir. İslâm memleketinden bir kâfiristana göndermek de caiz değildir. Eğer başka bir memlekette hapsedilirse, onda da bir faide yoktur. Çünkü memleketinde de hapsedilirse aynı meselede aynı netice elde edilir. Hatta memleketinde hapsedilmesi, daha ağırına gider, dedi. (1)

Acaba dünyada tatbik edilen cezalar, âhiretteki azabı düşürür mü? Düşürmez diyenler, **«Onlar için âhirette büyük azab vardır»** âyetini delil gösterirler. Düşürür diyenler ise, Resûlüllah'ın hadisi sahi-

(1) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî Cild: 6-120-Dar.-İhya Beyrut

hinde **«kim ki bir suç işler ondan dolayı ceza çekerse o ceza onun kefareti olur»** sözüyle istidlal etmişlerdir. Bu hadis günahın düşmesini ve âhirette cezanın verilmeyeceğini haber verir. Bu hadis ile bu âyetin bağdaşması müşküldür. İmam Nevevi, **«Cezanın tatbiki, Allah'ın hakkını düşürür, kulların hakkını düşürmez. Bunlar iki haktır. Birisi Allah'ın, birisi kullarındır»** şeklinde cevab vermiştir. Fakat Nevevi'nin görüşünde nazar var. (1)

«Allah ve Resûlü'ne karşı harp açmaktan, yeryüzünde fesadlık yapmaktan tevbe edip devletin eline geçmezden önce pişman olan bir kimseye devlet cezayı tatbik edemez. Biliniz ki, Allah çokça affedici ve merhamet sahibidir.» Yani devletin hakları düşer. Kulların hakları düşmez. Devletce yapılması gereken cezalar, devletin eline geçmezden önce caniler, tövbe edip ıslahı-hal ederlerse düşer. Fakat öldürülenin varislerinin hakları ise, o bakidir. Kısastır. İsterlerse, onu affederler, isterlerse tatbik ettirirler.

El Beyzavî; canilerin tevbesiyle kısas olarak öldürülmesinin vücubu düşer. Ancak, cevazi düşmez, diyor. İbni Hacer, el-Haytemî —Et Tuhfe— adlı kitabında bu ibareyi ayıpsadıktan sonra, ona bir tembihi ayırır ve şöyle der: Bu acaip bir hükümdür. Bundan daha acaibi, Beyzavi'nin fasit olduğu ortada olan bu ibaresine Şeyhimizin itiraz etmemesidir. Çünkü caninin tevbesi, kısasın düşmesinde hiçbir tesir yapmaz. Zira kısas olması bakımından vucub ve cevazın iki hali tasavvur edilemez. Çünkü bir maktulün velisine bakarsak onun kısas taleb etmesi caizdir. Hiçbir zaman vacib değildir. İmama (yönetime) bakıldığında, eğer veli imamdan kısası tatbik etmeyi istiyorsa, vacib oluyor. Aksi takdirde kısas olmak hasebiyle vacib olmaz. Ama had (ceza) olmak hasebiyle vacib veya caiz olursa dahi bu ayrı bir meseledir. Bunu düşün.» (İbnu-Hacer'in kelâmı bitti.)

İbni Hacer'in muhaşşısı İbni Kasım, İbnu-Hacer'in ibaresine şu izahı ekliyor: İbni Hacer'in, Kadı-Beyzavi'nin kelâmının fasit olduğu zahirdir, diye iddia etmesi fasiddir. Zira Beyzavi İbni Hacer'in sandığı gibi iddia etmemiştir. Beyzavi: Tevbenin kısas yönünden katlin vucub sıfatında dahli vardır. Yani vucubtan düşürür, diye iddia etti. Devamla: İbni Hacer'in, «çünkü biz baktığımız» diye başlayan kelâmı düşük bir kelâmdır. Şüphe yoktur ki iki hale bakış, kısas yönünden

(1) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî Cild: 6-120 Dar. İhya-Beyrut.

iki kelâmdır. Şüphe yoktur ki iki hale bakış, kısas yönünden iki halin subutuna iktiza eder. İbni Hacer'in **«Onu düşün»** dediğine gelince, düşündük, baktık ki İbni Hacer'in konuşması düşüncenin azlığından neşet etmiştir.» (1) (İbnu-Kasım).

Bazı kimseler, «Bu âyet, mürtedler hakkında nazil olmuştur. Başkası hakkında değil. Çünkü Allah'a ve Resûlüne savaş açmak ancak kâfirler hakkında kullanılır. Zira Müslim ve Buhari ve başka hadisciler Enes'ten rivayet ettiler: U'kel'den bir kavim Resûlüllah'a gelip Müslüman oldular. Medine'nin havası kendilerine ağır geldi. Resûlüllah onlara, sadaka develerine gidip develerin sidiklerinden ve sütlerinden içmelerini söyledi. Onlar da çobanı öldürdü ve develeri götürdüler. Resûlüllah onların arkasından asker gönderdi. Yakalanıp getirildiler. El ve ayakları çaprazvari kesildi. Gözlerinin ışığı kızgın demirlerle iptal edildi. Ve ölünceye kadar güneşte bırakıldılar.»

Fakat bildin ki, âyeti sadece mürtedlere tatbik etmek, sözüne güvenilir selef ve halefin icmaına muhalefettir. Bu âyetten maksad, müslümanlardan olan yolkesiciler olduğuna **«Ancak tevbe edenler»** ibaresi de delâlet eder. Malûmdur ki mürtedler ele geçtikten sonra ister tevbe etsinler ister etmesinler, öldürüleceklerdir. Hükümleri değişmez. Fakat asî müslümanlar ele geçmezden önce tevbe ederlerse, onlara bu ceza tatbik edilmez. Bir de İslâm dini, bir kimseye farz olmuş cezayı düşürmez. Zaten mürtedlerin cezası da böyle değildir.

«Muharebe (savaş) tabiri ancak kâfirler hakkında kullanılır» iddiasına gelince, birçok hadiste bu tabirin âsiler hakkında kullanılması, bu iddiayı reddediyor. Ayetin sebebi nüzülü, âyeti bir millete veya kimler hakkında nazil olmuşsa, sadece onlara tahsis etmeye de elverişli değildir. Çünkü daha önce de takrir edildiği gibi, itibar lafzın umumunadır. Sebebin hususuna değildir. **«Filan âyet, filanın hakkında nazil oldu. Onlara mahsustur»** denilemez.

İbni Ebi Şeybe ve İbni Ebi-Hâtim ve başkaları Şa'bi'den rivayet ettiler:

Basra'lılardan Haris bin Bedr et-Teymi Yeryüzünde fesatlık çıkardı. Savaş açtı. Kureyş'ten bazı kimselere:

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 6-120 Dar. İhya Beyrut

«Gidiniz, dördüncü halife Hz. Ali'den bana emniyet alınız» dedi. Fakat onlar gitmediler. Said bin Kays el-Hemedani'ye geldi. O Hz. Ali'-ye gidip:

— Ey müminlerin emiri! Allah ve Resûlüne harb açanların, yeryüzünde fesadlık çıkarmaya sa'yedenlerin cezası nedir?

Hz. Ali:

— Öldürülecek veya asılacak veya elleri ve ayakları çaprazvari kesilecek veya yeryüzünden nefyedilecektir.

Sonra Hz. Ali şu âyeti okudu:

«Ancak siz onları elde etmezden önce tevbe edenler müstesnadır.»

Said: **«Bu kimse Bedr'in oğlu Harise de olursa olur mu?»**

Hz. Ali:

«Velev ki, Bedr'in oğlu Harise de olsa» dedi. Bunun üzerine Said:

«İşte bu Bedr'in oğlu Harise'dir. Emniyet isteyerek ve tevbe ederek sana gelmiştir» dedi.

Hz. Ali:

«Evet, emniyet verdim» dedi. Böylece Harise Hz. Ali'ye getirildi. Hz. Ali'ye biat etti. Bu biatı kabul edildi. Ona kimse dokunmasın diye emniyetname yazıldı.

Ebu Musa el Eşari'den de bunun mânâsı rivayet edilmektedir.

Resûlüllah'ın kızgın demirlerle gözün ışığını iptal etme meselesine gelince: Sadece bu kavim hakkında bunu tatbik etmiştir, başkası hakkında etmemiştir. Müslim ve Beyhaki Enes'ten rivayet ettiler:

«Resûlü Ekremin bunların gözlerinin ışığını kızgın demirlerle idi.» (Zira ceza, amelin türündendir dediler.)

İbni Cerir, Velid bin Müslim'den rivayet ediyor:

Bu meseleyi Leys bin Sâd ile müzakere ettim: Niçin gözlerinin görmesi kızgın demirle iptal edildi? Güneşin önünde ölünceye kadar, su vermeden bırakıldılar? O, şu cevabı verdi:

— Muhmamed bin Acran'dan dinledim. «Bu âyet, Resûl-ü Ekrem üzerine bir itab (kınama) olarak indi ve Resûlüllah'a böylelerin cezası nasıl tatbik edilir diye öğretti. Bundan sonra da kimsenin gözü ip-

tal edilmedi, dedi.» Bu sözü Ebi Amr'a söyledim. Bu âyetin itab olarak nazil olmasını hoş görmedi. Ve dedi ki:

«O ceza, onların şahsına mahsus bir ceza idi. Ayet onlardan sonra Allah ve Resûlü'ne harp açanlar hakkında nazil oldu ve bu cezayı getirdi. Böylece göz iptal etme meselesi de kaldırıldı.»

(35) «Ey îman edenler! Allah'tan, günahları bırakmak ve taatları yapmak suretiyle korkunuz.» Bu âyetin tefsiri: Allah'a ve Resûlü'ne harb açmak, yeryüzünde fesatlık yapmak, günâhlar kategorisine girer. Taatların cümlesine de tevbe, istiğfar ve fesadı bırakmak girer.

İSLÂMDA TEVESSÜL MESELESİ

«Allah'a (sevabına) yaklaşmak için VESİLE arayınız.»

Bu âyetin izahı :

«EL-VESİLE» kelimesi, üzerinde biraz durmak istiyoruz. Zira bu ilâhî tâbiri istismar edenler vardır.

Beyzavi, VESİLE, taatların yapılması, günahların terkedilmesi demektir, diyor.

El Alûsi; VESİLE, Allah'a yaklaştırıcı olan taatların yapılmasından ve günahların terkinden meydana gelen durumlardır diyor.

Kurtubi «Ebu-Vail, Hasan, Mücahid, Katade, Ata, Es-Süddi, İbni Zeyd ve Abdullah bin Kesir'den rivayet edildiğine göre, VESİLE, kurbet, (yaklaşmak) demektir. «TEVESELE» fiilinden gelen «FEİL» kelimesinin sigasıdır. Yani yaklaştı demektir. VESİLE, aynı zamanda Cennette bir derecedir. Nitekim hadisi sahihte:

«Kim ki benim için vesileyi, isterse ona şefaatım helâl olur.» buyurulmuştur.

El Hazin: «Allah'a VESİLE ile yani taat ve Allah'ın hoşuna giden amellerle yaklaşmayı arayınız» şeklinde VESİLE'yi tefsir ediyor.

Medarik «VESİLE insanı Allah'a yaklaştıran şeydir». Fakat bu âyette taatların fiilinin ve günahların terkinin mânâsında kullanılmıştır» diyor.

İbni Abbas'ın tefsirinde; Vesile yüksek derecedir. O halde âyetin mânâsı: salih amellerle derecelerce yükselip Allah'a yaklaşmayı arayınız demektir» deniliyor.

Ed-Durrul Mensur'da imam Celâleddin Es-Suyûti şunları naklediyor:

Abd bin Humeyd, El Feryadi, İbni Cerir, İbni Munzir, ve İbni Ebi Hatım bu âyet hakkında: VESİLE, kurba (yaklaşma) demektir, diye rivâyet etmişlerdir.

El Hakim, Huzeyfe'den rivâyet ve tashih ederek: «VESİLE, yaklaşmakdır» diyor.

İbni Humeyd, İbni Cerir ve İbni Munzir, Katade'den, VESİLE hakkında şu tefsiri rivâyet ediyorlar:

«Allah'a taatini yapmak ve onu razı eden amellerde bulunmak suretiyle yaklaşma (yollarını) arayınız.»

Abd bin Humeyd, Ebu Vail'den:

«VESİLE, imandadır» diye rivayet ediyor.

Et Tasti ve İbnul-Enbari, «El-Vakfu - vel ibtida» adlı kitabda İbni Abbas'tan rivayet ediyorlar: Nafi bin Ezrek, İbni Abbas'tan sordu:

— Bana **«Vabtağu ileyhil-Vesile»** âyetinin mânâsını söyler misin?

İbni Abbas:

— **İhtiyaç, demektir**, dedi. (Yani Allah'dan ihtiyacınızı arayınız, demek oluyor.)

Nafi, İbni Abbas'tan: Araplar, VESİLE kelimesinin ihtiyaç mânâsına geldiğini biliyorlar mıydı?

— Evet. Bilirler. Siz Antara'nın bu şiirini işitmediniz mi:

«Şüphesiz ki, erkekler var ya, onlar için
senin yanında Vesile (ihtiyaç) ları vardır.
Eğer seni tutarlarsa, o halde sürmeyi sür gözüne,
Kına yak eline.» (1) dedi.

Zemahşeri, Keşşaf'ında, «VESİLE, yaklaştırmaya elverişli olan her

(1) Bkz.. Ed-Durrul-Mensur-Cild: 2-280 Kahire tarihsiz.

şeye denir. Sonra Allah'a yaklaştıran taatların yapılması, ve uzaklaştıran günahların terk edilmesi hususunda kullanılmıştır» diyor ve buna dair Lebid'in bir şiiriyle delil getiriyor. (1)

Muhterem okuyucu! VESİLE hususunda zamanımızda, (yani Hicretin 1404, Miladın 1984 dolaylarında) bir takım ilimsizlerin arasında VESİLE hakkında çeşitli yorumlar vardır. O halde bu yorumları kesmek, gerçeği ortaya koymak için — Mevlânâ Halid Bağdadi'nin tarik-ı nakşide halifesi bulunan, 1270'de vefat eden büyük müfessir, Bağdat müftüsü, Allame Ebul Fadl Şahabettin Es-Seyyid Mahmud Alûsi'nin, «Rûhul Meani» isimli tefsirinden bu hususu nakledelim ve beraberce hükmünü görelim:

Alûsi, tefsirinde, VESİLE kelimesini lügat ve ıstılah bakımından açıkladıktan sonra şunları söylüyor:

«Bazı kimseler, bu âyetle ümmetin salih kullarıyla istiğasa (yani onlardan yardım taleb) etmenin meşru olduğuna istidlal etmişlerdir. Onları Allah ile kullar arasında VESİLE kılmanın caiz olduğuna ve onlarla Allah'a yemin verdirmenin cevazına delil kılmışlardır. Yani onlarla şöyle yemin verdirilebilir demişlerdir:

«Ey Allah'ım! Biz filan kulunla sana yemin verdiriyoruz ki, sen bize şunu, şunu veresin.»

Bazıları da, Allah'ın salih kullarından, ölü veya huzurda bulunmayan bir kimseye:

«Ey filan zat! Allah'a yalvar ki, bana şöyle şöyle şeyleri rızık olarak versin» der. Ve iddia eder ki bu, **«Allah'a vesileyi arayınız»** âyetinin geneline (umumuna) dahil oluyor. Ve Resûlüllah'tan:

«Emirler sizi hayrete düşürdüğü zaman, kabir ehline müracaat ediniz. Veya kabir ehlinden yardım talep ediniz.» (şeklinde şübheli bir) hadis rivayet eder. Fakat bütün bu sözler, bütün bu yorumlar, konaklarca haktan uzak olan yorumlardır. Bu makamdaki kelâmın tahkik ve tesbiti şöyledir:

Bir mahlûktan yardım talebetmek, onu vesile kılmak yani istiye-

(1) Bkz. Keşşaf Cild: 2-25-Darul-Mushaf Kahire tarihsiz.

ceğini ondan istemek, eğer o, diri ise, caiz olmasında şüphe yoktur. Ve onun, isteyenden daha efdal, (üstün) olması da gerekmez. Bazan daha üstün olan derecede, kendisinden daha aşağıda olandan yardım istiyebilir. Zira sıhatli bir rivayette Resulü-Ekrem, Hz. Ömer kendisinden ümreye gitmek için: Ey Allah'ın Resûlü! Bana ümre iznini ver, dediği zaman, **«Ey kardeşim** (Ömer) **bizi duandan unutma»** demiştir. (Resûlüllah'ın üstünlüğü şübhe götürmezdir). Bir de Hz. Resûl, Ömer'e emretmiş ki, kendisi için, Uveys el-Karani'den dua talebinde bulunsun (Resûlüllah'ın Uveys'den üstünlüğü güneş gibi açıktır.)

Bir de ümmetine emretmiş ki, VESİLE'yi (Cennetteki dereceyi) kendisine istesinler. Kendisine selavat okusunlar.

Eğer yardım edilmesi istenilen şahıs, ölü veya huzurda değil ise, hiçbir âlimin böyle bir kimseden yardım taleb etmenin caiz olmadığında şüphesi yoktur. Ve hiçbir âlim şüphe etmez ki bu tür, isteği seleften hiç kimse yapmamıştır. Ve bir bidattır. Evet kabir ehline selâm vermek meşrudur. Onlara hitabetmek caizdir. Zira, sabit oldu ki Resûlüllah, eshabına: **«Ey bu diyarın ahalisi, müminler! Selâm sizin üzerinize olsun. Biz eğer Allah dilerse, size yetişeceğiz. Allah bizden önce gidenlerinize de sizden ve bizden sonra gelenlerimize de rahmet eylesin. Allah'tan size ve bize afiyet taleb ediyoruz. Ey Allahım! Bizi onların ecrinden mahrum kılma. Onlardan sonra bizi fitneye düşürme. Hem bizi hem onları affet.»** duasını kabirler ziyaretinde okumalarını öğretiyordu.

Her hayrı işlemek hususunda herkesten daha haris olan sahabelerden hiç birisi bir ölüden birşey taleb ettikleri rivâyet edilmemiştir. Belki sıhhatli bir hadiste İbni Ömer'den rivayet ediliyor ki; Resûlüllah'ın hücre-i saadetine, ziyaretçi olarak girildiği zaman:

— **Selâm sana ey Allah'ın Resûlü!**

— **Selâm sana ey Eba Bekr!**

— **Selâm sana ey babam!** der, geri dönerdi. Bundan fazlasını söylemezdi.

Alemlerin Efendisi Hz. Muhammed'den ve onun yanında yatmakta olan iki halifesinden hiçbir şey istemiyordu. Halbuki onlar, toprağın içinde olanların en şereflisi, eflak-ı muhitin dairesinde bulunanların,

kıymet bakımından, en yücesi idiler. Evet, o şerefli huzurda dua etmek, meşru bir emirdir. Sahabeler orada, yüzlerini kıbleye çevirerek dua ederlerdi. Sahabelerden varid olmamıştır ki, dua esnasında Kabr-i Şerife yönelmişlerdir. Halbuki Resûlü Ekrem, Arş'tan daha üstündür.

İmamlar, Resûlüllaha selâm vermek anında kabre mi yönelmelidir veya Kıbleye mi diye ihtilâf etmişlerdir:

Ebu Hanife, **«Kıbleye yönelinir, dua eden sırtını kabre çevirir»** demiştir.

Bazıları da **«Selâm zamanında kabre yönelecektir. Dua zamanında Kıbleye yönelip, kabre sırtını verecek»** demişlerdir.

İtimad edilecek sıhhatli görüş selâm ve dua anlarında Kıbleye yönelmektir. Fakat kabri şerifi sağına veya soluna alacaktır. Madem ki hakikatta, varlığın nedeni, sebebi ve illeti olan Resûlün ziyaretinde bu, meşru olduktan sonra. Acaba başkasının ziyareti Resûlüllah'ın ziyaretine nisbet edilirse, ne derece kıymet taşıyabilir ki, Resûlüllah'ın kabrinin ziyaretinde denilmeyen orada denilsin? Veya Resûlüllah'tan istenilmeyen başkasından istensin?

Meselâ: **«Ey Allahım! Filan kulunla sana yemin verdiriyorum. Veya senden filan kulunun ismiyle, benim ihtiyacımı yerine getirmeni istiyorum»** gibi.

Allah'ın mahlûklarından birisiyle Allah'a yemin verdirmek meselesine gelince:

İbni Abdus Selâm: Bu, Peygamber hakkında caizdir. Çünkü O, Ademoğullarının efendisidir. Fakat Peygamberden başkasıyla Allah'a yemin verdirmek caiz değildir. İsterse bu kimse, Peygamberlerden isterse meleklerden, isterse velilerden olsun. Çünkü onlar Resûlü Ekremin derecesinde değillerdir.»

El Munâvi, Camius Sağırın büyük şerhinde bunu Abdusselam'dan nakletmiştir. Abdusselâm'ın delili: Tirmizi'nin rivayet ettiği hadistir. Tirmizi rivayet ettiği o hadis için, hasen ve sahihtir, dedi.

Osman bin Hanif'ten rivâyet ediliyor:

Âma bir kimse Resûlüllah'a geldi: **(Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yalvar ki, bana afiyet versin!»** diye dilekte bulundu.

Resûlü Ekrem (S.A.V.):

«İstersen dua ederim. İstersen sabret. Sabretmek senin için daha hayırlıdır» deyince ama:

«Bana dua et!» diye israr edince Resûlü Ekrem âmaya abdest almasını emretti. O da güzel bir abdest aldı ve şu dua ile dua etti:

«Ey Allah'ım! Ben senden istiyorum. Peygamberinin hatırı ile sana yöneliyorum. Rahmet Peygamberinin hatırı ile senden istiyorum!»

Ey Allah'ın Resûlü! Ben bu ihtiyacımda seninle Rabbime yöneldim, ta ki Rabbim benim bu ihtiyacımı bana versin. Ey Allah'ım! Resûlünü benim hakkımda şefaatçi kıl.»

İmam Ahmed'den de bu, rivayet edilmiştir.

Halktan bazıları «Zat ile tevessül etmeyi ve mahlukun herhangi birisiyle Allah'a yemin verdirmeyi mutlaka yasak görmüştür. Müceddid (1) İbni Teymiye'nin kelâmından tereşşuh eden budur. İbnu-Teymiye, bunu Ebu Hanife'den, Ebu Yusuf'dan ve başka âlimlerden nakletti. Yukarıda bahsi geçen hadise cevab olarak: «Hadiste muzaf mahzuftur. Yani Peygamberin duasıyla veya Peygamberin şefaatiyle Allah'a yaklaşmak isterim demektir. (Ya Dua veya şefaat kelimesi takdir edilir.) Böylece dua vesile oluyor. Duanın vesile olması caizdir ve memduhtur. Bunun delili, Resûlü Ekremin, hadisin sonunda:

«Ey Allah'ım! Peygamberini benim hakkımda şefaatçi kıl.» cümlesidir. Belki hadisin evvelinde de buna delâlet eden vardır.»

Taceddin es-Subki, adeti olduğu gibi, müceddid İbni Teymiye'nin bu kelâmını şeni' addederek demiştir:

«Resûl(ün zatıy)le Rabbine tevessül ve istiğase etmek güzeldir. Seleften hiç kimse bunu inkâr etmemiştir. Haleften de İbni Teymiye'ye gelinceye kadar kimse inkâr etmedi. O, bunu inkâr etti ve böylece doğru yoldan saptı. Hiçbir âlimin söylemediği bir bid'atı ortaya çıkardı. Halk arasında ayıpsanan bir nümune oldu.» (Subkî'nin sözü bitti.)

---

(1) Alusî'nin ibaresinde —EL-MECD— tabiri geçiyor. Manası aziz, şerefli ve yüksek dereceli demektir. Biz MUCEDDİD olarak tercüme ettik. Zira İbn-Teymiye hakkında Muceddidlik mertebesinde olduğuna Kani'm. Biline...

Bilirsin ki, ister ehli beytin o, tertemiz zatlarından, ister diğer imamlardan rivâyet edilen mesur duaların hiçbirisinde Resûlüllah'ın zatıyla tevessül etmek yoktur. Faraza zahirde böyle birşey var ise, muzafın takdir edilmesiyle veya başka yorumlarla tevil ediliyor. Bunları ileride dinleyeceksin. **«Bu hususta nas vardır»** diyenlerin açıklamaları ve nassı göstermeleri gerekir. Ebu Davud ve başka muhaddislerin rivayet ettiler ki, bir kişi Resûlüllah'a:

«Biz seninle Allah'tan şefaat talebinde bulunduğumuz gibi Allah ile senden şefaat talebinde de bulunuyoruz, dedi.»

Resûlüllah:

— Sübhânallah (hayret ederim bu sözden) dedi. Hatta bu (hayret) durum, eshabın yüzlerinde de belirdi ve Cenab-ı Peygamber:

«Rahmet olasıca! Sen Allah'ın ne olduğunu biliyor musun? Şüphesiz ki Allah ile hiçbir mahlûkundan (tevessül ederek onu ricacı yaparak) şefaat dilenmez. Cenab-ı Hakkın şânı bundan daha yücedir.» dedi.

Her ne kadar Resûlüllah, bu hadiste **«Allah ile senin katında şefaat talebinde bulunuyoruz»** cümlesini inkâr etmiş ve **«Seninle Allah katında şefaat talebinde bulunuyoruz»** cümlesini inkâr etmemişse de, bu hadis bizim konumuza delil olamaz. Çünkü Resûlüllah ile şefaat talebi demek, ondan dua istemek demektir. Mânâsı, onunla Allah'a yemin verdirmek (baskı yapmak) demek değildir. Eğer yemin verdirmek istişfa (şefaat istemek) mânâsına olsaydı niçin Cenab-ı Peygamber ikinci cümlenin mânâsını yanlış gördü de, birinci cümlenin mânâsını inkâr etmedi? İşte buna binaen ne bu haber, ne de daha önceki haber, ister ölü olsun ister diri, Peygamberin zatıyla mükerremlik noktasında ortak yönleri olan ve onun zatına kıyasen mutlak şekilde diğer mukaddes ruhlarla Allah'a yemin verdirmek caizdir, diye iddia edene delil yoktur. Evet. Bu ve bundan önceki haber bu iddiacıya delil olmaz. Sebebi de şudur: Çünkü ikinci haberde şefaat talebi vardır. Yemin verdirme yoktur. Birinci haberdekine gelince, (orada yemin verdirme vardır. Fakat) o; münazâa yerinde nass olamaz. Şayet oluyor dersek, orada ancak diri ile yemin verdirmek ve diri ile tevessül etmek vardır. Resûlüllah'ın bu durumda dirilik ve ölülük hallerinin eşitliği ise,

bir nassa muhtaçtır. Yani bir delil lâzımdır ki, bu, böyle olsun. Umulur ki, nass da bunun hilafınadır. Zira Sahihi Buhari'de Enes'ten rivayet ediliyor. Hz. Ömer (R.A.) kıtlık senelerinde Hz. Abbas ile yağmur taleb ederek dedi:

«Ey Allah'ım! Biz senin Peygamberinle sana tevessül ediyorduk. Sen bize şu (yağmur)' veriyordun. Şimdi ise, Peygamberin amcasıyla tevessül ediyoruz, sana, bize yağmur ver.» Ve böylece yağmur yağıyordu. Zira eğer Peygamberin bu Dünyadan ukbaya intikal etmesinden sonra Peygamberle tevessül caiz olsaydı sahabiler Peygamberi bırakıp amcası Abbas'a gitmezlerdi. Belki sahabiler:

«Yarab! Biz senin Peygmaberinle sana tevessül ediyoruz bize su ver! diyeceklerdi». Eğer en küçük bir cevaz dahi olduğunu bilseydiler, Resûlüllah'ı bırakıp Hz. Abbas ile tevessül etmeden onları tenzih ediyoruz. Onlar İslâm'da en önde insanlar olmakla beraber, hepimizden daha iyi Allah'ı hepimizden daha iyi Resûlüllah'ı tanımalarına, Resûlüllah'ın da Allah'ın da haklarını ve dua'da ne kısım meşrudur, ne meşru değildir bilmelerine, zaruret ve sıkıntı içerisinde olup üzüntülerinin giderilmesini, zahmetin kolaylaştırılmasını ve yağmurun gelmesini her yolda ve her çareye başvurarak aramalarına rağmen Resûlüllah'a tevessül etmemeleri açık bir delildir ki, meşru olan onların yaptığıdır. Onun dışındakiler meşru değildir.

TEVESSUL'DA BAŞKASI RESÛLÜLLAHA KIYAS EDİLİR Mİ?

Resûlüllah'tan başka diğer mukaddes ruhları Resûlüllah'a kıyas etmek, münafık bir kimse hariç, hiç kimse tarafından aradaki fark inkâr edilmemesine rağmen, bu kıyası yapmak teslim edilecek bir davranış değildir. Buna ilâveten deriz ki, sen daha önce ister diri olsun ister ölü, Resûlü Ekrem ile Allah'a yemin verdirmenin hakkında herhangi bir nassın olmadığını öğrendin.

Sakın Buhari'nin haberinde diri olduğu halde Resûlüllah ile de diğer mukaddes ruh sahibleri ile de Allah'a yemin verdirmenin sıhhatli oluşuna dair delil vardır. Birinci şıkkın delili, Hz. Ömer'in: **«Biz senin Peygamberinle tevessül ediyorduk»** sözüdür. İkincisinin delili ise,

Hz. Ömer'in: **«Biz senin Peygamberinin amcasıyla tevessül ediyoruz»** sözüdür denilmesin!.. Çünkü tevessül burada yemin verdirmek babında değil, şefâat taleb etmek cinsindendir. Yani şahıstan ricada bulunuyor ve şefaat taleb ediliyor ki, Allah'tan dua ve şefaatının kabul olmasını taleb etsin diye söylenildi. Bu yorumu takviye eden delil şudur: Hz. Abbas dua etmeye, sahabeler de duasına «AMİN» demeye yağmur yağıncaya kadar devam ettiler.

Müceddid İbni Teymiye, şahısla tevessül etmek, şahsa teveccüh etmek veya şahısla teveccüh etmek de istılah hasebiyle icmal ve iştirak vardır. Sahabelerin lügatinde bunun mânâsı şahıstan dua ve şefaat dilemektir. Teveccüh ve tevessül, hakikatte şahsın duası ve şefaatiyle olur. Bu da mahzurlu değildir. Halkın çoğunun lugatinde ise, mânâsı; onunla Allah'tan istemek ve onunla Allah'a yemin verdirmektir. İşte esasen mücadele yeri bu noktadır. Bu hususdaki hükmü bildin.

Kişinin:

«Ey Allah'ım! Filan adamın mertebesiyle (mertebesinin hürmetiyle) istiyorum» demesi de gayri meşru yeminlerden sayılmıştır. Çünkü seleften hiç kimsenin böyle dua etmesi varid olmamıştır. İbni Teymiye devamla şunları kaydediyor:

«Ancak Allah ile onun isim ve sıfatlarıyla yemin edilir. Denilir ki, «Senden istiyorum, muhakkak hamd senindir, senden başka mabud yoktur. Ey Allah! Ey Mennan! Ey yer ve göklerin bedii. Ey celâl ve ikramın sahibi! Ey hayyu-kayyum! Senden istiyorum. Şüphesiz ki sen birsin, samed olan Allah'sın. O Allah ki, doğurmamış ve doğrulmamıştır. Ona denk olarak hiç kimse yoktur. Senden istiyorum, her isimle ki, o isim senindir, sen onunla nefsini isimlendirmişsin.» hadisi sonuna kadar okudu. Ve buna benzer me'sur (yani Peygamberden gelen) dualar edilir.

Avamı nasın zikrettiği **«Allah nezdinde sizin bir ihtiyacınız olursa Cenab-ı Haktan onu benim mertebemle isteyiniz. Şüphesiz benim mertebem Allah'ın katında büyüktür»** hadisi ise, ehli ilimden hiç kimse rivayet etmemiştir. Hadis kitablarının hiçbirisinde yoktur. Kuşeyri'nin, Marufu Kerhi talebelerine:

«Eğer sizin Allah katında bir ihtiyacınız varsa benimle Allah'a yemin verdiriniz. Çünkü ben sizinle Allah'ın arasında vasıtayım» dediğini rivayet etmesine gelince; bunun hadîs âlimleri katında dayanılacak bir senedi şimdilik bulunmamaktadır.

İbni Mace'nin, Ebu Said el-Hudri'den, o da Resûlüllah'tan, namaza giden bir kimsenin duası hususunda rivayet ettiği:

«Ey Allah'ım! Ben senden senin üzerinde isteyicilerin hakkı bulunanla istiyorum, bu adımlarımın hakkı ile istiyorum. Ben yol kesici olarak, saldırgan olarak çıkmadım. Gösteriş ve başkasına duyurmak için çıkmadım. Senin öfkenden korkarak ve senin rızanı talebederek çıktım. İstiyorum ki beni ateşten kurtarasın, cennete dahil edesin» hadisin senedinde «El-Ufi» bulunur. El-Ufi'de zafiyet vardır. Şayet bu, Resûlü Ekrem'in kelâmı ise, bu hadiste şu denilir:

Diliyenlerin Allah üstündeki hakkı, Allah'ın onların duasını kabul etmesi demektir. Allah'ın taatinde atılan adımların hakkı, onları sevabdar etmesi demektir. «HAK», burada vaadi sabit (yani oluşu muhakkak olan) nesne demektir. Bu da fazilettir, Cenab-ı Hakka vacib olmak ona bir farz değildir. Nitekim Cenab-ı Hak:

«Bizim üzerimizde müminlerin yardımı haktır» (ER-Rum. 47) âyetinde de «hak»kı fazilet yönünden kullanmıştır, vücub ve farz yönünden değildir. Sahih'de Müaz'ın hadisinde: **«Allah'ın kullar üzerindeki hakkı ona kulluk yapmaları ve ona birşeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah üzerindeki hakkı, eğer bunu yaparlarsa, onlara azab vermemesidir.»** Yani onlar hakkındaki merhameti, onlara azab vermemesidir. Öyleyse hadisdeki istek — bu takdirde — isabet ve icabetledir. Yani beni sevabtar et, duamı kabul et. İsabet ve icabet ise, Cenab-ı Hakkın fiili sıfatlarındandır. Bunlarla Allah'tan birşey istemek; şüphesiz ki caizdir. Bu sual istiaze gibi olur. Resûlüllah'ın şu hadisinde:

«Senin rızan vasıtasıyla, senin öfkenden sana sığınıyorum. Senin afiyetlerin yardımıyla, senin cezandan sana sığınıyor ve korunuyorum. Seninle senden (azabından) korunuyorum.»

Allah'ın muafatıyla istia'zenin sıhhati sabit oldukça, isabet ve icabetini istemek de sıhhatli olur.

Bunun benzerine, üç kişinin (yani Eshab-ı Kehfin) Cenab-ı Haktan amelleriyle istemeleri yorumlanır. Buna rağmen amellerle tevessülün mânâsı; amellerin hedefinin oluşmasına sebeb olmaları demektir. Şüphe yoktur ki, salih ameller Cenab-ı Hakkın bizler için sevabı vermesine sebeptirler. Fakat şahısların zatları böyle değildir. Yani onlar sevabdar olmamıza vesile olamazlar. Halk bugün, Cenab-ı Hakka başkasıyla yemin verdirmekte ifrat derecesine gitmişlerdir. Ulu orta insanlarla, Allah katında değeri olmayan kimselerle Allah'a yemin verdirmeye kalkışıyorlar (!) Halbuki o söyledikleri adamın Allah katında bir hurma danesinin içerisindeki iplik kadar kıymeti yoktur. Bundan daha tehlikelisi hastalarına şifa versin ve fakirlerini zengin etsin diye kabir sahihlerinden istiyorlar. Kaybolanlarını geri versinler, zahmetleri kendilerine kolaylaştırsınlar diye Şeytanları şu haberi onlara vahyediyor:

«Emirlerde hayrete düştüğünüz zaman kabir ehline müracaat ediniz!»

Bu hadis Peygamberin kesesinden uydurulmuştur. Resûlüllah'a yapılan bir iftiradır. Bütün hadis ehlinin icmaiyle, ittifakıyle iftiradır. Hiçbir âlim bunu rivayet etmemiştir. Hiçbir hadis kitabında, (yani itimad edilecek hadis kitabında) bu yoktur. Resûlü Ekrem **«Kabirleri mescid yapmayı yasaklamıştır ve böyle yapana lânet etmiştir.»** Böyle yapan bir Peygamber nasıl **«kabir sahiblerinden yardım taleb ediniz»** der?

Ey Allah'ım! Bu uydurmasyon hadis büyük bir buhtandır.

Ebu Yezid el Bistami'den (K.S.) rivâyet edilmiştir:

«Mahlûkun mahlûktan taleb etmesi, mahkûmun mahkûmdan taleb etmesi gibidir.»

Seccad'ın kelâmından:

«Muhtacın muhtaçtan istemesi reyde hamakat ve akılda dalalet ve sapıklıktır.»

Hz. Musa'nın duasından:

«Ey Rab, sanden taleb edilir.»

Resûlü Ekrem, İbni Abbas (R.A.)'a hitaben buyurdu:

«Yardım taleb ettiğin zaman Allah'tan taleb et. Çünkü Cenab-ı

Hak «Ancak sana ibadet eder, ve ancak senden yardım taleb ederiz» diyor.»

Bütün bunlardan sonra, Resûlüllah'ın CAHİYLE (Allah katındaki mertebesiyle) ister hali hayatında, ister hali mematında (ölümünde) olsun, tevessül etmekte bir beis görmüyorum. Çünkü, Cah'tan, Allah'ın sıfatlarından birisine dönüşen mânâ kastediliyor. Meselâ: CAH'tan tam ve reddedilme ihtimalini ortadan kaldıran ve şefaatin kabulünü gerektiren sevgi kastedilebilir. Böylece kişinin:

«Yarab! Senin Habibinin cahıyla sana tevessül ediyorum (yalvarıyorum) ki, benim ihtiyacımı bana veresin» sözünün mânâsı:

«Ey Mabudum! Senin Peygamberine olan muhabbetini, ihtiyacımı bana vermekte vesile kılıyorum, demektir.» Bu söz ile **«Yarab! Senin rahmetinle sana tevessül ediyorum ki, sen falan işi bana yapasın.»** sözü arasında fark yoktur. Çünkü mânâ **«Yarab! Senin rahmetini, filan işin yapılması için vesile kılıyorum»** demektir. Kişinin, bu mânâda olmak şartiyla, Resûlüllah'ın CÂH'iyle Allah'a yemin verdirmesinde bir beis görmüyorum.

Resûlüllah'ın hürmeti ile Allah'a yemin verdirmek veya birşey istemek, onun CÂH'iyle yemin verdirmek ve istemek gibidir. Yani mânâ değişmez. Ama Resûlüllah'ın mücerred şahsıyla tevessül etmek veya yemin verdirmekde bu hüküm cari olmaz.

Evet, hiçbir sahabiden Resûlün CÂH ve hürmet ile tevessül ettikleri nakledilmemiştir. Bunun nedeni; halkın yeni putperestlikten çıkması, dolayısıyla kalblerine birşeyler gelebilir korkusudur. Nitekim Resûl-ü Ekrem bu korkudan dolayı Kâbe'yi yıkıp yeniden Hz. İbrahim'in temelleri üzerine yapmadı. Bu durum Sahihte sabittir. Benim yukarda zikrettiğim mânâda, Resûlüllah'ın CÂH ve hürmetiyle şefaat edilir, yemin verdirilir deyişim, bazı kimselerin iddiasını defetmek içindir. Çünkü onlar; geniş CÂH sahibi bulunan Resûlüllah'ın CÂH'iyle dahi tevessül edilmez, dediler. Yoksa ben me'sur duaları bırakıp da böyle şeyleri kullanmak daha üstündür demek istemiyorum. Bu fikre kaymıyorum. O me'sur dualar ki, Kur'an onları bize getirmiş, Sünnet onları bize nakletmişitr. Hiçbir insaf sahibi şüphe etmez ki, Allah'ın ve Resûlü'nün öğrettiği, sahabe-i kîramın gittiği ve sahabeden sonra ge-

len tâbinin kabul ettiği daha efdal, daha derleyici, daha yararlı ve daha sağlamdır. Binaenaleyh denilen — ister haklı olsun ister yalan — denilmiştir.

Burada iki emir kaldı: a) Resûlüllah'ın gayrisinin câhiyle tevessül etmek, Resûlüllah'ın câhiyle tevessül etmek gibi zararsızdır. Lâkin şu şartla: Eğer mutevessil (Hz. Ebu Bekr Sıddîk gibi) Allah katında kesinlikle câhi olan bir insanın câhini kullanarak bu tevessülü yaparsa bu tevessülde bir beis yoktur. Ama kesinlikle Allah katında Câhi var mıdır, yok mudur bilinmiyenlerin câhiyle tevessül etmek zımni bir hükmü Allah'ın kesesinden uydurmak ve tahakkuk edilemeyen bir şeyi Allah'a maletmek mânâsında olduğu için caiz değildir. Bu da Allah'a karşı büyük bir cüret oluyor.

b) Halk Allah'tan — ister diri olsun, ister ölü — başka kimseleri çokca çağırıp durmaktalar: Meselâ: **«Ey efendim filan zat! Beni kurtar!»** derler. Bu ise, mübah ve dinen caiz olan tevessülden değildir. Müminin haline uygun olanı, böyle şeyleri konuşmamaktır. Bu korunun etrafında dahi dolaşmaması lâzımdır. Çünkü aniden içine girebilir. Bu tür tevessülü bazı âlimler şirkten saymışlardır. Eğer şirkten değil ise, şirke yakındır. Benim kanaatime göre bunu söyliyen bir kimse, inanıyor ki, o çağrılan ister diri olsun, ister ölü, gaybi biliyor. Sözünü işitiyor. Bizzat veya başka vasıtalarla hayrı celb eziyeti de def edebilir. Aksi takdirde niçin onu çağırıyor? Niçin ağzını açıyor. Eğer böyle bilmeseydi ağzını bile açamazdı. Fakat bu durumda Rabbinizden gelen büyük bir belâ ve felâket vardır. En akıllı hareket, bu tür çağrıdan sakınmak. Ancak Allah'tan istemektir. Zira kuvvet sahibi, zengin, feâl, dilediğini yapan Allah'tan herşey istenir.

Kim ki, Tabarani'nin Mu'cem'inde rivayet ettiği:

«Resûlü Ekremin zamanında bir münafık vardı. Müslümanlara eziyet veriyordu. Hz. Ebu-Bekri Sıddik (R.A.): «Kalkınız, gidelim. Resûlü Ekrem'den istiğase edelim ki; bu münafıkın şerrinden kurtulalım» dedi. Böylece Resûlüllah'a geldiler. Resûlüllah onlara:

«Benimle istiğase edilmez. Ancak Allah ile istiğaşe edilir.» dedi. Bu hadisin sırrına vakıf olursa, şüphe etmez ki, kabir sahiblerinden

istiğase etmek kesinlikle yasaktır. Çünkü kabir sahibleri, eğer said iseler, Allah'ın nimetleriyle ve Cennetlerde gezmekle meşguldürler. Bu dünya âlemine bakmaya tenezzül bile etmezler. Eğer şâki iseler, azabları onlara yeter. Ateşte onlar hapsedilmişlerdir. Kendilerini çağıranlara cevap vermeye zamanları yoktur. Çağıranların sözlerine kulak vermeye fırsatları bulunmuyor. O halde, bunlarla istiğase, kesinlikle sakınılması farz olan bir durumdur. Böyle bir şeyi yapmak akıl sahiblerine uygun değildir. Sakın bir mahlûka istiğase eden bir kimsenin ihtiyaçlarının bazan yerine getirilmesi, isteğinin kendisine verilmesi seni aldatmasın, zira böyle yapmak, Cenab-ı Hakkın o kulu için büyük bir fitne ve denemesidir. Bazan da şeytan, isteyenlere o mahlûkların suretinde görünür. İsteyen de zanneder ki, bu gördüğü çağırdığı insandır ve kerâmeten kendisine görünmüştür. Fakat nerede o olacaktır? O değildir. Belki şeytandır ve onu aldatıyor. Ona havasını süslü gösteriyor. Bu, putların abidlerini aldatsın diye şeytanın putlara girip konuşması gibidir. Bazı cahiller «Bu, ruhun (çağrılan insanın ruhunun) gelmesidir. Veya bir melek onun sûretinde ona kerâmeten görünür» dediler. Fakat onların bu hükmü, çok pis bir hükümdür. Çünkü gelişmek ve belirmek, her ne kadar mümkün iseler de, fakat bu sûretin, benzerinde ve bu cerimenin irtikâbı anında değildir. Cenab-ı Hakkın isimleri hürmetine Allah'dan istiyoruz ki bizi bu işlerden korusun. Onun lütfuyla ona tevessül ediyoruz ki, bizi ve sizi en güzel yolda götürsün. (1)

(35) «Allah yolunda düşmanlarıyla imkânlarınız nisbetinde cihad ediniz. Umulur ki felâha kavuşursunuz.» Yani ebedi nimetlere nail olmak, her pislikten kurtulmak suretiyle felâha kuvuşursunuz.»

(36) «Şüphesiz ki küfrü seçenler, eğer yeryüzünde ne varsa hepsine» (mallarına, hazinelerine ve yer altı hazinelerinin, hepsine) **«sahib iseler ve Cenab-ı Hak tarafından onun bir misli daha onlara verilirse ve bütün bu dünyalıklarını kıyâmet gününün azabından kurtulmak için verseler, onlardan, kabul olunmaz.»** Yani küfür hiçbir şeyle kalkmaz. Kâfir olarak ölen bir insanın artık ebediyyen azaba duçar olması muhakkak oluyor.

(1) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî Cild: 6-126-129-Darul-İhya Beyrut-Tarihsiz

(36) **«Onlar için elem verici bir azab vardır.»** Bu ibareden maksad, onların azabı lâzımdır (ayrılmaz) ve daimdir. Onlar hiçbir şekilde kurtulamazlar..

Müslim ve Buhari ittifakla Enes'ten rivayet etmişlerdir.

Cenab-ı Hak, Cehennemliklerin en hafif azab görenine soruyor:

«Eğer bütün dünya senin olsaydı, onu fidye olarak bu azabtan kurtulmak için vermek ister miydin?»

«Evet. Ey Rabbelâlemin, isterdim, der.»

Cenab-ı Hak soruyor:

«Senden bunun daha kolayı olanı istedim. Sen o zaman Adem'in sulbündeydin. Senden istedim ki, bana ortak koşmayasın ve buna karşılık seni Cehenneme göndermeyeceğim, Cennete göndereceğim. Sen imtina ettin. Bunu kabul etmedin. Ve ortak koşmakta ısrar ettin.»

Bu lâfız Müslim'indir. Buhari'nin rivâyetinde ise:

«Kıyâmet gününde kâfir getirilir ve kâfirden sorulur:

— Acaba, senin görüşüne göre, yeryüzü dolu altının olsaydı, onu verip Cehennemden kurtulmak ister miydin?

— Evet, ya Rabbelâlemin, der.

O zaman kâfire denilir:

«Bundan daha kolay olanı senden istenildi. O da bana (Allah'a) ortak koşmamandır. Fakat kabul etmedin, ille yapacağım diye ısrar ettin.»

يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ
مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ
فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ
اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا
الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ
الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ
الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ
آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ
يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ
فَاحْذَرُوا ۚ وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ
شَيْئًا ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ
فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

«(37) Onlar, ateşten çıkmayı isterler. Fakat çıkamazlar. Onlar için daimi bir azab vardır.»

«(38) İşlediklerinin cezası ve Allah tarafından onlara bir tenkil olarak hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının elini kesiniz. Allah hükmünde galib ve hakimdir.»

«(39) Kim ki, zulümünden sonra tevbe edip islahı hal ederse, şüphesiz ki, Allah onun tevbesini kabul eder. Şüphesiz ki, Allah çokça affedici ve merhamet sahibidir.»

«(40) Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O dilediğine azab eder ve dilediğini bağışlar. Allah herşeyin üzerinde kadirdir.»

«(41) Ey Resûl! Sakın inanmadıkları halde ağızlarıyla «İNANDIK» diyenlerden ve Yahudilerden küfür içinde yarışanlar seni üzmesinler. Onlar durmadan yalan dinlerler ve senin huzuruna gelmeyen başka bir kavim için, casusluk edenlerdir. Kelimeleri yerlerinden tahrif ederek değiştirirler. «Eğer size şu fetva verilirse, onu kabul edin, verilmezse sakınınız» derler. Allah kimin fitneye düşmesini dilerse asla sen onun lehine Allah'tan hiçbir şeye sahib olamazsın. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah kalplerini temizlemek istememiştir. Onlar için dünyada bir perişanlık, âhirette de büyük bir azab vardır.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

CEHENNEM AZABI KÂFİR İÇİN EBEDİDİR

Yezid el-Fakir diyor: Sahabi Cabir bin Abdullah'tan:

«Siz, Muhammed'in arkadaşları, «Bir kavim Cehennemden çıka-

caktır» diyorsunuz. Oysa Allah (37) «Onlar Cehennemden çıkmaz» buyuruyor. Ne dersiniz?» diye soruldu.

Cabir, cevab olarak:

— Siz âmm (genel) olan kelimeyi hâs kılıyorsunuz. Has olan kelimeyi de âmm kılıyorsunuz. Bu âyet ancak kâfirler hususunda nazil olmuştur» deyip âyeti sonuna kadar okudu. Böylece anlaşıldı ki bu âyet özel olarak kâfirler hakkında nazil olmuştur. «Ateşten çıkanlar» ise, müminlerin âsileridir. Ayetteki — MÜKİYM — kelimesi, Daim ve Sabit mânâsını taşıyor. Bu âyetin iki tevili vardır: a) Kâfirler Cehennemden çıkmak isterler, fakat çıkamazlar. Zira denildi ki, ateş dalgaları onları yukarıya çekiyor, onlar oraya vardıklarında ateşten çıkmak istiyorlar. Fakat buna muktedir olamazlar. Ve tekrardan ateşe dalıyorlar. b) İkinci yorum; onlar çıkmayı kalbleriyle temenni ederler. Fakat çıkmazlar.

Bu otuz yedi nolu âyeti, gördüğün gibi kâfirler hakkındadır. Öyleyse **«Müminlerin Cehennemden çıkmaları için şefaat edilir»** hadisiyle çelişki teşkil etmez. Az bir imana sahib olan bir kimseye bu malûmdur. Müslim, İbni Munzir ve İbni Merduveyh Cabir bin Abdullah'tan rivayet ettiler: Resûlü Ekrem:

«Cehennemden bir kavim çıkar, Cennete girerler» dedi.

(38) «Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesiniz...»

Bu âyetin tefsiri:

İbni Said:

— Bu âyet, Ömer bin Ubeyrek hakkında nazil oldu. Onun meselesi Nisa sûresinde geçti.

— ES-SARIK — ve — ES-SARIKA — kelimeleri mübtedadırlar. Haberleri mahzuf (düşürülmüş) tür. Yani «onların hükümleri, sizin üzerinizde okunacak şu gelecek âyetlerdedir. Veya ikisi mübtedadır. Haberleri ise — FAKTAU' EYDİYE HUMA — cümlesidir. Yani ikisinin elini kesiniz. Kesilmesi istenen elden maksad, sağ eldir. Hasan, Şa'bi' ve Es-Süddi böyle dediler. Abdullah bin Mesud'un kıraatında — SAĞ — kelimesi varid olmuştur. Bu da, kesilmesi istenen elin sağ el olduğunu takviye etmektedir.

İslâm gelmezden önce de, hırsızın eli kesilmiştir. İslâm'dan önce ilk el kesen Velid bin Muğire'dir. İslâm'da da Cenab-ı Hak hırsızın elinin kesilmesini emretti. Resûlüllah tarafından İslâm'da ilk eli kesilen hırsız, Adiy oğlu el-Hıyar'dır. Nevfel bin Abdimenaf'ın torunu ve Resûlüllah'ın akrabasıdır. Kadınlardan da Beni Mahzum kabilesinden Süfyan kızı Mürre'dir.

KESİLMEYE SEBEB OLAN MALIN MİKDARI

Ebu Bekr Sıddık, gerdanlık çalan hırsızın sağ elini kesti. Hz. Ömer, Abdurrahman bin Semurre'nin kardeşinin elini kesti. Burada ihtilâf yok. Ayetin zahirinden her hırsızın ve her şeyi çalanın elinin kesilmesinin emredildiği anlaşılıyor. Fakat hüküm öyle değildir. Çünkü Resûlü Ekrem bir hadisinde:

«Ancak hırsızın eli, DİNAR'ın dörtte birini veya daha fazlasını çalarsa kesilir. (Dörtte birden aşağı olursa kesilmez)» dedi.

Öyle ise erkek hırsızlardan maksad, bazı hırsızlar, hırsız kadınlardan da maksad, bazı hırsızlardır. Ancak hırsızın eli, Dinar'ın dörtte birini veya o kıymette bir şey (korunduğu yerden) çalarsa kesilir. Bu, Hz Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin görüşüdür. Ömer bin Abdülaziz, Leys, Şafiî ve Ebu-Savur da bu görüştedirler.

İmamı Malik de «Dinarın dörtte birinde veya üç dirhem kadar olan malda el kesilir» dedi. Eğer iki dirhemi çalar ve onlar da, dinarın dörtte birine eşitseler, dahi eli kesilmez. Diğer çalınan mallar, ancak üç dirhem kıymetinde olursa, hırsızın eli kesilir.

İmamı Ahmed ve İshak: Eğer altın çalarsa, altının dörtte birini çalması lâzımdır ki, eli kesilsin. Eğer altın ve gümüşten başka bir şeyi çalarsa, çaldığının kıymeti de Dinar'ın dörtte biri veya üç dirheme eşitse eli kesilir.

İlk görüşü paylaşanların delili, İbni Ömer'in şu hadisidir: **«Adamın birisi bir kalkan çaldı. Hırsızı tutup Resûlüllah'a getirdiler. Hz. Peygamber kalkana kıymet biçmelerini emretti. Üç dirheme eşit geldi. Bunun üzerine elini kestirdi.»**

İmam Şafîi; Hz. Aişe'nin «Dinarın dörtte birinde el kesilir» hadi-

sini asıl ittihaz etmiştir. Ve çalınan diğer mallar da üç dirhemle değil; bununla takdir edilecektir» demiş. Ve İbni Ömer'in hadisiyle amel etmeyi terketmiştir. Çünkü sahabeler Resûlüllah'ca elinin kesilmesine sebeb olan kalkanın kaç para ettiğinde ihtilâf etmişler: İbni Ömer üç dirhem, İbni Abbas on dirhem, Enes beş dirhem eder, dedi. Fakat Hz. Aişe'nin, «Dinar'ın dörtte biri» konusundaki hadisi sahih ve sabittir. Aişe validemizden geldiğinde hiç ihtilâf etmemiştir. Ancak bazıları, hadis Aişe (R.A.) üzerinde durdu, dediler. Bazıları da Resûlüllah'a kadar hadisi çıkararak merfudur, dediler. Ref edenler, sözüne ve adaletine güvenilir kimselerdir, dedi. Ebu-Amir ve başka hadisciler bu durumu böyle bildirdiler.

Eğer, Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den Resûlü Ekrem'in:

«Allah hırsıza lânet etsin. Bir yumurtayı çalıyor eli kesilir. Bir ipi çalar eli kesilir» hadisini rivâyet ettiler. Bu hadis de âyetin zahirine uygundur. Çünkü, âyetin zahirinden, çalınan ister az, ister çok olsun, çalanın eli kesilir, diye anlaşılır, deseler, cevab olarak deriz ki:

Bu hadis, TAHZİR (sakındırmak) içindir. Yani hırsızlığın azından da çoğundan da Resûlü Ekrem insanı korkutmuş ve uzaklaştırmıştır. Nitekim Cenab-ı Peygamber, tesvik için çoğun yerinde, azı kullanmıştır:

«Kim ki, kuş yuvası kadar dahi olursa, Allah için bir mescid bina ederse, Allah o kimseye Cennette bir ev bina eder.» İşte burada az ile çoğa teşvik vardır.

Bir de hadisde bahsi geçen yumurtadan maksad, kıymeti Dinarın dörtte birine eşit olan demir yumurtadır. Yani demir parçasıdır. İpten maksat, gemi ipleri gibi bir kaç dirheme eşit olan iptir, demişlerdir.

HANGİ MALIN ÇALINMASI KESİLMEYE SEBEBDİR

Cumhuru nasa göre, mallar ancak malın saklandığı kese ve kasa gibi yerlerden çıkarılırsa, el kesilir. Ortalıktaki mal çalınırsa, el kesilmez. Hasan bin Ebul-Hasan, bir evdeki elbiseleri, hırsız toplar, götürürse, eli kesilir. Çünkü elbiseler saklandığı yerden alınmıştır. Zi-

ra ev'dedir. Başka bir görüşünde de, diğer âlimler gibi, «Ancak keseden ve kasadan (yani malın gizlendiği yerden) çalınırsa, el kesilir» deyip daha önceki fikrinden vazgeçti. Böylece de ittifak hasıl oldu. Malın korunduğu yerden maksad, halkın örf ve âdetinde mal saklamak için hazırlanan yerlerdir. Paranın korunduğu yer ayrıdır, diğer şeylerin saklanma yeri ayrıdır.

Ehli-zahire göre, bir mal isterse saklandığı yerden, isterse başka yerden çalınsın, çalanın eli kesilir, demişlerdir. İmam Malik, Muvatta'da Abdullah bin Abdurrahman bin Ebul Hüseyin Mekki'den rivâyet ediyor: Resûlüllah, **«Ağaçlarda asılı bulunan meyveden, dağdaki ağıllardan mal çalınırsa el kesilmez. Eğer o mal, (esas) istirahat yerine veya harmana getirilmiş ve aynı zamanda kalkan'ın sekizde birine denk gelen bir malsa, el kesilir»** buyurdu. Abdullah bin Amr, Hz. Peygamberden rivâyet etti:

«Ağaçtaki meyvenin çalınmasında el kesilir mi» diye soruldu. Cenab-ı Peygamber cevab olarak:

«İhtiyaç sahiblerinden birisi onu, ihtiyacını defetmek için yerse, ondan bir file doldurup götürmezse eli kesilmez. Ondan bir şeyi (file dolusu) toplayıp götürenin ise, eli kesilir. Ondan aşağı çalan ise, iki misli ğarame ve cezaya mahkûm edilir» dedi.

Başka bir rivayette:

Malî ceza yerinde uyarılması için sopalara mahkûm edilir, denilmiştir.

Alimler «Sopa vurmak hükmü sonra neshedildi, onun yerine el kesme hükmü geçti» dediler.

Ebu Amr, **«iki mislinin ğaramesine çarpılır»** hükmü neshedilmiştir. Çünkü hiçbir fâkihin böyle dediğini bilmiyorum. Ancak Hz. Ömer, Hâtib bin Ebi Beltea'nın unu meselesinde böyle hüküm ettiği rivayet ediliyor. Malik de bu rivâyeti nakletti» dedi.

Ahmed bin Hanbel'den de böyle bir rivayet var. Fakat halkın üzerinde durduğu, **«Bir misliyle cezaya çarptırmaktır»**. Zira Cenab-ı Hak:

«O halde size saldırana saldırdığı kadar siz de ona saldırınız..» (el-Bakara: 94) buyurmuştur.

Ebu Davud, Saffan bin Umeyye'den rivayet ediyor:

Mescidde uyuyordum. Altımda otuz dirhem kıymetinde yünlü bir elbisem vardı. Bir kişi geldi, onu benden çaldı. Kişi yakalandı ve Resûlüllah'ın huzuruna getirildi. Cenab-ı Peygamber, elinin kesilmesini emretti. Resûlüllah'a geldim (yalvararak):

«Otuz dirhem için onun elini nasıl kesersin? Ben ona sattım ve parasını sonra almak üzere geciktiriyorum» dedim.

Cenab-ı Peygamber:

«Bu, bana getirilmezden önce niçin olmadı?» diye hayıflandı...

Böylece sabit oldu ki, mescidden hırsızlık da el kesmeyi gerektirir. Zira Ebu Hanife hariç mescid ile kabir, başka âlimlere göre «HIRZ» (malın saklandığı yer) olarak kabul edilmiştir. Caminin hasırlarını çalan bir kimsenin eli kesilir. İsâ, İbnu-Kasım'dan bunu rivâyet etti: (1)

Caminin kapısı yoksa dahi. Cami HIRZ sayılıyor. Eğer mescidin kapıları çalınırsa, yine çalanın eli kesilir.

EL KESMEKLE BERABER MALDA GERİ ALINIR MI?

El kesilmesiyle beraber ğarame (malın karşılığı) da verilecek midir? Bu hususda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Ebu Hanife **«verilmez»** dedi. İmam Şafii, **«verilir»** dedi. İmam Ahmed ve İshak da İmam Şafiî gibi söylediler. Maliki âlimleri, **«Eğer mal bilfiil meydanda ise, verilir, telef olmuş ise, duruma bakılır: Eğer hırsız zengin ise, ğarame gereklidir. Fakir ise, artık ona bir borç yükletilmez»** demişlerdir.

Hırsızın hırsızdan çalmasında da «el kesme» cezası tatbik edilir mi? Şafiî, «İkinci hırsızın eli kesilmez. Çünkü o, malın sahibi olmayan bir kimseden çalmıştır. HİRZ olmayan bir yerden almıştır.» dedi. Malikiler, «kesilir» demişler. Çünkü malın üzerinde mülkiyet devam eder. İlk çalanın eli, sanki yokmuş ve sanki sahibinin elindeymiş gibi bir hüküm taşır. Bu tarzda çalınan malda ikinci hırsızın eli kesilir. Aynı şeyde hırsızlık tekerrür ederse, çoğunluğa göre, ikincide de eli keşilir.

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-164-165-Darul-Kâtip 1368 Kahire

Ebu Hanife'ye göre aynı şeyi ikinci kez çalmasında eli kesilmez. Fakat Kur'an'ın geneli bunu vacib gösteriyor. Ve Ebu Hanife'nin aleyhine delil oluyor. Ebu Hanife, «el kesilmezden önce hırsız çalınan malı satın alırsa, veya ona hibe edilirse, yine eli kesilmez» demiştir. Daha önce bahsi geçen Saffan hadisi belki de Ebu-Hanife'nin nezdinde sabit veya menzuru âlileri olmamıştır. Veya meselâ Kadiye intikal etmezden önce hüküm böyledir demiştir. Zira Ebu Hanife denildi mi biraz durmak gerekir.

Mushaf çalanın elinin kesilip kesilmeyeceğinde ihtilâf edilmiştir. Şafiî, Ebu Yusuf ve Ebu Sevr'e göre «kesilir». İbni Kasım da böyle dedi. Numan'a göre «kesilmez». İbni Munzir'e göre «kesilir.»

Ana-babanın, evlâtlarının malını çalması halinde elleri kesilmez. Çünkü Resûlü Ekrem:

«Sen ve malın babana aidsiniz» buyurmuştur. Fakat çocuk ana ve babanın malını çalarsa eli kesilir. Bazı müctehidler de, «kesilmez» demişler. Bu ictihad, Mâlik'in talebeleri Vehb ile Eşheb'in içtihadıdır. Çünkü çocuk, adet bakımından babasının malında tasarruf eder. Bir de köle, efendisinin malını çalarsa, eli kesilmez. Öyleyse çocuk da babasının malını çalarsa eli kesilmez, demişlerdir. Dede, torununa aid olan malı çalarsa, İmam Malik'e göre eli kesilmez. Zira İmam Malik **«İster anne tarafından dedesi olsun, ister babası tarafından olsun, nafakaları vacib olmamasına rağmen dedelerin, torunlarının mallarını çalması halinde ellerinin kesilmemesi bana daha sevimli gelir»** demiştir. Başka akrabaların ise elleri kesilir. Açlıktan dolayı hırsızlık yapanın eli kesilmez. Ebu Hanife; hala, teyze, kızkardeşi gibi mahremlerin çalmasında el kesmek yoktur. Ebu-Sevir'de bu görüşe katıldı. İmam Malik, Şafiî, Ahmed ve İshak «kesilir» dediler.

SAVAŞ HALİNDEYKEN ÇALMAYA CEZA TATBİK EDİLİR Mİ?

Savaş halinde el kesilir mi? Cezalar tatbik edilir mi? Malik ve Leys'e göre, tatbik edilir. Hazer ve savaş arasında fark yoktur, ister İslâm memleketi olsun, ister Darulharb olsun.

El-Evzai, bir askerin başında harbe giden kumandan eğer, her-

hangi bir şehrin emiri değilse, el kesmek cezası hariç, başka hadleri tatbik eder.

Ebu Hanife, ordu düşman arazisinde ise, onların üzerinde de bir emir varsa, ol kumandan aynı zamanda Mısır, Şam, veya Irak veya benzeri bir memleketin emiri ise, hadları tatbik eder. Aksi takdirde etmez. El-Evzai ve onun fikrini paylaşanlar; Cünad İbni Ebi Umeyye'nin hadisiyle istidlal ettiler. «Biz, Ertat oğlu Busr'la beraber bir deniz savaşındaydık. Bir hırsızı getirdiler. İsmi «Misdar» idi. Bir dişi deve çalmıştı. Busr: Resûlüllah'tan dinledim, **«Harpte eller kesilmez»** buyurdu. Eğer bu hadis olmasaydı elini keserdim.» dedi.

Lâkin bu hadisin râvisi Busr, Resûlüllah'ın zamanında doğmuştur. Fakat Hz. Ali ile arkadaşları hakkında kötü haberleri olduğundan ötürü Yahya bin Mu'in, **«Busr bin Ertat kötü bir kişidir. Onun hadisine itibar edilmez»** dedi.

Savaş halinde hırsızın eli kesilir, diyenler Kur'an'ın umumundan istidlal etmişlerdir. Sıhhatli olanı da budur.

İSLÂMDA HIRSIZIN HANGİ ELİ KESİLİR?

Önce sağ el kesilir. Sonra ikinci defada, eğer kesmek varsa, sol ayak kesilir. Üçüncü defa sol el, dördüncü defada sağ ayak kesilir. Beşinci defa hırsızlık yaparsa tazir cezası tatbik edilir ve hapsolunur.

Ebu Mus'ab, «Dördüncüden sonra hırsızlık yaparsa öldürülür» demiştir. Ve Nesei'nin Hars bin Hatib'den rivayet ettiği şu hadisten istinbat etmiştir: «Bir hırsız Resûlüllah'a getirildi. **«Onu öldürünüz.»** dedi. **Ya Resûlüllah! O ancak hırsızlık yapmıştır, adam öldürmemiştir ki öldürelim,** diye sorulunca Resûlüllah (S.A.V.)

«Onun elini kesiniz» buyurdu. Sonra tekraren hırsızlık yaptı. Ayağı kesildi. Ebu Bekr devrinde hırsızlık yaptı, ikinci ayağı kesildi. Böylece tüm azaları kesildi. Beşinci defa hırsızlık yapınca Ebu Bekr:

«Resûlüllah, onu öldürünüz, dediğinde bunu daha iyi biliyordu» dedi. Ve onu Kureyş'in gençlerine, öldürülmek üzere, teslim etti. Onların içinde Abdullah bin Zübeyr vardı. Abdullah bin Zübeyr, emir ve baş almayı severdi. Bunun için dedesi Hz. Ebu-Bekre:

«Beni, bu gençlere emir yap» diye ricada bulundu. Hz. Ebu Bekr de onu emir yaptı. O vurduğu zaman, öbürleri de vuruyorlardı. Öldürünceye kadar ona vurdular.

Bir de Cabir'in hadisini delil getirdiler. Cabir Allah'ın Resûlü (S.A.V.):

Hırsızı beşinci defada öldürmeyi emretti. Bunun üzerine onu götürüp öldürdükten sonra leşini çekip bir kuyuya attık. Üzerine taşlar doldurduk» dedi.

Ebu Davud, hadisi rivayet, Nesei de istihraç etmiştir. Nesei, «Bu hadis, münkerdir. Ravilerinin birisi kuvvetli değildir» dedikten sonra: «Fakat, bu babta ben sahih bir hadis de bilmiyorum» diye ilâve ediyor. (1)

İbni Münzir; «Ebu Bekir ve Ömer'den rivayet edilmiştir ki, elden sonra el kestiler, ayaktan sonra da ayak kestiler. Bazıları ikinci kez de sol ayak kesilir. Ondan sonra kesilmek yoktur, dediler. Üçüncü, dördüncü defa hırsızlık yaparsa ancak hapsedilir ve tazir cezası verilir. Bu görüş, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Zahriler de böyle demiş, Hammad bin Ebi Süleyman, Ahmed bin Hanbel de buna katılmışlardır. Zühri: **«Sünnet (hadis) te, bize el ve ayağın kesilmesinden başka bir hüküm gelmedi. Öyle ise sağ el kesildikten sonra artık kesilmek yoktur diyor.»**

İbnul-Arabi, bunu zikrettikten sonra: **«Ata'nın kavline gelince, sahabe ondan önce onun hilâfını söylemişlerdir»** diyor.

Ebu-Davud, Nesei ve Tirmizi'nin rivayet ettikleri bir hadiste: **«Hırsızın eli kesildikten sonra boynuna asılır. Resûlüllah böyle yapmıştı»** diyorlar.

Elinin kesilmesi vacib olduğu halde, hırsız vurup bir insan öldürürse; İmam Malik'e göre, sadece öldürülür. Elinin kesilmesi ise, zaten öldürülmenin içindedir. İmamı Şafiî'ye göre evvelâ eli kesilir, sonra öldürülür. Fakat Şafiî'nin görüşü daha sıhhatlidir. İbnul-Arabi de bunu ihtiyar etmiştir. (2)

---

(1) Böylece bu babtaki rivayetlerin pek sıhhatli olmadığı ortaya çıkmış oldu. Onları nakletmekten maksadımız, sadece bilgi edinmektir. Biline..

(2) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-173-Darul-Kâtip 1368 Kahire

TEVBE İLE EL KESMEK KALKAR MI?

El kesmek tevbe ile kalkmaz. Fakat bir cemaat; eli kesilmeden önce hırsız tevbe ederse, elinin kesilmesi kalkar demişlerdir. Şafiî'lerden bazıları da bunu söylemiş ve İmam Şafiî'ye de nisbet etmişlerdir. **«Ancak siz onlara güç yetirmezden önce tevbe edenler müstesnadır.»** (Maide: 34) âyetiyle istidlal etmişlerdir.

Hırsızlık âyetinde, Allah erkekten başlamış, zina âyetinde ise kadından. Çünkü mal edinme sevgisi erkeklerde daha fazladır. Zina ve şehvet sevgisi de kadınlarda daha fazladır. Bir malı çaldığından dolayı elin kesilmesi ceza olarak verilmiştir. Fakat zinada tenasül uzvunun kesilmesi, ceza olarak verilmemiştir. Bunun nedeni üç mânâdır. a) Zira hırsızın bir eli kesilirse, öbür elle, işlerini görebilir. Fakat zina edenin tenasül uzvu bir tanedir. Kesilirse, bedeli yoktur. b) İkincisi, ceza, caydırıcı bir olaydır. Elin kesilmesi herkese görünür. Fakat tenasül uzvu kesilirse kimse göremez. Başkasına ibret dersi de olamaz. c) Üçüncüsü, tenasül uzvunun kesilmesinde neslin kesilmesi bahis konusudur. Fakat elin kesilmesinde neslin kesilmesi sözkonusu değildir.

Alimlerin dediğine göre, Ebul-Ulâ el-Muarrî, Bağdad'a geldiğinde: Fakihlere, hırsızlığın nisabı dinarın dörtte biridir, dediklerinden dolayı tân etmesi şöhret buldu. Bu hususta bir şiir yazmıştı. Bu şiir, onun (bu konudaki) cahilliğine, aklının azlığına delâlet eder. O şiirinde şöyle diyor:

«Bir el var kesildiğinde, diyeti beşyüz altındır.
Böyle bir el, altının dörtte birini çalarsa
Nasıl kesilir? Bu bir tenakuzdur. Burada bize
Düşen ancak süküttür. Mevlamızı sığınarak
Ateşten bizi korusun.»

Onun bu şiiri âlimler tarafından işitildikten sonra kendisini aradılar. Fakat kaçmıştı. Bunun için kendisine bir çok âlim cevab verdi. En güzeli, kadı Abdulvahab el-Maliki'nin cevabı idi. **«El, emin olduğu zaman kıymeti büyüktür. Hain olduğunda değeri düşer.»**

Bazıları da şiirle ona şu cevabı vermiştir:

Emanetin azizliği onu kıymetlendirmiştir, yüceltmiştir.
Hainliğin zilleti de onu düşürmüştür. Az bir hainlikte o gider.

ZULMÜNDEN SONRA TEVBE EDEN

Zulmünden sonra tevbe edene gelince, tefsirinde, İbni Kesir şunu söylüyor:

Hırsızlıktan sonra tevbe edip, Allah'a dönüş yapan bir kimsenin tevbesi, onunla Allah arasında kabul olunur. Halkın malları ise, ya kendisini veya bedelini geri vermesi lâzımdır.

Hafız Ebul Hasan ed-Dârekutni, Ebu Hureyre'den rivayet ediyor: Resûlüllah'a bir aba çalan bir hırsız getirildi. Resûlüllah:

«Zannetmem o bu abayı çalmış olsun» dedi. Buna rağmen hırsız:

«Evet. Çaldım ya Resûlüllah!» deyince Cenab-ı Peygamber:

«Onu götürüp elini kesiniz. Sonra kanını durdurunuz. Sonra bana getiriniz» diye emretti. Bunun üzerine eli kesildi. Resûlüllah'a getirildi. Resûlüllah:

«Allah'a tevbe et!» dedi. O da:

«Ben Allah'a tevbe ettim!» deyince Resûlüllah:

«Allah senin tevbeni kabul etti.» buyurdu.

İbni Cace, İbni Lehi'nin hadisinden Yezid bin Ebi-Habip'den, Abdurrahman Ebi Saleme el-Ensari'den, o da babasından rivayet etti. «Ömer bin Semurre bin Habib bin Abdişems Resûlüllah'a geldi ve sordu:

«Ey Allah'ın Resûlü! Ben filan adamın devesini çaldım. Beni temizle!» dedi. Resûlü Ekrem; onlara haber gönderdi:

«Evet. Biz bir devemizi kaybettik» dediler. Böylece onun elinin kesilmesini emretti. O da eli kesilirken **«Ey hırsızlık. Veya ey deve beni senden temizleyen Allah'a hamdolsun. Sen benim cesedimi ateşe sokmak istiyordun.** (Fakat dünyada bir parçasını vermek suretiyle senden kurtuldum) **dedi.»**

İbni Cerir, Ebu Kureyb bize, Ebu-Abdurrahman el-Hublî tarikiyle Abdullah bin Amr'den haber verdi:

Kadının biri bir hilye (zinet eşyası) çalmıştı. Hilyeleri çalınanlar

Resûlüllah'a gelip: **«Şu kadın bizim hilyemizi çaldı»** diye şikâyet ettiler. Resûlü Ekrem:

«Kadının sağ elini kesiniz!» buyurdu. Kadın:

«Ya Resûlellah, tevbe etmek var mıdır?» diye sorunca Resûlüllah:

«Sen tevbe ile bugün anadan doğduğun gün gibi hatadan temiz olursun» buyurdu. Bunun üzerine, Cenab-ı Hak, **«Zulmünden sonra tevbe eden, ıslahı hal eden»** âyetini inzal buyurdu.

İmam Ahmed, Abdullah İbn Amr tarikıyla rivâyet ediyor: Bir kadın Resûlüllah'ın zamanında hırsızlık yaptı. Malları çalınanlar kadını Resûlüllah'a getirdiler, **«Bizim malımızı çalmıştır»** dediler. Kadının akrabaları:

«Onu kurtarmak için biz malı geri vereceğiz!» dediler. Buna rağmen Resûlüllah:

«Elinin kesilmesini» emretti. Onlar ikinci bir teklif yaptılar:

«Biz beşyüz dinar fidye vereceğiz.» Resûlüllah:

«Elini kesin!» emrini verince kadının sağ eli kesildi. Kadın, eli kesildikten sonra:

«Ey Allah'ın Resûlü! Tevbe edebilir miyim?» diye sordu.

Cenab-ı Peygamber:

«Tevbe ettiğin takdirde sen bugün annenden doğduğun gün gibi, günâhından tertemiz olursun» dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bu hırsızlık yapan kadın Beni-Mahzum'dan (Ebu-Cehl'in kabilesinden) di. Bunun hadisi Müslim ve Buhari'de Zuhri ve El-Urve tarikıyla Hz. Aişe'den rivâyet ediliyor. Kureyşiler bu hususta kaygılandılar. Acaba bu kadın hakkında kim gidip Resûlüllah ile konuşabilir? Dediler. Ve nihayet şu karara vardılar: **«Resûlüllah'ın sevgilisi Usame bin Zeyd'den başka kimse gidemez.»**

Usame, kadını Resûlüllah'a götürüp onun hakkında konuştu. Resûlüllah'ın benzi beti kaçtı:

«Ey Usame! Allah'ın cezalarından birisini düşürmek hususunda gelip şefaatta mı bulunuyorsun?» diye haykırdı. Resûlüllah'ın hoşlanmadığını gören Usame (R.A.):

«Ey Allah'ın Resûlü! Benim için af talebinde bulun.»

Akşam olunca Cenab-ı Peygamber, kalktı, bir hutbe okuyarak Allah'a sena ettikten sonra buyurdu:

«Bunlardan sonra (biliniz ki) sizden öncekilerin içinde soylu bir kimse hırsızlık yaptığı zaman onu cezalandırmıyorlardı. Zaif bir kimse hırsızlık yaptığında, onu cezalandırıyorlardı. Bundan ötürü helâk oldular. Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a yemin ederim, eğer Muhammed'in kızı Fatıma dahi hırsızlık yapsaydı elini keserdim» diye buyurdu. Sonra kadının getirilmesini emretti ve eli kesildi. Aişe validemiz: **«Kadının bu cezadan sonra tevbesi güzel oldu, evlendi. Bana geliyor, ihtiyacını Resûlüllah'a arzediyordu»** dedi.

(41) «Ey Resûl! Kalbleriyle inanmadıkları halde ağızlarıyla inandık diyenlere...»

Bu âyetler küfre süratle girenler, Allah ve Resûlü'nün taatinden çıkanlar, şahsi fikir ve reylerini Allah'ın âyetlerinden önde tutanlar hakkında nazil oldu. Yani kalblerinde iman olmadığı halde dilleriyle **«Biz iman ettik»** diyen ve kalbleri imandan boş olan münafıklar seni üzmesin. Denildi ki:

Bu âyet, Yahudilerden bir kavim hakkında nazil oldu. Bu kavim birisini öldürmüşlerdi.

«Haydi gidelim, Muhammed'in yanında bunun mahkemesini icrâ edelim. Eğer diyete hükmederse kabul ederiz. Kısasa hükmederse onu dinlemeyiz» dediler. Onlar hakkında o zaman bu âyet indi.

En sıhhatli görüş, bu âyetlerin, zina eden iki Yahudi hakkında nazil olduğudur. Onlar **«Zina eden evlileri recmediniz»** emrini ellerindeki Tevrat'tan silmiş ve tahrif etmişlerdi. Zina edenlere, kendi aralarında yüz sopa vurmak ile yüzünü kömürle siyaha boyayarak, tersinden merkebe bindirmek cezasını kararlaştırmışlardı. Bu âyetin inişine sebeb olan zina hadisesi, hicretten sonra olunca aralarında:

«Gelin de Muhammed'e gidelim. Eğer recimle değil sopa ve yüze kara çalmakla hükmederse, onun hükmüne razı oluruz. Bunu Allah ile aramızda hüccet yaparız. **«Peygamberlerden birisi onunla hükmetti»** diyeceğiz. Eğer recimle hükmederse ona tâbi olmayız» dediler.

RESÛLÜLLAH'IN YAHUDİLERDEN HÜKÜM SORMASI

Resûlü Ekrem'in, Yahudilerden: **«Siz Tevrat'ta ne görüyorsunuz, ne buluyorsunuz?»** suali, onları taklid etmek ve onlardan hüküm öğrenmek için değildi. Bu sual onları inançlarıyla bağlamaktı. Umulur ki, daha önce Resûlüllah'a vahy gelmiş, onların elinde bulunan Tevrat'ta dahi recm olduğunu Cenab-ı Hak haber vermiş ve o recim meselesini tebdil ve tahrif ettiklerini bildirmiştir veya Resûlüllah, daha önce Müslüman olan Abdullah bin Selâm gibi zatlardan Tevrat'ta Recmin olduğunu işitmişti. Nitekim Abdullah b. Ömer'den gelen Müslim ve Buhari'nin ittifakla rivâyet ettikleri hadiste bu durum mevcuttur. Onun için onlar, **«Recim Tevrat'ta yoktur»** dedikleri zaman Resûlü Ekrem ikna olmadı, araştırma yaptı ve recm âyeti ortaya çıktı.

(41) «Onlar kelimeleri yerlerinden sonra tahrif ederler.» Yani Cenab-ı Hak, kelimeleri yerlerine koyduktan sonra, farzlarını farz olarak, helâlini helâl ve haramını haram ilân ettikten sonra, onlar tahrif ederler. Cenab-ı Hakkın farz kıldığı hadleri (cezaları), bozarlar. Nitekim Tevrat'taki recm âyetini kamçılamaya ve yüze kara çalmaya çevirdikleri gibi.

Hasan Basri: **«Ayetin mânâsı, onlar Resûlüllah'tan dinlediklerini yalan söylemek suretiyle bozarlar»** diyor.

İbni Cerir-i Taberi: **«Kelimelerin hükümlerini tahrif ederler»** şeklinde âyeti tefsir etmiştir.

Eğer denirse, bu âyette, **«kelimeleri yerlerinden sonra tahrif ederler»** denilmiş. Başka bir âyette ise, «Kelimeleri yerlerinden tahrif ederler denilmiş. Acaba iki âyetin arasındaki fark nedir? Cevab olarak deriz ki, buradaki âyet, **«Batıl tevillerle tahrif ederler»** tarzında tefsir edilmiştir. Öyleyse **«yerlerinden sonra kelimeyi tahrif ederler»**in mânâsı, onlar, batıl ve fasıt tevilleri o nassları için getirirler. Fakat nassın lâfzını tahrif eder diye bir açıklama yoktur. Belki lâfzı olduğu gibi bırakıyorlardı. Ama ikinci âyetteki tefsir: **«Hem batıl tevillerle âyeti tefsir ederler, hem de lâfızlarda tahrifat yaparlar»** şeklindedir. Buradaki âyet batıl tevile işarettir. Öbür âyeti celîle, onu tamamen kitabtan silip çıkarmak durumuna işarettir.

(41) «Allah kimin fitnesini irade ederse, (yani kâfirliğini, sapıklığını irade ederse) sen onun hususunda Allah'tan hiçbir şeye sahib olamazsın.» Yani Allah'ın emrini ondan defetmeye muktedir olamazsın, demektir. İşte Cenab-ı Hak o kâfirlerin kalblerini temizlemeyi irade etmemiştir.

İbni Abbas: **«Bu âyetin mânâsı, niyetlerini halis kılmamıştır»** demektir, dedi. Bazı tefsirciler, **«Allah onları hidayet etmeyi irade etmedi»** demektir, dedi.

Bu âyeti celîlede «Cenab-ı Hakkın kâfir bir kimsenin Müslüman olmasını irade etmedi. Onun kalbini şekten ve şirk koşmaktan temizlemedi. Aksi takdirde eğer bunu yapsaydı iman ederdi» anlamı vardır. Bu âyeti celîle, CEBRİYYE gurubunun aleyhinde en şiddetli delildir. Onları susturmak için en kuvvetli âyetlerden birisidir. Münafıkların da Yahudilerin de dünyada rezil olma cezaları vardır. Münafıklar münafıklıklarıyla rezil olurlar. Cenab-ı Hak onların münafıklıklarını, kâfirliklerini izhar etmek suretiyle yüzlerindeki maskeyi yırtar. Yahudilerin rezil olması ise, cizye ve haraç vermek, öldürülmek, esir edilmek ve vatanlarından sürülmek suretiyle gerçekleşti. Dünyanın bu azabından başka bir de âhirette büyük azab var onlar için. O da ebedi olarak ateşte kalmalarıdır.

سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ اَكّٰلُوْنَ لِلسُّحْتِ ؕ فَاِنْ جَآءُوْكَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ
يَّضُرُّوْكَ شَيْـًٔا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُوْنَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ
فِيْهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَآ
اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٤٣﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰىةَ فِيْهَا هُدًى وَّنُوْرٌ ۚ
يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّوْنَ الَّذِيْنَ اَسْلَمُوْا لِلَّذِيْنَ هَادُوْا
وَالرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوْا مِنْ كِتٰبِ اللّٰهِ
وَكَانُوْا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ
وَلَا تَشْتَرُوْا بِاٰيٰتِيْ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ
بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ
بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ
قِصَاصٌ ؕ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ
بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٥﴾

«(42) Onlar çokça yalanı dinlerler. (Durmadan) çokça haram yerler. Eğer sana gelirlerse, istersen aralarında hükmet. İstersen onlardan yüz çevir. Eğer yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğesr hükmedersen aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adalet (le hükm)edenleri sever.»

(«43) Yanlarında kendisinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat olduğu halde seni nasıl hâkim tayin ederler (senden nasıl hüküm isterler)? Sonra da hükmünü verince, ondan dönerler. Onlar, mümin değillerdir.»

«(44) Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik. Tevrat'ta bir hidayet, bir nur vardır. Allah'ın emrine boyun eğen peygamberler onunla Yahudiler arasında hüküm verirlerdi. Alimler ve fakihler Allah'ın kitabını korumaya memur olmaları ve üzerine şahid bulunmaları itibarıyla onunla hükmederler. O halde: (Ey Yahudiler! Tevrattaki son peygambere ait vasıfları açıklamak hususunda) insanlardan korkmayın. Benden korkunuz. Benim âyetlerimi birkaç para, menfaat karşılığında değiştirmeyiniz. Kim ki, Allah'ın indirdiği hükümlerle hüküm etmezse, işte onlar kâfirdirler.»

«(45) «Tevrat»da onların üzerine (şu farzı da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş ve yaralar birbirine karşı kısastır. Fakat kim de bu hakkını sadaka olarak bağışlarsa, o kendi günahına keffaret olur. Kim ki Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

İSLÂM'DA RÜŞVET :

(42) «Onlar çokça yalanı dinlerler, haramı çokça yerlerdi.»

Bu âyet, Eşref'in oğlu Kâb gibi Yahudi idarecileri hakkında nazil olmuştur. Bunlar rüşvet alır, böylece hükmederlerdi. Hasan Basri; Yahudi idareci, iki hasım geldiğinde eğer birisi rüşveti yerine koyduktan sonra el altından ona gösterir, öylece şikâyetini yaparsa, onu dinler, hasmına hiç bakmadan onun yalanına hayran olur, rüşveti yer ve onun lehine hüküm verirdi» diyor. İşte buradaki «SÜHT» rüşvetten kinayedir. Zira süht'ün lügat mânâsı birşeyi kökünden sökmek demektir. Rüşvet de rüşvet alanın şeref ve haysiyetini, namus ve mürüvvetini temelinden kazıdığı ve onu şerefsiz yaptığı için rüşvete süht denilmiştir. Sühtun (rüşvetin) tamamı haramdır. Rüşvete insanoğlunu iten oburluktur. Bereketsiz bir harama dönüşür rüşvet. Alıcısının mürüvveti olmadığı gibi, verene de lânet vardır. Rüşvetin oluşmasında âr vardır. İnsanoğlu onun için rüşveti gizlice almak istiyor. Ebu - Hüreyre'den gelen bir hadisde:

«Hükümde rüşvet alana da rüşvet verene de lânet edilmiştir.

Hadisi Tirmizi ve Ebu Davud, Abdullah bin Âmr bin As'tan rivayet etmişlerdir.

Hasan Basri, «Hâkim, hakkı batıl veya batılı hak göstermek için rüşvet alırsa, lânet vardır. Ve bunun için rüşvet verilirse, verene de lânet vardır. Ama veren nefsini korumak, malını korumak ve meşru bir hakkını elde etmek (yani ihkakı hak) için verirse, bu takdirde verene lânet yoktur. Ancak alana lânet vardır» dedi. İbni Mesud: **«Herşeyde rüşvet vardır»** demiştir. (Yani haksızlığı ister para karşılığında ayakta tutsun, ister hatır, gönül için, ister gelecekte bir düşünce için, ister makamından korkarak, ister mülâhaza ve düşüncelerle batılı terviç edip ayakta tutsun, bütün bunlar rüşvettir. Haramdır. Haksız bir insan için bir idarecinin katında dilekte bulunup onu kurtarmak da bir nevi rüşvettir. Haksız olduğunu bile bile haksızı savunmak zulümdür. Ancak gerektiğinden fazla verilmek isteğine karşı çıkılabilir ve çıkılmalıdır.) İbnu-Mesud (R.A.) bunu dediği zaman dinleyenler:

«Ey Eba Abdurrahman (İbnu-Mesudun Künyesidir) biz, rüşveti, ancak hükümden ötürü alınan mal olarak biliyorduk.»

İbni Mesud:

«Hüküm üzerinde (için) rüşvet olarak birşey almak küfürdür. Çünkü Cenab-ı Hak «Kim ki Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir» buyurmuştur» dedi. Buradaki küfürden maksad, hükmü inanmayarak tahrif etmektir. Yani kim ki Allah'ın hükmüne hem inanmazsa hem de tahrif ederse, ister para karşılığında olsun, isetrse olmasın bu davranış, küfrü gerektirir. Eğer Allah hükmünün hak olduğuna inanır ve buna rağmen zafiyetinden dolayı böyle birşey yaparsa, kâfir olmaz, ancak günahkâr olur. Kim ki Allah'ın indirdiğiyle hükmetmediği halde, onu tasdik ederse veya tasdik ediyor amma ihmalkârlıktan dolayı onunla hükmetmiyorsa o, kâfir olmaz. İmamı Hanbel hariç ehli sünnete göre, namaz kılmayan bir insan Allah'ın namaz hakkındaki hükmünü icra etmemiştir. Buna rağmen eğer namazın farziyetine inanıyorsa, kâfir değildir.

(42) «Ey Habibim! Eğer Yahudiler, aralarında hükmetmen için, sana gelirlerse aralarında hükmet veya hükmetmekten vazgeç. Eğer onlardan yüz çevirir, hükmetmekten vazgeçersen onlar sana hiçbir zarar vermezler.»

Bu âyeti celîlede, Cenab-ı Hak, Peygamberini muhayyer bırakıyor: İsterse, Yahudiler arasında hükmeder, isterse bunu terkeder.

Hasan, Mücahid ve Süddi, «Bu âyeti celîle zina eden iki Yahudi hakkında nazil oldu» dediler. Katade, «Beni Kurayza ile Beni Nadr'den olan iki Yahudi hakkında nazil oldu. Birisi diğerini öldürmüştü. Yahudilerin reisi Ahtab oğlu Huyey, Beni Nadir'den olduğundan ötürü, Beni Nadrın ölüsüne iki, Beni-Kurayza ölüsüne bir diyet ile hükmetmişti. Kureyza'lılar; biz bu hükme razı olmayız. Muhammed'e meseleyi götürelim, dediler. Cenab-ı Hak da bu âyeti nazil etti. Peygamberine onların hakkındaki hüküm hususunda haber verdi. Muhayyerlik verdi.» dedi.

Tefsir âlimleri, bu âyeti iki çeşitte yorumlamışlardır. Birinci yorum: Bu âyet mensuhtur. Sebebi de şudur: Kitab ehli Resûlüllah'a meselelerini getirdiklerinde Peygamber muhayyerdi. İsterse hükme-

der, isterse onları geri çevirirdi. Sonra: **«Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet»** âyeti nazil olunca, hükmetmek Resûlüllah'a gerekli oldu. Muhayyerlik ortadan kaldırıldı. Bu yorum, İbni Abbas'tan Ata, Mucahid, İkrime ve Süddi'den rivayet edilmiştir.

İkinci tefsir; bu âyet muhkemdir. Mensuh değildir. Müslüman idareciler muhayyerdirler, bağlı değildirler. Ehl-i kitabın davaları onlara geldiğinde, isterse hükmederler, isterse hükmetmekten vazgeçerler. Bu yorum da, Hasan Basri Eş-Şabi', En Nehai ve Ez Zuhri'den rivayet edilmiştir. İmam Ahmed de bu görüştedir. Çünkü iki âyetin arasında terslik yoktur. Zira birinci âyet, hükmetmekle, hükmetmemek arasında Peygamberi muhayyer bırakıyor. İkinci âyet ise, hükmettiğin takdirde Allah'ın indirdiğiyle hükmet, keyfiyetini getiriyor.

İmam Fahreddin Razi buyuruyor:

Şafiî mezhebine göre, müslüman hâkime, ehli kitabın davaları geldiğinde hükmetmek farzdır. Çünkü İslâmın hükmünü onlara tatbik etmek, onlar için bir zillettir. Anlaşmalılara gelince, hâkimin onların aralarında hükmetmek mecburiyeti yoktur. İsterse, hükmeder, isterse etmez. İşte âyetteki tahyir (serbestlik) bu anlaşmalı kâfirler hakkındadır. Eğer bir Müslüman ile bir zimmi vatandaş hâkimin huzuruna gelip dava açarlarsa, hâkimin onların aralarında hükmetmesi farzdır. Burada hiç kimsenin ihtilâfı yoktur. Çünkü bir Müslüman ehl-i zimmetin hükmüne boyun eğemez. Ancak zimmiler Müslümanlığın hükmüne boyun eğerler.

(42) «Aralarında hükmedersen adaletle hükmet. Şüphesiz ki Allah adil hükmedenleri sever.» Yani vazifelendirildikleri sahada adaletten ayrılmayan, hüküm verdikleri zaman adaletten kaymayan muvazzaf kulları Cenab-ı Hak sever. Hadisin bazı rivayetlerinde **«Bir saatlik adalet bir senelik ibâdetten daha hayırlıdır»** buyurulmaktadır. Abdullah bin Âmr bin Âs, Resûlü Ekrem'den rivâyet ediyor:

«Şüphesiz ki adaletle hükmedenler Allah'ın katında nurdan yapılmış minberler üzerindedirler ve Rahmanın sağındadırlar, Rahmanın iki eli de sağdır. Bunlar o kimselerdir ki hükümlerinde, aile efradlarında ve vazife sahalarında adil davranırlar.»

Bu hadis, Allah'ın sıfatları hakkında varid olan hadislerden biri-

sidir. Bazı âlimler yorum yapmadan «Allah'ın Peygamberi bu hadisdeki iki elden ve sağdan neyi kastetmişse, öyle iman ediyoruz» diyorlar ve tevil etmekten kaçınarak: **«Biz mânâsını bilmiyoruz. Fakat inanıyoruz ki, bu ve buna benzer hadislerin zahirleri kastedilmemiştir. Onların Cenab-ı Hakkın zatına lâyık olan bir mânâları vardır»** diyorlar. Bu görüş, selefin görüşüdür. Kelâmcılardan bazı gurublar da, bu görüşe katılmışlardır.

Bazı âlimler de, bu gibi âyet ve hadisleri Cenab-ı Hakkın zatına lâyık bir tarzda tevil ederler. Meselâ «El»i «kudret»le tevil ederler. «Allah'ın sağında» yani kudretinde, «Allah'ın iki eli» yani kudreti sağdır, bereketlidir şeklinde tevil ederler. Bu da, kelâmcıların ekserisinin görüşüdür. Kadı İyad buna binaen: **«Onların sağda olmaları, durumlarının güzelliği ve yüksek mertebeleri demektir. Çünkü sağ mânâsındaki YEMİN, «YÜMN» kökünden alınmıştır ve «Bereket» kelimesinin mânâsınadır. «Allah'ın iki eli de sağdır» sözcüğünün mânâsı; insanların eline benzer el demek değildir. Kudret demektir»** diyorlar.

Abd bin Umeyd ve başkaları İbni Ömer'den rivayet ederler. Cenab-ı Peygamber:

«Her et ki, sühttan bitiriyor (oluşuyor)sa, ona ateş daha uygundur» dedi. Bunun üzerine sahabeler:

«Ey Allah'ın Resûlü! Süht ne demektir » diye sordular.

«Hükümdeki rüşvettir.» Cevabını verdi...

Abdurrezzka Cabir bin Abdullah'tan rivâyet etmiştir. Allah'ın Resûlü (S.A.V.) buyurdu:

«Emirlere verilen hediyeler sühttur (yani rüşvet kategorisine dahildir) Adaleti yıkar.»

İbni Munzir, Meşruk'tan rivâyet etti. Hz. Ömer'den sordum:

«Senin kanaatına göre hükümdeki rüşvet, sühtten sayılır mı?»

Hz. Ömer:

«Hayır! Sühtten değildir. Belki küfürdür» buyurdu. Zira SÜHT, kişinin sultan katında olan câh ve mertebesinden dolayı olan demektir. Başkasının aynı sultanın katında bir ihtiyacı vardır. Direkt giderse,

sultan o, ihtiyacını yerine getirmiyor. Ancak ona birisi eliyle hediye verirse, işi oluyor. Abd bin Humeyd; Hz. Ali (K.V.)'den soruldu:

«Suht ne demektir?»

Hz. Ali:

«Rüşvet demektir.» Hz. Ali'den:

«Hükümdeki rüşvet midir?» Hz. Ali:

«Hükümdeki rüşvet küfürdür.» dedi...

Beyhaki «Sünen»inde İbni Mesud'dan benzerini rivayet etmiştir. İbni Merduveyh, Deylemi, Ebu-Hüreyre'den rivâyet ettiler:

«Altı haslet vardır ki sühttan sayılır:

1 — İmamın rüşvet alması, bu en pislerindendir.

2 — Köpeğin satışından alınan para,

3 — Boğayı veya koçu veya atı, kısrak ve dişiler üzerine salmak için alınan para, yani meni ve tohumunun bedeli.

4 — Zinanın mihri (zina karşılığında alınan ücret).

5 — Haccamın, yan kan alıcının kesbi (kazancı)

6 — Kâhinin aldığı maldır. (Üfürücülük ve kandırma olduğundan)».

İbni Abbas ve İbni Mesud'un rivayetinde, El-Beyhaki de onlar, başka şeyleri de, sühtten saymışlardır. Onun için adaletine şüphe ve hâlel gelmemek bakımından idareci ve hakim, davacıdan da davalıdan da hediye kabul etmemelidirler.

İbni Merduvey, Aişe validemizden, Resûlüllah'ın şu hadisini rivayet ediyor:

«Benden sonra bazı idareciler olacaktır. Şarabı, nebiz ve hurma hoşafı adıyla helâl sayacaklar, Neceşi (artışı) sadaka adıyla, haramı hediye adıyla, katlı ibret adıyla helâl edecekler. Suçsuzu öldürecekler ki, avam-ı halk korksun, onlara itaat edip baş eğsinler. Onlar da günahlarını daha fazla yapsınlar!»

Burada bahsi geçen «Adalet»ten maksad, Kur'an'ın içermiş olduğu ilâhî adalettir. Allah sisteminin kapsamış olduğu mânâlardır. Hz. Ali'den:

«Eğer bana yastık ikiye katlanırsa Tevrat ehline Tevrat'larıyla, İncil ehline İncil'leriyle fetva verecektim» sözü de, eğer sıhhatli ise, lâzımı-bilmânâ kendisinden kastedilmiştir. Yani «Kur'an'ın içerdiğiyle hükmedeceğim. Ki o da, Tevrat ve İncil'in gerçeğini kapsamaktadır» demektir.

(43) «Onlar mü'min değildirler.» Yani ta yukardaki âyetlerden beri sıfatları sayılan Yahudiler, kitabları olan Tevrat'a dahi îman etmemişlerdir. Çünkü onların Tevrat'tan yüz çevirmeleri, kalben ona razı olmadıklarını gösteriyor. İkinci kez, senin Tevrat'a uygun olarak verdiğin hükümlere razı olmamaları da bunu gösteriyor. Veya onlar ne sana, ne Tevrat'a îman etmiştirler, demektir.

Bazı tefsircilere göre; bu âyeti celîle, Cenab-ı Hak'tan Resûlüllah'a Yahudilerin îman etmediklerine dair bir haber ve O'nun hükmüne hiçbir zaman razı olmayacaklarına dair bir ihbardır.

Bazıları da; **«Ayetin mânâsı; onlar imanda kâmil olan mü'minler değildir, demektir»** dedi.

(44) «Tevrat'ta hidayet ve nur vardır.»

İbni Abbas, «Hidayetten maksad, halkı hakka irşad etmek demektir. Nur'dan maksad, halkın yanında muğlak ve çözülmeyen meseleleri keşfetmek ve zulmeti kaldırmak demektir» dedi.

Ez-Zeccac, «Hidayetten maksad, Peygambere gelip de hakkında fetva istedikleri hükmün beyanı demektir. Nurdan maksad, da şudur: Biliyorlar ki, Resûlüllah'ın emri haktır ve Hz. Muhammed, gerçek Peygamberdir. Fakat buna rağmen îman etmemekte taânnud ederler.»

Ayeti celîlede **«Peygamberler Tevrat'la hükmederler»** tâbirindeki «Peygamberler», İbni Ebi-Hâtim'in Mukatil'den rivâyet ettiğine göre Hz. Musa ile Hz. İsa arasında gelen Peygamberlerdir. Ve bunların bin Peygamber olduğu rivayet edilmektedir.

İbni Cerir, İkrime'den rivayet etti:

«Bu Peygamberlerden maksad, Resul-ü Ekrem ve İsrailoğullarının Resûlü Ekrem'den önceki Peygamberleridir» dedi.

İşte İbni Cerir ve İkrime'nin bu istidlâllerine, **«Nesh olunmamış-**

sa bizden öncekilerin şeriati, bizim için de şeriattir» hükmü bina edilmiştir.

Ayeti celîledeki **«Müslüman olmuşlar»** mânâsını taşıyan **«ESLEMU»**, Allah'ın emirlerine itaat etmiş ve O'nun kitabıyla amel etmişler demektir. Bu, Peygamberlere medh yoluyla verilen bir sıfattır. Ve dolayısıyla Yahudilere de tân edilmektedir. Çünkü onlar İslâm'dan uzaklaştılar. Oysa İslâm, Peygamberlerin dini idi.

Hasan, Ez-Zühri, İkrime, Katade ve Süddi, «Muhtemeldir ki, müslüman olan Peygamberlerden maksad, Hz. Muhammed (A.S.) olsun. Fakat Hz. Muhammed bir Peygamberdir. Oysa âyette **«Peygamberler»** tâbiri kullanılmıştır. Bunun nedeni tazim ve onu şereflendirmektir. Sanki o bir çok Peygamberdir. Çünkü Resûlü Ekrem, zina eden Yahudilerin hakkında Recmle hükmetti. Bu hüküm Tevrat'taydı.

RABBANİLER VE AHBARLAR

İbnul Enbari, «Bu âyeti celîle, Yahudi ve Hristiyanların aleyhinde bir reddiyedir. Zira burada Peygamberler Yahudilik veya Hristiyanlıkla sıfatlandırılmamışlardır. Allah'a teslim olmakla, emir ve yasaklarına itaat etmekle (yani İslâm'la) sıfatlandırılmışlaıdır. Peygamberler, Tevrat ile, ancak küfürden imana dönüş yapanlar için hüküm verirler. Bir de Tevrat ile Rabbaniler ve Ahbarlar (fâkihler, bilginler) hükmederler. Katade'ye göre Rabbanilerden maksad, abidlerdir. Ahbarlardan da maksad, âlimlerdir.

Mücahid, «Rabbanilerden maksad, fâkih olan âlimlerdir. İlimleri Ahbarlardan daha üstündür.» dedi.

İbni Zeyd, «Rabbanilerden maksad, idareciler, Ahbardan maksad, âlimlerdir» dedi. Ahbar'ın tekîli «HABR» veya «HİBR»dir.

El-Ferra, **«Hibır, daha fazla kullanılmıştır»** diyor. «Tahbir» kökünden geliyor. Tahsin (güzelleştirme) mânâsındadır. Zira âlimler ilmi güzelleştiriyor ve açıklıyorlar. İşte bundan dolayı mürekkebe de «HİBR» denilmiştir.

Tevrat'la hükmeden Peygamberler ile Rabbani ve Ahbarların arasına kendileri için hüküm verilen Yahudileri sokmanın nedeni, şu ola-

bilir: Hükümde asıl Peygamberlerdir. Rabbaniler ve Ahbarlar Peygamberlerin halife ve vekilleridir. Nitekim âyetin şu cümlesi de buna işaret eder:

«Allah'ın kitabını korumaya memur olmaları ve üzerinde şahid bulunmaları itibariyle hükmederlerdi.»

Yani abid ve âlimler — «Tebdil ve tağyirden korusunlar» diye — Peygamberler tarafından kendilerine tevdi edilen kitab ile hükmederler.

«Onların kitab üzerine şahid olmaları»nın mânâsı, onlar murâkip idiler. Kitabı tağyir ve tebdilden koruyorlardı. Veya kitabın gizli kalan noktalarını açıklıyorlar, beyan ediyorlardı. Yanlış tevil ve tefsirlere yol bırakmıyorlardı.

(44) «Sakın halktan değil benden korkunuz.»

Cenab-ı Hakkın, bu hitabı, idarecileredir. İdarecilere Allah'tan başka kimseden korkmamalarını, yağcılık yapmamalarını ve herhangi bir zalimin zulmünden korkarak yanlış hüküm vermekten sakınmalarını emrediyor.

El-Hazin, «Bu hitab, Resûlüllah'ın devrindeki Yahudi hakimlerinedir». Yani Cenab-ı Allah der ki: Resûlüllah'ın sıfatlarını belirtmek ve Recimle amel etmek hususunda halktan korkmayınız, benden korkunuz, diyor. Bu tefsir İbni Abbas, Es-Süddi, ve El-Kelbi'den rivayet edilmiştir. Fakat nehyi, muhatabların gayrisini de kapsamaktadır. Yani Yahudi hâkimlerden başka insanlık âleminde hüküm sahiblerinin hepsini kapsamaktadır.

(44) «Sakın ha! Ayetlerimi az bir fiyatla değiştirmeyiniz.»

Yani Allah'ın âyet ve hükümlerini rüşvet karşılığı, halkın gözünde itibar kazanma karşılığında, halkın, rızasını elde etme karşılığında satmayınız. Nasıl ki, halkın korkusundan, hükümlerin değiştirilmesinden sizi sakındırdıysam, öylece sizi mala, câha ve rüşvet almaya tamah ederek âyetleri tağyir ve tebdil etmekten de sakındırıyorum. Çünkü dünya metaı'nın tamamı bir âyete nisbet edilirse azdır. Hüküm insanlığın ruhudur. İskelet ruhsuz olur mu?

Hasan Basri; «Bu hitab, müslümanlaradır» dedi. Eş Şa'bi'nin kelâmından da bu anlaşılıyor. İbni Mesud; «Hitab âmdır» dedi.

(44) **«Kim ki, Allah'ın inzal buyurduğuyla hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridirler.»** Yani Yahudiler, Allah'ın Tevrat'ta kesinlikle belirttiği hükmünü inkâr ettiklerinden, **«Bu, bizim için farz değildir»** dediklerinden ötürü mutlak mânâda kâfir oldular. Musa'yı da, Tevrat'ı da, Muhammed'i de, Kur'an'ı da inkâr etmiş oldular.

Alimler, **«Kim ki Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendisidir. Kim ki, Allah'ın buyurduğuyla hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendisidir. Kim ki Allah'ın inzal buyurduğuyla hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendisidir»** meâlindeki âyetler kâfirler hakkında, Allah'ın hükmünü değiştiren Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Çünkü müslüman bir kimse büyük günah işlese dahi **«Bu müslüman, kâfir oldu»** denilmez. Bu görüş, İbni Abbas, Katade ve Dahhak'ın görüşüdür. Bu tefsirin doğru olduğuna şu hadis de delâlet etmektedir: Berra bin Azib'ten rivayet edildi: **«Kim ki Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendisidir, kim ki Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendisidir, kim ki Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendisidir»** âyetleri bütün kâfirlerin hakkında nazil olmuşlardır» Hadisi İbni Müslim rivayet etmiştir.

İbni Abbas'tan rivayet ediliyor:

«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler var ya! İşte onlar kâfirlerin ta kendisidir» âyetinden **«fâsıkların ta kendisidir»** âyetine kadar olan bu üç âyet, özel olarak Beni-Kurayza ve Beni-Nadir Yahudileri hususunda nazil olmuştur.» Hadisi, Ebu Davud rivayet etti.

İkrime:

«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen, onu inkâr eden kesinlikle kâfir olmuştur. Fakat «Allah'ın indirdiği haktır» diyen, buna rağmen onunla hükmetmeyen bir kimse, kâfir değil, zalim ve fâsıktır.» dedi.

İbni Abbas'ın bir görüşü de budur. Ez-Zeccac, bunu ihtiyar ederek dedi ki:

«Peygamberler tarafından getirilen ilahî hükümlerden birisine batıldır diyen kâfir olur.»

Tâvus, İbni Abbas'tan sordu:

«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen kâfir midir?»

«Onunla kâfir olur. Fakat bu küfür, Allah'a, meleklerine, kitablarına, Peygamberlerine ve son güne inanmayan bir kimsenin kâfir olması gibi dinden çıkmak mânâsında bir küfür değildir.»

Bunun benzeri Ata'dan da rivayet edilmiştir:

«O, küfürden daha hafif bir küfürdür.» (Yani, küfri-mutlakdan daha hafif bir küfür, yani büyük günâhdır) dedi.

Bazı tefsirciler de, **«Bu âyetler, Allah'ın nassını bildiği halde kasten, ayan ve beyan bir tarzda onu reddettikten sonra başkasıyla hükmedenin hakkındadır»** dediler. **«Nass, kendisine gizli olan veya tevilde yanılan bir kimse ise, bu tehdide dahil olamaz»** dedi. Allah, muradını daha iyi bilir. (1)

Bu âyetle ilgili Alûsî'nin tefsirini nakledelim:

«Hariciler, bu âyetlerle «Fâsık»ın mümin olmadığına dair delil getirmişlerdir. «MEN», (kim ki) mânâsını ifade eder, geneldir. Allah'ın indirdiğiyle hükmetmiyor ve onunla amel etmeyi bırakmıştır dediler.» tasdik eden fâsık ta bu hükme dahil olur. Çünkü fâsıktır, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmiyor ve onunla amel etmeyi bırakmıştır.»

Cevab olarak denilmiştir ki, âyetin zahiri metruktur. Çünkü hüküm, her ne kadar kalbin ve azaların fiillerini kapsayıcı ise de, maksad burada sadece kalbin fiilidir. Kalbin fiili ise tasdiktir. Allah'ın indirdiğini kabul etmeyenin kâfir olduğunda da hiç kimsenin ihtilâfı yoktur.

Bir de şöyle cevab veriliyor: «MÂ», cinsin üzerine hamledilmek suretiyle umumun nefyi kastedilmiştir: Yani kim ki, Allah'ın indirdiğinin tamamıyla hükmetmezse, hükmü budur. Bir kısmıyla hükmeder, bir kısmıyla etmezse, hüküm böyle değil. Şüphe yoktur ki, Allah'ın indirdiğinden hiçbir şeyle hükmetmeyen bir kimse onu tasdik etmiyor demektir. Böyle birinin küfründe de şüphe yoktur. Ama kişi, Kur'an'ın bir kısmıyla hükmeder, bir kısmını da fâsıklık, gevşeklik veya başka bir sebebten ötürü bırakıyorsa, bu kimse kâfir olmaz.

Bir de İbni Mensur, Ebu Şeyh ve İbni Merduveyh, İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

---

(1) Bkz. Lubabut-Te'vil Cild: 2-292-293-Amire 1317 İstanbul

«Bu üç âyeti, Cenab-ı Hak özel olarak Yahudiler hakkında indirdi.»

İbni Cerir, Ebi Salih'ten rivâyet etti:

«El-Maide'nin bu üç âyeti hiç bir sahada ehli İslâm hakkında değildir. O, kâfirler hakkındadır, dedi.»

İbni Ebi-Hâtim, İkrime'den: İbni Cerir de Dahhak'tan benzerini rivayet etti. Umulur ki, onların bu üç sıfatla sıfatlandırılması değişik itibarladır. Allah'ın indirdiğini inkâr ettiklerinden dolayı kâfirlikle hükmünü yerine değil, başka yerlere koyduklarından dolayı zalimlikle ve Haktan çıktıklarından dolayı fâsıklıkla sıfatlandırıldılar. Veya bu üç sıfatla değişik tavırlar ve haller itibarıyla sıfatlandırıldılar. Ki bu, haller, hükümden imtina etmeye eklenir. Bazan küfrü gerektiren bir hal üzerine olurlar. Bazan zulmü ve fıskı gerektiren bir hal üzerine olurlar.

Ebu Humeyd ve başkası Şa'bi'den:

«Bu üç âyetin birincisi bu ümmet hakkında, ikincisi Yahudiler, üçüncüsü de Hıristiyanlar hakkındadır» diye rivayet ettiler. Bu rivayete binaen mü'minlerinin halinin Yahudi ve Hıristiyanların halinden daha kötü olması gerekiyor. Ancak denildi ki, küfür mü'mine nisbet edilirse, teşdid ve tağlize hamledilir. «Yani nankörlükte pek ileri gitmişlerdir» demek oluyor. Kâfirlere fâsıklık ve zulüm sıfatı verilirse bu onun temerrüd etmesine ve haddini aşmasına işaret eder. Bu tefsirse İbnu-Munzir'in Hakim'in ve El-Beyhaki'nin «Sünen»inde İbni Abbas'tan rivayet ettiği de takviye etmektedir. Bu üç âyetin başındaki küfür, sizin bildiğiniz küfür değildir. Yani onu İslâm'dan çıkarır, başka bir dine sokar mânâsındaki küfür değildir. Bu küfür, gerçek küfürden daha hafif bir küfürdür. Şöyle ki, bu hitab, Yahudi ve başkaları için umumi bir hitab gibidir. Tağliz yerinde kullanılmıştır. Veya iki cevabtan birisini iltizam eder. Vasıfların ihtilâfı, itibarların ihtilâfından neşet ediyor. Bazı muhakkıkların nezdinde fâsıklıktan da zulümden de maksad, küfürdür. Yani aşırı fısk ve aşırı zulm üzerine hamledilmiştir. Bu da, küfürdür.

Hakim'in rivayet edip tashih ettiği, Abdurrezzak ve İbni Cerir'in Huzayfe'den rivayet ettikleri şudur: «Huzeyfe'nin yanında bu üç âyetten bahsedildi. Bir kişi:

«Bu, İsrailoğullarına dairdir dedi.» Huzeyfe:

«İsrailoğulları sizin için amma da güzel kardeştirler? Her tatlı size, her acı onlara veriliyor. Hayır! Senin dediğin gibi değildir. Sırmanın pabuçla beraber olduğu gibi, siz de, onlarla beraber olup yollarına gideceksiniz» dedi.

Huzeyfe'nin bu sözü şu ihtimalleri kapsar: a) Bu âyetteki hitabın umumu olduğuna meyletmiştir. b) Bu âyetin sadece müslümanlar hakkında nazil olduğuna meyletmiştir. Birinci ihtimal, Ali bin Hüseyin'den (R.A.) rivayet edilmiştir. Ancak Ali şunu:

«Sizin şirkteki, küfrünüz gibi olmayan bir küfür, şirkteki fıskınız gibi olmayan bir fısk, şirkteki zulmünüz gibi olmayan bir zulümdür» dedi. (1)

Bu üç âyet hakkında Kurtubi'nin tefsiri de şöyledir:

Bu üç âyetin tamamı kâfirler hakkında nazil olmuştur. Bu durum Sahihi Müslim'de Berra'nın hadisinde sabit olmuştur.

Âlimlerin çoğu bu durum üzerindedir. Müslüman ise, büyük bir günah işlese de kâfir olmaz. Bazıları bu âyette takdir vardır. **«Yani Kur'an'ı reddederek Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, kâfirlerin tâ kendisidir, demektir. Resûlüllah'ın sözünü inkâr etmek kabilinden onunla hükmetmeyen, kâfir olur.»** dedi. Bu tevili, İbni Abbas ve Mücahid söylediler. Bu tevile göre, âyet âmm'dır.

İbni Mesud ve Hasan:

Ayet âmmdır. Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen Yahudi, Müslüman ve kâfirlerin hepsini kapsar.

İbni Abbas, bir rivayette, bu âyetin mânâsı:

«Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen bir kimse kâfirlerin fiillerine benzer bir fiil işlemiş oluyor demektir» diyor.

Bazı tefsirciler:

«Allah'ın indirdiğinin tamamiyle hükmetmeyen bir kimse kâfir-

---

(1) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî Cild: 6-145-46-Dar. İhya. Turas. Arabî Beyrut — Bila tarih..

dir. Tevhidle hükmeden yani Allah'ı birleme ile hükmeden, fakat bazı hükümlerini bırakan bir kimse ise, bu âyete dahil olmaz» demişlerdir.

El-İbadiye taifesinin katında buradaki küfür, nimeti inkâr etmek mânâsınadır.

Eğer kendi fikrinin Allah'ın katından geldiğini iddia edip fikriyle hükmederse, onun bu yaptığı Allah'ın hükmünü tebdildir. Dolayısiyle küfürünü gerektirir. Eğer kendi fikir ve hevasına uyarak fikriyle hükmederse, bu, günahtır. Affolunabilir. Çünkü bu ümid ehl-i sünnetin günâhkârların affolunması konusunda dayandıkları bir asıldır. El Kuşeyri:

Haricilerin mezhebi şudur: **«Rüşvet alıp Allah'ın hükmünü bırakıp Allah'ın hükmüdür, diye gayrisiyle hükmeden kâfir olur.»** Bu tefsir, Hasan Basri ve Es-Süddi'ye de nisbet edilmiştir. Hasan şunu da söylemiştir:

«Allah idarecilerden üç söz almıştır:

1 — Hevalarına tâbi olmayacaklardır.
2 — Halktan korkmayıp Allah'tan korkacaklardır.
3 — Allah'ın âyetlerini az bir fiyatla satmayacaklardır.» (1)

Bu âyetler hakkında İbni Kesir şu hadisleri rivayet ediyor:

1) Ali bin Ebi Talha, İbni Abbas'tan rivâyet etti:

«Kim ki, Allah'ın indirdiğini inkâr ederse kâfir olur. Kim ki Allah'ın indirdiğine inanır, fakat onunla hükmetmezse, o zalim ve fâsık olur.» Hadisi İbni Cerir rivayet ettikten sonra:

«Bu âyetten maksad, ehli kitabtır. Veya Allah'ın kitabtaki hükmünü inkâr edendir» dedi.

2) El-Vakıdî Said El-Mekkî'den ve Tavus'dan rivâyet etti.

«Bu küfür, «dinden çıkmak» mânâsında bir küfür değildir.» Yani azıbın teşdidedilmesinden kinayedir. Ve ilâhî bir tehdiddir.

3) İbni Ebi-Hâtim:

Bize Muhammed bin Abdullah bin Yezidil-Mukri, Tavus tarikiyle İbni Abbas'tan rivayet etti:

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-191-Kahire bila tarih.

«Bu âyetteki küfür, sizin bildiğiniz (ve dinden çıkma mânâsında olan) küfür değildir» dedi.

Bu hadisi, El-Hakim, El-Mustedrek'inde Süfyan bin Uyeyne'nin hadisinden rivayet etti ve Şeyheyn'in şartına göre sahihtir. Fakat Şeyheyn rivayet etmemişlerdir dedi (1).

Netice: Ayetin mânâsı: Kim ki Allah'ın indirdiğini tasdik etmezse, doğruluğuna inanmazsa, onun dışına çıkmış oluyor. İnandığı halde terkeden günahkâr olur.

BÜTÜN MÜ'MİNLERİN KANLARI EŞİTTİR

(45) «Biz Yahudilerin üzerinde Tevrat'ta nefis nefse karşılıktır... diye yazdık (farz kıldık).»

Tevrat'ta **«Bir nefsi öldüren, öldürülür»** hükmü vardır. Fakat Yahudiler buna muhalefet ederek sapıttılar. Beni Nadir kabilesinden olan kişinin diyetini daha fazla koydular. Bir Benî Kurayza'lı öldüren bir Nadir'li öldürülmezdi. Fakat Nadir'liyi öldüren bir Kureyza'lı öldürülürdü. İslâm geldiği zaman Beni-Kurayza Resûlüllah'a müracaat ettiler. Cenab-ı Peygamber, kanlarını (diyetlerini) eşit kıldı. Beni Nadir:

«Sen bizim mertebemizi azalttın» diye itiraz ettiler. Bunun üzerine bu âyet gönderildi. Onların şeriatı ya kısas veya affetmektir. Onlarda diyet yoktur. Ebu Hanife ve başka âlimler bu âyete yapışıp **«Müslüman zimmiyi öldürürse, öldürülür»** demişlerdir. Çünkü nefise karşılık nefis lâzımdır.

Ebu Davud, Tirmizi ve Nesei rivâyet ettiler: Hz. Ali'den soruldu: **«Acaba Resûl-ü Ekrem sana özel olarak bir şey verdi mi?»**

«Hayır. Ancak burada olanı verdi» diyerek kılıcının kabından bir mektup çıkardı. Orada şu yazılıydı: **«Mü'minlerin kanları eşittir. Hepsi, mü'min olmayanlara karşı, bir el'dirler. Bir müslüman bir kâfirden ötürü öldürülmez. Bir ahid sahibi de ahdinde oldukça öldürülmez.»**

Bu âyeti celîle, aynı zamanda kabileler arasında eşitlik görmeyen Yahudilerin aleyhinde nazil olmuştur: Zira onlar bir kabileden bir ki-

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-578-79-Darul-End. Beyrut Bilâ tarih.

şiye karşı bir kişi öldürürken, başka bir kabileden bir kişiye karşılık iki kişi alırlardı. Onların bu hükmünü reddetmek için bu âyet nazil oldu.

Şafiîler:

«Bu âyet, bizden öncekilerin şeriatinden haber vermektir. Bizden öncekilerin şeriatı bize şeriat olmaz, dediler.» (1)

Şafiî'lerden bazıları da:

«Eğer nesholunmamışsa bizden öncekilerin şeriatı bizim şeriatımız olur, demişlerdir.» (2)

Usulcülerin çoğu ile Fâkihler: **«Bizden öncekilerin şeriati mükerrer olarak, yani takrir edilerek hikâye edilir ve neshedilmemişse bizim için şeriattır»** dediler. Bu, cumhurdan da böyle şöhret bulmuştur. Şeyh Ebu İshak el Esferayini Şafiî'den de bunu böyle rivayet etmiştir. Bütün imamlara göre bizim katımızda, cinayetlerde hüküm, bu âyetin tatbikidir. Hasan Basri:

«Bu âyet hem onların, hem de bütün insanların boynuna yazılmış bir farzdır» der.

İbni Ebi Hâtim bunu rivayet ediyor.

İmam Ebu Nasr bin Sebbağ «Eş-Şâmil» adlı kitabında «bu âyetle hüccet getirilir» diye ulemanın icmaını naklediyor. İmamlar da, erkek, kadından ötürü öldürülür, hükmü için bu âyetle hüccet getirmişlerdir. Hadiste de böyle varid olmuştur. Hadisi Nesei ve başkaları rivayet ediyorlar. Resûlü Ekrem, Âmr bin Hazme şöyle yazdı:

«Erkek, kadından ötürü de öldürülür.»

Diğer bir hadiste:

«Müslümanların kanları eşittir.» denildi. Bu, cumhur ulemanın görüşüdür.

Emîrilmüminin Ali Bin Ebi Talib'ten (R.A.) rivâyet ediliyor:

«Erkek kadını öldürürse, kadından ötürü öldürülmez. Ancak kadının velileri diyetin yarısını erkeğin velilerine verirlerse o vakit erkeği öldürürler. Çünkü kadının diyeti erkeğin diyetinin yarısıdır.»

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-192-Darul-Kâtip 1368 Kahire.

(2) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-580-Dar. End. Beyrut. Bilâ tarih.

İmam Ahmed'in bir rivayetinde de «bu görüş vardır.

Hasan, Ata, ve Osman el-Bıstî'den de bu görüş hikâye edilmiştir.

İmam Ahmet'ten gelen diğer bir rivayette: **«Erkek kadını öldürürse, ondan ötürü öldürülmez. Belki diyet vacib olur»** denmektedir.

Ebu Hanife, âyetin umumiyle hüccet getirdi ki, müslüman da zimmi de kâfirden ötürü öldürülür. Hür köleden ötürü öldürülür. Cumhur bu iki meselede de Ebu Hanife'ye muhalefet etmişlerdir.

Sahihaynda Emîrilmüminin Hz. Ali'den rivayet edildi ki, Resûl-ü Ekrem (S.A.V.):

«Müslüman kâfirden ötürü öldürülmesin» demiştir.

Köleye gelince, seleften onun hususunda çeşitli eserler varid olmuştur. Onlar, köleden ötürü hür bir insandan kısas almıyorlardı. Hür bir insanı bir köleden ötürü öldürmüyorlardı. Bu hususta sıhhatli olmayan birçok hadisler gelmiştir. Şafiî, Ebu Hanife'nin bu hususstaki hilâfına icmaın olduğunu iddia etmiştir. Fakat bundan onların sözünün batıl olması gerekmez. Ancak âyeti tahsis eden bir delil lâzımdır. İbni Sabbağ'ın dediği, Ebu Hanife'nin görüşünü takviye etmektedir. Nitekim İmam Ahmed; bize Muhammed bin Ebi Adiyy Humeyd'in tarikıyla Enes bin Malik haber verdi. Enes'in halası Er-Rebi', komşusunun cariyesinin dişini kırdı. Aile efradı, cariyenin sahiblerine Er-Rebi'n affedilmesi için ricada bulundular. Onlar affetmediler. Resûlüllah'a geldiler. Resûlü Ekrem (S.A.V.) **«Kısas olacak»** dedi. Bunun üzerine Enes bin Nadr, halasını kastederek:

— **Ey Allah'ın Resûlü! Filân kadının dişi mi kırılacaktır,** diye yakındı. Cenab-ı Peygamber:

«Ey Enes! Allah'ın kitabı kısastır» dedi.

Enes:

«Hayır! Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim, filânın (halasını kastediyor) dişi kırılmayacaktır» deyince davacılar razı olup onu affetmek suretiyle kısası terkettiler. Cenab-ı Peygamber (S.A.V.) bunun üzerine buyurdu:

«Şüphesiz ki, Allah'ın kullarından bazıları vardır ki, eğer Allah'ın

üzerinde yemin ederlerse, Allah onları yeminlerde keffarete çarptırmaz, yani dediklerini yapar.»

Hadisi, Müslim ve Buhari, Sahihlerinde rivâyet ettiler.

Ebu Davud, bize Ahmed bin Hanbel, İmran bin Huseyn tarikıyle rivayet ederek haber verdiler:

«Fakir bir ailenin kölesi zengin bir ailenin kölesinin kulağını kesti. Fakirler Resûlüllah'a gelip:

«Ey Allah'ın Resûlü! Biz fakir kimseleriz. Kölemizin kulağı kesilirse, mahrum kalırız» şeklinde yakındılar. Bunun üzerine Cenab-ı Peygamber; kölelerine hiçbir şey yükletmedi» Hadisi Nesei, İshak bin Rahiveyh'den, Muaz bin Hişam, Ed-Distavi'den, o da babasından, Katade'den böyle rivayet etmiştir. Senedi de kuvvetlidir. Hadisi rivayet eden ravilerin hepsi «Sika»dır. Fakat hadis müşküldür. Ancak diyebiliriz ki; bu cani köle baliğ olmazdan önce bu cinayeti işlemiştir. Bunun için kendisine kısas tatbik edilmedi. Muhtemel ki, Cenab-ı Peygamber, fakirlerin yerine zenginlere tazminat ödemiş veya onlardan affetmeyi taleb etmiş olsun. Bundan dolayı da onlara birşey yüklememiş olsun.

(45) «Nefse nefs, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş.» Yani öldüren öldürülür. Göz çıkaranın gözü çıkarılır. Burun kesenin burnu kesilir. Kulak kesenin kulağı kesilir. Diş kıranın dişi kırılır. Diğer azalara gelince, onlarda da kısas vardır. Çünkü Cenab-ı Hak **«yaralar kısastır.»** Yani kısas sahibidir. Kısas mümkün olan yerlerde kısas yapılır. Kısas mümkün olmayan yerlerde diyet (irş) verilir.

«Kim ki kısası sadaka olarak verirse» yani câniden Allah rızası için kısası kaldırırsa, onun bu sadakası kendisi (günahları) için keffaret olur. «LEHU»deki zamirin sadaka edene raci olduğunu İbni Ebi Şeybe, Eş-Şabi'den rivâyet etti. Tefsircilerin çoğu da bu kanâattadırlar.

Deylemi, İbni Ömer'den rivâyet etti:

Resûlü Ekrem bu âyeti okuduğu zaman, şöyle buyurdu: Kişinin dişi kırılır veya bedeninde bir yara açılır. O, dişini kıranı veya yarayı açanı affederse, o kişiden, affettiğinin miktarınca günâhı düşer.

Eğer diyetin dörtte birisi kadarsa, günâhının dörtte biri, eğer diyetin üçte biri kadarsa, günahın üçte biri düşer. Eğer diyetin tamamı ise, bütün günâhlarını Allah kaldırıp af eder.»

Said bin Mansur ve başkası Adiy bin Sabit'ten rivayet ettiler:

Muaviye'nin döneminde Kureyş'ten bir kişi, Ensardan birinin ağzını kırdı. Bir diyet verdi, adam kabul etmedi, ancak kısas yapacağım, dedi. İki diyet verdi, kabul etmedi. Üç diyet verdi. Kabul etmedi. Böylece Resûlüllah'ın ashabından birisi Resûlüllah'tan şu hadisi rivayet etti:

«Kim ki bir kanı veya kandan daha hafifini sadaka olarak bağışlarsa, o kendisi için bir keffarettir. Doğduğu günden öldüğü güne kadar bütün günahlarının keffaretidir.» Bunu dinliyen bağışladı.

Bazı tefsircilere göre; «LEHU» daki zamir, câniye (kâtile) racidir. Bu tefsir, İbni Abbas, Mücahid, Cabir ve İbni Ebi Şeybe'den rivayet edilmiştir. Yani «Mağdur caniyi affederse af caniye kefaret olur, canının boynuna lâzım olan bir şey bununla kalkar demektir.»

Bazı tefsirciler:

«Muhtemeldir ki âyetin mânâsı şöyle olsun: Kim ki boynuna yüklenen kısası itiraf edip ona teslim olursa, bu hareketi onun işlemiş olduğu günâhlarına keffarettir» dediler. Bu takdirde, **«kim ki, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar zalimlerin tâ kendisidir»** âyeti bu tefsirle uyum sağlar. (Lehu) daki zamir o zaman sadaka verene raci olur. Fakat sadaka verenden de bizzat câni kastedilir. Fakat bu âyet hakkında böyle bir tefsirde uzaklık vardır. Ayeti celîlede Cenab-ı Hakkın zulme uğrayanların cânileri affetmeye teşvik ettiği vardır.

Birçok tefsircinin dediği gibi, âyet, Yahudiler, soyluyu fakirden, erkeği kadından ötürü öldürmeme kararını aldıkları zaman nazil oldu. Onlar zalimden mazlumun hakkını, soyludan fakirin hakkını almıyorlardı. Halbuki şeriatlarında, bu hakkın alınması kendilerine farz kılınmıştı. Öyleyse almamak, affetmek onların şeriatında yoktur. Onlara göre bu ancak bizim şeriatımızda, ilâve edilen bir ilâhi hükümdür. Dahhak; **«Tevrat'ta nefiste ve yarada diyet yoktur. Ya af, ya kısas vardır. Ayetin zahiri de bunu tekid etmektedir»** dedi. (1)

(1) Bkz. Alusî-Ruhul-Meanî Cild: 6-150-Dar. İhya Beyrut-Bilatarih.

El-Kurtubiden bu âyetle ilgili bazı meseleler:

«Sağ göz sol gözden ötürü, sol göz de sağ gözden ötürü, sağ el sol elden, sol el de sağ elden ötürü kısas edilir. Saniyye yani ön dişi kök dişten ötürü, kök diş de ön dişten ötürü kırılır. Yanlışlıkla iki göz çıkarılırsa, âlimlerin icmaıyla diyet vardır. Tek gözde diyetin yarısı vardır. Anadan doğma bir kimsenin görmeyen gözü çıkarılırsa, diyet kâmilen verilecektir. Bu, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan rivayet edilmiştir. Abdulmelik bin Mervan da böyle hükmetmiştir. Ez-Zühri, Katade, Malik, Leys bin Sad ve İbn İshak da böyle hükmetmişlerdir. Bazıları «Diyetin yarısı verilecektir» dediler.

Abdullah bin Mugaffal. Mesruk ve Nehai'den de rivayet edilmiştir. Es-Sevri, Şafiî, ve En-Numan da böyle hükmetmişler.

İbni Munzir, «Biz de böyle deriz. Çünkü hadiste «iki gözde diyet vardır» denilmiştir. Madem ki bu böyledir, o halde birisinde yarı diyet var demek makul bir hükümdür.»

İbnul-Arabi, «zahir kıyas da budur» dedi. Fakat iki gözü de kör olan bir kimse, sağlam gözlü bir insanın gözünü çıkarırsa, onun hakkındaki hükümde ihtilâf vardır. Hz.. Ömer, Hz. Osman, ve Hz. Ali'den rivayet edilmiştir ki, «Onun gözü çıkarılmaz. Zira görmemektedir. O, diyeti tam olarak verecektir.»

Ata, Said bin Museyyeb, ve Ahmed bin Hanbel bu görüştedirler.

Malik: **«isterse gözünü çıkarır, onu ama bırakır. İsterse diyeti tam alır»** dedi.

En-Nehai, **«İsterse kısas eder, isterse diyetin yarısını alır»** dedi.

Şafiî, Ebu Hanife ve Es-Sevri, **«Kısas lâzımdır, dediler.»** Bu, aynı zamanda Hz. Ali'den de rivayet edilmiş bir hükümdür. Mesruk, İbni Sirin, İbni Ma'kil'in de görüşü budur. İbni Munzir, İbnül-Arabi de bu görüşü seçmişlerdir. Cenab-ı Hak, **«Göze göz»** demiştir. Resûlü Ekrem de: **«İki gözde diyet vardır»** demiştir. Bir gözde diyetin yarısı vardır. Sağlam göz ile kör göz arasındaki durum sair insanlar arasındaki durum gibidir. İmam Ahmed'in tutanağı, gözün bütününü bir kısım göz karşısında almak, eşitlik mânâsına ters düşer. Bir de Hz. Ömer, Hz. Osman, ve Hz. Ali'den rivayet edilen hadise dayanmıştır. İmam Ma-

lik'in delili: Deliller birbirleriyle çeliştikten sonra cinayete maruz kalan muhayyer kalır» sözüdür. İbnul-Arabi:

Ayetin umumuna yapışmak daha evlâdır. Çünkü Allah'ın katında daha sağlamdır, buyurmuştur.

Nafi'den rivayet ediliyor:

«Burun, temelinden kesilmedikten sonra onda kısas yoktur.»

Ebu İshak et Tunûsi:

«Bu görüş şazz'dır. Ümmetin arasında bulunan kanaat buruna karşılık burundur» dedi.

Malik, Şafiî, Ebu Hanife, burunun bir kısmı kesilirse dahi diyeti tâm verilecektir. O kesilenden ikinci bir kez kesilirse orada «Hukûma» (yani Kadının (Hâkimin) takdir ettiği, para cezası) vardır.

Malik:

Burunun kemikten ötesi kesilirse diyet vardır, dedi.

«Kulağa kulak...»

Malikiler, kulak kepçesini kesene Hükûme gerekir. Diyet ancak kulağını işitme noksanlığında vardır, dediler. Noksanı gözdeki noksana kıyas edilir. Bir kulağın işitme özelliğini iptal etmekte diyetin yarısı vardır. İşitmesi bu kulakla olsa dahi, onu sağır etmek diyetin yarısını gerektirir.

«Dişe diş.»

İbni Münzir, Resûlüllah'tan sabit olmuştur ki, dişten ötürü kısas tatbik etmiş ve **«Allah'ın kitabı kısastır»** buyurmuştur, dedi.

Hadis'te varid oldu ki: **«Bir dişe karşı beş deve verilecektir.»** İbni Münzir, bu hadisin zahirine biz hükmederiz. Sanaya (öndiş) ile Enyab (azı dişleri) kesici ile dörtlük dişler arasında fark yoktur. Çünkü hepsi hadisin zahirine giriyor. Ehli ilmin çoğu da bu kanaattadır.

Urve bin Zübeyr, Tavus, Ez-Zühri, Katade, Malik, Es-Servi, Şafiî, Ahmed, İshak, Numan ve İbn Hasan, **«Dişlerin hepsi eşittir»** demişlerdir. Bu, Hz. Ali'den, İbni Abbas ve Muaviye'den rivayet edilmiştir. İkinci bir görüş vardır; Hz. Ömer'den rivayet ediliyor:

Ağzın ön dişleri hakkında beş fariza ile hükmetmiştir. Yani elli dinarla hükmetmiştir. Zira her farizanın kıymeti on dinardır.

Edras (azı dişlerin) da birer birer deve ile hükmetmiştir.

Ata, «Dişlerin dörtlülerinde ve kesicilerinde beşer beşer deve vardır. Diğerlerinde ikişer ikişer deve vardır. Ağzın üstü ve altı eşittir. Kesiciler eşittir» demiştir.

Ebu Amr, Malik'in Muvatta'ında Yahya bin Said'den, o da Said bin Müseyyeb'den rivayet ediyor ki, «Hz. Ömer, Edras (azı dişleri) hakkında birer birer deve ile hükmetti.» Bu hadisin mânâsına gelince, Edras yirmi tanedir. Esnan (azı dişlerinin haricinde kalan dişler) on iki tanedir. Dördü Sanaya dördü Rubaiyat ve dördü de Nablardır. Hz. Ömer'in kavline binaen diyet seksen deve olur. Esnan de beşer beşer, Edrasta birer birer olur. Muaviye'nin kavline binaen, Edras ve Esnanda beşer deve oluyor. Böylece diyet 160 deveye yetişiyor. Said bin Müseyyib, «Edrasta ikişer ikişer deve vardır, onlar da yirmi tane olduğuna göre kırk deve vacib oluyor. Esnanda beşer beşer deve vardır. O da altmış devedir. Böylece yüz deveye varmış oluyor. Bu yüz devede kâmil bir diyettir» dedi. Aralarındaki ihtilâf Esnan tabir edilen dişlerde değil, Edras tabir edilen dişlerdedir.

Ebu Amr, sahabe ve tabiin âlimleri, Esnanın diyetlerinde, bazılarını diğerine üstün kılmalarında çok ihtilâfları vardır» dedi.

Çocuğun süt dişinin düşmezden önce kırılmasında ihtilâf etmişlerdir. Malik, Şafiî, Eshabı Rey, çocuğun dişi, vurmak suretiyle düşerse, sonra biter yenilenirse düşürtene herhangi bir ceza tatbik edilmez. Ancak Malik ve Şafiî yanındaki dişden eksik olarak biterse, noksan miktarı için irş (para cezası) alınır.. Bir gurub âlim de Hükume (yani kadı'nın takdiri) vardır burada dediler. Bu, Şabi'den rivayet edildi. En-Numan da böyle dedi.

Bir insanın dişi düşürülürse diyetini aldıktan sonra dişi tekrar biterse, İmam Malik, aldığı mal geri verilmez, diyor. Küfe'lilere göre geri verilir. İmam Şafiî'nin burada iki görüşü vardır:

Cümhüre göre; dudaklarda diyet vardır. Herbirisine diyetin yarısı vardır. Üst dudağın alt dudak üzerinde bir fazileti ve üstünlüğü yoktur. Zeyd bin Sabit'ten, Said bin Müseyyeb ve Ez-Zühri'den:

«Üst dudakta diyetin üçte biri vardır. Alt dudakta diyetin üçte ikisi vardır» dediler.»

Ahrasın dili kesilirse, Es-Şabi, Malik, Medine ehli, Sevrî, Irak ehli, Şafiî, Ebu Said, En-Numan ve iki arkadaşı burada «hükûme» vardır. Yani kadı hükmedecektir, bir mal verilecektir.

İbnul-Münzir:

Burada iki şazz görüş vardır, diyor. Birisi En-Nehai'nin **«Orda diyet vardır»** demesi, ikincisi de Katade'nin **«Diyetin üçte biri vardır»** demesidir.» dedikten sonra İbnul-Munzir şöyle devam etti:

Birinci görüş en sıhhatli görüştür. Çünkü denilenin en azıdır, o.

İbnul-Arabi:

Cenab-ı Hak, azaların temeli olanlarını belirtti. Diğer azaların hükmünü onlara kıyas etmeye bıraktı. Öyleyse eğer cânî'nin ölümünden korkulmazsa her azada, mümkün olduğu takdirde, kısas vardır. Menfaati iptal edilmiş, sureti kalmış her azada ise kısas yoktur. Fakat diyet vardır. Çünkü onda o şekilde kısas yapmak mümkün değildir.

İmam Ahmed'den, dişin kısası nasıl yapılacaktır, diye sorulduğunda, **«yeğelenmek suretiyle kaldırılacaktır»** diye cevap vermiştir. (1)

(1) Bkz. EL-Kurtubî Cild: 5-179-200. Darul-Kâtip 1368-Kahire.

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ التَّوْرٰىةِ ۖ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۙ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ التَّوْرٰىةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ
اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ
الْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ
لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَّلٰكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ اٰتٰىكُمْ ۖ
فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۙ ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَّفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
اِلَيْكَ ۖ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُّصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ
وَاِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ
الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُّوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

«(46) Kendisinden önce Tevrat'tan geleni tasdik edici olarak Meryem'in Oğlu İsa'yı o Peygamberlerin izi üzerinde gönderdik. Ve İsa'ya İncil'i verdik. O İncil'de hidayet ve Nur vardır. Önündeki Tevrat'ta bulunanı tasdik edici, muttakiler için mev'ize ve hidayet rehberi olduğu halde onu indirdik.»

«(47) İncil sahibleri Allah'ın İncil'de indirdikleriyle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar fâsık olanlardır.»

«(48) (Ey Habibim)! Sana hak ile kitabı indirdik. Önünde kitabtan bulunanı tasdik edici ve onun üzerinde gözetici olarak indirdik. Öyle ise, onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet. Sakın sana gelen haktan yüz çevirerek onların heva ve isteklerine tâbi olma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol kıldık. Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet kılardı. Lâkin verdiklerinde sizi imtihan etmek içindir bu. Artık hayırlarda yarışınız. Hepinizin birden dönüşü sadece Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa, (ihtilâfa) girdiğiniz şeyleri o size haber verecektir.»

49 — «Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet. Ve onların isteklerine uyma. Allah'ın sana indirdiklerinin bir kısmından seni şaşırtırlar diye onlardan sakın. Şayet yüz çevirirlerse, bilmiş ol ki, Allah bir kısım günahları nedeniyle onlara bir musibet çattırmak istemektedir. Kesinlikle insanların birçoğu gerçekten fâsıktırlar.»

«(50) Onlar cahillik hükmünü mü istiyorlar? Gerçek anlayış sahibi olan bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm verecek kimdir?

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Allah'a teslim olan Peygamberlerin eserleri (izleri) üzerinde Allah İsa'yı gönderdi. İsa (A.S.) daha önce gelen Tevrat'ı tasdik ediyordu. Yani Tevrat'ın Allah katından nazil olduğuna inanıyor, onunla amel etmenin farz olduğuna kanaat getiriyordu. Bu da, nesih gelmezden önceydi. Çünkü Hz. İsa Tevrat'ın bir takım hükümlerini nesheden âyetleri Allah'tan aldı ve Tevrat'a o hükümlerde muhalefet etti. İsa'ya Allah İncil'i verdi. **«İncil'de hidayet vardı.»** Yani cehaletten insanları imana getiren hükümler vardı. **«Nur vardı.»** Yani küfür ve cehaletin körlüğünden imanın ziyasına getiren bir nur vardı. Aynı İncil'de, daha önce gelen Tevrat'ı tasdik edici âyetler de vardı. İncil Allah'tan korkanlar için hidayet kaynağı ve mevize idi. Cenab-ı Hak ikinci kez İncil'de hidayet vardır, dedi. Çünkü İncil'de Hz. Muhammed'i müjdeleyen hüküm vardı. Bu hüküm, insanları Resûlüllah'ın Peygamberliğine hidayet ederdi.

İNCİL MEVİZEDİR

İncil'in mevize olmasına gelince; orada beliğ vaazlar (nasihatlar) ve günahlardan sakındırmalar ve darbımeseller vardı.

Cenab-ı Hak **«Müttakiler için»** dedi. Çünkü ancak nasihatlardan istifade eden onlardı. Kâfirler ise vaazlardan istifade etmezler.

(47) «İncil ehli, Allah'ın İncil'de indirdiğiyle hükmetsin.»

Bu âyetin izah ve tefsiri şöyledir:

Bu âyetteki «Hükmetsin» tâbirinde, iki mânânın ihtimali vardır: 1 — »Biz dedik ki; Ehli İncil, İncil'dekiyle hükmetsin» demektir. Bu, Cenab-ı Hakkın onlara farz kıldığının bize haber verilmesi oluyor. 2 — Bu, iptidai bir hükümdür. Hıristiyanlara burada bir emir vardır ki kitaplarında bulunanla hükmetsinler.

Eğer bu mânâya göre Kur'an indikten sonra nasıl, İncil'de bulunanla hükmetmekle onlara emredilir? diye itiraz edilebilir. Cevab olarak deriz ki:

«Bu hükümden maksad, Hz. Muhammed'e iman etmektir. İncil'de bu keyfiyet var idi. Hz. Muhammed'in Peygamberliğini tasdik etmek de vardı. Onlar Hz. Muhammed'e iman ettikleri takdirde İncil'deki hükümle hükmetmiş oluyorlardı.»

(47) «Kim ki Allah'ın inzal ettiğiyle hükmetmezse, işte onlar fâsıkların tâ kendisidir.» Yani onlar Allah'ın taatinden çıkmışlardır. Çünkü «FISK» yoldan çıkmak demektir. Bazıları asiller ve kâfirlerdir, şeklinde bu âyeti tefsir etmişlerdir.

KUR'AN DİĞER KİTABLARIN ŞAHİDİDİR

(48) «Sana hak ile kitabı indirdik.» Bu âyetin tefsiri:

Bu kitabdan maksad Kur'andır, yani Kur'an'ı gönderdik. Kur'an, kendisinden önce geçmiş ilahî kitabları tasdik edicidir. Ve onları tağyirden, tebdilden korumak hususunda gözetleyicidir. Onların esasda sıhhatli oluşlarına şaidlik eder.

İbni Abbas: Ayetin mânâsı Kur'an kendisinden önceki kitablar üzerinde şahiddir demektir» diyor. Kur'an'ın diğer kitablar üzerinde koruyucu olması şundan geliyor:

Çünkü o neshedilmeden, (bozulmadan) ve tebdil edilmeden kıyamete kadar devam edecek biricik kitabtır. Kur'an böyle olduktan sonra Tevrat, İncil, Zebur ve nazil olan diğer kitablar hakkındaki şahidliği hak ve doğru olur.

Bazıları: Ayetteki **«Muheymin»** kelimesi «Emin» mânâsınadır demiştir. Kur'an'ın kendisinden önce geçen kitablar üzerinde emin olması, o kitabın mensubları onlardan birşey hikâye ederlerse, ve, Kur'an'da da öyle ise, dedikleri doğrudur. Aksi takdirde yalandır demektir.

(48) «Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet.» Yani kitab ehli sana bir davalarını getirirlerse Allah'ın sana göndermiş olduğu Kur'an ile aralarında hükmet, Kur'an'ın hükmünü onların üzerinde icra et.

(48) «Sakın onların heva ve heveslerine tâbi olma.» Yani hükümde Yahudilerin isteklerine tâbi olma. İbni Abbas:

«Ayetin mânâsı, «Evli, zina ederse kamçılanır» dediklerinde **«onlara tâbi olma demektir» diyor.»**

YOL VE ŞERİAT MÂNÂLARI

(48) «Allah katından sana gelen haktan inhiraf etme.»

Bu âyeti celîle, hernekadar Resûlüllah'a hitab ise de, maksad Resûlüllah'ın gayrisidir. Zira Resûlü Ekrem, hiçbir zaman onların hevasına tâbi olmamıştır, böyle birşeyi kalbinden dahi geçirmemiştir.

Tefsir âlimleri, bu nehy, Resûlüllah için de olabilir. Çünkü «Menhiyu-Ânh» (yasaklanan)ın bir insandan vâki olması düşünülmese dahi ona nehyi tevcih etmek caizdir, diyorlar. Öyleyse; **«Resûlüllah masumdur. Onların hevalarına nasıl ittiba edecektir?»** diye âyete tan edilemez.

(48) «Sizin herbirinize bir şeriat ve yol kıldık.»

Bu âyetin tefsiri :

Bu hitab, bütün insanlaradır. Veya Hz. Musa, Hz. İsa, yahutta Hz. Muhammed (A.S.)'ın ümmetlerinedir.

Muberrid, «Sıra't» yolun başlangıcıdır. «Minhac» ise, dosdoğru yol demektir» diyor.

Bazıları «ikisi aynı mânâya (yani yol mânâsına) gelir. Tekrar edilmesi, tekid içindir» demiştir.

Bazıları, «Şira't mutlak yoldur, isterse açık olsun, isterse olmasın. «Minhac» ise, delil demektir» dediler.

Bazıları, «Şira't, Peygamber, Minhac ise, Kur'an demektir» dedi.

Bazıları, «Şira't fer'î hükümler, Minhac ise, itikadî hükümlerdir» dediler. Zira hitabın bütün ümmetlere olması, daha makbuldür.

Bazıları «Hitab sadece âyette işaret edilen Peygamberlere'dir» diyorlar. Fakat bu uzak bir tefsirdir.

Bazıları, «Hitab burada ümmeti Muhammededir» demiştir. Bu daha uzak bir tefsirdir. Ne siyak ne de sıbak buna müsaade etmez.

«Biz, bizden önceki şeriatlarla mükellef değiliz» diyenler bu âyete

yapışıp burada «hitab bütün ümmetleredir. ve «LİKÜLLİN» deki «LÂM» de ihtisas içindir. Öyleyse her ümmete mahsus olan bir dini vardır. Eğer biz başka bir şeriatla mükellef olsaydık bu ihtisas (yani bu özellik) olmamalıydı» demişler. Allame et Taftazani:

«Lâm'ın ihtisası hasriyye delâlet ettiğini teslim ettikten sonra bu lüzum memnudur.» demiş. **«Çünkü biz, bizden öncekilerin şeriatına bir takım ekler ve özellikler eklenmek suretiyle mükellef olabiliriz. Bu da, bizim özelliğimiz oluyor»** diye ilâve etmiştir.

Dinler arasında ihtilaf olmadığına delâlet eden her âyet tevhid ve nübüvvet gibi dinlerin esaslarına hamledilir. İhtilâfın oluşu ise feri' meselelerde olur. Bu makamda tahkik şudur: **«Biz bizden önceki şeriatların bizim kitabımızda kalan ve ikrar edilen hükümleriyle bizim şeriatımız olmak hasebiyle mükellefiz. Onların şeriatı olmak hasebiyle değildir.»**

(48) «Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı.»

Bu âyetin izahı :

Yani ittifak halinde, bütün asırlarda ve bir tek din üzerinde bir cemaat kılardı. Veya hiçbir vakitte aranızda ihtilâf olmaksızın bir milletten sizi kılardı. Bu tevili İbni Abbas söylemiştir.

Bazı tefsircilere göre, âyetin mânâsı: **Eğer Allah sizin İslâm üzerinde toplanmanızı isteseydi sizi buna mecbur edecekti»** demektir.

Hasan'dan da bunun benzeri rivâyet edilmiştir.

Hüseyin bin El-Mağribi'ye göre; âyetin mânâsı şudur: **«Eğer Allah dileseydi size hiçbir peygamber göndermezdi. Siz de böylece aklınızla kulluk yapmaya kalkışır ve bir tek ümmet olurdunuz.»**

«Bunu dilememiştir.» Yani sizi bir tek cemaat yapmayı dilememiş, bunun gayrisini dilemiştir. Ta ki size vermiş olduğu değişik şeriatlarda deneyenin muamelesine sizi tabi' tutsun. Değişik şeriatlar, ilâhi hikmetlerden ileri geliyor. Her asır bunları iktiza eder. Acaba siz bununla amel eder, buna inanır mısınız? Bunun değişikliğinde sizin hem dünyevî, hem uhrevî vararınız vardır, inancına yapışır mısınız? Veya bundan kayar mısınız? Hevaya tabi olacak mısınız? Hidayeti ve-

rip delâleti satın alacak mısınız? O halde: **«Siz hayırlarda koşuşunuz.»** Madem ki bu değişik şeriatların size gönderilmesinde sizin için bir deneme vardır o halde yarışınız. Sizin için dünya ve ahirette daha hayırlı olan gerçek akidelere, salih amellere koşuşunuz. Onları elde etmek için yarışınız. **«Önde olanlar önde olanlardır. İşte onlar Allah'a yaklaşanlardır.»** (el-Vakia': 10).

Bu âyeti celîle, farzların takdiminin tehirinden daha hayırlı olduğuna delâlet eder. Bütün ibadetlerde durum budur, ancak namazlarda Ebu Hanife kesinlik peydah olsun diye vaktin başından tehirin daha hayırlı olduğunu savunuyor. Ama âyetin umumiyeti Ebu Hanife'nin aleyhindedir. İmam Malik'in talebesi El-Kiyâ et-Taberi bunu söyledi. Bir de Maliki'ler bu âyette, sefer halinde oruç tutmanın tutmamaktan daha hayırlı olduğuna dair delil vardır» demişler.

(49) «Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet.»

Bu âyetin tefsiri :

İbni Abbas, «Yahudilerden Kâb bin Useyd, Abdullah bin Suriya, Şa's bin Kays birbirleriyle fısıldaşarak:

«Gelin Muhammed'e gidelim. Belki onu dininden kaydırırız» dediler. Ve bu niyetle Resûlüllah'a gelip sordular:

— Ey Muhammed! Sen bilirsin ki biz Yahudilerin âlimleri, eşrafları ve öncüleriyiz. Eğer sana tabi' olursak Yahudiler de sana tâbi olurlar. Bize muhalefet etmezler. Bizimle kavmimizin arasında bir husumet vardır. Sana hükmü getireceğiz. Bizim lehimize karar ver. Sana iman edecek seni tasdik edeceğiz» dediler. Resûlüllah; bunu yapmaktan men olundu. Cenab-ı Hak da bu âyeti celîleyi nazil etti:

(49) «Ey Muhammed! Allah tarafından kitabında sana indirilen hükümle onların aralarında hükmet. Sakın onların heva ve heveslerine tâbi olma.» (1)

Alimler, «Bu âyetlerde tekrar yoktur. Bir de bu âyetler iki muhtelif hüküm hakkında nazil olmuştur. Birinci âyet, evli bir kimsenin recmi hususunda nazil oldu. Yahudiler Resûlü Ekrem'den «Recm»i değil de «Kırbaçlamayı» taleb ettiler. İkinci âyet ise, kanlar ve diyetler hakkında nazil oldu. Bunlar aralarında ölü bulunan bir kimse hakkında Resûlüllah'a müracaat ettiler. Bazı âlimler:

«Bu âyeti celîle **«Onların aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir» mealindeki TAHYİR** âyetini neshedicidir» dediler.

(49) «(Ey habibim!) Onların, Allah'ın sana indirdiği şeylerin bir kısmından seni fitnelendirmelerine ve hevalarına tabi olma.»

Bu âyetin tefsiri :

Fitne burada «şirk» mânâsındadır. Onun için Cenab-ı Hak:

«Fitne katilden daha büyüktür.» (El-Bakara: 191) dedi. Başka bir âyette:

«Fitne olmasın diye onlarla savaşınız.» (El-Bakara: 193) buyurdu. Fitne bazan da ibret mânâsınadır:

«Bizi kâfir olanlar için fitne kılma (yani ibret dersi yapma.)» (El-Mümtehine: 5).

«Bizi zalim bir kavim için fitne, (ibret) kılma.» (Yunus: 85)

Bu âyetteki «Fitne», Allah'ın yolundan menetmek demektir.

«Sana indirilenin bir kısmından seni menetmesinler» demek hepsinden menetmesinler demektir. Çünkü «BÂZ» kelimesi, «KÜL» (bütün) manasında da kullanılır. Nitekim :

«Sizin ihtilâf ettiğinizin bazısını size beyan edelim diye» (Zuhruf: 61) âyetinde (BA'Z), KÜL (bütün) mânâsına geldiği gibi... İbnul Arabi:

Sahih şudur ki, BA'Z bu âyette kendi mânâsı üzerindedir. Zira maksat, Kur'an'ın bütün hükmü değil, Recm hükmüdür. Veya onların tahrif etmek istedikleri hükümdür. Zira onlar Resûlüllah'ı herşeyden kaydırmak ve menetmek istemediler. Allah hakikati daha iyi bilir.»

(49) «Eğer onlar senin hükmünü kabul etmekten yüz çevirirlerse, bil ki, Allah onların bazı günahlarından ötürü onlara musibet vermeyi irade ediyor.» Bu âyetin tefsiri: Yani onları Arap Yarımadasından sürgün etmekle, cizye yükletmek ve öldürmekle azab etmelerini istiyor. Ve böyle de oldu. Eğer niçin «onlar, günahlarının bir kısmıyla musibete düçar oldular» dense; cevap olarak deriz ki: Sadece bazı gü-

nahlarından ötürü verilen ceza onları yok etmeye kâfi gelir. Bundan ötürü de Allah böyle demiştir.

(49) «Şüphesiz ki, insanlardan çok kimseler kesinlikle fâsıktırlar.»

Bu âyetin tefsiri :

«Burada fâsıklardan Yahudiler kastedilmiştir. Fâsıktırlar demek, Allah'ın taatinden çıkmışlar, demektir. Çünkü onlar, Kur'an'ın inişi anında Allah'ın hükmünü reddedenlerin başında gelirlerdi, küfürde temerrüd ederek aşırı gittiler.»

(50) «Acaba cahiliyet hükmünü mü arıyorlar?» Cahiliyet hükmü, senin onlara meyletmen ve hükümde onlara (haşa) yağcılık yapmandır. Cahiliyetten maksad, cahiliyet milletidir. Onların hükmü hevayi nefse tabi olmaktır.

Bazı tefsircilere göre, bu âyet Beni Kureyza ve Ben-i Nadir kabileleri hakkında nazil olmuştur. Onlar Resûlüllah'ın aralarında cahiliyet ehlinin hükmettiği gibi hükmetmesini istediler. Yani Beni Nadir'in ölülerini Kureyze'nin ölülerinden üstün tutsun istediler.

Sufyan bin Uyeyne, İbni Ebi Necih'ten, o da Tavus'tan rivayet etti: Resûlü Ekrem'den; bir kişi çocuklarının bazılarını diğerlerinden üstün tutuyor diye sorulduğunda: **«Onlar cahiliyet hükmünü mü arıyorlar?»** âyetini okudu. Bunun için, Tavus: **«Hiç kimse bir çocuğunu diğerinden üstün tutmakta haklı değildir. Eğer mal vermek hususunda böyle yaparsa, hükmü nafiz değildir, feshedilir»** dedi. Ehli zahir de, böyle demiştir. Ahmed bin Hanbel'den de bunun benzeri rivayet edilmiştir. Ve böyle yapmayı mekruh görmüştür!..

Es-Sevrî, İbnul-Mübarek, ve İshak: **«Eğer birisi bunu yaparsa hükmü nafizdir, reddedilmez»** derler.

İmam Malik, Leys, Şafiî ve Rey ashabı da bunu caiz görrmüşlerdir. Ve Sıddiki Ekber'in, Hz. Aişe'ye fazladan bir bahçe vermesiyle istidlal etmişlerdir. Bir de Resûlü Ekrem'in çocuklarını eşit tutmayan babaya: **«Git, benden başkasını bu duruma şahid tut»** dediğiyle delil getirmişlerdir. Birinci görüşü savunan âlimler de, Resûlüllah'ın Beşir'e:

«Bundan başka senin çocuğun var mıdır?»

Beşir:

«Evet, vardır.»

«Öyleyse hepsine bunun kadar hibe ettin mi?»

«Hayır!»

Resûlüllah:

«Öyleyse beni şahid kılma! Ben zulme şahid olmam» buyurdu. Bir rivayette:

«Ben ancak hakka şahid olurum» dedi.

Dediler ki: Zulm olan bir şey batıl ve caiz değildir. Resûlüllah'ın: **«Benden başkasını buna şahid, tut»** demesi ise **«git şahit tut»** diyerek buna izin vermesi demek değildir. Onu reddetmek, uzaklaştırmak ve kınamak demektir. Çünkü Cenab-ı Peygamber buna «CEVR», (zulüm) demiştir. Buna şahid olmaktan çekinmiştir. Öyleyse hiçbir müslüman hiçbir vecihle burada şahid olamaz. Hz. Ebu-Bekr'in Hz. Aişe'ye verdiği ise, Resûlüllah'ın bu sözüyle muaraza edemez. Belki Aişe'ye verdiği mal kadar diğer evlâtlarına mal vermiş olması da muhtemeldir.

(50) «Düşünen ve derin bakışlarıyla tahkik yapan bir kavim için hüküm yönünden Allah'tan daha güzel kim olabilir?» Yani düşünenler katında Allah'dan daha güzel hüküm veren yoktur. Peygamberin getirdiği de Allah'ın hükmü olduğuna göre, Peygamberden daha iyi hüküm veren olamaz.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ
أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ
نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ۚ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ
فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسَرُّوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ
الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ
حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ
مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى
الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ
لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

«(51) Ey mü'minler! Yahudi ve Hristiyanları veli (dost) edinmeyiniz. Onların bazısı diğerinin velisi (dostu) durlar. Sizden onları veli (dost) edinen, onlardandır. Allah zalim kavmi hidayet etmez.»

«(52) Kalblerinde (münafıklık) hastalığı olanların onların dostluğuna acele ettiğini görürsün. Onlar, «korkarız ki zaman ters dönüp bize bir felâket isabet etsin, başımıza bir belâ gelsin» derler. Olur ki, Allak fethi, veya katından bir emri getirir de böylece onlar nefislerinde gizlediğinden ötürü pişman olan kimseler olurlar.»

«(53) İman edenler, bunlar: «Biz seninle beraberiz diyerek Allah'a ağır yemin edenler değil midir?» derler. Onların amelleri yandı, heder oldu. Onlar zarar edici kimseler oldular.»

«(54) Ey îman edenler! Sizlerden kim dininden dönerse, gelecekte Allah (onların yerinde) bir kavmi getirecektir ki, Allah onları, onlar da Allah'ı severler. O kavim mü'minlere karşı şefkatle kanat gerici, kâfirlere karşı şiddetlidirler. Allah'ın yolunda cihad ederler. Hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın faziletidir. Dilediği kuluna onu verir. Allah (rahmet yönünden) geniştir ve bilendir.»

«(55) Sizin veliniz, (dostunuz) ancak Allah, onun Resûlü ve îman edenlerdir. Onlar ki, namazı kılarlar ve rükü halindeyken zekâtı verirler.»

«(56) Kim ki Allah'ı, onun Resûlünü ve îman edenleri veli (dost) edinirse, şüphesiz ki, Allah'ın fırkası (yani onlar) galib gelenlerin tâ kendisidirler.»

«(57) Ey îman edenler! Sakın, sizden önce kendilerine kitab verilenlerden olup dininizi istihza ve oyuncak yapanlar ile kâfirleri,

(müşrikleri) veli (dost)ler edinmeyiniz. Eğer mü'minler iseniz Allah'tan (emrine muhalefet etmekten) sakınınız.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(51) «Ey îman edenler! Sakın Yahudi ve Hristiyanları veliler (dostlar) edinmeyiniz.» Bu âyetin tefsiri:

Bu âyeti celîle, Yahudi ve Hristiyanların muvalatının (dostluğunun) kesinlikle yasak olduğunu beyan ediyor.

Bazı müfessirler, «Burada iman edenlerden maksad, münafıklardır, yani zahirde iman edenler, demektir. Bunlar müşrikleri dost edinir, müslümanların sırlarını onlara haber verirlerdi.» dedi. Bir tefsir âlimine göre «Bu âyet Ebi Lübabe hakkında nazil olmuştur. Bu tefsir, İkrime'den (R.A.) rivayet edilmiştir.

Es-Süddi: **«Bu âyet uhud gününün kıssası hakkında nazil olmuştur»** o günkü müminler korktular ve onların içinde bir gurub, Yahudi ve Hristiyanları veli edinmeye (dost ve sırdaş edinmeye) niyetlendi» dedi.

Bir tefsir âlimine göre; bu âyet, Übbade bin Samit ve Abdullah bin Ubey bin Selül hakkında nazil olmuştur. Bu âyetin nüzülünden sonra Hz. Übbade (R.A.) «Yahudilerin dostluğundan Allah'a sığınırım dedi.» Abdullah bin Ubey bin Selül münafıkı ise, o dostluğa devam etmiştir. **«Ben korkarım ki, hadiseler ters dönsünler, İslâmiyet ortadan kalksın, biz onların yardımına muhtaç olalım. Bunun için ben yardımlarını ve dostluklarını kesmem»** dedi.

YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARIN DOSTLUĞU

Bu yasaklanan dostluğun hududu nedir? Ne gibi bir dostluk yasaklanmıştır? Bu hususu biraz inceleyelim:

Tenvirül-Mikyas adlı tefsirde **«yardım istemekte onları dost edinmeyiniz demektir»** diyor. Yani yardım isteyecek şekle varacak kadar bir dostluk olmasın demek istiyor. El Medarik'te:

«Onlara yardım edeceğiniz ve onlardan yardım isteyeceğiniz şekilde dost edinmeyiniz. Onlarla kardeşlik yapacağınız, müminlerin birbirleriyle muaşeret ettiği gibi onlarla muaşeret edeceğiniz şekilde onları dost edinmeyiniz demektir» diyor.

El-Beyzavi:

Onlara güvenecek ve dostların muaşereti gibi onlarla muaşeret edecek şekilde onları dost edinmeyiniz demektir» diyor.

El-Alusi:

«Ahbabların safaveti gibi, onlara safavet yani içinizi döküp sırrınızı haber verip ahbablık göstermeyiniz ve onlardan yardım taleb etmeyiniz. Bu tarzda bir dostluk olmasın demek istiyor» dedi.

Bunlar bilindikten sonra Resûlü Ekrem ile Yahudiler arasında, İslâm'ın başlangıcında cereyan eden anlaşma hususunda bir takım malûmat edinmeye çalışalım. El-Menar; bu âyetin tefsirinde şunları söylüyor:

Resûlüllah'ın mübarek siyretine bakan bir insana malûm olur ki, Cenab-ı Peygamber Medine'ye geldiğinde Yahudilerle sulh yaptı. Onları dinlerinin ve mallarının üzerinde bıraktı. Bunu, Muhacir ve Ensar arasında kardeşlik konusunda yazılan mektubuna dahil etti. Kabileler, soylar ve boyların hukuklarını belirten mektubuna yazdı. O mektupta şu vardır:

«Gerçek şudur ki, Yahudilerden bize tâbi olanlar yardım göreceklerler, zulme uğramayacaklar. Onların aleyhinde hiç kimseye yardım edilmeyecektir.»

Anlaşmalarda ve savaşlarda yardımlaşma hususunda da mektupta şu vardı:

«Yahudiler bizimle beraber savaştığı müddetçe, müminlerle beraber nafakaları verilecektir. Beni Avf Yahudileri müminlerle beraber olan bir cemaattır. Yahudilerin dini Yahudilere, Müslümanların dini de Müslümanlara, mallar ve nefisleri de onlara aittir. Ancak zulmeder ve günah işleyen, nefsini ve aile efradını helâk eder. Beni Neccar Yahudilerine de Beni Avf Yahudilerine verilen (söz) verilmiştir. Sonra Beni Avfe verilen Benil-Haris ve Saide Yahudilerine de verildi. Cü-

şem (veya cüşum) Evs ve Saleb'ye de verildi. Hafne ve Şetne de onlardandır.» (1)

İbni Kayyım, «El-Hedyun Nebevi» adlı eserinde şunları söylüyor:

Resûlü Ekrem Medine'ye vardığında, kâfirler Resûlüllah'a karşı üç sınıfa ayrıldılar: a) Bir sınıfı Resûlüllah ile sulh etti. Resülüllah onlarla anlaştı. Onlar Resûlüllah'a harb açmayacaklar, aleyhinde başkasının yardımcısı olmayacaklar. Ve küfürleri üzerinde duracaklar, kan ve malları korunmuş olacak. B) Diğer bir sınıf Resûlüllah'a harp açtılar, düşmanlık güttüler. c) Bir kısım da Resûlüllah'ı terkettiler. Ne sulh ettiler, ne harb açtılar. Resûlüllah ile düşmanlarının neticesini beklediler. Sonra bunlardan bir gurubu iç âleminde onun galib gelmesini istiyordu. Bir gurubu da zahirde de onunla beraber oldular. Fakat batında onun düşmanlarıyla beraber idiler. Ta ki iki guruptan (müslümanlar ve kâfirlerden) de emin olsunlar. İşte onlar münafıklardır. Rabbisi bu gurublar hakkında ne emrettiyse Cenab-ı Peygamber o şekilde onlarla sulh yaptı. Onlarla arasında emniyetname yazdı. Onlar üç gurubtular. Medine'nin etrafında oturuyorlardı. Beni Kaynuka', Beni Nadiyir (veya Nadir), Beni-Kurayza. Resûlüllah'a evvelâ Beni Kaynuka Yahudileri Bedir'den sonra harp açtılar. Resûlüllah'tan buğz ve hased ettiklerini açığa vurdular.

İbni Kayyım, ikinci bir fasılda şunları söylüyor:

Sonra Benu-Nadir kabilesi ahdini bozdu. Buharî «Bu da, Bedir'den altı ay sonraydı» dedi. Onlar Resûlüllah'ı ansızın nasıl öldürmek istediklerine dair tafsilât daha önce geçti.

Sonra başka bir fasılda İbni Kayyım şunları söylüyor:

Beni-Kurayza kabilesi Resûlü Ekrem'e bütün Yahudilerden daha fazla adavet besliyordu. Cenab-ı Peygamber, Hendek savaşına çıkınca onlar da sulhlerini bozdular. İşte ehli kitabı dost edinmenin yasaklanmasının nedeni bunlardır. Araplardan olan Hıristiyanlar ile Rumlara tabii olarak Yahudilerle beraber Peygambere karşı savaştılar.

Tefsir âlimlerinin bu âyetin sebebi nüzülünde zikrettikleri özel sebeb ise hulâsaten şudur:

(1) Bkz. El-Menar Cild: 6-423-Mektebetul-Kahire.

Tefsir-i bilmesuri rivayet edenler ve Beyhaki «Eddelail»inde, İbni Asakir, Ubbade bin Velid'den rivayet etti: Beni-Kaynuka' Yahudileri, Cenab-ı Peygambere harp açtıkları zaman münafıkların başı Abdullah bin Ubey b. Selul onlarla beraber oldu. Ubbade bin Samit Resûlüllah'a geldi. Allah ve Resûlünü dost edinerek Yahudilerle olan dostluğundan vazgeçti. Ubbade hazretleri Beni-Hars bin Hazreç'ten bir kişi idi. Abdullah bin Ubeyy'in Yahudilerden dostları ve halifleri, (anlaşmalıları) olduğu gibi onun da vardı. Onların hepsini attı. Resûlüllah'ı dost edindi. Allah'a iltica etti. **«Ben Allah'ı, Resûlünü ve mü'minleri veli (dost) edinirim, Allah'a döndüm ve Resûlü'ne geldim bu kâfirlerin veliliğinden, (dostluğundan) tebrie ediyorum»** dedi. İşte onun ve Abdullah bin Ubeyy'in hakkında bu âyet o zaman nazil oldu.

İbni Ebi-Şeybe ve İbni Cerir, Atiyye bin Saad'dan rivayet ettiler; Ubbade bin Samit, Beni Haris bin Hazreç'ten bir zat idi. Resûlüllah'a geldi:

«Ey Allah'ın Resûlü! Benim Yahudilerden birçok anlaşmalılarım ve dostlarım vardır. Ben Allah'a ve Resûlü'ne, bunların dostluğundan tebri ederek dönüş yapıyorum. Allah ve Resûlü'nü dost ediniyorum.» dedi.

Abdullah bin Ubey:

«Ben, sonuçlardan ve hadiselerden korkan bir kişiyim. Onların dostluğundan el çekemem dedi.» Resûlü Ekrem Abdullah bin Ubey'ye :

— Ey Ebel Hubab! Bu Yahudilerin dostluğundan Ubbade'ye karşı giriştiğin yarışı sen kazanmış ol. O iftihar sadece senin olsun, onun değil, deyince, Abdullah:

«İşte o zaman kabul ediyorum» dedi. Cenab-ı Hak:

«Ey îman edenler! Sakın ha, Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyiniz» âyetini, Ta, **«Allah seni insanlardan korur»** âyetine kadar indirdi..

İbni Cerir ve İbnul-Münzir, İkrime'den, bu âyet hususunda şunları rivayet ettiler:

Bu âyet Beni-Kureyza hakkında nazil oldu. Onlar hainlik yaptı-

lar, Resûlüllah ile aralarında bulunan sözü bozdular. Ebu Süfyan bin Harb'e mektub yazarak onu ve Kureyşileri Resûlüllah'ın savaşına dâvet ettiler. **«Gelin kalelerimize girin, Muhammed'le mücadele ediniz»** dediler. Cenab-ı Peygamber, Ebu Lubabe bin Abdul Munzir'i onlara gönderdi. Onları kalelerinden çıkarmak istedi. İnmekle Resûlüllah'a itaat ettikleri zaman Ebu Lübabe parmağıyla boğazını işaret etti. Yani inmekte ölüm vardır kesilirsiniz» demek istedi. Bir de Medine'de bazı müslümanlar vardı. Şam'daki Hıristiyanlara Resûlüllah'ın hadiseleri ve gelişmelerini yazarlardı. Bazıları servetlerinden istifade etsinler diye Medine Yahudilerine Resûlüllah'ın haberlerini yazarlardı. Böylece yeni devletin temellerini sarsarlardı. İşte onları böyle yapmaktan menetmek için bu âyet nazil oldu.

İbni Cerir'den rivâyet edildi ki, bazı müslümanlar Uhud gününde müşriklerin galib gelmesinden korktuklarından, **«Ben filân Yahudiye varıp ondan emniyet (teminat) alacağım»** dedi. Diğer biri **«Ben filân Hıristiyana varıp ondan teminat alacağım»** dedi. İşte bahsedilen âyet te bu hususta nazil oldu. Bu sözleri söyleyenler zaif imanlılar ve münafıklardı. Böylece bu âyeti celîle, yardımlaşmak tarzında ehli kitabla dostluk edinmeyi yasaklıyor.

Bazıları **«Müslümanların aleyhinde yardımlaşmak tarzında dostluk kurmayı yasaklamaktadır»** dedikten sonra bu âyeti celîle, müslüman ferdlere ve cemaatlara bu yasağı getiriyor. Bu âyetin kapsamına gerçek müslümanlar da, diğerleri de girer. Çünkü âyet esasen kalben hasta olup İslâm'ın sönmesinden ve küfrün gâlip gelmesinden korkup bazı kâfirlerin yanında yağcılık yapmak suretiyle onları dost edinenlerin hareketlerini kınamak mukaddimesidir. Müslümanlara müslüman olmayana muhalefet etmek her halü-kârda dinî bir fariza değildir. Çünkü Peygamber hicretten sonra Medine Yahudisiyle sulh akdetmiştir.» dedi. Fakat âyetin maksadı bu değildir. Bu tefsir âyeti zorlamaktır. Ehli kitabın dostluğunu yasaklayan bu âyet tıpkı müşriklerin dostluğunu yasaklayan şu âyet gibidir:

«Ey îman edenler! Düşmanlarımı ve düşmanlarınızı veli (dost) lar edinmeyin. Siz onlara sevgi yolluyorsunuz. Halbuki onlar Kur'an'dan size geleni inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a îman ediyorsunuz diye, sizi ve Peygamberi (yurdunuzdan) çıkarıyorlardı.» (El Mümtehine: 1).

El-Mümtehine'nin bu âyeti, Hatıp bin Ebi-Beltea hakkında nazil olmuştur. Kureyşlilere mektub yazdı. Resûlüllah'ın onlara savaş açma niyetinde olduğunu haber verdi. Çünkü malı ve aile efradı hâlâ Mekke'deydi. Mekke'lilere bir iyilik yapmak istedi ki, aile-efradını ve malını korusunlar. Bunun için o mektubu yazdı.

Bir sebebten ötürü birşeyi yasaklamak o yasak aynı sebebi taşımayan şeyleri kapsayamaz. Bir de, o sebeb ortadan kalkarsa aynı yasağın kalkması da memnu değildir. Yani kalkabilir. Bunun için Cenab-ı Hak bu yasaktan sonra El-Mümtehine sûresinde şunları ferman etti:

«Belki Allah sizden ve onlardan kendilerine karşı düşmanlık beslemekte olduklarınız arasında bir sevgi bağı kılar. Allah güç yetirendir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah sizinle din konusunda savaşmayan, sizi yurtlarınızdan sürüp çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan ve onlara adaletli davranmanızdan sizi sakındırmaz. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah ancak din konusunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarından sürülüp çıkaranları ve sürülüp çıkarılmanız için (düşmanınıza) arka çıkanları veli (dost) edinmenizden sakındırır. Kim onları veli (dost) edinirse, artık onlar zalim olanların ta kendileridir.» (El Mümtehine, 7-9).

İşte bu âyeti celîleler açık birer nassdırlar. Dostluğun düşmanlıktan öbürü yasaklanmasına delâlet ederler... Eğer savaşırlarsa, dostlukları yasaktır. Zira dindeki ayrılık sebeb değildir. Çünkü Resûlü Ekrem, Yahudilerle anlaştı ve ahidnâmesinde **«Yahudilerin dini onlarındır, müslümanların dini de müslümanlarındır»** diye madde yazdı. Bir de Cenab-ı Hak, bütün muhaliflere, **«Sizin dininiz sizin, benim dinim de benimdir»** (Kâfirun: 6) demesini Resûlüllah'a emretmiştir.

VELAYETİN MÂNÂSI

Zemahşeri, Beyzavi ve onların yolundan giden diğer müfessirler ise; «VELAYET», burada «Meveddet» yani sevgi, güzel muamele ve ehli kitabtan muhalif olanları çalıştırmak, demektir. Yani onları ne bir vazifede çalıştırınız, ne onlarla güzel bir muamele yapınız, ne de diğer

ahbablara karşı olan sevgiyi onlara gösteriniz, demektir» dediler. Ve Resûlüllah'ın (S.A.V.) şu hadisiyle istidlal ettiler:

«O iki gurubun ateşleri birarada görülmemelidir.»

Ve aynı zamanda bu istidlallarını Hz. Ömer'in, Kûfe Valisi Ebu-Musa El-Eş'ari'ye Hıristiyan olan kâtibini azletmesini emretmesiyle de takviye etmişlerdir. Fakat daha önce de söylediğimiz gibi âyetin sıyakı bu mânâya manidir. Mütekaddim âlimler: «Yasaklanan dostluk, yardım dostluğudur.» dediler. **«Bu âyet kimin hakkında nazil olmuşsa, özel olarak onlar içindir»** demişlerdir. Mutekaddimler (selef) ile Müteehhirin (halefin) arasında uzak bir fark vardır.

Müfessirlerin şeyhi İbni Cerir Taberi şunu söylüyor:

«Bu hususta benim katıma göre sevab olan görüş şöyle demektir: Allah ehli imana karşı Yahudi ve Hıristiyanları yardımcı ve halif olarak edinmeyi mü'minler için yasaklamıştır. Ve onları yardımcı, halif ve dost edinip de Allah ve Resûlünü bırakan onlardandır, haberini vermiştir. Yani onları böylece dost edinen Allah'a, Resûlüne ve mü'minlere karşı tavır almakta onlardandır. Şüphesiz ki Allah ve Resûlü böyle bir kimseden uzak ve beridirler.

Mümkündür ki, âyet, Ubbade bin Samit'in, Abdullah bin Ubey bin Selûl'ün ve onların halifleri olan Yahudilerin hakkında nazil olmuş olsun. Yine mümkündür ki, âyet, Ebi Lubabe'nin Beni-Kureyza hakkında yapmış olduğu fiilinden ötürü nazil olmuş olsun ve mümkündür ki, âyet, Es-Süddi'nin zikrettiği iki kişi hakkında nazil olmuş olsun. Birisi Yahudiye iltihak, diğeri de Şam'daki Hıristiyanlara iltihak etmek istemiş. Bu üç görüşün hiçbirisi hakkında, benzeriyle delil sabit olacak bir haber varid olmamıştır. Öyleyse bunun hakkında **«Denildiği gibi»** tâbirini kullanmaktan başka çare yok. Durum bu ise, doğrusu, Kur'an'ın zahirine göre, genel (umumu) olduğuyla hükmetmektir. Katımızda hilâfına dair bir ilim olmadığı için tevil ehlinin dediği de caiz olabilir. Ancak şüphe yoktur ki âyet, Yahudi ve Hıristiyanlara dostluk gösteren bir münafık hakkında nazil oldu. O münafık gelecek hadiselerden korkuyordu. Çünkü bu âyetten sonra gelen âyet buna delâlet eder.» İbnu Cerir'in sözü burada bitti. (1)

(1) Bkz. EL-Menar Cild: 6-426-427-Matbaatul-Kahire.

Görüldüğü gibi Mütekaddim âlimlerle, Müteahir âlimlerin arasında, âyetin tefsirinde, hilâf vardır: Bazıları **«Âyet umumidir.»**, Bazıları **«özeldir»** demişler.

Bazıları, **«Mü'minlerin aleyhinde Yahudi ve Hıristiyanlarla dostluk kurmak hususundadır»**. Bazıları da **«umumdur»** demişlerdir. Hakikati Cenab-ı Hak biliyor. Yalnız durum ne olursa olsun, bir mümin **kalben, «yüzdeyüz doğru dosttur»** diye, İslâm dininden olmayan bir kimseyi dost bilmemelidir. Fakat dünya mudaratı vardır. Nitekim Hafız Eş-Şirazî divanında «ASAYIŞI DU GİTTİ TEFSİRİ İN DU HARFEST — BÂ DOSITAN TELETTÜF, BÂ DÜŞMINAN MUDARA» «Dünya ve âhiretin asayişi bu iki harfin tefsiridir: Dostlara karşı lûtfetmek,mek, düşmanlara karşı da mudarâa göstermektir.»

(51) «Onların bazısı diğerinin velisi (dostu) dir...»

Bu âyetin mânâsı: Yahudilerin bir kısmı diğer Yahudinin dostu, Hıristiyanların bir kısmı diğer Hıristiyanların dostudur. Yoksa, âyetin mânâsı Yahudi gurubu Hıristiyan gurubunun, Hıristiyan gurubu Yahudi gurubunun dostudur, demek değildir. Çünkü Yahudi ve Hıristiyanların arasında temelde dostluk yoktur. Fakat hepsi müslümanlara zarar vermek hususunda ittifak halindedirler. O halde sizlerle onların arasında dostluk kurmak nasıl tasavvur olunabilir?

(51) «Sizden onları dost edinen şüphesiz ki onlardandır.»

Yani müslümanlardan, ehli kitabın dinlerini tasvib ederek ve görüşlerini benimsiyerek Hıristiyan veya Yahudilerden dost edinen onlardan olur. Onlarla beraber ateşte olur. Dinlerini tasvib etmekten değil de sadece alış-veriş yapmak sohbetinden veya onlarla bir iş yapmaktan ötürü dostluk kurmak, bu felâketi gerektirmez. Bu dostluk dinen caizdir. Yani Yahudi ve Hıristiyanlarla alış-veriş yapılabilir, dünya muameleleri yapılabilir ve bu konularda ahbablık kurulabilir. Onların yemeğinden yenilebilir. Onlara yemek yedirilebilir. Nitekim daha önceki âyetlerde de bu hüküm geçti.

İbni Ebi Hâtim İyad'dan rivayet ediyor: Hz. Ömer Kûfe Valisi, Ebu Musa el-Eşa'ri'den bi rderide (veya bir kâğıtta) aldığını ve verdiğini (gelir giderini) yazıp arzetmeyi istedi. Ebu-Musâ'nın Hıristi-

yan bir kâtibi vardı. Onu Hz. Ömer'e arzetti. Hz. Ömer'in hoşuna gitti. «Bu kâtib, hıfzedici ve koruyucudur» dedi. Ve devamla:

«Bize Şam'dan gelen bir mektubu mescidde okuyabilir misin?» diye teklifde bulundu.

Ebu Musa el Eşa'ri .

«Onun gücü buna yetmez» dedi.

Hz. Ömer:

«Niçin? O cünüb müdür ki, camiye girmez?»

Ebu-Musa el-Eşa'ri:

«Hayır. Cünüp de değildir. Fakat Hıristiyandır.»

Bunun üzerine Hz. Ömer, Ebu Musa'yı kınadı ve baldırına kamçıyla vurduktan sonra: **«Onu burdan çıkarınız.»** emrini verdi. Daha sonra:

«Ey iman edenler! Sakın Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyiniz» âyetini okudu. Bu nakilleri yaptıktan sonra şöyle dedi:

Bize Muhammed bin Hasan bin Muhammed bin Sabbah, Muhammed bin Sirin tarikiyle Abdullah bin Utbe'den rivâyet etti:

«Sakın herhangi biriniz bilmiyerek Yahudi ve Hıristiyan olmasın.»

Bunu dediğini işidince anladık ki bu sözüyle: **«Ey iman edenler! Sakın Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyiniz.»** âyetini kastediyor.

Ebu Said el-Eşec, İbni Fudeyl'den, o Asım'dan, İkrime'den, o da İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

İbni Abbas'tan, Arap Hıristiyanlarının kestikleri yenir mi diye soruldu.

«Yenir. Çünkü Cenab-ı Hak, «sizden kim Yahudi ve Hıristiyanları dost edinirse, o onlardandır» buyurmuştur, dedi. Yani Arap Hıristiyanları da diğer Hıristiyanlardandır demek istedi. Bunun benzeri Ebu Zennad'dan da rivayet edilmiştir.

«Sizden kim onları dost edinirse, o, onlardandır.»

Bu âyetin tefsirinde: «Kim ki mü'minleri bırakıp Yahudi ve Hıristiyanları dost edinirse, mü'minlerin aleyhinde onlara yardımcı olur-

sa o, onların dininden ve milletinden sayılır. Çünkü bir kimse, başkasını dost edinerek başkasına karşı ona arka çıkarsa, o dost edinen dost edindiğinin inancına ve dinine razı olmuştur. Yahudi, Hıristiyan ve İslâm dinine muhalefet eden milletlerden uzaklaşmak hususunda bu âyet büyük bir teşdidi ilâhi ve ta'limi Rabbanîdir.

Yahudileri dost edinen Abdullah bin Ubey idi. Fakat bu hüküm, kıyamete kadar mü'minler aleyhinde Yahudi ve Hıristiyanlarla dost olmayı yasaklamakta devam edecektir. Cenab-ı Hak başka bir âyette:

«Sakın zulmedenlere meyletmeyiniz ki ateş sizi yakalasın.» (Hud: 113) buyurmaktadır. Al-i İmran 28. âyetinde:

«Sakın mü'minler, mü'minleri bırakıp kâfirleri veli (dost) edinmesinler» buyurulmuştur. Ve yine:

«Ey mü'minler, sizden olmayanlardan sırdaş edinmeyiniz'» (Âli-İmran: 118) denilmiştir.

Bazı tefsirciler:

Yardımda onların bir kısmı diğerinin velisidir. «Sizden olup da onları dost edinen onlardandır», cümlesi şarttır cevabı, «çünkü onları dost eden Allah'a, ve onun Resûlü'ne — onların muhalefet ettiği gibi — muhalefet etmiştir! Yahudi ve Hıristiyanların düşmanlığı vacib olduğu gibi onun düşmanlığı da vacib oluyor. Yahudi ve Hıristiyanlara ateşe gitmek vacib olduğu gibi ona da vacib olur. O onların arkadaşlarından oluyor.

(52) «Kalblerinde hastalık olanların (Yahudilerin dostluğunda ve sevgisinde) koşuştuklarını görürsün.» Bu âyetin izahı: Yani kalblerinde şek ve nifak olanlar, süratle Yahudilerin dostluğuna kaçarlar. Çünkü Yahudiler zengindir. Onların zenginliklerinden istifade etmek için onların dostluğuna koşuşur ve onlara karışırlar. Münafıklar, «Yahudilerle dostluğumuz, savaşmamız, bir zaman aleyhimizde tecelli eder korkusuyladır. Yani savaş müslümanların aleyhine dönebilir. Kıtlıklar olabilir. Korkunç hadiseler başgösterebilir korkusundan bu dostluğu yapıyoruz.

BURADAKİ FETİHDEN MAKSAD NEDİR?

(52) «Umulur ki, Allah katından fethi veya bir emri getirir.» Tefsir âlimleri **«umulur ki»** mânâsını ifade eden «ÂSÂ» kelimesi, Allah tarafından kullanıldığı zaman tahkik ve vücûb (lüzumlu olma), mânâsını ifade eder. Çünkü Allah kerimdir. Kerim olan zat, bir insanı bir hayrın verileceğinde tamah sahibi yaparsa, va'adi ona **«kesinlikle sana veririm»** demek gibi oluyor. Umulur ki Allah, düşmanlarına karşı Resûlüllah'a fethi nasip ve müyesser kılar. Dinini diğer dinlere gâlib getirmek suretiyle fethi müyesser eder. Müslümanları, Peygamber ve müslümanların düşmanı olan kâfir, Yahudi ve Hıristiyanlara gâlib getirmekle, dinlerini de onların dinlerine galib getirir, münafıklar da bu sayede pişman olurlar. Cenab-ı Hak, minnet ve keremiyle bunu yaptı.

Bazı âlimler: **«Burada bahsedilen fetih, Mekke fethidir»** demiştir. Bazıları: **«Yahudi köylerinin, Hayber, Fedek ve benzeri memleketlerin fethidir»** demişlerdir.

Allah'ın katından olan emirden maksad, Yahudilerin kökünü Hicaz bölgesinden kazımak, onları meşakkatsiz ve yorgunluk olmadan memleketten atmak demektir. Nitekim Cenab-ı Hak onların kalbine korkuyu soktu. Onlar Arap yarımadasını terkettiler. Elleriyle köylerini ve kentlerini yıktılar ve Şam'a hicret ettiler.

İSLÂMDAN İRTİDAD ETMENİN (DÖNMENİN) HÜKMÜ

(54) «Ey îman edenler! Sizden kim dininden dönerse...»

Bu, daha meydana gelmezden önce Kur'an tarafından haber verilen mucizelerden biridir. Rivayete göre İslâmdan onbir fırka irtidad etti. Üçü Resûlüllah'ın devrinin sonunda idi. Birincisi: «Benu-Mudleç» kabilesinin irtidadı idi. Onların başı «Zulhimar Esved el-Anesi» idi. Kâhin bir kişiydi. Yemen'de peygamberlik iddiasında bulundu. Bulunduğu bölgeyi istilâ etti. Muaz bin Cebel ve Yemen'in diğer idarecileri gibi Resûlüllah'ın memurlarını oradan çıkardı. Cenab-ı Peygamber, Muaz bin Cebel'e ve beraberindeki müslümanlara mektup yaza-

rak, halkı dinlerine tutunmaya teşvik etmelerini emretti. Esved'le savaşa halkı teşvik etmelerini bildirdi. Esved'i «Firuz ed-Deylemi» yatağında öldürdü. İbni Ömer:

«Haber, gökten Allah'ın Resûlü'ne geldi. Esved'in öldürüldüğü gecede, Cenab-ı Peygamber, müslümanlara:

«Bu gece Esved öldürüldü. Onu öldüren mübarek bir kişidir.» dedi.

«O kişi kimdir?» diye soruldu.

«O, Firuz'dur» dedi.

Resûlü-Ekrem eshabına Esved'in öldürülmesini müjdeledi ve aynı gecenin sabahında da vefat etti. Esved el-Anesi'nin öldürülmesi haberi, Medine'ye Rebiülevvel ayının sonunda yetişti. Yani Cenab-ı Peygamberin vefatından onsekiz gün sonra. Birinci halife Ebu-Bekr Sıddık'a müjdesi gelen ilk fetih budur.

MÜSEYLEMENİN MEKTUBU

Peygamberin son döneminde irtidad eden ikinci fırka, Yemame'de Beni-Hanife kabilesidir. Reisleri Müseylemetül-Kezzab (yalancı Müseyleme) idi. Bu kâfir, Resûlü Ekrem daha hayatta iken peygamberlik iddiasında bulundu. Hicretin onuncu senesi sonunda, peygamberlikte Resûlüllah'a ortak kılındığını iddia etti. Cenab-ı Peygambere şu mektubu yazdı:

«Allah'ın Resûlü Müseyleme'den Allah'ın Resûlü Muhammed'e!

Bunlardan sonra şüphesiz ki yeryüzünün yarısı benimdir, yarısı senindir.»

Bu mektubu iki elçiye verip Resûlüllah'a gönderdi. Cenab-ı Peygamber o elçilere:

«Eğer «Elçiler öldürülmez» kaidesi olmasaydı sizin boynunuzu vururdum.»

Sonra ona cevab olarak şunu yazdı:

«Allah'ın Resûlü Muhammed'den yalancı Müseyleme'ye! Bunlar-

dan sonra, şüphesiz ki yer Allah'ındır. Kullarından dilediğine onu miras olarak verir. Netice (sonuç) Allah'tan sakınan ve korkanlarındır.»

Resûlü Ekrem, bu hadiseden sonra hastalanıp vefat etti. Birinci halife Ebu Bekir Sıddık, Halid bin Velid kumandasında, Müseylemetül-Kezzab'ın üzerine büyük bir ordu gönderdi. Allah Müseylemetül Kezzab'ı, daha önce Hz. Hamza'yı öldüren ve Mut'im bin Adiy'nin kölesi bulunan Hz. Vahşi'nin eliyle öldürttü. Tabii bu da, şiddetli harptan sonra oldu. Vahşi şunları söylüyordu:

«Ben cahiliyet ve küfürde iken halkın hayırlısını öldürdüm. (Hamza'yı kastediyor). İslâm'da iken halkın en şerlisini (Müseyleme'yi kastediyor) öldürdüm.»

Resûlüllah'ın son zamanlarında irtidad eden üçüncü fırka «Beni-Esed» kabilesidir. Reisleri «Tuleyhâ» bin Huveylid'dir. Tuleyha Peygamber hayatta iken en son irtidad edip Peygamberlik iddiasında bulunan kimsedir. Resûlüllah'ın vefatından sonra en önce, kendisiyle savaş yapılan kişidir. Ebu Bekir Sıddık, Halid bin Velid'i gönderdi. Şiddetli bir savaştan sonra Hz. Halid onları kaçırttı. Tuleyhâ kaçıp Şam'a doğru gitti. Sonra müslüman oldu ve İslâmî hali de güzelleşti. Sonra Cenab-ı Hak, Resûlü Ekrem'in ruhunu kabzetti. Mekke ahalisi, Medine ve Bahreyn'de bulunan Abdu Kays kabilesinden başka bütün Araplar irtidad ettiler. Mürtedlerin bir kısmı: **«Namaza gelince, namazı kılacağız. Zekâta gelince, biz malımızın gaspedilmesine razı değiliz, dediler.»**

Hz. Ebu Bekir bunlara savaş açtı. Ebu Bekir'e savaşmamak için namaz kılarlar hususu arzedildi. Fakat kalbi ilhamlı yüce Halife:

«Allah'a yemin ederim, Cenab-ı Hakkın, «Namazı kılınız, zekâtı veriniz» diye ikisini bir âyette zikrettiği ibâdetleri ayırmam. Allah'a yemin ederim, Resûlüllah'a vermekte oldukları zekât devesinin boynundaki yuları dahi çıkarırlarsa onlarla savaşacağım» diye haykırdı. Böylece Cenab-ı Hak, Ebu Bekir'in kalbini onlarla savaşmak hususunda açtı. Resûlüllah niçin ve neyin üzerinde harbetmişse, o da onun üzerinde harbetmeye karar verdi. Onlar farz olan zekâtı ikrar edinceye kadar savaşa devam etti. Enes İbni Malik:

«Eshab-ı Kiram, zekâtı vermeyenlerle savaşılmasını istemiyordu.

«Bunlar ehl-i kıbledir, onları nasıl öldürürüz» diye yakınıyorlardı. Bunun üzerine, Ebu Bekir Sıddık kılıcını bağladı, tek başına çıkıp onlara doğru gidince, diğer eshab-ı kiram onun arkasını takib ettiler.» (1)

İbni Mes'ud:

«Biz başlangıçta bunlarla savaş etmeyi kerih görüyorduk. Fakat neticede Ebu Bekir'e teşekkür ettik.» dedi.

Bunun için denmiştir: **«Peygamberlerden sonra anneler Ebu- Bekir'den daha üstün bir çocuğu doğurmamıştır. Ehli riddet hususunda bir Peygamberin yerine kaim oldu.»**

Alaeddin-Attar «PEND» adlı Farsça manzumesinde Ebu-Bekir Sıddık hakkında şunları söyledi:

«HERÇİ BÛD EZ BARİGÂHI-KİBRİYÂ: RİHTİ DER SADRI ŞERİFİ MUSTAFÂ
AN HEME DER SİNE-İ SIDDİKI RİHT: LÂCEREM TA BÛD EZU TAHKİKİ RİHT.»

Mânâsı: (Barigâhı kibriyadan ne gelmişse Mustafa'nın şerefli göğsüne döküldü. İşte Mustafa onun tamamını Sıddikin göğsüne döktü. Yine şüphesiz Sıddik yaşadığı müddet ondan gerçek sadır oldu.) demektir.

Bundan ötürü Sıddik ehli riddetle savaşta ısrar etti. (2)

Hasan:

«Eğer Sıddık'ın yaptığı olmasaydı halk kıyamete kadar zekât hususunda küfürde kalacaktı» diyor. (3)

EBU BEKİR SIDDİK HALİFELİĞİNDE İRTİDAD EDENLER

Hz. Ebu Bekir'in hilâfetinde yedi kabile irtidad etti:

1 — Fezara kabilesi. Uyeyne bin Hasn el-Fezari'nin kabilesidir.

---

(1) Bkz. Bursevinin Ruhul-Beyan 2-404-Amire İstanbul 1389
(2) Bkz. Bursevinin Ruhul-Beyan 2-404-Amire İstanbul 1389
(3) Bkz. Bursevinin Ruhul-Beyan 2-404-Amire İstanbul 1389

2 — Ğatafan kabilesi. Kırre (veya Kurre) bin Seleme el Kuşeyri'nin kabilesidir.

3 — Benu-Selim. Fucaat bin Abduyaleyl kabilesidir.

4 — Beni Yerbu'. Malik bin Nuveyr el-Yerbui'nin kabilesidir.

5 — Temim'in bazıları. Seccah binti Munzir adlı kadının kabilesidir. Bu kadın da Peygamberlik iddiasında bulundu. Sonra Müseylemetül Kezzab'la evlendi. Daha sonra tekrar müslüman oldu deniliyor.

6 — Kinde kabilesi. Eş'as bin Kays el Kindi'nin kabilesidir.

7 — Beni-Bekr bin Vail. El Hutan bin Zeyd'in kabilesidir.

Cenab-ı Hak bunların emrini, Ebu-Bekir Sıddik'ın eliyle halletti. Yani bunların şerri birinci Halifenin eliyle söndürüldü.

Hz. Ömer'in hilâfetinde ise, bir kabile irtidad etti: O da Ğassan kabilesidir. Cebele bin Ehyem el-Ğassani'nin kabilesidir. Cebele, kabilesiyle beraber Şam'a kaçtılar ve orada Hıristiyan oldular. Bugün Arap Hıristiyanları yani Lübnan'da, Şam'da yaşayan Hıristiyanlar bu kabiledendirler.

CEBELE'NİN ŞAM'A KAÇIŞI

Cebele'nin Şam'a kaçışı ve mürted oluşu hakkında şunlar rivayet ediliyor:

Cebele önce müslüman oldu. Zira rivayete göre Cebele Şam'a gittikten sonra Hz. Ömer, Şam'ın idarecilerine, şu mektubu yazdı:

«Cebele, kavminin ileri gelenleriyle bana geldi ve müslüman oldu. Ona ikram ettim. Mekke'ye gitti. Tavaf yaparken Beni Fuzara kabilesinden bir kişi onun eteğine bastı. Cebele, Beni Fuzara'dan olana vurup burnunu dağıttı. Dişlerini kırdı. El-Fuzara kabilesinden olan kişi Cebele'yi bana şikâyete geldi. Ben: **«Ya onu affedersin veya kendisinden kısas alırsın»** diye hükmettim. Cebele:

«Ben bir kıralım. O ise bir avam. Ondan ötürü benden kısas mı alıyorsun?» diye itiraz etti. Ona cevab olarak dedim ki:

«Seninle onu İslâm bir araya getirmiştir. Sen ancak akibetle yani güzel netice (ve güzel amelle) ondan üstün olabilirsin.»

Cebele, Hz. Ömer'den, kısası ertesi güne tehir etmesini istedi. Geceleyin akrabalarıyla beraber irtidad ederek, Şam'a kaçtı.

Rivayetlere göre Cebele yaptıklarından dolayı pişman olmuştu ve ondan dolayı da şu şiiri söyledi:

«Haktan sonra bir yumruğun ardından Hıristiyanlaştım. Eğer sabretseydim o yumrukta benim için hiçbir zarar yoktu. O yumruktan ötürü cahiliyetin gayret dalgaları bana yetişti. Ondan ötürü de sıhhatli gözü verip kör gözü satın aldım. (Yani İslâmı verip Hıristiyanlığı satın aldım). **Keşke annem beni doğurmasaydı. Keşke ben Ömer'in söylemiş olduğu hükme sabır gösterseydim.»**

(54) «Ey îman edenler! İçinizden kim dininden dönerse şunu bilsin ki, Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları onlar da Allah'ı severler.»

Acaba bu kavim kimdir? Hz. Ali bin Ebi Talib, Hasan, ve Katade:

«Bunlar Ebu Bekir ve arkadaşlarıdır. Onlar mürtedlerle ve zekâtı menedenlerle savaştılar. Çünkü Resûlü Ekrem vefat ettiği zaman Arapların çoğu irtidad etti. Medine, Mekke, Beni Abdulkays'tan olan Bahreyn ahalisi hariç diğer kabilelerin çoğu irtidad etti. İslâm'ın üzerinde Ebu Bekir ve ordusu durdu. Allah onlarla dine yardım etti. Arapların ekserisi irtidad edip zekâtı menettiklerinde Ebu Bekir onlara savaş açmak istedi. Resûlüllah'ın eshabı bu savaştan hoşlanmadı. Hz. Ömer, Ebu-Bekre:

— Sen halka nasıl savaş açıyorsun. Oysa Resûlüllah, **«Halk, lâ ilâheillallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim ki bu kelimeyi söylerse, o benden malını, kanını korumuştur. Ancak hakkıyla malı alınır, kanı dökülür. Onun hesabı Allah üzerindedir.»** buyurmuştur.

Hz. Ebu Bekr, Ömer'e şu cevabı verdi:

«Allah'a yemin ederim, namaz ile zekâtı ayırd eden bir kimse ile savaşacağım. Şüphesiz zekât da malın hakkıdır. Allah'a yemin ederim, Resûlüllah'a vermekte oldukları bir çepiçi veya devenin boynundaki bir yuları menederlerse onlarla, onu menettiklerinden dolayı savaşacağım.»

Enes bin Malik:

Sahabeler zekâtı vermeyenlerle savaşmaktan hoşlanmıyorlardı. **«Onlar Kıble ehlidirler. Biz onları nasıl öldüreceğiz?»** diyorlardı. Ebu Bekir Sıddik kılıcını bağladı, tek başına savaşa çıktı. Sahabeler de başka çare olmadığını görünce arkasında çıktılar» diyor.

Hz. Aişe:

«Resûlü Ekrem vefat edince, Araplar irtidad etti. Nifak yayıldı. Ebu Bekr'in başına öyle hadiseler indi ki, eğer koskoca dağların üzerine o hadiseler inseydi o dağları yerinden kıpırdatırdı.» dedi.

Halife Ebu--Bekir Sıddik; Halid bin Velid'i büyük bir ordu ile Beni-Hanife kabilesinin üzerine, Yemame'ye gönderdi. Bunlar yalancı Müseyleme'nin kavmiydiler. Allah Müseyleme'yi, Mut'am bin Adiy'in kölesi Vahşi'nin eliyle öldürdü. Bu Vahşi, (R.A.) daha önce Uhud savaşında Hz. Hamza'yı öldürmüştü.

Bazıları «Ayette bahsi geçen o mübarek kavimden maksad, Ebu Musa el-Eşari'nin kavmi olan Eş'arili'lerdir», dedi. Bu durum İ'yad bin Ganem, el-Eş'ari'den rivayet edilmiştir: «Bu âyet nazil olduğu zaman, Cenab-ı Peygamber, Ebu Musa'ya işaret ederek:

«Onlar bunun kavmidir» buyurdu. Hadisi Hakim el-Müstedrek'inde rivayet etmiştir.

Bazıları da **«Bunlar Yemen'lilerdir»** dediler. Çünkü Müslim ve Buharî ittifakla Ebu Hureyre'den rivayet ettiler: Resûlü Ekrem:

«Size Yemen ahalisi geldi. Onlar fuad bakımından daha ince, kalbler bakımından daha yumuşaktır. İman Yemen'lidir. Hikmet Yemenlidir.» buyurdu.

Süddi:

«Bu âyet, Ensar hakkında nazil oldu. Çünkü onlar Resûlüllah'a yardım ettiler. Dinin galib gelmesi hususunda var kuvvetleriyle çalıştılar» diyor.

Başka bir tefsir sahibi de:

«O sevimli kavimden maksad Yemen'den gelen kabilelerdir. NAHİ' kabilesinden ikibin, KİNDE ve BÜCEYLE kabilelerinden beşbin, üç bin de sair insanlardan gelmişlerdi. Bu gelenler Allah yolunda, Hz. Ömer'in hilâfetinde, Kadisiyye savaşında savaştılar» diyor.

Bu takdire göre, bu âyet ğaybi haber veren bir âyet oluyor. Haberde olduğu gibi çıktı. Öyleyse bu âyet bir mûcizedir.

Allah'ın sevgisinin mânâsı ne demektir? **«Ben filanı sevdim»**, yani kalbimi ona karargâh kıldım ki onu sevsin. Muhabbet (sevgi), görmesini istediğin ve Hayr zannettiğin bir şeyin iradesidir. Allah'ın sevmesi, kuluna nimet etmesi, onu muvaffak etmesi, onu taat yapmaya hidayet etmesi ve kendi rızasına uygun amelleri ona gördürmesi, Ona taatına karşılık en güzel sevabı vermesi, Onu övmesi ve ondan razı olması demektir. Kulun Allah'ı sevmesi ise, onun taatına süratle koşması, onun rızasını taleb etmesi, Onun gazabını ve cezasını gerektirecek fiillerde bulunmaması, ve Allah'a yaklaştırıcı amellerle kendisini sevdirmesi demektir.

Tantavi Cevherî «Bu hadislerde bulunan mânâ, Allah'ın sevgisi ve Allah'ın sevilmesi sadece bu zatlara mahsustur demek değildir. Belki müslüman ümmetlerin birisi gidip başkası gelir. Hatta memleketlerinden gelip Abbasi devletinin temelini kazıyan Cengiz hân'ın çocuklarıyla Tatarlar, Abbasi halifesini öldürdüler. İslâm memleketinin tamamını istilâ ettiler. Fakat sonunda müslüman oldular. Şu anda Rus memleketinde Volga nehrinin kıyılarında ve başka yerlerde İslâm dinini devam ettiriyorlar ve on milyonlarca cemaatlar teşkil etmektedirler. Hindiğin doğu adalarında müslüman olan nice ümmetler görüyorsun ki sayıları altmışiki milyonu geçer, Cava ve etrafındaki memleketlerde, Çin'de, Sudan'da İslâmiyet durmadan yayılmaktadır. Acaba Allah bunları sevmez mi? Evet, Allah bunları sever, onlar da Allah'ı severler. Bu ümmetlerden kim ki ıslah olup İslâmı neşretmeye gayret gösterirse şüphesiz o Allah'ı sever, Allah ta onu sever. Böylece bizim zamanımızda, İngiliz büyüklerinden Lord Hegli (ismini yanlış kavdetmiş olabiliriz) müslüman oldu. Ben onunla karşılaştım. Onun İslâm hakkında yazmış olduğu risaleleri okuduktan sonra büyük bir insan olduğunu gördüm. O evvelâ Hicaz bölgelerini ziyaret ederek Hac farizasını edâ etti. Ve onları yazdı. İşte bütün bunlar Allah'ın sevgisine dahil olan kimselerdir.» (1)

(1) Bkz. Tantavî Cevheri Cild: 3-194-Halebî baskısı 1350 Kahire

Tantavî Cevherî, aynı sahifede şayanı dikkat diğer bir noktayı da naklediyor:

«Allah bu âyetleriyle bize şunu söylüyor. Bir millet veya bir cemaat İslâmdan irtidad eder ve cayarsa, mutlaka İslâm'a başka ümmetler, başka milletler girecek, onu destekleyecektir. Çünkü İslâm vahydir. Allah onu devam ettirmek istemiştir. Ta ki o, yeryüzünde adalet ve yaşantının kurulmuş terazisi olsun. İşte, **«Ey îman edenler, sizden kim dininden cayarsa...»** âyeti bu hususta nazil olmuştur.»

İmamiler (Caferiler), «Bu âyeti celîlede bahsi geçen kavim Hz. Ali ile onun Cemel ve Sıffin vakalarında ordusunda bulunan askerlerdir» derler. Yine İmamiler, «Burada zikredilen kavim, Mehdi ve ona tabi' olacak kimselerdir» diyorlar. Fakat İmamilerin bu hususta her hangi bir senedleri yoktur. Ancak bu, kâzib rivayetlerinden birisidir.» (1)

Medarik, tefsirinde:

Resûlüllah'tan soruldu: **«Bunlar kimlerdir?»**

Cenab-ı Peygamber, Selman'ın omuzuna elini vurarak:

«İşte bu ve bunun akrabalarıdır. Eğer iman Süreyya yıldızına asılı olsa dahi şüphesiz ki, ona Faris evlâtlarından bazıları yetişecektir.» diyor.

Alûsi, Medarik'in bu sözünü zaif sayarak dedi: «Denilmiştir ki, bunlar Farslardır. Çünkü Resûlü Ekrem elini Selmani Farisi'nin omuzuna vurup **«işte bu ve bunun akrabalarıdır.»**

Hadis usulü âlimlerinden El Iraki, bu hadisin hakkında: **«Bu hususta herhangi bir habere vakıf olmadım.»** diyor. Sonra hadisin burada zikredilmesi vehimdir. Bu hadis ancak **«Eğer siz yüz çevirirseniz Allah sizin yerinize sizden başka bir kavim getirecektir.»** (Muhammed: 38) âyetinin tefsirinde zikrediliyor. Nitekim Tirmizi bu hususu Ebu Hureyre'den böyle rivayet etti. O halde irtidaddan bahseden bu âyette bu hadisi zikreden bir kimse vehme kapılmıştır.»

(54) **«Onlar Allah'ın yolunda cihad ederler. Kınayanın kınamasından korkmazlar...»** Bu âyetin tefsiri:

---

(1) Bkz. Alusî Cild: 6-163 Darul-İhya Beyrut

Yani dine yardım ettiklerinden dolayı kendilerini kınayan hiç kimsenin kınamasını ve levmetmesini kâle almazlar. Fakat münafıklar böyle değildir. Onlar, gizli dostları olan kâfirlerin kınamasından korkarlar. Cenab-ı Hak burada belirtiyor ki: Dininde kuvvetli olan bir insan biliyor ki, herşey Allah'ın yed-i kudretindedir. Gerek eliyle gerek diliyle olsun, dinine yardım ettiğinden kendisini kınayan hiç kimsenin ayıplamasına ve kınamasına, kulak asmaz ve bu işe devam eder. Bu, muhlis bir mü'minin sıfatıdır.

Müslim ve Buharî ittifakla Ubbade bin Samit'ten rivayet ettiler:

«Allah'ın Resûlüne ister darlıkta olsun, ister genişlikte, ister neşeli olalım, ister neşesiz, onu dinleyeceğimize ve itaat edeceğimize dair, idare hususunda idarecilerle mücadele etmeyeceğimize, onlara karşı çıkmayacağımıza, nerde olursak olalım hakkı söyleyeceğimize ve kınayan bir kimsenin kınamasından Allah'ın yolunda korkmayacağımıza dair biat ettik.»

(54) «Bu Allah'ın faziletidir. Allah onu dilediğine verir.» Bu âyetin izahı: Yani bu bahsi geçen mü'minler için, şefkat göstermek, kâfirlere karşı şiddetli olmak, Allah yolunda cihad etmek ve Allah yolur da hiç kimsenin kınamasına kulak asmamak sıfatları Allah'ın faziletidir. Dilediği kuluna onları ihsan eder.

(54) «Allah (ın fazileti) **geniştir. Allah çokça bilendir.»** Yani kimin buna müstahak olduğunu biliyor.

NAMAZDA İKEN ZEKÂT VERMEK

«Rükü halinde iken zekâtı verirler..»

El-Kurtubi diyor ki:

«Resûlüllah'ın meclisine bir dilenci geldi. Hiç kimse ona birşey vermedi. Hz. Ali namaz kılıyordu ve rüküde idi. Sağ elinde bir yüzük vardı. Dilenciye işaret etti. Dilenci gelerek yüzüğü parmağından çıkardı. İşte böylece rükü halinde iken zekât (sadaka) verdi demektir.

İmam Malik'in talebelerinden El-Kiyâ Et-Taberî: **«Bu âyet delâlet eder ki, namazın içinde az bir amel namazı iptal etmez.»** diyor.

Çünkü rüku halindeyken yüzüğünü vermesi Hz. Ali'nin namazını iptal etmedi.

El-Alûsi, «Habercilerin çoğu bu âyet, Hz. Ali hakkında nazil olmuştur diyorlar» dedi.

Hakim, İbni Merduveyh ve başkaları İbni Abbas'tan muttasıl bir senedle rivayet ettiler:

İbni Selâm, kavminden iman eden birkaç nefer ile Resûlüllah'a gelip şöyle dediler:

«Ey Allah'ın Resûlü! Bizim evlerimiz, mescidden uzaktır. Bizim özel bir meclisimiz yok. Umumu meclisten başka oturup konuşabileceğimiz başka yer de yok. Bizim kavmimiz Allah'a ve Resûlü'ne iman ettiğimizi gördükleri zaman, bizi terkettiler. Bizimle oturmayacaklarına, bize kız verip almayacaklarına, bizimle konuşmayacaklarına yemin ettiler. Bu bize ağır geldi. (Ne buyurursun?)»

Cenabı Peygamber:
«Sizin veliniz ancak Allah ve Resûlüdür.» buyurdu.

Sonra Resûlü Ekrem mescide çıktı. Halkın bir kısmı ayakta namaz kılıyordu, bir kısmı da rükudaydı. Bir dilenci gördü. Kendisinden sordu:

«Sana hiçbir kimse birşey verdi mi?»
«Evet. Bir gümüş yüzük verdiler.»

Cenab-ı Peygamber:
«Onu sana kim verdi?» dedi.

Dilenci:
«İşte o ayakta olan adam» deyip Hz. Ali'ye işaret etti.

Resûlü Ekrem:
«Hangi durumdayken onu sana verdi?»

Dilenci:
«Rükü halindeyken» dedi. Peygamber tekbir getirdi, sonra bahsi geçen bu âyeti celîleyi okudu.

Şia'lar, «Bu âyetle Hz. Ali'nin «İmamet»ine istidlal etmişlerdir. İstidlalin vechi şudur:

«İttifak edildi ki; bu âyet Hz. Ali hakkında inmiş. Ayetin başındaki «innema» kelimesi «hasr»ı (ancak) ifade eder. «Veli» kelimesi de emirleri, idare eden ve emirlerde tasarrufa müstahak olan kişi demektir. Bu zahirdir ki, burada umumi ve imamete eşit olan tasarruf kastedilmiştir. Çünkü bu âyette onun veliliği Allah'ın ve Resûlünün veliliğiyle perçinleşmiştir.» Böylece onun «imamet»i sabit oldu. Başkasınınki ise «Nefyedildi». Aksi takdirde hasr batıl olur. Vahidî (tekili) çoğul ile tabir etmekte müşkilât yok. Çünkü birçok âyette tekil yerinde çoğul kullanılmıştır. Gramer âlimleri, «Tekilin yerinde çoğulun kullanılması iki faideden ötürü geliyor: a) Failin tazimi içindir. Yani bu fiili yapan o kadar büyük mertebelidir ki sanki bir cemaatın işini yapmıştır. Nitekim Cenab-ı Hak: **«Şüphesiz İbrahim bir ümmet (cemaat) idi»** (En-Nahl: 120) buyurmuştur ki, halkı Hz. İbrahim'in yaptığına teşvik ve tergib etsin. Böylece onun fiili her mü'minin seciyesi olsun. Bu gizli bir nüktedir, her mekânda, o mekâna uygun bir şekilde tâbir edilir» dediler.

Ehli sünnet, bu iddiaya birçok vecihle cevap vermişlerdir:

1) Bu delil, Hz. Ali'den başka diğer imamların imametinin yokluğuna delâlet eder dedikleri cihet, aynı zamanda Hz. Ali'den sonra gelen iki oğlu ve torunlarının da imametini selbetmiş olur. Ve sadece Hz. Ali'nin zatına kalmış olur. Bu delilleri, Ehli sünnetten çok kendilerine (şiaya) zarar vermiş oluyor. Nitekim azıcık düşünene, bu durum gizli değildir. Bu hasır, Hz. Ali'den öncekilere nisbeten «izafi hasrdır» denilmez. Çünkü «Bu sıfatları nefsinde cemeden bir kimsenin velâyetinin hasrı ancak hakiki olursa, faide verir. Belki isticmal olmadığından dolayı Hz. Ali'den sonra gelenlerde de hasır sıhatli olamaz» deriz. Şia'lar, ehli sünnetin bu tenkidine karşılık olarak: «Hz. Ali'nin velâyetindeki, hasrından maksad, bazı vakitlerdedir. Yani onun imametinin zamanındadır. Sıbteynin (iki torun Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) ve sıbteynden sonra gelen dokuz imamın zamanında değildir» demişlerse de, bu cevabları faide vermez. Zira biz sünniler onlara «Evet. Sizinle aynı şeyde beraber olalım. Bizim mezhebimizde umumi velâyet Hz. Ali'nin imam olduğu zaman Hz. Ali'ye aiddir. Ondan önce değil. Zira o zaman üç halifenin zamanıdır. Ondan sonraki zaman da ondan sonra gelen halifelerin zamanıdır.»

Eğer onlar, «Hz. Ali, — Hulefa-i Raşidin — döneminde velâyeti amme sahibi olmasa onun şerefine nakise gelmiş olur. Fakat kendisinden sonra gelen çocuklarının imametleri devrinde imam olmazsa şerefine nakise gelmez. Çünkü diri değildir. Başkasının imam olması onun şerefine nakise getiremez. Zira ölümle dünyanın bütün hükümleri ortadan kalkar.» deseler.

2) Cevab olarak deriz ki:

«Siz gerçek delil getirmekten kaçtınız. Başka bir istidlale intikal ettiniz. Bu ikinci istidlaliniz bu âyetten anlaşılmıyor. Zira bu istidlalin temelinde iki mukaddime yatıyor. Birincisi, umumi velâyet sahibinin başkasının velâyetinde oluşu genel valiye bir nakisedir. İkincisi umumi velâyetin sahibine herhangi bir nakise, herhangi bir vecihle herhangi bir vakitte yapışmaz. Bu iki mukaddime de bahsi geçen âyetten asla fehmedilemez. Nitekim bu durum, fehmi olanlara gizli değildir. Bir de bu istidlal sıbteynin (yani Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in) Hz. Ali'nin velâyeti zamanında olmalarıyla nakzedilir. Belki Hz. Ali'nin, Resûlü Ekrem zamanında olmasıyla da nakzedilir. İkincisi, biz bu âyetin Hz. Ali hakkında icmaen nazil olduğunu kabul etmiyoruz. Zira tefsir âlimleri bunun sebebi nüzülünde ihtilâf etmişlerdir. Binaenaleyh meşhur tefsirin sahibi Ebu Bekr Nakkaş Muhammed-Bakir'den rivayet ediyor: Bu âyetin Muhacir ve Ensar hakkında nazil olduğunu söylerken birisi:

«Biz dinledik ki, bu, Hz. Ali hakkında nazil olmuştur» diye sordu. Muhammed Bakir (R.A.):

«Hz. Ali onlardandır. Yani Muhacirdendir. Onların cümlesindendir» dedi.

Ebu Naim (Hilye) de Abdulmelik bin Ebi Süleyman'dan:

Abd b. Humeyd, İbni Cerir, İbni Munzir ve İbni Ebi Hâtim, Muhammed Bakir'den benzerini rivayet etmişlerdir. Bu rivayet âyette kullanılan Cem' sigasına (iman edenler tabirine) daha uygundur.

Müfessirlerden bir cemaat, İkrime'den rivayet ettiler: **«Bu âyet, Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur.»**

3) Üçüncü cevab, âyetteki «VELİ» kelimesinin emirlerde mute-

velli, genel bir tasarrufla onlarda tasarruf etmeye müstahak olan mânâsında olduğunu kabul etmiyoruz. Veliden maksad, yardımcısıdır. Çünkü burada konuşma, müminlerin kalbini takviye etmek, onlara teselli vermek ve onlardan mürtedlerin korkusunu izale etmek konusundadır. Bu da, Velinin yardımcı mânâsında olduğuna delâlet eden en kuvvetli delillerden birisidir.

İman edenleri velilik hususunda Allah'a ve Resûlüne perçinleştirilmesi Veli'nin yardımcı mânâsına gelmesine engel olamaz. Nitekim insaflı bir insan şu âyete bakarsa:

«Ey iman edenler! Ne sizden önce kendilerine kitab verilenlerden dininizi oyuncak ve eğlence yerinde tutanları, ne de diğer kâfirleri veli edinmeyin.» Veliyi en büyük imama eşit bir mânâya hamledemez. Çünkü hiç kimse Yahudiyi, Hıristiyanı, ve kâfiri imam olarak kabul etmez. Bir de, halk, birbirini imamet seviyesinde veli olarak edinmemiştir. Ancak yardımcı ve dost edinmişlerdir. «İNNEMA» kelimesi, bu mânâyı da iktiza eder. Çünkü hasr, şirk, tereddüt ve niza inancını mutehammil olan şeyde de olur. İcmaen sabittir ki bu âyet nazil olduğu zaman, tereddüt ve niza, imamet (umumi tasarruf yetkisi) konusunda yoktu. Belki yardım ve muhabbet konusunda vardı.

4) Dördüncü cevab, eğer teslim edersek ki, âyetten maksad, Şiâ'nın söylediğidir. Fakat cem' (iman edenler)in lafzı âmmdır veya ona müsavidir. İtibar lafzın umumunadır, sebebin hususuna değildir. Sünniler ile Şia' itibarın lafzın umumuna olduğunda müttefiktirler. Ayetin ifade ettiği mânâ, bu durumda, genel velayetin çeşitli müslüman erkeklere hasredilmesidir. Onların içine Hz. Ali de girer (R.A.). Ammın hass üzerine hamledilmesi hasrın ifade ettiği mânânın hilâfıdır. Onu zaruret olmadıkça yapmak doğru olamaz. Kaldı ki burada bir zaruret de yoktur.

Eğer Şia', zaruret burada muhakkıktır, çünkü dilenciye rükü halinde Hz. Ali'den başkası sadaka vermemiştir deseler, cevab olarak deriz ki, âyet bu hususta nass değildir. Yani rüku halinde ille sadaka verilmiştir diye bildirmiyor. Çünkü RÜKU' burada tahaşşu' ve tezellül mânâsınadır. Yani zillete bürünerek ve korkarak namazı edâ ederler

ve zekâtı verirler demek oluyor. Bu mânâ ile «Rükû» tabiri Kur'an'ın çok âyetlerinde kullanılmıştır. Nitekim **«Rüku' edenlerle beraber rükü' ediniz»** (el-Bakara: 43) âyetinde böyle bir mânâda kullanılmıştır. Çünkü bizden önceki milletlerin namazlarında rükü' yoktu. Rüku' bu ümmetin özelliklerindendir. **«O, rükü ederek secdeye kapandı»** (Sad: 24) âyetinde de böyledir. **«Onlara rükü ediniz, denildiğinde rükü etmezler»** (El-Murselat: 48) âyetinde de namaz kılmak mânâsına gelmiştir. Bu âyette rükü' şer'i mânâsına yorumlamamak, zekâtı tasadduk mânâsına hamletmekten daha uzak değildir. Oysa İmamiler (Şiâ) in iddiasına göre, zekâtın tasadduk mânâsında olması lâzım geliyor.

Ehli sünnetten bazıları, rükü'u, şer'i mânâya hamletmek, cümleyi «YE'TUNE»nin failine hal yapmak **«Namazı ikame ederler»** cümlesinin mefhumunda açık bir kusurun olmasını gerektirir. Zira namazda medih ve fazilet, kendisine özgü olmayan hareketlerden hali olmasıdır. İsterse o hareketler az, isterse çok olsun. Fark yoktur. Ancak az ile çoğun arasındaki fark şudur: **«Çok hareket, namazı iptal eder, az iptal etmez. Fakat mânâsında bir kusuru elbette meydana getirir. Öyleyse Cenab-ı Hakkın kelâmını buna hamletmek caiz ve uygun değildir»** demiştir.

Kulağıma geldiğine göre İbnul Cevzi'den sorulmuştur:

«Hz. Ali namazda iken ve namaz onu başka şeylere iltifat etmekten meşgul edici olduğunda şüphe olmadığına göre, nasıl yüzüğünü sadaka vermiştir? İbnul-Cevzi şu şiirle cevab verdi:

«İçer, içirir. Sarhoşluğu onu dosttan meşgul etmez. Halktan da meşgul olmaz. Sarhoşluğu ona itaat eder. Öyle ki ayıkların fiilini yapar. İşte bu insanlardan birisidir.»

Şeyh İbrahim el Kürdi (K.S.), istidlâlin aslına şu cevabı vermiştir: Delil, cidalın mahalli olmayan bir yerde kaim olmuştur. Bu da, Hz. Ali (K.V.) Resûlüllah'tan sonra imamdır. Çünkü Şia gurubunun iddiasına göre, iman edenlerin velayeti hitab zamanında kastedilmez. Çünkü o zaman peygamberlik zamanıdır. İmamet Peygamberliğin naibliğidir. Ancak Resûlü Ekrem'in ahirete intikalinden sonra düşünülebilir. Hitabın zamanı murat olmadığına göre, farz oldu ki, intikal zamanından sonraki zaman kasdedilsin. Burada gecikmenin herhangi

bir hududu yoktur. Öyleyse bu, Hz. Ali'ye nisbeten üç halifenin, zamanından sonra olsun. Böylece Şia gurubunun iddiası tutmadı.

Acaiblerdendir ki «İzhar-ul Hak'k'ın sahibi kendi iddiasına göre, istidlalin tashihinde çalışması en yüksek zirveye vardığı halde, ilk çocuğu ölen ve matemli kadını dahi güldürecek birşey getirmiştir. Ölülerin dahi işitmesinden korktuğu birşey. Zira diyor ki, **«Allah'ın ve Resûlü'nün muhabbetini emretmek şüphesiz ki ancak vücub tarıkıyle olur. Ayette bahsi geçen sıfatlarla nitelenmiş müslümanların muhabbetini ve onların velâyetini emretmek de böyledir. Çünkü hüküm bir tek kelamdadır. Öyleyse, bu hükmün yeri müttehid veya müteaddid veya müteatif,** (birbirlerine atfedilmiş) olsun **mümkün değildir ki, böyle bir hükmün bir kısmı vacib bir kısmı mendub olsun. Aksi takdirde lafzı iki mânâda kullanmak gerekir. Madem ki, o müminlerin muhabbeti ve velâyetleri Allah ve Resûlünün muhabbetleri gibi vacib oldu, onlardan bütün müslümanlar ve bütün imamlar** (yani devlet başkanları) **kastedilemez. Çünkü kastedilmeleri için söylenen sıfatlara sahib olmaları gerekir. Çünkü onların herbirini sevmek ve dost edinmek için müslümanların araştırmaları mümkün olamaz. Bir de müminlerin düşmanlığı sebeblerden birisiyle mubah hatta farz olabilir. Öyleyse müminlerden bazılarının kastedilmesi farzdır. O da Hz. Ali (K.V.) dir.»** İzharul-Hakk sahibinin sözü bitti.

Ona cevap olarak deriz ki; mukaddimeleri teslim etmekle beraber delil ile muddea arasındaki telazüm (birbirini istemek) nerede? Mutlaktan Hz. Ali'yi nasıl tayin ettin? Bu neticeyi nasıl ortaya çıkardın. Bir de az bir düşünceye sahib olan bir kimseye gizli değildir ki, iman yönünden müminleri dost edinmek kayıtsız, cihetsiz ve genel bir emirdir. Hakikatta onların imanının dost edinilmesine dönüşür. Herhangi bir sebebten ötürü müminden buğuz etmek burada bir zarar vermez. Acaba şu gelen âyete ne diyeceklerdir? **«Mümin erkekler ve mümin kadınlar** (var ya) **onların bazısı diğerinin velisidir.»** (Et-Tevbe: 7). Yine kâfirlerin düşmanlıklarına dair ne cevab verecektir? Orada durum nasıl olur? Halbuki kâfirler müslümanlardan kat kat daha fazladırlar. Madem ki icmalî mülahaza, (genel düşünce), burada kâfi gelir, öyleyse müslümanların muhabbetinde de icmalî düşünce kâfi gelsin. Hem

biliyorsun ki, çoğun bile vahdet (birlik) unvanıyla mülahaza edilmesi mümkün olduğu gibi vukuunda şüphe yoktur. «VAZİ» ilmine müracaat etmek, insanı bu hakikata vardırır. Mahzurlu olan üç muvalatının (dostluğun), yani Allah'ın, Resûlünün ve müminlerin muvalatı (dostluğunun) bir mertebede olmasıdır. Eğer bu mahzurlu değilse, öbürü de mahzurlu değildir. Çünkü birincisi (Allah'ın muvalatı) asıldır, ikincisi (Resûlünki) tabi'dir, üçüncüsü (Müminlerinki), tabi'in tabi'dir. Böylece Mahmul (Allah, Resûl ve Müminler) değişiktir. Öyleyse mevzu (Muvalat kendisine hamledilen) da, bunun gibidir. Zira muvalat, şüpheli arizler gibidir ve genel emirlerdendir. «Vav» harfiyle atıf ise, cihette değil, hükümde ortak olmayı gerektirir. Hariçde var olan, vacib, cevher ve arazdır. Halbuki herbirisine varlık nisbetinin ciheti değişiktir. (Birisi vacib varlıktır, birisi cevher, birisi de araz varlığıdır). İşte bu, Cenab-ı Hakkın şu âyetinin mânâsıdır:

«De ki: Bu benim yolumdur. Ben basiret üzerine Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana tâbi olan böyleyiz.» (Yusuf: 108). Halbuki, Allah'a çağırmak Resûlüllah'ın boynunda Vacibdir. Başkasının boynunda mendubtur. Bunun için «USUL» âlimleri **«Nazımdaki Kur'an, hükümdeki Kur'an'ı gerektirmez»** demişlerdir. Bu tür istidlali merdut meslekleri saymışlardır. Sonra o, «İNNEMA» kelimesini, gereği olmakla beraber tereddüdün vuku yoktur hadisesine şu cevabı vermiştir:

«Ehli sünnetin rivayet ettikleri bazı hadislerinden anlaşılıyor ki, bazı sahabeler, Resulü-Ekrem'den halife tayin etmesini istediler. Zira Tirmizi, Huzeyfe'den:

«Sahabeler: Ey Allah'ın Resûlü! Keşke (kendinden sonra) halife olanı tayin etsen» diye temennide bulundular. Resûlüllah cevab olarak:

«Eğer size halife tayin ettiğim halde siz ona isyan ederseniz, hemen azaba duçar olursunuz. Fakat Huzeyfe, size ne söylerse onu tasdik ediniz. Abdullah size neyi okursa onu okuyunuz.» buyurduğunu rivayet etti...

Yine Resûlüllah'tan istifsar ettiler:

«Senden sonra imam (devlet başkanı) kim olacaktır?»

Ahmed, Hz. Ali'den rivayet ediyor: Hz. Ali:

«Ey Allah'ın Resûlü! Senden sonra kimi emir yapalım?»

Cenab-ı Peygamber:

«Eğer Ebu-Bekir'i emir yaparsanız, onu (her yerde), emin, dünyada zahid, ve ahireti isteyici olarak göreceksiniz. Eğer Ömer'i emir yaparsanız onu kuvvetli, emin, Allah hususunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmaz göreceksiniz. Eğer Ali'yi emir yaparsanız (ki bunu yapacağınızı da zannetmiyorum) **onu hidayet edici, hidayet olunmuş, sizi dosdoğru yola tutup götüren olarak göreceksiniz.»**

Resûlüllah'tan bu taleb ve istifsarın her birisi âyet nazil olduğu zaman Resûlüllah'ın, huzurunda tereddüdün vukuunu iktiza ederler. Öyleyse **«İNNEMA»**nın medlulu iptal olunmadı.»

Bu hususta deriz ki, sual ve istifsarın mücerredi bu tereddüdün vukuunu gerektirmez. Eğer onlar istişare ettikten ve bu hususta Resûlüllah'tan suallerinin cevabını aldıktan sonra birbirleriyle münakaşa etselerdi o vakit **«İNNEMA»**nın medlulu tahakkuk ederdi. Halbuki bu olmamıştır. Öyle ise, o da olmamıştır. Sadece sormak ve istifsar etmek, **«İNNEMA»**yi iktiza etmez. Ve «İnnema»nın makamlarından da değildir. Belki «İNNE»nin makamlarındandır. İkisinin arasındaki fark sabah ile gecenin arasındaki fark gibi apaçıktır. Bir de eğer tereddüdün varlığını kabul edersek acaba tereddüdün âyetten sonra veya âyetten önce olduğu nerden biliniyor? Ayetle bitişik veya âyetten ayrı olduğu nerden anlaşıldı? Nüzüle sebeb olduğu veya ittifakan olmuş olduğu nerden bilinecektir?

Bir de bu âyetten öncelik meselesi, âyetle bitişik veya sebebiyet meseleleri ispat edilmelidir. Bu ispat nerden yapılacaktır? İhtimaller ise, dinlenilmez ve istidlal de kâfi değildir.

Bütün bunlardan sonra yukarıda bahsi geçen ikinci hadis, açıkça İNNEMA'dan anlaşılan hasra ters düşer. Çünkü Resulü-Ekrem, hilâfete müstahak olan kimdir sualin cevabında Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer'i zikretmiştir. Öyle ise eğer âyet mutekeddim ise, o vakit ya Resûlüllah'ın Kur'an'a veya Kur'an'ın Resûlüllah'a muhalefeti lâzım gelir. Bu takdirde (Haşa) tekzip lâzım gelir!.

Takrir olunduğuna binaen haberlerde nesh de makul değildir. Bununla beraber herbirinin diğerine tekaddumu meçhuldür. Öyleyse bununla amel etmek sakıt oldu.

Eğer deseler ki, **«Bahsi geçen hadis haberi vahid'dir. İmamet hususunda Haberi vahid ile istidlâl makbul değildir.»**

Cevab olarak deriz ki: **«Tereddüt ve âyete yapışmak için temel teşkil eden münazaa hususunda da Haberi vahid ile istidlâl etmek makbul değildir»**. Birinci hadis, Halife tayininin terki ıslah olunduğundan Peygamber terketmiştir. Nitekim iddialarına göre âyet te bunu anlatır. Bundan dolayı da terketmiştir. Halbuki onlar bunu caiz görmüyorlar. Bu hususta düşün. Et-Tıbrisi, «Mecmaul Beyan»da «İzhar ul-Hakk»ın zikrettiği vecihten başka bir vecih zikretmiştir: «Burada velâyet özeldir. Şöyle ki: Cenab-ı Hak **«Sizin veliniz ancak Allah'tır»** deyince Peygamber de dahil, bütün müminler muhatab olmuşlardır. **«Ancak Allah'ın Resûlü'dür»** demekle Peygamber çıkmış, diğer müminler kalmışlar. Ne zaman ki, **«iman edenlerdir»** deyince bilindi ki, bu âyete muhatab olanlar veli olanın gayrisidirler. Aksi takdirde lâzımgelir ki muzaf, muzafiileyhin aynısı olsun. Ve lâzım gelir ki, müminlerin herbirisi nefsinin velisi olsun. Bu ise, muhaldir.» (Et-Tıbrisînin kelâmı bitti).

Malumdur ki burada ancak müminlerin bazısının diğerine veli olması kastedilmiştir. Her birisinin nefsinin velisi olması kastedilmiş değildir. Acaba, **«Ey insanlar, sakın halkın gıybetini etmeyiniz.»** sözünden insanların herbirisini nefsini gıybet etmekten nehyettiğin anlaşılmıyor mu?

Haberde varid olmuştur: **«Halkın oruç tuttuğu gün oruç tutunuz.»** Hiç şüphe yoktur ki, bu, herkese, halkın oruç tuttuğu günde oruç tutmak emridir. Sen oruç tuttuğun gün oruc tut demek değildir. Bunun benzeri arab kelâmında pek çoktur. Bizim daha önce nüzül sebebi hakkında söylediklerimiz açıkdır ki, bu âyette muhatab İbni Selâm ve arkadaşlarıdır. Eğer muhatab onlar olursa, bu demek değildir ki, âyeti celîle sadece bunlar için nazil olmuştur. Her halu-kârda âyet İmamilerin zannedip iddia ettikleri gibi özel olarak Hz. Ali'nin imametine delil değildir. Bu durum, zihnini asabiyet tozundan korumuş herkese apaçık görünmektedir. (1)

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild: 6-169-171-Dar.-İhy. Tur. Arabî Beyrut. Tarihsiz.

(55) «Sizin veliniz, (dostunuz) ancak Allah, onun Resûlü ve îman edenlerdir...»

Bu âyetin tefsiri :

Velilik esasda Allah'ın vazifesidir diye delâlet etmesi için bu âyeti celîlede, **«VELİ»** kelimesi mufred (tekil) olarak zikredilmiştir. Çoğulu olan **«EVLİYA»** kelimesi kullanılmamıştır. Velilik vazifesi Resûlüllah'a ve Resûlüllah'tan sonra gelen idareci müminlere tebaiyyet yoluyla verilmiştir.

(55) «Müminlerin velisi olan müminler, namazı kılarlar, zekâtı verirler.»

İbni Abbas: «Bu âyeti celîle Übbade bin Samit'in hakkında nazil oldu. Übbade, Yahudilerin dostluğundan teberri etti: Ben Yahudilerin dostluğundan Allah'a, onun Resûlüne ve müminlere (onların dostluğuna) dönüyorum. Yani onların veliliğini, dostluğunu tercih ve ihtiyar ediyorum, dedi.»

Cabir bin Abdullah: Bu âyet Abdullah bin Selâm hakkında nazil olmuştur. Bu zat, Resûlüllah'a geldi:

«Ey Allah'ın Resûlü! Bizim kavmimiz Beni-Kurayza ve Beni-Nadir İslâma girdiğimiz için artık bizimle konuşmuyorlar. Bizden ayrıldılar ve bizimle oturmamaya yemin ettiler» diye şikâyette bulununca bu âyet o zaman nazil oldu. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü, bu âyeti Abdullah bin Selâm'a okudu. Abdullah b. Selâm:

«Biz Allah'a Rab, Resûlüne Peygamber, müminlere dostlar olarak razı olduk» dedi.

Bazı tefsir âlimlerine göre; âyet geneldir. Bütün müminler hakkında nazil olmuştur. Çünkü müminlerin bazısı diğerinin velisidir. O halde, **«O, müminler ki namazı kılarlar, o müminler ki, rükü ettikleri halde zekâtı verirler»** âyeti celîlesi bütün müminlerin sıfatıdır. Bu sıfatların zikredilmesinden maksad, müminleri münafıklardan ayırd etmektir. Çünkü münafıklar mümin olduklarını iddia ederler. Ancak onlar namazı kılmaya ve zekâtı vermeye devam etmezler. Böylece Cenab-ı Hak, müminleri namazın rükü ve secdesini vakitlerinde tamamlayarak edâ ederler, zekâtını verirler diye vasıflandırdı.

(56) «Kim ki Allah'ı, Allah'ın Resûlünü ve îman edenleri veli

(dost) edinirse...» Yani Allah'a taat, Peygambere ve müminlere yardım ederse, bilsin, kesinlikle Allah'ın gurubu, gâlib gelecektir.»

İbni Abbas, bu âyetin tefsirinde **«Müminler ibaresinden Muhacir, Ensar ve onlardan sonra gelenler kastedilir»** demiştir.

Niçin bunlar mutlaka galib olacaklar? Çünkü Cenab-ı Hak düşmanlarına karşı bunlara yardım edeceğini vaadetmiştir. **«Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, (yani dininin vazifelerini yerine getirirseniz) o size yardım edecektir.»** (Muhammed: 7) demiştir. Ayeti kerîmede **«HİZİB»** kelimesi geçiyor. Hizbin lügat mânâsı, kişinin fikrinde olan arkadaşlar(ın topluluğu) demektir. O kimseler ki, kişiyi ilgilendiren mühim bir işte beraberinde olurlar. Bugünkü türkçemizde «Partisi», «Gurubu» ve «Fırkası» şeklinde tefsir edilebilir.

(57) «Ey îman edenler! Sakın, sizden önce kendilerine kitab verilenlerden...» Bu âyetin tefsiri:

İbni Abbas: Bu âyeti celîle Rifaa bin Zeyd bin Tabut ve Suveyp bin Hars hakkında nazil olmuştur, diyor. Bunlar zahirde imanı kabul ettikleri halde sonradan münafıklık yaptılar. Müminlerden bazı kişiler bilmiyerek bunlarla dostluk kuruyorlardı. Cenab-ı Hak, bu âyeti indirmek suretiyle müminleri onların dostluğundan sakındırdı.

(57) «Dininizi alay ve oyuncak edinenler» tabirinden maksad, dilleriyle İslâmı zahirde kabul etmelerine rağmen iç âlemlerinde küfrü gizlerler, demektir. Dini alaya almaları ve oyuncak yapmaları, onlardan buğzetmenin nedenidir. Durumu böyle olan bir kimseyi, dost edinmekten daha fazla düşman edinmek daha uygundur. Hernekadar ehli kitab ta kâfirlerden ise fakat bu âyeti celîlede kâfir ile ehli kitabın ayırdedilmesinin nedeni; müşriklerin (putlara tapanların) küfrünün, ehli kitabın küfründen daha galiz ve daha fahiş olduğudur. Ayetin mânâsı: Kitab ehli ve kâfirler, sizin dininizi alay ve maskaralık konusu yapmaktadırlar. Binaenaleyh onları kendinize dost ve yardımcı edinmeye kalkışmayınız. Çünkü onlar size gerçekten dost ve yardımcı olamazlar.

(57) «Eğer gerçekten mümin iseniz, Allah'tan sakınınız.»

Bu âyetin tefsiri:

Allah'dan sakınmak, onun azabından sakınmak demektir. Çünkü mümin Allah'ın düşmanlarını dost edinmekten sakınır.

وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوْهَا هُزُوًا وَّلَعِبًا ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَّا يَعْقِلُوْنَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّاۤ اِلَّاۤ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ
وَمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَاۤ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ ۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٥٩﴾
قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ
وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ؕ
اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٦٠﴾ وَاِذَا جَآءُوْكُمْ
قَالُوْۤا اٰمَنَّا وَقَدْ دَّخَلُوْا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوْا بِهٖ ؕ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا يَكْتُمُوْنَ ﴿٦١﴾ وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِى الْاِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا
يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ
مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُوْلَةٌ ؕ غُلَّتْ اَيْدِيْهِمْ
وَلُعِنُوْا بِمَا قَالُوْا ۘ بَلْ يَدٰهُ مَبْسُوْطَتٰنِ ۙ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ ؕ وَلَيَزِيْدَنَّ
كَثِيْرًا مِّنْهُمْ مَّاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَّكُفْرًا ؕ وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ كُلَّمَاۤ اَوْقَدُوْا نَارًا لِّلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا
اللّٰهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿٦٤﴾

«(58) Namaza çağırdığınız zaman, namazınızı alay ve oyuncak edinirler. Bu hareketleri, akıl erdirmeyen bir kavim olduklarındandır.»

«(59) (Ey Habibim!) De ki: Ey kitab ehli, ancak Allah'a, bize indirilene ve (bizden) önce indirilene iman ettiğimiz ve çoğunuzun fâsıklar olmanız nedeniyle mi bizden intikam almaya yelteniyorsunuz?»

«(60) (Ey Habibim!) De ki: Allah katında cezaları daha kötü olanı size haber vereyim mi? O kimsedir ki, Allah ona lânet ve gazab etmiştir. Onlardan maymun ve domuzlar kılmıştır. Ve onlar tağuta (buzağıya) kulluk yapmışlardır. İşte onlar yer bakımından en şerir (ve fenâ)dırlar. Doğru yoldan sapmak yönünden en sapıktırlar.»

«(61) Size geldiklerinde «Biz iman ettik» derler. Halbuki nasıl kâfir olarak girdi iseler, yine öyle kâfir olarak çıktılar. Allah onların gizlediklerini daha iyi bilir.»

«(62) Onlardan birçok kimseleri görürsün ki, günaha, saldırganlığa ve haram yemelerine koşarlar. Onların yaptığı ne çirkindir?»

(63) Âbidleri ve âlimleri onları yalan söz söylemekten ve haram yemekten menetmeli değil miydi? O âbid ve âlimlerin bu umursamazlıkları ne çirkindir?»

«(64) Yahudiler 'Allah'ın eli bağlıdır' dediler. Onların elleri bağlandı. (Tutulsun) ve dediklerinden ötürü lânetlendiler. Belki Allah'ın iki eli de açıktır. Dilediği gibi infak eder. Kesinlikle Rabbinin katından sana inen onların çoğunu tuğyan ve küfür yönünden (azdırarak) artırır. Aralarında kıyâmete kadar düşmanlık ve buğzu attık. Onlar ne zaman ki savaş ateşini yakmak isterlerse, Allah, o, ateşi söndürür. Yeryüzünde fesat çıkarmak için çalışırlar. Halbuki Allah fesatlık çıkaranları sevmez.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

EZANIN MEŞRUİYETİ

(58) «Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve oyuncak edinirler...»

Bu âyetin tefsiri :

Yani namazı oyuncak ve alay edinirler veya namazın çağrısı olan ezanı... Bu âyeti celîlede, ezanın namaz için meşru olduğu delili vardır. Rivayete göre Medine'de bir Hıristiyan vardı. Ezanı dinlediği ve müezzin **«Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah»** dediği zaman, o, Hıristiyan: **«Cenab-ı Hak yalancıyı yaksın mı?»** diye beddua ederdi. Bu Hıristiyanın hizmetkârı bir gece ateşi içeri getirdi. Hıristiyan aile efradıyla uyuyordu. O ateşten kıvılcımlar sıçrayıp hem haneyi, hem de onu ve çoluk-çocuğunu yaktı.

Tefsir âlimi «El Kelbi»; Resûlüllah'ın müezzini namaza çağırdığı (ezan okuduğu) zaman, müslümanlar namaza gitmek üzere hazırlanıyorlardı. Bu manzarayı gören Yahudiler, **«Onlar kalktılar, kalkmasınlar, 'Namaz' kılıyorlar, kılmasınlar»** derler ve istihza ederek güler lerdi. İşte Cenab-ı Hak bu âyeti o, hususta nazil etti» dedi.

Tefsir âlimi Es-Süddi:

— Bu âyet Medine'de bulunan bir Hıristiyan hakkında nazil oldu. Daha önce söylediğimiz gibi müezzin **«ve Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah»** dediğinde, o, **«Allah yalancıyı yaksın»** diyordu. Hizmetkârı bir gece ateş getirdi. O aile efradıyla uyuyordu. Ateşten sıçrayan kıvılcımlar, evini, onu ve aile efradını yaktı.» diyor.

Bazı tefsirciler; kâfirler ve münafıklar, ezanı işittikleri zaman kıskanıyorlardı. Resûlüllah'a gelip:

— Ey Muhammed! Benzeri daha önce işitilmemiş bir şey icad ettin. Eğer peygamberlik iddia ediyorsan, daha önceki peygamberlere bununla muhalefet etmiş oluyorsun. Eğer bu getirdiğin ezanda hayır olsaydı, diğer peygamberler bunu diğer insanlardan daha iyi kavrarlar ve bu onlara daha uyardı. Devenin bağırması gibi bir bağırma nerden sana geldi? Bu ses ne çirkindir? Bu durum ne can sıkıcı ve a'sab bozu-

cudur?» dediler. Ezan sesinden rahatsız olduklarını ifade ettiler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak şu âyeti indirdi:

«Acaba Allah'a çağırandan, söz yönünden daha güzel kim olabilir?» (Fussilet: 33). Ve bir de **«Siz namaza çağırdığınız zaman onlar namazı alay ve oyuncak edinirler»** âyeti nazil oldu. Onların böyle yapmaları akılsızlıklarından gelmektedir diyor Kur'an-ı Kerim. Yani onların namazı veya çağrıyı (ezanı) alay konusu yapmaları, sefih, cahil ve akılsızların işidir. Onlar da, böylece akılsız olduklarını itiraf etmiş olurlar.

Asrımızın tefsir âlimi el-Alusî; bu âyeti celîlede ezanın sadece rüya görmekle değil âyetle sabit oluşunun delili vardır. Fakat **çağırdığınız zaman»** tâbiri ezana delâlet etmez diye itiraz edilmiştir. Ancak bu, ezan sabit olduktan sonra varid olmuş ise, ona işaret ve onu takrir etmek demektir.» dedi.

El Keşif'in sahibi özet olarak şunları söylüyor:

«Namaz çağrısını alaya almak, kötülüklerdendir. Çünkü bu çağrı İslâm sisteminin bilinen durumlarından birisidir. Bu cihetiyle bu âyet delâlet eder ki, onların (eshab-ı kiramın) o devirde üzerinde bulundukları çağrı, Cenab-ı Allah tarafından meşru kılınmış bir haktır. Öyleyse «EZAN» başlangıçta sünnetle (yani Abdullah bin Zeyd el-Ensari'nin uzun hadisiyle) sonra nassla (takrir ve te'kid edilmiş ve) sabit olmuştur» demelerinden maksad, budur. Ezanın sabit olması Peygamberin Medine'ye ilk gelişinde oldu. Maide sûresi de Kur'an'ın en son inen suresidir yani on sene sonra nazil olmuştur, diye itiraz edilemez. Zira nassla sabit olmak âyetin gelip sünnetin getirdiği hükmü takrir etmesi demektir.»

Alimler, hicretten önce Mekke'de EZAN yoktu. Orada namaza **«Esselatu camiatun»** diye çağrılıyordu. Resûlü-Ekrem Medine'ye hicret ettikten ve kıble de Kâbe'ye dönüştükten sonra Ezanı emretti. **«Esselatu Camiatun»** Bayram namazları gibi arada bir peydah olan durumlar için bırakıldı. Ezanın emri, Resûlü Ekrem'i pek fazla meşgul ediyordu. Cenab-ı Hak, EZAN'ı Abdullah bin Zeyd'e, Ömer bin Hattab ve Ebu Bekir Sıddik'e rüyada gösterinceye kadar bu durum devam etti. Resûlüllah İsrâ gecesinde gökte Ezanı işitmişti. Abdullah bin Zeyd el Haz-

reci el Ensari ile Ömer bin Hattab'ın Ezan hakkındaki rüyaları ise, meşhurdur:

Abdullah bin Zeyd bir gece yarısı Resûlüllah'ın kapısını çalarak haber verdi. Hz. Ömer ise, sabahleyin Resûlüllah'a haber veririm, diye rüyasını söylemeyi sabaha erteledi. Bunun üzerine Resûlüllah Bilâl'e emir verdi. Bilâl bugün dahi müminlerin okuduğu ezanı okudu. Ancak Bilâl sabah namazında **«Esselatu hayrun minennevm»** (Namaz uykudan daha hayırlıdır) ibaresini ekledi Resûlüllah da bunu kabul ve ikrar etti. Fakat bu, Ensarlı Abdullah'ın rüyasında yoktu. İbni Saad, İbni Ömer'den bunu rivayet etti.

Ed-Darekutni; «Ebu-Bekir Sıddik (R.A.) Ezan rüyasını gördü ve Resûlüllah'a bunu haber verdi. Resûlüllah daha Ensari gelmeden önce Bilâl'e ezanı emretti.» dedi. Bakınız, «El-Medic» veya (El-Mudeye) adlı kitabına. Bu kitab, Peygamberin Ebu Bekir'den naklettiği ve Ebu Bekir'in Peygamberden naklettiği hadisi hususunda yazılmış bir kitabdır.

EZAN VE KAMETİN HÜKMÜ

Alimler, EZAN ve KAMET'in vacip olması hususunda ihtilâf etmişlerdir: İmam Malik ve talebeleri: **«Ezan mescidlerde cemaatler için vacibtir»** buyurdular. Malik Muvatta'ında bunu nass (kesin) olarak belirtmiştir. Maliki âlimleri ise, bu konuda iki kısma ayrılmıştır: a) Bir kısmına göre, vacib değildir, sünneti müekkededir. Fakat kifayet yoluyla şehirlerde ve şehirimsi olan köylerde okunması vacibtir. b) Bazıları da, farzı kifayedir, dediler. İmam Şafiî ve arkadaşları da böyle ihtilâf ettiler.

Et-Taberi, Malik'ten rivayet ediyor: **«Bir memleketin insanları Ezanı kasten terkederlerse, namazı iade etmeleri lâzımdır.»**

Ebu Ömer, «Ezanın, bir memleketin genelinde okunmasının farz olduğunda, ihtilâf edildiğini bilmiyorum, çünkü Ezan, «Darul-İslâm» la «Darul-küfrü» ayırdeden alâmeti farikadır. Yani bir İslâm memleketinde Ezan okunursa, orası Darul-İslâmdır, okunmazsa Darul küfürdür.

Resûlü Ekrem (S.A.V.) bir askerî birliği vazifeye gönderdiği zaman, onlara **«Ezanı duyduğunuz zaman, savaşmaktan ellerinizi tutunuz. Ezanı dinlemediğiniz zaman, hücum ediniz»** diye emir veriyordu.

Sahihi Müslim'de **«Resûlü Ekrem:**

Şafak sökmek üzere iken hücuma hazırlanıyordu. Eğer Ezanı dinlerse, dururdu. Aksi takdirde hücum yapardı» denilmektedir.

Ata, Mucahid, Evzai ve Davud, **«Ezan farzdır»** dediler. **«Farz-ı Kifayedir»** demediler. Et-Taberi, **«Ezan sünnettir, vacib değildir»** dedi. Eşhep, İmam Malik'ten naklen diyor ki: **«Misafir kasten ezanı terkederse, namazını iade etmesi lâzımgelir.»**

Kûfe'li âlimler misafirin Ezansız ve Kametsiz namaz kılmasını mekruh görmüşlerdir.

Şehirde bulunan bir kimsenin tek başına namaz kıldığında okuması müstehabtır. Eğer umumi Ezanla kifayet ederse, yeterlidir. Es-Sevri, **«Seferde kamet Ezanın yerine geçer. İsterse hem ezan okur, hem de kamet edersin»** dedi. Ahmet İbni Hanbel: **«Malik bin Huveylis'ten** gelen hadise göre misafir Ezan okumalıdır» dedi. Davut, **«Her misafire, ve beraberindekilere ikamet ettiği yerde Ezan okumak farzdır. Zira Resûlü Ekrem, Malik bin Huveyris ve arkadaşlarına:**

«Siz, bir seferde olduğunuz zaman, Ezan okuyunuz, kamet getiriniz. Sizin en büyüğünüz size imamlık yapsın» buyurmuştur» dedi. Hadisi Buharî tahriç etmiştir.

EZANIN KEYFİYETİ :

Malik, Şafiî ve arkadaşları, Ezanın çift çift, kametin tek tek olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak İmam Şafiî ilk tekbiri dört defa getiriyor. Çünkü Resûlüllah'ın Müezzini Semurre bin Mui'r Ebu Mahzere'nin hadisinde sıkkaların (güvenilir hadiscilerin) rivayetinden bu tarzda hıfzedilmiştir. Bir de Abdullah bin Zeyd'in hadisinde bu vardır. İmam Şafii «Bu bir fazlalıktır. Kabul edilmesi farzdır. Zira Mekke'liler tâ benim zamanıma kadar Âl-i Ebu Mahzure'den bu şekilde ezan okumayı öğrenip devam ettiriyorlardı» dedi.

İmam Şafiî'nin arkadaşları «Şu anda da Mekke'lilerin yanında Ezan böyledir» dediler.

İmam Malik'in görüşü de Ebu-Mahzere'nin ezanı hakkında varid olan sahih hadislerde mevcuttur. Abdullah bin Zeyd'in Ezanı hakkında gelen hadislerde de mevcuttur. Maliki'lerin nezdinde, Medine'de amel Âl-i Sad ul Kurezi'nin içinde bu şekilde ta İmam Malik'in zamanına kadar devam edip gelmiştir. İmam Malik ile Şafiî Ezandaki terci'de — yani gizlice (Eşhedüenlâilaheillallah, eşhedüenlâilâhe illallah, Eşhedu enne Muhammeder-Resûlüllah, eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah) deyip sonra açıkça bunu söylemekte — ittifak etmişlerdir. Evvelâ gizli, sonra sesini yükselterek ve uzatarak açık söyleyecektir. İmam Malik ile İmam Şafiî'nin «Kad kametusselatu» (Namaz başladı) da ancak ihtilâfları vardır. İmam Malik: **«Bir defa «Katkametussalatu» der geçer.»** dedi. İmam Şafii **«iki defa denilecektir»** diyor. Ekseri ulema İmam Şafiî'nin görüşündedir. Eserler böyle gelmiştir.

Ebu Hanife ve arkadaşları, Es-Sevri ve Hasan bin Huyey, **«Ezan ve kamet hepsi musanna yani mükerrerdirler»** derler. Onların katında Ezanın da kametin de başındaki tekbir (Allahu Ekber) dört defa denilir. Terci' ise Ezanda yoktur. Onların bu hususiaki delilleri Abdurrahman bin Ebi Leyla'nın hadisidir:

Bize Resûlüllah'ın eshabı söyledi. Abdullah bin Zeyd Resûlüllah'a geldi:

— Ey Allah'ın Resûlü! Rüyamda gördüm ki, bir kişi kalktı. Onun sırtında iki yeşil kürk vardı. Bir duvarın temelinin üzerine çıktı. İkişer ikişer Ezan ve yine ikişer ikişer kamet getirdi. Aralarında oturdu.» dedi. Bilâl bunu dinledi. Kalktı. İkişer ikişer defa kelimeleri okuyarak Ezanı bitirdi. Biraz oturduktan sonra kalktı, ikişer ikişer söylemek suretiyle kamet getirdi.»

A'mes ve başkası Amr bin Mürre bin Ebi-Leyla'dan rivâyet etmişlerdir.

Bu görüş, Irak'ta bulunan tabîin ve fâkihler gurubunun görüşüdür. Ebu-İshak es Sebi'i, «Ali ve Abdullah bin Mesud'un arkadaşları Ezan ve kameti çift çift getirirlerdi.» Bu da Kûfe'lilerin Ezanıdır. Kûfe'de Ezan nesilden nesile bu şekilde devam etmiş gelmiştir. Nitekim

Hicaz'lılar da ezanlarını miras olarak nesilden nesile nakledip devam ettirmişlerdir. Hicazlıların ezanı, Mekke'lilerinki gibi tekbir dört defa getirildikten sonra bir defa «Eşhedü enlâilâhe illâllah ve Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah'tan sonra bir defa «Hayye alelsalâh», bir defa «Hayyealel felâh» getirilir. Sonra müezzin sesini uzatarak **«Eşheduellailaheillallah»** der. Sonuna kadar Ezanın tamamını ikişer ikişer (yeniliyerek) okur.

Ebu Amr, Ahmed bin Hanbel, İshak bin Rahveyh, Davud bin Ali ve Muhammed bin Cerir et Taberi, «Bütün bu şekillerde Ezan okumanın caiz olduğunu savunmuşlar ve bu tarzların hepsinde kişi muhayyerdir. Hangi tarzda isterse o tarzda okur. Zira hepsi mübahtır. Çünkü Allah'ın Resûlü'nden hepsi varid olmuştur. Eshabı kiram bütün bu şekilleri işlemiştir. İsteyen iki defa Allahu Ekber der, isteyen dört defa der. İsteyen ezanda terc'i yapar (yani önceki gizlice «Eşheduellailaheillallah eşhedu enne Muhammeder-Resûlüllah» der sonra açık sesle söyler. İsterse terci' yapmaz. İsterse kameti ikişer ikişer getirir, isterse tek tek getirir. Ancak kadkametussala kelimesini ikişer ikişer getirmek lâzımdır» diyorlar. (1)

Sabah namazında TASVİB, yani müezzinin **«Essalatu hayrun minennevmi-»** demesi hususunda ihtilâf vardır. İmam Malik, Es-Sevri, ve Leys, «Müezzin sabah namazında **«Hayyealel Felah»**tan sonra **«Essalatuhayrun minennevmi»** tâbirini iki defa söyleyecektir, diyor. Şafiî Irak'dayken kavlikadimde bunu savunmuştur. Mısır'da, kavli cedidde bunu savunmamaktadır. Ebu Hanife ve talebeleri «Müezzin Ezanı bitirdikten sonra dilerse Esselatuhayrunminennevm diyecektir.» Yine, Ebu Hanife ve talebelerinden bunu Ezanın içinde söyleyecektir diye de rivayet edilmiştir. Ve icraat İmam Azam'ın bu ikinci rivayeti üzerinde bizim asrımıza (1405 Hicri - 1985 Milâdi) kadar devam edegelmiştir.

Ebu-Ömer, «Ebu-Mahzure hadisinde rivayet edildi ki, Resûlüllah, Ebi Mahzure'ye **«Sabah ezanında Essalatu hayrun minennevmi'yi söyle»** diye emir verdi.

Yine ondan rivayet ediliyor, Abdullah bin Zeyd'in hadisinde böyle dedi.

---

(1) Bkz. el-Kurtubî Cild 6-226-227-Darul-Kâtip 1368 Kahire

Enes'ten rivayet ediliyor: **«Sabah namazında Esselatu hayrun minennevmi demek, sünnettir.»**

İbni Ömer'in de bunu söylediği rivayet edildi.

İmam Malik, Muvatta'da:

«Benim kulağıma geldi ki, müezzin Hz. Ömer'in yanına geldi. Sabah vaktinin geldiğini ona haber vermek istiyordu. Baktı ki Ömer uyuyor. **«Esselatu hayrun minen nevm** (namaz uykudan hayırlıdır)» dedi. Uyuyan Hz. Ömer, müezzine; **«Bunu sabah namazında söyle.»** diye emretti, sözüne gelince, bilmem ki bu delil olacak ve sıhhati bilinecek bir yönden Hz. Ömer'den rivayet edilmiş midir, edilmemiş midir? Ancak İbni Ebi Şeybe Abde bin Süleyman'dan Hişam bin Urve'den o da İsmail adlı bir zattan rivayet etti:

«Müezzin Hz. Ömer'e sabah namazını haber vermek üzere geldi. Ve «Esselatu hayrun minennevm - namaz uykudan hayırlıdır» dedi. Bu söz, Hz. Ömer'in hoşuna gitti ve müezzine:

«Ben bunu Ezana sokuyorum» dedi.

Ebu Amr, **(Ömer daha doğru olsa gerek)** «Benim katımda bu sözün mânâsı şudur:

Hz. Ömer, müezzine, **«Sabah ezanı bu sözün yeridir. Bu söz, yatak yerinde söylenilmez»** demek istemiştir. Yani Hz. Ömer, Emirin kapısında ikinci bir ezanın okunmasını (sünnete ters olduğu için) kerih görmüştür. Nitekim Hz. Ömer'den sonraki emirlerin böyle bir şey ihdas etmeleri, Hazreti Ömer'i endişesinde haklı çıkarmıştır...

Ebu Ömer, devamla her ne kadar haberden zahir, benim tevilimin hilâfı ise, de beni bu tevile zorlayan şudur. Sabah namazındaki «Tasvib», âlimler katında daha meşhurdur. Resûlüllah'tan gelen ve Resûlüllah'ın Medine'de müezzini Bilâl'e söylenmesini emrettiği, Mekke'de de müezzini Ebu Mahzure'ye söylemesini emrettiği bir şeyi Hz. Ömer bilmemiştir diye halk tabakasının zannını bertaraf etmek için bu tevili yaptım. Çünkü bu durum Bilâl'in ezanında da Ebu Mahzure'nin ezanında da mahfuz ve maruftur. Alimler katında meşhur bir durumdur. Veki', Süfyan'dan, o da İmran bin Müslim'den, o da Suveyb bin Gafele'den rivayet ettiler:

Suveyip, Müezzinine haber gönderdi: **«Sen hayya alelfelah'a geldiğin zaman «Essalatu hayrun minennevm» de. Çünkü bu, Bilâl'in ezanıdır.»**

Malumdur ki, Bilâl Hz. Ömer zamanında hiçbir vakit Ezan okumamıştır. Hz. Ömer, Resûlüllah'tan sonra Bilâl'in ezanını ancak bir defa Şam'a giderken işitmiştir.

FECİRDEN ÖNCE EZAN

İmam Malik, İmam Şafiî, İmam Ahmed, İshak ve Ebi Sevr, **«Sabah namazı için fecr doğmadan önce Ezan okunur»** demişlerdir. Delilleri, Resûlüllah'ın **«Şüphesiz ki Bilâl geceleyin Ezan okuyor. Siz yeyiniz, içiniz. Ta ki İbni-Ümmi-Mektum** (İkinci Müezzin Abdullah) **Ezan okuyuncaya kadar»** hadisidir.

İmam Azam, Es-Sevri, ve Muhammed bin Hasan, **«Sabah vakti dahil olmazdan önce, sabah için ezan okunamaz»** dediler. Delilleri de Resûlüllah'ın Malik bin Huveyris ve arkadaşlarına: **«Namaz vakti girdiği zaman, ezan okuyunuz, kamet ediniz, ikinizin en yaşlısı size imamlık yapsın»** demesidir. Bir de sabah namazı diğer namazlara kıyas edilmiştir.

Hadis ehlinden bir gurub, **«Camiin iki müezzini varsa, birisi fecirden önce ezan okuyacak, diğeri de fecirden sonra ezan okuyacaktır»** demişlerdir.

MÜEZZİNDEN BAŞKASI KAMET OKUYABİLİR Mİ?

Müezzin ezan okuyor, başkası kamet getiriyor. Bunun caiz olup olmaması hususunda ihtilâf vardır: İmam Malik, İmam Azam ve arkadaşları, **«Bir zararı yoktur»** demişlerdir. Çünkü bu hususta Muhammed bin Abdullah bin Zeyd babasından şu hadisi rivayet ediyor: «Ru'yada ezanı gördüğüm zaman Resûlüllah bana **«Bu gördüğün ezanı Bilâl'e telkin et»** dedi. Ben de telkin ettim ve Bilal ezan okudu. Sonra Resûlüllah, bana (Abdullah bin Zeyd'e) emretti. Kalktım, kamet getirdim.»

Es-Sevri, El-Leys ve Şafiî, **«Kim ezan okumuş ise, o kamet edecektir»** dediler. Çünkü Abdurrahman bin Ziyad bin Enu'm Ziyad bin Nuaym'den, o da Ziyad bin El-Hars Es-Sudai'den rivayet etti:

«Resûlüllah'a geldim. Sabahın evveli olunca bana emretti. Ezan okudum. Sonra namaza kalktık. Bilâl kamet etmek için geldi. Resûlüllah buyurdu:

«Sudae» kardeşi (yani Suda' kabilesinden olan kişi) **ezan okudu. Kim ezan okumuş ise, o kamet eder»** buyurdu.

Ebu Ömer, hadisin senedinde adı geçen Abdurrahman bin Ziyad el İfriki'dir. Muhaddislerin çoğu bunu zayıf saymaktadırlar. B uhadisi ondan başkası rivayet etmemektedir. Birinci hadis sened bakımından daha güzeldir. Ehli ilimden bazı kimseler «El-İfrikî» mevsukun bihidir» demiş ve onu övmüş ve hadisi bu bakımdan sahihdir, onu tercih etmek daha evlâdır. Çünkü ihtilâf noktasında nassdır. Ve Abdullah bin Zeyd'in Bilal'le beraber olan kıssasından sonra olmuştur ve Resûlüllah'ın en son olan emri ittiba edilmek bakımından daha uygundur. Bununla beraber benim görüşüme göre, müezzin vazifeli bir kişi ise ezan okuduğu gibi, kameti de getirmesi daha müstahabtır. Buna rağmen başkası kamet getirirse namaz geçerlidir.

MÜEZZİN NASIL EZAN OKUMALIDIR?

Müezzinin hükmü, ezanında akıştır. Sesi sallatmamaktır. Cahillerin bugün (bu devirde) yapmış oldukları gibi yapmamalıdır. Hatta bazı cahiller dalgalı sesler çıkarmaktadırlar. Birçok kesintiler yapıp birçok makamlar uydurmaktadırlar. Hatta bazılarının ne söylediği bile anlaşılmamaktadır. Darekutni, İbni Cureyc'den, o da Ata'dan o da İbni Abbas'tan rivayet ettikleri hadiste; Resûlüllah'ın bir müezzini vardı. Ezanı sallatıyordu. Yani kelimeleri dalgalı dalgalı çıkarıyordu. Resûlü Ekrem:

«Ezan kolaydır, akışlıdır. Eğer senin ezanın kolay ve akışlı olursa, ne alâ. Aksi takdirde ezan okuma» buyurdu.

EZANDA KIBLEYE YÖNELMEK

Alimlerden bir cemaata göre; ezanında müezzin Kıbleye yönelmeli, **«Hayyı alas-Salat** ve **Hayyı alal Felah»** kelimelerini okuduğunda başını sağa ve sola çevirmelidir. İmamı Hanbel: **«Çevirmemelidir. Ancak minarede okuyor ve halka duyurmak istiyorlarsa, çevirir»** dedi.

Ezanı okurken, en faziletlisi, abdestli olmasıdır.

EZANI DİNLİYEN NE DEMELİDİR?

Ezanı dinliyene, şehadetlerin sonuna kadar, müezzinin dediklerini aynen tekrarlamak müstahabdır. Eğer bütün ezanı aynen tekrarlarsa caizdir. Zira İbn-Ömer: **«Müezzini dinlediğinizde, onun dediğinin aynisini deyiniz.»** (1) diyor.

Sahihi Müslim'de; Müezzin: **«Allahu Ekber, Allahu Ekber»** dediği zaman, siz de, **«Allahu Ekber, Allahu Ekber»** deyiniz. Müezzin, **«Eşhedu-Enlâ ilâhe illellah»** dediğinde, siz de **«Eşhedu-Enlâ ilâhe illellah»** deyiniz. Müezzin **«Eşhedu Enne Muhammeder-Resûlullah»** dediğinde, siz de **«Eşhedu Enne Muhammeder-Resûlullah»** deyiniz. Sonra o **«Hayyı alas-Salat»** dediğinde, siz **«Lâ hâvle velâ kuvvete illâ billah»** deyiniz. O **«Hayyı alal-Felah»** dediğinde, siz **«Lâ hâvle velâ kuvvete illa billah»** deyiniz. O **«Allahu Ekber Allahu Ekber»** dediğinde, siz de **«Allahu Ekber, Allahu Ekber»** deyiniz. O **«Lâilâhe illellah»** dediğinde siz de kalbinizden gelerek **«Lâ ilâhe illellah»** dediğiniz takdirde Cennete girersiniz» diye rivayet edilmiştir. Yine Müslim'de; Sad b. Ebi Vakkas'dan Resûlüllah'dan geldi: **«Kim ki, Ezanı dinlediğinde «Eşhedu Ella ilâhe illellah Vahdehû Lâ Şerike Lehu ve Eşhedu Enne Muhammeden Abduhû ve Resûluhû. Radiytu billâhî Rabben ve bi-Muhammedin Resûlen ve bil-İslâmi dinen»** (Allahdan başka mabud olmadığına, bir olduğuna,

(1) Bkz. Müslim, Tirmizî, Neseî, Ebu-Davud ve İmamı Ahmed Müsnedi EZAN bahsine.

ortağı olmadığına, Muhammedin Onun Kulu ve Resûlü olduğuna şahidlik ederim. Rab olarak Allah'a, Resûl olarak Muhammede ve din olarak İslâma razı oldum) dese, geçmiş günâhları, onun için af olunur.»

EZAN VE MÜEZZİNİN FAZİLETİ HAKKINDA GELEN ESERLER

Bu hususda sıhhatli olan bir çok hadis varid olmuştur:

1) Müslim Ebu-Hureyre'den rivayet ediyor. **«Ezan okunduğunda, Şeytan sırtını çevirerek ezanı dinlememesi için, yaylana, yaylana uzaklara kaçar.»**

2) Müslim Muaviye'den rivayet etti: **«Kıyamette müezzinler, herkesden daha uzun boyunludurlar..»**

Bu hadis, müezzinlerin kıyametin dehşetinden emin olduğuna işarettir. Zira boyunun uzunluğu serbest olmaktan kinayedir.

3) İmamı Mâlik Ebu-Said el-Huderî'den rivayet etti: **«Ezan sesini işiten Cin, insan ve diğer varlıklar kıyamette müezzine şahid olurlar.»**

4) İbn-Mace'de **«Kim ki, sadece Allah için yedi sene ezan okursa, onun için ateşten bir beraet yazılır...»**

5) İbn-Ömer: **«Oniki sene ezan okuyana cennet vacip olur. Her günün ezanı için altmış, Kameti için otuz hasene yazılır..»** diye rivayet etti. (1)

(1) Bkz. El-Kurtubi 6-230. Darul-Kâtip Kahire 1387-1967.

EZANA KARŞI ALINAN ÜCRET

Osman bin Ebil Âs tarikıyle gelen bir hadis:

Resûlüllah'ın bana en son söylediği söz şudur:
«Ezanından ötürü ücret alan bir müezzini edinmemeliyim.»

Ezan karşılığında alınan ücret hususunda ihtilâf vardır: Kasım bin Abdurrahman ve ashabı-Rey bunu mekruh görmüşlerdir. İmam Malik **«Ruhsatlıdır, zararı yoktur»** demiştir. Evzai **«Mekruhtur»** der. Fakat Beytulmaldan (yani devlet hazinesinden) rızkı, çoluk çocuğunun nafakası olarak alırsa, beis yoktur demişler.

Şafiî, **«Ancak Resûlüllah'ın payı olan Humus (beşte birin)den müezzinlere rızık, (maaş) verilir»** demiştir.

İbni Munzir, **«Ezan karşılığında ücret almak caiz değildir»** demiştir.

Maliki âlimleri ücretin caiz olduğuna dair Ebi Mahzure'nin hadisiyle istidlal etmişlerdir. Hadisi Nesei, İbni Mace ve Başkaları rivayet etmişlerdir. Şöyledir :

Birkaç kişi ile beraber çıktık. Yolun bir noktasındaydık. Resûlüllah'ın müezzini Resûlüllah'ın yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini işittik. Fakat biz ezana kulak vermedik. Bağırdık ve onun ezanını taklid ederek istihza ediyorduk. Allah Resûlünün kulağına bunlar gitti. Bize bir gurub gönderdi. Bizi tutup Resûlüllah'ın huzuruna götürdüler ve oturttular. Resûlüllah bizden sordu: **«(Ezan esnasında) sesini yükselterek konuşan hanginizdi?»**

Arkadaşlarım hepsi bana işaret ettiler. Ve doğru da söylüyorlardı. Konuşan bendim. Bunun üzerine Resûlüllah onların hepsini bıraktı, beni hapsetti. Bana:

«Kalk! Ezan oku» diye emir verdi, istemiyerek kalktım. Zira o anda Resûlüllah'ın emrinden benim kalbimde daha kerih bir şey yoktu. Bana emrettiğinden, daha fazla buğzettiğim bir şey de yoktu. Resûlüllah'ın huzurunda kalktım. Resûlüllah bana bizzat ezanı telkin ederek buyurdu:

«De ki: Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber. Eşhedüellailaheillallah, eşhedüenlailaheillallah. Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah, Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah.»

Sonra bana:

«Sesini yükselt ve uzat» dedi.

Eşhedü en lâilâheillallah, Eşhedü en lâilâheillallah. Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah, Eşhedü enne Muhammeder-Resûlüllah. Hayye alessela, hayyealessela, hayye alelfelah, hayyealelfelah. Allahu ekber, Allahu ekber, Lâilâhe illallah.» Ezanı bitirdiğimden sonra beni çağırdı. İçinde biraz gümüş bulunan bir keseyi bana verdi. Sonra Resûlü Ekrem elini benim (Ebu Mahzure'nin) nasiyeme (alnıma) koydu. Yüzümü mübarek eliyle sıvazladıktan sonra, götsümü sıvazladı. Sonra ciğerimin üzerini sıvazladı. Ta ki Resûlüllah'ın mübarek eli benim göbeğime kadar vardı. Sonra Resûlü Ekrem:

«Allah sana bereket etsin ve senin üzerine bereket etsin» diye bana dua etti.

Resûlüllah bana bu duayı yaptıktan sonra şunu söyledim:

«Ey Allah'ın Resûlü! Bana emret ve beni vazifelendir, Mekke'de ezan okuyayım.»

Resûlü Ekrem:

«Seni vazifelendirdim, sana emir verdim» buyurdu.

Bu sözlerden sonra Resûlüllah'a karşı duyduğum nefret ve kin kalbimden tamamen silindi. Hepsi Resûlüllah için muhabbete dönüştü. Ben Resûlüllah'ın Mekke'deki valisi Attab bin Esib'in kapısında durup Resûlüllah'ın emriyle onunla beraber namaz için ezan okudum.» Bu lafz İbni Mace'nin lafzıdır. (1)

Alimler, ezanın sabit olması, sadece rüya (Takrir-i sünnet) ile değildir. Belki ezan bahsi konusu olan bu âyetin nassıyla da sabittir. Çünkü bu âyetin mânâsı «Siz halkı namaza ezan ile çağırdığınız zaman onlar onu alaya alırlar» demektir. Ayetteki «NİDA», en yüksek ses ile çağırmak demektir.

---

(1) Bkz. El-Kurtubî 6-225-232-Darul-Kâtip Kahire 1387-1967

El-Kalbî «Resûlullah'ın müezzini namaza çağırdığında ve müslümanlar namaza katıldığında, Yahudiler:

«Kalktılar. Kalkmasınlar (Bu lafız, beddua olarak kullanılmıştır). **Namazı kıldılar. Kılmasınlar.** (Yani Allah kabul etmesin veya bir daha kılma fırsatını vermesin demektir)» derler ve kahkaha atarlardı. Böylece ezan ve namazla alay ederlerdi. Bunun üzerine bu âyet indi.

Beyzavî «Rivayete göre; Medine'de bir Hıristiyan vardı. Müezzinin **«Ben, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahidlik yaparım»** dediğini dinlediği zaman: **«Allah yalancıyı yaksın (mı)»** derdi. Bir gece aile efradıyla uykuda iken hizmetcisi içeriye bir ateş getirdi. O ateşden serpintiler saçıldı. O Hıristiyan aile efradiyle yandı.» dedi.

Bu âyet, onların dinî hükümlerden birisiyle alay ettiklerini beyan etmek için getirilmiştir. Oysa daha önce bütün dinle istihza ettikleri beyan edilmişti. O halde burada, onların ne denli şekavette ileri gittiklerini belirtmek kasdedilmiştir.

Alusî, bu âyet üzerinde «Denildi ki, bu âyette EZANIN sadece rüya ile değil, nass ile sabit olduğuna dair delil vardır. Fakat **«Namaza çağırdığınız zaman»** cümlesi, Ezana delâlet etmez. Ancak Ezanın meşruiyetinden sonra nazil olmuşsa, ona işaret eder: Böylece, (rü'ya ile gelen) Ezanı takrir etmiş olur.

«EL-KEŞİF» adlı kitabın sahibi:

«Bu konuda fikrim şudur: Çağrıyı alaya almaları şer'an yasaklananlardandır. Öyle ise, o çağrı şer'ân bilinenlerden olur. İşte bu noktadan anlaşıldı ki bu âyetin inişi anında müslümanların üzerinde bulundukları ÇAĞRI, Allah'ın meşru kıldığı Çağrıdır. Başlangıçta Sünnet ve nassla sabit olduğundan maksad, budur. Böylece **«Ezan, müslümanlar Medine'ye ilk geldiğinde meşru kılındı. Maide Sûresi de, Kur'an'ın en son inen sûresidir. Bu nasıl olur?»** itirazı da defedilir. **«Yalnız Sünnetle değildir.»** Sözünde, Sünnet tek başına delil olmaz mânâsı çıkmaz. Çünkü şerî deliller etkileyici ve gerektirici değil, sadece tanıtıcılar ve emarelerdir. Tanıtıcıların peşipeşine gelmeleri inkâr edilmez.» dedi.

EZAN'a çağrı denmiştir. Çünkü müezzin «Hayyı'alassalat **(Haydi namaza)** Hayyı alel Felah **(Haydi kurtuluşa)** diye çağırır.

(59) «De ki: Ey Kitab ehli, yalnızca Allah'a. .»

Bu âyetin izahı: Bu âyetteki emir Hz. Peygamberedir. Onlara «Dinin o kâfirlerden çıkanları tashih edecek durumlardan uzak bulunduğu» hakikatı beyan ettiği gibi o cinayeti işlediklerinin nedenini de açıklayıp ağızlarını taşlarla dolduruyor. Onlara **«Kitab ehli»** denilmenin nedeni; Kitablariyle küfürlerini isbatlamaktır. Ayetin mânâsı:

«Ey Muhammed, o facirlere de ki, yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz?» demektir.

Ayetteki: **«İntikam almak»** hoş karşılamamak ve ayıpsamak demektir.

Ragib el-İsfehânî Müfredat'ında «NAKAME» fiili, inkâr etti. Ayıpsadı demektir.» dedi.

Daha önce indirilenden maksad, Tevrat, İncil ve diğer peygamberlere inen sair semavî kitaplardır.

Fâsıklardan maksad, inatcı, açıklanan hareketleriyle iman dairesinden çıkan kimselerdir. Zira Kur'an'ı inkâr etmek, diğer kitabları inkâr etmeye sebeb olur.

Bazı mudakıklar; **«ENNE EKSEREKUM»** diye başlayan cümle «TENKİMUN» fiilinin mefulu lehu'sidir. Mefuhu bihi'si DİN'dir. Ayetin arkasından da önünden de anlaşıldığı için «DİN» kelimesi zikr edilmemiştir. Çünkü DİN'i alaya almak, onu inkâr etmektir. Açıklanana iman etmek, inkâr ettikleri dinin tâ kendisidir. Ancak mukaberelerini tescil etmek için, bu cümle inkârlarına neden oldu. Bu tevile binaen İSTİSNA nedenlerin en geneli olur. Yani dinimizi başka bir nedenden değil, **«Allaha... Ve sizin Kitablarınıza îman ettiğimizden ötürü inkâr ediyorsunuz. Çünkü çoğunuz, inatçı ve iman dairesinden çıkmıştır. Hatta Kitabımızın doğruluğunu söyleyen Kitabınıza iman etseydiniz Kitabımıza da îman ederdiniz...»**

Bütün Yahudilerin fâsık olmalarına rağmen Cenab-ı Hak **«çoğunuz fâsıksınız»** diyor. Çünkü o çoklar fısk ve fucurda bayrağı ellerine almış, diğerleri onların arkalarından gitmekte ve onları takib etmektedir. Tefsirciler **«Ve inna ekserekum»** (ve şübhesiz en çoğunuz) kelimesi **«âmenna»** kelimesi üzerine atıftır ve mefu'lubihi olur. Sanki şöyle denildi:

«Siz, bizim Allah'a iman etmemizden, Allah'ın katından inen bütün kitablarına iman etmemizden bir de bizim imana girdiğimizden, sizin de imandan çıktığınızdan ve size muhalefet ettiğimizden dolayı bizden hoşlanmıyorsunuz.»

(60) «De ki: Allah katında ceza bakımından bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi?...» Bu âyetin açıklaması:

Bu âyeti celîle Yahudilere cevaptır. Çünkü onlar **«Sizin dininizden daha şerli bir din tanımıyoruz»** dediklerinde Cenab-ı Hak: **«Ey Muhammed! Şu sözü söyleyen Yahudilere söyle ki, sizin Allah katında ceza bakımından sizin inancınıza göre, şer olan dinimizden daha kötüsünü size haber vereyim mi? O kimseler ki Allah kendilerine lânet etmiş, onları gazabına uğratmış, onlardan maymunlar, domuzlar ve putlara tapanlar yapmış var ya. İşte onlar mevki bakımından daha fena ve dosdoğru yoldan daha sapkındırlar.»**

«Onlardan maymunlar ve domuzlar kılmıştır» âyetinden maksad onların bir kısmını Hz. Davud'un bedduasıyla, onun zamanında maymun yapmıştır. Çünkü onlar, cumartesi günü hududu aştılar ve o günde avlanmayı helâl kıldılar. Onların bir kısmını da Hz. İsa devrinde domuz yapmıştır, meshetmiştir. Çünkü onlar Hz. İsâ'nın sofrasından yedikten ve mucizeleri gördükten sonra Hz. İsa'yı inkâra kalkıştılar.

Bazı tefsirciler «Bu iki Mesih te cumartesi günü avlananlar ve cumartesinin kudsiyetini yıkanlar içindir» dedi.

Gençleri maymun, ihtiyarları da domuz olarak mesholundular. Bu âyeti celîle nazil olduğu zaman müslümanlar Yahudilere:

«Ey maymunlar ve domuzların kardeşleri!» diye hitab ederek onları alaya aldılar. Yahudiler de başlarını eğerek rezil oldular.

«Allah onlardan tağuta tapanları da kıldı.» Yani şeytana tapanları da kıldı. Çünkü tağut, daha önce de geçtiği gibi, şeytan veya tapılan buzağı demektir. Bazı tefsirciler; kâhin ve Yahudi âlimleri demek olduğunu söylemişlerdir.

Âyetin hülâsası şu oluyor: «Allah'ın masiyetinde herhangi bir insana itaat eden bir kimse o insana ibadet etmiş oluyor ve o insan o kimse için tağut oluyor. İşte bu lânete ve gazaba uğrayan ve meshedilenler, mekân bakımından daha şerli (yani yerleri cehennem) dir. Zira cehennemden daha şerli bir yer yoktur, doğru yoldan kaymak bakımından daha sapıktırlar.»

(61) «Onlar size geldiklerinde iman ettik diyorlar...»

Bu âyetin tefsiri:

Katade, bu âyet Resûlüllah'ın huzuruna gelip **«Biz iman ettik, senin getirdiğine razı olduk»** diyen bir gurub Yahudi hakkında nazil olmuştur. Halbuki bunlar küfür ve sapıklıklarındaydılar. İmanlarını açığa vurup iç alemlerinde münafıktılar. Cenab-ı Hak onların halini ve durumlarını böylece peygamberine haber verdi.

(61) «Onlar küfürle senin huzuruna girdikleri gibi senin huzurundan kâfir olarak çıktılar.» Yani imandan herhangi birşey onların kalbine girmedi. Onlar hem girdikleri zaman hem de çıktıkları zaman kâfir idiler. Allah onların gizlediklerini daha iyi biliyor.

(62) «Onlardan birçok kimseyi görürsün...» Bu âyetin tefsiri: Yani Yahudi ve Hıristiyanlardan birçok kimseyi görürsün ki, günahta ve zulümde ve haram yemekte koşuşuyorlar, yarışıyorlar. Ayetteki **«günah»**tan maksad yalandır. Ayetteki **«udvan»**dan maksad zulümdür. **«Suhut»**ten maksad haramdır. Münkeratı sanki haklı imişler gibi yarışarak, koşuşarak yapıyorlar.

(62) «Yapmakta oldukları şey ne kötüdür?» Yaptıkları bu emirler, en kötü amelleridir. Bu âyette mazi (geçmiş zaman) fiili olan Bİ'SE ile Muzari (gelecek zaman) fiili olan YA'MELUN bir arada kullanılmıştır. Ta ki bu çirkinliğin Yahudilerde devamlı olduğuna delâlet etsin.

(63) «Ne olurdu onların Rabbani ve ahbarları günahı söylemele-

rinden...» Bu âyetin tefsiri: Hasanı Basrî **«RABBANI»den maksad, İncil âlimleri, AHBAR'dan maksad ise, Tevrat âlimleridir.»** dedi.

Bazılar; iki sınıf da Yahudî âlimleridir. Zira bu âyet onların bahsiyle ilgilidir. Günâhlı sözlerinden maksad, yalandır. «Suht» ise rüşvet ve haram demektir. Bu âyetteki **«LEVLA»** kelimesi, tahdid (teşvik) içindir. Mazi fiilinin üzerine girerse, tavbih (kınama) mânâsını ifade eder. Ayetin mânâsı **«Ruhbanlar ve hahamlar neden Yahûdileri yalan söylemekten ve haram yemekten menetmiyorlar? Halbuki, onların içinde bulunduklarının çirkinliğini bilirler.»**

«İşledikleri ne kötüdür!» bu cümle, altmış ikinci âyetin sonunda gelen **«Yaptıkları ne kötüdür!»** Cümlesi gibidir. Ancak halk tabakası için bu daha mübalağalıdır. Çünkü hem lügatta hem kullanışta «FİİL» canlıdan çıkan nesnenin adıdır. Eğer bu fiil, istiyerek çıkmışsa bunun adı «AMEL»dir. Eğer çok didinme neticesinde elde edilmişse, adı SANAAT'dır. Bunun için hazık bir kimseye SANİ' (Sanaatcı) örülmüş ve yeni giysiyede SENÎ (yapılmış) denir.

Ragib «Bu âyet, işaret eder ki, yasaklamayı terketmek, suçu işlemekten daha çirkindir. Çünkü günâhı işleyen hiç olmazsa bir lezzet alır. Sükût eden böyle birşeyden de mahrumdur. Bunun için «DEYYUS»un günâhı zinacıların günahından daha büyüktür!.

Ayet, munkeratı yasaklamakta gevşek davranan âlimlerin aleyhindedir. Bunun için Dehhak **«Bu âyet, beni pek fazla korkutur»** dedi. İbn-Abbas **«Kur'an'da bu âyetten daha şiddetli kınayan hiç bir âyet yoktur»** dedi.

(64) «Yahudiler «Allah'ın eli bağlıdır» dediler...»

Bu âyetin tefsiri: İbn-Abbas, İkrime ve Dehhak dediler: «Allah, Yahudilere pek geniş bir rızık vermişti. Ne zaman ki, Hz. Peygambere karşı geldiler rızıkları azaldı. İşte o zaman «Beni-Kaynuka» Yahudilerinin başı Fenhas bin Azurâ: **«Allah'ın eli bağlıdır»** dedi.

İbn Abbas'dan gelen diğer bir rivayette; bu söz, Nabbaş bin Kays

içindir. Kabilesinden olan diğerleri bu sözü söyleyene karşı çıkmadıkları için, söz hepsine nisbet edildi. Onlar bundan Allah'ın (hâşâ) cimriliğini kasdederlerdi. Çünkü elin bağlanması, cimrilikten, açılması cömertlikten kinayedir. Bazıları «El, nimet mânâsınadır. Yani Allah'ın nimeti bizden esirgendi demektir» dedi.

Hasanı Basrî **«Ayetin mânâsı; Allah'ın eli bizi azabetmekten bağlıdır. Ancak ecdadlarımızın buzağıya taptıkları günler kadar bize azab verir demektir»** dedi.

Hasan, Eli Kudret, bağlamayı da bağlantısızlıkla tefsir etmiştir. Bazı tefsirciler «Elden normal elide kasdedebilirler. Zira Yahudiler Mucassimedirler. Çünkü onlardan hikâye edilen şudur: **«Rabbimizin saç ve sakalı bembeyazdır. Bir Kürsü üzerinde oturmuştur. Cuma günü, yer ve göklerin yaratılmasını bitirdi. Bu yaratmakdan dolayı yorulduğu için sırt üstü uzanıp ayaklarını üst, üste attı. Elini göğsüne koydu!»**

Bu korkunç iftiradan Allah'a sığınıyoruz.

Bütün bu rivayetler gördüğün gibi zaifdir. Umulur ki, Hasanı Basrî'ye nisbet edilen rivayet sıhhatli değildir. En kuvvetli yorum ilk yorumdur. Zira: **«Onların mabudları olduğu gibi bize de bir mâbud kıl»** diyen ve buzağıya tapan o kavimden, Allah'ı cimrilikle nitelendirmek hiç de uzak değildir.

«Cimriliklerinden ötürü elleri bağlandı...»

Bu cümlenin onların aleyhinde cimrilik ve fakirlikle beddua olma ihtimali vardır. Eğer denirse bugün dünya piyasasının Yahudilerin elinde olduğunu görüyoruz. Acaba Yahudilerin bugünkü durumlarıyla bu tefsirler nasıl bağdaştırılabilir? Bunların aralarında uyum nasıl sağlanabilir? Deriz ki, zillet ve meskenet tabiidirler. Bir insan zengin olur, kuvvetli ve güçlü olur. Fakat tabiatında zillet ve meskenet de bulunur. Zillet ve meskenetin silinip çıkması, izzet, ve din, mefhumlarına yerini bırakmasıyla olur. Bugün Filistin'de müdafaasız ve silâhsız çocukları, ihtiyarları, kadınları, Sabra ve Şatilla gibi kamplarda öldüren, zehirli

nın dünya Yahudilerinin elinde olduğunu görüyoruz. Acaba Yahudilerin bugünkü durumlarıyla bu tefsirler nasıl bağdaştırılabilir? Bunların aralarında uyum nasıl sağlanabilir Deriz ki, zillet ve meskenet tabiidirler. Bir insan zengin olur, kuvvetli ve güçlü olur. Fakat tabiatında zillet ve meskenet de bulunur. Zillet ve meskenetin silinip çıkması, izzet, ve din, mefhumlarına yerini bırakmasıyla olur. Bugün Filistin'de müdafaasız ve silâhsız çocukları, ihtiyarları, kadınları, Sabra ve Şatilla gibi kamplarda öldürten, zehirli gaz ve bombaları bu müdafaasız kimselerin silinip gitmesi için kullananlar hakkında: Bunların artık zillet ve meskenetleri yoktur, ondan kurtulmuşlar» denilmesi için epeyce düşünmek gerekiyor.

Kur'an'ın bu haberleri, gelecek noktai nazarına göre de, olabilirler. Biz dinimizin, genel mefhumundan bunların tamamen silinip gideceklerini, dünyada canlı ve cansız herşeyin bunlara düşman olacağını, —GARKAD— ağacından başka bunları koruyan hiçbir şeyin bulunmayacağını anlamaktayız. Bekleyelim, gelecek hadisat Kur'an'ın daha güzel tefsiri olabilirler.

(64) «Doğrusu Allah'ın iki eli de açıktır. Dilediği gibi infak (ihsan) **eder...»** Bu âyetin tefsiri

Bu âyeti celîle, Yahudilere cevabtır ve onların iftiralarına bir reddiyedir. Bu cevab onların konuşmaları tarzında, onun sitilinde verilmiştir.

YED (el) hakındaki konuşma ise, âlimler bunun mânâsında iki yorum getirmişlerdir: Cumhuru selefin, sünnet âlimlerinin ve kelâmcılardan bir kısmının görüşü şudur: «Allah'ın yed-i onun zatî sıfatlarından bir sıfatıdır. Semi', Basar, Vecih sıfatları gibi... Bize düşen, ona olduğu gibi iman etmek ve teslim olmaktır. Kur'an ve sünnette geldiği gibi keyfiyet, belirtmeksizin teşbih ve tatil yapmaksızın inanmaktır. Cenab-ı Hak **«Ey İblis! Seni elimle yarattığım Adem için secde etmekten men eden nedir?»** (Sadd: 75) diyor bu âyette. Resûlü Ekrem, **«Allah'ın iki eli de sağdır»** diyor. Bunları tevil etmeden olduğu gibi kabul ediyoruz, gerçek mânâsını ancak Allah bilir. İkinci görüş; «YED» (el) lügatta birçok mânâlarda kullanılır. O mânâlardan birisi malûm azadır. İkincisi nimettir. Nitekim **«Filan adamın benim katımda eli**

vardır. Bu elinden ötürü ona teşekkür ediyorum.» Yani nimeti vardır deniliyor.

Üçüncü görüş, YED (el), kudret mânâsında kullanılmıştır. Nitekim Cenab-ı Hak, **«El ve gözler sahibleri»** (Sadd: 45) âyetinde kuvvet ve akıl mânâsında kullanmıştır. Yani kuvvet ve akıl sahibleridir, demektir. Deniliyor ki: **«Bu emir hususunda senin elin yoktur»** yani kudretin yoktur.

Dördüncü görüş, YED mülk mânâsınadır. Nitekim: **«Bu benim gayrimenkulumdür, fakat filânın elindedir»** yani mülkündedir deniliyor. **«O ki nikâhın akdi onun elindedir.»** (el-Bakara: 237) âyeti de aynı mânâyı ifade eder, yani nikâhın akdini mülk edinmiştir. Bizim bildiğimiz aza (el) ise, o Cenab-ı Hakkın sıfatında yoktur. Çünkü akıl böyle bir şeyin mümteni' olduğunu iktiza eder. Yani Allah'ın eli özel bir cisimden ibaret değildir. Çok parçadan meydana gelen bir uzuv değildir. Çünkü Cenab-ı Hak cismiyetten, keyfiyyetten ve teşbihten uzak ve yücedir. Öyleyse Allah'ın eli, insan eline benzer bir el veya insan eli gibi değildir. Diğer mânâlara gelince, el, o mânâlarla tefsir edilmiştir. Çünkü kelâmcıların çoğu, «yed» (el) Allah'ın hakkında kullanıldığı takdirde kudretten, mülk ve nimetten ibarettir diyor. Fakat burada iki müşkülât vardır. a) Birisi, (el) kudretle tevil edilirse, Allah'ın kudreti tekdir. Halbuki Kur'an'da **«Belki onun iki eli açıktır»** âyeti celîlesinde olduğu gibi iki el zikredilmiştir. Bu müşkülün cevabı şudur: Yahudiler **«Allah'ın eli bağlıdır»** gibi sözleri cimrilikten kinaye olarak kullandıklarından onların kelâmına uygun bir tarzda cevab verildi. Denildi ki, **«Belki iki eli de açıktır.»** Yani durum sizin vasıflandırdığınız gibi değildir. Cimrilik yok. Belki o çok cömert ve kerem sahibidir. Kemal yoluyla bunu söyledi. Çünkü iki eliyle veren, en kâmil bir şekilde vermiş oluyor.

b) İkinci müşkülât, YED (el) nimetle tefsir edildiği takdirde Kur'an, eli tasniye (ikil) olarak kullanmıştır. Allah'ın nimeti ise, mahsur (hududlu) ve sayılı değildir. Yani sayısızdır. Nitekim Cenab-ı Hak, Kur'an'da, **«Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız onu sayamazsınız»** (İbrahim: 34 ve Nahl: 18), buyuruluyor. Bu müşkülâtın cevabı şudur: Tasniye (ikil) cins hasebiyledir. Sonra her cinsin altına

kudretiyle veya nimetiyle veya mülkiyle yaratmaksa, o takdirde bunu Adem'in özelliği saymanın mânâsı anlaşılmaz. Çünkü bütün mahlûkatını Kudretiyle yaratmıştır. Hepsi O'nun mülkündedir. Hepsi nimetlerinin içinde yüzerler. Cenab-ı Hak, sadece **«İki elimle yarattığıma...»** sözüyle Adem (a.s.) tahsis ettiğinde, anlaşıldı ki bu özellikle Adem (a.s.)'i gayrisinden üstün kılmıştır.

İmam Fahreddin er-Razî, Ebul-Hasan el-Aşa'rî'den; YEDİN (elin), Allah'ın zatıyla kaimdir ve Kudret sıfatından başka bir sıfattır. Seçiş yoluyle oluşturma, O'nun şânıdır» rivayet etti. Ebul-Hasan «Buna delâlet eden şudur ki, Adem'i seçmek ve ona bir şeref vermek yönünden onun yaradılışının oluşunu iki eliyle kıldı. Eğer el, kudretten ibaret olsaydı, Adem'in bununla seçilmiş olması olamazdı. Çünkü kudretle bütün yaratıklar var olmuştur. Öyle ise kudretin ötesinde bir sıfat lâzımdır ki, onunla seçiş üzerinde yaradılması oluşsun.» dedi.

Onların «Tasniye (ikil), cinse göredir. Her cinse, bir çok çeşit girer, görüşlerine şu cevab verildi:

İsim tasniye edildiği zaman arabçada ancak iki belliyi ifade eder. Cemi (çoğulu) ifade etmediği gibi, cinsi de ifade etmez.

Dediler ki: **«Halkın ellerinde ammada iki dirhem çoktur.»** demek ve ondan **«Dirhemler halkın elinde amma da çoktur»** mânâsını kasdetmek, arabça da yanlıştır. Çünkü DİRHEM tasniye yapıldığında, arapçada ancak iki belli Dirhemi ifade eder. Fakat tekili, cinsi için kullanılabilir.. Nitekim Arablar: **«Halkın elinde amma da Dirhem çoktur»** derler ve **«Halkın elinde Dirhemler amma da çoktur»** mânâsını kasdederler. Çünkü tekil, çoğulun yerinde kullanılır. Bu açıklama ile «Yed Allah'ın Celâline uyar bir sıfatıdır. O bizim bildiğimiz aza değildir. Mucesimme taifesinin dediğinin tam tersinedir» diyenin sözü vuzuha kavuştu.

«Dilediği tarzda infak eder.» Yani Cenab-ı Hak, irade ettiği gibi rızkı verir. Dilediğine bol, dilediğine az rızık verir. Mülkünde ona itiraz edilmez. Yaptığında da sorumlu değildir.

Müslim ve Buharî birlikte Ebu-Hüreyre'den rivayet ettiler: **«Cenab-ı Hak**, (yolumda) **harca ki, sana vereyim»** dedi. Allah'ın Resûlü devamla **«Allah'ın eli doludur. Gece ve gündüz bolca verilen nafaka elindekini tüketmez. Görmez misiniz ki, gökler ve yeri yarattığı günden beri infak ediyor. Bu da Onun elinde bulunanı eksiltmez. Onun arşı su üzerinde idi. Mizan onun elinde idi. Yükseltir ve alçaltırdı.»** buyurdu.

Hadisin bazı rivayetlerinde:

«Allah'ın sağı, daima ve bolca nimet yağdırır. Gece ve gündüzde dökülen bu nimetini hiç bir şey tüketmez..» diye varid oldu.

Bu hadis, sıfat hadislerindendir. Ona iman etmek, benzetmek ve keyfiyet yapmaksızın olduğu gibi onu geçiştirmek gerektir.

(64) «Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır...» Bu âyetin tefsiri: Yani sana bir âyet indikce, onu yalanlıyorlar. Böylece küfürlerinde battıkça batıyorlar. Azgınlıklarına azgınlık katarlar. Onların çoğundan maksad, âlimleridir.

Bazı âlimler: **«Onların her inen âyete rağmen küfürlerinde ısrar etmeleri, küfürlerin artması demektir.»** diye âyeti tefsir ettiler. **«Aralarına kıyamete kadar düşmanlık ve kin soktuk..»**

Bu cümlenin mânâsı; Yahudi ve Hıristiyanların arasına kin ve düşmanlığı attık demektir.

Bazıları; Yahudî gurubları arasına Kıyamete kadar devam edecek tarzda kin ve adâvet soktuk demektir, dedi. Zira bazı Yahudiler Cebriyeci, bazıları Kaderci, bazıları Müşebbihelerdendirler.

Hıristiyanlarda Melkaniyye, Nasturîye, Yakubiye, Maruniye diye bir çok düşman gurublara ayrıldılar. Eğer desen bu adavet Yahudi ve Hıristiyanlar arasında olduğu gibi, Müslüman fırkaları arasında da vardır. O halde bu, nasıl sadece Yahudi ve Hıristiyanlar için bir ayıp ve onların yerilmesine sebeb olur?

vet Yahudi ve Hıristiyanlar arasında olduğu gibi, Müslüman fırkaları arasında da vardır. O halde bu, nasıl sadece Yahudi ve Hıristiyanlar için bir ayıp olur ve onların yenilmesine sebeb olur?

Cevab olarak deniliyor ki, müslümanlar arasında oluşan bid'atlar Resûlüllah'ın, sahabe ve tabiînin asrından sonra olmuştur. İlk asırda ise, bu bidatlerden hiçbir şey yoktu. Onun için o asırda bu bidatlar sadece Yahudi ve Hıristiyanlarda bulunuyordu ve onlar için ayıp olarak eddedildi. (1)

(64) «Onlar ne zaman harb için bir ateş tutuştururlarsa, Allah o ateşi söndürür.»

Yani Yahudilerin fitnesini Cenab-ı Hak söndürür. Ne zaman Yahudiler toplanır ve harbe hazırlanırlarsa Allah onların dirliğini bozar, onlara başka kulları musallat kılar. Deniliyor ki, Yahudiler yeryüzünde fesadat yaptılar. Allah'ın kitabına (Tevrat'a) muhalefet ettiler, Cenab-ı Hak, Babil diktatörü Buhtunnasır'ı onlara musallat kıldı. Sonra tekraren ifsad ettiler. Cenab-ı Hak, Petros'u onlara musallat kıldı. Sonra tekraren ifsad ettiler, Cenab-ı Hak, Mecusileri (ateşperestleri), onlara musallat kıldı. Sonra tekraren ifsada yöneldiler. Cenab-ı Hak, Müslümanları onlara musallat kıldı. Yani onlar durumlarını düzeltip, insanlık âleminden intikam alma niyetine koyuldukça, Allah onlara kullarından mutlaka bir gurubu musallat eder. Veya onlar Resûlü Ekrem'in aleyhinde derledikçe, Arap müşrikleriyle Peygamberin zıddına, (aleyhine) ittifak yaptıkça, Allah onların ateşini söndürdü, onları kahretti. Durumlarını zaif düşürdü. Mücahid «Ayetin mânâsı; Resûlü Ekrem'in harbi için onlar bir hile düşündükçe, Allah onu söndürdü demektir» dedi. Es-Süddî: «Ayetin mânâsı onlar birşey üzerinde bir araya geldikçe, Resûlü Ekrem'in durumunu ifsad etmek istedikçe, Cenab-ı Hak onları dağıttı. Onlar Resûlü Ekrem'le harb hususunda ateş yaktıkça, Allah o ateşi söndürdü. Kalblerine korku akıttı. Onları kahretti. Peygamberine ve dinine yardım etti» demektir diyor.

(64) «Daima yeryüzünde fesad yönünden koşarlar.» Bu âyetin tefsiri:

---

(1) Bkz. Beyzavî ve Medarık Cild: 2-315 Amire 1317 İstanbul baskısı.

Bu âyeti celîle Yahudilerin daima İslâm dinini iptal etmek, onu kaldırmak için çalıştıklarını haber veriyor.

«Halbuki Allah müfsidleri (yani fesatlık çıkarmak isteyenleri) **sevmez.»** âyeti de, Müslümanlara bir teminattır. Yani Cenab-ı Hak, bu müfsidler fesadlıklarına yöneldikçe, onların karşısına onların fesadlığını durduracak bir gücü çıkartacağını ve böylece onları durduracağını vaadediyor. İnşaallah bu vaad, yakın bir zamanda Filistin'de de Allah tarafından Müslümanlar için geçerli olsun. Telza'terin acılarını dindirsin. AFGANİSTAN dağlarında cihad edenler için de geçerli olsun.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتٰبِ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ
وَلَاَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ
وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَّبِّهِمْ لَاَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ
تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ ؕ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ؕ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا
يَعْمَلُوْنَ ﴿٦٦﴾ يٰٓاَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ؕ
وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ؕ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ
لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيْمُوا التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ
وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَلَيَزِيْدَنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ
مَّآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَّكُفْرًا ۚ فَلَا تَاْسَ
عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا
وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ
بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا ؕ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ
بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ ۙ فَرِيْقًا كَذَّبُوْا وَفَرِيْقًا يَّقْتُلُوْنَ ﴿٧٠﴾

«(65) Eğer kitab ehli iman edip sakınsaydılar, onların günahlarını onlardan silip onları nimet cennetlerine gönderirdik.»

«(66) Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni ayakta tutsaydılar, (gözetseydiler) üstlerinden ve ayaklarının altından yiyebileceklerdi. Onlardan müktesıd (mutedil) bir cemaat vardır. Onların çoğu ise, ne çirkin işleri yaparlar.»

«(67) Ey Resûl! Rabbinden sana ineni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Allah'ın Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni halktan (şerlerinden), korur. Şüphesiz ki Allah kâfir bir kavmi hidayet etmez.»

«(68) (Ey Habibim!) De ki: Ey kitab ehli! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni ayakta durdurmadıkça, (gözetip onların hükmüne tâbi olmadıkça) hiçbir şeyin üzerinde değilsiniz. Yemin olsun, Rabbinden sana indirilen, onlardan birçok kimseleri küfür ve tuğyan yönünden artıracaktır. Öyleyse, o kâfir kavim için üzülme.»

«(69) Şüphesiz ki müminlerden, Yahudi, sabii ve Hıristiyanlardan kim ki, Allah'a ve âhiret gününe îman edip salih amel işlerse, onların üzerinde korku yoktur ve onlar üzülmezler de.»

«(70) Yemin olsun ki, İsrailoğullarının misakını (sözünü - Ahdü peymanını) aldık. Onlara Resûller gönderdik. Onlara bir Peygamber nefislerinin isteğine muhalif bir şeyle geldikçe bir gurubu (o Peygamberi) yalanladılar. Bir gurubu da öldürdüler.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(65) «Eğer ehli kitab...» Bu âyetin tefsiri:

Bu âyeti celîle, delâlet eder ki, İslâm, kendisinden önce olan bütün hataları — nekadar büyük olursa olsun — siler götürür. Ve yine

delâlet eder ki, kitab ehli Müslüman olmadıkça cennete gitmez. Çünkü cennete girme şartı İslâmdır..

TEKVANIN ETKİSİ

(66) «Eğer ehli kitab Tevrat ve İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni ayakta tutsaydılar...» Bu âyetin mânâsı:

Tevrat ve İncil'in ayakta tutulmasından maksat, tevrat ve İncil'de vasfı bulunan Hz. Muhammed'i tasdik eden ve Kur'an'ın geleceğinden haber veren âyetleri meriyete sokup onunla amel etmektir. Tevrat ve Incil'de Allah'a vermiş oldukları sözleri yerine getirmektir. Eğer kitablarını tasdik eden ve Rablerinden indirilen Kur'an'a îman etseydiler, şüphesiz hem üstlerinden hem de ayaklarının altından yiyebileceklerdi. Yani Allah rızıklarını genişletecekti. Göklerden ve yerlerden bereketler çıkacaktı. Yani yağmur göklerden gelecekti. Bitki yerlerden çıkacaktı. Bu âyeti celîle, delâlet eder ki, ehli kitaba isabet eden sıkıntılar, ancak cinayetlerinin meymenetsizliğinden gelmiştir. Yoksa Cenab-ı Hakkın feyzinde herhangi bir eksikliğin olduğundan ötürü değildir. Sanki soruluyor ·

«Acaba onların hepsi iman etmemek, takvaya bürünmemek, Tevrat ve İncil'i ikame etmemek hususunda ısrarlı mıdırlar? Cenab-ı Hak cevab verdi. Onlardan bir cemaat vardır ki müktesid (mu'tedil) dir, ifrata da, tefrite de kaçmıyor. Yahudilerden olan Abdullah bin Selâm ve arkadaşları gibi. Hıristiyanlardan da Resûlüllah'a iman eden Habeşli o kırksekiz kişi gibi. «Muktesid» kelimesi iktisad kökeninden geliyor. Lûgat mânâsı, mutedil davranmaktır. İfrat ve tefritten kaçınmaktır.

«Birçoklarının da yaptıkları ne kötü şeydir?» Bu cümlede Cenab-ı Hak onların birçoklarının yaptığından hayret ediyor. Yani inat, mukâbere ve hakkı tahrif etmeleri ve haktan yüz çevirmeleri ne kötü bir şeydir. Bu âyeti celîle, takvanın rızkın genişliğine sebeb olduğuna, dünya ve âhirette emrin istikametine neden olduğuna işaret ediyor.

Kıssadan hisse almak için Şeyh İsmaili Bursevi'nin tefsirinden bu âyetle ilgili şu hikâyeyi naklediyorum:

«Abdullah el-Kalanisi diyor: Seferlerimin birinde bir gemiye bindim. Şiddetli bir rüzgâr çıktı. Gemideki yolcular duaya daldılar, adaklar adadılar. Bana da adamamı işaret ettiler. Ben onlara dünyalıktan mücerred bir kimseyim dedim. Buna rağmen yine ilhah ettiler. Ben de **«Eğer Allah beni bu gemiden ve bu şiddetten kurtarırsa, fil etini yemiyeceğim»** diye adakta bulundum. Onlar bana itiraz ederek:

«Kim fil etini yiyor ki sen yemiyeceksin, diye kendine nezir ediyorsun?» dediler.

Dedim ki:

«Böyle kalbime geldi.»

Bunun üzerine Cenab-ı Hak bir cemaatla beraber beni kurtardı. Dalgalar bizi deniz sahiline attı. Birkaç gün üzerimizden geçti, yiyecek bulamadık. Acıkmıştık. Bir fil yavrusu göründü. Arkadaşlarım onu öldürdüler, etini yediler. Fakat ben adağıma sadık kalarak etini yemedim. İlhah ettiler. Bu ızdırar ve mecburiyet yeridir, dediler. Buna rağmen yemedim. Onlar uyudular. Ve yavrunun annesi geldi. Yavrusunun kemiklerini görünce uyuyan cemaatı kokladı. Kimden filin kokusu gelirse tek tek öldürdü. Sonra bana geldi. Bende koku görmeyince sırtını bana çevirdi. Bana işaretle **«Bin»** dedi. Sırtına bindim. Beni aldı, o gece bir yere beni vardırdı. Bana inmemi işaret etti. İndim. Seher vakti bir cemaat buldum. Beni bir eve götürdüler, ziyafet çektiler. Onlara tercüman diliyle meselemi söyledim. Dediler ki:

«O yerden buraya kadar sekiz günlük bir mesafe vardır. Sen bir gecede onu kestirmişsin.»

İşte bu hikâyeden belirdi ki takva tarafını gözeten, ve sözünde vefâ gösteren bir kimsenin hem dini hem de dünyası (durumu) müstakim olur. Dünya şehvetlerinden bir şehvet için uzun bir üzüntü, büyük bir hile vardır. Hatta helâk vardır. Tıpkı fil yavrusunu yiyen bu cemaatin başına geldiği gibi. (1)

(1) Bkz. Ruhul-Beyan Cild: 6-416-417-Âmire baskısı İstanbul.

RESÛLÜLLAH DİN HUSUSUNDA HİÇ KİMSEYE GİZLİ BİR ŞEY SÖYLEMEMİŞTİR

(67) «Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et...»

Bu âyetin tefsiri :

Denildi ki, bu âyetin mânâsı, «tebliği açıkça yap» demektir. Çünkü tebliğ, İslâmın başında müşriklerin korkusundan gizlice yapılıyordu. Sonra Resûlü Ekrem bu âyetle açıkça yapma emrini aldı. Allah, Resûlünü düşmanlarının şerrinden koruyacağını vaadetti. Hz. Ömer İslâmını açığa vuran ilk sahabedir. **«Biz Allah'a gizlice ibadet etmeyiz»** dedi. Ve bu hususta:

«Ey Allah'ın Peygamberi! Allah'ın gücü ve sana tâbi olan müminler sana kâfidir (el-Enfal: 24) âyeti indi. Bu âyet, Resûlüllah'a dinin emrinden takiyye olarak bir şeyi gizledi diyenin sözünü red ve bu sözün batıl olduğunu ilân etmektedir. Ve böylece bunu söyleyen Rafizilerin ağzını kapatmaktadır. Bu âyet, delâlet eder ki, Resûlü Ekrem din hususunda hiçbir kimseye gizli bir şey söylememiştir. Çünkü âyetin mânâsı **«Rabbinden sana inen (in hepsini) açıkça tebliğ et»** demektir. Eğer âyetin mânâsı iddiaları gibi olsaydı, Allah'ın **«Bunu yapmadığın takdirde Allah'ın risaletini tebliğ etmemişsin»** âyetinde bir fayda kalmazdı.

Bazı tefsirciler **«El-Esediyye kabilesinden olan validemiz Zeyneb binti Cahş hususunda Rabbinden gelen emri tebliğ et demektir»** dediler. Bazıları başka şekilde tefsir etmişlerdir. Fakat sahih odur ki, bu âyet sadece özel bir mesele için değil umumi olarak gelmiştir.

İbni Abbas, bu âyetin tefsirinde: **«Rabbinden sana indirilenin tamamını tebliğ et. Eğer ondan birşey gizlersen Rabbinin risaletini kabul etmemişsin demektir»** dedi. Bu, hem Resûlü Ekrem'e, hem de ümmetinden olan ilim sahiblerine ilâhi bir te'dibdir. Tâ ki Kur'an'ın emrinden hiçbir şeyi ketmetmesinler. Buna rağmen Allah bilirdi ki Peygamberi onun emrinden hiçbir şeyi ketmetmeyecektir, gizlemeyecektir. Sahihi Müslim'de Mesruk Hz. Aişe'den rivayet ediyor:

«Kim sana Muhammed (A.S.) vahyiden birşeyi gizledi derse, o yalan söylemiştir. Zira Hz. Allah:

«Ey Peygamber? Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmadığın takdirde Rabbinin risaletini, (peygamberliğini) tebliğ etmemiş olursun» buyuruyor.»

Bu âyetin tefsirinde de el-Beyzavi «Envarut-Tenzil ve Esrar ut-Tevil» adlı meşhur tefsirinde şunları söylüyor:

«Sana indirilenin tamamını tebliğ et. Kimseyi gözetme. Veya hiçbir mekruhtan korkmaksızın hepsini tebliğ et.»

Hazin, Lubab it Tevil'de şunları söylüyor:

«Hasan Basri'den rivayet edildi: Allah, kulu Muhammed'i Peygamber olarak gönderdiği zaman Resülü Ekrem daraldı. Biliyordu ki insanların bir kısmı onu yalanlayacakdır. Bunun üzerine Cenab-ı Allah bu âyeti nazil etti.»

Bazı tefsirciler:

«Bu âyet Yahudilerin ayıbı hususunda nazil olmuştur. Şöyle ki: Resûlü Ekrem onları İslâma davet ettiği zaman: **«Biz senden önce müslüman olduk»** dediler ve Peygamberle istihza ettiler. **«Hıristiyanların İsa'yı «Hannan» (Allah) edindikleri gibi, seni «Hannan» edinmemizi mi istiyorsun?»** Resûlü Ekrem onların bu itirazlarını görünce süküt etti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: **«Ey kitab ehli! Siz Tevrat, İncil ve Rabbinizden size indirileni ayakta tutmadıkça hiçbir şey üzerinde değilsiniz»** âyetini indirdi» derler.

Bazıları, «Bu âyeti celîle cihad hakkında inmiştir. Şöyl eki, münafıklar cihadı kerih gördüler. Bundan ötürü Resûlü Ekrem bazı durumlarda cihada teşvik etmekten çekiniyordu Çünkü münafıkların ondan hoşlanmadığını biliyordu. Bunun için Allah, bu âyeti indirdi.» dedi.

Bazıları; bu âyet recm ve kısas hakkında nazil olmuştur. Yahudilerin sordukları hususlarda nazil olmuştur. Ayetin mânâsı, **«Ey Peygamber, Rabbından sana inenin hepsini, açık bir şekilde, hiçbir kimseyi gözetmeksizin ve hiçbir şeyi terketmeksizin Allah'ın sana indirdiğinin tamamını tebliğ et. Eğer ondan birşeyi herhangi bir vakitte gizlersen kesinlikle sen Allah'ın risaletini,** (Peygamberliğini) **tebliğ etmemiş olursun.»** demektir, dediler..

İbni Abbas: **«Sana Rabbinden indirilenden bir tek âyeti gizlersen, Allah'ın risaletini tebliğ etmemiş olursun demektir»** diyor.

Yani Cenab-ı Peygamber; bir tek âyeti dahi tebliğ etmezse hepsini tebliğ etmemiş gibi oluyor. Öyle ise, Resûlü Ekrem'i kendisine vahyedilen bir şeyi gizlemekden tenzih ediyoruz.

İbni Kesir **«Cenab-ı Hak, kulu ve Resûlü Muhammed'e risalet ismiyle hitab ederek Allah tarafından kendisine indirilenin tamamını tebliğ etmesini emretti. Allah'ın Resûlü de tam manasıyla bu emri yerine getirdi»** diyor.

Müslim (veya Buharî) bu âyetin tefsirinde Hz. Aişe tarikıyla şunu rivayet ediyor:

«Kim ki sana Muhammed Allah'tan kendisine indirilenin bir şeyini gizlediğini söylerse, o, yalan söylemiştir. Çünkü Cenab-ı Hak:

«Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et» buyuruyor.»

Müslim ve Buharî sahihlerinde bu hadisi uzun olarak da naklet-mişlerdir. Müslim, İman kitabında bunu böyle rivayet etmiştir. Yine Müslim ve Buhari'nin sahihlerinden Hz. Aişe'den gelen bir hadis şöyledir:

Eğer Muhammed Kur'an'dan birşeyi ketmetseydi şu gelecek âyeti ketmedecekti: **«Sen halktan çekinerek Allah'ın açığa vuracağını nefsinde tutuyordun. Oysa Allah, kendisinden korkmaya daha lâyıktır.»** (el-Ahzab: 37).

EHL-İ BEYTİN KATINDA KUR'AN'DAN BAŞKA NE VARDI?

İbni Ebi Hâtim, İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

Bazı kimseler bize (Ehli-Beyte) gelip sorarlar:

«Sizin yanınızda birşey var mıdır ki Resûlüllah onu halka söylememiştir?» Onlara cevabımız şudur:

«Bilmez misiniz ki, Cenab-ı Hak, «Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ eyle» buyurmuştur. Allah'a yemin ederiz, miras olarak Resûlüllah'tan beyazın içinde bir siyahı alamadık.»

Ebi Cuheyfe; Vehb bin Abdullah Es-Sevari tarıkıyla Hz. Ali'den şu hadisi rivayet ediyor:

«Acaba siz ehli beytin katında Kur'anda bulunmayan bir vahy var mıdır?»

Hz. Ali:

«Daneyi parçalayan ve nefsi yaratan Allah'a yemin ederim, hayır (yoktur)! Ancak Cenab-ı Hak, Kur'an (yorumu) hususunda insana vermiş olduğu anlayış ve (kılıcının kabzasında bağlı bulunana işaret ederek), bir de bu sahifede olanlar vardır.»

Sordum:

«Bu sahifede neler yazılıdır?»

«Diyet, esirin kurtuluşu ve herhangi bir müslümanın bir kâfirden ötürü öldürülmemesi hükümleri vardır.»

VEDA' HUTBESİNİ KAÇ BİN SAHABİ DİNLEDİ?

Buharî Ez-Zühri'nin şöyle dediğini rivayet ediyor:

— Allah'tan (gelen) risalet (hususunda) Resûlün üzerine (vacib olan) tebliğ, bize de teslim olmak düşer. Ümmet, Peygamberin risaleti tebliğ ve emaneti edâ etmesine şahidlik etti. Peygamber, onları, en büyük cemaatta, — Haccet ul-Veda — günündeki hutbesinde konuşturdu. Resûlü Ekrem'in eshabından orada kırkbin kişi vardı. Nitekim bu durum, Sahihi Müslim'de de Cabir bin Abdullah yoluyla sabit olmuştur. Resûlüllah o gün hutbesinde:

«Ey nas! Şüphesiz ki, siz benden dolayı sorulacaksınız. Acaba Allah'a ne diyeceksiniz?»

Eshab (yani orada bulunanlar):

«Biz şehadet ederiz ki sen Kur'an'ı tebliğ ettin, emaneti yerine getirdin. Nasihat yaptın.»

Cenab-ı Peygamber parmağını bir göğe doğru yükseltmeye bir de onlara doğru uzatmaya başlayarak şunları söyledi:

«Ey Allah'ım! Acaba ben tebliğ ettim mi?»

İmam Ahmed, İkrime'den, İbni Abbas'tan rivayet etti. Resûlü Ekrem — Haccetul-Vedâ — gününde şunları söyledi:

«Ey nas! Bugün hangi gündür?»
«Haram bir gündür» dediler.
«Ey nas! Bu hangi memlekettir?»
«Haram bir memlekettir» dediler.
«Ey nas! Bu hangi aydır?»
«Haram bir aydır» dediler.

Bundan sonra Resûlü Ekrem :

«Şüphesiz ki, mallarınız, kanlarınız ve namusunuz bu gününüzün, bu şehrinizin, bu ayınızın haram olduğu gibi, sizin üzerinize haramdır» dedi ve bunu birkaç defa tekrarladı. Sonra parmağını göğe doğru kaldırarak: **«Ey Allah'ım ben tebliğ ettim mi»** dedi ve bu sözünü birkaç defa söyledi.» (Ayın, günün ve şehrin haram olmasından maksad, muhteremdirler. Hürmetleri ihlâl edilmez demektir.)

İbni Abbas:

«Allah'a yemin ederim, bu, Resûlüllah'ın Rabbine tevdi ve teslim ettiği vasiyetidir. Resûlü Ekrem daha sonra şöyle devam etti: **«Dikkat edilsin! Burada bulunan bulunmayana bu dediklerimi tebliğ etsin. Sakın benden sonra kâfir olup bir kısmınız diğer kısmının boynunu vurmaya kalkışmasın.»**

AYETLERDEN HANGİSİ RESULÜLLAH'A DAHA AĞIR GELDİ?

Es-Suyuti, Ed Durrul-Mensur'da şunları naklediyor:

İbnu Merduveyh ve Ziya, El Muhtara'da İbni Abbas'tan rivayet etti.

Resûlü Ekrem'den soruldu:

«Gökten gelen hangi âyet sana en ağırdır? (en ağır yük getirmiştir)?

Cenab-ı Peygamber cevab olarak buyurdu:

— Hac mevsiminde Mina'daydım. Arap müşrikleriyle çeşitli halk tabakaları mevsimde bulunuyorlardı. O anda benim yanıma Cebrail

iniverdi: «**Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan Rabbinin risaletini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni halktan korur.**» âyetini getirdi. Bunun üzerine kalktım, Akabe'nin yanında durdum ve çağırdım:

«**Ey nas! Kim bana yardımcı olur ki, Rabbimin risaletini tebliğ edeyim? Yardımcı olduğunuz takdirde, sizin için cennet vardır. Ey nas! Deyiniz ki, Allah'tan başka mabud yoktur. Muhammed, Allah'ın size gönderilmiş Resûlüdür. Kurtuluşunuz ve sizin için cennet vardır.**»

Bunları söyledikten sonra hiçbir kişi, hiçbir çocuk, hiçbir kadın kalmadı ki, bana toprak ve taş atmasın ve yüzüme doğru tükürmesin. (Bazı rivayetlerde tükürmek yoktur). Ve; «**Bu yalancıdır ve dininden kaymıştır.**» demesin. Bu esnada bir karaltı gözüme göründü:

«**Ey Muhammed! Eğer sen Allah'ın Resûlü isen, onların aleyhinde beddua etmen yaklaşmıştır. Tıpkı Nuh'un helâk ile kavmine beddua ettiği gibi sen de bunlara beddua et.**» diye haykırdı.

Bunun üzerine: «**Ey Allah'ım! Kavmimi hidayet et. Şüphesiz ki, onlar bilmiyorlar. Beni onlara galib getir ki, sana itaat bana da icabet etsinler.**»

Bu duaları yaparken (amcam), Abbas geldi ve beni onların elinden kurtardı. Onları kovarak benden uzaklaştırdı.»

El A'meş: İşte Hz. Abbas'ın Resûlüllah'a karşı yapmış olduğu bu hareketiyle Abbas oğulları iftihar ederek derlerdi «Bizim hakkımızda «**şüphesiz sen dilediğini hidayet etmezsin, fakat Cenab-ı Hak dilediğini hidayet eder**» (el-Kasas: 56) âyeti nazil oldu. Çünkü Resûlüllah Ebu Talib'i hidayet etmek istiyordu. Cenab-ı Hak da Abdulmuttalib'in oğlu Abbas'ı hidayet etti!»

El-Alûsi :

Bu âyetle istidlâl ediliyor ki, Resûlü Ekrem vahyden hiçbir şeyi gizlememiştir. Fakat şiâlar «**Resûlü Ekrem vahyin bir kısmını takıyye olarak gizlemiştir**» derler.

Bazı sofular da «**Bu tebliğ edilmesi emredilenden maksad, kulların maslahatlarıyla bağlı bulunan hükümlerdir. Resûlü Ekrem'in özelliklerinden olan gaybe gelince, ümmetin maslahatları onunla bağlı ol-**

madığı için Cenab-ı Peygamber onu gizleyebilir. Hatta gizlemesi lâzımdır» demişlerdir.

Es-Sulemi, Cafer Sadık'tan:

«Allah o anda kuluna vahyedeceğini vahyetti» (En Necm: 10) âyetinin tefsirinde, Allah gizlice Peygamberinin kalbine vasıtasız olarak vahyetti ve âhirette de Peygambere ümmeti için şefaat verildiğinde ondan başkası bilmeyecektir, dedi.»

«El-Vasıtî», âyeti, **«kuluna ilka ettiğini ilka etti»** şeklinde tefsir ettikten sonra vahyettiğini belirtmedi. Çünkü Cenab-ı Hak özel olarak bunu Peygamberine vermiştir. Peygamberin hakkında özel olan şey gizli kalır. O şey ki, Peygamber onunla halka gönderilmiştir o da zahirdir» dedi.

Alûsi, bu tür nakilleri yaptıktan sonra şunları ekliyor:

Benim katımda, tahkik ve kesinleşen şudur ki:

«Resûlüllah'ın katında bulunan ilâhi sırlar ve bu ilâhî sırlardan başka bulunan şer'i hükümlerin hepsi Kur'an'ın içindedir. Nazil olan Kur'an hepsini kapsamaktadır. Çünkü Cenab-ı Hak:

«Sana kitabı, herşeyin tibyani olarak indirdik.» (en-Nahl: 89) buyuruyor. Başka bir âyette:

«Kitabta hiçbir şeyi noksan bırakmadık (tesbit ettik)» (En'am: 30) buyuruyor. Cenab-ı Peygamber de, Tirmizi'nin ve başka muhaddislerin rivayet ettiği hadisinde:

«Gelecekte fitneler olacaktır.»

Soruldu:

«Ey Allah'ın Resûlü! O fitnelerden çıkış nasıl olur?»

Buyurdu:

«Allah'ın kitabıdır çıkış yolu. Orada sizden öncekilerin ve sizden sonra gelenlerin haberleri vardır. Sizin içinizde olanın hükmü vardır.»

İbni Cerir, İbni Ebi Hâtim, İbni Mes'ud'dan rivayet ediyorlar:

«Şu Kur'an'da her ilim indirildi. Bu Kur'an'da bizim için herşey beyan edildi. Fakat ilmimiz, bizim için Kur'an'da beyan edileni kapsamaktan kısadır ve yetmiyor.»

İmam Şafiî (R.A.) dedi:

«Resûlü Ekrem'in hükmettiği bütün hükümlerin kaynağı onun Kur'an'dan anladığıdır. Ve bundan ileri geliyor.»

İmam Şafiî'nin bu görüşünü et Tabaranî'nin El Evset'te, Aişe validemizin hadisinden rivayet ettiği desteklemektedir. Aişe validemiz Resûlüllah'ın şunları söylediğini kaydediyor:

«Şüphesiz (ben haramı) helâl etmem. Ancak Allah'ın kitabında helâl ettiğini helâl ederim. Şüphesiz ben (ben helâlı) haram etmem. Ancak Allah'ın kitabında haram ettiğini haram ederim.»

El-Mersi, «Kur'an geçmişlerin ve geleceklerin ilimlerini derlemektedir. Öyle ki Kur'an ile konuşan ancak gerçek mânâda onları bilmiş ve kapsamış oluyor. Sonra Resûlüllah, Kur'an'da Allah'ın zatına mahsus olan kısımları olduğu gibi bıraktı. Yani açıklamadı. Resûlüllah'tan bunun en çoğunu dört halife, İbni Mesud ve İbni Abbas gibi sahabelerin ileri gelenleri ve âlimleri miras aldılar. Hatta İbnu-Abbas:

«Eğer devemin boynundaki yuları kaybolursa, onu Allah'ın kitabında bulabilirim.» dedi.

Sonra sahabelerin peşinden güzelce giden tabiîler miras olarak Kur'an'ı aldılar. Sonra himmet ve gayretler kısaldı. Azimetler gevşedi. İlim ehli küçüldü. Sabahe ve tabiînin yüklendikleri ilim ve diğer fenlerinde zaif düştüler. Onun ilimlerini çeşitlendirdiler. Her taife Kur'an'ın fenlerinden birisini yerine getirmeye koştu.

Bazıları: **«Hiçbir şey yoktur ki, Allah'ın fehm ve anlayış vermiş olduğu kul için onu Kur'an'dan çıkartmak mümkün olmasın»** diyor. Hatta bazıları, Resûlü Ekrem'in yaşamının (63) altmış üç sene olduğunu El-Münafıkin sûresindeki şu âyetten çıkarmışlardır.

«Kesinlikle Cenab-ı Hak bir nefsin eceli geldiği zaman onu geciktirmez.» (El-Münafıkun: 11).

Zira bu sûre (63) altmış üçüncü sûredir. Onun arkasında Resûlüllah'ın cisminin kayıp olmasıyla meydana gelen zararı belirtsin diye zarar mânâsında olan Tegabun sûresi indi. Madem ki, bütün bunların Kur'an'da olduğu sabit oldu. O halde Kur'an'ın tebliği, bütün bunların tebliğidir. Bu hususta son olarak denilebilecek şudur:

BÜTÜN SIRLAR KUR'AN'DADIR

Bunların hepsinin tafsilâtı üzerinde sırrını (inceliğini) ve hükmünü çözmek şekilde durmak, herkes için ibarenin sarihiyle sabit olmamıştır. Zira nice sır ve hikmet vardır ki, ancak işaretle ona dikkatler çekilmiştir. İbare onları açıklamamıştır. Kim ki, **«Allah'ın Kur'an'ın'dan hariç olarak birtakım sırları vardır. Sofular herhangi bir vecihle onları Rablerinden almışlardır»** diye iddia ederse, o pek büyük iftira yapmıştır. Ve şüphesiz ki sapıklığın en korkuncunu getirmiştir. Bazılarının, **«Siz ilminizi bir ölüden, o da başka bir ölüden almıştır. Biz ise ilmimizi ölümsüz bir diriden aldık»** sözü daha önce bahsi geçen iddiayı ispatlayamaz. Ve ona delil de olamaz. Çünkü bu sözden maksad, Cenab-ı Hakkın alıcıya vermiş olduğu kutsi bir anlayışla «Kur'an'dan aldık» olabilir. Ebu-Cuheyfe'den sıhhatli bir şekilde rivayet edilen de bunu teyid ediyor. Çünkü Ebu Cuheyfe:

Hz. Ali'den:

«Resûlüllah'ın özel olarak siz (EHL-İ BEYTE) vermiş olduğu bir risalesi (kitabı) var mıdır, katınızda?» sordum.

Hz. Ali:

«Hayır! Ancak Allah'ın kitabı vardır. Veya Müslüman bir kimseye Allah'ın vermiş olduğu bir anlayış bizim katımızda vardır. Veya bu sahifede olan vardır.» Cevabını verdi...

O sahife Hz. Ali'nin kılıcının kabzasına bağlı idi. Ebu Cuheyfe:

«Bu sahifede ne vardır?»

Hz. Ali:

«Diyet (meselesi) vardır. Esirin kurtuluşu (meselesi) vardır. Bir de bir Müslüman bir kâfirden dolayı öldürülmez hükmü vardır.» Cevabını verdi.

Kastalani'nin ifade buyurduğu gibi bundan anlaşılıyor ki, âlim, anlayışıyla, müfessirlerden nakledilmeyen bir şeyi Kur'an'dan istihraç edebilir. Bu istihraç şeriatın aslı meselelerine muvafık olduğu zaman caizdir. Benim kanaatime göre; sofuların katında bulunan herşey bu kabildendir. Ancak onların bir takım kelimeleri, zahirde, şeriati gar-

ranın getirdiğine ters düşmektedir. Fakat bu kelimeler de onların aralarında konulmuş istilahlara binaen gelmiştir. O istilahlardan maksadın ne olduğu bilindiği takdirde, toz ortadan kalkar. Acaba sofular bu ıstılahları koymaktan ötürü ve bu ıstılahlara binaen konuşmalarından dolayı kınanırlar mı? Veya bu ıstılahları koymayı gerektiren anlayış onların katında olduğundan dolayı kınanmazlar mı? Bu ayrı bir konudur. Bunu beyan etmek bahsinde değiliz. Yalnız Hz. Ali'nin, Sahihi Buhari'de sabit olan şu sözü onların kınanmasını gerektiriyor:

«Halkın bildiğiyle onlarla konuşunuz. Allah'ın ve Allah Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?»

Ebu Cuheyfe'nin haberine, İbni Ebi Hâtim'in Antara'dan rivayet ettiği şu hadis yakındır:

İbni Abbas'ın yanındaydım. Bir kişi geldi. Ve İbni Abbas'tan sordu: **«Bize bir takım kimseler geliyor. Siz ehli beytin katında, Resûlü Ekrem'in halka açıklamadığı bir şeyin olduğunu söylüyorlar. Acaba böyle birşey var mıdır?»**

İbni Abbas:

«Ey kişi! Bilmez misin ki, Cenab-ı Hak, «Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et» buyurmuştur. Allah'a yemin ederim ki, biz ehli beyt, Peygamberden beyazın içinden siyahı miras olarak alamadık. (Yani böyle bir şey yoktur)».

Ebu Hureyre'nin yaymadığı kabı (veya çuvalı), sırların ilmine hamledilmesi zaruri değildir. (1) Çünkü ondan maksad fitnelerin haberi olabilir. Kıyamet alâmetlerine dair olan haberler olabilir. Resûlü Ekrem'in **«Din, Kureyş'ten ve Kureyş'in sefihlerinden gelen bir takım gençlerin eliyle ifsad olunacaktır»** tarzındaki hadisleri olabilir. Ebu Hureyre, **«Eğer onları isimleriyle isimlendirmeyi isteseydim, bunu yapabilirdim»** diyordu. Veya Ebu Hüreyre bununla, zalim emirlerin isimlerinin tayin eden hallerini ve yermelerini tazammun eden hadisleri kastediyordu. Nitekim Ebu Hüreyre **«Altmışın başından Allah'a sığı-**

(1) Ebu-Hüreyre «Katımda iki kap (veya çuval) ilim vardır. Birisini aranıza saçtım. Eğer öbürünüde yayarsam —Boğzına işaret ederek— buramı kesersiniz veya keserler dedi. Sofular, bahsi geçen ikinci çuvale ESRAR ilmidir dediler.

nıyorum. **Çocukların emirliğinden Allah'a sığınıyorum»** demek suretiyle o hadiselere işaret etmiştir. Korktuğu için açıkca söylememiştir, fakat kinaye yoluyla bunu ifade etmeye çalışmıştır. Evet Ebu-Hureyre bu sözüyle Yezid'in saltanatına işaret ediyordu. Çünkü bu saltanat hicretin 60. senesinde olmuştu. Cenab-ı Hak, Ebu Hureyre'nin duasını kabul etti. Altmıştan bir sene önce Ebu-Hureyre vefat etti. Bir de Kastalani der ki:

Gerçekten böyle bir ilim Ebu-Hüreyre'nin yanında olsaydı onu ketmetmezdi. Çünkü Buharî ondan şu hadisi rivayet ediyor:

«Halk Ebu Hureyre amma da çok hadis naklediyor, diyorlar. Eğer Allah'ın kitabında bulunan iki âyet olmasaydı bir tek hadisi dahi söylemeyecektim. Bunu söyledikten sonra şu âyetleri okudu:

«Gerçekten apaçık belgelerden indirdiklerimizi ve insanlar için kitabta açıkladığımızı gizlemekte olanlar (var ya) işte onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edebilenler lânet eder. Ancak tevbe edenler, düzeltenler, ve açıklayanlar müstesnadır, artık onların tevbelerini kabul ederim. Ben tevbeleri kabul edenim, esirgeyenim.» (El-Bakara: 159-160).

Evet, Ebu Hureyre'nin okuduğu bu âyetler ilmi ketmedeni yermektedirler. Hele o ilim SIRLAR ilmi olursa. Çünkü çok kimseler «Bu ilmin meyvesinin özüdür» demişlerdir. Bir de Ebu Hureyre, tahsis etmeksizin, **«o, ilim, kabının yayılmasını, umumi olarak, nefyetti.»** Yani hiç kimseye bunu söylemiyorum, dedi. O halde, o ilimden maksadın ESRAR ilmi olduğu nerden bilinmiştir? Ebu Hureyre bizim bildiğimize göre, gizlediğini hiç kimseye keşfetmemiştir. Acaba «o ilim esrar ilmidir» diyen bunu nerden bilmiştir? Kim ki bunu iddia ederse, beyan etmek mecburiyetindedir. Beyan olundu mu artık boynuzların hepsi kesilir.

Ebu Hureyre'nin hadisiyle kavmin (sofuların) yolunu açıklamaya çalışıp delil getirenin görüşünde olan olmuştur. (Yani ilmi metodlara uygun değildir demek istiyor Alûsi.) Zeynulabidin'den rivayet edilen de böyledir. Evet kavm için burada değil, yerinde açıklanan bir delil vardır. Fakat kim olursa olsun, hiç kimse **«Sofuların ıstılahları Allah'ın kit abında yoktur.»** Veya **«Şeriatın ötesinde bir emirdir.»** Veya

«Başka yollardan onlara gelmiştir» diye iddia edemez. Ettiği takdirde iddiası, kabul edilemez İddiasıyla buna delil getiren de derin bir sapıklığa dalmıştır. Çünkü Şarani, «El-Ecvibetül-Merdiyye Ânil fukarai ve Sufiyye» adlı kitabında şunları söylüyor:

Efendim Ali el Mersefiden dinledim:

«Kişi, marifet ve ilim makamında kemale varamaz. Ancak hakikatin şeriata takviye (Ta kendisi) olduğuna kanaat ederse varır. Tasavvuf sünneti Muhammediyenin ötesinde bir emir değildir. O, sünnetin tâ kendisidir.»

Efendim Ali el Havas'tan birkaç defa, şunları söylediğini dinledim:

«Kim ki hakikat şeriata muhaliftir veya aksidir zannederse o cehalete yuvarlanmıştır. Çünkü muhakkıkların katında hiçbir şeriat yoktur ki hakikata muhalefet edip gayrısı olsun. Hatta muhakkıklar; hakikatsız şeriat muattaldır, şeriatsız hakikat batıldır. Fakat anlayışı kısa olan fakihler ve himmeti kasır bulunan dervişler, bunun hilâfını iddia ederler.»

Şeriat ile hakikatın arasındaki muhalefeti Hz. Hızır ile Hz. Musa'nın kıssasına istinad ettirenler olmuştur. Eğer Allah dilerse bu konu ileride bu iddianın sahibinin ağzını açtırmayacak şekilde müdellel olarak gelecektir.

Bizim Ebu Cuheyfe'nin haberi hakkında Kastalani'den naklettiğimizden sofulara yapılan itirazın cevabı bilinmektedir. İtiraz şöyledir: Sofuların katında bulunan eğer Kur'an ve sünnete muvafık ise, Kur'an ve sünnet bizim elimizdedir. Eğer muhalif ise, o vakit reddedilir. **«Haktan sonra ancak sapıklık vardır.»** (Yunus: 32).

Birinci şıkkı kabul ediyor ve diyoruz ki, «Kitab ve sünnetin bizim elimizde olması, artık onlardan hiçbirşey istinbat edilmez demek değildir. Onların içinde olanların hepsi ancak daha önceki âlimlerin bilmiş olduğunu da iktiza etmez. Mümkündür ki, Cenab-ı Hak kullarının bazılarına bir anlayışı versin ki, bu anlayışıyla Kur'an ve sünnetten daha önceki müfessirlerden, hatta dindeki Müçtehidlerden hiç kimse-

nin bilmediğini bilmiş olsun. Çünkü nice şey vardır ki, öncekiler onu sona bırakmışlar. Madem ki dört imamın içtihadları doğrulandı. Ayet ve hadislerde birbirlerine muhalefet etmelerine rağmen istinbatları ümmetce teslim edildi. Acaba böyle bir şey niçin sofular için de teslim edilmiyor? Niçin Allah tarafından onlara verilen anlayışla kitab ve sünnet mânâlarından, içtihadla aldıkları hükümler teslim edilmiyor? Velev ki bu hükümler bazı imamların içtihadına muhalif dahi olsa... Yeter ki bu hükümler masum ümmetten gelen sarih icmaa muhalif düşmesin. İki gurubun arasında ayrıcalık nerden geliyor? Acaba kabul ve red hususunda birisini kabul etmek, diğerini kabul etmemek katıksız bir tahakküm olmuyor mu? İnsaflı bir kimseye bunun böyle olduğu gizli değildir.

Şiâlar **«Sana indirilen»den maksad, Hz. Ali'nin halifeliğidir»** diyorlar. Ve kendi senedleriyle Ebu Cafer ve Ebu Abdullah'tan şu hadisi rivayet ediyorlar:

«Allah, Peygamberine, Ali'yi halife etmesini vahyetti. Peygamber, eshabından bir gurubunun buna karşı çıkacağından korktu. Cenab-ı Hak, Peygamberi cesaretlendirmek için bu âyeti gönderdi.»

İbni Abbas: bu âyet Hz. Ali'nin hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Cenab-ı Hak, Peygamberine, halka Ali'nin veliliğini yani halifeliğini söylemesini emretti. Resûlü Ekrem, **«Amcasının oğlunu kayırdı demelerinden ve buna tân etmelerinden korktu.»** Cenab-ı Hak bu korku üzerine, şiâların iddiasına göre:

«Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et» âyetini indirdi. Böylece Resûlü-Ekrem Gediri-Hum — Mekke ile Medine arasında bir yerin adıdır. — gününde Hz. Ali'nin valiliğini (yani velâyetini) ve kendisinden sonra veli (idareci, devletin başı) olduğunu halka tebliğ etmek kabilinden Ali'nin elinden tutup:

«Ben kimin mevlâsı isem, Ali onun mevlâsıdır. Yarab! Kim Ali'yi mevlâ kabul ederse, onun yardımcısı ol. Kim ona düşmanlık yaparsa ona düşman ol.» (1) dedi..

Celâleddin Es-Suyuti Ed-Durrul-Mensur'da, Ebi Hâtim, İbni Merduveyh ve İbni Asakir'in tarıkıyle Ebu Said el-Hudri'den naklediyor:

(1) Bkz. El-Alusî Ruhul-Meani Cild: 6-191-93 Dar. İh. Tu. Arabi Beyrut.

«Bu âyet ĞEDİRİ-Hum gününde Ebu Talib'in oğlu Ali hakkında nazil oldu.» Yani onun müminlerin dostu ve yardımcıları olduğunu tesbit etti. Hakkındaki dedi-koduları bertaraf etti. (1)

İbn-i Merduveyh İbni-Mesud'dan rivayet etmiştir:

Biz asr-ı saadette «Ey Resûl, Rabbinden sana ineni tebliğ et» âyetini okuduğumuzda, şübhesiz Ali mü'minlerin velisidir ilâvesini yapıyorduk. «Eğer bunu yapmazsan Allah'ın risaletini tebliğ etmemiş olursun» diye okuyorduk.»

«Ğediri-Hum» hadisi Hz. Ali'nin hilâfeliği hususunda Şiâ'nın en kuvvetli delilidir. Hedeflerine varmak için, bu hadise, bir takım çirkin eklemeler yapmışlardır. Kelimelerinin arasına uydurmasyon kelimeler sokmuşlardır. Bu hususta şiirler düzmüşlerdir. Kendi zann ve iddialarına göre Eshabı Kiram, Resûlü Ekremin nassına muhalefet ettiklerinden dolayı sapmışlardır. Bundan ötürü de sahabeleri kınayan şiirler söylemişlerdir. Şairinden Muhammed el-Himyeri'nin oğlu İsmail, **«Ahmed'e gelip, yeri olmayan bir plân sunan bir kavimden hayret ediyorum»** diye başlayan uzun şiirinde eshaba hücûm etmektedir. Oysa biliyorsun ki ehli sünnetin katında Ğediri-Hum hadisinde halifelik konusunda gelen fazlalık sahih değildir. Ehli sünnetçe bunlar teslim olunmamaktadır. Öyleyse biz orada (Ğediyri-Hum gününde) olanı tafsilâtiyle açıklayalım ki, mesele hallolsun. Allah'a tevekkül eder, ondan imdat bekleriz.

Resûlü Ekrem vedâ haccından döndüğü zaman, El Cu'feye yakın, Mekke ile Medine arasında bulunan «Ğâdiyri-Hum» adlı bir yerin kenarında bir hutbe irad etti. Orada Hz. Ali'nin faziletini ve Yemen'de kendisinden sadır olan bir hükümden dolayı adaletsizliğe nisbet edilmesinin yersiz olduğunu açıklamak ve bu konudaki dedikoduları bertaraf etmek istedi. Zaman zilhiccenin onsekizinci günüydü. Orada bulunan bir ağacın altında bu hutbe irad edilmiştir. Muhammed bin İshak, Yahya bin Abdullah'tan, o da Yezid bin Talha'dan rivayet ediyor:

Ali (K.V.) Yemen'den Resûlüllah'ı görmek ve hac etmek için Mekke'ye doğru yola çıktı. Bir an önce Resûlüllah'a kavuşmak için berabe-

(1) Bkz. Ed-Durul-Mensur Cild: 2-398-Kahire

rindekilerin başına arkadaşlarından birisini yerine kumandan tayin ederek ayrıldı. Hz. Ali'nin ayrılışından sonra yerine atadığı kumandan her askere Hz. Ali'nin beraberinde Yemen'den getirdiği kumaştan birer elbiselik verdi. Hz. Ali'nin askerleri Mekke'ye yaklaştığında onları karşılamak için yola çıktı. Sırtlarındaki elbiseleri görünce kumandan:

«Azab olasıca! Bu nedir?» diye sordu.

Kumandan:

«(Mevsimdeki huccaca) katıldıkları zaman süslü görünsünler diye askere kumaşı dağıttım» dedi. Hz. Ali:

«Haydi Resûlüllah'a varmazdan önce bu kumaşları askerlerden geri al.» emrini verdi. Böylece askerlerden kumaşlar geri alındı ve kalan kumaşın içerisine konuldu. Askerler Hz. Ali'nin bu yaptığından şikâyetlerini belirttiler. Dedi-kodular alabildiğine yayıldı.

Ebu Said el-Hudri'nin hanımı Kâb'ın kızı Zeyneb kocasından rivâyet ediyor:

Halk Hz. Ali'den şikâyet ettiler. Resûlü-Ekrem bunun üzerine aramızda ayağa kalkıp bir hutbe irad etti. Resûlüllah'ı dinledim, o hutbesinde şunları söylüyordu:

«Ey nas! Sakın Ali'den şikâyet etmeyiniz. Yemin ederim ki o Allah hususunda (dini için) en serttir. Veya Allah'ın yolunda en serttir.» (Yani hiç taviz vermez.) Hadisi İmam Ahmed rivayet etti.

Yine İbni Abbas'atn rivâyet ediliyor. O da Bureyde el-Eslemi'den rivâyet etti:

Ali (R.A.) ile beraber Yemen'e gazaya (savaşa - cihada) gittik. Ali'den (R.A.) katılık gördüm. Resûlüllah'a vardığımda Ali'den (R.A.) şikâyette bulundum. Bunun üzerine Resûlüllah'ın yüzünün morardığını gördüm. Bana:

«Ey Bureyde! Ben müminler için nefislerinden daha evlâ değil miyim?» diye sordu. Ben:

«Ey Allah'ın Resûlü, öylesin.» dedim.

Resûlüllah:

«O halde ben kimin mevlâsı isem, (sevgilisi ve dostu isem) Ali de onun mevlası, (sevgilisi) dir.»

Nesei, kuvvetli ve bütün ravileri «sıka» olan güzel bir senedle hadisi rivayet etmiştir.

Sadece Nesei'nin yanında bulunan başka bir senedle:

«Resûlü Ekrem veda haccından döndüğünde «Ğadiyri-Hum» denilen yerde konakladı. Birkaç ağacı gölgelik yapmayı emretti. Sonra bir hutbe irad ederek buyurdu:

«Dikkat ediniz. Ben çağrıldım ve icabet ettim. (Yani ecelinin yaklaştığını kastediyor). **Sizin içinizde iki ağırlık bırakıyorum. Birisi Allah'ın kitabı, öbürüsü atratımdır (ehli beytimdir). Bakınız bu iki şeyin hususunda bana nasıl halef olacaksınız? Çünkü bu iki şey havza varıncaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Allah benim mevlamdır. Ben her müminin velisiyim, dedikten sonra Ali'nin elinden tuttu ve buyurdu:**

«Ben kimin mevlası isem bu da onun velisidir. Ey Allah'ım! Onu seveni sev, ona düşmanlık yapana düşmanlık yap!»

O çadırların (yani gölgeliklerin) altında bulunan herkes gözüyle gördü, kulaklarıyla dinledi.»

İbni Cerir Berra tarikıyla rivayet ediyor:

Biz Resûlüllah ile beraber —Haccetul-vedâ— da bulunduk. «Ğadiri-Huma» vardığımızda Resûlüllah için iki ağacın altı süpürüldü. Halka «Namaz derlidir» mânâsında bulunan — ES-SALATU-CAMİE — diye çağrıldı. Cenab-ı Peygamber Ali'yi (R.A.) de çağırdı. Onun elinden tuttu ve onu sağ tarafına getirdi ve sordu:

«(Ey ashabım!) **Ben her kişi için nefsinden daha evlâ değil miyim?**

Eshabı Kiram:

«Evet.» dediler.

Resûlü Ekrem:

«Ben kimin mevlasıysam (Ali'yi kastederek) bu da onun mevlasıdır. **Ey Allah'ım- Onu seveni sev, ona düşmanlık yapana düşman ol.»**

Hattab'ın oğlu Hz. Ömer (R.A.), Hz Ali'ye rastladı:

«Gözün aydın olsun! Sabah ve akşamladığında (her zamanda) erkek-kadın her müminin mevlâsı oldun» dedi.

Bu hadis zayıftır. Çünkü Muhaddisler, (Hadis uzmanları) Zeyd'in oğlu Ali'nin, Eba Harun'un ve Musa'nın zayıf olduklarını ve onların rivayetlerine güvenilmediğini söylediler. Bu hadisin senedinde Ebu-İshak da vardır. Ebu İshak ise şîîdir, rivâyeti merdûttur (reddedilmiştir). (1)

Zümre senediyle Ebu Hureyre'den rivâyet etti.

Resûl-i Ekrem Hz. Ali'nin elini tuttuğu zaman:

«Ben kimin mevlası (efendisi) isem, Ali de onun mevlasıdır» dedi. Cenab-ı Hak o zaman **«işte bugün sizin için dininizi kemale erdirdim»** (Maide: 8) âyetini indirdi. Sonra Ebu Hureyre:

«O gün, «Ğadiri-Hum» günüydü. Kim ki, zilhiccenin 18. günü oruç tutarsa Allah ona altmış ayın orucunu yazmış oluyor.» dedi.

Bu hadis, cidden münker (kabul edilmemiş) bir hadistir. İbnul Esir, El-Bidaye ven-Nihaye adlı kitabında bu hadisin «Mevzu» olduğunu söylüyor.

«Ğadiri-Hum» hadisi Ebu Cafer bin Ceriri Taberi tarafından iki cild halinde derlenmiştir. Bu iki cildde hadisin bütün geliş yollarını ve lafızlarını rivayet etmiştir. Ğillu-ğiş (saçmasapan) hepsini bir araya derlemiştir. Doğru ve sakim (rivayeti sağlam olmayan) olan hadislerin hepsi orada vardır. Bu da, muhaddislerin adetidir. Onlar bir konuda gördükleri bütün hadisleri derliyorlar, sahih ve zayıfı birbirlerinden ayırd etmiyorlar. Büyük hafız «Ebu Kasım» bin Asakir, bu hutbe hakkında birçok hadis rivayet etmiştir. Onun irad ettiği hadislerden ancak işaret ettiklerimize güvenilir ve bir de Şiâ'ların iddia ettiği gibi halifelik meselesi içinde olmayanlara güvenilebilir.

BEN KİMİN MEVLASI (EFENDİSİ) İSEM ALİ ONUN MEVLASIDIR

Ez-Zehebi'den gelmiştir: **«Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlâsıdır»** hadisi mütevâtırdır. Yakinen (şüphesiz ki) Allah'ın Resûlü bunu söylemiştir. Fakat; **«Ey Allahım! Kim onu severse onu sev»** ibaresi ise, senedi kuvvetli bir ziyadedir. Zilhiccenin onsekizinci günü orucu ise, sahih değildir. Hayır! Allah'a ye-

(1) Bkz. Alusî-Ruhu'l-Meani Cild: 6-194-Dar. İh. Tu. Ara. Beyrut-Tarihsiz

min ederim, o günde nazil olduğu iddia edilen âyet, «Ğadiri-Hum»dan birkaç gün önce, Arefe günü ancak nazil olmuştur. Müslim ve Buharî sahihlerinde «Ğadiri-Hum» hadisini rivayet etmemişler. Çünkü ikisinin şartına binaen onun mevcudiyetini görmemişlerdir. Şiâlar bunu Müslim ve Buharî için bir kusur sayıyorlar ve **«Burada taassub göstermişlerdir»** diyorlar. Fakat Müslim ve Buharî bu ithamdan uzak ve beridirler.

«Ben kimin mevlası isem, Ali onun mevlâsıdır» hadisiyle şiâlar Hz. Ali'nin halifeliğine delil getirmişlerdir. Çünkü **«Mevlâ»** burada tasarrufta evlâ olan demektir. Tasarrufta evlâ olmak ta imametin (yani halifeliğin) tâ kendisidir.

Dikkat bu delilde ilk yanlışlık onların «Mevlâ» kelimesini «evlâ» mânâsına almalarıdır. Gramer bilenler bu tevili yanlış saymışlardır. Çünkü — MEFA'L — hiçbir zaman — EVA'L — mânâsına gelmemiştir. Bunu, Ebu-Zeyd el Lugavi'den başkası kabul etmemiştir. Onun da delili Ebu-Ubeyde'nin **«Ateş sizin mevlânızdır»** (El-Hadid: 5) âyetinin tefsirinde **«size daha evlâdır»** şeklinde yorumladı. Ve bu tefsir, lâzımı mânânın tefsiridir. Yani ateş sizin makarrınız ve varacağınız yerdir, size uygun olan yerdir. İlle «Mevlâ» lâfzı «Evlâ» mânâsınadır demek istemiyor. Yani bu hususda kesin ve nass değildir.

Bir de bizim **«velâyet, burada muhabbet mânâsınadır»** dediğimize dair iki delil vardır.

a) Birisi Muhammed bin İshak'tan rivayet ettiğimiz hadistir. Orada Hz. Ali ile beraber Yemen'de bulunan Bureydetul-Eslemi, Halid bin Velid ve başkaları şikâyet ettikleri zaman, Resûlü-Ekrem bunu söylemiştir. Ve Resûlü Ekrem (adeti üzere) sadece şikâyet edenleri bu hususta uyarmakla iktifa etmeyip Hz. Ali'nin sevgisine başka sahabeleri de davet etmek için bunu söylemiştir. Nitekim hutbesinin başında **«Ben müminlere nefislerinden daha evla değil miyim?» diye sormuştur.**

İkinci delilimiz, bazı rivayetlerde geldiği gibi Cenab-ı Peygamberin **«Ey Allah'ım! Onu seveni sev, ona düşmanlık yapana düşmanlık yap»** sözüdür. Eğer **«Mevla»**dan mutasarrıf veya tasarrufta evla olan kastedilseydi, Cenab-ı Peygamber burada **«Ey Allah'ım! Onun tasarrufunda**

olanı sev, olmayanı sevme» diyecekti. Madem ki Cenab-ı Peygamber, muhabbet ve adavet (düşmanlığı)i zikretmiştir, öyleyse burada Hz. Ali'nin muhabbetinin vacib, onun düşmanlığından ve buğzundan kaçınmanın gerekli olduğuna dikkati çekmiştir. Tasarruf veya tasarrufsuzluğu kastetmedi. Eğer halifelik burada kastedilseydi, Cenab-ı Peygamber bunu açıkça söyleyecekti. Buna Ebu-Naim'in, Hasan Es-Sıbıt (Torun) tan rivayet ettiği hadis delâlet eder: Bu hadiseyi Hz. Hasan'dan sordular:

«Acaba bu, Hz. Ali'nin halife olmasına nass mıdır?»

Hz. Hasan cevap olarak:

«Eğer Resül-i Ekrem Hz. Ali'nin halifeliğini irade etseydi şöyle diyecekti: Ey nas! Ali benim emrimin velisidir, benden sonra sizin halifenizdir, dinleyiniz, itaat ediniz diyecekti.»

Bunları söyledikten sonra Hz. Hasan şöyle devam etti:

«Allah'a yemin ederim, eğer Allah ile Allah'ın Resûlü bu emir için Ali'yi seçseydiler ve Hz. Ali de bunu Ebu Bekir'den, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan almaya kalkışmasaydı, insanların yanlışlık bakımından en büyüğü olurdu (Haşa).

Şiilerden bazıları «Hadiste «Mevlâ» sevgi ve muhabbet mânâsında olursa, Hz. Ali'nin muhabbeti, **«mümin erkeklerle mümin kadınlar bazıları diğerinin velisi, yani mahbubudur»** (Tevbe: 71) âyetinde gelmiştir. Eğer bu hadis de, Hz. Ali'nin muhabbetini ifade ederse fuzuli olur,» demişlerdir. Fakat bu sözün fasıt olduğu bellidir. Bu fesadatın kaynağı şudur: İstidlal eden bu şii' âlimi, bir kişinin muhabbeti, umumun muhabbeti zimninde istenirse o ayrı, özel bir şekilde istenirse, o da ayrı bir şey olduğunu ve ikisinin arasında güneş gibi, zahir bir farkın bulunduğunu idrak etmemiştir. Bir de, eğer bir şahıs bütün peygamberlere iman ederse, fakat özel olarak bizim peygamberimizin ismini zikretmezse, onun imanı muteber sayılmaz. Bir de farzedelim ki, hem âyet hem de hadis Hz. Ali'nin sevgisini getiriyorlar; bundan ikincisinin lağvi, (fazlalığı) lâzımgelmez. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de nice mânâlar vardır ki, değişik şekillerde tekrar edilmekte ve değişik surette getirilmektedirler. Kur'an'ın bu tekrarlaması lağıv değil takrir ve tekid sayılır. Peygamberin de vazifesi takrir ve tekiddir.

HİMYERİNİN HALİFELİK KONUSUNDAKİ BUHTANI

El Himyeri'nin kasidesinde: **«Sahabeler toplu olarak Resûlüllah'a geldiler. Ondan sonra halifenin kim olacağını tayin etmesini istediler»** şeklindeki haberi ise, ne Sünnilerin, ne de Şiilerin tarihçi ve siyretçileri kaydetmişlerdir. Bu bir buhtandır ve bu buhtandan Allah'a sığınıyoruz.

Sonra Ehl-i Sünnet tarikıyla bu âyet hakkında varid olan ve bu âyetin Hz. Ali hakkında geldiğini bildiren haberlere gelince: Eğer sıhhatli ve istidlale elverişli haberler ise, o haberlerde Hz. Ali'nin faziletine ve muhabbet mânâsında müminlerin velisi olduğuna delâlet etmekten başka bir şey yoktur. Biz de bunu inkâr edemeyiz. Bunu inkâr eden zaten mel'undur. İbni Merduveyh'in İbni Mes'ud'dan rivayet ettiği ve Ed-Durrul-Mensur'da yer alan haber de böyledir. Onda da Hz. Ali'nin fazileti ve muhabbet bakımından müminlerin mahbubu olması hususu vardır. Özel olarak onun isminin zikredilmesi, onun hakkındaki dedikoduları bertaraf etmek ve Yemen'e gidenleri uyarmak içindir. Bazı sünnileı tenezzül (bir an için hasmın fikrini kabul etmek ona göre yürümek) yoluyla eğer âyet ve hadîs İbni Mes'ud'un haberine ve «Ğadiri-Hum» haberinin meşhur rivayetine binaen **«Tasarrufta daha evlâdır»** mânâsına delâlet etseler dahi, bu durum Hz. Ali'nin gelecekte halife olduğu döneme ait olmuş oluyor. O zaman bu tevile merhaba. Çünkü sünniler de Hz. Ali'nin halife olduğu dönemde tasarrufa herkesten daha evlâ olduğunu söylüyorlar. Bu takdirde Resûlüllah'ın Hz. Ali'yi isim vererek tahsis etmesinin nedeni, vahy ile onun zamanında olacak fitne ve zulmün ve onun hakkı olan halifeliğini inkâr etmenin haberi kendisine bildirilmekten ileri geliyor. Nitekim **«Sanki ben çağrıldım ve icabet ettim»** diye başlayan haber de bu hususta nasstır. Bunun böyle olması apaçıktır.

Şiâların **«Bu âyet, Hz. Ali'nin halifeliği hususunda nazil olmuştur»** şeklindeki iddialarını uzaklaştıran delillerden birisi de, **«Allah seni halktan korur»** âyetidir. Çünkü halktan maksad burada her ne kadar genel ise de fakat kâfirler kasdedilmiştir. Zira bu âyetten sonra gelen **«Şüphesiz ki, Allah kâfir bir kavmi hidayet etmez»** cümlesi Resûlü-Ek-

rem'in Allah tarafından korunmasına nedendir. Burada ism-i zahir zamirin yerine kaim olmuştur.

Eğer Şia'lar: Siz sünnilerin katında iki emir vardır: Onlar, Ğadiri-Hum'de tebliğ edilenin HALİFELİK olduğuna delâlet ederler. O emirlerin birincisi; Cenab-ı Peygamberin şeri hükümleri en beliğ bir ibare ile tebliğ etmeyė memur oluşudur. Çünkü Cenab-ı Hak Peygambere hitaben şunları söylüyor:

«Öyleyse sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklere aldırış etme.» (El Hicr: 94).

Burada din ve dünya emrini tanzim eden ve dinin en ehemmiyetli ve en büyük parçalarından birisi olan HİLAFET eğer kastedilmezse kelâm faideden hali kalır. İkincisi; İbni İshak siretinde rivayet ediyor ki; Resûlüllah Haccetul-Vedâ gününde meşhur hutbesini irad ederken, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şunları söyledi:

«Ey nas! Sözümü dinleyiniz. Şüphesiz ki bilmem, belki de bu seneden sonra bu mevkıfte (vakfeye durulan yer), sizinle ebediyyen bir araya gelmeyeceğim. Ey nas! Şüphesiz ki kanlarınız ve mallarınız sizin üzerinizde (sizin için) haramdır. (Bu hüküm) Rabbinize mulâki olduğunuz güne kadar devam eder. Tıpkı bu gününüzün ve bu ayınızın haram olduğu gibi.. Şüphesiz ki, siz gelecekte Rabbinizle mulaki olacaksınız. O mülakat ânında Rabbiniz sizden amellerinizi soracaktır. Ben size tebliğ ettim.» dedikten sonra kadınlar hakkında vasiyette bulundu. Daha sonra şunları söyledi:

«Sözümü düşününüz anlamaya çalışınız. Şüphesiz ki, ben (size) tebliğ ettim. Şüphesiz ki sizin içinizde öyle birşey bıraktım ki ona yapışırsanız ebediyyen sapıtmazsınız. O da Allah'ın kitabı ve Peygamberinin (benim) sünnetimdir.»

Devamla şu sözleri söyledi:

«Ey Allah'ım! Ben tebliğ ettim mi?»

İbni İshak diyor ki, bana söylenildi ki, (Resûlün bu sözünü tasdik etmek bakımından sahabelerin hepsi, **«Ey Allah'ım! Evet.»** dediler. Bunun üzerine Resûlüllah:

«Ey Allah'ım! Şahid ol.» dedi.

Şiâlar: İşte bu rivayet, hutbenin Arafe'de ve Haccı-Ekber gününde irad edilmiş olduğunun belirgin delilidir. Nitekim Yahya bin Ubbad bin Abdullah bin Zübeyr'in rivayetinde de böyle gelmiştir. «Ğadiri-Hum» günü ise, zilhiccenin 18. günüdür. Resûlü Ekrem, Menasık-ı haccı (Hacc vazifelerini) bitirdikten sonra Medine-i Münevvere'ye doğru Mekke'den ayrılmıştı. Öyleyse (Ğadiri-Hum'da) tebliğ edilmesi emredilen, Resûlüllah'ın daha önce tebliğ edip halkı tebliğ ettiğine şahitlik tuttuğu ve Allah'ı da halkın şahitliğine şahid kıldığı tebliğinden başka birşey değildi. Bu ise «Hilafet-i kübrâ» ve «imamet-i uzmâ»dan başka ne olabilir? Sanki Cenab-ı Hak, **«Ey Resûl! Ali'nin halifen olacağını ve senden sonra makamına geçeceğini tebliğ et. Bunu yapmazsan, «Allah'ım ben tebliğ ettim mi?» demen ve halkın da «Ey Allah'ım! Evet, Peygamber tebliğ etti» demeleri Allah'ın risaletini tebliğ etmiş olduğunu gerektirmez der..»** Deseler.

Onlara cevab olarak diyoruz ki: Birinci emirdeki şartlı cümlenin içinde zoraki yorumlardan göz yumsak dahi yine de memnu'dur. Çünkü iki âyette de tebliğ olunması istenenden insanların dünya ve âhiret maslahatlarıyla bağlı bulunan şer'i hükümler kastolunabilir. Bunlar kastolundu mu, kelâm faideden hali olmaz. Zira nice âyet vardır ki Kur'an'da tekrar edilmiştir. Nice emir ve nice yasak vardır ki, tekid ve takrir için birkaç defa söylenmiştir? Bunun böyle olmasıyle beraber bazıları emrin buradaki faidesi, **«Resûlü-Ekrem takiyye yoluyla vahyden bir şeyin tebliğini terketti veya terkedecektir (!)»** vehmini ortadan kaldırmaktır.

Şianın ikinci itirazlarının üzerine iki itiraz varid olmuştur: Birinci itiraz hem sünni, hem Şii'ler teslim ediyorlar ki Ğadiri-Hum günü Arefe gününden sonradır. Fakat konumuz olan âyetin o günde nazil olduğunu teslim etmiyoruz. Böylece âyette tebliğ edilmesi emrolunan başka birşey olamaz. Belki hutbenin zahirinden tebliği istenenin tâ kendisidir, Resûlü Ekrem'in o hutbede **«Ey Allah'ım! Tebliğ ettim»** sözü delâlet eder ki, âyet hem «Ğadiri-Hum», hem de Arefe gününden önce nazil olmuştur. Birçok eserde Maide sûresinin Mekke ile Medine arasında Haccetul-Vedâ'da nazil olduğuna dair gelen haberler ise, ne bu âyetin «Ğadiri-Hum»dan sonra nazil olmasına, ne de daha önce nazil olmasına delildir. Çünkü o haberlerde ne gidiş ne de dönüş bahsi yoktur.

Resûlü Ekrem'in o haccdaki Menasıkı-Haccı halka göstermek, Ribayı, (faizi) kaldırmak, cahiliyet dönemindeki kan gütme ve intikam hislerini haram ilân etmek, siyer ehlinin zikretmekte oldukları diğer hallerden maksad olan halinin görünür tarafı bizi âyetin inişi Resûlü Ekrem'in dönüşünde olduğuna vakıf kılıp irşad eder. İkinci itiraz, eğer bu âyetin inişi «Ğadiri-Hum» gününde olmuştur diye teslim edersek, bu âyette tebliğ edilmesi emredilen başka bir şey olduğunu kabul etmeyiz. Başka bir şey olmasa, sadece tekrar lâzımgelir itiraz vaki olur. Tekrarın faidesini ve çokça Kur'an'da vaki olduğunu bildin. Eğer biz **«Tebliğ edilmesi emredilen başka bir emirdir»** desek bile onun sadece ve ancak halifelik olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü Resûlü Ekrem ondan sonra üzerine inen nice âyetleri tebliğ etti.

Bazı rivâyetlerden anlaşılan şudur: Bu âyetin inişi vedâ haccından öncedir. Çünkü İbnu Merduveyh ve Ez-Ziyâ'nın «Muhtar»ında İbni Abbas'tan naklettikleri hadis var. Bir de Ebu Şeyh ve Ed-Delail'de Ebu Naim'in İbnu Merduveyh ve İbni Asakir'in İbni Abbas'tan rivayet ettikleri hadis vardır:

«Cenab-ı Peygamber korunurdu. Amcası Ebu Talib hergün onunla beraber onu korumak için Haşimoğullarından birkaç kişiyi vazifelendiriyordu. Ta ki, **«Allah seni halktan korur»** âyeti nazil oluncaya kadar. Bu âyetin inişinden sonra amcası yine onunla beraber onu korumak için bir kimseyi göndermek istedi. Cenab-ı Peygamber:

«Ey Amcam! Allah beni korudu» dedi ve koruyucuları götürmekten vazgeçti. Malûmdur ki, Ebu Talib hicretten önce ölmüştür. Ve malûmdur ki Haccetulvedâ'da hicretten birçok zaman sonradır. Zahire göre **«Allah seni nastan korur»** âyeti **«Allah'ın katından sana indirilenleri tebliğ et»** âyetiyle bitişikdir.

Bazıları **«Allah seni halktan korur»** âyeti geceleyin nazil oldu, dediler. Bunu da Abd Bin Humeyd'in, Tirmizi ve Beyhaki'nin ve başka muhaddislerin Aişe validemizden rivâyet ettikleri hadise dayandırmaktadırlar. Aişe validemiz der ki:

«Resulü-Ekrem korunurdu. **«Allah seni halktan korur»** âyeti nazil olduğu zaman başını kubbeden çıkarıp:

— **Ey nas! Gidiniz. artık Allah beni korur!** diye nöbetçilere ihtar etti.»

Bunun tam kasd olunanı tesbit etmediği âşikârdır. Değişik rivâyetleri derlemek için benim meylettiğim şudur: **«Bu âyet birkaç defa nazil olmuştur.»** Allah daha iyisini bilir.

RESULÜLLAH'IN HALKTAN KORUNMASININ ANLAMI

Halktan korunmaktan maksad, Resûlü Ekrem'in ruhunu öldürmek ve helâk etmekten korumaktır. Öyleyse Resûlü Ekrem'in Uhud'da mübarek yüzünün yaralanması, dörtlük dişlerinin kırılması bu âyete itiraz olarak ileri sürülemez.

Bazıları **«Ayetteki korumanın anlamı cismini korumaktır»** dedi ve bu âyetin Uhud'dan sonra nazil olduğunu iddia ettiler. Fakat bu iki emirde müşküldür. Çünkü Yahudiler Resûlüllah'a zehir yedirdiler. Hatta Resûlü Ekrem, **«Hayber'deki (zehirli eti) yeyiş, zaman zaman bana nüksediyor (geri geliyor). İşte bu, kalb damarımın kesileceği zamandır»** diye yakınırdı.

Cevab olarak denilmiştir ki, «Vahyi tebliğ etmekten ötürü öldürmek ve benzeri hadiselerden Cenab-ı Hak, Resûlüllah'ı masum (korunmuş) kılmıştır. Fakat gerek Hz. Peygamber'in, gerekse diğer Peygamberlerin başından geçen hadiseler, malların, memleketler ve nefislerin korunma teminatından mahrum oluşundandır. Bu cevabın da uzaklığı apaçıktır.

Rağib. Peygamberlerin ma'sumiyeti, onların korunmasıdır. Bu korunmak da, onlara özel olarak verilen cevherin safavetinden, onlara bahşedilen ahlâk ve faziletlerinden, onların galib gelmelerinden, cihetlerinin sabit kılınmasından, sekine'nin onların üzerine inmesinden, kalblerinin korunmasından ve tevfikten ileri geliyor. (1)

(68) «Ey habibim! De ki: Ey kitab ehli! Siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden sizi indirileni ayakta durdurmadıkça, (gözetip onların hükmüne tâbi oldukça) hiçbir şeyin üzerinde değilsiniz...»

Bu âyetin tefsiri

Kitab ehlinden maksad, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Bazı tefsirci-

(1) Bkz. Alusî Ruhul-Meanî Cild: 6-196-199-Dar. İhya. Tr. Ar. Beyrut-Tarihsiz.

lere göre, sadece Yahudiler kastedilmiştir. Zira İbni İshak ve İbni Cerir, İbni Abbas'tan rivayet ettiler ki:

Yahudilerden Haris'in oğlu Refi, Meşkem'in oğlu Selam, Essayf'ın oğlu Malik, Hureymel'in oğlu Rafi, Resûlüllah'a gelip:

— **Ey Muhammed! Sen İbrahim'in milleti ve dini üzerinde olduğunu ve bizim katımıza inen Tevrat'a îman ettiğini ve o Tevrat'ın Allah'tan gelen bir hak olduğunu iddia etmiyor musun?** diye sordular.

Cenab-ı Peygamber:

«Evet, bunu söylüyorum. Fakat siz birşeyler ihdas etmişsiniz orada. Sizden alınan misakı inkâr ettiniz. Halka beyan edilmesiyle emrolunduğunuz bir takım şeyleri gizlediniz. Böylece sizin sonradan icad ettiklerinizden ben beriyim.» cevabını verince, Yahudiler:

«Biz elimizde bulunan Tevrat'ı tutarız. Biz hidayet ve hak üzerindeyiz. Sana îman etmeyecek ve sana tâbi olmayacağız» dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, **«De ki, ey kitab ehli»** diye başlayan bu âyeti onların hakkında indirdi.

(68) «Siz hiçbir şey üzerinde değilsiniz.»

Yani kayda değer bir din, ŞEY ismini almaya lâyık bir yol üzerinde değilsiniz. Çükü üzerinde bulunduğunuzun apaçık bir batıl ve fasid olduğu ortadadır. Bu tabir, Yahudiler için en büyük hakarettir. Zira darbimesellerinden birisi **«LÂ ŞEY'den daha azdır»** (Hiçden daha hiçtir) demektir.

TEVRAT VE İNCİL'İ İKAME ETMEKTEN MAKSAD NEDİR?

Tevrat ve İncil'in ikamesinden maksad, onların hükümlerini gözetmek ve onların içinde bulunan emirleri korumaktır. O emirlerin birisi de Resûlü Ekrem'in Peygamberliğine delâlet eden delillerdir. Tevrat ve İncil'i ayakta tutmak, haklarını yerine getirmek ve ancak onların içinde bulunan bütün hükümlerle amel etmekle olur.

(68) «Rabbinizden size indirilen»den maksad Kur'an'dır. Kur'an'ı ayakta tutmak ise, ona îman etmek demektir. Niçin burada önce Tevrat ve İncil'in sonra Kur'an'ın ayakta tutulması zikredildi. Halbuki bura-

da maksud-u-bizzat Kur'an'ı ayakta tutmaktır. Elcevap böyle söylemek şehadetin hakkını gözetmek ve onları şikak (muhalefet) mertebesinden indirmek içindir.

Bazıları; **«Rabbınızdan size indirilen»**den maksad, İsrailoğullarına Allah katından gelen kitablardır» dediler. Bazıları da; ilâhî kitabların tamamıdır, dediler. Çünkü bütün ilâhî kitablar, Peygamberlik davasını güdüp mucize izhar eden bir zata îman etmek ve ona itaatta bulunmanın farz olduğunu söylüyorlar.

(68) «Yemin olsun, Rabbinden sana indirilen, onlardan birçok kimseleri küfür ve tuğyan yönünden artırır (ve azdırır...»

Ayetin bu cümlesi, muste'nife (daha öncekinden kesik), bir cümledir. İçerdiği mânâyı tekid etmek için kasem LAM'iyle başlamıştır. Ehli kitabın, şiddetli bir şekilde gemi azıya aldıklarını, mukabere ve inadda pek ileri gittiklerini, tebliğin onlara hiçbir faide vermeyeceğini açıklamaktadır. Onların Allah'ın hükmüne muhatap olmaya lâyık olmadıklarını belirtmek için daha önceki âyette inzal onlara, bu âyette ise Resûlü Ekrem'e nisbet edilmiştir.

(68) «Sakın kâfir bir kavm üzerinde (için) üzülme...» Bu cümlenin tefsiri:

Yani esef etme. Onların tuğyan üzerindeki artışlarından dolayı üzülme. Küfürde ileri gitmeleri seni rahatsız etmesin. Çünkü bunun gailesi onların başında patlayacaktır. Bunun mesuliyeti onlara aittir. Müminler senin için kâfidirler.

Bazı tefsir âlimleri; **«Bu âyetin mânâsı: onların helâk olmaları ve azab görmeleri seni üzmesin»** (1) demektir, diyorlar.

YENİDEN İMAN EDEN MÜ'MİN KİMLERDİR?

(69) «Şüphesiz ki, müminler, Yahudiler, sabiiler ve Hıristiyanlardan...» Bu âyetin açıklaması:

Bu âyeti celîle, mustenife (öndeki, kelâmdan ayrı ve müstakil) bir

(1) Bkz. Ruhul-Meani Cild: 6-200-Dar. İh. Tar. Beyrut

kelâmdır. İman ve salih amele insanları teşvik etmek için indirilmiştir. Es-Sevri, **«Buradaki müminlerden maksad, dilleriyle îman edip kalbleriyle îman etmeyen münafıklardır»** dedi. Ez-Zeccac da Sevri'nin bu tefsirini beğendi. El-Kadî «Müminlerden maksad, Hz. Muhammed'in diniyle dinlenmişlerdir, ister münafık olsun, ister olmasın, hepsi dahildir» demiştir. Yahudi olanlardan maksad, Yahudilik dinine girenlerdir. Sabiilere gelince; Hasan Çelebi ve başka âlimlerin beyan ettiğine göre, Yahudilik ve Hıristiyanlık dininden çıkıp meleklere tapan bir millettir. «Hüsn-ul Muhadara fî Ahbarı Mısır el-Kahire» adlı kitabında Es-Suyutî şunları kaydediyor:

SABİA TAİFESİ KİMLERDİR?

Tarih imamları; Adem (A.S.)'in oğlu Şit (A.S.)'e vasiyyet ettiğini ve Şit ile onun oğullarında Peygamberlik ve dinin bulunduğunu ve Şit'in üzerine 29 sahifenin indiğini ve Şit'in, Mısır arazisine geldiğini ve Mısır'a o günkü tabirle «Beylon» adı verildiğini, Şit ve yeğenlerinin orada konakladıklarını, Şit dağı denilen dağ üzerinde durduklarını, Kabil'in çocuklarının da vâdinin içinde durduklarını, Şit'in oğlu Enuş'u halife seçtiğini, Enuş'un da oğlu Kuman'i halife seçtiğini, Kuman da oğlu Mehlayil'i halife seçtiğini, Mehlayil de oğlu Yerk veya Yurdu halife seçtiğini, vasiyyeti ona verdiğini, bütün ilimleri ona öğrettiğini, âlemde olacakları kendisine haber verdiğini, yıldızlara baktığını, Adem (A.S.)'e inen kitaba baktığını, Yerdun, Uhnuh (İdris veya Hurmuz) adlı oğlunun doğup dünyaya geldiğini o devirde Kralın Mahvil bin Kabil olduğunu, İdris (A.S.)'in kırk yaşında iken Peygamber olduğunu, kral kendisine kötülük dokundurmak istedikçe Allah'ın onu koruduğunu, ona otuz sahife gönderdiğini, babası ona dedesinin vasiyyetini verdiğini, yanındaki ilimleri kendisine aktardığını, Mısır'da doğduğunu ve oradan çıktığını, yeryüzünü gezdiğini, dönüp geldiğini, halkı Allah'a davet ettiğini, halkın da kendisine icabet ettiğini, böylece müslüman milleti yeryüzünü kapladığını, onun milleti (dini) Sabia olduğunu, Sabia'da da Allah'ın tevhidi (birlemesi) olduğunu, onun milletinde taharet, oruç ve ibadetlerin diğer resimleri bulunduğunu, onun doğuya seyahatında bütün kralların kendisine itaat ettiğini, en küçü-

ğü Ruha, (Urfa) olmak üzere onun yüzkırk şehir bina ettiğini, sonra Mısır'a döndüğünü, Mısır kralının da kendisine itaat ve îman ettiğini, Celâleddini Suyuti kaydediyor ve bunu Et Tifaşi'den naklediyor. Bundan, daha önce Es-Sabia hakkında getirilen tefsirlerden başka bir tefsir anlaşılıyor.

Abdulhay bin Ahmed bin İmad el Hanbeli'nin, Ebu İshak Es-Sabii'nin tercüme halinde, telif ettiği «Şeceretul-Zeheb»te şunları görüyoruz: «Sabia, hakkında bazıları, İdrisoğlu Mutevaşlıh oğlu Sabia'ya nisbettir dediler. Bu Sabi'lik, ilk gelen hanefiyye (İslâm) dini üzerindeydi. Bazıları, Sabi bin Mavî'ye nisbettir, dediler. Bu da Hz. İbrahim'in devrinde yaşıyordu. Bazıları da: Sabi, araplar katında kavminin dininden çıkan insan demektir dedi... (1)

Bu âyeti celîlede bahsi geçen **«Essabiun»** kelimesi mübtedadır, haberi mahzufdur. Yani «sabiiler de öyledirler» mânâsını ifade ediyor. Iğrab, (yani kelimenin sonunu ötreli veya üstünlü veya esreli, vav'lı, elif'li ve ya'lı okumak) bir sanattır. Onunla Arap kelâmının zaptına ve anlayışına yardım edilir. Lûgatların ispatına güvenilir şey, o lügatların ehlinden dinlemektir. Zira, lügat ancak, dinlemekle sabit olur. «Es-Sabiune»nin bu şekilde kullanmasının fasih olduğu dinlemekle sabit oldu. Acaba nüktesi nedir? Niçin essabiine okunmadı ve **«Elleziyne hâdû, vellezine âmenû»** üzerine atfedilmedi? Nüktesi (ve cevabı) şudur: Zihin uyarılıyor ki, sabiiler de daha önce bir kitabın ehli idiler. Salih amel ve sıhhatli îman şartıyla onların hükmü de müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların hükmü gibidir. Yani iman ettiklerinde onlardan kıyâmet gününde korku ve üzüntü silinir. Fakat bu durum, âyetin muhatablarının katında malûm olmadığından dolayı sabiinlerin ehli kitab ile bu hükümde ortak olduklarını bilmiyorlardı. Böylece Cenab-ı Hak iğrabda değişiklikle onların dikkatini bu noktaya çekti. Böyle bir değişiklik ancak böyle tabirlerde fasih sayılır. Fakat belagat konusunda genel bir kaide vardır. Bu kaide hem konuşma belagatına hem de yazı belagatına girer. **«Dinleyeni veya bakanı uyarmak için işlenilen kelimeler veya cümleler ya iğrabın değişmesiyle veya hitabet-**

(1) Bkz. Ruhul-Meani Cild: 6-201-Dar. İh. Tar. Beyrut

te sesin yükseltilmesiyle, HAT (yazı) da harfleri büyük yazmak veya renklerini değiştirmek suretiyle kullanılır.

Müslümanlar, tefsir içindeki Kur'an'ı ve şerhler içindeki metinleri bu noktadan ötürü kırmızı mürekkeble yazıyorlar. Matbaalarda ayırd edilmesi istenilen kelâmların üzerine çizgiler koyuyorlar.

Dinin bazı düşmanları, **«Kur'an'da nahvî (gramerle ilgili) yanlışlıklar vardır»** demek cüret ve cesaretini göstermiştir. **«Es Sabiûn»** kelimesinin **«Essabiin»** yazılması ve okunması gerekirken yanlış yazılmış ve okunmuştur demişlerdir! Fakat onların bu iddiaları hem aptallıklarına, hem de cahil olduklarına delâlet eder. Zira onlar Nahvın lügattan mustenbit olduğunu, lügatın nahvdan alınmadığını bilmediklerinden ötürü nahv kaidelerinin zahirine yapışarak bu iddiada bulunmuşlardır. Ve bilmemişlerdir ki, Araplardan sabit olan bazı kelâmlar hususunda nahvin kaideleri eksik ise, bu nahivde olan bir eksikliktir. Araplardan nakli sabit olan sahihtir ve arapçadır.

Şunu da anlamamışlardır: «Lâfızlarda Araplara galat (yanılma) nisbet edilemez, fakat yanlışlık mânâlara girebilir. Beşerin hiçbir lugatı birden varolmamıştır. Lügat ancak gelişerek tedricen (yavaş yavaş) genişler. Lügatin müfred ve mürekkeblerindeki tecdid, (yenilenme) uslûb ve müştakkatindaki tasarruf ancak fertlerin amellerinden ileri gelir. Hele hutbe ve şiir okuyan, fesahatla meşgul olan fertler söz konusu ise... Eğer bu itirazcının aklı zayıf olmasaydı veya İslâm düşmanlığı konusunda ifrat derecede taassubu bulunmasaydı bu lafzın Hz. Muhammed'den rivayeti onu bu gibi itirazlardan alıkoyardı. Velev ki, bu lafzın Allah katından indiğine îman etmese dahi... Nasıl alıkoymayacaktır? Halbuki bütün Araplar bu ibareyi kabul edip, savunmuşlardır. Onların bu icmai' (birleşmeleri) bugün Avrupada ve dünyadaki akademik icma (birleşme) ve ikrarlardan daha kuvvetlidir. Belki Arap bedevilerinin herhangi birisinden nakli dahi onu böyle bir itirazdan alıkoymalıydı. Keşke bilseydim, böyle kör bir taassub, Şekspir'in İngilizcede, Viktor Hugo'nun Fransızcada meydana getirdikleri yanlışlar hakkında ne diyor?

Acaba sabiilerin Hıristiyanlardan önce zikredilmesinin hikmeti nedir?

Eğer «Mümin» sözcüğüyle kalben kâfir, dille iman eden münafık-

lar kastediliyorsa, o zaman burada terakki sanatı vardır. Yani tevbeye en elverişli olan Hıristiyanlar, tevbeye yakın olmakta ilk basamağı işgal ederler, onlardan sonra Sabiiler, sonra Yahudiler, sonra münafıklar gelirler.

Eğer desen ki Cenab-ı Hak, âyetin başında **«Şüphesiz iman edenler...»** dedikten sonra âyetin nihayetinde **«onlardan kim iman ederse»** dedi. Acaba bu tekrarın faidesi nedir?

Cevab olarak deriz ki, bunun faidesi, münafıklar zahirde İslâmı belirtiyor ve mümin olduklarını iddia ediyorlar. Fakat Cenab-ı Hak, bu tekrarla onları müminler kabilinden çıkardı. Böylece âyetin mânâsı: **«şüphesiz ki, dilleriyle iman edip kalbleriyle iman etmeyenler, Yahudi, Sabii ve Hıristiyanlardan kim iman ederse, (yani iman üzere sabit olursa, nifakından dönüş yaparsa), ve salih amelle de imanını pekiştirirse, (ahirette) onlar için korku ve üzüntü yoktur»** demektir.

Bazı tefsirciler, «Burada ikinci bir faide vardır. O da şudur: İmanın altına birçok kısımlar giriyor. O kısımların en şereflisi Allah'a ve ölümden sonraki dirilmeye iman etmektir. Böylece imanı tekrar etmekle Cenab-ı Hak imanın en şerefli kısımlarından olan bu iki kısıma dikkatleri çekti.

İSRAİLOĞULLARINDAN ALINAN MİSAK NEDİR?

(70) «Yemin olsun, İsrailoğullarının misakını aldık...»

Bu âyetin izahı :

İsrailoğullarından alınan «Misak», (yeminli söz) Tevrat'taki misaktır. Şöyle ki, onlar Tevrat'ta bulunan tevhide göre, amel edeceklerdi ve Tevrat'ta onlara emredilen şeylere göre harekette bulunacaklardı, yasaklarından kaçınacaklardı.

Cenab-ı Hak şeriat ve ahkâmı onlara beyan etmek için Peygamberler de göndermişti. Onların hoşuna gitmeyen bir şeriatla herhangi bir Peygamber kendilerine geldiğinde onların bir gurubu o Peygamberi yalanladılar. Bir gurubu da Peygamberlerden hoşlarına gitmeyenlerle savaştı ve onları öldürdüler. Yalanladıkları Peygamberler arasın-

da, Hz. İsa ile Hz. Muhammed vardır. Öldürdükleri Peygamberler arasında, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya vardır. Onlar bunu Allah'a vermiş oldukları misakı bozmak için yaptılar. Allah'a karşı cüret gösterdiler. Emrine muhalefet ettiler. Cenab-ı Hak, — KÂTELÛ — yerine — YAKTULUNE — (Halihazırda veya gelecekte) öldürüyorlar» kelimesini kullandı. Böylece Peygamberleri öldürmek, eskiden de, gelecekte de, halihazırda da onların adetlerinden, olduğuna dikkati çekti..

وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ ثُمَّ تَابَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَٱللَّهُ
بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ
هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ ٱلْمَسِيحُ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ
رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِ ٱلْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾
لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ
إِلَٰهٍ إِلَّآ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا۟ عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى
ٱللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾
مَّا ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ
ٱلرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ ٱلطَّعَامَ ۗ ٱنظُرْ كَيْفَ
نُبَيِّنُ لَهُمُ ٱلْءَايَٰتِ ثُمَّ ٱنظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾
قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ
ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

«(71) (İsrailoğulları) zannettiler ki, bu yaptıklarından fitne olmayacaktır. Böylece (hakkı görmez) kör oldular, gerçeği (işitmez) sağır oldular. Sonra Allah tevbelerini kabul etti. Bundan sonra çokları tekrar kör oldu ve sağırlaştı. Allah onların yaptıklarını görücüdür.»

«(72) Şüphesiz ki, Allah, Meryem oğlu Mesih İsa'dır, diyenler kâfir oldular. Oysa Mesih İsa (şunları söyledi)

— Ey İsrailoğulları! Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Muhakkak ki Allah'a ortak koşana Allah cenneti haram kıldı. Onun meskeni ateştir. Zalimlere yardımcılar yoktur.»

«(73) Yemin ederim ki, «Allah, üçten üçüncüdür» diyenler kesinlikle kâfir oldular. Oysa bir tek ilâhdan başka ilâh yoktur. Eğer dediklerinden dönüp Allah'ı birlemezseler, kesinlikle onlardan küfürde kalanlara elem verici bir azab dokunacaktır.»

«(74) Acaba daha da Allah'a dönüş yapmayacaklar mı? Ondan af talebinde bulunmayacaklar mı? Allah çokça affeden ve merhamet sahibidir.»

«(75) Meryem oğlu İsa Mesih ancak bir resûldür. Ondan önce Peygamberler gelmiş ve geçmişlerdir. Annesi Meryem çokça tasdik edicidir. İkisi, (İsa ve Annesi) yemek yerlerdi. (Ey Habibim! Veya ey İnsanoğlu!) Bak ki, biz onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, onlar hakkı inkârda nasıl çevriliyorlar.»

«(76) De ki: Allah'ın yerine ne bir zarar ne de bir menfaat vermeye güç yetiremeyen şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Oysa her sözü işiten ve herşeyi bilen ancak Allah'tır.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

FİTNE NEDİR?

(71) «Bir fitne olmayacağını sandılar...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani nefislerinde yerleşen kuvvetli bir zan ile sandılar ki, yaptıkları fesatlıktan ötürü herhangi bir fitne olmayacaktır. Fitne, kuvvetli milletleri onların üzerine musallat kılmak gibi şiddetli hadiselerle onları denemektir. Memleketlerini tahrib etmek, zulum altında inim inim inletmek suretiyle imtihan etmektir.

Bazı tefsirciler, **«Fitneden maksad, kıtlıktır. Yani onların veya hayvanlarının yiyecekleri hususunda sıkıntı göstermektir»** demişlerdir. İnsan zihnine gelen mânâ şudur: Burada mücmel olarak zikredilen fitne, «El-İsra» (İsrailoğulları) sûresinde uzun uzadıya zikredilen fitnedir. Nitekim Cenab-ı Hak orada, **«İsrailoğullarına kitabta, doğrusu yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve kibirlendikçe kibirleneceksiniz diye bildirdik. Bu ikiden birincisinin vakti gelince üzerinize pek güçlü olan kullarımızı salacağız. Onlar memleketinizde her köşeyi kontrollerine alacaklar. Bu yerine gelecek bir vaaddır. Bunun ardından sizi onlara galib getireceğiz. Mallar ve oğullarla size yardım edecek ve sizin sayınızı artıracağız. İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizedir. İki vaaddan ikincisinin vakti gelince yüzünüzü üzüntüye sokmaları, kötülük yapmaları, önceden mescide girdikleri gibi girmeleri, ele geçirdikleri yerleri harab etmeleri için onları tekrar göndereceğiz.»** (El-İsra: 4-7).

Bu âyetteki fesadın iki defa oluşuna **«kör ve sağır oldular, sonra Allah tevbelerini kabul etti. Sonra tekrar çokları kör ve sağır oldu»** âyetiyle işaret edilmiştir. Allah'ın âyetlerini (yani kitablarındaki âyetlerini) görmemezlikten geldiklerinden ötürü kör oldular. Bu âyetler zalim ve yeryüzünde adaletsizlik yapan milletlere, Cenab-ı Hakkın cezasının olduğunu ilân ederler. Bir de Cenab-ı Hakkın yarattıklarının hakkındaki sünnetlerini ve kanunlarını görmemezliklerinden dolayı kördürler. Peygamberlerin getirmiş oldukları vaz-u-nasihatları dinlemek-

ten sağırdırlar. **«Allah'a verdiği sözünde durmayana, Allah'ın cezası vardır. Allah'ın dinine ihanet edenlere, dini bırakıp nefis hevasına tabi' olanlara ceza vardır»** diye uyarmalarına kulaklarını kapattılar. Kör ve sağır olduklarından zulüm ve fesada daldıkça daldılar. Cenab-ı Hak onların üzerine Babillileri (Keldanıları) musallat kıldı. Babilliler, İsrailoğullarının memleketlerini köşe be köşşe, karış be karış (istilâ) ettiler. Mescid-i Aksa'yı yaktılar. Bütün mallarını ganimet, ve bütün çoluk-çocuklarını da esir ettiler. Hem saltanatlarını, hem de istiklâllerini ellerinden aldılar. Sonra Cenab-ı Hak tekraren onlara merhamet ederek tevbelerini kabul etti. Saltanat ve izzetlerini kendilerine geri verdi. Tekrardan kör ve sağır oldular. Zulüm ve yeryüzündeki fesadata tekraren döndüler. Haksız yerde Peygamberleri öldürmeye tekraren yeltendiler. Bu sefer Cenab-ı Hak onların üzerine Fursi yani İranlıları, sonra Rumu yani Bizanslıları, (Romalıları) musallat kıldı. Onların mülk ve istiklâllerini ellerinden aldılar. Onların böyle sanmalarına nedeni, ya **«Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız»** demelerinden, veya Cenab-ı Hakkın onlara fitne ve fesatlıklarına rağmen uzun bir mühlet vermesinden ileri geliyordu.

İsrailoğulları, ilk ifsadında (fesatlık yapmalarında), Tevrat'ın hükümlerine muhalefet ettiler. Haramları işlediler. «Eşiya» (A.S.)yi öldürdüler. «Ermiye» (A.S.) yi hapsettiler. Böylece Cenab-ı Hak, Babil Kıralı Buhtunnasır'ı onlara musallat kıldı. Hepsi esir düştü. Uzun bir zaman Babil'de esir olarak yaşadılar. Ondan sonra Cenab-ı Hak, Faris kırallarından büyük bir kralı Beytul Makdis'e göndertti. Onun kalbine merhamet etti. Beytulmakdis'i tamir etti. İsrailoğullarından esarette kalanları tekrar Beytulmakdis'e çevirdi. Etrafa dağılanlar yeniden orada toplaştılar. İstikrar buldular. Çoğaldılar. Ve en güzel devirlerini yaşamaya başladılar.

Bazı tefsirciler, İsfendiyar'ın oğlu Behmen, dedesi Kâşif'ten saltanatı devraldıktan sonra, Cenab-ı Hak onun kalbine İsraillilere karşı şefkat ilka eyledi. İsraillileri Şam memleketine geri gönderdi. «Danyal» (A.S.)'ı onlara idareci olarak tayin etti. Şam arazisini Buhtunnasır tarafından gelenlerin elinden kurtardılar. Buhtunnasır tarafından Şam'a yerleştirilenleri kovdular. Aralarından Peygamberler çıktığından onlar, en güzel durumlarına dönüş yaptılar.

İkinci fesatlık ve fitne yapmalarından **«sonra kör ve sağır oldular»** âyeti işaret ediyor. Bu ikinci defa da Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya (A. S.)'yi öldürdüler. Hz. İsa'yı öldürmek istediler.

Zemahşeri, «Birinci, kör ve sağır olmaları, buğazıya taptıklarına işarettir. İkincisi, **«Cenab-ı Hakkı gözümüzle görelim»** diye israr etmelerine işarettir» diyor.

Fakat Zemahşeri'nin bu tefsiri, âyetten uzaktır. Çünkü buzağıya tapmak her ne kadar büyük bir günah olup körlük ve sağırlığın korkunç durumundan neşet etmiş ise de, fakat buzağıya tapmak Hz. Musa'nın dönemindeydi. Hz. Musa'dan birkaç asır sonra Peygamberlere karşı yaptıklarıyla bu hadisenin hiçbir ilgisi yoktur. İkinci körlük ve sağırlık, Allah'ı gözle görme ısrarlarına işarettir demesi de doğru değildir. Çünkü bu hadise, Hz. Musa münacaata gitmek istediği zaman beraberinde gidenler tarafından işlenildi. Buzağıya tapmak da geri kalanlar tarafından oluştu. Öyleyse bunun buzağıya tapmaktan daha sonra olduğu kesin değildir. Belki ikisi de aynı zamanda olmuş olabilir.

Bazı tefsirciler, «Birinci körlük ve sağırlık Zekeriya ve Yahya (A. S.) zamanında olan hadiseye işarettir. İkincisi Resûlü Ekrem'in döneminde İsrailoğullarından çıkan küfür ve isyana işarettir» dediler.

Cenabı Allah, körlüğü «sağır»lıktan önce zikretti. Çünkü Peygamberleri kabul etmeyen bir kimse, evvelâ Peygamberliği ve Allah katından geleni görmemezlikten gelir. Onun mûcizelerine bakmaz. Sonra onu görürse de artık konuşmasını dinlemez hale gelir. Yani körlük sağırlıktan önce gelir. Böylece körlük sağırlığın temelini teşkil ediyor.

(71) «Onların yapacaklarını Allah görücüdür.» Yani, Peygamberlerin en sonuncusuna yapmış oldukları hileyi Allah görür. Hevai nefse tâbi olmak, onları kör ve sağır etmiştir. Artık Peygamberin getirdiği nur ve hidayeti görmez hale gelmişlerdir. Diğer Peygamberler tarafından müjdelenen sıfatların kendisinde bulunduğunu da görmemezlikten geliyorlar. Onlar için okuduğu âyetleri dinlememezlikten geldikleri gibi o âyetlerdeki hüccet ve beyyineleri dinlemez oldular. Allah bunun üzerine gelecekte onlara cezayı çektirecektir.

Cenab-ı Hak Yahudilerin halini beyan ettikten sonra Hıristiyanların halini beyan etmeye başlayarak buyurdu:

BİR BEŞERE ALLAH'A MAHSUS BULUNAN SIFATLARI VERMEK KÜFÜRDÜR

(72) «Yemin olsun, şüphesiz ki Meryemin oğlu Mesih İsa, Allah'tır diyenler kâfir oldular...»

Bu âyetin tefsiri:

Cenab-ı Hak bu sözü söyleyenlerin kâfir olduklarını yemin etmek suretiyle bildiriyor. Çünkü Hıristiyanlar Meryem'in oğlu Mesih'i haddinden fazla (yani bir Peygambere, bir beşere verilecek sıfatlardan fazla) sıfatlarla nitelendirdiler. **«Allah'tır»** dediler. **«Allah'ın bir parçasıdır»** dediler. **«Allah'ın oğludur»** dediler. Onların bu ifratları Yahudilerin İsa'yı inkâr etmek, dosdoğru olan annesi Meryem'e «zina» gibi büyük bir buhtanı isnad etmelerine denk oldu. Sonra bu akide Hıristiyanlar arasında yayıldı. Bu akideden Allah'ın birlemesine dönüş yapan, Hıristiyanlarca dinden çıkmış sayılıyor. Sebebi de şu: Hıristiyanlar mabud, üç asıldan (UKNUM) mürekkeptir. Onların adı EKANİM'dir. Onlar, BABA, OĞUL, ve RUHUL-KUDUS'tur. Mesih oğuldur, Allah babadır, derler (Haşa). Bu üç şeyin her birisi diğer ikisinin aynisidir. Netice olarak onların akidesine göre, Allah, Mesih'in, Mesih de Allah'ın tâ kendisidir. Bu tefsir, daha önce bu sûrenin 19. âyetinin açıklamasında geçti. Evet, bu âyeti celîlede Cenab-ı Hak Hıristiyanların bütün gurublarını, (Melkani, Yakubi, ve Nasturilerin hepsini) kâfir olarak ilân ediyor. Yani Hıristiyanlardan **«Mesih Allah'ın tâ kendisidir»** diyenler kâfirdir, diyor. Oysa daha önce Mesih'in Allah'ın kulu ve Peygamberi olduğu onlara söylenmişti. Mesih daha beşikte iken ilk konuştuğu kelime **«Ben Allah'ın kuluyum»** demesidir. **«Ben Allah'ım»** veya **«Allah'ın oğluyum»** demedi. Belki **«Ben Allah'ın kuluyum. Allah bana kitabı verdi ve beni Peygamber kıldı. Şüphesiz Allah hem benim hem de sizin Rabbinizdir. Ona kulluk yapınız. Bu dosdoğru yoldur»** dedi. Yetişkinliği (ve Peygamberliği) döneminde de onlara Rabbi olan Allah'a ibadet etmelerini emretti. Allah'ı birledi. **«Onun ortağı yoktur»** dedi. İşte bunun için Cenab-ı Hak bu âyette, Mesih: **«Ey İsrailoğulları! Hem benim, hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Şüphesiz ki, Allah'a ortak koşan, (yani Allah'la beraber başkasına kulluk yapan) için Cenab-ı Hak cenneti haram ve cehennemi vacib kılmıştır. Zi-**

ra Allah şirk koşanları affetmez. Şirkten başka diğer günahları, diğer kullarından dilediğini affeder.»

Sahihte varid olmuştur: Resûlü Ekrem bir tellâlı gönderdi. Halka şöyle sesletti:

«Şüphesiz cennete ancak müslüman (veya mü'min) bir nefis girebilir.»

Ve yine Aişe validemizden gelen bir hadiste:

«Divanlar üçtür. Onlardan, bir divan vardır ki, Allah onu affetmez. O da şirktir. Yani Allah'a şirk koşmaktır.»

Cenab-ı Hak, **«Allah'a şirk koşana, Allah cenneti haram kılmıştır.»** buyurdu.

Bu hadis, İmam Ahmed'in Müsned'inde yer almaktadır.

(73) «Yemin ederim ki, «Allah üçün üçüncüsüdür» diyenler kesinlikle kâfir oldular...»

Bu âyetin izahı:

Sıhhatli görüş şudur ki, bu âyeti celîle özel olarak Hıristiyanlar hakkında nazil olmuştur. Fakat bu üçten maksad nedir? Tefsirinde ihtilâf vardır: Bazı tefsirciler, «EKANİMİ SELASE» yani üç asıl: (1) BABA, uknumu, 2) OĞUL, uknumu, 3) babadan oğula intikal eden «KELİME» uknumudur demişler.»

İbni Cerir ve başkası:

«Hıristiyanların üç ana gurubu yani Melkaniye, Yakubiye, ve Nasturiye gurubları, bu üç aslı yani EKANİM'i kabul ederler. Fakat aslın (EKANİM)'in tafsilinde ihtilâfları uzun uzadıyadır. Her gurub diğerini tekfir ediyor. Hakikat şudur ki üç gurub ta kâfirdir.» dediler.

Essüddi ve başka tefsirciler:

Bu âyet, Hıristiyanların Mesihi ve annesini Allah'la beraber iki ilâh kabul etmeleri hakkında nazil olmuştur. Böylece onlar, Allah'ı üçte bir kabul etmişlerdir.»

Es-Süddi diyor ki: Bu âyeti celîle tıpkı sûrenin sonunda gelen şu âyet gibidir:

«Hatırla o zamanı ki, Cenab-ı Hak: Ey Meryem'in oğlu İsa! Sen

mi nasa (halka) beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh ediniz, dedin?

İsa: Sen ortaktan münezzehsin. Yetkim yoktur ki benim hakkım olmayan bir şeyi iddia edeyim» diye cevab verdi.»

TESLİS yani Allah'ı (haşa) üçleme inancı, putperestlikten Hıristiyanlığa intikal eden bir inançtır. Putperestlerden Hıristiyanlaşanlar bu inancı beraberlerinde getirmişler. Ve bu inanç, yok olup giden putperest milletlerin hepsinde hemen hemen görülmektedirler. Meselâ: Brahmanlarda «Teramurti» akidesi görülüyor. Teramurti, HİND dilinde iki kelimeden ibaret olan bir lâfızdır. **«Tera»**nın mânâsı üç demektir. **«Murti»**nin mânâsı ise, asıllar, uknumlar ve heyetler demektir. Yani üç asıl, (üç UKNUM), üç heyet. Ki onlar da **«Brahma»**, **«Fişno»** ve **«Sifa»**dır.

Budistlerin katında da teslis akidesi vardır. Onlar, **«Buda»** bir ilâhtır; üç uknumu, (aslı) vardır, derler. Bozyocinist gurubu da Cifa, üç uknumlu (asıllı) bir ilâhtır diyorlar.Çinliler **Buzaya** (veya BUDAYA) taparlar. Ona «Fü» ismini verirler. Ve **«O, üç uknumdan meydana gelmiştir»** derler. Nitekim Hindliler de bunu söylerler. Zira, Hindlilerin remzi «El», «Vav», «Mim» (E.V.M.) dir. Hz. İsa'dan (604) altıyüz dört sene önce yaşayan meşhur Çinli filozof **«Yalkometza»**nın Tav etbai diye bilinmekte olan etbaları da üç uknumlu bir ilâha taparlar. Onların ilâhî felsefelerinin esası şudur: «Tao», birinci akıldır ve ezelidir. Ondan BİR rakamı (1) çıkmıştır. Bir rakamından da üç (3) çıkmıştır. Bu üçten de herşey çıkmıştır. İşte bu akide, görüldüğü gibi, bir Teslis (üçleme) akidesidir.

Eski Mısırlılar da «TESLİS» akidesine sahib idiler. Onlar **«Bir rakamı (2) yi yaratmıştır. Bir ile iki birden üçü (3) yaratmıştır. Bununla mukaddes üçlü meydana gelmiştir»** diyorlar.

Fars ve diğer Asyalı milletlerin katında da üçleme akidesi vardır. Bu hususta Hığın, «Englo-Sakson» adlı kitabının (163) yüzaltmış üçüncü sahifesinde şunları söylüyor:

«Farslar Hindliler gibi üç uknumlu bir ilâha taparlardı. Ona «Uzmert», «Metret», «Ehremen» derlerdi. **Uzmert**, yaratan; **Metret**, Allah'ın halis ve aracı olan oğlu; **Ehremen** melektir.

Keldani, Asuri, Fenikelilerden de kelimeye iman ettikleri nakledilmektedir. Keldaniler, ona **«Mimrar»**, Asuriler **«Merduk»** derlerdi. Ve iddialarına göre «Merduk», Allah'ın bakir oğludur. (Haşa).

İşte milletler böylece birbirlerinden «TESLİS» akidesini alagelmiştir. Berdişart, **«Putperest Mısırlıların Hurafeleri»** adlı kitabında (sahife, 285) şunları kaydetmektedir:

«Doğu kaynaklarından alınan bütün dinî bahislerde «TESLİS» akidesinin çeşitleri görülmektedir.»

Ve devamla:

«Batı kaynaklarından gelenler de böyledir» diyor. Eğer batıda, bu, daha derinlemesine görülmezse, unutulmasın ki, batılılar bu hususta doğuluların talebeleridir. Doğru, Hıristiyanlığın hakikatlarını tahrif eden Mısırlılarda bu meseleler daha da derinleşerek kökleşmiştir. Mısırlılar, İsrail'i tevhidden doğu hıristiyanlığın TESLİS akidesine, ve putperestliğin üçleme inancına götürdüler. Yunan ve Romalıların katında da teslis akidesi vardı. **«Avrupa'nın İlk Yerlileri»** adlı kitabın tercümesinde şunu görüyoruz:

«Eski putperestler, ilâhın bir olduğuna inanırlar. Fakat bu bir olan ilâhın üç uknumu, (üç aslı) vardır diyorlardı.

«Dinî Fikirlerin Terakkisi» adlı kitabın (307) üçyüz yedinci sahifesinde şunlar kaydedilmektedir:

«Yunanlılar «ilâh üç uknumludur» derlerdi. Keşişleri, kurbanları takdim etmeye başladıkları zaman, kurbanın kesileceği yeri bu üçlemeye işaret olsun diye üç defa mukaddes su ile sularlardı. Mezbahanın etrafında toplananlara üç defa su serperlerdi. Buhurdanlıktaki buhuru üç parmaklarıyla alırlardı. Ve inanırlardı ki, Hükema herşeyin üçlü bir mukaddesten oluştuğunu söylemişlerdir. Bütün dinî emirlerinde bu üçlemeye ihtimam gösterirlerdi.»

Ben de derim ki, Kostanlılar Hıristiyanlığa girdikten sonra kilise bütün bu üçleme kaidelerini almış ve onunla Hz. Mesihin şeriatı olan İncil'i tahrif etmiştir. Buna rağmen, bu putperestler kendilerine Hıristiyan demekte ve her şeyi Mesih İsâ'nın adıyla yapmaktadırlar. Acaba bunların Mesih (A.S.)'e yapmış oldukları zulüm hiçbir kimse tarafından başka bir kimseye yapılmış mıdır? Hayır, hayır!

Darwin, Yunanlıların Hz. İsa'dan birkaç asır daha önce yaşamış bir yazar ve şair olan «Orfiyos»tan şunu naklediyor:

«Her şeyi bir tek, isimleri ve uknumları üçlü olan bir ilâh (yaratmıştır)».

İşte bu şiirde de görülüyor ki, Yunanlılarda da Teslis akidesi vardı.

Vist, **«Hurafeler ve Onları İcad Edenler»** adlı kitabının (205) ikiyüz beşinci sahifesinde, **«Eski putperest Romalılar Teslise inanırlardı. Evvelâ Allah'a, sonra kelimeye, sonra ruha inanırlardı.»**

Barhost, İbranice kamusunda şunları kaydediyor:

Brusya'nın şimalinde bulunan berberilerin bir ilâh vardı. Ona «Kritlaf» derlerdi. O ilâhın bir tek cesedi üzerinde üç başı olan bir timsali halen mevcuttur.

Derim ki, «Tritlaf», üç mânâsına gelen «Tri» ile ilâh mânâsına gelen «Tlaf» kelimesinden mürekkebtir.

Baun, kitabının (377) üçyüz yetmiş yedinci sahifesinde «İskandinavlar üç uknumlu bir ilâha taparlardı. Ona «Odin», «Tura», ve «Firi» derlerdi. Bu üç uknumun bir ilâh olduğunu söylerlerdi. Bu mukaddes üçlemeyi temsil eden bir putları vardı. O put İsveç'in Opsal şehrinde bulunuyordu. İsveç, Norveç, Danimarka bu üçlemenin heykellerini inşa etmek hususunda yarışırlardı. Bugünkü Avrupada dahi bu görülmektedir. Heykellerin duvarları, altınlarla ve bu üçlemenin timsalleriyle nakşedilirdi. «Odin»in heykelini elinde kılıç olduğu halde yaparlardı. Sol tarafında başında taç, elinde baston olduğu halde «Tura»nın heykelini yaparlardı. Ve Firi de Tura'nın solunda yapılırdı. «Firi» de hem erkek, hem de kadınlık alâmetleri vardı. İddialarına göre **«Odin»** baba, «Tura», Odin babanın bakire oğlu, Siri'de, bereket, zürriyet, selâmet ve zenginlik veren ilâh olurdu.

Sorarım: Acaba Avrupalılar putperest dinlerini terkedip öyle mi gelip hıristiyanlığa girdiler. Yoksa hıristiyanlığa girmelerine rağmen putperestliklerine devam mı ettiler? Avrupalılar bizzat Hz. İsa'dan naklederler:

«Ben Hz. Musa'nın şeriatını yıkmak için değil onu tamamlamak için geldim.»

Fakat beri tarafa bakınız ki, Hıristiyanların mukaddes saydıkları Pavlos, Hz. Musa'nın şeriatını taş be taş yıktı. Ancak putlara kesilen kurban, akıtılan kan ve katlarında cezası olmayan zinayı bıraktı. Böylece onları rahata kavuşturdu. Onlar için yeni bir dini tesis etme yolunu açtı. Bu yeni din inançlarında, ahkâmında, adetlerinde Hz. İsa'nın getirdiği dinle hiç bağdaşamaz. Hz. İsa'nın dininden en uzak olan insan, insanları İsâ'nın adıyla Hıristiyan yapmak için milyonlarca altın sarfeden frenklerdir. Onların hedefleri; bütün beşeriyeti köle yapmaktır. Beşeriyetin mallarını ve saltanatını selbetmektir. Ta ki dünyanın bütün servet ve lezzetleri, süs ve azametleri onların olsun. Acaba Mesih bunun için mi gelmişti? Bunu mu, yoksa bunun tam tersini mi emretti? Yemin olsun, beşerî gelişmelerin acaiblikleri içerisinde, hakikatları tersyüz yapmaları içerisinde, yeryüzünde bulunan hıristiyan dininin varlığından daha garibini görmedim. Bu din aslında katıksız tevhidin esasları üzerinde bina edilmişti. Onu tam tersine çevirdiler. Putperest ve akıl almaz bir üçleme dini yaptılar. Ki bu üçlemeyi Yunanlıların, Romalıların üçlemesinden; onlar da Mısırlıların Brahmanların üçlemesinden aldılar. Bu din semavî (Allah'tan gelen) bir şeriat idi. Fakat onu nesh ve iptal ettiler. Onun yerine bir takım bid'atlar ve dinden en uzak bulunan âdetler ve taklidler getirdiler. Zühd, tevazu, sade yaşamak, isar (ihtiyaç sahibini nefsine tercih etme) ve kulluk dini olduğu halde, onu tam tamahkârlık, oburluk, azamet taslamak, müreffeh yaşamak, başkasını yaşamak için ezmek, hatta öldürmek, beşeriyeti kul ve köle etmek dinine çevirdiler. Öyle bir din haline getirdiler ki, onun esaslarını putperestlikten alıkoyarlar. Onun akidesine (yani bugünkü hıristiyanlığın akidesine), inancına delâlet edecek bir tek kelime İsrailoğullarının Peygamberlerinden nakledilmemiştir. Fakat Hıristiyanlara bakınız ki, onlar bütün bu üçleme akidesini İsrailoğullarının Peygamberlerine ait kitablardan almış olduklarını iddia ediyorlar. Evet bugünkü Hıristiyanlık dinini Mesih İsa'ya nisbet ediyorlar. Halbuki onlar «Teslis» akidelerinin hakkında İsâ'nın bir tek kelimesini delil olarak gösteremezler. Ancak kesinlikle Allah'ın birlemesini, ortaktan tenzih edilmesini, üçlemeyi iptal etmeyi ve Allah ile herhangi bir şeyi eşit tutmayı iptal eden nasslar İsa'dan kalmıştır. Bütün bunlarla beraber İsâ, çok zamanlar kendisini insanoğlu olarak onlara takdim ediyordu.

Eğer hıristiyanların bu akide (inanç)ları hususunda yanlarında hiçbir nass yoksa, sadece ve ancak Yuhanna'nın İncil'inin (17.) onyedinci faslında naklettiği şu âyeti varsa kâfi gelir. Zira şu âyette Hz. İsa (A.S.):

«İşte bu, ebedi hayatın tâ kendisidir. Burada seni tanıyacaklar. Hakiki ve biricik ilâh olduğunu bilecekler. Burada senin Peygamber olarak gönderdiğin Yesu' Mesih'i tanıyacaklar.» demektedir.

Görüldüğü gibi, Hz. İsâ burada, Allah'ın biricik mabud olduğunu ve İsâ'nın da, onun elçisi bulunduğunu bildiriyor. İşte Kur'an da, insanları buna davet ediyor. Bu inanç esasında hıristiyanların akidesinin temeli olmalıydı. Hıristiyanlığın nasslarında buna muhalefet edenler, tevil yoluyla dahi olsa buna dönüştürülmeliydi. Böylece makul ile menkul arasında uyum sağlanmış olurdu.

Markos, İncil'inin onikinci faslında şunu naklediyor:

«Kâtiblerden birisi ilk vaşiyyeti ondan sordu. Yesu' (A.S.) ona cevab vererek:

— Ey İsrail, ilk vasiyyet; Rabbi dinle. Bizim mabudumuz bir tek Rabb'dır.»

Bunu söyledikten sonra kâtib ona:

«Ey muallim! Hakla güzel söyledin. Çünkü o birdir. Ondan başkası yoktur.»

Yesu, kâtibin akılla cevab verdiğini görünce ona:

«Sen göklerin melekûtünden uzak değilsin» dedi.

İşte bunlardan anlaşılıyor ki, tevil olmaksızın zahirden alınan makul (akılla idrak edilen) akide ancak tevhid-i halis ve katıksız vahdaniyet akidesi (inancı)dır.

Yuhanna, İncil'inin (1.) birinci faslında ki, şöyle dediğini

«Allah'a gelince, onu hiç kimse görmemiştir.» rivayet etti.

Yuhanna'nın birinci risalesinin (4.) dördüncü faslında da bunun benzeri vardır:

«Allah'a gelince, hiç bir kimse ona bakmamıştır.»

Pavlos'un Timovâus ahalisine gönderilen birinci risalesinin altıncı faslında:

«Onu beşerden hiç kimse görmemiştir ve onu görmeye de kudreti yoktur. Ama Mesih'i ve Ruhulkudus'u insanlar gördü.»

Markos, İncil'inin (13.) onüçüncü faslında rivayet ediyor:

«Hz. İsa, kıyamet kopması ve kıyamet günü hakkında nassen şu nu söyledi:

— O güne ve o, saate gelince, hiç kimse onu bilmemiştir. Göklerde olan melekler de onu bilmemiştir. Oğul da onu bilmemiştir. Ancak baba bilmiştir.»

Eğer oğul, babanın aynısı olsaydı babanın her bildiğini oğulun bilmesi gerekirdi. Hz. İsa'nın kıyamet hakkındaki bu sözü Cenab-ı Hakkın, Kur'an'da, Peygamberlerin sonuncusuna hitab eden şu âyetine uygundur:

«Ey Habibim! De ki, onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vakti geldiğinde onu açığa ondan başkası vuramaz.» (El-Araf: 187).

Eğer Hıristiyanlar Bernabe İncil'inin âyetlerini kabul etseydiler tevhide dair aklî ve naklî delillerle takviye edilmiş nice delilleri oradan nakledecektik. Orada bulunan o deliller Mesihin beşer ve Allah'ın Resûlü olduğuna dairdir. Ondan evvel Peygamberlerin geçtiğini haber veriyor. O ne ilk, ne son Peygamberdir.

Hıristiyanların kabul etmemesine rağmen Barnabe'nin (64.) altmışdördüncü faslına kulak ver. O fasılda Bernaba Hz. İsa'nın, Allah tarafından diğer Peygamberlere verilen âyetlerle beşeriyete gönderildiğini ve âyetlerin Allah için kulluğa munafi (yani ters) düşmediklerini istidlal ediyor. Bir de Bernaba'nın (95.) faslına kulak ver. Onunla da Hz. İsâ Tevhid hususunda Peygamberlerin sözleriyle delil getiriyor ki, Cenab-ı Hak, («OL») kelimesiyle herşeyi halketmiştir. Cenab-ı Hak görür, fakat görülmez. Cenab-ı Hak cisim değildir, mürekkeb değildir. Muteğayyer (bozulan) değildir. Cenab-ı Hak yemez, içmez ve uyumaz. Sonra İsâ (A.S.) şöyle devam eder:

«Ben bakılan bir beşerim. Yeryüzünde yürüyen ve çamurdan yapılan bir kitleyim. Diğer beşerler gibi faniyim. Benim başlangıcım vardır ve sonucum olacaktır. Ben kendiliğimden bir tek sineği dahi yaratmaktan acizim.» (1)

Değerli okuyucu! Teslis akidesi akılla çözülecek bir akide (inanç) değildir. Çözülmez bir problemdir. «İzhar-ül Hak» sahibi, bu meselenin çözülmez bir şey olduğunu şu hikâyeyi nakletmekle ifade etmek istiyor:

«Naklolunur ki, üç şahıs hristiyanlaştılar. Keşişlerden bazıları, onlara hristiyanlığın zaruri sayılan inançlarını öğretti. Hele Teslis (üçleme) akidesini daha da mühimsedi. Onlar o keşişin hizmetinde devam ettiler. Keşişin dostlarından birisi geldi: **«Yeniden hristiyan olan var mıdır?»** diye sordu. Keşiş:

«Üç kişi hristiyanlık dinini kabul ettiler» deyince dostu sordu:

«Zaruri inançlardan birşey öğrendiler mi?»

Keşiş:

«Evet.» dedi. Dostu:

«Öyleyse birisini çağır da dinleyelim» teklifinde bulundu.

Bunun üzerine birisi öneminin gösterilmesi için huzura getirildi. Dost, gelen kişiden Teslis akidesini sordu. Bunun açıklamasını istedi. Gelen, keşişe hitaben:

«Sen bana ilâhların üç olduğunu söyledin. Onların birisi gökte olandır. İkincisi bakire Meryem'in rahminden doğup dünyaya gelendir. Üçüncüsü; ikinci ilâh otuz yaşına geldikten sonra güvercin suretinde ikinci ilâha vahy getirendir.»

Bunları dinleyen keşiş öfkelendi. Onu huzurdan kovdu. **«Bu adam canidir»** dedi. Sonra ikincisini çağırdı, ondan sordu. O da:

«Sen bana ilâhların üç olduklarını, birisinin asıldığını, diğer iki ilâhın baki kaldığını söyledin ve öğrettin.» dedi.

---

(1) Bkz. El-Menar Cild: 6-90-92-Not: Metinlerde bahsi geçen yabancı kelimeler ve isimlerin yazılışları yüzde yüz doğru olmayabilir. Çünkü Arapça kaynaklardan nakledildiler. Biline.

Keşiş buna da kızdı ve huzurundan kovdu. Üçüncüyü çağırdı. Üçüncü, birinci ve ikinciye nîspeten zeki idi. Ve akideleri ezberlemekte kararlı görünüyordu. Ondan üçleme akidesini sordu. O da şu cevabı verdi:

«Efendim, bana öğrettiğini güzel bir şekilde hıfzettim. Tam mânâsıyla anladım. Tabii bu da Seyyid (efendimiz) Mesihin himmetiyle oldu. Öğrettiğin şunlardır: Bir üçtür, üç birdir. Onlardan birisi asıldı ve öldü. Böylece hepsi öldü. Çünkü aralarında birleme ve ittihad vardır. Şu anda ilâh yoktur. Aksi takdirde ittihadın yok olması lâzımgelir» dedi.

İzhar-ul-Hak sahibi devamla şunu da kaydediyor:

Ben derim ki, cevab verenlerin burada bir kusuru yoktur. Zira bu akide, içinde cahillerin kıvrandığı, âlimlerin şaşkın kaldığı ve **«Biz inanıyoruz, fakat anlamıyoruz»** diye itirafta bulunduğu bir akidedir. Onun tasvirinden ve açıklamasından aciz kalırlar.

(73) «Eğer söylemekte olduklarından vazgeçmezseler onlardan küfredenlere, muhakkak ki acıklı bir azab dokunacaktır...»

Bu âyetin izahı:

Bu azabın dokunması hem ahirette hem de dünyada olacaktır. Bu âyet küfrün azaba sebeb olduğunu beyan ediyor. Yine bu âyet, beyan ediyor ki, azab, üçleme inancına sahib olup küfre girenlere dokunacaktır. Fakat tevbe edib Allah'a dönüş yapanlara değil. Çünkü âhiret azabı dünya milletlerinin azabı gibi değildir. Orada hem günahkârlar, hem de günahsızlar ortaklaşa azabda duramazlar.

(75) «Meryem oğlu Mesih yalnızca bir peygamberdir...»

Bu âyet, Hz. İsâ'nın uluhiyetini iddia eden kişilere bir cevabtır. Yani Hz. İsa'nın elinden hernekadar mûcizeler görünmüşse de o bir peygamberdir. Onun mûcizeleri, diğer peygamberlerin elinden görülen mucizeler kabilindendir. Eğer o ilâh olursa, o vakit bütün peygamberlerin ilâh olması lâzım gelir...

(75) «İsa'nın annesi sıddıka idi.» Yani İsa'yı tasdik eder, ona iman ederdi. Bu makam, Hz. Meryem'e verilen en yüksek makamdır. Ve bu âyet delâlet eder ki, Hz. Meryem, peygamber değildir.

KADINLARDAN PEYGAMBER OLUR MU?

İbni Hazm ve başka âlimler, Hz. İshak'ın annesi «Sâre», Musa'nın annesi ve İsa'nın annesi peygamberdir demişler. Delilleri de meleklerin Sâre ve Meryem'le konuştuklarıdır. Ve yine delilleri:

«Biz Musa'nın annesine vahyettik» (el-Kasas: 7) âyetidir. Cumhur, Cenab-ı Hak, gönderdiği her peygamberi erkeklerden gönderdi. Nitekim Cenab-ı Hak, Resûlüne:

«Senden önce ancak bir takım erkekler gönderdik. Onlara vahyettik.» (Yusuf: 109) buyurulmaktadır.

Şeyh Ebul Hasan el-Eş'arı:

«Peygamberlerin tamamının erkeklerden olduğuna icma vardır» dedi. Fakat buna rağmen Aş'arî'den Firavn'ın hanımı Asya, Meryem, Musa'nın annesi, Hz. İshak'ın annesi Sâra ve Hz. Yahya'nın annesinin peygamber oldukları rivâyet edildi.

(75) «İsa da, annesi de yemek yerlerdi.» Yani gıdaya muhtaç idiler. O gıdanın turtusu, sonradan dışkı olarak onlardan çıkıyordu. Öyleyse, onlar da diğer insanlar gibi, iki kul idiler. İlâh değildiler.

(75) «Bak, onlar için âyetleri nasıl açıklıyoruz? Sonra onlar nasıl çevriliyorlar.» Bu âyetin izahı:

Bu açıklama ve vuzuhtan sonra acaba onlar nereye gidiyorlar? Hangi görüşe temessük ediyorlar? Sapıklığın hangi yoluna sapıyorlar?

Cenab-ı Hak kendisinden başka putlara ve Allah'a şerik yaptıklarına kulluk yapanların durumunu reddederek ve kendisinden başkasının mabudiyete lâyık olmadığını açıklayarak buyurdu:

(76) «Size zarar da yarar da vermiyecek ve Allah'dan başka olana mı ibadet ediyorsunuz? de. Ancak işidici ve bilici Allah'dır.»

Bu âyetin anlamı: «Ey Muhammed! Şu benden başka varlıklara ibadet eden hıristiyanlar ve başka milletlere söyle: Size herhangi bir zarar veya herhangi bir yarar vermeye gücü yetmeyen birşeye mi ibadet ediyorsunuz? Yani sizden bir zararı defetmeye gücü yetmez ve si-

ze bir yararı getirmeye takatı kâfi gelmez ve aciz bir varlığa mı kulluk yapıyorsunuz! **«Oysa Allah dinleyen ve bilenin tâ kendisidir.»** Yani kulların bütün sözlerini dinler ve herşeyi bilendir. O halde niçin Allah'ı bırakıp dinlemeye ve görmeye ve bilmeye gücü yetmeyen canlı veya cansız birtakım varlıklara ibadet ediyorsunuz? Size herhangi bir yarar getirmedikleri gibi zararı da uzaklaştırmaya gücü yetmeyen varlıklara niçin ibadet ediyorsunuz? Sizi bırakınız, kendi nefislerine dahi yarar getirmeyen ve kendi nefislerinden dahi zararı defedemeyenlere nasıl kulluk yapıyorsunuz?

Ayette **«ne yarar, ne zararı mülk edinmiyen»**den maksad, Hz. İsa ve Hz. İsâ ile annesi de olabilir. Çünkü eğer Allah izin vermeseydi Hz. İsâ (A.S.) nefsi için dahi belâları def ve yararları celbetmeye, sıhhatı ve genişliği getirmeye gücü yetmezdi. Onun bütün yaptıkları Allah'ın yardımı ve izniyle oluyordu. Bu âyeti celîlede, usul kaidelerinden birisi vardır. Yani Cenab-ı Hak evvelâ şerrin def'ini, sonra hayrın celbini zikretmiştir. Çünkü tesir derecelerinin en azı önce şerrin defidir, sonra hayrın celbidir.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِيْ دِيْنِكُمْ غَيْرَ
الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوْٓا اَهْوَآءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوْا مِنْ قَبْلُ
وَاَضَلُّوْا كَثِيْرًا وَّضَلُّوْا عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوٗدَ وَعِيْسَى
ابْنِ مَرْيَمَ ۭ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿٧٨﴾
كَانُوْا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنْكَرٍ فَعَلُوْهُ ۭ لَبِئْسَ
مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٧٩﴾ تَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا ۭ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خٰلِدُوْنَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوْا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ
وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوْهُمْ اَوْلِيَآءَ
وَلٰكِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨١﴾ لَتَجِدَنَّ
اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ
اَشْرَكُوْا ۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ
اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ
قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

MEAL

«(77) De ki: Ey kitab ehli! Haksız olarak dininizde aşırı gitmeyiniz. Daha önce sapmış ve birçok kimseleri de saptırmış ve doğru yoldan kaymışların arzularına tâbi olmayınız.»

«(78) İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa'nın dilleriyle lânetlendiler. Bu lânetlenmeleri de isyan ettiklerinden ve hadlerini aştıklarından ötürüdür.»

«(79) Yaptıkları fenâlıktan birbirlerini uyarıp menetmezlerdi. Yemin olsun, yaptıkları pek çirkin şeylerdir.»

«(80) Onların çoklarını kâfirleri dost edinmiş olarak görürsün. Yemin olsun ki, nefislerinin onlar için seçtiği bu davranış pek fenâ ve çirkindir. Çünkü Allah onlara kızdı ve onlar azabta kalıcıdırlar.»

«(81) Eğer onlar Allah'a, Peygambere ve o Peygambere nazil olan (Kur'an)a îman etmiş olsaydılar kâfirleri dostlar edinmezlerdi. Fakat onların çoğu fâsıktırlar.»

«(82) Yemin ederim ki, müminlere en şiddetli düşmanlık besleyenleri, Yahudi ve putperestleri bulursun. Yemin olsun ki, îman edenlere, sevgi bakımından en yakın olarak «Biz hristiyanız» diyenleri bulursun. Çünkü bunlardan papazlar ve abidler vardır. Bir de böbürlenmezler.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

DİNDE AŞIRI GİTMEK

(77) «De ki: Ey kitab ehli! Haksız olarak dininizde aşırı gitmeyiniz...»

Bu âyetin tefsiri:

Bu hitab, ya hem Hıristiyan hem de Yahudileredir, o halde Cenab-ı Hak burada hitabı renklendirmek ve çeşitlendirmek için bunu yapmıştır. Veya sadece hıristiyanlaradır. Çünkü daha önceki âyetler onlar hakkındadır. Dindeki «GÜLÜV», hududu aşmaktır. Hıristiyanlar İsâ (A.S.)'yı peygamberlik mertebesinden, İsâ için uydurmuş oldukları uluhiyyet mertebesine götürdüler. Annesini — SIDDİKLIK — mertebesinden uydurmuş oldukları —haşa— Allah'ın karısı mertebesine kadar götürdüler. Ayet onları böyle yapmaktan meneder. Eğer Yahudiler de, hitaba dahil iseler onların da, Hz. İsa'yı yalancılıkla, annesini de zina ile itham etmelerinden Cenab-ı Hak onları menediyor.

Rağip El-İsfehani'nin tefsirine göre — GAYREL HAKKİ — kelimesi mukadder bir masdarın sıfatı olur. Takdiri **«ğuluvven ğayrel Hakkı»** yani hakkın gayrisi olan aşırılıkla dininizde aşırı gitmeyiniz demek oluyor.

«Güluv ancak haksızlıkta olur, hakta olmaz» demişler. Bazı mudekkikler, «ğuluvven takdir edilirse takyid için olur.» Ragıbın dediği de kabul olunmaz. Çünkü ğuluv bazan haksızlıkta, bazan da hakta olur. Bu ikinci kısım haram değildir. Kelâmcıların kelâm konularında derinleşmeleri gibi... Keşşafta «ğuluv iki çeşittir: Hak ğuluv vardır. O, Tevhid ve adalet ehlinden olan kelâmcıların yaptıkları, kişinin hakikatları araştırması, onların en uzak mânâlarına dalması, delillerini elde etmek için büyük çabalar ve gayretler sarf etmesidir. İkinci kısım batıl ğuluvdur. O da hakikati aşmak, delilerden yüz çevirip batıla doğru gitmektir. Şüpheler peşinde koşmaktır. Nitekim hevai nefse ve bidatlara tâbi olanlar böyle yaparlar.

(77) «Daha önce sapıtan bir kavmin hevai nefislerine tâbi olmayınız.» Bu âyetin izahı: Bu kavimden maksad, hıristiyan ve Yahudilerin selef ve önderleridir. O selef ve önderler ki, iki gurubu da dalalete götürmüşlerdir. Veya o kavimden maksad, hıristiyanların Hz. Muhammed'in gelmesinden önceki önderleridir. Ayeti celîlede bahsi geçen — EHVA — kelimesi — HEVA — kelimesinin çoğuludur. Hevâ demek, nefse uygun ve batıl iş demektir. O halde âyetin mânâsı: **«Sakın onlara batıl mezheblerinde muvafakat etmeyiniz. O batıl mezhebler ki,**

şehvetin hevâsından başkası ona çağrılmış değildir. Veya o batıl mezheblere dair hiçbir delil de yoktur demektir.»

(77) «(O önderler) kendileri dalâlete gittikleri gibi, birçok kimseleri de delâlete götürmüşlerdi.» Bu âyetin izahı: Yani onların bidat ve dalâletlerine tâbi olan kimseler de delâlete gitmiştir.

«Onlar dalâlete gittiler» ibaresi daha önce de geçmişti. Yani aynı âyette kelime iki defa tekrar edilmiş oluyor. İkinci dalâlete gitmelerinden maksad, Resûlü Ekremin peygamber olarak gönderildiği zamandaki delâlete gitmeleridir. Hak ortaya çıktığı zamanda, İslâmın yolları apaçık bir şekilde sergilendiği dönemde delâlete gittiler. Binaenaleyh birinci delâlet daha öncedir. İkinci delâlet ise, İslâm geldikten sonra Resûlüllah'tan kıskandıkları, onu yalanladıkları ve ona karşı saldırdıkları delâlet demektir.

Bazı mufessirler, **«Birincisi aklın muktezasından kaymalarından gelen delâlettir. İkincisi İslâmın getirdiğinden koyduklarından gelen delâlettir»** demişlerdir.

Bazıları ikinci «DALLU» fiilindeki zamir, KESİR kelimesine raci'dir, **«yani onlar birçok kimseyi delâlete götürdüler ve o kimseler de delâlete gittiler demek oluyor.»**

Bazıları; **«delâlete gittiler»** cümlesindeki ilk delâlet, İsâ'yı uluhiyet makamına çıkardıkları veya Hz. İsâ'nın peygamberliğini inkâr ettikleri şeklindeki delâlettir derler. Delâlete götürmekten de, bu kastediliyor. Doğru yoldan delâlete sapmak ise, dinlerinin açık delillerinden sapıp tamamen dinden çıkmaları demektir.

Ez-Zeccac; ikinci delâletten maksad, idlalin zımnındaki delâlettir. Yani bu kimseler hem nefislerinde delâlete gittiler, hem de başkasının idlaliyle (delâlete götürmeleriyle) delâlete gittiler. Hem kendiliklerinden saptılar, hem de saptıranların sapmasına sebeb olmalarından sapıttılar.

«SEVÂ-İ SEBİL»den maksat, hak yoldur. İkinci tefsire göre İslâm dinidir.

(78) «İsrailoğullarından kâfir olanlara Davud ve Meryem'in oğlu İsa'nın dilleriyle lânet edilmiştir...» Bu âyetin tefsiri:

Yani hem İncil'de, hem Zebur'da, bu iki peygamberin dilleri üzerinde Cenab-ı Hak onlara lânet etmiştir. İsrailoğullarından Allah'ı veya Resûlünü inkâr edene lânet olsun» denilmiştir.

Ez-Zeccac; «Maksad şudur: Davud ve İsa (A.S.), peygamberin (yani Hz. Muhammed'in) peygamberliğini bildirdiler ve onu müjdelediler. **«O gönderildiği zaman ona tâbi olunsun, İsrailoğullarından onu inkâr edene lânet olsun»** dediler. Fakat buna rağmen bunlar, tâbi olmadılar» şeklinde âyeti tefsir etmişler. Fakat birinci tefsir daha evlâdır. Çünkü İbni Abbas'tan rivâyet edilen odur.

Bazıları da, İLYA ahalisi, Cumartesi günü hududu aşıp av avladıklarından dolayı, Davud (A.S.):

«Yarab! Aba gibi, lâneti onlara giydir. Boğurlar üzerindeki kemer gibi, lâneti onların beline bağla!» diye beddua etti. Böylece Allah onları maymuna meshedip çevirdi.

Maide arkadaşları (kendilerine sofra inenler) kâfir olduklarında Hz. İsa:

«Yarab! Bu maide (sofra)dan yedikten sonra kâfir olana âlemlerden hiç kimseye vermediğin bir azabı ver. Cumartesi arkadaşlarını (yasağını çiğniyenleri) lânetlediğin gibi onlara lânet et!» diye beddua etti. Hz. İsa'nın bedduasından sonra onlar domuzlara mesh olundular. Beşbin kişiydiler. Onlar içinde bir kadın veya bir çocuk yoktu. Bu tefsir, Hasan, Mücahid ve Katade'den rivayet edilmiştir. Bunun benzeri Muhammed el-Bakir'den de rivayet edilmiştir. Ve birçok müfessirler bu yorum ve tefsiri ihtiyar etmişlerdir. Ayetteki lisandan maksad, dil demektir. Bu lânetin sebebi isyankâr davranmaları ve mutecaviz olmalarıdır. Yani Cenab-ı Hak isyanlarından ve daima mütecaviz hareket ettiklerinden dolayı onlara lânet etmiştir.

Zemahşeri'nin iddiasına bakılırsa, kelâm, sebebin hasını ifade eder. Yani sadece onlara lânet edilmesinin tek sebebi, isyan edip mütecaviz hareket etmeleridir.

UYARMAYI TERKEDEN BİR MİLLET HELAK MI OLUR?

(79) **«Yaptıkları fenalıklardan birbirlerini uyarıp menetmezlerdi.»** Bu âyetin tefsiri:

Yani onların bir kısmı, diğerini işlemiş olduğu çirkinden, ve yasaktan menetmiyordu.

Bazı tefsir âlimleri, âyetin mânâsı «Onlar münkeri tekrar be tekrar işlemekten birbirlerini menetmezlerdi. Münkerdeki ısrardan birbirlerini alakoymaya çalışmazlardı demektir» dedi. Bazı tefsir âlimi de; âyette bahsi geçen — MÜNKER — den maksad, Cumartesi günü balık avlamak fiilleridir.» dedi. Bazıları da:

Hükümde rüşvet almalarıdır, demişler.

Bazıları da, faiz ve yenmesi, haram olan iç yağların parasını almalarıdır, demişlerdir. Fakat en iyisi, münkeri genelleştirmektir. Yani bütün çeşitleri dahil olmak suretiyle almaktır. Münker kelimesindeki tenvin şahsi birliği değil de nev'i birliği ifade eder. Yani işledikleri bir çeşit münkerden birbirlerini alıkoymuyorlar ve nehyetmiyorlardı demek oluyor.

(79) «Yemin olsun ki, yaptıkları pek çirkin şeylerdi.»

Bu âyeti celîle, onların çirkin fiilini takbih etmek ve ondan hayreti belirtmek içindir. Ayetin başındaki yemin (kasem lamı) âyetin tekid ve pekleştirilmesi içindir. Bu âyeti celîlede **«Emri bil maruf ve nehyi anilmünker»**i terkeden bir insan için büyük bir azarlama vardır.

İmam Ahmed ve Tirmizi Huzeyfe bin Yeman'dan Resûlü Ekrem (S.A.V.)'den:

«Nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim. Ya siz marufu emredecek, münkeri de yasaklayacaksınız. Veya yakındır ki, Allah katından sizin üzerinize bir ceza göndersin. Sonra siz Allah'a yalvarır, onu çağırırsınız. Fakat o size icabet etmiyecektir.» Hadisini rivayet ettiler. Tirmizî «Bu hadis, Hasendır dedi.»

İmam Ahmed, Adiy bin Umreyre'den rivâyet etti:

Allah Resûlü'nden dinledim:

«Şüphesiz ki Allah havasın ameliyle avamı azab etmez. Ancak, avamı-halk münkeri aralarında görüp o münkere karşı çıkmaya güçleri olduğu halde karşı çıkmayınca eder.. Evet bunu yaptıkları zaman, Cenab-ı Hak hem havası hem de avamı azaba duçar edecektir.» dedi.

Hatib, Ebi Seleme'nin târikiyle, o da babasından, o da Allah'ın Resûlü'nden rivâyet etti:

«Muhammedin nefsi yed-i kudretinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, benim ümmetimden bazı insanlar kabirlerinden maymun ve domuz suretinde çıkacaklar veya çıkartılacaklardır. Böyle olmalarının tek sebebi, günahkârlara yağcılık ve müdahene yapmaları, güçleri yettiği halde onları günah işlemekten menetmemeleridir.»

Bu hususta hadisler pek çoktur. Ve bu âyet ve hadislerde büyük bir korku vardır. Kötülükleri yasaklamaktan yüz çeviren müslümanların vay haline. Kötülük yapanların kötülüğüne pek önem vermeyen ve onlarla ilgilenmeyen ve onları kötülük yapmaktan alıkoymaya çalışmayan müslümanların vay haline.

İmam Ahmed, Abdullah târikıyle rivayet etti.

Allah'ın Resûlü:

«İsrailoğulları günahlara daldıkları zaman, âlimleri onlara karşı çıkıp onları menetmeye çalıştılar. Fakat onlar bir türlü günahları bırakmadılar. Sonra âlimler onların meclislerinde oturdular. Veya onların çarşı-pazarlarında oturdular. Onlarla yediler, içtiler. Böylece Allah onların bir kısmının kalblerini diğer kısımın kalbleriyle vuruşturdu. Davud ve Meryem'in oğlu İsa'nın dilleri üzerinde onlara lânet etti.» (1) dedi...

Ebu-Davud, Abdullah bin Mes'ud'un târikıyla rivayet ediyor:

Allah'ın Resûlü: **«Şüphesiz ki İsrailoğullarına ilk eksikliğin girmesi şöyle oldu: Bir kişi diğer kişiye rastlar:**

— Ey kişi! Allah'tan kork, yaptığın kötülüğü bırak. Sana helâl değildir, diyordu. Ertesi gün onunla karşılaşır. Onunla yemekten, içmekten, onunla oturup sohbet etmekten çekinmiyordu. Bunu yaptıkları zaman, Cenab-ı Hak onların bir kısmının kalblerini diğerlerin kalbleriyle vuruşturdu.» Sonra Cenab-ı Peygamber şu âyeti okudu:

«İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud ve Meryem'in oğlu İsa'nın dilleri üzerinde lânetlendiler.» Sonra buyurdu:

«Hayır! Allah'a yemin ederim, ya siz ma'rufu emredeceksiniz.

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-253-Darul-Kâtip Kahire

Münkerden halkı alakoymaya çalışacaksınız. Zalimin elinden tutup onu zulmetmekten menetmeye çalışacaksınız. Onu mecbur olarak hakka getireceksiniz. Veya Allah, bazılarınızın kalblerini diğerlerin kalbleriyle vurduracak. Onlara lânet ettiği gibi, size de lânet edecek.» (1)

Hadisi bu şekilde Tirmizi ve İbni Mace de rivayet etitler. Fakat Ali bin Büzeyme'den rivâyet ettiler. Tirmizi «Hadisi Hasen ve gariptir» dedi. Sonra hem Tirmizi, hem İbni Mace, Bender, İbni Mehdi, Süfyan, Ali bin Büzeyme ve Ebu-Ubeyde'den mürsel olarak hadisi rivayet ettiler.

İbni Ebi-Hâtim, Abdullah bin Mesud târikiyla rivayet etti:

«İsrailoğullarından bir kişi diğer bir gün kardeşini günâh işlerken gördüğü zaman, onu günahtan kaçırtmak için nasihat ediyordu. Ertesi gün olunca, daha dün gördüğü o adamla oturup yemekten ve sohbet etmekten çekinmiyordu. Cenab-ı Hak, bunu onlardan gördükten sonra, onların bir kısmının kalblerini diğer kısmının kalbleriyle vuruşturdu. Onlara peygamberlerinin (yani Davud ve Meryem'in oğlu İsâ'nın) dilleri üzerinde lânet etti. Bu lânet onların isyan edip hududu aştıklarından ötürüydü.» (2)

Bunları söyledikten sonra Resûlüllah şöyle devam etti:

«Nefsim yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki ya siz marufu (yani bilineni, şer'an ve dinen makbul olanı) **emredeceksiniz. Ve münkeri (kötüyü) yasaklayacaksınız. Kötülük yapanın elini tutacak, yapma imkânını ona vermeyeceksiniz. Onu hakka mecbur edeceksiniz. Veya Allah bazılarınızın kalbini diğerinin kalbine vuracak veya İsrailoğullarına lânet ettiği gibi size lânet edecektir.»**

Müslim, Sahih'te el-A'meş'in tarikiyle Ebu Said el Hudri'den şu hadisi rivâyet etti:

«Sizden kim bir münkeri görürse, onu eliyle bozmaya çalışsın. Eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle bozmaya çalışsın. Eğer buna da gü-

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-557-Dar. End. Beyrut

(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-557-Dar. End. Beyrut

cü yetmiyorsa, kalbiyle bozmaya çalışsın. Kalble bozmaya çalışmak imanın en zayıf mertebesidir.» (1)

Ebu Davud, El Ars İbni Ümeyre târikiyle Resûlüllah'tan rivâyet etti:

«Yeryüzünde hata işlendiği zaman orada bulunan ondan hoşlanmazsa veya o doğru değildir diye onu inkâra kalkışırsa, sanki orada değilmiş gibi, orada bulunmayan bir kimse gibidir. Ondan razı olursa, sanki oradaymış gibi oluyor.» (2)

İbni-Maceh, Said el Hudri'nin târikiyla:

«Resûlüllah kalkıp bir hutbe okudu. Hutbesinin bir parçası şu idi:

«Dikkat edilsin! Herhangi bir kişi halkın korkusundan bildiği hakkı söylememezlik yapmasın.» (3) rivâyet etti.

Ebu-Said, bu hadisi rivayet ettikten sonra hem ağladı. Hem de şunları söyledi:

«Yemin ederim Allah'a ki biz bu türden birçok şeyi gördük. Fakat korkudan, söylemedik.»

İsrail'in (bir hadis âliminin adıdır) Atiyye ve Ebu Said'den rivâyet ettiği hadisde:

«Allah'ın Resûlü, cihâdın en üstün ve en efdali, zalim bir sultanın yanında söylenen hak bir kelimedir» (4) buyurdu. Hadisi Ebu Davud, Tirmizi ve İbni Mace rivayet etmişlerdir. Tirmizi «Hadisi Hasen ve garibtir» dedi.

İbni Mace, Ebu-Ümame tarikiyle rivâyet ediyor.

Birinci Cemrenin (5) yanında bir kişi Resûlüllah'ın önüne çıkarak sordu:

«Ey Allah'ın Resûlü! Cihadın hangisi daha üstündür?»

Cenab-ı Peygamber cevab vermedi. İkinci cemreye Peygamber taş

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-620-Dar. End. Beyrut.

(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-620-Dar. End. Beyrut.

(3) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-621-Dar. End. Beyrut.

(4) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-621-Dar. End. Beyrut.

(5) Cemre, esasında hacılar tarafından Mina'da üç belli yerlere atılan taşlardır. Fakat zamanla taşların atıldığı o yerlerin adı olmuştur.

attığı zaman yine adam Peygamberden aynı suali sordu. Peygamber sükût etti. Resûlü Ekrem, Cemre tül Akabe'ye taşlar attıktan sonra ayağını özengiye koyup binmek üzereyken:

«Benden sual soran nerededir?» diye sordu.

Adam:

«Ey Allah'ın Resûlü işte buradayım.» diye cevab verdi.

Cenab-ı Peygamber:

«Cihadın en efdali zalim bir sultanın katında söylenen hak bir kelimedir» buyurdu. (1)

İbni Mace, Ebu Said târikiyla rivâyet ediyor:

Resûlü Ekrem:

«Sakın ha, herhangi biriniz nefsini tahkir etmesin» deyince, Eshab-ı kiram:

«Ey Allah'ın Resûlü! Herhangi birimiz nefsini nasıl tahkir eder?» diye sordular.. Cenab-ı Peygamber:

«Allah'ın emrini görecektir ki, hakkında söz vardır. Sonra o sözü söylemeyecektir. Kıyamet gününde Allah bu sözü ketmedenden soracaktır: Falan konuda konuşmaktan seni meneden neydi?»

Cevab:

«Ey Rab! Halktan korktum!»

Allah (C.C.):

«Benden korkman daha gerekli değil miydi?» diyecektir..

Ali bin Muhammed, Ebu Said el Hudri târikiyla rivâyet etmiştir.

Resûlüllah'tan dinledim:

«Allah kıyamet gününde kulundan sorar. Ta ki «Münkeri gördüğün zaman onu durdurmaya yeltenmekten seni meneden neydi?» diye soruncaya kadar devam eder..

Eğer Cenab-ı Hak bu kuluna hüccetini (konuşma imkânını) verirse, o kul: **«Ey Rabbim! Senin rahmetini ve affını ümid eder, halktan korkuyordum, diyecektir.» (2)**

---

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-621-Dar. End. Beyrut

(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-621-Dar. End. Beyrut

İmam Ahmed, Huzeyfe yoliyle Resûlüllah'tan rivayet ediyor:
«Hiçbir müslümana nefsini zelil etmek uygun düşmez.»

Soruldu:
«Müslüman nefsini nasıl zelil eder ya Resûlellah?»

Buyurdu:
«Gücü yetmeyen belâya (çekemiyeceği yüke), nefsini maruz bırakır.» Bu hadis, takatının dahilinde olmayan birşeyden süküt ederse, ruhsat vardır, demek oluyor.

Tirmizi, İbni Mace, Muhammed bin Beşar'dan, o da Amr bin Asım'dan böyle rivâyet ettiler. Tirmizi «Hasen ve garib hadisdir» dedi. (1)

İbni Mace, Enes bin Malik târikiyle şu hadisi rivayet ediyor:
«Soruldu: **Emri bil maruf ve nehyi anilmünker ne zaman terkedilir?»**

Resûlüllah cevap olarak:
«Sizden önceki ümmetlerde beliren, sizde belirdiği zaman terkedilir.» dedi.
Sorduk:
«Ey Allah'ın Resûlü! Bizden önceki ümmetlerin içinde ne belirmişti ki?»
Cevab:
«İdare, sizin küçüklerinizin eline geçtiği, fahiş hareketler sizin yaşlılarınızdan çıktığı ve ilim, sizin rezillerinizde olduğu zaman emri

(80) «Onların çoklarının kâfirleri dost edinmiş olarak görürsün...» Bu âyetin tefsiri:

Mücahid **«onların»** zamiri münafıklara racidir. Yani münafıklardan birçok kimseyi görürsün ki, kâfirleri dost edinmişlerdir.» dedi.

El-Âlusi, —**MÜNHUM**— zamiri, ehli kitaba veya Beni-İsrail'e racidir, dedikten sonra İbni Hayyan'ın **«El Bahr»** da böyle dediğini de naklediyor.

---

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-621-Dar. End. Beyrut
(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-622-Dar. End. Beyrut

«Onların çoğunu» tabirinden Eşrefoğlu Kaab ve arkadaşları gibi Mekke müşriklerini, (putperestlerini) dost edinenler kastedilmektedir. Rivayete göre; Yahudilerden bir cemaat Medine'den Mekke'ye gittiler. Mekke'lilerle ittifak etmek istiyorlardı. Birleşip Resûlüllah'a ve müminlere savaş açmak niyetinde idiler. Fakat bu hususta muvaffak olamadılar.

Muhammed el-Bakır'dan rivayet ediliyor: «Dost edinilen kâfirlerden maksad, diktatör idarecilerdir. Yani İsrailoğullarından çok kimselerin (yani âlimlerinin), diktatör idarecilerce taraftar olduklarını, onlardan dost edindiklerini, o diktatörlerin istekleri yönünden Tevrat'ı yorumladıklarını görürsün. Bunu, diktatörler ve idarecilerin dünyalıklarından birşeyler elde etmek için yapıyorlar.»

Fakat bu tefsir, âyetten gayet uzaktır. Umulur ki, bu tefsiri Muhammed-Bakır'a nisbet etmek sıhhatli değildir. Şiâ muteassıplarından birisi bunu uydurmuş olabilir. İbni Abbas ve Hasan Basri de Mücahid gibi, **«Hum»** zamirini münafıklara raci etmişler. Fakat Yahudi münafıkları kastedilmektedir, diyorlar.

Bu takdirde **«kâfirlerden»** maksad, **«müşrikler»** oluyor.

(80) «Yemin olsun ki nefislerinin onlar için seçtiği bu davranış pek fena ve çirkindir.» Bu âyetin açıklaması:

Yani dünyadaki bu davranışları, pek fenâ ve çirkindir. Çünkü onun âhiretteki kötü karşılığı ile karşılaşacaklardır. Yani ehli kitabın veya ehli kitab münafıklarının müşriklerden veya ehli kitabın idarecilerinden dost edinmeleri kötü bir şeydir. Allah'ın onlar üzerine gazabını çekmiştir. Bu gazab ta kıyamete kadar devam edecektir. Bunun için Cenab-ı Hak âyetin devamında:

«Çünkü Allah onlara kızdı ve onlar azabta kalıcıdırlar» buyurmuştur.

İbni Ebi-Hâtim, el-Ameş'ten rivâyet ediyor.

«Ey müminler cemaatı! Sakın zinâ'dan kaçınınız. Şüphesiz ki, orada altı kötü haslet vardır. Üçü dünyada, üçü de âhirette insan oğluna tatbik edilir. Dünyada tatbik edilenlere gelince, 1) İnsanın yüzünden güzellik silinir. 2) İnsan fakir olur. 3) Yaşı kısalır. Ahirette olanlara

gelince, 1) Zina Allah'ın gazabını gerektirir. 2) Kötü hesaplaşma neticesini verir. Ve 3) Cehennemde ebedî kalmayı getirir.» Bunları söyledikten sonra Resûlü Ekrem:

«Yemin olunsun ki, nefislerinin onlar için seçtiği bu davranış pek fena ve çirkindir. Çünkü Allah onlara kızdı ve onlar azabda kalıcıdırlar» âyetini okudu. (1) İbni Ebi-Hâtim böyle söylemiştir.

(81) «Eğer onlar, Allah'a, Peygambere ve Peygambere nazil olana iman etmiş olsaydılar kâfirleri dostlar edinmezlerdi.»

Bu âyetin izahı: Peygamberden maksad, o ehli kitaba gönderilen Peygamberdir. Eğer zamir «münafıklar»a raci ise, Peygamberden maksad, bizim Peygamberimizdir. Yani Allah'a ve Allah'tan gelen Peygambere ve o Peygambere Allah katından nazil olan hükümlere îman eden bir kimse, kâfirleri dost edinemez. Eğer kâfirlerin inandığı gibi inanır, onun yaptıklarına razı olarak onu dost edinirse, kendisi de kâfir olur. Eğer o ehli kitab veya müslümanlar arasında bulunan münafıklar gerçek mânâda Allah'a ve onun Peygamberine, (yani Hz. Musa ve Hz. Muhammed'e), Allah katından gönderilen Tevrat ve Kur'an'a îman etmiş, ve imanları da sıhhatli ve doğru bir îman olsaydı, müşrikleri veya açıkça haramı işleyen Yahudileri dost edinemezlerdi. Çünkü onların dosdoğru imanı, onları bundan alıkoyardı. Fakat onlardan çok kimseyi dinden çıkmış, nifakta temerrüd ve ifrat etmiş (ısrar edip aşırı gitmiş) şekilde görürsün.

(82) «Yemin ederim ki müminlere en şedid düşmanlık besleyenleri Yahudi ve putperestleri bulursun.»

Bu âyetin tefsiri:

Evet, ehli imana en şiddetli kin ve buğzu besleyen Yahudilerdir. Bir de putlara tapanlardır. Müminlerden buğz ve hased ettiklerinden dolayı Yahudiler ehli kitab olmalarına rağmen puta tapanlar gibi, müminlerden buğzederlerdi. Ve de etmekteler. Tarih boyunca İslâmiyeti söndürmek, müminleri gerisin geriye küfre - fıska ve fucura çevirmek için Yahudi denilen millet elinden geldiğini arkasına koymamış ve esirgememiştir. Dünya putperestleri bu hususta onlara katılmakta ve

(1) Bkz. Ed-Durul-Mensur Cild: 2-302 Kahire tarihsiz

aynı fikri gütmektedirler. İSLAM'ın bütün çektikleri Siyonistlerdendir. Ve de cehalettendir.

(82) **«Yemin olsun, îman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak «Biz hıristiyanız» diyenleri bulursun. Çünkü bunlardan papazlar ve abidler vardır. Bir de böbürlenmezler.»**

KUREYŞ ELÇİLERİ NE ZAMAN HABEŞİSTAN'A GİTTİLER

Bu âyeti celîle, Habeşistan imparatoru Necaşi ile arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Birinci hicrette müslümanlar Mekke'den Habeşistan'a (Etopya'ya) vardılar. Putperestlerden korktukları ve fitnelerinden kaçtıkları için yurtlarını terkedip Habeşistan'a gittiler. Orada kabarık bir sayıya vardılar. Sonra Resûlü Ekrem (S.A.V.) Medine'ye hicret etti. Onlar Medine ile Habeşistan arasında müşrikler bulunduğu için Cenab-ı Peygambere varma güç ve kudretine sahib değildiler. Bedir savaşı olduğu zaman, orada Kureyş'in senadidlerinden (yani ileri gelenlerinden) birçok kimselerin öldürüldüğü bir dönemde Kureyş kâfirleri **«Sizin intikam ve öc alacağınız kimseler Habeşistan arazisindedirler. Öyleyse Necaşi'ye hediyeler ve akıllılarımızdan da iki kişiyi elçi olarak gönderelim. Umulur ki, Necaşi orada bulunan muhacirleri bize geri verir. Biz de Mekke'ye getirip Bedir'de öldürülenlerin yerine onları öldürürüz»** dediler. Bunun üzerine Kureyş kâfirleri daha îman etmemiş Âmr bin Âs ile Abdullah bin Ebi-Rebia'yı çeşitli hediyelerle beraber Necaşi'ye elçi olarak gönderdiler. Bu durumu, Resûlüllah işitti. Cenab-ı Peygamber de Âmr bin Ümeyye ed-Demri'yi elçi olarak Necaşi'ye bir risale ile beraber gönderdi. Âmr, Necaşi'ye vardı. Ona Allah Resûlü'nün kitabını okudu. Sonra Necaşî Ebu Talib'in oğlu Cafer ile muhacirleri huzuruna çağırdı. Rahibler ve keşişleri de huzuruna çağırdı. Hepsini bir araya getirdi. Sonra Cafer'e Kur'an okumayı emretti. Cafer, Meryem sûresini okudu. Onlar gözlerinden yaşlar akarak kalkıp meclisten çıktılar. İşte bu âyeti celîle onların hakkında nazil olmuştur. Hadisi Ebu Davud rivayet etti.

El Beyhaki ve İbni İshak'tan rivayet ediyorlar:

Resûlü Ekrem Mekke'de veya Mekke'nin yakınında iken Hıristiyanlardan (20) yirmi kişi Resûlüllah'a geldi. Bu da Resûlüllah'ın ha-

beri Habeşistan'da yayıldığı bir dönemdeydi. Cenab-ı Peygamberi mescidde (veya mecliste) buldular. Peygamberle konuştular. Peygambere sordular.

Kureyş kâfirlerinden Kâbe'nin etrafındaki toplantı yerlerinde oturan bazı kimseler de vardı. Onlar Cenab-ı Peygambere tevcih ettikleri soruların cevabını aldıktan sonra Resûlü Ekrem onları Allah'a ve îmana davet etti. Onların üzerinde Kur'an okudu. Onlar Kur'an'ı dinledikten sonra gözleri yaşlarla doldu. Sonra Cenab-ı Peygambere «Evet» dediler ve Peygambere îman edip, Peygamberi tasdik ettiler. Kitablarında Peygamber hakkında beyan edilen vasıfları Hz. Muhammed'de gördüler. Peygamberin katından kalkıp ayrıldıkları zaman, Ebu Cehil, beraberinde Kureyş'ten birkaç kişi olduğu halde, önlerine çıktı. Ve onlara hitaben şöyle dediler:

«Allah tarafından mahrum edilmiş bir kervansınız. Sizin dininizin ehlinden arkanızda kalanlar, sizi onlara araştırma yapıp bu kişinin haberini götürmek için gönderdiler. Sizin onun katında oturmanız ancak dininizden ayrılıp onu tasdik etmek, bütün dediklerini kabul etmek suretiyle oldu. Sizden daha ahmak bir kervan görmedik.»

Bu kervan ahalisi ise bu cahil ve mağrur kâfirlere şu cevabı verdiler:

«Sizin üzerinize selâm olsun. Sizin gösterdiğiniz cehaletinize cehalet ve cahillikle karşılık vermeyiz. Bizim amellerimiz bizimdir, sizin amelleriniz sizin olsun. Biz nefsimiz için hiçbir hayrı, hiç bir fırsatı kaçırmayız.»

Deniliyor ki, bunlar «Necran» hıristiyanlarından idiler. Ve yine deniliyor ki:

Şu âyetler onların hakkında nazil olmuştur:

«O kimseler ki ondan önce onlara kitab vermişiz, onlar ona îman ediyorlar. Biz cahilleri aramıyor, taleb etmiyoruz..» (Kasas: 52-55) kadar âyetler geldi.

Denildi ki, Ebu-Talib'in oğlu Cafer (Tayyar), beraberinde sırtında yünden yapılmış elbiseler olan (70) yetmiş kişi ile Resûlüllah'a geldi. O yetmiş kişinin içinde altmış ikisi Habeşli idi. Sekizi de Şam aha-

lisindendi. Şamlıların adları: Buhayra Rahib, İdris, Eşref, Ebreme, Sumame, Kusam, Durayıt ve Eymen'di. Resûlü Ekrem onlar için Yasin sûresini sonuna kadar okudu. Kur'an'ı dinlediklerinde ağladılar ve îman ederek:

«Bu Kur'an amma da Hz. İsa'ya inen vahye benziyor.» dediler. Bunun üzerine onların hakkında: **«Yemin olsun, muhabbet yönünden müminlere en yakın olarak «Biz hıristiyanlarız» diyenleri göreceksin»** âyeti nazil oldu. Bu âyet, Necaşi'den gelen heyeti kastediyor ve bunlar kilise sahibiydiler.

Said bin Cübeyr; Allah, onların hakkında:

«O kimseler ki, Peygamberden önce onlara kitab vermişizdir. Onlar Peygambere îman ediyorlar.» (El-Kasas: 52) âyetinden, **«işte onlar varya, ecirlerini iki defa alırlar»** cümlesine kadar olan bölümü nazil etti.» dedi..

Mukatil ve Kelbi:

«Bu gelenlerin kırk kişisi, Beni-Hars bin Kâab kabilesinden ve Necran ahalisi idi. (32) otuz iki kişisi Habeşistan'lıydı. (68) kişi de Şam'lı idi, dediler.»

Katade; «Bu âyeti celîle ehli kitabtan bazı kişiler hakkında nazil olmuştur. Bunlar Hz. İsa'nın getirdiği hak şeriat üzerinde yürüyorlardı. Hz. Muhammed Peygamber olarak geldikten sonra ona îman ettiler ve Allah onları övdü, diyor.» (1)

Bu âyetin tefsirinde İbni Kesir şunları söylüyor.

Ali bin Ebi-Talha, İbni Abbas'tan; «Bu âyet Necaşi ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Zira, Caferi Tayyar, Habeşistan'da onlara Kur'an okuduğu zaman onlar sakalları ıslanıncaya kadar ağladılar.» diye rivayet etti.

Fakat Ali bin Ebi Talha'nın bu görüşünde nazar vardır. Çünkü bu âyet Medine döneminde nazil olmuştur. Cafer'in Necaşi ile beraber olan hadisesi ise Medine'ye hicretten öncedir.

Said bin Cübeyr ve Süddi:

Bu âyet, Necaşi'nin Resûlüllah'a gönderdiği bir heyet hakkında

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-255-257-Darul-Kâtip Beyrut 1387-1968

nazil olmuştur. Bunlar, Resûlüllah'ın konuşmasını dinlemek, ve sıfatlarını görmek için gelmişlerdi. Onu gördükleri zaman, Hz. Peygamber onlara Kur'an okudu. Hepsi Müslüman oldular, ağladı ve sızladılar. Sonra Necaşi'ye dönüp ona gördüklerini haber verdiler» diyorlar.

Es-Süddi:

«Necaşi, Hz. Peygamberi görmek üzere, yurdundan yola çıktı. Fakat yolda vefat etti.» görüşünü de ileri sürüyor.

Fakat bu rivayeti, sadece Es-Süddi nakletmiştir. Çünkü Necaşi vefat ettiği zaman, Habeşistan imparatoruydu ve Cenab-ı Peygamber onun vefat ettiği gün onun gaib cenaze namazını kıldı ve arkadaşlarına Necaşi'nin Habeşistan'da vefat ettiğini haber verdi.

Necaşi tarafından Peygambere gönderilen heyetin kaç kişiden ibaret olduğu hususunda ihtilâf vardır. Bazıları: (12) oniki kişiydiler. Yedisi âlim, beşi abid idi, diyor. Bazısı; yedisi abid, beşi âlimdi, der. Bazıları; elli kişi, bazıları; altmış küsur kişi, bazıları; yetmiş kişiydi diyorlar. Fakat Allah daha iyi bilir.

Ata bin Ebi-Ribah, «Resûlüllah'a gelen bu heyet, Habeşistan ahalisinden bir kavimdi. Habeşistan'a giden müslüman muhacirlerin yüzü suyu hürmetine îman etmişlerdi, der.»

Katade, «gelen bu kavim, Hz. İsa'nın dini üzerindeydiler. Müslümanları görüp, Kur'an'ı dinlediklerinde hemen, müslüman oldular. Kem-küm etmeden dini kabul ettiler» diyor.

İbni Cerir, **«Bu sıfatlara sahib olan bir kavim hakkında bu âyet nazil olmuştur, ister o kavim Habeşlilerden olsun, ister başka milletlerden olsun, diyor.»**

Ayette bahsi geçen **«Kıssin»** kelimesi Hristiyanların hatib ve âlimleri demektir. Mufredi (Tekili) «kıssis» veya «kıss» gelir. Bazan cem'i «kıssıs» gelir. — RUHBAN — ise, — RAHİB — kelimesinin cemidir. Rahib, abid demektir. RAHBET (korku) kökünden gelmiştir, Allah'tan korkan insan demektir. Cenab-ı Hak, onları ilim, ibadet ve tevazu ile vasıflandırıyor. Sonra da **«insaflı ve hakka başeğerdirler»** diye vasıflandırıyor.

Kur'an'ı Kerim'de gelen —**Kıssıs**— kelimesi, muhtemeldir ki Rum-

ca olsun. Sonra araplar onu kullanıp arap kelâmına karıştırmış olsunlar. Zira Kur'an'da arapçadan başka bir dil yoktur kanaatı daha galibtir.

El Hazin, «kıssıs» hıristiyanların başkan, idareci ve kumandanlarına denilir, diyor.»

El-Kutrep «El-Kıssa vel-kıssis, Rum lugatini bilen demektir. Nitekim arapçada da âlim mânâsında kullanılmıştır. Bu, iki lügatin arasında bulunan bir tevafıktır...»

HIRİSTİYANLARIN ÖĞÜLMESİ NEYE KARŞILIKTIR?

Eğer desen ki, Allah nasıl onları burada medhediyor? Oysa başka bir âyeti celîlede onların kendiliklerinden uydurdukları bir ruhbaniyettir şeklinde onları yerip zemmetmektedir?

Cevab olarak deriz ki: Cenab-ı Hak onları mutlak değil, belki Yahudilerin yerilmesi karşılığında medh etmiştir. Yahudilerin müminler hususunda şiddetli adavet sahibi olduklarını, bunların Yahudilere nisbeten daha yumuşak olduğunu söylemiştir. Bundan mutlak mânâda onları medhetmek durumu çıkmaz.

Bazı tefsirciler de **«Cenab-ı Hak ancak onlardan Hz. Muhammed'e îman edenleri methetmiştir.»** Onların Hz. Muhammed, Peygamber olarak gelinceye kadar Hz. İsâ'nın dinine bağlı kaldıklarını, Hz. Muhammed (A.S.) geldikten sonra ona îman ettiklerini ve ona tâbi olduklarını beyan etmiştir» der.

Eğer hıristiyanların küfrü Yahudilerin küfründen daha şiddetli. daha galiz ve daha çirkindir. Çünkü Hıristiyanlar, Allah ile ilgili konularda müslümanlarla münazaa halindedirler. Onların iddialarına göre, Allah'ın oğlu vardır. Yahudiler ise, ancak Peygamberlik hususunda müslümanlarla münakaşa ederler. Bazı Peygamberleri inkâr etmekle beraber bazı Peygamberleri de kabul ederler. Yahudilerin hareketindense Hıristiyanların hareketi ve inançları daha çirkindir. O halde Allah, burada niçin Yahudileri zemmetti, Hristiyanları övdü?

Cevab olarak deriz ki: Bu övgü, zemmin karşılığında bir övgüdür.

Mutlak mânâda bir övgü değildir. Nitekim Yahudilerin düşmanlığının şiddeti ile Hristiyanlarınkinin arasındaki fark daha önce zikredildi. Bunun için Allah Yahudileri zemmetti (kınadı), hristiyanlar içerisinden îman edenleri de methetti.

BİRİNCİ HİCRET

«El-Hazin» devamla; birinci hicretin kıssası ve bu âyetin sebebi nûzulu diye bir başlık açarak şöyle diyor:

İbni Abbas ve diğer tefsir âlimleri bu âyette şunları söylediler:

Kureyşi'ler aralarında, mü'minleri dinlerinden caydırmak için, işkence ve zulüm etme kararını aldılar. Her kabile iman eden insanlarını ezmeğe ve azab etmeye kalkıştı. Bu esnada, birçok kimseler dininden döndü. Bazı kimseleri de Allah korudu. Hz. Peygambere, amcası Ebu Talib koruyucu ve hâmi çıktı. Resûlü Ekrem, eshabının başına gelenleri gördü. Onları müşriklerden koruyacak bir maddi gücü de yoktu. Cihad da emredilmemişti. Bunun üzerine ashabına Habeşistan'a gitmeyi emrederek **«Orada salih bir imparator vardır. Ne kimseye zulmeder, ne de kimse onun yanında zulme uğrar, ona doğru gidiniz. Ta ki Cenab-ı Hak müslümanlar için bir genişlik getirinceye kadar orada kalınız»** dedi. Bunun üzerine Habeşistan'a dördü kadın olmak üzere onbir kişilik ilk kafile gizlice hicret etti. Onlar: Osman bin Affan, hanımı ve Resûlüllah'ın kızı Rukiye, Zubeyr bin Avvam, Abdullah bin Mesud, Abdurrahman bin Avf, Ebu Huzeyfe bin Akabe, karısı Sehle binti Süheyl bin Âmr, Musa'b bin Umeyr, Ebu Seleme bin Abdulesed, karısı Ümmü Seleme binti Umeyye, Osman bin Mezu'n, Âmr bin Rebia' ve karısı Leylâ binti ebi Hayseme, Hatib bin Âmr ve Süheyl bin Beyza idiler. Denize, (yani Cidde sahillerine) gittiler. Yarım dinarla bir gemiyi kiraladılar, Habeşistan arazisine, Peygamberliğin beşinci senesinin Receb ayında geçtiler. İşte bu, birinci hicrettir. Sonra onların arkasından Ebu Talib'in oğlu Cafer Habeşistan'a gitti. Ve müslümanlar böylece Habeşistan'a akın ettiler. Böylece kadın ve çocuklar hariç Habeşistan'a hicret eden müslümanların sayısı 82 kişi oldu. Kureyşi'ler, bunu bildiklerinden Âmr İbni As ile bir cemaatı büyük hediyelerle Necaşi ve kumandanlarına gönderdi-

ler. Ta ki, hicret edenleri geri getirsinler. Âmr, Necaşi'nin huzuruna girdi:

«Ey imparator! Bizim içimizden bir kişi çıkmış, Kureyş'in aklını hiçe sayıyor. Onların görüşleriyle oynuyor. Peygamber olduğunu iddia ediyor. Ve kavmimizden bir cemaati sana göndermiştir. Kavmini senin aleyhinde kışkırtmak isterler. Bunun için sana gelmeyi ve bunların haberlerini iletmeyi kararlaştırdık ve kavimlerinin onları geri göndermenizi istirham ettiklerini de size haber vermeyi uygun bulduk» dedi.

Necaşi:

«Onlardan da soralım bakalım» dedikten sonra, «Onlar da gelsinler» diye emretti. Muhacirler, Necaşi'nin kapısına geldiklerinde Necaşi'nin hizmetkârları içeri girib: **«Allah'ın dostları gelmiş, izin isterler»** dediler. Necaşi:

«Onlara izin veriniz, gelsinler. Allah'ın dostlarına merhaba» dedi.

Onlar Necaşi'nin huzuruna girdikleri zaman, selâm verdiler. Müşriklerden giden elçiler:

«Ey İmparator! İşte sana âdet olarak eğilmek suretiyle verilen selâmı vermedikleri, bizi doğruları» dediler...

Bunun üzerine Necaşi müslümanlardan sordu:

«Niçin benim mutad olan selâmımla bana selâm vermediniz?»

Müslümanlar:

«Biz cennet ehlinin ve meleklerin selâmlarıyla sana selâm verdik.»

Necaşi:

«Sizin arkadaşınız (yani peygamberiniz)in, Hz. İsâ ve annesi hakkında fikri nedir?» diye sordu. Cafer bin Ebi Talib muhacirlerin temsilcisi ve sözcüsü olarak:

«Arkadaşımız diyor ki, İsâ Allah'ın kulu ve Peygamberidir. Ve Allah'ın kelimesidir ve Allah'tan bir ruhtur. Allah onu bakire Meryem'in rahmine atmıştır. Meryem hakkında diyor ki, o bakire ve tahire idi. Zina etmemiştir.» cevabını verdi...

Ravi diyor ki:

Bu sözleri dinliyen Necaşi yerden bir çöp aldı. Ve dedi:

«Allah'a yemin ederim ki, arkadaşınız, Hz. İsa'nın dediğine bu çöp kadar dahi muhalefet etmemiştir.» Yani Hz. İsâ'da öyle söyledi.

Necaşi'nin bu sözü, müşriklerin hoşuna gitmedi. Yüzleri kıpkırmızı kesildi. Necaşi Müslümanlardan sordu:

«Arkadaşınıza, Allah tarafından inen Kur'an'dan birşey ezbere biliyor musunuz?» Ashap:

«Evet, biliyoruz» dediler. Necaşi:

«Öyleyse okuyunuz!» dedi.

Bunun üzerine Cafer, Meryem sûresini okudu. Necaşi'nin meclisinde Hıristiyan âlimleri ve abidler de ve diğer Hıristiyanlar vardı. Cafer'in okuduklarını anladılar. Gözyaşları akmaya başladı. Anladıkları hakka karşı, kendilerini zabtedemediler. İşte bunun için Cenab-ı Hak onların hakkında:

«Çünkü onlarda âlimler ve rahipler vardır. Çünkü onlar böbürlenmezler» âyetini indirdi.

Necaşi, Cafer ve arkadaşlarına:

«Evlerinize gidiniz, (keyfinize bakınız), siz benim memleketimde eminsiniz. Kimse size dokunamaz» dedi.

Böylece Âmr b. Âs ve arkadaşları (yani müşrik heyeti) mahrum olarak Habeşistan'dan Mekke'ye geri döndüler. Muhacir Müslümanlar ise, Necaşi'nin yanında en güzel bir şekilde ve en güzel bir komşuluk saadetiyle Resûlüllah Medine'ye hicret edinceye kadar durdular. Resûlüllah'ın Hicretinin 6. senesinde durumu Medine'de yükseldiği ve düşmanlarını kahrettiğinde Âmr bin Ümeyye ed-Demri'nin eliyle Necaşi'ye bir mektub gönderdi. Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü-Habibe'ye talibdi. (Yani onu benimle evlendir diye mektub göndermişti.) Ümmü Habibe, kocasiyle beraber Habeşistan'a hicret etmişti. Kocası orada ölmüş ve dul kalmıştı. Resûlün mektubunu alan Necaşi, Ebrehe isimli bir cariyesini, Ümmü Habibe'ye gönderdi ve Resûlüllah'dan gelen haberi ona duyurdu:

Ebrehe: **«Resûlüllah sana taliptir»** dedi.

Ümmü Habibe, bununla sevindi. Beraberinde olan bir gerdanlığını o cariyeye verdi. Kendisini Resûlüllah ile evlendirmek için Halid bin Sa-

id'e vekâlet verdi. O da onu (400) dörtyüz dinar mehir karşılığında Resûlüllah ile evlendirdi. Resûlüllah'ın sağdıcı Necaşi idi. Necaşi (400) dinarlık mihrin tamamını «Ebrehe» adlı cariyesiyle Ümmü Habibe'ye gönderdi. Cariye dinarları getirince, Ümmü Habibe ona (50) elli dinar hediye etti. Cariye almadı:

«İmparator bana senden hiçbir şey almamamı emretmiştir» dedikten sonra devam etti:

«Ben imparatorun kokularını ve elbiselerini korumakla görevli bir cariyesiyim. Ben de Hz. Muhammed'e îman edip onu tasdik etmişim. Benim senden isteğim Hz. Muhammed'e benden selâm söylemendir.»

Ümmü Habibe (Remle):
«Evet, söylerim!» dedi.

Cariye:
«İmparator, hanımlarına emretmiştir ki, sana yanlarındaki güzel kokulu Misk ve Amber'den göndersinler» deyip onları Ümmü Habibe'ye verdi.

Resûlü Ekrem, o kokuları Ümmü Habibe'nin yanında gördü, kullanmasını yasakladı. Ümmü Habibe:

Habeşistan'dan Medine'ye doğru yola çıktığımızda, Resûlü Ekrem, Hayber'i muhasara etmek üzereydi. Benimle beraber Habeşistan'dan gelenlerden bazıları Hayber'e gitti. Ben Medine'de kaldım. Resûlüllah Medine'ye dönünce benimle gerdeğe girdi. Resûlü Ekrem benden Necaşi'nin haberlerini soruyordu. Ona Necaşi'nin cariyesi Ebrehe'den selâm getirdim deyince, Cenab-ı Peygamber onun selâmına cevab verdi ve Cenab-ı Hak o zaman:

«Umulur ki, Allah sizinle düşmanlık yapanlar arasında bir meveddet kılsın» (El Mümtehine: 7) âyetini gönderdi. Burada, Ebu Süfyan kastediliyor. Bu **«meveddet»** (sevgi) de Resûlüllah'ın onun kızı Ümmü-Habibe ile evlenmekten ileri gelecekti. Ebu-Süfyan'ın kulağına «Resûlüllah'ın Ümmü-Habibe ile evlendiği haberi gittiğinde:

«O fahldır, (yani koçtur.) Onun burnu kesilmez» sözleriyle Resûlüllah'ı övdü.

Cafer ve arkadaşları Resûlüllah'a katılmak üzere Habeşistan'dan

ayrıldıktan sonra Necaşi oğlu Ezha'yı altmış kişiyle beraber Peygambere gönderdi ve Resûlüllah'a şöyle yazdı:

«Ben şehadet ederim ki, sen Allah'ın Peygamberisin. Doğrusun ve Allah tarafından da doğrulanmışsın. Sana biat etmişliğimle senin amcanın oğlu Cafer'e biat ettim. Âlemlerin Rabbi olan Allah için müslüman oldum. Oğlum Ebha'yı — veya Ezha'yı — sana gönderiyorum. Eğer istersen kendim de gelirim. Selâm senin üzerine olsun, ey Allah'ın Resûlü.»

Oğlu beraberindekilerle birlikte bir gemiye bindiler, Cafer'in arkasında Medine'ye doğru yola çıktılar. Fakat denizin ortasında boğuldular. Cafer ile arkadaşları Resûlüllah'a vardıklarında Peygamber, Hayberde idi. Cafer'le beraber (70) yetmiş kişi de geldi. Sırtlarında yünden yapılmış elbiseler vardı. (62) altmış ikisi Habeşli idi. Sekizi Şam'lı idi. Cenab-ı Peygamber onlara sûre-i YASİN'i sonuna kadar okudu. Onlar Kur'an'ı dinlediklerinde ağladılar ve îman ettiler:

«Bu, amma da Hz. İsa'ya inene benziyor» dediler. İşte bu âyeti Allah onlar hakkında nazil etti.» (1) Burada altıncı cüz bitti.

(1) Bkz. El-Hazm Cild: 2-330-332-Âmire 1317-İstanbul

وَإِذَا سَمِعُوا مَآ أُنزِلَ إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ
مِمَّا عَرَفُوا۟ مِنَ ٱلْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ
﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ ٱلْحَقِّ ۖ وَنَطْمَعُ
أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَٰبَهُمُ
ٱللَّهُ بِمَا قَالُوا۟ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ
وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تُحَرِّمُوا۟ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ إِنَّ
ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ
ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾
لَا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغْوِ فِىٓ أَيْمَٰنِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا
عَقَّدتُّمُ ٱلْأَيْمَٰنَ ۖ فَكَفَّٰرَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ مِنْ أَوْسَطِ
مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّٰرَةُ أَيْمَٰنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَٱحْفَظُوٓا۟
أَيْمَٰنَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

«(83) Peygambere indirileni (Kur'an'ı) işittikleri zaman, hakkı tanıdıklarından dolayı, gözlerinin dolup taştığını görürsün:

— Ey Rabbimiz! İman ettik. Bizi şahitlerle beraber yaz!»

«(84) Bize ne oluyor da, Allah'a ve bize gelen hakka îman edip Rabbimizin bizi salihlerle beraber cennete göndermesini ümid etmeyelim, derler?»

«(85) Böylece Allah onlara bu sözlerinden dolayı ebedî kalacakları ve altlarından nehirler akan cennetler verdi. Bu, iyilik yapanların mükâfatıdır.

«(86) Kâfir olanlar ve âyetlerimizi yalanlayanlar var ya! Onlar cehennemlilerdir.»

«(87) Ey îman edenler! Sakın, Allah'ın sizin için helâl kıldığının temiz şeylerini haram kılmayın. Ve hududu aşmayın. Şüphesiz ki, Allah haddi aşanları sevmez.»

«(88) Allah'ın size rızık olarak verdiğinden temiz (hoş) bir helâl olarak yeyin. Kendisine îman ettiğiniz o Allah'ın kahrından korkunuz.»

«(89) Allah, sizi kasıtsız olarak ağzınızdan çıkan yeminlerinizden ötürü cezalandırmaz. Fakat sizin kasten ettiğiniz yeminin bozmasından ötürü muaheze eder. Bu kasten ettiğiniz yeminin keffareti; aile efradınıza yedirmekte olduğunuz yiyeceklerin ortancalarından on fakire yedirmek veya onları (on fakiri) giydirmektir. Veya bir köleyi azad etmektir. Bunları bulamayan, (yapmaya kudreti yetmeyen) in keffareti, üç gün oruçtur. İşte (yemin edip bozduğunuz takdirde) yeminlerinin keffareti budur. Yeminlerinizi (uluorta etmemek suretiyle) koruyunuz. Allah size âyetlerini böylece açıklar. Ta ki, şükredesiniz.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Değerli okuyucu! «El-Maide» sûresinin (83) seksen üç numaralı âyeti, Kur'an-ı Kerim'in yedinci cüz'ünün birinci âyetidir. Bu âyeti celîlede, Cenab-ı Hak, o zaman Peygamberin huzuruna elçi olarak gelen Hristiyanların kalblerinin inceliğini ve Allah'tan ne denli korktuklarını ve hakkı ne suretle kabul ettiklerini ve haktan hiçbir zaman kaçmadıklarını vurgulamaktadır. Nitekim Necaşi'den rivayet ediliyor ki, Ebu Talib'in oğlu Cafer'e:

«Acaba sizin kitabınızda Meryem'den bahseden bir âyet var mıdır?» diye sordu.

Cafer:

«Bizim kitabımızda Meryem'e nisbet edilen (Yani ismi Meryem olan) **bir sûre mevcuttur»** dedi. Ve Meryem sûresini **«İşte o, Meryem'in oğlu İsa'dır»** âyetine kadar okudu. Tâhâ sûresini de, **«Acaba sana Musa'nın hadisi geldi mi?»** âyetine kadar okudu. Bunun üzerine Necaşi ve huzurunda bulunanlar ağladılar. Necaşi'nin Peygambere gelen (70) yetmiş kişilik kavmi de böyleydi. Peygamber onlara Yasin sûresini okuduğu zaman, ağladılar. Onların ağlamaları haktan bir parçayı tanımalarından ileri geliyordu. Acaba hakkın tamamını tanımış olmasaydılar nasıl olurdu? Onlar:

(83) «Ey Rabbimiz! Biz iman ettik.» Bu âyetin tefsiri: Yani biz bu Kur'an'a veya Hz. Muhammed'e inandık. Bizi, bu Kur'an'ın hak olduğuna veya Hz. Muhammed'in Peygamberliğine şahidlik edenlerle beraber yaz!» Veya kıyamet gününde diğer ümmetlerin aleyhinde şahid olacak ümmeti Muhammed'den bizi yaz, dediler.

(84) «Bize ne oluyor da Allah'a ve bize gelen hakka îman edip Rabbimizin bizi salihlerle beraber cennete göndermesini ümid etmeyelim dediler.»

Bu âyeti celîledeki istifham, imanı gerektiren delil ve hüccetin bulunmasına rağmen iman etmemenin ne kadar çirkin ve ne kadar insanlık dışı bir olay olduğunu belirten inkârî bir istifhamdır. Ve böyle, bir hüccetin bulunduğu anda iman etmemenin pek uzak bir ihtimal

olduğunu belirten bir istifham. Onlar **«Bizi Allah'ı birlemekten menedecek ne vardır?»** demek istiyorlardı. Çünkü onlar daha önce «TESLİS» (üçleme) akidesine kâil idiler. Veya onlar **«Allah'a iman etmemekte bize ne oluyor»** demekle, Allah'ın Peygamberine (Hz. Muhammed'e) ve kitabına iman etmekten bizi alakoyabilecek ne vardır?» demek istiyorlar. Çünkü Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e iman etmek gerçekte Allah'a iman etmek demektir. Çünkü onları gönderen Allah'tır. Onları tasdik eden Allah'ı tasdik etmiş oluyor.

Bu âyeti celîle, Habeşistan imparatoru Necaşi ile onun arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Cenab-ı Peygamber, Necaşi'ye mektub gönderdi. Mektubu okuduktan sonra Habeşistan'da muhacir olarak bulunan Cafer bin Ebi Talib ve diğer muhacirleri huzuruna çağırdı. Rahibler ve keşişleri de çağırdı. Cafer'e «Bize Kur'an oku» emrini verdi. Cafer, Meryem sûresini okuduğunda Necaşi dahil huzurunda bulunanların hepsi ağladı ve Kur'an'a iman ettiler.

Bazı tefsir âlimleri, **«Bu âyet Necaşi'nin kavminden Resûlüllah'a elçi olarak gelen yetmiş (veya otuz) kişi hakkında nazil olmuştur. Cenab-ı Peygamber onlara Yasin sûresini okuduğunda, onlar ağladılar ve îman ettiler»** derler.

Ayette **«salih kavim»** diye bahsedilen kavimden maksat, bu ümmeti Muhammed'dir. Zira Cenab-ı Hak, ümmeti Muhammed'i kasdederek başka bir âyette:

«Biz Zebur'da zikirden sonra yazdık ki, yeryüzü salih kullarımız tarafından miras olarak elde edilecektir.» (el-Enbiyâ: 105).

MUBAH OLANLARI HARAM ETMENİN HÜKMÜ

(87) «Ey îman edenler! Sakın, Allah'ın sizin için helâl kıldığının, temiz şeylerini haram kılmayın ve hududu aşmayın. .»

Bu âyetin tefsiri: İbni Abbas'ın rivayetine göre; bu âyeti celîle, Resûlüllah'a gelip, **«Ey Allah'ın Resûlü! Ben et yediğim zaman nefsim kabarır. Şehvetim serkeşlik yapmaya yeltenir. Bunun için nefsime eti haram ettim»** diye soran bir kişi hakkında nazil oldu.

Tefsir âlimlerinden diğer bir gurubun görüşüne göre; âyetin se-

bebi nüzülü, Resûlüllah'ın eshabından bir cemâattır. Onların aralarında Ebu-Bekr Sıddık, Hz. Ali, İbni Mesud, Abdullah bin Ömer, Ebu Zer el-Gifari, Salim Mevlâ Ebi Huzeyfe, Miktad bin Esved Selmani Farisi ve Ma'kil bin Mukarrin vardı. Bu zatlar Mez'un oğlu Hz. Osman'ın evinde bir araya geldiler. Bütün günleri oruçlu, bütün geceleri ibadetli geçirip yataklarda yatmamaya, et yememeye, yağ yememeye, kadınlara yaklaşmamaya, koku sürmemeye, yumuşak elbiseler giymemeye, dünyayı terketmeye yeryüzünde gezip ibadet etmeye inzivaya çekilmeye ve tenasül uzuvlarını işlemez hale getirmeye dair sözleştiler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, bu âyeti celîleyi indirdi. Bu mânâda birçok hadis de varid olmuştur:

1) «Müslim, Enes'ten rivâyet etti:

Eshab-ı Kiramdan bir gurub, Resûlü Ekremin hanımlarından Peygamberinin gizli amellerini sordular. Bunun üzerine o gurubdan bir cemaat; **«Ben artık kadınlarla evlenmeyeceğim»** başka bir cemaat **«Ben et yemeyeceğim»**, bazıları da **«Ben yatakta yatmayacağım»** dedi. Bunu işiten Resûlü-Ekrem, cemaatta kalkıp Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra buyurdu:

«Bazı kavimlere ne oluyor ki, şöyle şöyle demişlerdir. Fakat ben bazan ibadet eder, bazan uyurum, (bazen) oruç tutar, (bazan) yerim. Oruç tutarım, iftar ederim ve kadınlarla evlenirim. Kim ki, sünnetimden yüzünü çevirirse, o benden değildir.»

Hadisi Buhari de Enes'ten rivayet etti. Fakat Buhari'nin ibaresi şöyledir:

Üçlü bir gurub Peygamberin hanımlarına başvurdular. Peygamberin ibadetini sordular. Peygamberin ibadetleri söylendiği zaman, sanki Peygamberin ibadetini azımsayarak dediler:

«Biz nerede, Peygamber nerede? O Allah'ın Resûlü'dür, az ibadet etse de olur. Allah onun geçmiş ve gelecek günahını affetmiştir.

Onlardan birisi:

«Bana gelince, artık dünyada yaşadığım son ana kadar bütün geceyi namaz kılmakla geçireceğim» dedi.

Bir başkası:

«Bana gelince; bütün zamanı oruç tutacağım. İftar etmeyeceğim» dedi.

Başka birisi:

«Bana gelince, ben kadınlardan uzaklaşacağım ve hiçbir zaman evlenmeyeceğim» dedi.

Bu hadiseden sonra evine gelen Resûlüllah'a haber verildi. Bunun üzerine Resûlüllah ashaba hitaben:

«Siz misiniz, şöyle şöyle diyenler? Dikkat edilsin! Allah'a yemin ederim ki, ben hepinizden daha fazla Allah'tan korkarım. Ve hepinizden daha fazla Allah'ın yasaklarından kaçınırım. Fakat ben oruç tutar, iftar ederim, namaz kılarım ve uyurum. Ve evlenirim. Kim ki sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.» dedi.

2) Müslim ve Buharî ittifakla Sa'd bin Ebi Vakkas'tan rivayet ettiler:

«Mez'un oğlu Osman (Resûlüllah'ın süt kardeşidir) **TEBETTUL** (Yani halktan uzaklaşıp bir mağaraya kapanarak ibâdet) **etmek istedi. Cenab-ı Peygamber onu böyle yapmaktan menetti. Eğer Resûlü Ekrem, Osman'a izin verseydi biz hepimiz yumurtalıklarımızı çıkaracaktık.»**

3) İmam Ahmed bin Hanbel, Müsnedin'de Ebi Ümame el-Bahili târikiyla şu hadisi rivayet ediyor:

Resûlüllah'ın beraberinde gazvelerinden (akınlarından) birine katıldık. Kişilerden birisi içinde azıcık su bulunan bir mağara buldu. Nefsi, o mağarada durmasını o sudan istifadesini, mağaranın etrafındaki bitkilerden gıdalanmasını böylece dünyadan uzaklaşmasını arzuladı. Kişi — kendi kendine — **«Keşke ben Resûlüllah'a varıp da bu durumu Resûlüllah'a söylemiş olsam! Eğer Peygamber bana izin verirse, yaparım, aksi takdirde yapmam, diye ilâve etti.»**

Böylece Resûlüllah'a gelip sordu:

«Ey Allah'ın Resûlü! Ben bir mağaranın yanından geçtim. Orada bana yetecek kadar su ve etraftaki baklagillerden yiyecekler vardır. Nefsim, bana orada durmamı ve dünyadan uzaklaşmamı arzuladı. (Ne buyurursun?)»

Resûlü Ekrem, cevab olarak:

«Ben ne Yahudilik ne de Hıristiyanlık diniyle gönderildim. Ben apaçık ve bütün batıllardan uzak dinle gönderildim. Muhammed'in nefsini yed-i kudretinde tutan Allah'a yemin ederim, Allah yolunda bir sabah veya bir akşam yürümek, dünyadan da dünya içinde bulunan herşeyden de daha hayırlıdır. Yine yemin-u-kasem ederim herhangi birinizin (savaş) saf(ın)da durması, altmış senelik namazından daha hayırlıdır.» buyurdu.

Bunun için âlimler; bu ve buna benzer âyetler ve bu âyetlerin mânâsını takviye etmek için gelen hadisler, zahidlerden ifrata kaçanların aleyhinde oldukları gibi, sûfîlerden, tembellik eden ve iş-güç konusunda dünyâ değmez gibi lâflar edip ifrata kaçanları da şiddetle reddediyorlar. Çünkü bu iki gurup ta bu âyetlerin çizmiş olduğu yoldan kaymış ve hakikati bırakmış olurlar. Et Taberi:

«Hiçbir müslümana Allah'ın müminler için helâl kılmış olduğu nimetlerden herhangi birisini nefsine haram etmek caiz değildir, diyor.» (1)

Ne helâl yemeklerden birisini, ne de helâl giymeklerden birisini, ne de evlenmelerden birisini nefsine yasaklamak caiz değildir. Bunları nefsine yasakladığı takdirde, haramların bir kısmını yapacağından korkuyorsa, o zaman haram işlemiş olur. Bunun için Resûlü Ekrem, süt kardeşi Osman bin Mez'un'e TEBETTUL'u yasaklamıştır. Böylece sabit oldu ki, Cenab-ı Hakkın kulları için helâl kıldığı herhangi bir şeyi ibâdet maksadıyla terketmekte hiçbir fazilet yoktur. Fazilet ve hayr ancak Cenab-ı Hakkın kullarına **«yapınız»** dediğini ve Resûlüllah'ın yapmış ve ümmeti için sünnet kılmış olduğunu yapmaktadır. Ancak Peygamberin rahlei tedrisinde ders alan eshab-ı kiramın izinden gitmektedir. Çünkü hidayetlerin en hayırlısı Hz. Muhammed'in hidayetidir. O halde ketenli ve pamukluyu giymeye gücü yettiği halde, onları bırakıp kıldan ve sert yünden yapılmış elbiseleri giymek, etli yemeklere gücü yettiği halde — şehveti kabartmasın ve kadınlara ihtiyacı olmasın diye — kalorisiz ve katıksız yemekleri almakta hiçbir faide yoktur.

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-262-Darul-Kâtip 1368 Kahire

Et Taberi:

Eğer birisi: **«Sizin bu söylediklerinizin hilâfında hayır vardır kanaatini taşıyorsa, sert elbiseler ve kıymetsiz yemekleri yemekte nefse meşakkat vermek vardır, nefse meşakkat vermek de iyidir. Bundan arta kalan parayı da ihtiyaç sahiblerine sarfederiz»** derse, yanlış bir kanaate varmış olur. Çünkü insanoğluna en iyisi nefsini ıslah edip Rabbinin ibadetinde nefse yardım etmektir. Cisim için düşük yemekleri yemekten daha zararlı birşey yoktur. Aynı zamanda düşük yemekler aklın giderilmesine de sebeb olabilirler. Nefsin bütün cihazlarını zayıf düşürürler. Bu cihazlar da, nefsin Allah'ın ibadet ve taatine kuvvetlice girişmesi için hazırlanmışlardır, diyor (1).

Bir kişi Hasan Basri'ye geldi ve şunu söyledi:
«Benim bir komşum vardır, helvayı yemiyor.»

Hasani Basri:

«Niçin yemiyor?» diye sordu. Kişi:
«Diyor ki, ben onu yersem şükrünü edâ edemem.»

Hasan Basri:
«Acaba senin komşun soğuk su içer mi?»

Kişi:

«Evet içer.»

Hasan Basri:

«O halde senin komşun cahildir. Çünkü Cenab-ı Hakkın soğuk sudaki nimeti helva yemekteki nimetinden daha fazladır.» (2)

İbni Ârabi:

Taberi'nin yukarıda dediği, din hakim olduğu ve mal haramdan kazanılmadığı bir devre için doğrudur. Halk katında dinin fesada uğradığı, haramın yeryüzünü kapladığı bir zamanda ise, TEBETTUL yapmak ve lezzetleri terketmek daha evlâdır. Eğer helâl bulunursa, Peygamberin hali (evlenmek, yemek, içmek, uyumak, ibadet ve istirahat etmek) daha evlâ ve üstündür.

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-262-Darul-Kâtip 1368 Kahire
(2) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-262-Darul-Kâtip 1368 Kahire

El Muallâ; «Resulü-Ekrem, kıyâmet gününde ümmetlere karşı ümmetinin çokluğu ile böbürlensin ve dünyada onlarla diğer kâfir gurublara karşı din müdafaa edilsin diye evlenmemeyi ve ruhbanlık hayatına kaymayı yasakladı. Son zamandaki Deccal'la çarpışabilmek için, çoğalsınlar diye bu durumu yasakladı. Yani Resûlü Ekrem ümmetinin çoğalmasını istedi» diyor. (1)

İSLÂMDA AŞIRILIK HARAM MIDIR?

(87) **«Sakın hududu aşmayınız.»** Yani hududu aşıp Allah'ın haram ettiğini helâl etmeye kalkışmayınız. Ve Cenab-ı Hakkın ruhsatlı kılıp helâl beyan ettiğini de, haram kılmayınız. Yani iki tarafta da tefritten ve ifrattan kaçınınız demektir. Bu tefsir, Hasan Basri'den rivayet edilmiştir.

Bazı tefsircilere göre, **«sakın hududu aşmayınız»** cümlesi, **«Allah'ın helâl ettiği temizini haram etmeyiniz»** cümlesinin tekididir. Bu tevil, Es-Süddi, İkrime ve bazı âlimlerin tevilidir. Yani Cenab-ı Hakkın helâl ve meşru kıldığını, haram kılmaya kalkışmayınız, demektir. Fakat birinci tefsir, daha uygun ve daha evlâdır. Allah daha iyisini bilir.

Eğer müslüman, bir yemeği veya helâl bir meşrubatı veya cariyesini nefsine haram ederse veya Allah'ın helâl kıldıklarından birisini nefsine yasaklarsa onunla kâfir olamaz ve herhangi bir keffaret vermesi de, gerekmez. Ancak ifratçı olur. Ama helâli haram veya haramı helâl bilse, o zaman dinden çıkar. Ancak cariyesini nefsine haram etmekle onu azad etmeyi kastederse, cariyesi azad olmuş oluyor. Bu görüş. İmam Malik'in görüşüdür.

Ebu Hanife: **«Bir kimse, herhangi bir şeyi haram kılarsa, o şey ona haram olur. Buna rağmen onu yaparsa, veya yerse keffaret lâzımgelir»** demiştir. (2)

İSLÂMDA YEMİNİ LAĞİV

Said bin Cübeyr, âyette bahsi geçen «yemini lağv, helâlı haram kılmaktır» dedi. Bu görüş, İmam Şafii'nin de görüşüdür.

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-262-Darul-Kâtip 1368 Kahire
(2) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-263-Darul-Kâtip 1368 Kahire

HELÂLDAN NE DERECE İSTİFADE EDİLİR?

(88) «Allah'ın rızık olarak verdiğinden helâl ve temiz olarak yeyiniz...»

Bu âyeti celîledeki «yemek», lezzetlenmekten kinayedir. Yani helâlden yeyiniz, içiniz, giyiniz, bininiz, ve helâlle yatağa giriniz v.s. demektir. Fakat yemek zikredilmiş, diğer fiiller zikredilmemiştir. Çünkü insanoğlu için en büyük maksad, ve en güzel yararlanmak yemektir.

Lezzet veren diğer şeylerin şehvetine gelince; işte o, nesnelerden nefsin isteklerini verelim mi vermeyelim mi? Bu hususda değişik görüşler vardır:

Bazıları **«Nefsi, bu isteklerden uzaklaştırmak ve şehvetlerin peşine takılmaktan onu menetmek, daha uygundur. Ta ki, nefis, zelil olup dizginlenebilsin, sahibi onu zaptu-rapt altına almakta zahmet çekmesin. Çünkü sahibi, onun her isteğini kendisine verirse, o zaman şehvetlerine esir olup onun gemi nefsin eline geçer ve nefse tâbi olur.»** diyorlar.

Hikâye olunur ki, Ebu-Hâzim meyvelerin yanından geçerken nefsi yemek istedi. O da nefsine:

«Sen bunları yeme, yerin cennettir.» Dedi.

Başka bir gurub âlimler, **«Nefsi meşru isteklerine vardırmak daha uygundur ve daha evlâdır. Çünkü burada nefsin rahata kavuşması vardır. İradesini elde etmekle ibadete yönelişine dair neşesi vardır»** demişler. Üçüncü bir gurub bu iki gurubun arasında ortanca bir yolu takîb etmişler. **«Böyle bir yolda gitmek daha evlâdır. Çünkü nefse bazan vermek bazan vermemek, hem nefsin alışmasına, hem de istek ve arzularını elde edip neşelenmesine vesile olur. Bu ise, herhangi bir ayıp ve özür almaksızın insaflı bir harekettir»** demişlerdir.

KEFARET YEMİNİN CEZASINI KALDIRIR

(89) «Allah, sizi kasıtsız olarak ağzınızdan çıkan yeminlerinizden ötürü cezalandırmaz...»

Bu âyetin sebebi nüzülünde tefsirciler arasında ihtilâf vardır. İbni Abbas:

«Bunun sebebi nüzülü, helâl yemekler, helâl elbiseler, ve helâl nikâhları nefislerine haram eden bir guruptur. Bu gurub, bunları yapmamaya yemin ettiler. Ne zaman ki, **«Allah'ın size halâl kıldığı temiz şeyleri, haram etmeyiniz»** âyeti nazil oldu, Peygamberden sordular:

«O halde biz yeminlerimizi ne yapacağız?»

Onlara cevab olarak bu âyeti celîle yemin keffaretini getirdi, diyor. Bu tefsire binaen âyetin mânâsı şöyledir:

«Siz, bir yemin ettikten sonra onun — keffaret vermek suretiyle — hükmünü düşürürseniz, Cenab-ı Hak sizi o yemini ilga etmenizden ötürü cezalandırmaz. Ancak etmiş olduğunuz bir yeminin keffaretini vermeyerek aksini işlerseniz Allah sizi cezalandırır.»

Bu âyeti celîle ile anlaşıldı ki, yemin hiçbir şeyi daimi bir şekilde haram kılmaz. İmam Şafiî bu âyeti celîleye yapışarak:

«Yemin, helâli haram etmez. Helâli haram etmeye kalkışmak fuzuli ve mânâsızdır. Nitekim haramı helâl etmeye kalkışmak ta fuzulî ve mânâsızdır. Meselâ: kişi «Ben kendime içki içmeyi haram kıldım» demesi mânâsız ve lağivdir.»

Bazı tefsirciler, bu âyetin sebebi nüzülünü şöyle rivayet etmişlerdir:

Abdullah bin Revaha'nın yetim kalmış çocukları vardı. Bir de evinde bir misafir bulunuyordu. Gecenin geç saatinde işinden gelirken sordu:

«Siz, misafire yemek yedirdiniz mi?»

«Hayır, seni bekledik!» cevabını alınca:

«Öyle ise, Allah'a yemin ederim ki, geceleyin yemek yemiyeceğim» deyince, misafir:

«Ben de yemem.» Yetimler:

«Biz de yemeyiz» dediler. Abdullah bu durum karşısında, yemek yemeğe başladı. Misafir ve yetimler de beraber yediler. Sonra Resûlüllah'a geldi ve yeminin durumunu sordu. Cenab-ı Peygamber:

«Sen, Rahmana itaat, şeytana da isyan etmişsin» dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

YEMİNLER KAÇ KISIMDIR?

Şeriatta yeminler dört kısma ayrılır. İki kısmında keffaret var, ikisinde keffaret yoktur. Buna dair, Dârekutni, Sünen'inde, Alkame târikiyla Abdullah'dan şunu rivâyet ediyor:

«Yeminler, dört tanedir. İki yeminin keffaretlendirmesi vardır, ikisinin de keffaretlendirilmesi yoktur. Keffaretlendirilen iki yemin, **«filan ve filan işi yapmayacağım»** diye yemin ettikten sonra o işi yapanın yeminiyle, **«Vallahi filan ve filan işi yapacağım»** diye yemin ettikten sonra yapmayanın yeminidir. İşte bunlar keffaretlendirilen yeminlerdir.

Keffareti olmayan iki yemine gelince; yaptığı halde kişinin **«Vallahi ben filan ve filan işi yapmadım»** demesiyle yapmadığı halde: **«Vallahi falan ve falan işi yaptım»** demesidir. İşte bu iki kısımda kefaretsiz yemindir.»

İbni Abdulberr ve El Mervezi, Süfyan'dan rivayet ettiler:

Yeminler dört çeşittirler. İki çeşiti kafferatlendirilir. Onlar kişinin **!Allah'a yemin ederim, yapmam»** demesine rağmen, yapması. Veya **«Allah'a yemin ederim, yapacağım»** demesine rağmen yapmamasıdır. İki çeşit yemin de vardır, keffaretleri yoktur. O da, kişinin **«Allah'a yemin ederim, ben yapmadım»** demesidir. Halbuki yapmıştır. Veya **«Allah'a yemin ederim, ben yaptım»** diyor. Halbuki yapmamıştır.

El Mervezi:

Süfyan'ın dediğine göre ilk iki yemine gelince âlimler arasında onların keffaretlendirilen yeminler olduğunda ihtilâf yoktur. Diğer iki yemine gelince, ehli ilim onlar hususunda ihtilâf etmişler. Eğer yemin eden «Falan işi yapmadığına» veya «Falan işi yaptığına» yemin eder ve gerçekten de doğru ve kendisini yemin ettiğinin üzerinde görürse, günahkâr olmaz. Keffareti de yoktur. Bu görüş, İmam Malik, Sevri, eshab-rey, İmam Ahmed ve Ebu Ubeyde'nin görüşüdür. İmam Şafiî, **«Bu yemini yapan günahkâr olmaz, fakat keffâreti vardır»** demiştir. El Mervezi:

«İmam Şafii'nin bu görüşü, kuvvetli değildir» dedi.

Eğer **«şöyle şöyle yapmadım»** diye yemin edip yalan söylerse, günahkâr olur, fakat keffaret yoktur. Bu da bütün âlimlerin görüşüdür. Malik, Süfyan-ı Sevri, Eshab-ı Rey, Ahmed İbni Hanbel, Ebi Sevr ve Ebi Ubeyd böyle dediler. İmam Şafii **«Keffaret verecektir»** diyor. Tabiin âlimlerinden bazıları da Şafii'nin görüşü gibi görüşü belirtmişlerdir. El Mervezi: **«Ben İmam Malik ile İmam Ahmed'in içtihadına meyletliyorum»** dedi.

LAĞİV (hükümsüz sayılan) yemine gelince, bütün âlimlerin ittifakıyla o, kişinin ulu - orta: **«Hayır, VALLAHİ»**, **«Evet, VALLAHİ»** demesidir. Bu tâbiri konuşma esnasında, yemini kastetmiyerek ağzından kaçırıyor. İmam Şafiî:

«Bu, mücadele, öfke ve acelecilik anlarında söylenilen bir yemindir ve lağivdir» dedi.

İmam Azam'a göre **«yemini - lağiv, herhangi bir şeyin olduğunu zannederek yapılan yemindir. Sonra o, zannettiği gibi çıkmaz. Meselâ: Bir şeyi uzak zannediyor. Bunun için uzakdır diye yemin eder. Bilâhare bakılıyor ki, o, yakındır. Böyle bir yeminde muaheze yoktur.»** Yani ne günah, ne keffaret vardır.

YEMİN-İ GAMUS'a gelince, bu yemin, geçmiş veya hali hazırdaki bir emre dair bile bile, yalan olarak yapılan yemindir. Meselâ: kişi:

«Allah'a yemin ederim, ben şöyle yaptım» der. Oysa yapmamıştır. Veya **«Allah'a yemin ederim, ben şöyle yapmadım»** der, oysa yapmıştır. Veya **«Allah'a yemin ederim, falan adamın benim boynumda borcu yoktur.»** diye yemin eder. Oysa biliyor ki, o adamın kendisinde borcu vardır. İşte bu yemin haram ve büyük günahlardandır. Zira Resûlü Ekrem:

«Yalan olarak yemin eden bir kimseyi Allah cehenneme gönderecektir ve böyle bir yeminin keffareti ancak tevbedir» buyurmuştur.

Yeminden sonra hemen keffaret verilirse, İmam Şafii'ye göre olur. Hanefilere göre, yemin bozulduktan sonra keffaret verilirse, mesuliyet kalkar. Müslimin, Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadis:

«Kim ki, bir şey üzerine and içtikten sonra başkasının daha hayır-

lı olduğunu görürse, yemininin keffaretini versin, o hayırlı gördüğünü yapsın» hadisiyle İmam Şafiî istidlal etmiştir.

Hanefiler; «Ayeti celilede yemin bozulduğu takdirde keffaretin vacib olması tazammun edilmiştir. bozulmadan önce keffaret vacib değildir, demişlerdir.»

KEFARET NE KADARDIR

Keffaret, ya aile efradımıza yedirdiğimiz yemeklerin ortancasından on fakiri doyurmaktır. Bu keffaret olarak verilen ortanca yemek hususunda; İbni Humeyd, İbni Ömer'den, **«Ortanca yemek, ekmekle hurma, veya ekmek ile zeytinyağı veya ekmek ile yağdır. En üstünü de, ekmek ile ettir.»** diye rivayet etti.

İbni-Sirin, **«Eshab-ı kiram, en üstünü, ekmek ile et, ortancası, ekmek ile yağ, en düşüğü ekmek ile hurmadır diyorlardı.»** diye rivayet etti. Keffaret olarak giydirilen kisveden maksad, bütün bedeni örten elbisedir. Bu görüş İmam Ebu-Hanife ile Ebu Yusuf'un görüşüdür. Bu iki zata göre iç gömlek kâfi değildir. Çünkü onu giyen örfen çıplak sayılır. İmam Muhammed'den rivayet edilene göre, **kendisiyle namazın caiz olduğu** bir elbisedir. Bu elbise, ortanca halli kimselerin giydiği elbiseden ve en azından üç ay istifade edilecek bir dayanıklıkta olacaktır.

İbni Abbas: **«Ayetin indiği günde bir aba kâfi gelirdi»** diyor.

Ibni Ömer, **«Bir kamis (gömlek) veya bir abâ veya bir kisâ kâfidir»** diyor.

Hasan Basri, **«keffaret olarak verilen elbise iki beyaz elbisedir»** diyor.

İmamiyye mezhebine mensub olanlar Caferi Sadık'tan: **«Bu keffaret elbisesi, her miskine iki elbisedir. Zaruret anında bir elbise de kâfi gelir»** diye rivayet ederler.

Hanefilere göre; kendisine keffaret verilen fakir ya «murahik» (Buluğa - erginliğe yaklaşan). Veya murahikın üstünde baliğ olacaktır. Murahikın altında küçük ise, âyetde bahsedilen keffareti ona vermek kâfi gelmez.»

Veya «keffaret olarak bir köle azad etmekdir» köleden maksad, bir insanın azad edilmesidir. İster kâfir olsun, ister müslüman... Fakat imam Şafiî'ye göre; azadedilen kölenin müslüman olması şarttır. İmam Şafiî burada mutlakı, katl (öldürmek), keffaretindeki mukayyed üzerine hamlediyor. Çünkü orada (Rekebetün müminetün), yani mümin bir köle tabiri vardır. Hanefilere göre mutlakı mukayyedin üzerine hamletmek olamaz. Çünkü sebebler değişiktir (1). Ayetteki «EV» kelimesi muhayyerlik ifade eder. Yani mükellef yeminin keffaretinde on fakiri yedirmek, veya onları giydirmek veya bir köle azad etmek arasında muhayyerdir. Yani bunların herhangi birisi kesin olarak tayin edilmemiştir. Hangisini tayin ederse, onu yapabilir. Vacib olan, Allah katında belli bulunandır. O da mükellefin yaptığıdır. Mükelleflere göre değişir.

Bazıları; «vacib olan bu üçten birisidir, o değişmez. Fakat başkası yapılırsa onunla da sakıt olur» dediler. Bunların kıymet ve sevab bakımından eşitsizliği muhayyerliği ortadan kaldıramaz. Çünkü bunun fazlalık ve eksikliği himmetlere veya sevabın fazlalığını kastetmeye bağlı birşeydir. Giydirmek, yedirmekten azad etmek de ikisinden daha büyüktür. Cenab-ı Hak kullarına kolaylaştırmak için evvelâ en kolayı olan yedirmekle başlamıştır. Eğer hepsini birden yaparsa, yani hem giydirir, hem yedirir, hem de azad ederse, onların kıymet bakımından en yükseği hangisi ise, o keffaret yerine geçer. Öbürleri sevab bakımından fayda temin ederler. Hepsini terkederse, en az kıymetlileriyle cezalandırılacaktır. Çünkü farz en azıyla da sakıt olur. Bu keffaretlere gücü yetmeyen bir kimse üç gün oruç tutar. Keffareti budur. Süreklilik (peşi peşine tutmak) Hanefilere göre şarttır. Hayızla da iptal olunur. Fakat orucu bozma keffareti hayızla sürekliliği bozulmaz. İbni Abbas, Mücahid, Katade ve Nehai de, bu üç günün arka arkaya tutulmasının şart olduğunu söylemişlerdir.

İbni Merduveyh, İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

«Keffaretler âyeti nazil olduğu zaman Huzeyfe:

---

(1) Zira mutlak bir köleyi azad ediniz diyen ayette keffaret sebebi yemin dir. Mumin bir kölcyi azad etmeyi emreden ayette ise keffaret sebebi öldürmek tir. Bkz. Medarik Cild: 2-339-Amire-İstanbul 1317

— **Ey Allah'ın Resûlü! Biz bunları yapmakta muhayyer miyiz?** diye sordu. Cenab-ı Peygamber:

«Sen muhayyersin. İstersen azad edersin, istersen giydirirsin, istersin yedirirsin. Kim ki, bunları bulamazsa üç gün arka arkaya oruç tutar.»

İbni Ebi Şeybe, İbni Humeyd, İbni Cerir, Ebu-Davud «El Mesahif»ta, İbni-Munzir, hadisi tashih eden Hakim ve Beyhaki, Ubey bin Kâb'tan rivâyet ettiler ki bu zat:

Ayetin sonunda (arka, arkaya gelen) mânâsını ifade eden «Mutetabiatın» kelimesini ekliyordu.

Bunların çoğu, aynı zamanda İbni Mes'ud'dan da bu hadisi rivâyet ettiler. İbni Mes'ud da, bu âyeti Ubey bin Kâb gibi okuyordu.

Süfyan: «Rebiin Mushafına baktım, orada **«kim ki, bu üçden hiç birini bulamazsa, onun keffareti üç gün arka arkaya oruç tutmaktır» mealinde bir ibare vardı»** diyor.

İşte bütün bu rivayetler bir araya geldi mi, keffaret orucunun arka arkaya tutulmasının şart olması ortaya çıkıyor. Fakat İmam Şafiî ayrı ayrı tutulmasını caiz görüyor. Hz. Osman'ın ana Mushafına muhalif düşen şaz rivayetler ve diğer Mushaf nüshalarında bulunan fazlalıklar hüccet olmasını geçerli saymıyor. Umulur ki, bundan başkası da İmam Şafiî katında sabit olmamıştır. Onun için de görmemeyi **«yoktur»** diye ifade etmiştir.

Hanefilere göre, diğer keffaretlerden acizliği, oruç tuttuğu ilk günde mevcudsa kâfidir. Şafiî'lere göre, acizliğinin keffarete düçar olduğu andan itibaren orucu bitirinceye kadar devam etmesi lâzımdır.

Alimler keffareti gerektiren varlık konusunda ihtilâf etmişlerdir. Ebu Şeyh, Katade'den rivayet etti:

«Bir kişinin yanında elli dirhem varsa, o varlıklı sayılır. Yeminde yedirmek keffareti ona farz olur. Elliden az ise o varlıklı sayılmaz, oruç tutabilir» demiştir.

Nehai'den rivayet ediliyor:

«Kişinin yanında yirmi dirhem varsa, keffaret için yedirecektir.»

Ebu-Hayyan, Şafiî, Ahmed ve Malik'ten rivayet ediyor:

«Bir insanın yanında nefsine ve nafakası kendisine farz olanlara bir günlük yedirecek, içirecek ve giydirecek kadar nafaka var ise, ona yemin keffaretinde yedirmek gerekiyor.»

Ebu Hanife'den rivayet ediliyor:

«Kimin yanında zekât nisabı kadar mal yok ise, o varlıklı sayılmaz. Oruçla keffareti geçiştirir, dedi.»

(89) «Yeminlerinizi koruyunuz...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani keffaretlerini vermeyi gözetiniz. Yemini bozduğunuz zaman, keffaretlendirmek suretiyle mesuliyetten kendinizi kurtarınız. Veya bol bol, ulu-orta yeminler etmeyiniz. Mümkün olduğu kadar az yemine gidiniz. Nitekim başka bir âyette Cenab-ı Hak:

«Sakın, Allah'ı yeminlerinize siper kılmayınız.» (El-Bakara: 224) buyurmuştur. Veya **«yeminlerinizi koruyunuz»** cümlesinin mânâsı: «Nasıl yemin ettiğinizi unutmayınız. Yeminlere önem veriniz» demektir. Fakat bu ikinci tefsir pek makbul bir tefsir olarak görülmemektedir. Çünkü yemini bozmak günahkârlık olamaz. Bozulduktan sonra keffaretlendirmemek günahkârlıktır. Zira Resûlü Ekrem:

«Herhangi biriniz bir işe dair yemin ettiğinden sonra onun yapmasını yapmamasından daha hayırlı görürse, yeminini keffaretlendirsin, daha hayırlısını yapsın» buyurmuştur.

Cenab-ı Hak ta:

«Allah sizlere yeminlerinizin çözümünü farz kılmıştır» (Et-Tahrim: 12) buyurdu. Bu âyet ve hadisle sabit oldu ki günah olmadıktan sonra yemini bozmak, yasak değildir. Öyleyse **«yeminlerinizi koruyunuz»** cümlesi, **«yeminlerinizi bozmayınız»** demek değildir.

YEMİNİ GAMUS

Yemini gamus hususunda acaba oluşan bir yemin midir değil midir diye ihtilâf vardır:

Cumhura göre hile, aldatma ve yalan yeminidir. Yemin olarak

oluşmaz ve onda keffaret de yoktur. Ancak bu yemini eden, büyük günahlardan birisini işlemiş oluyor.

İmam Şafiî, «Oluşan bir yemindir. Çünkü kalben yapılmış bir yemindir. Bir haberle aktedilmiş ve Allah'ın ismiyle beraber olan bir yemindir, onda keffaret vardır» diyor.

Sıhhatli görüş, cumhurun görüşüdür. Zira İbnul-Münzir, «Cumhurun görüşü Malik bin Enes'in ve ona tabi olan Medine'lilerin görüşüdür» diyor. El Evzai ve onunla uyum sağlayan Şam'lılar da bu görüşe katılmışlardır. Bu, aynı zamanda Es-Sevrî'nin ve İrak'lıların da görüşüdür. Ahmed, İshak, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, Muhaddis (hadisci)ler ve rey sahibleri de, buna katılmışlardır. Ebu Bekir Resûlüllah'ın **«Bir şeyin üzerine yemin eden ondan daha hayırlısını gördüğünde, hayırlısını yapsın ve yemininin keffaretini versin»** hadisi, «keffaretin gerekli olması, ancak o kişinin hakkındadır ki, gelecek fiillerden birisini işlemeye veya işlememeye dair yemin ediyor ve tersini işliyor» hükmüne delâlet eder Buharî Abdullah bin Âmr'dan rivâyet ediyor:

«Resûlü-Ekrem'e bir göçebe geldi ve:

— Ey Allah'ın Resûlü! Kebairler, (yani büyük günahlar) nelerdir?

Cenab-ı Peygamber:

«Allah'a şirk koşmaktır.»

Soran:

«Sonra ne?»

Resûlü-Ekrem:

«Anne ve babaya karşı isyan etmektir.»

Soran:

«Sonra nedir?»

Resûlü Ekrem:

«Yemini ğamustur.»

Ben sordum:

«Yemini ğamus ta nedir?» Cevap olarak:

«O yemindir ki, kişi onunla bir müslümanın malını elinden alıyor. Halbuki yalandan yemin ediyor.»

Müslim, Ebu Umame'den rivayet etti:

Resûlü Ekrem (S.A.V.):

«Müslüman bir kişinin hakkını yeminiyle alan bir kimseye, Cenab-ı Hak, ateşi vacib, cenneti de haram kılmıştır.» dedi.

Bir kişi:

Ey Allah'ın Resûlü, az birşey olursa da böyle midir? diye sordu. Resûlüllah:

«Velevki Erak ağacından bir dalcık dahi olsa» cevabını verdi.

Abdullah bin Mes'ud'un hadisinden:

Allah'ın Resûlü, (S.A.V.):

«Kim ki, zoraki (haksız olarak) bir işin üzerinde yemin edip müslüman bir kişinin malını o yemini ile elinden alırsa, ve aynı zamanda yemininde de yalancı ise, böyle bir kimse, Cenab-ı Hak kendisinden öfkeli olduğu halde Allah'ın huzuruna varır.» (1) dedi.

Bunun üzerine:

«O kimseler ki Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir fiata satarlar, işte onlar âhirette hiç payları yoktur.» (Âli-İmran: 177) âyeti nazil oldu ve bu âyette keffaret zikredilmedi. Eğer bu kimseye keffaret vacib kılınsaydı bunun cürmi yani günahı düşerdi. Allah'ın huzuruna Allah kendisinden razı olduğu halde varırdı. Ve söylenen azaba müstahak olmazdı. Bu kişi, nasıl bu azaba müstahak olmayacaktır? Oysa bu kişi yalan ile başkasının malını helâl etmeyi bir araya getirmiştir. Allah ile yemin etmeyi hafife almıştır. Dünyayı büyütmüştür. Allah'ın hafife aldığını önemsemiş, Allah'ın büyüttüğünü de tahfif etmiştir. Bu onun azabına kâfidir. Bu tür yemine, daldırmak manâsına gelen — GAMUS — denmiştir. Çünkü o, sahibini ateşe daldırıyor.

DİKKAT EDİLECEK BİR NOKTA

Kendisiyle yemin edilen Allah'ın zatı ve Errahman, Errahim, Essemi', el Alim, el Halim gibi en güzel olan isimleridir: Allah'ın en güzel ve en yüce isim ve sıfatlarıyla yemin edilir. Allah'ın izzetine, kudre-

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-268 Dar. Kâtip. 1378 Kahire

tine, ilmine, iradesine, kibriyasına, azametine, ahdine, misakına yemin edilir. Zatî sıfatlarının diğerleriyle de yemin edilir. Çünkü bu yeminler «mahlûk» olmayan «kadim»in zatı, sıfatları ve isimleriyle yemin etmektir.

Tirmizi, Nesei ve başka muhaddisler rivayet ettiler:

Cebrail (A.S.) cennete bakıp Allah'a (huzuruna) döndüğünde şunu söyledi:

— Senin izzetine yemin ederim! **«Cennetin (güzelliğini) herhangi bir kimse işitirse ona girecektir.»** Yani onu elde etmeye çalışıp elde ettirecek amelleri yapacaktır.

Ateş hususunda da şöyle dedi:

«Senin izzetine yemin ederim. Bunu (ateşi) herhangi bir kimse işidirse ona girmez.» Yani girmemek için çabalar ve gereken amellerde bulunur.

Yine Tirmizî ve Nesei İbni Ömer'den rivayet ettiler:

«Allah Resûlünün yemini **«Hayır (veya evet) kalbleri evirip çevirene yemin ederim»** şeklinde idi...»

Bir rivayette:

«Hayır, kalblerde tasarruf edene yemin ederim» idi.

Ehli ilim ittifak etmişlerdir ki, bir kimse **«Vallahi»** veya **«Billahi»** veya **Tallahi»** diye yemin ederse, ve yemininin hilâfını yaparsa, onun boynuna keffaret lâzımdır. İbni Münzir, Malik Şafiî, Ebu Ubeyde, Ebu Sevr, İshak ve eshab-ı rey:

«Allah'ın isimlerinden birisiyle yemin eden yeminini bozarsa, onun boynuna keffaret vardır» dediler...

İmam Malik :

«Allah'ın hakkına, azametine, kudretine, ilmine, Allah'ın hayatına yemin etmek yemindir, keffaret gerektir» dedi.

İmam Şafiî:

«Allah'ın hakkına, celâline, azametine, kudretine yemin etmek — eğer yemini niyet ederse — yemin olur. Eğer niyet etmezse yemin olmaz» demiştir. Çünkü ibaresi başka tevilleri getirebilir. Allah'ın emanetine diye yemin etmek ise, İmam Şafii'ye göre yemin değildir.

Allah'ın ömrüne (hayatına) yemin etmek, İmam Şafiî'ye göre yemin değildir.

Eshabı reye göre, Allah'ın azametine, izzetine, celâline, kibriyasına ve emanetine yemin etmek, yemindir. Bozmak keffareti gerektirir.

El-Hasan, **«Allah'ın hakkına diye yemin etmek, yemin değildir, keffareti de yoktur»** demiştir. Ebu Hanife'nin de içtihadı budur. Er Razi; Ebu Hanife'den bunu hikâye etmektedir. Allah'ın ahdına, misakına, emanetine yemin etmek de yemin sayılmaz. Hanefilerden bazıları **«Bunlar yemindir»** demiştir. Et Tahavi, **«yemin değildir»** diye ısrar etmiştir. Ebu Hanife'ye göre Allah'ın ilmine yemin edilirse, yemin olmaz. Ebu Yusuf'a göre yemin olur. Bak Fıkıh Kitablarına...

Resûlü Ekrem yeminlerinde — VE EYMİLLAHİ — tabirini kullanmıştır. İshak, **«Eğer bu ibareden yemin kastedilirse, yemin olur. Aksi takdirde olmaz»** dedi.

KUR'AN'LA YEMİN ETMEK

Kur'an ile yemin etmek hususunda âlimlerin ihtilâfı vardır. İbni Mesud:

«Kur'an ile yemin eden bir insan yemini bozarsa, her âyete karşı bir yemin etmiş sayılıyor» dedi. Hasan Basri ve İbni Mübarek de böyle söylediler. İmam Ahmed, **«Bunu, defeden bir delili bilmiyorum»** dedi.

Ebu Ubeyde **«Bir tek yemin olur»** dedi.

Ebu Hanife, **«Kur'an ile yemin edene keffaret düşmez»** dedi.

Katade **«Mushaf ile yemi nedilir»** dedi.

Ahmed ve İshak, **«Biz, bunu kerih görmüyoruz»** dediler.

ALLAH'IN ZAT VE SIFATINDAN BAŞKASIYLA YEMİN EDİLMEZ

Allah'ın zatından, isim ve sıfatlarından başkasıyla yemin olmaz.

«Oğlumun başına, oğlumun ölüsünü öpeyim, şu ekmek beni çarpsın, şu camii hakkı için gibi yeminler, yemin değildir.»

Ahmed İbni Hanbel: **«Resûlü Ekrem'in zatıyla yemin ederse, yemini olur. Çünkü o öyle bir şeyle yemin etti ki, îman onsuz tamam olmaz. Allah'la yemin ettiği zaman bozarsa nasıl keffaret gerekiyorsa, bu yeminin keffaretlendirmesi de lâzımdır»** dedi. Fakat İmam Hanbel'in bu görüşünü Müslim ve Buharî'de ve başka sahih kitablarda sabit olan şu gelecek hadis reddetmektedir.

Resûl-ü Ekrem, bir kervanın içinde bulunan Hz. Ömer'e yetişti. Ömer babasıyla yemin ederdi. Bunun üzerine Resûlü Ekrem onları çağırıp:

«Dikkat edilsin! Şüphesiz ki, Cenab-ı Hak, babalarınızla yemin etmenizi yasaklamıştır. Kim ki, yemin ederse, Allah ile yemin etsin veya sussun.» dedi..

Resûlüllah'ın bu hadisi, **«Allah'tan ve onun isim ve sıfatlarından başka hiçbir şeyle yemin edilmez»** kaidesini getiriyor.

İmam-ı Hanbel'in bu görüşünü tenkid eden hadislerden birisi de, Ebu Davud, En Nesai ve başkalarının Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri şu hadistir:

«Sakın ha! Aba ve ecdadınızla, anne ve ninelerinizle yemin etmeyiniz. Allah'a (haşa) ortak koşulanlarla da yemin etmeyiniz. Sakın ha! Allah'tan başkasıyla yemin etmeyiniz. Sakın ha! Ancak doğru iseniz Allah ile yemin ediniz.»

Sonra İmam Ahmed'in aleyhinde şu söz de delildir:

«Kim ki, Adem'e ve İbrahim'e yemin ederse, onun boynunda keffaret yok. Oysa o öyle bir şeyle yemin etmiş oluyor ki, onu tasdik etmekle ancak îman tamam oluyor.»

Müslim'in Ebu Hureyre'den gelen lafzında imamlar rivayet ediyorlar ki, Resûlü Ekrem:

«Sizden herhangi bir kimse yemin ederken Lât'a yemin ederim derse, arkasından lâilâheillallah desin. Kim ki arkadaşına, «gel seninle kumar oynayalım» derse sadaka versin.» buyurmuştur.

Nesei, Mus'ab bin Saad'dan, o da babasından rivayet etti.

«Biz (ashablar), bir durumu müzakere ediyorduk. Ben daha yeni

müslüman olmuştum. Lât ve Uzza'ya yemin ettim. Resûlüllah'ın eshabından bazıları bana dediler ki:

«Sen çok kötü birşey söyledin.»

Bunun üzerine Resûlüllah'a vardım. Hadiseyi ona arzettim. Buyurdular:

«Lâilâheillallah de! Allah'tan başka Allah yok. Allah birdir. Onun ortağı yok. Mülk onundur. Hamd onundur. O herşeye kadirdir, de ve sol tarafına üç defa tü, de ve Cenab-ı Hakka şeytandan sığın ve bir daha bu söze dönüş yapma!»

Alimler, «Allah'ın Resûlü bu sözü söyleyene, hemen bu sözün arkasından lâilâheillallah demeyi emretmiş ki, bu ona keffaret olsun ve gafletten onu kurtarıp Allah'ı ve nimeti tamam etmek için hatırlatsın» dediler.

Hadiste «LAT» kelimesi be tahsis zikredilmiştir. Çünkü o zaman dillerde en fazla o vardı. Yoksa diğer bâtıl mabudların isimleri de onun gibidir. Çünkü aralarında fark yoktur.

Ebu Hanife **«O, Yahudi olsun, yahut Hristiyan olsun veya İslâm'dan çıkmışım veya Peygamberden veya Kur'an'dan uzak olmuş olsun veya Allah'a şirk koşmuş olsun veya Allah'ı inkâr etmiş olsun diye yemin eden bir kimsenin sözü hakkında: Bu yemindir ve bu yeminde keffaret vardır. Fakat bir kimse Yahudiliğe yemin ederim, Hristiyanlığa yemin ederim, Peygambere yemin ederim, Kâ'be'ye yemin ederim dese keffaret burada lâzım gelmez»** demiştir. Delili de Dârekutni'nin Ebu Rafi'den rivâyet ettiği hadistir. Ebu Rafi'nin mevlati (yani azad edilmiş cariyesi veya kendisini azad eden kadın) Ebu Rafi ile hanımını ayırd etmek isterdi. Ve bunun üzerine şöyle yemin etti:

«O hanım (yani kendi nefsini kastediyor) bir gün Yahudi bir gün hıristiyan olsun. Bütün köleleri azad olsun. Bütün malı Allah yolunda sarfedilsin. Ve Kâbe'ye yürüyerek gitmek kendisine nezr olsun, eğer Ebu Rafi ile hanımını ayırmazsa...»

Bu yeminden sonra gelip Hz. Aişe, Hz. Hafsa, İbni Ömer, İbni Abbas ve Ümmü Seleme'den meselesini sordu. Hepsi ona:

Sen ister misin ki, Harut ve Marut gibi olasın? dediler ve kendisi-

ne yemininin keffaretini vermesini, Ebu Rafi ile hanımını rahat bırakmasını emrettiler. (1)

Yine Ebu Rafi'den rivayet ediliyor:

— Mevlatim bana hitaben:

«Yemin ederim, seninle karının arasını ayıracağım. Bunu yapmazsam bütün malım Kâbe'nin Ritacında (2) olsun. Bir gün Yahudi, bir gün Hıristiyan ve bir gün Ateşperest olayım, seninle karının arasını muhakkak ayırırım» dedi.

İbni Rafi diyor ki:

— Bunun üzerine, mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'ye gittim. Mevlatim'ın benimle karımı ayırmak istediğini söyledim.

Ümmü Seleme:

«Mevlâtin'a git ve kendisine söyle! Böyle yapmak kendisi için helâl değildir.

Mevlâtım'a varmazdan önce İbni Ömer'e varıp ona haberi ilettim. İbni Ömer kapıya kadar geldi. Ve buyurdu:

«Burada Harut ve Marut mu vardır?»

Mevlâtim:

«Ben bütün malımı Kâ'be'nin Ritac'ına nezrederek yemin ettim. (Yani bu işi yapacağım demek istedim» deyince İbni Ömer:

«Öyleyse neden o maldan yiyorsun?»

Mevlâtim:

«Ben bir gün Yahudi, bir gün Hıristiyan, bir gün Mecûsî olayım diye yemin ettim» dedi. İbni Ömer:

«Eğer Yahudi veya Hıristiyan veya Mecûsî olursan öldürülürsün.»

Mevlâtim:

«O halde bana ne emrediyorsun?» diye sordu. İbni Ömer:

«Yeminini keffaretlendirecek, köleler ve cariyelerini bir araya getireceksin.» dedi.

Bir insan, başka birisine **«Allah adına sana yemin verdiriyorum**

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-271 Dar. Kâtip 1378 Kahire

(2) RİTAÇ: Depo, mahzan veya büyük kapu demektir.

ki, filân işi ille yapacaksın» dese ve bu sözü ile ondan istemek arzusunda ise keffaret olmadığı gibi, yemin de olmaz. Eğer bu sözüyle yemin etmek istiyor ve karşısındaki adam da işi yapmazsa, kendisine keffaret düşer.

Bir insan **«Allah'ın yaratmış olduğuna, Allah'ın rızık olarak verdiğine ve Allah'ın evine yemin ederim»** dese bir şey lâzım gelmez. Çünkü bunlar, caiz olmayan yemin çeşididirler. Ancak Allah'tan başkasıyla yemin etmiş olur. Tevbe ve istiğfar etmesi gerekiyor.

MÜHİM BİR KONU

Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etti. Resûlü Ekrem:

«Yemin, and veren kişinin niyeti üzerindedir.» dedi.

Alimler, bu hadisin izahında «Herhangi bir hususda bir kimseye yemin gerektiğinde, o da, başka bir şeyi niyet ederek yemin ederse, onun niyeti hiçbir faide vermez. O niyetle günahtan kurtulamaz. Nitekim Cenab-ı Peygamber başka bir hadiste:

«Yeminin, arkadaşının seni tasdik ettiği nokta üzerindedir.»

İmam Malik, **«Bir hak hususunda istekli olan bir kimseyi tatmin etmek için yemin eden bir insan, yemininde istisna yaparsa, dilini veya dudaklarını kıpırdatırsa, veya o istisnayı telâffuz ederse, bu ona faide vermez. Çünkü kimin tatmin edilmesi için yemin ediliyorsa, o kimsenin niyeti mu'teberdir. Çünkü yemin verdirmek onun hakkıdır. O neyi kastediyorsa, yemin ona göre olmuştur. Yemin edenin seçeneğine bırakılmış değildir. Çünkü ondan hak alınır, öbürüsüne verilir. Yani yeminde hile faide getirmediği gibi, manevi mesuliyetten de insanı kurtaramaz»** dedi.

YEMİN KEFFARETİ KİME GEREKTİR?

Yemin kefareti, hür ve müslüman olan bir kişinin boynuna gerekli olan keffarettir. Köleler ise sadece oruç keffareti ile mükelleftirler. Bu, Sevri, Şafiî ve eshab-ı reyin görüşüdür. İmam Malik'ten bu hususta değişik görüşler rivayet edilmiştir.

Tabiinden bazıları **«yeminin keffareti, terkedilmesine dair yemin ettiği fiili işlemektir»** der. İbni Mace, Sünen'inde buna bir bölüm açarak, **«yeminin keffareti, onun terkidir, diyenin konusu»** dedi.

Ali bin Muhammed bize, Âmre atrikiyle Hz. Aişe'den rivayet etti: Resûlü Ekrem:

«Sılayı rahmi kesmek hususunda veya kesilmesi münasib olmayan bir hususta yemin eden bir kimsenin keffareti o yemini kesmek, ve onu sonuna kadar götürmemektir.» dedi.

Başka bir hadiste:

«Herhangi bir şeye dair yemin eden bir kimse, o şeyin gayrisini hayırlı gördüğünde onu terketsin. Onu terketmek, yemininin keffaretidir» buyrulmuştur.

Bu görüş, aynı zamanda Hz. Ebu Bekr Sıddik'ın kıssasıyla da takviye edilmektedir. Çünkü Ebu Bekir (R.A.) yemek yememeye yemin etti. Hanımı da yemin etti ki, sen yemeğini yiyinceye kadar ben de yemem. Misafiri veya misafirleri de o yemedikçe yememeye yemin ettiler. Bunun üzerine Ebu Bekir Sıddik (R.A.):

— **Bu yemin şeytandan idi!** buyurduktan sonra yemek istedi ve yedi. Böylece öbürleri de yediler.»

Hadisi Buharî ve Müslim rivâyet ediyorlar. Müslim'in rivayetine göre sabah olduğu zaman Peygamber'e vardı:

«Ey Allah'ın Resûlü! Onlar yeminlerinde doğruya vardılar, ben de keffarete çarpıldım» deyip Resûlüllah'a hadiseyi zikretti. Resûlü Ekrem:

«Hayır! Sen onlardan daha hayır sahibisin ve hayırlısın» buyurdu. Ve ravi diyor ki burada keffaret vardır, diye bir şey bizim kulağımıza gelmemiştir.

Allah'tan başkasıyla yemin etmekte keffaret var mı veya yok mudur konusunda ihtilâf vardır:

Malik, **«kim ki, malının sadakasıyla yemin ederse, keffaret olarak malının üçte birisini verecektir»** demiştir.

Şafiî **«Sadece bir yemin keffareti verecektir»** demiştir. İshak ve Ebu Sevr de Şafiî gibi söylemişlerdir.

Hz. Ömer, ve Hz. Aişe'den de bu, rivayet edilmiştir.

Şabi, Ata ve Tavus, **«Hiçbir şey lâzım gelmez»** demişlerdir.

Mekke'ye yürüyerek gitmeye dair yemin etmek ise, Malik ve Ebu Hanife'ye göre, bu yeminin yerine getirilmesi lâzımdır. İmam Şafiî, İmam Ahmed ve Ebu Sevr'e göre, bir yemin keffareti vermek suretiyle bu işten kurtulur.

İbni Müseyyib ve Kasım bin Muhammed **«Hiçbir şey lâzım gelmez»** demişlerdir.

İbni Abdulberr **«Medine'de bulunan ilim ehlinin çoğu; Kâbe'ye yürüyerek gitmek hususunda yemin etmekte, Allah'la yemin etmenin keffareti gibi bir keffareti gerektirir»** demişlerdir. Bu, eshabı kiram ve tabiînden olan bir cemaatın sözü olduğu gibi Fâkihlerin cumhurunun da sözüdür. İbni Kasım, oğlu Abdussamed'e b ufetvayı vererek: **«Bu Leys bin Sad'ın sözüdür»** demiştir. Fakat İbni Kasım'dan nakledilen meşhur fetvaya göre; **«Kâbe'ye yürüyerek gitmek hususunda yemin eden bir kimseye — eğer gücü buna yetiyorsa — keffaret yoktur.»** Bu, aynı zamanda İmam Malik'in de içtihadıdır. (1)

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-284-Darul-Kâtip 1317 Kahire

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ
رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾
إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي
الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ
﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا
أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ
وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ
فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ وَمَنْ
قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ
هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ
صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ
عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

«(90) Ey Allah'a îman edenler! İçki, kumar, (ibâdet için) dikilen taşlar ve kısmet okları pistirler. Şeytanın işlerindendirler. Bahsi geçenden sakınınız. Umulur ki felah bulursunuz.»

«(91) Şeytan, ancak içki ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek istiyor. Sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan alıkoymak istiyor. Acaba siz vazgeçecek misiniz?»

«92) Allah'a itaat ediniz. Peygambere de itaat ediniz. Onların muhalefetinden sakınınız. Eğer yüz çevirirseniz hemen bilmiş olunuz ki, peygamberimizin (boynundaki) vazifesi ancak açık tarzda tebliğ etmektir.»

«(93) İman edip salih amel işleyenlere, (daha önce) yediklerinden ötürü bir beis, (sorumluluk) yoktur. Haramdan sakındıkları, iman edip salih amelde bulundukları, sonra sakındıkları ve iman ettikleri sonra sakınıp iyilik yaptıkları zaman (bu, böylédir) Allah iyilik yapanları sever.»

«(94) Ey îman edenler! Yemin olsun ki, Allah, gaibte kendisinden kimin korktuğunu bilmek için elleriniz ve mızraklarınızla avlayabileceğiniz az bir avla sizi deneyecektir. Artık kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için acıklı bir azab vardır.»

«(95) Ey îman edenler! Siz ihramda iken avı öldürmeyiniz. Sizlerden avı kasten öldürenin cezası (evcil hayvanlardan) onun bir benzeri (dengi) dir. Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olarak bu cezayı sizden olan iki adaletli kişi hükm(edip tayin) edecektir. Veya (cezası) fakirlere yedirmek suretiyle kefaret vermektir. Veya onun dengi oruçtur. Yaptığının ağırlığını tatsın diye, bu kefaret gerekli kılınmıştır. Allah daha önce olmuşu affetmiştir. Kim ki, bu işi yapmaya dönerse, Allah ondan intikam alacaktır. Allah azizdir, (galibtir) ve intikam sahibidir.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(90) «Ey îman edenler! İçki, kumar, (ibâdet için) dikili taşlar, rızık okları ancak pistirler. Şeytanın amelindendirler. Onlardan sakınınız. Umulur ki felaha kavuşursunuz...»

Bu âyeti celîlenin sebebi nüzülünde ihtilâf vardır: Ebu Meysere'nin rivayetine göre Hz. Ömer elini kaldırdı:

«Ey Allah'ım! İçki ve kumar hakkında bize şifa verici bir açıklama yap!» diye dua etti. Bunun üzerine «El-Bakara» sûresinde geçen:

«Senden içkiden ve kumardan soracaklar. De ki, onlarda büyük bir günah vardır.»

âyetini indirdi. Hz. Ömer, Resûlüllah'ın huzuruna çağrıldı ve bu âyet ona okundu. Yine Hz. Ömer:

«Ey Allah'ım! İçki ve kumar hakkında şifa verici bir açıklama bize yap!»

diye duâ etti. Bu sefer «En-Nisa» sûresindeki âyet nazil oldu:

«Ey îman edenler! Sakın sarhoş olduğunuz halde namaza yaklaşmayınız.»

Hz. Ömer huzura davet edildi. Ona bu âyet okundu. Hz. Ömer elini kaldırdı:

«Ey Allah'ım! İçki ve kumar hakkında bize açıklayıcı ve şifâ verici bir hüküm beyan et» diye duâ etti. Bunun üzerine «El Maide» sûresindeki bu âyet nazil oldu. Resûlü Ekrem âyeti okuyup:

«Acaba siz artık bu işten vaz geçecek misiniz?» cümlesine gelince, Ömer:

«Biz vaz geçtik, vaz geçtik!» dedi. Hadisi Tirmizi, Ebu Davud ve Nesei rivayet etmişlerdir.

Mus'ab bin Said babasından rivayet ediyor.

«Ensardan birisi hazırlık yaptı ve bizi yemeğe çağırdı. İçki daha haram olmadığı için içtik. Fazla kaçırdığımızdan sarhoş olduk. Ensarlılarla Kureyşliler birbirlerine karşı soylarıyla böbürlenmeye, ve iftihar etmeye başladılar. Şiir söylediler. Ensar:

«Biz, sizden daha üstünüz!» dediler. Saad bin Ebi Vakkas: **«Muhacirler, sizden daha hayırlıdır»** diye cevab verdi. Ensardan bir kişi, devenin çene kemiğini aldı, onunla Sa'd'ın burnuna vurarak Saad'ın burnunu yaraladı. Saad Resûlüllah'a geldi. Hadiseyi Resûlüllah'a anlattı. Bunun üzerine bu âyeti celîle nazil oldu.

İbni Abbas:

— İççkinin haram olması, Ensar kabilelerinden iki kişi hakkında nazil oldu. Bunlar sarhoş oluncaya kadar içtiler. Birbirleriyle şakalaştılar. Ayılınca kişi yüzünde yara ve bereler gördüğünde **«Filan kardeşim bu yara ve bereleri bende oluşturdu»** diyordu. Çünkü hepsi kardeştiler. Kalblerinde kin ve buğz yoktu. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu âyette içkinin kesinlikle haram olduğunun hükmünü indirdi.

Bu âyeti celîlede, Cenab-ı Hak, bir dizi tekidleri arka arkaya, dizerek zikretti. Evvelâ — İNNEMA — kelimesini kullandı. Sonra — ENSAB — ve — EZLAM — tâbirlerini bir araya getirdi. Sonra «RİCIS», (necis) tâbirini kullandı. Sonra **«Şeytan, içki ve kumar hususunda sizin aranıza düşmanlık ve buğzu ilka etmek istiyor»** cümlesini getirdi. Hemen peşinde: **«Sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan menetmek istiyor»** cümlesini zikir etti. Sonra: **«Acaba artık, buna nihayet vermiyecek misiniz?»** sorusunu sordu. Bunun nedeni şudur: Eshab-ı kiram, El-Bakara sûresi nazil olduktan sonra, içkinin haram edilmesi konusunda müteredditidiler. Bunun için Hz. Ömer:

«Ey Allah'ım! Bu hususta bize şifa verici bir açıklama getir» diye dua etti. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Hz. Ömer **«siz artık buna son vermeyecek misiniz»** cümlesini dinlediği zaman **«Ey Rabbim! Biz son verdik»** dedi.

Abd bin Humeyd, Ata'dan rivayet etti:

«İçkinin haramlığı hususunda ilk inen âyet **«Senden içki ve kumarı sorarlar»** (El-Bakara: 219) âyetidir. Bazı insanlar, bu âyetten sonra:

«Biz, içki içeceğiz. Çünkü orada bizim menfaatlarımız vardır» dediler. Bazıları:

«Onun hiçbir şeyinde hayır yok. Hepsi günahtır» dedi. Sonra:

«Ey îman edenler! Sakın sarhoş olduğunuz zaman namaza yak-

laşmayın» (En-Nisa: 43) âyeti indi. Bu âyetten sonra bazı kimseler: **«Biz içer, evimizde otururuz, ayıldıktan sonra namaza gideriz»** dediler. Bazıları: **«Müslümanlarla beraber namaz kılmamıza mani olan bir şeyde hayır yoktur. Öyleyse içmeyeceğiz»** dediler. Bunun üzerine bu âyeti celîle nazil oldu. Ve hepsi içki içmekten vazgeçti.

Katade'den rivayet edilmiştir:

Bize denildi ki, bu âyeti celîle nazil olduğu zaman Resûlü Ekrem buyurdu:

«Şüphesiz ki, Allah içkiyi haram kıldı. Kimin yanında içkiden birşey var ise, sakın onu içmesin ve satmasın.»

Müslümanlar, uzun bir zaman Medine'nin yollarına ve sokaklarına dökülen içkinin kokusunu duyar ve rahatsız olurlardı.

Rebi'den rivayet edilmiştir. «El-Bakara» âyeti nazil olduğu zaman, Resûl-ü Ekrem:

«Şüphesiz Rabbimiz içkinin haram olması hususunda ilerleyecektir.» dedi.

Sonra «En-Nisa» sûresi nazil olduğu zaman buyurdu:

«Rabbiniz içkinin haramlığı hususunda daha ileri gidecektir.»

Sonra **«El-Maide»** sûresi nazil oldu ve içki tamamen haram edildi.

SATRANÇ KUMARDAN MI?

Hz. Ali (Kerremellahu vechehu)'den varid olduğuna göre **«satranç kumardandır»** demiştir.

İbni Ebi Hâtim, Ata, Mücahid, Tavus ve Süfyan'dan rivayet edildiğine göre, kumarın her çeşidi — MEYSİR — kelimesine dahil olur. Çocukların cevizle oynamasıdahi ona dahildir» buyurmuşlardır.

Raşid bin Saad ve Dumre bin Habib «Aşıklar, cevizler, ve yumurtalar **«Meysir»**e dahildir ve kumar çeşitlerindendir» dediler.

Musa bin Akabe, İbni Ömer târikıyla; **«Meysir»** kumar demektir, dedi.

Dahak, İbni Abbas'tan:

«Meysir kumarın ta kendisidir» dedi.

İslâm gelmezden önce cahiliyet döneminde kumar oynuyorlardı. Cenab-ı Hak İslâm'ı göndermek suretiyle bu çirkin ahlâktan insanları menetti.

Malik, Davud bin Husayn'dan rivayet ediyor. Said bin Museyyeb'den dinledi:

«Cahiliyet dönemindeki «Meysir» (kumar), eti, bir veya iki canlı koyunla değiştirmekti.»

Zuhri, Amaş'tan rivayet etti:

«Meysir, oklarla mal ve meyveler üzerine vurmak yani oklarla taksim etmektir.»

Kasım bin Muhammed b. Ebi-Bekr es-Sıddik (R.A.):

«Allah'ın zikrinden insanı meşgul eden, namazdan alıkoyan herşey Meysir'dendir, buyurdu.»

İbni Ebi-Hâtim, Ebi-Ümame ve Ebu Musa el-Eşari târikıyla gelen bir hadiste Resûlüllah'ın şöyle söylediğini rivayet ediyor:

«Şu noktalandırılmış (nişanlandırılmış) dörtgenlerden sakınınız, çünkü onlar kumardandır.»

Hadisde bahsedilen «Dörtgenlerden» tavla zarları kastedilebilinir. Zira tavlanın hakkında Sahihi Müslimde, Bureyde bin Huseybil-Eslemi târikiyle şu hadis nakledilmiştir:

«Nerdeşir (tavla) ile oynayan bir kimse, sanki elini domuzun et ve kanına bulaştırmıştır.»

Malik'in Muvatta'ında, İmam Ahmed'in Müsned'inde, Ebu-Davud ve İbni Mace'nin Sünen'inde Ebu-Musa El-Eşari'den gelen bir hadiste Resûlüllah şunu söylüyor:

«Kim ki, Nard ile oynarsa, o, Allaha ve Resûlüne isyan etmiştir.»

İmam Ahmed, Abdurrahman tarikiyle rivayet ediyor:

Ben babamdan O da Resûlüllah'dan dinledi:

«Nerd ile oynadıktan sonra kalkıp namaz kılanın meselesi, irin ve

domuz kanıyla abdest aldıktan sonra kalkıp namaz kılanın meselesine benzer.» (1)

Satranca gelince, Abdullah bin Ömer: **«O, Nerdden daha kötüdür»** demiştir. Daha önce de İbni Kesir **«onu Meysirden, (kumardan) saydık»** diyor

İmam Malik, Ebu Hanife ve İmam Ahmed, satranç oynamanın haram olduğunu kesinlikle belirttiler. İmam Şafiî ise **«Satranç oynamak mekruhtur»** dedi. Eğer satranç oyununa dalıp namaz vakitlerini kaçırırsa, veya satranç üzerinde yalan yemin söylerse o zaman Şafiîlere göre de haram olur.

Ayette bahsi geçen **«ENSAB»** Nusub (veya Nusb) un çoğuludur. İbni Abbas, Mücahid Ata, Said bin Cübeyr ve Hasan, **«Ensab, Kâbe'nin etrafında dikilmiş taşlardır. Müşrikler kurbanlarını o taşların yanında keserlerdi. «EZLAM» a gelince, kısmet aramada kullanılan oklardır.»** dediler. Hadisi, İbni Ebi-Hâtim rivayet etmiştir.

MÜHİM BİR KONU

Acaba bu âyeti celîle nazil olmazdan önce içki içmek ashab-ı kirama (müslümanlara) caiz miydi? Hadisler, bunun cevazına delâlet ederler. **«Sarhoş olduğunuz zaman namaza yaklaşmayınız»** (En-Nisa: 43) âyeti de buna delâlet eder. Fakat **«Sarhoş edecek kadar içmek»** caiz miydi? Hz. Hamza'nın hadisi bunun da o zaman caiz olduğuna delâlet eder. Hz. Hamza (R.A.), yeğeni Hz. Ali'nin devesinin boğurlarını yırttı. Ve hörgücünü parçaladı. Hz. Ali gelip hadiseyi Resûlüllah'a söyledi. Cenab-ı Peygamber, Hz. Hamza'ya vardı. Hz. Hamza'dan, Resûlüllah'ın şânına yakışmayan ve hürmetine ters düşen sözler sudur etti. Peygambere karşı her müminin boynuna farz olan, adete muhalif sözler çıktı. Bu sözleri, Hz. Hamza'nın sarhoşluk verici içki ile aklının gittiğine delâlet ediyordu. Bunun için Resûl-ü Ekrem onun sarhoşluğunu anladı. Sonra Cenab-ı Peygamber ne o sarhoşluk halinde, ne de

(1) NERD veya NERDESİR, Sasanî kırallarından Erdeşir'in oğlu Şahpurun icad ettiği bir oyundur. Bugün devamına Tavla derler. Bak. Nerdeşir maddesine AHTARİ.

ondan sonra Hz. Hamza'yı bu sözlerinden dolayı kınamadı. Bilakis Hz. Hamza, Cenab-ı Peygambere:

«Siz ancak benim babamın köleleri idiniz» dediğinde Resûl-ü Ekrem, arkasını dönerek evini terketti.

Bu görüş, usul âlimlerinin görüşüne ters düşer. Onlar **«Sarhoşluk her şeriatta haram idi. Çünkü şeriatlar kulların maslahatları içindir. Onların zararı için değildir. Maslahatların aslı akıldır. Mefsedetlerin aslının da aklın gitmesidir. Öyleyse her şeriatta aklı giderici ve karıştırıcı şeylerden menetmek vacibtir. Ancak muhtemeldir ki, Hz. Hamza'nın hadisi şöyle yorumlanabilsin: Hz. Hamza içmekle sarhoşluğu kastetmemiştir. Fakat süratle içtiğinden dolayı sarhoşluk kendisinde oluşmuştur. Allah hakikati daha iyi bilir»** diyorlar. (1)

İbn-i Abbas (R.A.):

«RİCİS» Allah'ın gazabı ve öfkesidir. Bazan pis kokan nesneler ve insan dışkısına da rics denilir. Bütün kirlilikler ricstir. «RİCİZ» ise azabtır. **«REKS»** ise, ancak insanoğlunun dışkısına denir. Rics ise, bütün bu mânâlara gelir.

«Şeytanın amelindendir» cümlesinin mânâsı: Şeytan, insanoğlunu ona teşvik ediyor. Onu insanoğluna, süslü-püslü gösteriyor demektir.

Bazı tefsir âlimleri de; ilk içki içen ve kumar oynayan Şeytandır. Başlatan o, olduğundan dolayı kim bu işlerde bulunursa, onun amelini işlemiş olur demektir, dediler.

«Ondan sakınınız.» Yani onu nefsinizden uzaklaştırınız ve bir kenara itiniz.

Alimler arasında, El-Maide sûresinin, içkinin haram olduğunu getirdiğinde ve hicretten sonraki dönemde en son nazil olan sûre olduğunda ihtilâf yoktur. Bu sûre mundar, kan ve domuz etinin haram olmasını getirdi. İçki hususunda, Cenab-ı Hak, hem nehyi, hem de menetmeyi getirdi. Bu, haramın en korkunç ve en tehlikeli kısmı oluyor. İbni Abbas'ın rivayetine göre, içkinin haram olması nazil olduğu zaman, Resûlüllah'ın sahabileri birbirlerine vardılar: **«İçki haram ol-**

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-287 Darul-Kâtip 1317 Kahire

du ve şirke denk kılındı. Yani şirkten olan dikili taşlar yanında kesilen kurbanlarla beraber aynı âyette zikredildi» dediler.

Cenab-ı Hak, bunları haram ilân ettikten sonra, **«Bunlardan sakınınız»** deyip, **«umulur ki, kurtulursunuz, felaha kavuşursunuz»** cümlesini eklemek sûretiyle kurtuluşu bu emre bağladı. Böylece bu emrin ne derece mühim olduğunu belirtmiş oldu.

İÇKİ NECASETİN HANGİ TÜRÜNDENDİR?

Cumhur-u ulema (âlimler topluluğu); içkinin haramlığından, şeriatın onu habis saymasından, ona Kur'an'da «rics» denildiğinden ve ondan sakınmanın emredilmesinden onun necis olduğunu çıkarmışlardır. Yani içilmesi haram olduğu gibi, bulaştığı nesneleri de necis etmiş oluyor.

Rebia, Leys bin Saad, İmam Şafii'nin talebesi El Müzeni, müteehir âlimlerden, Bağdatlılar ve Karevilerden bazıları «içkinin içilmesi haramdır fakat kendisi temizdir. Bulaştığı yeri necis etmez» dediler. Said bin Haddad bin Karevi, onun tahir olduğuna, Medine'nin yollarına dökülmesiyle istidlal etmiştir. Eğer necis olsaydı sahabeler içkileri, bu yollara dökmezlerdi ve Peygamber de bunu menederdi. Nitekim Resûlü Ekrem, yollarda büyük ve küçük abdest bozmayı yasaklamıştır.» dedi. Cevabımız şu:

Sahabenin evlerinde yapılmış tuvaletleri ve su arkları yoktu ki içkiyi oraya döksünler. Zaten o, zamanki halleri yüzde yüz evlerinde tuvaletin olmamasıydı. Nitekim Ayşe validemiz, **«Onlar evlerinde tuvalet bulundurmaktan tiksiniyorlardı»** diyor. Medine'nin haricine götürmek de külfetli bir iş olmakla beraber acelece yapılması gereken bir şeyi tehir etmek oluyordu. Bir de, Medine'nin yolları genişti. İçki de o yollarda göl ve deniz olacak şekilde değildi. Onu bazı yerlere dökmüşlerdi ve oralardan herkes sakınıyordu. Bir de, yollara dökülmesinde pisliğinin teşhir etme faidesi vardır. Ta ki, onu itlaf etmek, onun haram olduğuna şayi' ve yaygın bir şekilde delâlet etsin.

Eğer itiraz edilip, «Bir maddenin başka şeyleri necis etmesi şer'i bir hükümdür. Bu hususta burada nass yoktur. Bir şeyin haram olma-

sı, onun necis olmasını gerektirmez. Nice haram şeyler vardır ki, necis değildirler» deseler. Cevab olarak deriz ki, Cenab-ı Hakkın — RİCSUN — tâbiri ilâhisi onun necasetine delâlet eder. Çünkü — RİCİS — arap dilinde necasettir. Bir de eğer herhangi şeyin hakkında ille nassın bulunmasından sonra hükmetme kaidesini getirirsek, o vakit şeriat muattal hale gelir. Çünkü şeriattaki nasslar mahduddur. Acaba hangi nass sidiğin, dışkının, kanın ve mundar (leş)ın necis edici olduklarına delâlet eder? Ancak bunların necasetine delâlet eden, âyetlerin zahirleri, genellikleri ve kıyaslardır.

İÇKİ TEDAVÎDE KULLANILIR MI?

Cenab-ı Hakkın **«onlardan sakınınız»** tabiri, mutlak şekilde sakınmayı gerektirir. Yani ne içilir, ne satılır, ne sirke yapılır, ne tedavide, ne de başka yollarda kullanılır.

Bu babta varid olan hadisler, bu hükme delâlet ederler. Müslim, İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

«Bir kişi, Resûlüllah'a bir tulum dolusu içki hediye getirdi. Cenab-ı Peygamber ona:

«Allah'ın içkiyi haram ettiğini bilmiyor musun?»

Adam:

«Hayır, bilmiyorum» dedi. Ravi der ki:

O içki getiren adam, başka bir kişinin kulağına birşeyler fısıldadı. Resûlü Ekrem:

«Ne söyledin ona? Neyi gizlice fısıldadın?» diye sordu. Adam cevab olarak dedi ki:

«Ben onu satmasını emrettim.»

Resûlü Ekrem:

«Şüphesiz onun içilmesini haram eden satılmasını da haram etmiştir» buyurdu.

Ravi der ki, bunun üzerine adam, içindeki bütün içki dökülünceye kadar tulumu açık bıraktı. İşte bu hadis bizim söylediğimize delil-

dir. Eğer içkide caiz olan menfaatlardan birisi olsaydı Resûl-i Ekrem mutlaka onu açıklayacaktı. Nitekim mundar olmuş koyun hakkında Cenab-ı Peygamber:

«Niçin siz onun derisini alıp tabak yapmadınız? Ve ondan faydalanmadınız?» dedi.

Müslümanların icmaıyla, içki ve kanın ticareti haramdır. Bu icmada diğer necasetlerin ve dışkıların ve yenilmesi haram olan herşeyin ticaretinin haram olduğuna dair delil vardır. Bunun için İmam Malik, gübreleri satmayı mekruh görmüştür. İbni Kasım «ruhsat vardır» demiştir. Çünkü menfaat vardır. Fakat İmam Malik'in içtihadı «kıyas»tır ve Şafiî mezhebi de budur. Bu hadis de, İmam Malik'in içtihadının delilidir. (1)

Cumhuru fukaha (Fâkihler topluluğu), içkiyi, yani şarabı sirkeye dönüştürmenin caiz olmadığını söylemişlerdir. Eğer caiz olsaydı Resûl-i Ekrem bahsi geçen kişiye **«şarabını sirkeye dönüştür»** deyip, dökülmesine müsaade etmeyecekti. Çünkü sirke maldır. Malı zayi etmekten de Resûl-i Ekrem insanları menetmiştir. Hiç kimse, içkiyi döken bir müslüman **«Bir malı telef etmiştir»** dememiştir. Osman bin Ebul-Âs, bir yetimin içkisini dökmüş ve tazmin de etmemiştir. Resûl-i Ekrem'den içkiyi sirkeye dönüştürmek izni istenmiş, «hayır» demiş ve bunu yasaklamıştır.

Ancak hadîs ve rey ehlinden bir gurub bunu caiz gördüler. Suhnun bin Said de, buna meyletmiştir. Başkaları «şarabı sirkeye dönüştürmekte beis yoktur. Bir insanın çalışması veya başka bir nesnenin içine atılması neticesinde şaraptan dönüşen ve sirke olup meydana gelen sirkeden almak, onu yemek şer'an zararlı değildir. Bu, Sevri'nin, El-Evzai' ve Küfe'lilerin görüşüdür. Ebu Hanife, **«Eğer şaraba misk veya tuz atılır, şarab, şaraplık halinden dönüşüp sirke haline gelirse, alınması caiz olur»** demiştir. Muhammed bin Hasan, bu hususta Ebu Hanife'ye muhalefet ederek buyurmuştur:

«Sadece şarabı sirkeye dönüştürmek ameliyesi caizdir. Başkası değil.»

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-289 Dârul-Kâtip 1317 Kahire

Ebu Amr der ki:

«Iraklılar, şarabın sirkeye dönüştürülmesi hususundaki cevazı, Ebu Derda'dan alıyorlar.»

Ebu İdris, el Huldani'den, o da Ebu Derda'dan kuvvetli olmayan bir yönden rivayet ediyor ki, Ebu Derda, şaraptan dönüşüp murabba (marmarıt) olanı yiyor ve **«güneş ile tuz onu tabağ etmiştir»** diyordu.

Hz. Ömer (R.A.) ve Osman b. Ebil-Âs, şarabı sirkeye dönüştürmek hususunda Ebu Derda'ya muhalefet ettiler. Bu zatların hiçbirisinin reyinde hadisle beraber bir hüccet (delil), yoktur. Tevfik Allah'tandır.

Muhtemeldir ki, İslâmın başlangıcında şarabı sirkeye dönüştürme yasağı, «Halk yeni içkiyi bırakmıştır, içki daimi bir şekilde bulundurulmasın ve tehlike arzetmesin» diye varid olmuştur. Bu adeti kesmek ve yırtıp atmak için olmuştur. Durum bu ise, o, zaman şarabın sirkeye dönüştürülmesindeki yasakta ve onu dökme emrinde **«sirkeye dönüştükten sonra yenilmez»** diye bir durum yoktur.

Eşheb, İmam Malik'ten rivayet etti:

«Bir hıristiyan şarabı sirkeye dönüştürürse, onu yemekte beis yoktur. Müslüman da, şarabı sirkeye dönüştürürse, hüküm böyledir ve Allah'tan af taleb ederim.»

Bu rivayeti İbni Abdulhakem kitabında zikretmiştir. Kuvvetli görüş, İbni Kasım ve İbni Vehb'in rivayetinde olduğu gibi Malik'in: **«Müslüman, ne şarabı sirkeye dönüştürebilir, ne de satabilir. Ancak döker.»** rivayetidir.

Bu âyeti celîle, Nerd ve satranç oynamanın haram olduğuna delâlet eder. İster kumar olsun isterse olmasın. Çünkü Cenab-ı Hak içkiyi haram ettiği zaman:

«Ey îman edenler! İçki ve kumar ancak necistirler. Şeytanın amellerindendirler» dedikten sonra devam etti:

«Şeytan sizin aranıza düşmanlık ve buğzu sokmak istiyor.» Öyleyse azı, çoğuna davet eden her lehiv, ona devam edenlerin aralarına düşmanlık ve buğzu sokar. Ona devam edenleri Allah'ın zikrinden meneden, namazdan alıkoyan o lehiv, içki gibidir. Ve onun gibi haram olması da gerekli oluyor.

Eğer, içki içmek sarhoşluk verir, insan da sarhoş oldu mu namaz kılamaz. Ama Nerd ve satranç ile oynamakta sarhoşluk yoktur diye itiraz edilirse cevab olarak deriz ki: Cenab-ı Hak içki ile kumarı haramlık hükmünde bir araya getirmiştir. İkisini birden **«insanların arasında düşmanlık ve buğzu sokarlar»** diye vasıflandırmıştır. İkisini birden **«Allah'ın zikrinden ve namazdan insanları menederler»** diye nitelendirmiştir. Malûmdur ki, içki sarhoşluk verir. Fakat kumar sarhoşluk vermez. Sonra Allah'ın katında, onların bu hususta ayrılmaları haramlıkta eşit tutulmalarına mani olmaz. Çünkü onların müşterek oldukları anlamları vardır. Bir de, içkinin azı da sarhoşluk vermez. Oysa içilmesi haramdır. Bir de, inkâr edilemez ki, Nerd ve satranç oynamak sarhoşluk vermese de içki gibi haramdır. Çünkü oyun gafleti gerektirir. Gaflet te kalbi kaplar ve sarhoşluk yerine geçer. İçki eğer sarhoşluk verir, namazdan ve zikirden insanı alıkoyar diye haram edilmişse, Nerd ve satranç oynamak da haram olur. Çünkü o da gaflet verir, insanı meşgul eder ve böylece namazdan ve zikirden insanı alıkoyar. (1)

İmam Ahmed'in İbni Ömer tarikiyle rivayet ettiği bir hadiste «içki on vecih üzerine lânetlenmiştir: İçkinin kendisine lânet okunmuş, içenine, içirenine, satanına, satınalanına, yapanına, yaptıranına, götürenine, kime götürülürse ona ve içki parası yiyene.» (2)

Hadisi, Ebu Davud ve İbni Mace de Veki'in tarikıyla (yoluyla) rivayet ettiler.

İmam Ahmed, İbni Ömer'in tarikiyle rivayet ediyor:

Resûl-i Ekrem «El-Marbed» denilen yere çıktı. Ben de beraberinde ve sağ tarafında bulunuyordum. Ebu Bekr geldi. Geri çekildim. Ebu Bekir Peygamberin sağını aldı. Soluna geçtim. Ömer (R.A.) geldi. Geri çekildim. Ömer (R.A.) Resûlüllah'ın solunu aldı. Resûl-i Ekrem Marbed'e vardığında orada bir tulum gördü. İçinde içki vardı. Resûl-i Ekrem benden Midye'yi (bıçağı) istedi. «Midye»nin bıçak olduğunu, ancak o gün öğrendim. Sonra emretti, tulumu parçaladım. Sonra buyurdu:

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-391 Dar. Kâtip 1378 Kahire
(2) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-640 Dar. End. Beyrut

«İçkiyi, içenine, sakisine, satanına, satınalanına, götürenine, kendisine götürülene, yapanına, yaptıranına ve parasını yiyene lânet (Allah'ın rahmetinden uzaklaşma) vardır.» (1).

İmam Ahmed, İbni Ömer tarikiyle rivayet ediyor:

Resûlü Ekrem, kendisine bir bıçak getirmemi emretti. Getirdim. Bıçağı gönderip güzelce bilettikten sonra bıçağı bana emanet ederek **«Yarın bana getir»** dedi. Ertesi gün bıçağı götürdüm. Eshabı ile beraber Medine çarşılarına çıktı. O çarşılarda içki tulumları vardı. Şam'dan getirilmişlerdi. Benden bıçağı aldı. O tulumlardan bulunanları yardı. Sonra bıçağı bana verdi. Eshabına benimle beraber gitmelerini ve bana yardımcı olmalarını emretti. Bana da, çarşıların hepsine varmamı, oralarda bulduğum her içki tulumunu delip parçalamamı söyledi. Ben de bunu yaptım. Çarşılarda delmediğim ve parçalamadığım hiçbir tulum kalmadı.»

Abdullah bin Vehb, Zeyd el-Hulanî'den rivayet ediyor:

«İçki satan bir amcam vardı. İçkiden kazandığı parayı sadaka olarak dağıtıyordu. Onu birkaç defa bu işi yapmaktan nehyettim. Fakat bir türlü bu işi bırakmadı. Medine'ye varıp İbni Abbas'ı gördüm. İçki ve içkiden gelen para hususunu sordum. İbni Abbas: **«O haramdır, onun parası da haramdır»** buyurduktan sonra:

«Ey Muhammed Ümmeti! Eğer sizin kitabınızdan sonra bir kitab ve Peygamberinizden sonra bir Peygamber olsaydı, sizden önceki ümmetler hakkında âyetler nazil olduğu gibi, sizin hakkınızda da âyetler nazil olacaktı. Fakat Cenab-ı Hak bunu kıyamete tehir etmiştir. Yemin ederim, kıyametteki durum sizin için daha şiddetlidir.» dedi.

Sabit diyor ki, bundan sonra Abdullah bin Ömer'e rastladım. İçkinin parasını kendisinden sordum. Bana: **«Sana içkiden haber vereceğim»** dedi ve devam etti:

«Resûlüllah ile beraber mescitte bulunuyordum. Cenab-ı Peygamber malûm şekliyle İHTİBA yapmıştı (yani dizlerini sırtına bir iple bağlamıştı.) O esnada:

«Şu içkiden, kimin yanında birşey varsa, buraya getirsin.»

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-640 Dar. End. Beyrut.

Bu emir üzerine eshab-ı kiramdan biri Resûlüllah'a gelip: **«Benim yanımda bir tulum dolusu vardır.»** Başka birileri de, **«Benim yanımda bir dağarcık dolusu vardır»** dediler. Bunun üzerine Resûlüllah (S.A.V.):

«Hepsini, Baki'in falan falan noktalarında yığdıktan sonra bana haber veriniz.» diye emretti.

Onlar içkileri orda yığdıktan sonra Peygambere haber verdiler. Peygamber oraya gitmek üzere kalktı. Ben de, beraberinde ve sağında oraya yürüyordum. Bana yaslanıyordu. Hz. Ebu Bekr bize yetişti. Resûlüllah beni geriye itip soluna getirdi. Ebu Bekr'i benim yerime koydu. Sonra Hattab'ın oğlu Hz. Ömer bize yetişti. Resûl-i Ekrem beni geriye aldı. Ömer'i (R.A.) soluna geçirdi. İçkilerin bulunduğu yere gelinceye kadar Ebu Bekr ile Ömer arasında yürüdü. Halka şunları söyledi:

«Siz, şunu (içkiyi) tanıyor musunuz?» Halk:

«Ey Allah'ın Resûlü, evet bu içkidir dediler.» Sonra buyurdu:

«Şüphesiz ki, Allah içkiye, onu yapana, yaptırana, içene, dağıtana, yüklenene, kendisine götürülene, satana, müşterisine ve parasını yiyene lânet etmiştir.»

Sonra bir bıçak istedi. **«Bıçağı bileyiniz»** dedi. Bilediler. Sonra Resûlüllah bıçağı aldı. Onunla içki tulumlarını parçaladı. Halk: **«Bu tulumlarda fayda vardır ya Resûlellah. Niye parçalıyorsunuz?»** dediler. Resûl-i Ekrem:

«Evet, faide var. Fakat ben Allah rızası için ve bu içkide Allah'ın öfkesi olduğundan ötürü, öfkelenmiştim. Ondan dolayı bunu yapıyorum» dedi. Hz. Ömer:

«Ey Allah'ın Resûlü! Ben senin yerine bu işi yapayım» diye teklifde bulundu.

Resûl-i Ekrem:

«Hayır.» dedi. (1)

İbnu Vehb: Bu hadisi rivayet edenlerin bir kısmı, bazı bölümleri fazla veya eksik olarak rivayet ettiler, dedi.

(1) Bkz İbn Kesir Cild: 2-640-641 Dar. End. Beyrut

İÇKİ HANGİ MADDEDEN YAPILIRDI?

Beyhaki, hadisi rivayet etmiştir...

İmam Ahmed, Enes tarikiyle (yoluyla) rivayet ediyor:

Ben, Ebu Ubeyde bin Cerrah'a, Ubey İbni Kâab, Suheyl bin Beyda ve Resûl-i Ekrem'in (diğer sahabelerinden bazılarının misafir bulundukları) Ebu Talha'nın yanında sâkilik yapıp içki dağıtıyordum. Nerdeyse sarhoş edecek kadar içtiler. Bu esnada Müslümanlardan birisi gelip:

«Siz, içkinin haram kılındığını bilmez misiniz?» dedi. Onlar:

«Bakalım ve soralım» dedikten sonra:

«Ey Enes! Kabda kalan içkiyi dök, dediler. Ben de döktüm, yemin ederim, onlar bir daha da içmediler. Halbuki onların içkisi ancak hurmadandı. O günkü içkileri öyleydi.» Buharî ve Müslim Sahihlerinde rivâyet ettiler. (1)

Sabit b. Zeyd'de Enes'ten rivayet ediyor:

«İçkinin haram olduğu gün, Ebu Talha'nın evinde toplananlara sâkilik yapıyordum. Onların içkisi hurmadan yapılmıştı. Tellalin çağırdığını işittik. **«Çık, bak! Tellal ne diyor?»** dediler. Çıktım, baktım ki tellal şunları haykırıyor:

«Dikkat! İçki haram edilmiştir.» O gün Medine'nin çarşıları devamlı içki aktı. Ebu Talha bana: **«Çık, bu içkiyi dök»** dedi. İçkiyi döktüm. Eshab-ı kiramın hepsi veya bazıları **«Filan ve filan adamlar öldüler, içki daha karınlarındadır»** dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, **«îman eden ve salih ameller işleyenlerin daha önce yediklerinde bir beis yoktur»** mealindeki âyetini indirdi. (2)

Ibni Cerir, Enes'ten İbni Malik tarikiyle rivayet ediyor:

«Ben, Ebu Talha'ya, Ebu Ubeyde bin Cerrah, Ebu Deccane, Muaz bin Cebel ve Süheyl bin Beyda'ya sâkilik yapıyordum. Hurma ko-

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2.638 Dar. End. Beyrut
(2) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-638 Dar. End. Beyrut

ruğu ve hurmadan yapılmış bir içkiyi onlara içiriyordum. Nerdeyse sarhoş olmuşlardı. O esnada dellal: **«Dikkat! İçki haram edildi.»** diye çağırdı. Bizden herhangi bir kimse çıkmadı ve herhangi bir kimse de içeri girmedi. İçkiyi tamamen döktük. İçki testilerini kırdık. Bazılarımız abdest aldık, bazılarımız da gusul yaptı. İbni Selim'in kokusundan bedenimize sürdük. Sonra mescide vardık. Baktık ki, Resûl-i Ekrem:

(91) **«Ey îman edenler! Ancak hamr (içki), kumar, dikili taşlar, kısmet okları necistir, şeytanın amelindendir. Ondan sakınınız»** âyetini ta ki, **«siz bundan artık vazgeçer misiniz?»** cümlesine kadar okudu. Bir kişi:

«Ey Allah'ın Resûlü, daha önce içki içtiği halde ölenler hakkında ne diyorsun?»

Buna cevap olarak Cenab-ı Hak:

(93) **«İman edip salih amel işleyenlerin üzerinde daha önce yediklerinden dolayı herhangi bir günah yoktur.»** mealindeki âyetini indirdi.»

Kişinin birisi Katade'den sordu:

«Sen, Enes bin Malik'ten bu hadisi dinledin mi?»

«Evet. Dinledim» dedi. Bir kişi Enes bin Malik'e:

«Sen Resûlüllah'tan bu hadisi dinledin mi?»

«Evet, bana yalan söylemeyen söyledi. Biz (ashab), yalan söylemiyorduk ve yalan nedir bilmiyorduk» dedi.

İmam Ahmed, Kuteybe tarikiyle Nafi bin Kisan'dan rivayet etti:

«Babam Kisan, Resûlüllah'ın zamanında içki ticareti yapıyordu. Şam'dan geldi. Beraberinde tulumlar içerisinde içki vardı. Onu satmak istiyordu. Onları Resûlüllah'a getirdi:

«Ey Allah'ın Resûlü! Ben sana güzel bir içki getirdim.» dedi. (1) Cenab-ı Peygamber:

«Ey Kisan! Sen gittikten sonra o, haram oldu.»

---

(1) Bu söz, sevgiden ileri geliyordu. Yoksa Cenabı Peygamber hiçbir zaman herhangi bir içkiyi içmemiştir. Ebu-Bekir'de böyle idi. Dikkat edile...

Kisan:

«Ey Allah'ın Resûlü! O halde ben bunu satayım» dedi.

Resûlü Ekrem:

«O da onun parası da haram edildi» buyurdu. Bunun üzerine Kisan tulumlara yaklaştı. Onların ayaklarından tutup içindekini döktü. (1)

İmam Ahmed, Ya'la tarikiyle Abdurrahman bin Vahle'den rivayet etti: İbni Abbas'tan içkinin satılmasını sordum. Buyurdular:

— Resûlüllah'ın Sakıf (veya Devs) kabilesinden bir dostu vardı. Mekke fethedildiği gün Resûlü Ekrem'e bir tulum dolusu içki getirip hediye etmek istedi. Cenab-ı Peygamber, ona:

«Ey filan zat! Sen, Allah'ın içkiyi haram ettiğini bilmez misin?» dedi.

Kişi hizmetkârına yönelip: **«Öyle ise, git onu sat»** dedi. Cenab-ı Peygamber:

«Ey filan! Sen hizmetkârına ne emrettin?»

Kişi:

«İçkiyi satmasını emrettim» dedi. Cenab-ı Peygamber:

«Onun içilmesini haram kılan Allah, satışını da haram kılmıştır» buyurduktan sonra o içkinin dereye dökülmesini emretti. Hadisi Müslim, İbni Veheb'in tarikiyle rivayet etmiştir. (2)

Sahihayn'da Ömer bin Hattap hutbesinde ve Resûlüllah'ın minberinin üzerinde:

«Ey nas! Şüphesiz hamrın (içkinin) haram olması nazil oldu. Hamr beş şeydendir: Üzüm, hurma, bal, buğday, arpa. Ve hamr aklı örten ve karıştıran şeydir.»

Buharî bize, İbrahim'in oğlu İshak tarikiyle, İbni Ömer'den **«İçkinin haram olması nazil olduğu gün Medine'de beş içki türü vardı. Onların içinde üzüm şarabı yoktu.»**

Abdullah bin Vehb, Abdullah bin Âmr bin Âs'ın tarikiyla rivayet etti. Resûlü Ekrem buyurdu:

---

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-638-Dar. End. Beyrut

(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-638-Dar. End. Beyrut

«Sarhoş olarak bir tek defa namazı terkeden bir kimse, sanki bütün dünya üzerindeki servet onunmuş, hepsi ondan alınmış gibi oluyor. Sarhoş olarak dört defa namazı terkeden bir kimseye Allah üzerine vacib kılmıştır ki ona HABAL çamurundan içirsin.»

«Habal» çamurunun ne olduğu soruldu:

«Cehennem ehlinin yaralarından akan irindir.»

Hadisi, Ahmed, Âmr bin Şuayb'ın tarikiyle rivayet etti...

Ebu Davud, İbni Abbas tarikiyle rivayet ediyor: Resûlü Ekrem:

«Sarhoşluk veren ve aklı örten her şey haramdır. Sarhoşluk veren her şey haramdır. Sarhoşluk veren birşeyi içen bir kimsenin namazı, kırk sabah zarardadır. Eğer tevbe ederse, Allah tevbesini kabul eder. Dördüncü defa yaparsa, Allah'a haktır ki, ona Habal çamurundan içirsin.» buyurduğunda, Ashap:

«Ey Allah'ın Resûlü! Habal çamuru da nedir?» diye sordular. Cenab-ı Peygamber:

«O, ateş ehlinin irinidir. Kim ki helâlini haramından ayırd etmeyen bir çocuğa içki içirirse Allah'a haktır ki ona Habal çamurundan içirsin» buyurdu. Hadisi, Ebu Davud rivayet etmiştir. (1)

Şafiî, Malik'ten O, Nafi'den, O, İbni Ömer'den rivayet etti:

«Dünyada içki içen bir kimse, tevbe etmeden ölürse ahirette içki ona haram kılınır.» Yani cennet içkisi, ona içirilmez. Buharî ve Müslim, bu hadisi Malik'in hadisinden rivayet ettiler. (2)

Müslim Ebu Rebia tarikiyle İbni Ömer'den rivayet etti:

«Her sarhoşluk veren içkidir. Her sarhoşluk veren haramdır. Kim ki, içki içmeye devam ettiği halde ve tevbe etmeden ölürse, âhirette onu içmeyecektir.» (3)

İbni Veheb, Abdullah bin Ömer tarikiyle rivayet ediyor:

«Üç sınıf vardır. Allah kıyamet gününde onlara bakmaz: 1) Ana-

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-643 Dar. End. Beyrut
(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-643 Dar. End. Beyrut
(3) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-643 Dar. End. Beyrut

babaya karşı isyan edenler, 2) İçkiye devam edenler, 3) Verdiği sadaka ile minnet edip başa kakanlar.» (1)

İmam Ahmed, Abdullah bin Âmr tarikiyle rivayet ediyor:

«Ana ve babaya karşı âsi olan Cennete girmez. İçkiye devam ederek (tevbesiz) ölen girmez. Verdiğini başa kakan girmez. Zina veledi girmez.» (2)

Resûlü Ekrem burada ana babaya karşı gelmeyi, içkiye devam etmeyi, iyiliği başa kakmayı, tehdidli ve teşdidli bir şekilde kötü bir iş olarak gösteriyor. Yoksa bunlar ebediyyen cehennemde kalacaklar, hiç cennete girmeyecekler mânâsı hadisten çıkmaz. Zina veledine gelince, o, mesul değildir. Zina edenler mesuldür. Fakat Resûlü Ekrem burada zina eden veya zina etmek isteyenleri acındırıyor. Yani sizin zina mahsulunuz olan çocuk cehennemlik olacaktır. Hem yaptığınız çok kötü birşeydir demek istiyor. Yoksa mesuliyetsiz bir insan başkasının suçundan ebediyyen cehennemde kalacak veya cennete girmeyecek diye bir şey İslâmda bahis konusu değildir. Zira Kur'an **«Hiç bir kimse başkasının yükünü çekmez»** (El-Fatır: 18) diyor. Ana baba olsun, evlât olsun, ne olursa olsun hiç kimse başkasının yaptığından sorumlu değildir.

Zuhri, Osman İbni Affan tarikiyle rivayet ediyor:

«İçkiden sakınınız. Şüphesiz ki içki kötülüklerin anasıdır. Şüphesiz ki sizden önce geçmiş ümmetlerde bir kişi vardı. Âbidlik yapar ve halktan uzaklaşırdı. Fâsık bir kadın ona kancayı takıp kalben onu sevdiği için cariyesini gönderdi, onu bir şahitlik için çağırdı. Cariye ile kadının evine geldi. O içeri girdikçe kapılar kilitleniyordu. Kadının yanına varınca kadını pırıl pırıl parlak bir halde gördü. Kadının yanında bir çocuk bir de içki dolu bir kap vardı. Kadın ona:

«Yemin ederim ki, seni şahitlik için değil, benimle zina etmen için çağırdım, veya bu çocuğu öldürmen veya bu içkiyi içmen için seni davet ettim. Yani bu üç şeyden birisini yapacaksın» dedi.

Bunun üzerine içki içmeyi ihtiyar etti ve kendisine bir kadeh içki içirildi. «Bana daha fazlasını veriniz» dedi. O, kadınla zina edip ço-

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-643 Dar. End. Beyrut

(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-643 Dar. End. Beyrut

cuğu öldürünceye kadar oradan ayrılmadı. Öyleyse, içkiden sakınınız. Muhakkak ki, içki ile iman hiç bir zaman bir araya gelemezler. Ancak bir araya geldiklerinde, birisi diğerini kovar.» Hadisi Beyhaki rivayet etti. Bu isnad, sahih bir isnaddır. Ebu Bekr bin Ebi Dünya «Zemmul-Muskir» adlı kitabında bunu Muhammed bin Abdullah bin Bezi'den rivayet etmiştir. O da Fudayl bin Süleyman en-Numeryi'den, o da Ömer bin Said ez-Zuhri'den merfu olarak rivayet etmiştir. Fakat en sıhhatli görüş, hadisin mevkuf olmasıdır. Allah daha iyi bilir. Sahihaynda bahsi geçen hadisi takviye eden şu hadis vardır. (1)

«Zina etmek istiyen mümin olduğu halde zina etmez. Hırsızlık yapmak istiyen mümin olduğu halde hırsızlık yapmaz. İçki içmek istiyen mümin olduğu halde içki içmez.» (2)

Yani iman-ı kâmil bu durumlarda yoktur demek oluyor. Veya bu haramları helâl görürse, tamamen imandan çıkıyor demek oluyor.

Kıble Kâbe'ye çevrildiği zaman, sahabilerden bazıları:

«Ey Allah'ın Resûlü! Beytul-makdis'e doğru namaz kılan ve ölen arkadaşlarımızın durumu ne olacaktır?»

Cenab-ı Hak:

«Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir» (El-Bakara: 143) âyetini indirdi.

İmam Ahmed, Esma bin Zeyd'in tarikiyle rivayet ediyor.

«İçki içen bir kimse, kırk gece Allah'ı razı etmez. Eğer (içki helâldir, kanaatinde ise ve bu durumda) ölürse, dinden kâfir olarak gilâldir, kanaatinde ise ve bu durumda) ölürse, dinde kâfir olarak gider. (Veya bu cümle tağliz ve teşdiddir.) Eğer tevbe ederse, Allah, tevbesini kabul eder. Eğer yeniden içmeye dönerse, Allah'a haktır ki ona Habal çamurundan içirsin.» (3)

ALLAH VE RESÛLÜNE İTAAT ETMEK

(92) «Ey îman edenler!) Allah'a itaat ediniz ve onun Peygamberine itaat edin...»

---

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-644-45 Dar. End. Beyrut.
(2) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-644-45 Dar. End. Beyrut.
(3) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-644-45 Dar. End. Beyrut.

Bu âyetteki İTAAT, bütün emirlerin kendisine dönüştüğü genel bir esastır. Allah'ın ve Peygamberinin taati, İslâma sarılmaktır. İslâmla beraber ancak mutlak mânâda Allah'a ve Resûlüne itaat etmek kalır. Başka şeyler kalmıyor. Bu âyet, kesinlikle onlara muhalefetten sakınmanın, gerekli olduğunu getiriyor. Nitekim **«Allah'a ve Peygambere itaattan yüz çevirirseniz bilmiş olunuz ki ancak bizim peygamberimizin boynunda apaçık bir tebliğ vazifesi vardır»** demiştir. Peygamber de tebliğ vazifesini yapmış ve herşeyi açıklamıştır. Böylece bu açıklamadan sonra muhalefet edenlerin vay haline!.. Bu tehdid, düşmanların belini kıran ve iman edenlerin mafsallarını titreten bir tehdiddir. Zira onlar, isyan edip, itaat etmedikleri zaman, ancak nefislerine zarar verirler. Resûlü Ekrem tebliği yapmış, boynundaki vazifeyi edâ etmiştir. Elini artık onların emirlerinden silkmiştir. O, mesul değildir. Ve o, mesul olan bir kimseden azabı da defedemez. Bütün bunlardan sonra onların emirleri Cenab-ı Hakkın yed-i kudretindedir. Sırt çeviren âsîleri cezalandırmaya gücü yeter. Bu Rabbanî ve kalblere giden bir yoldur. Kalplerin kilitli kapıları kendiliğinden önünde açılan yol. Diğer meslek ve yolların yanında belirip, açığa çıkan bir yoldur İslâm.. (1)

(93) «İman edenler ve salih amellerde bulunanlar için-korkup sakındıkları, îman ettikleri ve salih amellerde bulundukları, sonra korkup sakındıkları ve iman ettikleri ve sonra korkup sakındıkları ve iyilikte bulundukları takdirde daha önce yediklerinden dolayı bir mesuliyet yoktur...»

Bu âyeti celîlede, görüldüğü gibi, ittika üç defa tekrar edilmiştir. İbni Cerir et-Taberi, «Birinci ittika, kabul ile Allah'ın emrini telâkki etmek, onu tasdik etmek, onunla din sahibi olmak ve amel etmek ittikasıdır. İkincisi, tasdikin üzerinde sebat etmek ittikasıdır. Üçüncüsü, ihsan ve nafilelerle Allah'a manen yaklaşmak ittikasıdır, demiştir.

El Beyzavi; birinci ittikayı, haramdan sakınmakla, iman ve salih ameller üzerinde sebat etmekle, ikinci ittikayı, içki gibi haram olanlardan sakınmak ve haram olduğuna iman etmekle, üçüncü ittikayı günâhlardan sakınmanın üzerinde sebat ve devam etmek ve en güzel amelleri arayıp seçmek ve onunla meşgul olmakla tefsir etmiştir.

---

(1) Bkz. Fizilâlul-Kur'an Seyyid Kutup Cild: 3-Dar. İhya Tur. Arabî Beyrut

Hazin, birinci ittikayı, «şirkten sakınırlarsa, Allah ve Resûlüne îman ederlerse ve salih amelleri fazla yaparlarsa», ikinci ittikayı «Haram olduktan sonra içki ve kumardan sakınırlarsa», üçüncü ittikayı, «gelecekte onlara haram olanlardan sakınırlarsa ve güzel amellerde bulunurlarsa» şeklinde tefsir ediyor. Ve bu hususta birçok tefsirleri de — DENİLDİ — tabiriyle naklediyor. Meselâ: **«Denildi ki: Birinci ittikadan maksad, takvanın yapılmasıdır. İkinci ittikadan maksad, takva üzerinde daim kalmaktır. Üçüncü ittikadan maksad, zulümden kaçınmakla beraber ihsanda bulunmaktır.»** «Denildi ki, bu takva kelimelerinin tekrarından maksad, tekid ve mübalağadır. İman, takva ve onlara iyilik yapmayı eklemeyi, Cenab-ı Hak teşvik ediyor.» Ve yine «Denildi ki; birinci takva, Allah'ın kendilerine haram kılmış olduğu şeyden sakınmaları demektir. İkinci takva, haramdan sonra kalan haramı terkedip ondan ittika etmek ve onun haram olduğuna îman etmektir.» tarzında devam ediyor. (1)

Medarik, birinci takva, şirkten sakınmak, ikinci takva, içki ve kumardan sakınmak, üçüncü takva, diğer haramlardan sakınmaktır tarzında tefsir ediyor ve devamla «veya birincisi şirkten, ikincisi, haramlardan, üçüncüsü, şüphelilerden kaçınmak demektir» diyor.

Tenvirul İktibas; birinci takva, küfür, şirk ve fahiş şeylerden sakınmak, ikinci takva, haram oluşundan sonra içkinin yeniden helâl olması için çabalamadan sakınmak, üçüncü takva, içkinin içilmesinden kaçınmak şeklinde tefsir ediyor.

El-Kurtubi; bu âyet hakkında şunu rivâyet ediyor:

Bu âyeti, Kuddame bin Mez'um el-Cumahi tevil etti. Kuddame eshabı kiramdan bir zattı. Kardeşi Abdullah ve Osman ile beraber Habeşistan hicretine katılmıştı. Sonra Medine'ye hicret etti. Bedir savaşında bulundu ve uzun yaşadı. Hz. Ömer'in kayınbiraderi, Abdullah ve Hafsa validemizin dayısı idi. Hz. Ömer, onu Bahreyn'e vali tayin etti. Sonra Abdukays'ın efendisi el Carud'in şahitliğiyle onu valilikten azletti. Abdukays'ın efendisi El-Carud bunun aleyhinde içki içmiş diye şahitlik yaptı.

---

(1) Bkz. Lubabut Te'vil Cild: 2-345-Âmire bas. 1317 İstanbul

İÇKİNİN CEZASI

Ed Darekutni, İbni Abbas tarikiyle rivâyet etti: «İçki içenler, Resûlüllah'ın zamanında, eller, papuçlar ve pastonlarla dövülürlerdi. Peygamber vefat edinceye kadar durum böyleydi. Hz. Ebu Bekir Sıddikin devrinde Resûlüllah'ın döneminden daha fazla içki (gizlice) içildi. Ebu-Bekir (R.A.), ölünceye kadar onlara kırk sopa vuruyordu. Sonra Hz. Ömer'in devrinde, onlara, kırkar sopa vuruldu. Ta ki, ilk muhacirlerden bir kişi Hz. Ömer'e getirildi. Bu kişi içmişti. Hz. Ömer, buna kırbaç vurulmasını emretti. O, Hz. Ömer'e karşı çıkıp: «Niçin beni kırbaçlatıyorsun? Seninle benim aramda Allah'ın kitabı hakemdir.» diye itiraz etti..

Ömer:

«Allah'ın hangi kitabında sana kırbaç vurulmamasını görüyorsun?» diye sordu. O, Ömer'e şunu söyledi:

Cenab-ı Hak kitabında **«İman ve salih amel edenlerin üzerinde yediklerinden dolayı bir mesuliyet yoktur»** diyor. Bunu dedikten sonra bu âyeti sonuna kadar okudu. «Ben, îman ve salih amel işleyenlerdenim. Sonra ittika edip îman eden, sonra ittika edip iyilik yapanlardanım. Resûlüllah ile beraber Bedir, Uhud, Hudeybiye, Hendek ve bütün savaşlarda hazır bulundum.» Konuşmasını ekledi.

Ömer (R.A.), eshab-ı kirama dönüp:

«Siz, bu zatın bu âyet hakkındaki tevilini reddedemez misiniz?» diye sordu.

İbni Abbas şunu söyledi:

— Şu âyetler, geçmiş insanlar için özür beyan ederek ve halkın aleyhinde hüccet olarak nazil olmuşlardır. Çünkü Cenab-ı Hak:

«Ey îman edenler! İçki, kumar, dikilmiş taşlar ve kısmet okları necistir. Şeytanın amelindendir. Onlardan sakınınız.» buyuruyor, deyip ta bu âyeti okuyuncaya kadar devam etti. Ve **«Eğer bu kişi îman eden ve salih amel işleyenlerden olsaydı, Cenab-ı Hak ona içki içmeyi yasak kılmıştı. İçmemesi lâzımdı.»** Dedi..

Ömer (R.A.), İbni Abbas'a:

«Doğru söyledin.» dedikten sonra: **«Ey Eshab! Siz ne görüyorsunuz?»** diye ilâve etti...

Hz. Ali:

«Bu kişi, içtiği zaman, sarhoş olmuştur. Sarhoş olduğu zaman hezeyan etmiştir. Hezeyan ettiği zaman iftira etmiştir. İftira edenin boynunda (80) seksen kırbaç ceza vardır» dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer ona seksen kırbaç vurdu.

El Humeydi, Ebu Bekr El Berkani'den, o da İbni Abbas'tan rivayet etti:

El Carud, Bahreyn vilâyetinden Medine'ye geldiğinde:

«Ey müminlerin emiri! Mez'umun oğlu Kuddame içki içti, sarhoş oldu. Ben, Allah'ın haklarından birini gördüm. Benim boynuma farzdır ki sana onu ileteyim.» diye şahidlikte bulundu.

Ömer:

«Senin bu dediğine başka kim şahitlik edebilir?» diye sordu. Carud:

«Ebu Hureyre şahitlik eder» dedi. Hz. Ömer Ebu Hureyre'yi çağırdı:

«Ey Eba Hureyre! Sen, ne üzerinde şahitlik ediyorsun?»

Ebu Hureyre:

«Onu içtiği zaman görmedim. Fakat sarhoş olduğunu ve kustuğunu gördüm.» dedi.

Hz. Ömer:

«Sen şahitliğe boynuz vurdun. Yani şahitliği helâldar ettin. Ona şüphe düşürdün.» dedikten sonra Hz. Ömer Bahreyn valisi Kuddame'ye bir nâme (mektup) yazdı. Medine'ye gelmesini emretti. Kuddame Medine'ye geldiğinde Carûd da Medine'deydi. Carûd, Hz. Ömer'e bu hususta müracaat etti:

«Onun üzerinde Allah'ın kitabını tayin kıl! Yani haddi tatbik et» dedi.

Hz. Ömer, Carûd'a:

«Sen şahit misin, yoksa hasım?» dedi.

Carûd:

«**Ben şahidim**» dedi. Hz. Ömer:

«**O halde, sen şahidliğini yerine getirmişsin.**» dedi. Böylece bir müddet sonra tekraren Hz. Ömer'e bu hususta müracaat ederek:

«**Sana Allah ile yemin veriyorum, bu işi yap**» dedi. Hz. Ömer:

«**Dikkat et. Allah'a yemin ederim, ya sen diline sahib olacaksın veya sana kötülük yapacağım**» dedi. Carûd:

«**Dikkat et! Allah'a yemin ederim, senin bu söylediğin hak değildir. Senin amcanın oğlu içki içecek, ben cezayı çekeceğim**» diye Hz. Ömer'e karşılık verdi.

Bunun üzerine Hz. Ömer Carud'u tehdid etti. Ebu Hureyre de orada bulunuyordu. O da şunları söyledi:

«Ey mü'minlerin emîri! Sen bizim şahitliğimiz hususunda şüphede isen Kuddame'nin Velid'in kızı olan hanımından durumunu sor.»

Hz. Ömer, Velid'in kızı Hind'e haber gönderdi, ona Allah ile yemin verdi. Hind, kocasının aleyhinde şahitlikte bulundu. Hz. Ömer:

«**Ey Kuddame! Sana kırbaç cezası tatbik edeceğim.**»

Kuddame:

«Ey Ömer! Allah'a yemin ederim, onların dediği şekilde ben içmemişim. Beni kırbaçlamaya hakkın yoktur» diye itiraz etti. Hz. Ömer:

«**Ey Kuddame! Niçin hakkım yoktur?**»

Kuddame:

— Çünkü Cenab-ı Hak: «**İman eden ve salih amelde bulunanlar üzerinde yediklerinden dolayı herhangi bir günah yoktur**» diyor. Dedi ve sonuna kadar okudu. Hz. Ömer:

«**Ey Kuddame âyetin tevilinde yanlış gidiyorsun. Eğer Allah'tan korksaydın Allah'ın haram kıldığından sakınırdın**» dedikten sonra mecliste bulunan sahabeye yönelip sordu:

«**Kuddame'nin kırbaçlanmasına ne diyorsunuz?**»

Sahabeler:

«Hasta olduğu müddetçe onu kırbaçlamanı uygun görmüyoruz.» dediler. Hz. Ömer onu kırbaçlamaktan vazgeçti. Bir müddet sonra bir sabah arkadaşlarından:

«Kuddame'yi kırbaçlamama ne diyorsunuz?» diye sordu. Arkadaşları:

«Hasta olduğu müddetçe onu kırbaçlamanı uygun görmüyoruz.» dediler. Hz. Ömer:

«Allah'a yemin ederim ki onun kırbaçların altında ölüp Allah'ın huzuruna gitmesi, benim katımda, o, benim boynumda olduğu halde Allah'ın huzuruna gitmemden daha sevimli olur. Allah'a yemin ederim, onu kırbaçlayacağım, bana bir kırbaç getirin» dedi. Böylece, kölesi Eslem gitti, ince ve küçük bir kırbaç getirdi. Hz. Ömer kırbacı eline aldı, sıvazladıktan sonra Eslem'e hitaben:

«Senin kavminin batıl ve kötü adetleri galiba seni yakaladı.» Yani küçük ve ince bir kırbaç getirmişsin diye kölesine itiraz etti. **«Bana bu kırbaçtan başka bir kırbaç getirin»** emrini verdi. Eslem, bu sefer tam bir kırbaç getirdi. Hz. Ömer emretti, Kuddame getirildi ve kırbaçlandı. Kuddame, Hz. Ömer'e kızıp onu terketti. Kuddame Hz. Ömer'den kızgın iken, Hz. Ömer hacca gitti. Hacdan dönünce — Vadiyus -safra — adlı yer ile Medine arasında bulunan ES-SUKYA adlı yerde konakladı ve orada uyudu. Uyanınca **«Acele bana Kuddame'yi getiriniz. Allah'a yemin ederim ki, rüyada, birisi bana geldi, «Kuddame ile sulh yap, o senin kardeşindir» dedi»** diye haykırdı. Bunun üzerine biri, Kuddame'ye varıp Hz. Ömer yanına gelmeni emretti deyince, o gelmek istemedi. Fakat Hz. Ömer, Kuddame'yi zorla yanına getirmelerini emretti. Böylece Kuddame geldi, Hz. Ömer onunla konuştu ve o da Hz. Ömer için, Hz. Ömer de onun için af talebinde bulundu. Böylece barıştılar.

Eyyub bin Ebi Tamime; **«Bedir savaşçılarından Hz. Kuddame'den başka, ceza kendisine tatbik edileni bilmiyorum»** dedi.

İbnu'l-Arabi; işte bu hadise sana âyetin tevilini gösterir, buyurdu. (1)

(1) Bkz. el-Kurtubî Cild: 6-299-Darul-Kâtip 1368 Kahire

(95) «Ey îman edenler! Yemin olsun gaipte kendisinden kimin korktuğunu bilmek için elleriniz ve mızraklarınız ile avlayabileceğiniz az bir avla sizi deneyecektir...»

Bu âyeti celîle, Hudeybiye senesinde nazil oldu. Eshabtan bazıları Resûlüllah ile beraber ihrama girmişti, bazıları da girmemişti. Bir av göründüğü zaman, onun hakkında halleri ve fiilleri değişik olurdu. Bunun ahkâmı onlara gizli idi. Cenab-ı Hak, bu âyeti, durumlarının ahkâmını belirtmek, hac ve umrelerindeki mahzurları beyan etmek için indirmiştir. İhrama girmişler idi, Cenab-ı Hak, onları av hayvanlarıyla denedi. Hayvanlar o kadar çok idi ki çadırların arasına gelirlerdi. Onlar hayvanları avlamak istediler. Cenab-ı Hak, bu âyeti, o zaman indirdi. Yani yemin ederim ki, Allah sizin taatinizi masiyetinizden ayırmak için, sizi deneyecektir. Yani denenmişim muamelesini size tatbik edecektir. Oysa o gaybın herşeysini bilir. Bu âyeti celîlede **«Avın bir şeyi ile»** tabiri kullanıldı. Ta ki, bu fitnenin, büyük ve ayakları kaydıran fitnelerden olmadığı bilinsin. Bu denemedeki durum, daha önceki denemelerde bulunan durumlardan daha kolaydı. Bu deneme, tıpkı İsrailoğullarını cumartesi günlerinde balık avlamamakla denemesi gibidir. Fakat Cenab-ı Hak, fazl-u keremiyle ümmeti Muhammedi imtihanı kazanmaya muvaffak kıldı. Lâkin cumartesi arkadaşlarını (İsrailoğullarını) korumadı. Onun için onlar maymunlar ve domuzların çirkinliğine büründürüldüler.

İmam Malik'e göre; bu âyete muhatab olanlar ihramsız kimselerdir. İbni Abbas (R.A.) «Muhatablar ihramlı olanlardır» dedi. Fakat âyetin muhatabının, ihramlı veya ihramsız bütün insanların olması, daha uygundur. Zira Cenab-ı Hak, **«Allah sizi denemek için bunu yaptı»** tabirini kullandı.

Ayette **«eller»** zikredilmiştir, çünkü avda yüzde doksan kullanılan ellerdir.. Diğer azalar da onlara kıyas edilir. Mızraklar tabiri kullanılmıştır. Çünkü o devirde, en büyük silâh mızraktı. Diğer silahlarla avlanmak da ona kıyas edilir.

(95) «Ey îman edenler! Siz ihramlı iken av öldürmeyiniz...»

Yani hacca veya ümreye ihram bağlamış iken av avlamayınız. Veya Harem hududlarına girmiş iken av avlamayınız. Çünkü **«Ahreme**

zeydun» denildiğinde **«Zeyd adlı kişi ihrama veya Harem hududuna girmiş»** demektir. İki manaya da kullanılabilir. Bazıları, âyette bu iki mânâ da kastedilmiştir, demişlerdir. Yani hem ihramda iken, hem de Harem hududuna girdiğiniz zaman, av avlamayınız. Öyleyse hem ihrama girene, hem de Harem hududunda olana av avlamak caiz değildir. Bu âyeti celîle, Ebul Yusr'un hakkında nazil oldu. Bu zat Umretul Hudeybiye'de ihramlı iken, vahşi bir merkebe hücum ederek, öldürdü. Cenab-ı Hak, bu âyeti onun hakkında indirdi, sonra bu hüküm genelleşti. Öyleyse kişi ihramda iken, Harem hududlarının içinde iken herhangi bir ava taarruz etmesi veya herhangi bir hayvanı öldürmesi caiz değildir. Avdan maksad, evcil olmayan ve eti yenilen hayvandır. İmam Şafiî'nin görüşü budur.

İmam Ebu Hanife; ister eti yenilsin ister yenilmesin evcil olmayan her hayvan avdır, dedi. Binaenaleyh, bir kurtu veya diğer bir yırtıcıyı öldüren bir ihramlıya tazminat gerekir. Ancak Resul-i Ekrem, beş fâsık hayvanın Haremde ve ihramda dahi öldürülmesini caiz kılmıştır ve istisna etmiştir. Bu husus da Müslim ve Buharî ittifakla ibni Ömer'den rivayet ediyorlar. Resûl-i Ekrem:

«Hayvanlardan beş tane vardır, ihramda olan bir insan onları öldürürse herhangi bir mesuliyeti yoktur: Birincisi karga, ikincisi dülengeç kuşu, üçüncüsü akreb ,dördüncüsü fare, beşincisi kelbi-âkûr, yani saldırgan veya yaralayan köpektir.»

Bir rivayette de **«Beş şey vardır, onları Harem'de ve ihram halinde öldürene birşey lâzım gelmez»** diye başlanır.

Müslim ve Buharî ittifakla Âişe validemizden rivayet ettiler ki, Resul-i Ekrem buyurdu:

«Bütün hayvanlardan beş tane fâsık hayvan vardır. Haremde dahi öldürülürler. Birincisi karga, ikincisi dülengeç kuşu, üçüncüsü akreb, dördüncü fare, beşincisi kelbi-akurdur.»

Müslimi şerifte **«Beş fâsık hayvan vardır, helâl arazide de Haram arazide de öldürülürler»** rivayeti vardır.

En-Nesei'nin rivayetinde, **«Beş hayvan vardır ki, ihramda olan, onları öldürür: Yılan, akreb, fare, alacakarga ve köpek.»**

İbni Uyeyne; — ÂKUR — köpekten, parçalayıcı, zarar verici ve yara açıcı her köpek kastedilmektedir» der.

İmam Şafii, eti yenilmeyen bütün hayvanları bunların üzerine kıyas etmiştir. Çünkü hadis, bazıları zarar verici yırtıcılar, bazıları da öldürücü haşarat ve bu iki sınıfın mânâsına girmeyen kuşları derlemektedir. Bunların öldürülmeleri, etlerinin pis ve yenilmelerinin haram olmasındandır. Onu nazarı itibara al, hükmü onun üzerine tertip et. Fakat İmam Ebu-Hanife ve talebeleri, bu beş şeyden başka eti yenilmiyen hayvanlar da ihram halinde öldürülürse, cezaları vaciptir demişlerdir.

Ebu Hanife; - FEVASİKI HAMSA - (beş fâsık)ın üzerine kurtu kıyas ederek, onda da herhangi bir keffaret gerekmez demiştir.

Mücahid, Hasan ve İbnu Zeyd «ihramını (yani ihramlı olduğunu) unutmakla beraber kasten ve bile bile av hayvanını öldürene ceza düşer. İhramlı olduğunu hatırladığı halde kasten av hayvanını öldürene gelince, onun cezası yok. Çünkü keffaretlendirmekten daha şeni' ve daha korkunç bir harekette bulunmuştur» dediler.

İbni Abbas ve cumhur ulema ise «Eğer ihramlı olduğunu hatırlar ve kasten av hayvanını öldürürse, cezayı verecektir» dediler. Bu, bütün fâkihlerin mezhebidir. Kasten değil de yanlışlıkla, av hayvanını öldürürse, — yani başkasına attığı oku gider ona isabet ederse — bu fiili, cezayı gerektirmek hususunda kasten öldürmek gibidir. Tefsircilerin cumhurunun ve fâkihlerin mezhebi budur.

Zuhri, «Kasten öldürmek hususunda Kur'an, hataen öldürmek hususunda da Sünnet varid oldu» der.

Yani yanlışlıkla öldüreni, kasten öldürene — hüküm bakımından — ilhak eden hadistir.. İkisine de ceza gerekir ve vacibtir, dedi.

Said bin Cübeyr, **«kasten değil, yanlışlıkla öldürmekte, herhangi bir cezayı gerekli görmüyorum»** demiştir. Fakat bu görüşü, şazz (kaide dışı) bir görüştür. Hiçbir kimseye me'haz (kaynak) olamaz. (1)

---

(1) Bkz. El-Hazın-Lubabut-Tanzil-Cild: 2-347-348 El-Amire 1317 İstanbul

(95) «Sizden kim, onu kasıtlı olarak öldürürse, cezası hayvandan öldürdüğünün bir benzeridir...»

İmam Şafiî ve üstadı İmamı Malik; bu benzerlik yaradılışta ve heyette olur, demişler.

İmam Ebu Hanife benzerlik kıymetledir, yani öldürülen hayvan, öldürdüğü yerde takdir edilir, eğer kıymeti, bir kurban olacak kadar ise, kişi isterse o para ile yemek alır, her miskine yarım sa' buğday veya bir sa' arpa veya bir sa' hurma verir. İsterse her miskine verilen yemeğin yerine birer gün oruç tutar. Eğer kıymeti bir kurban olacak kadar değilse, isterse yemek yedirir, isterse oruç tutar, dedi.

Fakat Kur'an'ı Kerimin tabiri, İmam Malik ile İmam Şafiî'nin tevillerini daha fazla takviye etmektedir. Bir de, eshab-ı kiramın tatbikatı, onları takviye etmektedir. Çünkü eshab-ı kiram çeşitli memleketlerde ve çeşitli zamanlarda «Nuame» denilen deve kuşunu öldürene bir deveyi gerektirmişlerdir. Halbuki Nuame para bakımından deveye eşit değildir. Evcil olmayan merkebi öldürene, bir sığır gerektirmişler. Halbuki onun fiyatı, sığırın fiatından daha azdır. Sırtlanı öldürene, bir koç gerektirmişlerdir. İşte onların bu tatbikatı, delâlet eder ki. benzerlik (yaradılış) bakımından neye ve hangi hayvana yakın ise, o hayvandan ceza verecektir. Böylece eshab hilkat (yaratılış) bakımındaki benzerliği itibara almışlar, kıymete önem vermemişler. Binaenaleyh bir geyiği öldürmekte bir koyun gerekir. Bir tavşan öldürmekte bir kuzu gerektir. Keler öldürmek te bir kuzu gerekir. Yerbu' denilen hayvanı öldürmekte, bir çepiç gerekir. Güvercin, öten ve gagasıyla su içen hayvanları öldürmekte ise, kıymet lâzımdır.

Hz. Osman ve İbni Abbas'tan rivayet ediliyor: Haremin güvercinleri hakkında bir koyunu hükmetmişlerdir. Hz. Ömer'in sırtlan hakkında bir koç, geyik hakkında bir keçi, tavşan hakkında bir çepiç, yerbu' hakkında bir cefra ile hükmettiği rivayet ediliyor.

Bu hüküm, kimler tarafından verilecektir? Ayeti celîle buna cevab olarak: **«Buna da Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olarak içinizden adalet sahibi iki kişi hükmedecektir»** buyurdu. Yani av hayvanının öldürülmesinde gereken ceza, salih, adil, ve dindar olan iki kişi tarafın-

dan takdir edilecektir. Fâkih olmaları uygundur. Ta ki benzerliği iyice seçip onunla hükmetsinler.

Meymun bin Mehran der: Bir göçebe Ebu Bekr-Sıddik'in yanına geldi. **«Ben ihramda iken şöyle şöyle bir av hayvanını öldürdüm»** dedi. Hz. Ebu Bekir, Ubeyy bin Kaab'tan bunu sordu. Göçebe kızarak: **«Ben sana geldim, senden soruyorum. Sen de başkasından soruyorsun»** dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: **«Senin bu kızdığın ve hoşuna gitmiyen nokta hakkında Cenab-ı Hak «Sizden olan adalet sahibi iki kişi hükmetsin» buyuruyor. Ben de arkadaşımla istişare ettim. Biz herhangi bir şeyin üzerinde ittifak edersek, sana onu vermeyi emredeceğim»** dedi.

Kefaret, Kâbe'ye sevkedilecektir. Yani Harem arazisine götürülüp orada kesilecek ve fakirlere dağıtılacaktır.

Ebu Hanife; Harem arazisine gittikten sonra istediği yerde dağıtıp fakirlere yedirebilir» buyurmuştur.

Böyle bir kimsenin keffareti fakirlere yedirmektir veya buna eşit bir şekilde oruç tutmaktır. İmam Şafiî, İmam Malik ve İmam Ebu Hanife âyetteki «EV» kelimesi tahyir (muhayyerlik) içindir. Yani kişi hangisini dilerse, onu yapar.

İmam Muhammed; bu muhayyerlik kişiye değil, hakemlik yapan iki hakeme aittir. Onlar hangisini kişiye yüklerlerse, onu yapar demiştir. İmam Ahmed ve İmam Züfer; «EV» kelimesi burada tertib içindir. Yani önce hedyi (kurban), sonra yedirmek, sonra oruç tutmak. Bu iki görüş de İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir.

İmam Şafiî, bir av hayvanı öldürdüğü zaman, onun benzeri de var ise, kişi üç şey arasında muhayyerdir (serbesttir). İsterse benzerini keser, miskinlere sadaka verir. İsterse, kıymetlendirir, o para ile yemek alır, harem miskinlerine sadaka verir. İsterse her Müdd'ün (Batman nevinden bir ölçek) yerinde, bir gün oruç tutar.

Ebu Hanife (R.A.) der ki; her yarım sa' yerinde bir gün oruç tutar.

İmam Ahmed'den iki rivayet gelmiştir. Yani bu iki içtihad da İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir.

Meselenin esası şudur: Bir gün oruç, bir günün yemeği yerini tutar. Bu yemek, Şafiî'ye göre, bir müdd'ür, Hanefi'ye göre yarım sa'dır. Kişi orucunu dilediği yerde tutar. Çünkü oruçta fakirlere herhangi bir yarar yoktur.

Cumhur fukaha, bu üç şeydeki muhayyerlik, av hayvanını öldürene aittir, der. Muhammed bin Hasan, bu muhayyerlik hakemlere aittir, diyor.

Ayetteki «EV» tertip içindir diyen zatlar, eğer hedyi (kurban) bulamazsa, yemek satın alacak, yedirecektir. Yemek satın almaya gücü yetmiyorsa, oruç tutacaktır, demişlerdir.

İmam Malik; eğer öldürdüğü hayvanın mislini bulmazsa, onu paraya tahvil eder, o parayla yemek alır, sadaka verir veya oruç tutar.

İmam Ebu-Hanife, «onun misli vacib değildir. Belki paraya takdir edilir. İsterse, o parayla herhangi bir hayvanı satın alır keser, isterse yemek yedirir, isterse her yarım sa' yerine bir gün oruç tutar» dedi.

Kıymetlendirmenin hangi yerde olacağı hususunda da, ihtilâf vardır: Cumhura göre, nerde öldürülmüşse, orada kıymetlendirilecektir.

Eş'şabi, Mekke'de ve Mekke'nin parasıyla kıymetlendirilecektir» diyor.

İHRAMLININ AVLAMASINDAKİ CEZA

Cenab-ı Hak, bu cezayı, ihramlı olarak av avlayana niçin gerekli kıldığının nedenini şöyle izah buyuruyor:

(95) «Böylelikle işlediğinin vebalini tatmiş olsun. Allah geçmişte olanı bağışladı.»

Yani günahının cezasını böylece çeksin, ağırlığını böylece yüklenmiş olsun. Çünkü bu cezayı tatbik etmede, malın eksikliği vardır. Ve nefse ağır gelir. Oruç olursa nefse ağır gelir. Çünkü nefsin bitab düşmesi, oruçda bahis mevzuudur.

(95) «**Kim ki, dönüp (tekrar böyle bir şeyi ikinci kez) yaparsa, Allah (âhirette) ondan intikam alacaktır.**» Bu âyetin izahı: Yani şiddetli bir şekilde, onu cezalandıracaktır...

Bu ilâhî tehdit, ikinci, üçüncü veya dördüncü kez ihramlı bir kimseden av avlamak tekerrür ederse, ona artık ceza verilmesi yoktur diye birşeyi iktiza etmez. Belki bütün bu defalarda ceza verebilir. Fakat âhirette de ayrı ceza vardır. Evet Cumhur-u ulema böyle demiştir.

İbni Abbas, En Nehai ve Davud Zahiri'den rivayet ediliyor ki, ikinci defa av hayvanını öldürdüğünde artık ceza verilmez. Çünkü Cenab-ı Hak, geri dönene intikamı vaadederek tehdidde bulunmuştur.

İbni Abbas, «**İhramlı bir kimse, av hayvanını öldürdüğünde sorulur. Daha önce av hayvanlarından birşey öldürdün mü? Eğer evet derse, onun üzerine herhangi birşeyle hüküm edilmez. Ona «git, Allah senden intikam alacaktır» denilecektir. Eğer «daha önce birşey öldürmedim» derse, onun üzerine hükmedilir. Bu hükümden sonra ikinci kez yaparsa, hükmedilmez. Ancak onun sırtı ve göğsü vurmakla doldurulur. Yani vurulur**» dedi.

Zira Resûlü Ekrem, Taifte «Saydüç» vadisinde böyle hükmetmiştir. (1)

(95) «**Allah aziz ve intikam sahibidir.**» Bu âyetin tefsiri: Allah'a isyan edenden Cenab-ı Hak intikam alır. İhramlı bir kimse yumurta, veya küçücük bir kuş gibi benzeri olmayan bir avı telef ederse, o av kıymetlendirilecek, o kıymetle de yemek alınacak ve fakirlere verilecektir. Veya her müd taamın yerine veya her yarım sa' yerine bir gün oruç tutacaktır.

BAZI HİKMETLER

Bahsi geçen âyetlerle ilgili bazı noktalar:

Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed niçin bahsi geçen beş hayvanın öldürülmesini emrediyor? Çünkü akur köpek, sal-

(1) Bkz. H. Lubabut-Te'vil-Cild: 2-350-351 el-Âmire 1317 İstanbul

dırgan, yaralar açan ve insanlara zarar veren bir köpektir. Ondan dolayı onun öldürülmesi emredilmiştir. Bu zamanda tıbbın ilerlemesiyle anlaşılmıştır ki, kuduz hastalığı gibi korkunç hastalıkları başıboş dolaşıp saldırgan olan köpekler taşımaktadır. Tababet ilmini okumamış Hz. Muhammed'in bunu (1400) bindört yüz sene önce söylemesi, eğer bir şeye delâlet ederse, onun Hak Peygamber olduğuna delâlet eder. Yılan ve akrep, öldürülmeleri emredilen hayvanlardır. Çünkü insanlara zararları vardır. Çünkü onlar zararlı ve zehirli iğnelere sahiptirler. Hem insanlara, hem de insanlar için yararlı olan hayvanlara zarar verirler. Hatta bazen öldürürler. Farenin öldürülmesine gelince, o çuvalları deler, yolculara zarar verir. Hatta evler gibi çok yararlı olan şeylerde bile çok zararı görülmektedir. Leş kargaları ise, leşlere konmak suretiyle mikropları bir yerden bir yere nakletmektedirler. Bir de çöllerde yaşayan göçebelerin hayvanlarının sırtlarına konup o hayvanların sırtını yara ve bere içinde bırakmak suretiyle ölmelerine veya zayıf düşmelerine sebeb olurlar. Böylece sahiblerinin kendilerinden yararlanamayacak şekilde onları yaralarlar. Hid'e (dülengeç) kuşu da karga gibi leşçi bir kuş olduğundan dolayı Resûl-i Ekrem öldürülmesini emretmiştir.

HAREM ARAZİSİ

Yeryüzünde iki Harem vardır: a) Medine Haremi, b) Mekke Haremidir.

İmam Şafiî'ye göre, Taif Haremi de vardır. İmam Şafiî'nin katında ihramda iken Taif'in ağaçlarını kesmek, orada av avlamak caiz değildir. Fakat bunu yapana ceza düşmez.

MEDİNE HAREMİ

Medine Haremine gelince, orada hiç kimse av avlayamaz, ağaç kesemez. Tıpkı Mekke Haremi gibidir. İmam Malik, İmam Şafiî ve arkadaşları nezdinde, aksini yapan günahkâr olur. Fakat ceza tatbik edilmez.

İbni Ebi Zib, Medine Hareminde av avlayan ve ağaç kesene ceza tatbik edilir diyor.

Saad b. Ebi-Vakkas: Onun cezası, almış olduğunu alandan geri almaktır, dedi.

İmam Ebu-Hanife «Medine'nin avını avlamak ve ağaçlarını kesmek haram değildir» dedi. Ve delil olarak Saad bin Ebi Vakkas'ın Resûlü Ekrem'den rivayet ettiği hadisi getirdi. Hadis şöyledir:

«Herhangi bir kimseyi, Medine Hareminin hududları dahilinde av avladığını veya Medine'nin ağaçlarını kestiğini görürseniz, onun avladığını ve kestiğini elinden alınız.»

Saad da bunu yapanın elinden alırdı.

Fâkihler ittifak etmişlerdir ki, Medine'de av avlayanın avı geri alınmaz. Fâkihlerin bu ittifakı, yukardaki hadisin mensuh olduğuna delâlet eder ve dolayısıyla Medine'nin Hareminin olmadığına delâlet eder.

Tahavi, Resûlüllah'ın **«Nağirecik veya Nefirecik ne yaptı?»** şeklindeki hadisiyle de Hanefi görüşünü takviye etmeye çalışmıştır. Bu hadisten anlaşılıyor ki, Resûlü-Ekrem Enes'in avlanmasını ve kuş tutmasını hoşnutsuzlukla karşılamamıştır.

Kurtubi, «Bunlarda Hanefiler için herhangi bir delil yoktur. Şöyle ki: Birinci hadis kuvvetli değildir. Eğer kuvvetli farzedilse dahi, avlananı geri almak hükmünün neshedilme meselesinde, Medine için tesbit edilen Haremin olmadığını ve düşürülmesini gerektiren bir durum yoktur. Nice haram işliyen insan vardır ki, dünyada onların üzerine herhangi bir ceza terettüb etmemiştir. İkinci hadise gelince, muhtemel ki, Enes o kuşu haramın haricinde avlamıştır. Hz. Âişe'nin hadisi de böyledir. Hz. Âişe der ki, Resûlüllah'ın evcil olmayan bir hayvanı vardı. Çıktığı zaman oynardı, koşardı, gidip gelirdi. Resûlüllah'ın geldiğini hissettiği zaman dururdu. Resûlüllah'a eziyet vermekten korkarak hareket etmezdi.

Bizim Hanefilere karşı delilimiz, Malik'in İbni Şehab'tan, Said bin Museyyeb'ten onun da Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadistir:

«Eğer geyiklerin Medine'de otladığını görürsem, onları ürkütmem. Çünkü Resûlü Ekrem:

«Medine'nin iki lâbiti (Medine'yi kuşatan iki saha) arasında bulunan arazi, Harem arazisidir. (Yani haremdir.» demiş.»

Ebu Hureyre'nin **«onu ürkütmem»** sözü, Medine Hareminde bulunan av hayvanının ürkütülmesinin caiz olmadığına delildir. Nitekim Mekke Hareminde ürkütmenin caiz olmadığı gibi. Bir de Zeyd bin Sabit, Şurahbil bin Saad'ın elinden avlamış olduğu bir kuşu alıp azad etti. Bu da, delâlet eder ki, sahabe, Resûlü Ekrem'in Medine avının avlanmasının haram olduğunu kastettiğini anlamışlardır. Onun için Medine'nin Hareminde avlanmayı caiz görmemişler. Orada avlanan bir nesnenin de avlayanın mülkü olmadığı kanaatini taşımışlardır.

İbni Ebi Zibin güvendiği delil Resûlüllah'ın sahihteki şu hadisidir:

«Ey Allah'ım! Şüphesiz İbrahim, Mekke'yi Haremlendirmiştir. (Yani ona Harem hududlarını çizmiştir.) O, Mekke'yi ne ile Haremlendirmiş ise, ben de onunla ve onun bir misli beraberinde olmak suretiyle Medine'yi Haremlendiriyorum. Medine'nin bitkileri biçilmez, ağaçları ısırılmaz, avı ürkütülmez.»

Bir de İbn Ebi Zi'bi Medine bir haremdir. Orada av avlamak menedilmiştir. Öyleyse Mekke'nin haremi gibi, ceza da buna bağlıdır, demiş.

El Kadi Abdulvahab, «İbni Ebi Zib'in bu sözü, benim kanaatime göre, biz Maliki'lerin usul kaidelerine göre daha kıyaslı görünüyor. Hele Medine, biz Maliki'lerin yanında Mekke'den daha üstündür. Medine'deki namaz Mescidi Haramdaki namazdan daha üstündür» dedi.

İmam Malik ve İmam Şafii'nin «Medine'de av avlayana ceza düşmez» şeklindeki içtihadlarının delili Resûlü Ekrem'in sahihteki hadisinin umumudur. Hadis şöyledir:

«Medine haremdir. «A'yir» dağından «Sevr» dağına kadar düşen kısım haremdir. Binaenaleyh Medine'de herhangi bir hadiseyi oluşturan veya herhangi bir hadiseciye sığınak sahibliği yapan bir kimsenin üzerinde Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti vardır. Allah kıyâmet gününde ne onun farz ne de nafile ibâdetlerini kabul eder.»

Böylece, Resûlü Ekrem, şiddetli azabı söyledi fakat keffareti zikretmedi.

Saad'dan zikredilene gelince; o, Saad'ın özel bir görüşüdür. Çünkü Sahihayında Saad'dan rivayet ediliyor ki, o binip, el-Akik'teki köşküne giderken bir kölenin ağaç kestiğini gördü. O ağaçları onun elinden aldı. Saad, Medine'ye geri geldiğinde kölenin sahibleri Saad'a gelip Hizmetkârlarının odunlarını geri vermesini istediler. Saad **«Allah'a sığınıyorum ki, Resûlüllah'ın bana ganimet olarak verdiği bir şeyi geri vereyim.»** deyip onlara odunları vermedi. İşte **«Resûlüllah'ın bana ganimet olarak verdiği»** ibaresinden anlaşılıyor ki, bu, ona mahsus bir iştir.

Hadisde bahsi geçen «A'YİR» Medine'de bir dağın ismidir. «SEVR» kelimesi ise, hadis ehlinin bazılarına göre, râvi tarafından sehven eklenmiştir. Zira «Sevr», Medine'de değil Mekke'de bir dağın ismidir. Hadisin sahihi **«A'yir'dan Uhud'a kadar»** şeklindedir. Bu rivayet, az (veya şaz), bir rivayettir. Bazıları, Medine'nin Haremini «A'yir» ile «Sevr» arasında, yani Medine'deki dağ ile Mekke'deki dağın arasına düşen arazidir demişleridr. Bu görüş, şazz bir görüştür.

En-Nevavi'de şu vardır. «El Kadı; Buharî kitabında ravilerin çoğu «A'yr»i zikretmişlerdir. Sevr kelimesine gelince, bazıları onun yerine **«Bikeza»** (böylece) tabirini kullanmışlar. Bazıları onun yerini beyaz bırakmışlardır. Çünkü onların itikadına göre, Sevr'in bu hadiste zikredilmesi yanlıştır» dedi.»

Bazı fakihler eşek arısını da akrep ve yılana ilhak etmişlerdir. Yani ihramlı bir insan için onların öldürülmesi caiz olduğu gibi, onun öldürülmesi de caizdir demişlerdir. Bazıları; eğer eşek arısı saldırgan ise, onu nefsinden defedebilir. Hz. Ömer'den eşek arısının ihram halinde iken öldürülmesinin mubah olduğu dediği rivayet edilmiştir.

İmam Malik; eşek arısını öldüren fakirlere yemek verecektir, diyor. Pire, sinek ve karınca öldüren de öyledir.

İmam Ebu-Hanife ve talebleri; bunları öldürene hiçbir şey lâzım gelmez dediler. İmam Ebu-Hanife; ihramlı bir insan, yırtıcı hayvanlardan sadece akur köpek ile kurdu öldürebilir, ister saldırgan olsun ister saldırgan olmasın başka yırtıcıları öldürenler, ceza vereceklerdir.

Evzai, Sevri, Hasan ve Ebu-Hanife bunu söylemişlerdir. Delilleri, Resûlü Ekrem'in beş hayvanı özel olarak zikretmesi ve ihramlı bir insanın onları öldürmesini ruhsatlı kılmasıdır. Öyle ise onlara herhangi birşeyi eklemek caiz olamaz. El Kurtubi, bu görüşe karşı çıkarak:

«Ebu Hanife'ye hayret ediyorum. Ölçülür illetiyle toprağı buğdaya kıyas ediyor. Fakat saldırganlık illetiyle yırtıcı hayvanları köpeğe kıyas etmiyor. İmam Şafiî ve İmam Malik'in dediği gibi söylemiyor» diyor.

Züfer bin Huzeyil, «Ancak kurt öldürülür, ondan başkasını ihramlı iken öldüren bir insana fidye lâzımdır» diyor. Fakat Züfer'in bu görüşü hadise ters düşer.

İmam Şafiî, «Eti yenilmeyen her hayvan, yırtıcı olduktan sonra, muhrim onu öldürebilir. Onun küçüğü büyüğü eşittir. Ancak «Essima» (yani kurt ile sırtlan arasından doğup büyüyen yavru) öldürülmez. Böcekler, keneler ve kenelerin küçüklerini öldürmekte herhangi bir ceza yoktur» dedi.

İmam Malik «Kedi, tilki, keler, ve benzerleri gibi saldırgan olmayan hayvanları ihramlı öldüremez, öldürdüğü takdirde fidye verecektir» demiştir.

Av hayvanını öldürürse, ceza düşer. Tutulmasında herhangi bir ceza yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak **«öldürme»** tabirini kullanıyor.

Mekke'lilerden birisi İhram bağlar, kapısını güvercin yavrularının üzerine kapayıp giderse, onlar da evde bakımsızlıktan ölürlerse, her güvercine karşı bir koyunu ceza verecektir.

İmam Malik, Abdulmelik bin Kureyb'ten, o Muhammed bin Sirin'den rivayet ediyor. Bir kişi Hz. Ömer'e geldi:

«Ey müminlerin emîri! Arkadaşlarımla atlarımızla yarıştık. Dağın eteğine kadar gittik. Bu esnada bir geyiği çiğnedik. İhramlı idik. Bizim ne vermemiz lâzımdır?» diye sordu.

Hz. Ömer yanında duran bir kişiye:

«Gel de seninle bu hususta ikimiz hüküm verelim» dedi. Ona bir keçiyi vermeyi hükmettiler. Kişi Hz. Ömer'in yanından ayrılırken:

«İşte bu müminlerin emîridir. Bir geyik hakkında hüküm vermeyi beceremiyor. Beraberinde hükmetsin diye başkasını çağırıyor.» dedi.

Hz. Ömer, sözünü işitti ve kendisini çağırdı:

«Sen Maide sûresini okuyor musun?» diye sordu.

«Hayır» dedi. Hz. Ömer:

«Eğer bana Maide sûresini okuduğunu söyleseydin seni şiddetli bir şekilde döverdim» dedikten sonra buyurdu:

«Cenab-ı Hak kitabında sizden adalet sahibi iki kişi hükmetsin diyor. İşte bu kişi de Avfın oğlu Abdurrahman'dır. İkimiz hakkında böyle hükmettik» dedi.

Hakemlerin ikisi ihtilâf ederlerse, İmam Şafiî ve Hasan Basri'ye göre, başka iki hakem tayin edilir. Fakat ittifak ettikleri zaman hükümlerinin infazı farz oluyor.

Ebu Hanife, «câni, hakemlerden birisi olamaz» diyor. Yani ihramda iken cinayet işleyen bir kimse öldürdüğü av hakkında hakem olamaz. İmam Şafiî de, bir görüşünde böyle söylemiştir. Şafiî'nin diğer görüşünde, hakemlerden birisi cinayet işleyen kişi olabilir. Fakat İmam Şafiî'nin bu sözünün üzerinde biraz durmak gerekiyor. Çünkü âyetin zahiri cinayet işleyen bir kişi ile iki hakemin olmasını iktiza eder. Adedin bir kısmını hazfetmek, âyetin zahirini düşürmek ve mânâyı ifsad etmek demektir. Bir de kişinin nefsi hakkında hükmetmesi, caiz değildir. Eğer caiz olsaydı başkasına ihtiyacı olmazdı. Çünkü kendisi ile Allah arasında hükmetmiş oluyordu. İkinci bir kişinin gerekli olması ise, hükmün iki kişi tarafından başlatılmasını gerektiriyor. (1)

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-302-307 Dar. End. Tarihsiz

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ
وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ
الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ
قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَٰلِكَ
لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ
اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ
اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ
وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ
يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا
عَنْ أَشْيَاءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۖ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ
تُبْدَ لَكُمْ ۖ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ
سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ
اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ ۙ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

«(96) Size ve misafirlere yararı olsun diye denizin avı ve yemeği size halâl kılınmıştır. İhramda olduğunuz müddetçe karanın avı size haram kılındı. Katında haşru-cem (toplanmış) olacağınız Allah'ın azabından sakınınız.»

«(97) Allah, beytul-haram olan Kâbe'yi, insanlar için bir hareket noktası kıldı. Haram olan ayı, kurban ve (boyunlardaki gerdanlıkları) da. İşte böyle yapması, Allah'ın göklerde ve yerde olanı bildiğini ve her şeyi bilici olduğunu bilmeniz içindir.»

«(98) Biliniz ki, kuşkusuz Allah'ın ıkabı (cezası) pek şiddetlidir. Allah çok affedici ve çok merhametlidir.»

«(99) Peygamberin üzerinde ancak tebliğ etmek vardır. Allah sizin açığa vurduğunuzu da gizli tuttuğunuzu da biliyordur.»

«(100) (Ey Habibim)! De ki, fena ile iyi, helâl ile haram eşit olamazlar. Habisin çokluğu hoşuna gitse bile... Ey akıl sahibleri, Allah(ın azabın)dan sakınınız. Umulur ki felah bulasınız.»

«(101) Ey îman edenler! Size göründüğünde sizi üzen şeylerden sormayınız. Eğer Kur'an'ın nazil olduğu bir dönemde onları sorarsanız size görünür. Oysa Allah onları sizin için affetti. Allah çokça affedici ve çokça halimdir.»

«(102) Muhakkak ki, sizden önce bir kavim bu şeyleri sorduktan sonra amel etmedikleri için o şeyleri inkâr edici oldular.»

«(103) Allah bahire, saibe vesile ve hamdan hiçbirini kılmamıştır. Fakat kâfir olanlar Allah'ın kesesinden yalandan iftira uydurdular. Onların çoğu akıl erdiremezler.»

Büyük Kur'an Tefsiri, Cilt: 4 F.27

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Denizden avlanan herşey ihram halinde olan insana helâldir. Tabii bu hüküm ancak suda yaşayan hayvanlar için geçerlidir. Hem karada, hem suda yaşayan hayvanların eti ise, ilerde geleceği gibi yenilmez. İmam Şafiî'ye göre, denizden avlanan, denizden tutulan ve sadece deniz suyunda yaşayan hayvanların hepsi yenilir, hepsi helâldir. Çünkü Resûl-i Ekrem:

«Deniz suyu tertemiz ve ölüsü helâl olan bir mahlûktur» buyurmuştur.

DENİZDEN NE KASDEDİLİR

Denizden maksat, bütün sulardır. İster tatlı, ister acı ve ister tuzlu sular olsun. Ayette bahsi geçen deniz yemeğinde ihtilâf vardır.

Bazıları, «Denizin taamından (yemeğinden) maksad, denizin kenara atmış olduğu nesnelerdir» demiştir. Bu, Ebu Bekr, Âmr, İbni Ömer, Ebu Eyyub ve Katade'den rivayet edilmiştir.

Bazıları da «Denizin taâmından maksad, ölüp de su üzerine çıkan nesneler ve balıklardır diyor.»

Dârekutni, İbni Abbas'tan bu âyetin tefsirinde **«Denizin avı, denizde avlanan, denizin taâmı ise, deniz tarafından yüze atılan nesnelerdir»** dediğini rivayet etti.

Ebu Hureyre'den de bunun benzeri rivayet edilmiştir. Sahabe ve tabiînin çoğu bu kanaattadır.

İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir ki; denizin taâmı, denizin ölüsü demektir.

İbni Abbas'tan gelen ikinci bir rivayette, «Denizin taâmı, tuzlanıp da saklanan nesneler demektir» denildi. Bunu, bir gurup tefsirciler de söylemiştir.

Başka bir gurup **«Denizin taâmından maksad, onun tuzudur, yani suyundan oluşup meydana gelen tuz ve içindeki bitkilerdir»** diyor.

Denizin bütün hayvanları iki guruba ayrılır: Balik ve balık olmayanlar. Balıkların — cinsleri ne olursa olsun, çeşitleri ne olursa olsun — hepsi helâldir ve yenir.

DENİZİN ÖLÜSÜ

Resûl-i Ekrem, deniz hakkında **«O, suyu tertemiz ve ölüsü helâl olan bir mahlûktur»** buyurmuştur. Hadisi Ebu Davud, Tirmizi ve En Nesei rivâyet etmişlerdir.

Balık ister bir sebebten ötürü ölsün, ister ölmesin onun yenmesi helâldir. Ebu Hanife'ye göre; eceliyle ölen deniz balığı (yani su üzerine çıkıp ta karnı üste gelen, ters yüz olan balık) yenilmez, ondan başkası yenir. Yine Ebu Hanife'ye göre; denizin balıktan başka diğer hayvanları yenilmez. Sevri ve Ebu İshak el-Fezari de bu görüşe katılmışlardır.

Hasan Basri; eceliyle ölen deniz balıklarının yenmesini mekruh görmüştür. Hz. Ali'den de bu görüş rivayet ediliyor. Ve yine Hz. Ali'den rivayet ediliyor ki; sırtı yüksek, ağzı geniş ve içinde kemik olmayan ve «EL-CIRRÎ» denilen balık çeşidinin yenmesini mekruh görmüştür. Aynı zamanda Hz. Ali'den bunların aksi de rivayet ediliyor. Yani bütün bunları yemiştir. Bu ikinci rivayet, el-Kurtubi'ye göre, daha sıhhatli ve daha doğrudur.

BALIĞIN KESİLMESİ

Abdurrezzak, Servi'den, o Cafer bin Muhammed'den, o da Hz. Ali'den rivayet ediyor: **«Çekirge ve balıklar kesilmiş sayılırlar.»** Öyleyse Hz. Ali'nin «eceliyle ölüp su üzerine çıkmış balığın yenmesi» hakkında iki rivayeti vardır. Ama Cabir'in bunu mekruh gördüğünde ihtilâf yoktur. Bu Tavus, Muhammed bin Sirin ve Cabir bin Zeyd'in sözüdür. Onlar âyetin umumiyle istidlal etmişlerdir. Çünkü âyet: **«Sizin üzerinizde ölü haram kılındı»** (el-Maide: 3) diyor. Bu da, Ebu Davud, Dârekutni'nin Cabir bin Abdullah'tan rivayet ettiği bir hadisde vardır. **«Su çekildiğinde karada kalıp ölen, öldükten sonra su tarafından**

kenara atılan, su içerisinde ölü olarak bulunan veya ölmüş de su üzerine çıkmış balıkları sakın yemeyiniz.»

Dârekutni, bu hadisi Abdulaziz bin Ubeyd, Vehb bin Keysan ve Cabir'den müfred olarak rivayet etti. Abdulaziz: **«Bu hadis zayıftır, onunla hüccet getirilemez»** (1) dedi.

İmam Malik, İmamı Şafiî, İbni Ebi Leylâ, Evzai ve Sevri, El-Eşcai'nin rivayetinde şöyle denilmiştir:

«Denizde bulunan balıklar dahil her hayvanın eti yenir. İster avlanıp diri tutulsun, ister ölü olarak bulunsun.» Delilleri de: **«Deniz suyu tertemiz ve ölüsü helâl olan bir mahlûktur»** hadisidir. Bu babta, en sıhhatlı, ve sened bakımından en kuvvetli hadis, Cabir'in «el Anber» (büyük balık) hakkındaki rivayet etmiş olduğu hadistir. Bu, hadislerin en sabitidir, Müslim ve Buharî onu rivayet etmişlerdir. O hadiste şu vardır:

«Biz Medine'ye vardığımızda Resûlüllah'a geldik. «El-Anber» adlı balığı deniz kıyısında gördüğümüzü söyledik. Cenab-ı Peygamber:

«O, bir rızıktır. Cenab-ı Hak sizin için onu denizden çıkarmıştır. Sizin beraberinizde onun etinden birşey var mıdır? Bize yediriniz» buyurdu. Biz de Resûlüllah'a onun etinden gönderdik ve yedi.» Bu lafız, Müslim'indir.

Dârekutni müsned olarak İbni Abbas'tan rivayet ediyor ki, İbni Abbas, Ebu Bekr Sıddik'ın şöyle söylediğine dair şehadet getirmiştir:

«Eceliyle ölüp su üzerine çıkan balık, yemesini isteyen kimse için helâldir.»

Ve yine İbni Abbas'tan rivayet ediliyor:

«Ben Ebu-Bekr için şahitlik ederim ki, o, kendiliğinden ölüp su üzerine çıkan balığı yedi.»

DENİZ HAYVANLARI İKİ KISIMDIR

Balık dışında kalan deniz hayvanları iki kısma ayrılır:

a) Bir kısmı kurbağa ve tosbağalar gibi, hem denizde, hem ka-

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-318 Darul-Kâtip 1387

rada yaşıyor. Onların yenmesi haramdır. Süfyan «Tosbağanın yenmesinde ümid ederim ki bir beis yoktur» demişse de bu görüş şaz (kaide dışı) kalmıştır.

b) Yalnız denizde yaşayanlardır. Bunların helâl olmalarında ihtilâf vardır. İmam-ı Malik ve Şafiî yalnız denizde yaşayan her canlı helâldir, dedi. Hanefiler, balıktan başkası yenmez, dediler..

Denizden avlanan hayvandan hem mukimler hem misafirler azıklanırlar. Rivayet ediliyor ki, birisi Resûlü Ekrem'den sordu:

«Biz denize biniyoruz, (yani deniz yolculuğuna çıkıyoruz). **Beraberimizde az bir su vardır. Eğer o su ile abdest alırsak sonra susuz kalabiliriz. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?»**

Cenab-ı Peygamber (A.S.) buyurdu:
«Deniz, suyu tertemiz ve ölüsü helâl olan bir mahlûktur.»

(96) «Size karanın avı, ihramlı olduğunuz müddet, haram kılındı.» Bu âyetin tefsiri: SAYD kelimesi, hem karada avlanmanız hem de kara avının yenmesi size haram kılındı mânâsına gelebilir. Kurtubiye göre, ikinci mânâ daha açık ve belirgindir. Çünkü âlimler, ihramlı olan bir insana başkası tarafından karada avlanmış ve hibe edilmişi kabul edip yemesi caiz değildir. Onu satın alıp yemesi, onu avlaması, herhangi bir yönle onun hakkında mülkiyet ihdas etmesi de caiz değildir. Alimlerin arasında, bu hususta ihtilâf da yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak, bu âyette genel olarak hüküm veriyor. Bir de Ca'd bin Cessame hadisi bu konuda vardır. (1)

İHRAMLI AVIN ETİNDEN YİYEBİLİR Mİ?

Alimler, ihramlının avlanan hayvanın etinden yemesinin caiz olup olmadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Şafiî, Malik ve İmam Ahmed, Hz. Osman'dan rivayet edildiğine göre, ihramlı bir insan için av avlanmamış, ve ona mülk edinsin diye tutulmamış ise, avın etinden yemesinde bir beis yoktur demişler. Çünkü Tirmizî, Nesei, ve Dârekutni, Cabir'den, Resûlü Ekrem'in: **«Eğer siz onu avlamamış iseniz**

(1) Bkz. el-Kurtubî Cild: 6-321-Darul-Kâtip 1378 Kahire

veya sizin için o avlanmamış ise karanın avı sizin için helâldir.» dediğini rivâyet ettiler.

Ebu İsa, bu hadis bu hususta en güzel hadistir, diyor. Nesai, hadisin ravilerinden Âmr İbni Ebi Âmr, İmam Malik ondan rivayet etmiş olsa dahi, kuvvetli değildir, diyor. Eğer ihramlı kişi, kendisi için avlanan bir hayvanın etinden yerse, fidye verecektir. Hasan bin Salih ve Evzai de böyle dediler. Bir ihramlı için avlanan hayvanın etinden yenilir mi yenilmez mi. Bu hususda İmam Malik'ten iki rivayet vardır: Mezhebinin en meşhur görüşü, ihramlı bir kişi, belli veya belli olmayan bir ihramlı için avlanan hayvanın etinden yemez. İmam Malik, Hz. Osman'ın ihramda iken kendisi için avlanan bir hayvanın eti kendisine getirildiğinde arkadaşlarına **«Yeyiniz, siz benim gibi değilsiniz. Çünkü bu benim için avlanmıştır. Onun için de ben yemiyorum»** sözünü delil etmiştir.

Medinelilerden bir gurup da böyle dediler.

Ebu Hanife ve arkadaşları; avlanan hayvanın etini yemek ihramlıya caizdir. İster onun için avlanmış olsun ister olmasın. Yeter ki, onu avlayan ihramlı olmayan bir kişi olsun. Çünkü **«Sakın ihramda olduğunuz halde avı öldürmeyiniz»** âyetinin zahiri bunu gerektirir. Zira âyette ihram halinde olanlara av avlama ve öldürme haram kılınmıştır. Başkasının avladığı haram kılınmamıştır. Eshabı re'y Zeyd bin Kâb el-Bizi'nin hadisini de delil olarak getirmişlerdir. O hadiste kesilmiş vahşi merkebin etini yedirmek için Hz. Peygamber Ebu Bekre, **«kalk arkadaşlarına taksim et»** diye emir verdi. Ebi-Katade'nin Resûlüllah'tan rivayet ettiği hadisi de delil saymışlardır. O hadiste şu ibare vardır: **«O ancak bir yiyecektir, Allah size onu yedirmiştir.»** Bu görüş, Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebu Hureyre, Zübeyr bin Avam, Mücahid, Ata ve Said bin Cübeyr'in görüşüdür.

Hz. Ali, İbni Abbas ve İbni Ömer'den gelen bir rivayete göre — ister kendisi için avlanmış olsun ister olmasın — hiçbir durumda kara avının etinden ihramlı bir insan yiyemez. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Size karanın avı, siz ihramlı oldukça haram kılınmıştır»** buyurdu.

İbni Abbas, «Bu âyeti celîle, müphem (yani kapalı) gelmiştir» diyor. Tavus, Cabir, İbni-Zeyd, Ebu Şa'sa da böyle demişlerdir. Sevri'-

den de bu rivayet edilmiştir. İshak da bu kanâattedir. Delil olarak Saad bin Cessame el-Beysi'nin hadisini göstermişlerdir. **«Bu zat, Resûlü Ekrem el-Ebva veya Beddan'da iken vahşi bir merkeb getirip hediye etti, Resûl-i Ekrem hediyeyi reddetti. Saad diyor ki, Cenab-ı Peygamber benim yüzümün kızarıp bozardığını görünce şöyle buyurdu:**

«Biz ihramlı olduğumuzdan dolayı senin hediyeni geri çeviriyoruz.» Yani başka bir sebepten dolayı değildir. İmamlar bu hadisi rivayet etmişler. Bu lâfız İmam Malik'in lâfızıdır...

Ebu Amr, İbni-Abbas ve Said bin Cübeyr'den rivayet ediyor. Müksam Ata, Tavus ta ondan rivayet ediyorlar: **«Saad bin Cessame Resûlü Ekrem'e vahşi bir merkebin etini hediye etti. Said bin Cübeyr'in hadisinde «vahşi bir merkebin budunu hediye etti» diyor. Ata, hadisinde «Vahşi bir merkebin ön kolunu hediye etti. Resûlüllah kabul etmedi. Fakat «Biz ihramlıyız» dediğini naklediyor.**

Süleyman bin Harb, bu hadisi şöyle tevil ediyor: «Bu hayvan, Resûlüllah için avlanmış idi, ondan dolayı Resûlüllah kabul etmedi. Eğer o durum olmasaydı Resûlüllah'ın ondan yemesi caiz olurdu.» Ve Süleyman, bunun Resûlüllah için avlandığına delâlet eden delil, hadisi rivayet eden zatların **«Resûlüllah, onu reddettiğinde ondan kan akıyordu, sanki o anda avlanmış idi»** şeklindeki sözleridir.

İsmail; Süleyman bin Harb, bu hadisi, açıklanmaya muhtaç olduğundan dolayı tevil etti. İmam Malik'in rivayeti ise, tevile muhtaç değildir. Çünkü ihramlı olan bir insan için, ister diri olsun herhangi bir avı tutması ve onu kesmesi helâl değildir, Süleyman bin Harb'in tevili üzerine bu hususdaki merfu hadislerin hepsi ihtilâflı olmaz» dedi. (1)

İhrama girdiği zaman elinde veya evinde, aile efradının yanında bir av var ise, ne yapmalıdır?

İmam Malik; elinde ise, bırakacaktır. Aile efradının yanında ise, birşey yoktur. İmam Ebu-Hanife; Ahmed İbni Hanbel ve İmam Şafii'-

---

(1) Bkz. el-Kurtubî Cild: 6-323 Darul-Kâtip 1387 Kahire

nin de bir görüşü böyledir. İmamın ikinci görüşüne göre, ister elinde, ister evinde olsun, onu bırakmak mecburiyetinde değildir.

Sevri, Mücahid'den, Abdullah bin Hars'dan bunun benzerini rivayet etti. İbni Ebi Leylâ, Sevri ve başka bir görüşünde Şafiî ister evinde ister elinde olsun bırakması lâzımdır. Bırakmadığı takdirde zâmin olur, dedi. Yani keffaret altına girer.

İhramsız bir insan Haremin haricinde bir av avladıktan sonra onu Harem arazisine getirirse, onun onda tasarruf etmesi caizdir. Yani isterse keser etini yer, isterse bırakır, isterse satar. İmam Ebu Hanife'ye göre, caiz değildir.

İhramlı bir kimse ihramsız bir kimseye bir avı gösterirse, o da vurup öldürürse birşey lâzım gelir mi? İmam Şafiî, İmam Malik ve Ebu Sevr'e göre, birşey lâzım gelmez. İbnul-Macişun da böyle demiştir.

Kûfeliler, İmam Ahmed, İshak, eshab ve tabiînden bir cemaata göre gerekir. Çünkü ihramlı bir insan ihrama girmekle taarruzu terketmiştir. Böylece göstermek suretiyle de zamin (kefil) olur. Nitekim, emanetçi bir insan, hırsıza emanet yerini gösterir ve çaldırırsa, zamin olduğu gibi.

İhramlı, başka bir ihramlıya avı gösterirse, o da gider vurur öldürürse, Kûfeliler ile İmam Malik'in talebesi Eşheb'e göre, bunların her ikisine de ceza gerekir. Malik, Şafiî ve Ebu-Sevr; ceza sadece öldürene gerekir. Çünkü Cenab-ı Hak **«Sizden herhangi bir kimse kasten onu öldürürse»** buyuruyor ve cezayı öldürmeye bağlıyor. Binaenaleyh âyet, cezanın ancak öldürme gerçekleşince olacağına delâlet eder» dediler.

Harem hududlarının dışında bitmiş fakat dalları Hareme girmiş bir ağaç olduğu zaman, onun üzerindeki avı avlamakta ceza var mıdır? Vardır. Çünkü dal Haremdedir, Harem de, onu tutmuş oluyor. Her ne kadar aslı Haremde değil ise de... Eğer kök Haremde, dal helâl yere çıkmış ise, onun üzerindeki avda ihtilâf vardır. Köke bakılırsa, ceza gerekir, dala bakılırsa, gerekmez.

Cenab-ı Hak, El-Maide sûresinde ihramlı bir insana av avlamanın haram olduğunu üç yerde zikretti. Bu sûrenin başında **«İhramlı**

olduğunuz halde av avlamayı helâl kılmamanız» âyetinde, ikincisi **«Ey îman edenler, sakın ihramlı olduğunuz halde avı öldürmeyiniz»** âyetinde, üçüncüsü **«ihramlı olduğunuz müddetçe size karanın avı haram kılınmıştır»** âyetinde. Bunun nedeni, ihramlı bir insanın avı öldürmesinin haram olduğunu tekid etmek ve pekleştirmek içindir.

(97) «Allah beyt-i haram olan Kâbe'yi insanlar için bir ayaklanma kıldı...» Bu âyetin tefsir ve izahı:

«El-Kâbe» dörtgen demektir. Dörtgen prizma şeklinde bina demektir. Kâbe'den başka Arapların diğer evlerinin ekserisi yuvarlak olduğundan dolayı bu dörtgen binaya Kâbe denilmiştir. Veya Kâbe denilmesinin sebebi, açık ve bariz bir şekilde olduğundan ileri geliyordu. Beyti Şerife Kâbe denilmiş, çünkü onun tavanı ve duvarları vardır. Orada kimse durmasa dahi ev olmak hakikati vardır. Cenab-ı Hak haram ismini Kâbe'ye verdi. Çünkü Cenab-ı Hak orada herhangi bir hadise çıkarmayı, av avlamayı, şamata ve gürültü yapmayı, saldırmayı, haram kılmıştır. Resûlü Ekrem, **«Mekke'yi insanlar değil Allah haram kılmıştır.»** buyuruyor. Allah onu büyütmek ve şereflendirmek için ona «Beytul haram» adını vermiştir. Onun hürmetini büyütmüş, onun hududları dahilinde avlanmayı, onun bitkilerini koparmayı haram kılmıştır.

BEYTUL-HARAM'dan maksad, Harem hududlarının dahilinde olan bütün yerlerdir. Çünkü sıhhatli bir şekilde İbni Abbas'tan şu hadis gelmiştir: «Resûlü Ekrem, Mekke'yi fethettiği gün, hutbe okuyarak buyurdu:

«Şu belde, (yani Mekke), var ya! Allah gökler ve yeri yaratmış olduğu günde, onu herkese haram kılmıştır. O Allah'ın haram kılmasıyla kıyamete kadar haramdır. Onun dikenleri ısırılmaz. Onun avı ürkütülmez. Onun lakitesi (yani yere düşmüş malı) alınmaz. Ancak alıp da onu tarif eden yani ilân eden bir kimse alabilir. Onun hududlarının içinde bulunan bitkiler yolunmaz ve kesilmez.»

Bazı tefsirciler **«Kâbe»** kelimesinden sonra **«el beyt el haram»** kelimelerinin getirilmesi, açıklamak içindir. Yani Kâbe'den maksad hangi Kâbe olduğu bilinsin diyedir. Çünkü o devirde «Hus'am» kabilesinin de bir Beyti vardı. Onlar o eve **«Yemen Kâbesi»** diye isim verirlerdi» dedi. Fakat bu görüş, zayıftır.

KÂBE'NİN AYAKLANMA YERİ OLMASININ MANÂSI

Kâbe'nin insanlar için bir ayaklanma evi kılınmasının mânâsı; onların durumlarının ıslah edilmesine sebeb, din ve dünya bakımından eksikliklerini giderici, boşluklarını doldurucu, onlara emniyet yeri ve son iltica edecekleri nokta bulunması demektir. Ticaretlerinin derlendiği noktadır. Zira her taraftan, hac mevsiminde oraya gelirler, ürettiklerini değerlendirmek istediklerinde oraya getirirler, aralarındaki al-ver orada olur. Bunun için Said bin Cübeyr **«kim ki, bu beyte gelip, dünya veya âhiret için birşey murad ederse, onu elde eder»** buyurdu.

Bu — KIYAM — tabirinden bazıları hacta ticaret yapmanın mekruh olmadığı hükmünü çıkarmışlardır. Bu görüş, Ebi Abdullah'tan da rivayet edilmiştir.

İbni Cerir ve İbni Ebi Hâtim, İbnu Zeyd'den rivayet ettiler:

Bütün insanların arasında zaifi kuvvetliden, fakiri zenginden korumak için krallar ve idareciler vardı. Fakat Araplarda bu yoktu. Bunun için Cenab-ı Hak, Beytul-Haram'ı, Kâbe'yi onlara kıyam noktası kıldı. Onunla bir kısmı diğer kısmının şerrinden emin oluyorlardı. Eğer kişi babasını veya oğlunu öldüreni Kâbe'nin yanında görürse, ona dokunamazdı. Bu tefsire göre **«NAS»** kelimesinden maksad, Araplardır.

Bazı tefsirciler; Kâbe'nin kıyam noktası olmasının mânâsı; onun, insanları helâk olmaktan korumak noktası olmasından ileri geliyor. Zira insanlar Beyt-i Şerifi ziyaret ettikçe helâk olmazlar. Eğer Kâbe yıkılır, hac ibadeti terkedilirse, insanlar helâk olur. Bunu, Ata'dan da böyle rivayet etmişlerdir. (1)

Haram aydan maksat, «Zilhicce» ayıdır. Çünkü onda hac yapılır. Haram aylardan maksat, Muharrem, Zülhicce, Zülka'da ve Recep aylarıdır. Bunların üçü arka arkaya, Recep ise tek başına gelir. **«Boyunlarındaki gerdanlıklardan»** maksad, boynu gerdanlıklı olan kurbanlardır. Bunu Cenab-ı Hak özel olarak zikretti. Çünkü bunda sevab daha fazladır. Hac, bununla daha belirgin bir halde görünür.

(1) Bkz. Alusî, Ruhul-Meanî Cild: 7-34-Dar. İhy. Beyrut-tarihsiz.

Bazı âlimler; boyunlardaki gerdanlıklar, tevil etmeksizin ve olduğu gibi kabul edilir, dedi. Çünkü Ebu Şeyh'in Ebi Meclaz'dan ettiği rivayete göre: Cahiliyet dönemindeki insanlar, ihrama girdiğinde boynuna tüylerden yapılmış bir nişan takarlar, öylece Kâbe'ye doğru giderler ve kimse de onlara ilişmezdi. Hac ibadetini bitirdikten sonra «Isğır» denilen bir bitkiden boynuna bir gerdanlık geçirirdi. Bazıları da, devesine veya kendisine Harem ağaçlarının kabuğundan, gerdanlık yapardı. Bu sayede kimseden enşidelenmez ve kimsenin de ona herhangi bir kötülüğü dokunmazdı. Araplar, haram aylarda birbirlerine saldırmazdı. O aylarda kılıçlar kınlarına sokulur, mızrakların da başlıkları sökülürdü. Halk bu aylarda maişetini temin etmeye süratle yelteniyordu. Kimseden endişe etmeden ticaretini yapıyordu. Rivayete göre, bu adeti Hz. İsmail'in dininden almışlardı.

(99) «Peygamberin üzerinde, ancak tebliğ etmek vardır...»

Bu âyetin açıklaması:

Yani Peygamber emredileni size tebliğ etmekte var kuvvetiyle çalıştı. Acaba bundan sonra sizin herhangi bir özrünüz olabilir mi? Veya her hangi bir özre yapışarak yakayı kurtarabilir misiniz? Zira Resûlü Ekrem, boynunda farz olan tebliğ vazifesini yerine getirmiştir. Sizin aleyhinizdeki hüccet artık ortadadır. Vaad size gerekli olmuştur. Tefritte artık herhangi bir mazeretiniz olamaz.

HABİS İLE TAYYİB

(100) «Ey Habibim! De ki, habis ile tayyib hiç bir zaman eşit olamazlar...» Bu âyetin tefsiri:

HABİS'ten maksad, kötü, TEYYİB'ten maksad da herşeyin iyisidir. Bu, genel bir hükümdür. Bu iki çeşidin arasında Allah; katında müsavat olmadığını beyan eder. Ve aynı zamanda insanı kötüden alıkoymak için bir korkutmadır. Bu âyetin sebebi nüzülü şu idi: Müslümanlar Yemame'den gelen müşrik hacıları tuzağa düşürmek istiyorlardı. Zira Yemamelilerin beraberinde büyük bir ticaret malı vardı. Fakat müslümanlar böyle yapmaktan men olundular. Bazı tefsircilere göre bu âyetin sebebi nüzülü şudur: Resûlüllah'tan bir kişi:

«Ey Allah'ın Resûlü, içki benim ticaretimdir. (Yani onda ticaret ediyor ve) onu satmaktan büyük bir servet edinmişim. Eğer bu serveti, Allah'ın yolunda sarfedersem bana faidesi var mı?» diye sordu.

Allah'ın Resûlü:

«Eğer onu hac veya cihad yolunda dahi infak edersen bir sivrisineğin kanadı kadar bir sevab getiremez. O kanada eşit de olamaz. Çünkü Cenab-ı Hak, ancak Tayyibi, (güzeli veya helâli) **kabul eder»** buyurdu.

Hasan Basri'den gelen ve aynı zamanda «El Cübbai» tarafından da ihtiyar edilen bir rivayette: Ayetteki **«EL-HABİS»** tabiriyle ifade edilen nesne, haram demektir. «Etteyyip» diye tabir edilen nesne ise, halal demektir.

İbni Cerir ve başka tefsirciler Süddi'den rivayet ettiler: **«Habis, müşriklerdir. Tayyib müminlerdir.»** Habisi tayyibten önce zikretmek, bu eşitsizliğin tayyibten değil habisten geldiğine işarettir.

İbnu-Ebi-Hâtim, Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor:

«Helal bir dirhemi sadaka vermen yüzbin haramdan daha sevimli gelir bana. İsterseniz Allah'ın kitabını okuyunuz: **«De ki, habis ile tayyib eşit olamaz.»**

İbni Ebi-Hâtim, Yunus'tan, o da İbni Muhib'ten, o da Yakub bin Abdurrahman el-İskenderani'den rivayet ediyor:

Ömer bin Abdulaziz'in valilerinden birisi, «Haraç kırıldı, (yani azaldı)» diye yazdı. Ömer ona cevab olarak: «Cenab-ı Hak kitabında **«Habis ile tayyib bir olamaz. Velev ki habisin çokluğu hoşuna gitse dahi» buyuruyor. Ey Vali! Eğer adalet, islah ve ihsan yönünden senden öncekilerin zulüm, fücur ve düşmanlıktaki mertebelerine varmaya gücün yetiyorsa, bunu yap. Kuvvet ancak Allah'tandır.»** diye cevap verdi..

(100) «Ey akıl sahibleri! Allah'tan sakınınız.»

Yani habisi araştırıp bulmak hususunda ve Habis ne kadar çok olursa olsun tayyibi ona tercih etmekte Allah'tan korkunuz. Çünkü itibarın dönüş noktası, hayırlılık ise pisliktir, çoklukla azlık değildir. Keza her şeyin en güzeli en azıdır.

Şâir ne güzel söylemiştir:

«Eğer bir emr kastedilirse (bir hadise patlak verirse)

Halkın bin kişisi bir kişi gibi olur. (Kuvvetsiz ve zaif olur)

Bir kişide bin kişi gibi olur.» (Bir olsun pir olsun denildiği gibi)

Bu âyeti celîle, az da olsalar müslümanların galib geleceklerine işaret ediyor.

«Pisin çokluğu hoşuna gitse dahi..» Bu hitab Peygamberedir. Fakat ümmeti kasdedilir. Zira pislik Resûlüllah'ın hoşuna gitmez...

ÇOK SORMANIN DİNDEKİ HÜKMÜ

(101) «Ey îman edenler! Size açıklandığında sizi üzecek şeyleri sormayın...» Bu âyetin tefsiri:

Müslim, Buharî ve başka muhaddisler Enes'ten rivayet ettiler. **«Bir kişi, ey Allah'ın Peygamberi! Benim babam kimdir»** diye sordu. Cenab-ı Peygamber:

«Senin baban filan adamdır» dedi. Bunun üzerine bu âyeti celîle nazil oldu. Yine Enes'ten gelen bir hadis:

Resûlü Ekrem:

«Allah'a yemin ederim, ben bu yerimde oturduğum müddetçe siz hangi şeyi benden sorarsanız onun hakkında size haber veririm» dedi. Bunun üzerine bir kişi kalktı:

«Ben neredeyim?» Yani cennette miyim, cehennemde mi? diye sordu. Resûlüllah:

«Senin yerin ateştir» buyurdu. Bunun üzerine Abdullah bin Huzafe, ayağa kalktı ve:

«Ey Allah'ın Resûlü! Benim babam kimdir?» dedi. Cenab-ı Peygamber:

«Senin baban Huzafe'dir» dedi.

Abdullah bin Huzafe daha önce müslüman olmuş, Habeşistan'a ikinci kez hicret etmiş ve Bedir'de bulunmuştu. Şakacı bir sahabiydi. Resûlü Ekrem onu Kisra'ya elçi olarak göndermişti. **«Ey Allah'ın Re-**

sûlü! **Benim babam kimdir?»** diye sorduğunda ve Resûlü Ekrem, **«Baban Huzafe'dir»** dediği zaman annesi kendisine:

«Annesine karşı senden daha asî bir kimseyi işitmedim. Sen, cahiliyet döneminde kadınların yaptığı işlerden annenin bazılarını yapmadığından emin miydin ki halkın huzurunda kalkıp Resûlüllah'tan babanı soruyor, anneni rezil etmeye çalışıyorsun.»

Abdullah:

«Ey anneciğim, Allah'a yemin ederim eğer Resûlü Ekrem beni siyah bir köleye ilhak ederek, senin baban odur deseydi, onu baba olarak kabul edecektim» dedi.

Tirmizi ve Dârekutni, Hz. Ali'den rivayet ediyorlar:

«Yol bakımından gücü yeten herkesin boynunda Allah için Kâbe'yi ziyaret etmek farzdır (Âli-İmran: 97) mealindeki âyet nazil olduğu zaman, eshab-ı kiram **«Her sene mi farzdır»** diye sordular. Peygamber sükût etti. Onlar **«Her sene mi farzdır?»** diye tekrar sordular. Peygamber, **«Hayır»** dedi ve devam etti:

«Eğer evet deseydim her sene hacc farz olacaktı.»

Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu âyeti indirdi.

Darekutni, bu hadisi, aynı zamanda Ebi-İya'dan, o da Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. Resûlü Ekrem:

«Ey nas! Hac size farz olundu.» buyurdu. Bir kişi kalktı:

«Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi?» diye sordu. Resûlü Ekrem yüzünü ondan çevirdi. Sonra tekrar etti: **«Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi?»** Resûlü Ekrem:

«Bu kişi kimdir?» diye sordu.

«Filan bin filandır.» cevabını alınca Resûlü Ekrem:

«Nefsimi yed-i kudretinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, eğer evet deseydim, hacc her sene vacib olurdu. Eğer o her sene vacib olsaydı sizin onu yerine getirmeye gücünüz yetmezdi. Gücünüz yetmediği için bıraktığınız takdirde (farziyetini inkâr edip) kâfir olurdu-

nuz.» buyurdu. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu âyeti celîleyi indirdi. (1)

Hasan-ı Basri bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor: Ashab-ı Kiram, Resûlü Ekrem'den Cenab-ı Hak tarafından affedilen cahiliye dönemindeki durumları sordular. Oysa Cenab-ı Hakkın affettiği bir şeyi sormanın ihtiyacı da yoktu. Mücahid İbni Abbas'tan rivayet etti:

Bu âyet, Resûlü Ekrem'den «Bahire», «Saibe», «Vesile» ve «Ham» diye adlandırılan develerin durumunu soran bir kavim hakkında nazil oldu. Bu görüş, aynı zamanda Said bin Cübeyrin de görüşüdür. Said b. Cübeyr:

«Bakmaz mısın ki, bu âyetin sonunda Cenab-ı Hak, **«Bahire, Saibe, Vesile ve Hamı kılmamıştır»** âyeti geldi.» (2) dedi.

Alusi, «Bu sorulması yasak edilen ŞEYLER içinde hayır olmayan ve güç yetirilmeyen zor teklifler ve gizli sırlardır. O gizli sırlar ki açığa vuruldukları zaman insanı rezil ederler. Nasıl ki olmuş bir hadiseyi sorarsan soru onun açığa vurulmasına sebeb oluyorsa, böylece o tekliflerden sormak da onların farz olmasına sebeb oluyor. Çünkü insanoğluna en uygunu araştırma yapmaksızın, keyfiyetine ve kemiyetine bakmaksızın Allah'ın emrine teslim olmaktır. Bunu yapmayıp da soran bir insana sui edebte bulunduğundan dolayı ve teşdid edilmek yönüyle o zor teklifler Farz oluyor.

Sahihi Müslim'de Ebu Hüreyre'den geliyor:

Resûlü Ekrem bize bir hutbe okudu.

«Ey nas! Allah size haccı farz kılmıştır. Hac yapınız.»

Akra' bin Hâbıs:

«Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi?» diye sordu. Resûlü Ekrem sükût etti. Akra' bu suali üç defa tekrar etti. Cenab-ı Peygamber:

«Eğer ben evet deseydim hac her sene vacib olurdu. Ve buna da güç yetiremezdiniz» buyurdu. Sonra devam etti:

«Sizi bıraktığım zaman, siz de beni bırakınız. Zira sizden önceki-

(1) Bkz. el-Kurtubî Cild: 6-331-Darul-Kâtip 1378 Kahire

(2) Bkz. el-Kurtubî Cild: 6-331-Darul-Kâtip 1378 Kahire

ler ancak çok sual sorduklarından ve Peygamberleriyle ihtilâfa düştüklerinden dolayı helâk oldular. Size bir şeyi emredersem gücünüz yettiği kadar onu yapınız. Birşeyi yasaklarsam onu bırakınız.» İşte âyet bu hadise hakkında nazil oldu, diyor.

Müslim ve başka muhaddisler rivayet ediyorlar:

Eshab-ı kiram Resûlüllah'ı, tabir caiz ise, sıkıştıracak kadar sual sordular. Bir gün Resûlü Ekrem minbere çıktı:

«Sakın benden (ulu-orta) her şeyi sormayınız. Sorduğunuz takdirde size açıklarım.» diye haykırdı. Bunu dinledikleri zaman korktular, sustular ve sızdılar. Resûlüllah'ın önünde hazır olunmuş bir hadisenin olduğuna kanaat ettiler. Enes diyor ki: **«Sağa-sola baktım. Gördüm ki herkes başını eğmiş ve elbisesinin içerisine almış ve ağlıyor. Bir kişi vardı. Başkasıyla kavga ettiği zaman kendisine veled-i zina deniliyordu. O:**

«Ey Allah'ın Resûlü! Benim babam kimdir?» diye sordu.

«Senin baban Huzafe'dir» cevabını verdi. Bu hadiseden sonra Hz. Ömer başladı, **«Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâma, Peygamber olarak Muhammed'e îman ettim. Fitneden Allah'a sığınıyoruz»** dedi. Sonra Resûlü Ekrem buyurdu:

«Bugün gibi hiçbir zaman hayr ve şerden bir gün görmedim. Bana cennet ve cehennem suretlendirildi. Hatta onları bu duvarın yanında gördüm» buyurdu. (1)

İbni Avn, Nafi'den bahsi geçen âyetin mânâsını sordu. Buyurdu:

«Ta eskiden beri, soru daima hoşa gitmeyen şeyleri getirir.»

Müslim, Muğire bin Şube'den rivayet ediyor:

«Şüphesiz Allah sizin üzerinize annelere karşı isyan etmeyi, kız çocukları diri diri gömmeyi, edâsı gereken bir hakkı menetmeyi ve hakkınız olmayan bir şeyi almayı haram kılmıştır. Ve sizin için üç şeyi de mekruh kılmıştır: Dedikoduyu, çokça sual sormayı ve malı zayi etmeyi.»

---

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-40-Dar. İhya. Turs. Ara. Beyrut

Alimlerden çokları, «Çokça sual etmekten maksad, fıkhi meselelerde toslamak (çatışmak) maksadıyla sual sormaktır. Olmayan hadiseler ve farazi meseleler hakkında sual sormaktır. Yanlışlıklar ve çeşitli meseleleri ortaya çıkarmak gayesiyle sual sormaktır. Selef, bunu mekruh gördüler. Ve «teklifi-Malayutak» (güç yetmiyen) tan bunu saydılar. Bir hadise geldiği zaman, o hadise hakkında kimden onun hali sorulursa, Allah onu muvaffak kılacaktır» buyuruyorlar.

İmam Malik **«şu şehrin — Medine'yi kastediyor — halkından birçok kimseye yetiştim. Onların katında Kur'an ve sünnet ilminden başkası yoktu. Bir hadise geldi mi, şehrin valisi hazır olan âlimleri toplar, neyin üzerinde ittifak edilirse, onu meriyete koyardı. Siz ise, çok sual soruyorsunuz. Oysa Resûlü Ekrem bunu iyi görmemiştir.»** diyordu. (1)

Bazıları **«Çok sualden maksad, halktan ısrarla dilenmek ve çokça halkı rahatsız etmektir»** demiştir. Bu tefsir de, İmam Malik'ten rivayet edilmiştir.

Bazıları: **«Çok sualden maksad, kendisini ilgilendirmeyen halkın gizli durumlarını sorup onların pisliklerini, ayıp ve özürlerini ortaya çıkarmaktır»** dedi. O zaman, âyet: **«Sakın tecessüs etmeyiniz. Sakın bir kısmınız diğerinin gıybetini yapmasın»** (el-Hucurat: 12) âyeti gibi oluyor.

Darimi, Müsned'inde Hz. Ömer; olmayan bir hadise hakkında soru sorana lânet okuyordu, dedi.

Zührî'den «Bizim kulağımıza geldi ki, eshab-ı kiramdan Zeyd bin Sabitul Ensari birşey hakkında kendisinden sorulduğu zaman, soranlardan soruyordu: **«Bu şey olmuş mudur?» «Evet»**, deseler, o vakit onun hakkında bildiğini söylerdi. **«Hayır»** deseler **«O halde onu bırakınız olduğu zaman sorunuz, diyordu.»** dedi.

Ammar bin Yaser'den senetli olarak gelen bir hadiste; Ammar'danbir hadise soruldu. **«Bu, şu anda olmuş mudur?»** diye istifsar etti.

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-332-Darul Kâtip 1378 Kahire

«Hayır olmamıştır» dediler. **«O halde bu oluncaya kadar bizi bırakınız. Olduğunda sizin için onu açıklayacağız»** dedi.

Darimi; bize Abdullah bin Muhammed bin Ebi Şeybe, ona da İbni Fudayl, Ata ve İbni Abbas'tan rivayet ederek söylemiştir: **«Resûlüllah'ın ashabından daha hayırlı bir kavim görmedim. Onlar Cenab-ı Peygamberden ancak onüç meseleyi sordular. Bütün bu mesele Kur'an'da vardır. Örneği «Senden şehri haram — yani haram ayı — soracaklar.» «Senden hayzı soracaklar» gibi âyetlerdir. Onlar ancak kendilerine yararlı olan meseleleri sorarlardı.»**

HANGİ MAKSADLA SORU CAİZDİR?

İbni Abdulberr «Vahy kesildikten sonraki günlerde, bizim zamanımızda, bizim zamanımızdan sonra veya bizim zamanımızdan önceki zamanlarda kim ki, ilim araştırması yapar, cehaleti gidermek maksadıyla sorarsa, bir beis yoktur, çünkü haram ve helâlin inmesinden artık korkulmuyor. Bir de cehaletin tedavisi sualdir. Ama karşısındaki adamdan bir şey öğrenmek için değil onu susturmak ve rezil etmek için sorarsa, bu sualin azı da çoğu da haramdır.» dedi.

İbni-Arabi, «Alim bir kişi için uygun olan, delilleri bast etmektir. Düşünce yollarını izah etmeğe çalışmaktır. İçtihadın öncesindeki yollarını elde etmeğe gayret sarfetmektir. Kur'an ve hadisten hükümleri çıkarmakta kendisine yardımcı olan âletleri (yani «Nahvi», «Sarfi» Mantık, Münazara, Adab, vaz'i ve istiare ilimlerini) elde etmeye çalışmaktır. Bu takdirde önüne herhangi bir hadise çıktığında tam kapısından o hadiseyi halletmeye gelmiş olur. Allah, sevabından (doğrusundan) ona kapı açar» dedi.

(101) **«Allah onu affetmiştir.»** Bu âyetteki «onu» zamiri, daha önceki sual sormaya racidir. Bazıları; cahiliyet emirlerinden sormakta oldukları şeylere racidir, demişlerdir. Bazıları; «AF» kelimesi burada terketmek mânâsınadır demiştir. Yani Allah'ın terk ettiği şeylerden sormayınız. Helâl veya haramda onu belirtmemiştir. O halde o affolunmuştur. Onu araştırmayınız, deşmeyiniz. Umulur ki, o açığa çıktığında, onun hükmü sizin hoşunuza gitmemiş olsun.»

Übeyd bin Ümeyr: Allah helâl ve haramı kılmıştır. Helâl kıldığını helâl biliniz. Haram kıldığından sakınınız. Helâl ile haram arasında bir takım şeyleri belirtmemiştir. Ne helâl, ne haram kılmıştır. Onlar Allah tarafından affedilmiş şeylerdir, dedikten sonra bu âyeti okuyordu...

Dârekutni, Ebi-Sa'lebe el-Huşeni'den rivayet etti. Allah'ın Resûlü:

«Allah farzları belirtmiş. Sakın onu zayi etmeyin. Haramları haram olarak ilân etmiştir. Sakın onları çiğnemeyiniz. Birtakım cezaları belirtmiştir. Sakın o hududları aşmayınız. Unutmaksızın bir takım şeyler konusunda da susmuştur. Sakın onları deşmeyiniz.» (1)

(102) «Sizden önce onu bir kavim sordu. Sonra onun hakkında kâfirlerden oldular...» Bu âyetin açıklaması:

Cenab-ı Hak, bu âyette haber veriyor ki, bizden önce bir kavim, bunlar gibi bir takım âyetleri sormuşlar, onlara o âyetler verildiği ve onların boynuna farz olunduğu zaman, bu sefer onu inkâr ederek: **«Bunlar Allah'ın katından gelmediler»** demişlerdir.

Meselâ: Salih (A.S.)'ın taştan deve çıkarmasını istediler. Hz. İsa'nın kavmi, Maideyi (sofrayı) istediler. Sonra bunları inkâr ettiler.

Cenab-ı Hak, burada geçmiş ümmetlerin girmiş olduğu bir hataya girmekten bizi sakındırıyor. Sakın o hataya girmeyiniz, diyor.

Eğer denilirse, buradaki sual sormanın keraheti **«Eğer bilmiyorsanız zikr ehlinden sorunuz»** (En-Nahil: 43) âyetiyle çatışır. Cevab olarak deriz ki:

«Eğer bilmiyorsanız ehli zikirden sorunuz» âyeti celîlesindeki emir, Cenab-ı Hakkın kullarının boynuna farz kılmış olduğu meseleleri bilmiyorsanız sorunuz demektir ve bunun hakkındadır. Bizim bahis konusu olan âyetimizdeki sual ise, Cenab-ı Hakkın farz kılmadığı ve kitabında zikretmediği meseleler hakkındaki sualdir.

Müslim, Âmr bin Saad'dan o da babasından rivayet ediyor. Allah'ın Resûlü buyurdu:

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-334-Darul-Kâtip 1378 Kahire

«Müslümanlar hakkında cürüm (suç) yönünden en büyük mesuliyeti taşıyan müslümanlar, o kimselerdir ki, müslümanlara haram olmayan bir şey hakkında sual soruyor ve onun sual sormasından ötürü o şey müslümanlara haram oluyor.»

El-Kuşeyri Ebu Nasr: **«Eğer el-Aclani zinadan sormasaydı lian cezası sabit olmazdı»** dedi.

Ebul-Ferec el-Cevzi; Müslim'in bu hadisi, inad ve oynamak bakımından birşey soranın hakkında varid olmuştur» diyor. Bu da, kötü kastından ötürü sorduğu nesnenin haram olmasıyla cezalandırıldı. Haram ise genelleşir ve herkesi kapsar.

Bu hadisi şerifte kaderi gurubunun lehinde herhangi bir delil yoktur. Onlar; Cenab-ı Hak, bir şeyi başka bir şey için ve onun sebebiyle yaratır diyorlar. Allah bundan yüce ve münezzehtir. Çünkü Allah herşeye kadirdir ve herşeyi biliyor. Yarattıklarını herhangi birşeyin sebebiyle değil kaza ve kaderi sebkat etmiştir ki, sorulan şey, hakkında soru vaki olduğu zaman, haram edilecektir. Yoksa soru onun haram edilmesini gerektiren değildir, onun neden ve illeti olamaz. **«Allah yaptığından sorulmaz. Ancak insanlar yaptığından sorulurlar.»** (el-Enbiya: 23) (1).

BAHİRE, SAİBE, VESİLE VE HÂM

(103) «Cenab-ı Hak, «Bahire», «Saibe», «Vesile» ve «Ham»ı kılmadı.»

Bu âyetin tefsiri: Putperestler, bazı hayvanları putları için salıverirlerdi. Onlardan istifade etmezlerdi. İslâm dini putperestliği temelinden söküp attığı ve bütün bu âdetleri ortadan kaldırdığı için bu hükümleri getiriyor. Cenab-ı Hak, ne Bahire'yi, ne Saibe'yi, ne Vesile'yi ne de Ham denilen deveyi haram kılmıştır. BAHİRE'ye gelince; deve beş defa doğururdu. Beşinciyi doğurduğuna bakarlardı. Eğer erkek ise. keserler, erkek ve kadınlar beraberce onun etini yerlerdi. Eğer dişi ise. onun kulağını yararak putlar için salıverirlerdi. İşte buna, Bahire de-

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-335-Darul-Kâtip 1378 Kahire

nir. Onun sütü ve sair menfaatları, sadece erkekler içindi, kadınlar, ondan istifade etmezlerdi. Ölünceye kadar böyle devam ederdi. Öldüğü zaman, erkek ve kadınlar beraberce etini yerlerdi. SAİBE'ye gelince; kişi malından dilediğini serbest bırakırdı, putların hizmetçisine gelip onları ona teslim ederdi. O malları, onlar teslim alırlar. O mallardan kadınlar müstesna yolcu (misafir) erkeklere yedirir ve içirilirdi. Ve o mallardan erkek mabudlar için yedirirler, dişi mabudlar için yedirmezlerdi. Ölünceye kadar böyle devam ederdi. Öldüğü zaman, erkeklerle dişiler onda ortak olurlardı. VESİLE'ye gelince, o, koyundu. Koyun yedi defa doğurduğunda yedinci yavrusuna bakarlardı: Erkek ise, kesip, erkek ve kadınlar beraber yerlerdi. Dişi ise ta ölünceye kadar kadınlar onun hiçbir şeyinden yararlanmazlardı. Öldüğü zaman, kadın ve erkek beraberce onu yerlerdi. Eğer erkek ve dişi olarak ikiz doğurursa **«Bu, kardeşiyle birleşti»** derlerdi ve ikisini beraberce bırakıp kesmezlerdi. İkisinin de sütlerinden ölünceye kadar yalnız erkekler için sarfiyat yapılırdı. Öldüklerinde erkek ve kadınlar onları yemekte müşterek olurlardı. HAM'a gelince; o fahl (erkek) devedir. Onun yavrusunun yavrusuna binildiği zaman **«Artık bu, sırtını binmekten korudu»** deniyor ve terkediliyordu. Hiçbir şey ona artık yükletilmiyordu. Ve kimse ona binmezdi. Hangi suya giderse, ondan içerdi. Hangi yerde otlamak isterse, orada otlardı. Hiç kimse ona mani olmazdı. Hangi devenin içine gelirse, orada dururdu. İhtiyar olduğunda veya öldüğünde, erkek ve kadınlar müştereken etini yerlerdi. (1)

Said bin Müseyyeb'ten gelen şu hadis, sahihte yer alıyor: **«Bahire, o devedir ki onun sütü Tağutlar için bırakılırdı. Hiç kimse onu sağmazdı. Saibe ise, mabudlarına terkettikleri deve demektir.»**

Bazı tefsirciler; **«Bahire, kulağı yarılmış deve demektir»** diyor. İbnu Side; Bahire, çobansız olarak çöle bırakılmış deve demektir. İbni İshak; Bahire, Saibe'nin yavrusudur. Saibe o devedir ki, on dişi yavruyu arka arkaya doğurur, aralarında bir erkek yavru yoksa, artık onun sırtına kimse binmez, tüyleri kimse tarafından kırkılmaz ve sütü ancak misafire içirilirdi. Ondan sonra hangi dişi yavrular doğurursa, o dişi yavruların kulakları yarılır. Serbest bırakılır. Annesiyle bir-

(1) Bkz. Tenviral-Mikbas Cild: 2-357 Âmire 1317 İstanbul

likte gider. Ona da, kimse binmez, tüylerini kimse kırkmaz. Misafirden başka, kimse onun sütünü içmez. Tıpkı annesi gibi. Öyleyse Bahire, Saibe'nin dişi yavrusudur.

İmam Şafiî, **«Deve beş defa doğurursa, hepsi de dişi ise, o annenin kulağı yarılır, artık haram edilirdi»** dedi.

Saibe, üzerinde herhangi bir kayd olmayan, çobansız bırakılan deve demektir. Vesile ve Ham'a gelince, İbni Vehb İmam Malik'ten: «Cahiliyet ehli, develer ve koyunları azad ederlerdi. Ham, o erkek devedir ki, başka develere atılması bittiğinde tavus tüylerinden onun sırtına birşey bağlarlar ve serbest bırakırlardı. Vesile o koyuna derler ki, dişiden sonra ikinci dişiyi doğurmuştur. Onu nişanlandırıp bırakırlardı.»

İbni Uzeyr; Vesile, o koyundur ki yedi defa doğurur. Yedinciye bakarlar. Eğer erkekse keserler, erkek ve kadınlar etini yerler. Eğer dişi ise bırakırlar. Eğer hem erkek, hem dişi yani ikizse **«kardeşini ikileştirdi»** derler, ve onu kesmezler. Onun eti ve sütü kadınlara haram olur. Ancak öldüğünde erkek ve kadın müştereken etini yerler. Ham ise, yavrusunun yavrusu binilmek çağına gelen devedir.»

Bazıları; HAM daha önce zikredildiği gibi, sülbünden on yavru gelen deve demektir. O zaman Araplar, **«Bu sırtını artık korudu»** diyorlardı ve ona binmezlerdi. O, Hindistan ineği gibi istediği şekilde hareket ederdi. Herhangi bir otlaktan ve sudan menedilmezdi.

İBRAHİM (A.S.) DİNİNİ İLK BOZAN KİMDİR?

Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet ediyor. Resûlü Ekrem buyurdu:

«Amr bin Amr el Huzai'yi gördüm. Ateşte barsaklarını çekip dolaşıyordu. Çünkü Saibe'yi ilk icad eden odur.»

Bir rivayette: **«Âmr bin Luhayy bin Kamae' bin Hındıf'ı gördüm. Evet şu Beni-Kaab'ın kardeşi Âmr'ı gördüm, ateşte barsaklarını çekerdi.»** (1) diye varid olmuştur..

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-337-Darul-Kâtip 1378 Kahire

Ebu-Hüreyre Resûlullah'tan dinledim. Eksem bin el-Cüney'e hitaben:

«Ben, rüyamda Âmr bin Luhayy bin Kumae' bin Hındıf'ı gördüm ki, ateşte barsağını çekiyordu. Ona senden daha fazla benzeyen bir kimseyi görmediğim gibi, senden de ona daha fazla benzeyen bir kimseyi görmedim.» dedi. Eksem:

«Ey Allah'ın Resûlü! Korkarım ki onun benzerliği bana zarar versin.»

Resûlü Ekrem:

«Hayır! Sen müminsin, o kâfirdi. O, Hz. İsmail'in dinini ilk bozandır. Bahire, Saibe ve Ham'ı o, icad etmiştir.» dedi. (1)

İshak rivayet ediyor:

Putların dikilmesinin ve Hz. İbrahim dininin bozulmasının sebebi Âmr bin Luhayy idi. Mekke'den Şam'a gitti. El-Belka arazisinde Meaba vardığında orada İmlik'in zürriyetinden olan Amalikalar veya Lavuz, Sam'ı ve Hz. Nuh'un torunları olan İmlakları orada gördü. Onların putlara taptıklarını müşahede etti. Onlara **«Sizin taptığınız bu putlar nelerdir?»** diye sordu. Onlar, **«Biz bu putlarla yağmuru istiyoruz yağmur geliyor. Yardım istiyoruz yardım geliyor»** diye cevab verdiler. Amr onlara: **«Arap arazisine götürüp Araplar tarafından kendisine ibadet edilecek bir tanesini bana verir misiniz?»** diye teklifde bulundu. Onlar da, bir put verdiler. İsmi Hubel'di. Mekke'ye getirip dikti. Halk da onun ibadetine daldı ve onu ta'zim ettiler. Hz. Muhammed, Peygamber olarak gönderildiği zaman: **«Allah, Bahire, Saibe, Vesile ve Ham'ı kılmadı. Fakat kâfir olanlar yalandan Allah'a iftira ederler.»** âyetini indirdi. Kâfir olanlardan maksad, Kureyş, Huzaa ve Arap müşrikleridir. **«Allah bunların haram olmasını emretmiştir»** demek suretiyle, bunu Allah rızası için yapıyoruz demek suretiyle Allah'a iftira ettiler. Çünkü Allah'ın taati ancak onun sözünden anlaşılır. Allah'ın bu hususta herhangi bir sözü onların yanında yoktur. Onu Allah'a iftira olarak yakıştırıyorlar.

---

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-337-Dar. Kâ. 1378 Kahire

(103) «Onların çoğu akıl erdiremez.» Yani helâli ve mubahı haramdan, emri yasaktan ayıramaz. Ancak onlar büyüklerini körü körüne taklid ederler.

Bu âyeti celîleden anlaşılıyor ki, onların içinde bunun batıl olduğunu bilenler vardı. Fakat riyaset sevgisi, aba ve ecdadın taklidi, bunun batıl olduğunu ilân etmelerini menediyordu. Bunu itiraf etmelerine engel oluyordu.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ
قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ
شَيْـًٔا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٤﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ
لَا يَضُرُّكُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ ؕ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١٠٥﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا شَهَادَةُ
بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِيْنَ الْوَصِيَّةِ اثْنٰنِ ذَوَا عَدْلٍ
مِّنْكُمْ اَوْ اٰخَرٰنِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ
فَاَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةُ الْمَوْتِ ؕ تَحْبِسُوْنَهُمَا مِنْۢ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمٰنِ
بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِىْ بِهٖ ثَمَنًا وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۙ
وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الْاٰثِمِيْنَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ
عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا فَاٰخَرٰنِ يَقُوْمٰنِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِيْنَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ
الْاَوْلَيٰنِ فَيُقْسِمٰنِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا
وَمَا اعْتَدَيْنَا ۖ اِنَّآ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٠٧﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِالشَّهَادَةِ
عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوْٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌۢ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ؕ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاسْمَعُوْا ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿١٠٨﴾

«(104) Onlara Allah'ın indirdiğine ve Resûlüllah'a geliniz denildiği zaman, onlar; «Babalarımızı üzerinde bulduğumuz adetler, bize yeterdir» derler. Acaba babaları hiçbir şey bilmez (ve hakkı görmez) lerse de mi?»

«(105) Ey îman edenler! Nefislerinizi koruyunuz. Siz hidayette olduğunuz zaman, sapıtan size zarar vermez. Hepinizin dönüşü Allah(ın katın)adır. Öyle ise, Allah, sizin işlediğinizi size haber verecektir.»

«(106) Ey müminler! Herhangi birinize ölüm hazır olduğu zaman, vasiyet anında aranızdaki şahitlik için sizden olan iki adil kimseyi tutunuz. Veya eğer sefere çıkar, size ölüm musibeti isabet ederse, dininizden olmayanlardan iki kişiyi şahit tutunuz. Eğer şüphe edersenız o iki şahidi namazdan sonraya alakoyarsınız. O iki şahit; Allah'a yemin ederler ki; biz Allah'ı hiçbir bedele satmayacağız. Velev ki, (lehinde şahitlik ettiğimiz) yakın akrabamız olsun. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Şüphesiz ki, biz o takdirde günah işleyenlerden oluruz.»

«(107) Eğer o iki şahidin günahı gerektiren hareketlerine tesadüf edilirse, bu takdirde haksızlığa uğrayan ve ölüye daha yakın bulunanlardan iki kişi, o iki şahidin yerine kaim olsun. İkisi «Muhakkak bizim şahitliğimiz olanların şahitliğinden daha doğrudur. Biz şahitlikte haddi aşmadık. Şüphesiz ki biz onu yaptığımız takdirde, biz zalimlerden oluruz» diye Allah'a yemin etsinler.»

«(108) Bu yemini varislere çevirmek, şahitlerin şahitliği gerçek yönüyle edâ etmelerine veya diğer yeminlerle yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına daha yakın ve münasibtir. Allah'tan, (azabından) sakınınız. Can-ü-gönülden dinleyiniz. Allah fâsık kavmi hidayet etmez.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(104) «Onlara Allah'ın indirdiğine (kitaba) ve Peygambere gelin denildiğinde atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter derler...»

Bu âyetin tefsiri: Yani onlar, Allah'ın dinine, şeriatına, vacib ve haram kıldığının terkine çağrıldıkları zaman, **«Aba ve ecdadımızın üzerinde bulundukları yollar ve meslekler bize kâfidir»** derler. Yani Bahire, Saibe, Vesile ve Ham gibi batıl nesneleri, kendiliklerinden icad eden kâfirlere **«Gelin Allah'ın indirdiğine, (yani Kur'ana) Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed'e müracaat edelim ki Hz. Muhammed, sizin Allah'a izafe ettiğinizin yalan olduğunu size açıklasın. Allah'ın şeriatlar ve hükümlerini size belirtsin. Ve sizin yaptıklarınızın birşey olmadığını size söylesin»** denildiği zaman, onlar **«Aba ve ecdadımızın üzerinde bulunduğu bize yeter. Biz onlardan aldığımızla iktifa ederiz, onlara tabiiz»** derler. Acaba aba ve ecdadları hiçbir şey bilmemiş ve doğruyu bulamamışlarsa dahi, bu, onlara kâfi midir?

Yani ancak doğruyu bulmuş âlime uyulur. Onun sözüne kulak verilir. Onun sözü, ancak hüccet, burhan ve delil üzerinde kaimdir. Aba ve ecdadlarında ise, böyle bir durum yoktur. Öyleyse onlara uymaları sıhhatli değildir.

Bazı kimseler; **«Bu âyeti celileyi, (inanç sahasında) taklidi zemmetmektedir»** diyorlar. Yani taklid, caiz değildir diye yorumlamışlardır. Küfür ve masiyette taklid yapmak için bu yorumları doğrudur. Hakikattaki taklid ise, dinin esaslarından bir esastır. İmanların koruyucu durumlarından bir durumdur. Cahil ve ilmin inceliklerini kavramaktan aciz olan bir insan, ancak bu sahada yetkili olan bir zatı taklid etmek suretiyle kurtulur. Fer'i meselelerde taklidin caiz olduğunda şüphe yoktur. Asli meselelerin taklidi caiz midir değilmidir orda âlimlerin ihtilâfı vardır: Bütün âlimlerin katında taklid, herhangi bir müçtehidin kavlini hüccetsiz kabul etmek demektir. Buna binaen Resûlü Ekrem'in mucizelerine bakmaksızın sözlerini kabul etmek, onu taklid etmek oluyor. Mu'cizelerine bakarak kabul etmek ise, imani tahkiki oluyor.

Taklid, ilimlerin yolu değildir, asıllarda da ferilerde de insanı ilme vardıramaz. Akıllıların ve âlimlerin cumhuru böyle dediler.

El-Haşeviye ve es-Salebiye'nin bazı cahilleri, bunun hilâfını iddia ettiler. Onlara göre, taklid, hakkın marifetine götüren yoldur. Vacib budur dediler. Düşünmek ve araştırmak, bunlara göre haramdır.

Hükümleri asıllarından istihraç etmekle meşgul olmayanın ehliyeti yoktur, yeterli ilme ve dini bilgiye sahip değildir. Böyle bir kimse zamanının en âlimini, veya memleketinin en âlimini kastedecek, dinî meselelerini ondan soracak, onun fetvasıyla hareket edecektir. Çünkü Cenab-ı Hak, **«Eğer bilmiyorsanız ehli zikre (yani ehli ilme) müracaat ediniz, onlardan sorunuz»** (en-Nahl: 43) buyuruyor.

İbni Atiyye, «Akide ve inançlar meselesinde taklid etmek, ümmetin icmaıyla batıldır. Yani inançta taklid yoktur» dedi. Fakat Kadı Ebu-Bekr bin el-Arabi ve Ebu Âmr Osman bin İsa b. Dirbas Es-Şafiî gibi bazı zatlar Akaid'de taklidin caizliğini savunmuşlardır.

İbnu-Dirbas, «el İntisar» adlı kitabında şunu söylüyor:

«Bazı kimseler, tevhide de taklid caizdir dediler. Halbuki bu yanlıştır. Zira Cenab-ı Hak: **«Biz aba ve ecdadımızı bir ümmet (inanç) üzerinde bulduk, onların izleri üzerinde (onları taklid ederek doğruya yönelmişleriz.»** (Ez-Zuhruf: 22), diyenleri yermektedir. Niçin aba ve ecdadını taklid etmişler de Peygamberlerine ittibaı terketmişler diye onları yermektedir. Tıpkı Hz. Muhammed'in din yususunda ittibaını terkedip büyüklerinin heva ve hevesini taklid eden ehli hevayı zemmettiği gibi... Bir de, her mükellefin boynuna tevhidin emrini öğrenip kesinlikle bilmek farzdır. Bu da, ancak kitab ve sünnet cihetiyle elde edilir. Nitekim bu husus, daha önce belirtildi. Allah dilediğini hidayet eder.

İşte görüldüğü gibi bazıları bu hususstaki taklidi caiz görmüş, yani bu icma değildir, demiştir.

İbnu-Dirbaş Zeyğ ehli (sapıklar), kitab ve sünnete mütemessik (bağlı) olanlara çokça hücum ederek onlar mukallittirler demişler. Halbuki bu görüşleri yanlıştır. Belki mukallitlik Zeyğ ehline daha uygun ve onların mezhebine daha münasibtir. Çünkü onlar, efendi ve büyüklerinin sözlerini, Kur'an'a, sünnete ve sahabenin icmaına muha-

lefet ettiği yerde bile kabul etmişlerdir. Böylece onlar, Cenab-ı Hakkın şu gelecek âyetle yerdiği kimselerin kategorisine giriyorlar:

«Ey Rabbimiz! Biz efendilerimiz ve büyüklerimize itaat ettik.» (El-Ahzap: 67). Bir de şu âyetin kapsamına da girmişler: **«Şüphesiz ki biz ecdadımızı bir ümmet (inanç) üzerinde bulduk ve şüphesiz ki biz onların izlerine (taklid etmiş) uymuşlarız.»** (Ez-Zuhruf: 22). Sonra Peygamberinden hikâye ederek buyurdu:

«O dedi ki: Acaba sizin ecdadınızı üzerinde bulduğunuzdan daha hidayetlisini, daha doğrusunu getirirsem de böyle olacaktır? Onlar: Biz, sizin kendisiyle gönderilmiş olduğunuz dini inkâr ediyoruz» dediler.» (Ez-Zuhruf: 24). Sonra Cenab-ı Hak Peygamberine **«Biz onlardan intikam aldık»** (Ez-Zuhruf: 25) buyurdu. Böylece Cenab-ı Hak hidayetin Peygamberlerin getirdiğinde olduğunu beyan etti.

Eser ehlinin akidelerinde, **«Biz imamlarımızı, ecdadımızı ve insanları kitab ve sünnetten ve selefi salihinin icmaından almak hususunda böyle gördük»** demeleriyle, kâfirlerin **«Biz aba ve ecdadımızı böyle gördük, biz efendi ve büyüklerimize itaat ettik»** sözleri bir değildir. Çünkü eser ehli onu Kur'an'a, Resûlü Ekrem'in ıttıbaına nispet etmişlerdir. Kâfirler ise iftiralarına batıl ehline nisbet etmişlerdir, bununla sapıklıkta daha da ileri gitmişlerdir. Görmez misin, Cenab-ı Hak, Kur'an'ı Kerimde Hz. Yusuf'u överek dedi:

«Ben Allah'a iman etmeyen, ahireti inkâr eden bir kavmin milletini terkettim. Aba ve ecdadımın milletine tâbi oldum. İbrahim, İshak ve Yakubun milletine tâbi oldum. Bizim için Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmak yetkisi yoktur. Bu, hem bize, hem halka Allah'ın faziletindendir!» (Yusuf: 38). Hz. Yusuf'un aba ve ecdadı, (onun da ve onların da üzerlerine selât ü selâm olsun) Peygamber ve Vahyin etbaı idiler. Vahy'de halis bir din idi. Allah onu seçmişti. Onun, bu hususta aba ve ecdadına tâbi olması, onun güzel sıfatlarındandır. Onun aba ve ecdadının getirdiklerinin içerisinde arazlar bahsi, arazların cevherlere bağlanması bahsi ve arazların cevherlere inkılab etmesi ve değişmesi konusu yoktu. Bu da delalet etti ki, arazlar ve cevherler konusunu deş-

mekte herhangi bir hidayet bahis konusu değildir. Bunları vazeden vazı'larda da bir doğruluk yoktur. (1)

İbni İshak, arazlar ve cevherler gibi terimlerin konuşulması, ancak halife Me'mun'un (2) zamanında yani hicretin 200. senesinden sonra ortaya çıktı. O zamanda geçmiş milletlerin kitabları tercüme edildi. O milletlerin; âlemin **«kadim»** veya **«hadis»** olmasındaki ihtilâfları görüldü. Cevherin ve sabitliği araz'ın ve mahiyeti hakkındaki ihtilâfları ortaya çıktı. Ehli bid'at ve kalblerinde sapıklık olanlar, hemen o ıstılahları ezberlemeye koştular. Onunla ehli sünnete karşı gariplikleri getirmeyi kastettiler. Şüpheleri müslümanların zaiflerinin kalblerine getirip sokmak istediler. Durum tâ bidat ortaya çıkıncaya kadar böylece devam etti. Bidatçıların etbaları çoğaldı. Hatta sultanın (Memunun) üzerinde bile durum karıştı. Me'mun Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia etti. Halkı da böyle inanmaya zorladı. İmam Ahmed İbni Hanbel'i bu hususta kamçıladı. İşte o zaman ehli sünnetten Ebul Hasan el Eş'ari, Abdullah bin Küllap, İbni-Mücahid ve el-Muhasibi gibi bazı âlimler ortaya çıktılar. Bidaıçılarla beraber ıstılahlarına dalıp o bidatları öğrendiler. Sonra o, bidatları araç yaparak onlarla savaştılar ve onları silâhlarıyla vurdular. Bu ümmetten kitab ve sünnete mütemessik olarak gidenler ise, mülhidlerin şüphelerine iltifat edip de cevher ve araza bakmadılar ve selefin yolunda gittiler. Kanaatım ca şu zamanda, kelâmcıların ıstılahlarına bakıp onunla dini müdafaa etmeye kalkışan bir kimsenin mertebesi peygamberler mertebesine yakındır. Fakat kelamcıların gullatına tabi olup esere yapışan müminlerin yoluna tan eden kelâm kitapları okunsun, ancak hakikat o ıstılahlar tarafından bilinir diyenlere gelince, onlar mezmumdurlar. Çünkü mütekaddiminin yolunu yıkıyor ve geçmiş imamlara tân ediyorlar. Allah daha iyisini biliyor. (3)

---

(1) ARAZ-CEVHER konuları Kelam kitaplarında geçiyor. Bu bahislerin telsefi konular olduğunun ve hidayetle ilgisi bulunmadığını ve taklidinin zararlı olduğuna işaret vardır. Dikkatle oku.

(2) Ebul-Abbas Abdullah El-Me'mun bin Harun'u Reşid'dir. Abbas oğullarının yedinci halifesidir ve en büyük alimleridir. 170 de doğdu 218 de vefat etti. Kabri Tarsustadır.

(3) El-Kurtubî Cild: 2-213-214 Darul Kâtip 1387 Kahire

(105) «Ey iman edenler! Nefislerinizi koruyunuz. Siz hidayette olduğunuz zaman, sapıtan size zarar vermez...» Bu âyetin tefsiri:

Yani nefislerinizi günahlardan koruyunuz. Bu âyeti celîlenin zahiri delâlet eder ki, Emri-Bil-Maruf ve Nehyi-Anilmünker'i yapmak, insanoğlunun boynuna vacib değildir, kendisi mustakim olduğu takdirde. Başkasının günahından da sorumlu değildir. Fakat bu âyeti celîlenin tefsirinde varid olan hadisler, ashabı kiramın ve tabiînin bu hususdaki sözleri, Emri-Bil-Maruf ve Nehyi-Anil-Münkerin vacib olduğunu ve bu âyetin zahirinden görüldüğü gibi olmadığını belirtiyorlar:

Ebu Davud, Tirmizi ve başkaları Kays'tan rivayet ettiler: «Ebu Bekr Sıddik, bize hutbe okudu ve buyurdu:

— Siz bu âyeti okur, onu tevili olmayan bir şekilde tevil ve tefsir ediyorsunuz. Ben Resûlü Ekrem'den dinledim, buyuruyordu:

«İnsanlar, bir zalimi gördüklerinde, onun ellerinden tutmadıkları takdirde Allah'ın katından gönderdiği bir azabla onların hepsini azablandıracağı pek yakındır.»

Ebu Davud Tirmizi ve başkaları Ebu Ümeyyetel-Şa'bani'den rivayet ettiler! Ebu Sa'lebe el-Huşeni'ye vardım. Ve **«Bu âyeti nasıl yorumluyorsun?»** diye sordum. **«Hangi âyeti?»** diye istifsar etti.

«Ey îman edenler! Nefislerinizi koruyunuz.» âyeti diye cevap verdim. El-Huşeni buyurdu:

«Dikkat et. Allah'a yemin ederim, bu âyet hususunda bilgi sahibi olan birisinden sordum. O da bana: Ben, bu âyeti Resûlüllah'tan sordum, buyurdu:

«Hayır! Siz marufu emrediniz, münkerden insanları sakındırınız. Tâ ki itaat edilen bir cimrilik, arkasında koşulan bir hevai nefis, dine tercih edilen bir dünya ve her rey (fikir) sahibinin fikrine meftun olduğu (yani fikrini benimsediği) bir zamanı görünceye ve gelinceye kadar... O zaman sadece nefsini koru. Halk tabakasının emrini bırak. Şüphesiz ki, sizin arkanızda günler vardır. Bu günlerde sabretmek, ateş korunu avuca almak gibidir. O günlerde amel edenin payı (ve ecri), sizin ameliniz gibi amel eden elli kişinin ecri kadardır.»

Bir rivayette de:

«Ey Allah'ın Resûlü! Bizden elli kişinin ecri kadar mı, yoksa onlardan elli kişisinin ecri kadar mı ecri vardır? diye sorulunca Cenab-ı Peygamber:

«Belki sizden elli kişinin ecri kadar ecir vardır.» dedi.

Ebu İsa, bu hadis hasen ve gariptir, der. İbni Abdilberr, **«Hayır, sizden»** lafzı bazı rivayetlerde yoktur, diyor.

«Siz öyle bir zamandasınız ki, sizin aranızda bir kimse kendisine emrolunanın onda birisini terkederse, helâk olur. Sonra bir zaman gelecektir ki o zamandakilerden bir kimse emrolunduğunun onda birisini yaparsa kurtulur.» Bu hadis gariptir.

HAKKI SÖYLEMEK NE ZAMAN TERKEDİLEBİLİR?

İbni Mes'ud'dan rivayet edildi: **«Bu âyetin zamanı değildir. Hakk sizden kabul edildiği müddetçe söyleyiniz ve haykırınız. Sizin yüzünüze geri vurulduğu vakit, nefislerinizi koruyunuz.»**

Fitne vakitlerinin birinde İbni Ömer'den soruldu:

«Şu günlerde konuşmayı bıraksan. Emri-Bil-Maruf ve Nehyi-Anil münkeri yapmazsan olmaz mı?» Buyurdu:

«Allah'ın Resûlü bize şöyle emretti: **Bulunan bulunmayana tebliğ etsin. Biz bulunduk, bize tebliğ etmek düşer. Bir zaman gelecektir, o zamanda hak denildiği zaman kabul edilmeyecektir.»**

İbni Ömer'den gelen bir rivayette: **«Hazır bulunan, gaibe tebliğ etsin»** cümlesinden sonra **«Bizler hazır bulunanlar idik. Sizler gaib olanlarsınız. Fakat bu âyeti celîle, bizden sonra gelen bazı kavimler hakkındadır. Onlar söyledikleri zaman sözleri kabul edilmeyecektir.»**

İbni-Mübarek **«Nefislerinizi koruyunuz»** âyeti hakkında şunu söylüyor: Bu hitab, bütün müminleredir. Yani dininizin ehlini koruyunuz, demektir. Nitekim Cenab-ı Hak, **«Sakın nefislerinizi öldürmeyiniz»** (En-Nisa: 29), buyurmuştur. Yani birbirinizi öldürmeyiniz. Bu teville bu âyeti celîle, «Emri-Bil-Maruf ve Nehyi-Anil-Münker»in farz olduğuna delâlet eder. Ve «Müşriklerin, münafıklar ve ehli kitabın sapıklığı

size zarar vermez diyor. Niçin bize zarar vermez? Çünkü emri bil maruf müslümanlar için yapılır. Müslümanlardan isyana dalanlara karşı yapılır. Bu mânâ, aynı zamanda Said bin Cübeyr'den de rivayet edilmiştir.

Said bin Museyyeb, «Ayetin mânâsı; Emri-Bil-Maruf ve Nehyi-Anil-Münker'den sonra siz hidayet bulursanız, sapıklığa gidenlerin sapıklığı size zarar vermez, demektir» dedi.

İbni Huveyzi - Mendâd «Bu âyeti celîle, insanoğlunun nefsinin özellikleriyle meşgul olmasını, halkın ayıplarına taarruz etmeyi ve halkın durumlarını araştırmayı terketmesini tazammun etmektedir. Çünkü onlar onun halinden, o da onların halinden sorulmayacaktır. Bu âyet, tıpkı **«Her nefis kesbettiğine karşılık rehindir»** (El-Mudessir: 38) âyeti ile: **«Hiçbir günahkâr olan da başkasının yükünü yüklenmez»** «El-Enam: 164) âyeti gibidir.

Resûlü Ekrem'in **«Evinde otur. Nefsinin haliyle meşgul ol ve onu koru»** hadisi de bu kabildendir. Caizdir ki, burada, Emri-Bilmaruf ve nehyi anil münker'in mümkün olmadığı zaman kastedilsin. O zaman kalbimizle kötülükleri inkâr edeceğiz. Nefsimizin ıslahıyla meşgul olacağız.

İbnu Lehia', garib bir hadisi rivayet ediyor: Bekir bin Sevad el Cüzami, Akabe bin Âmr'dan rivayet etti. Allah'ın Resûlü: **«Hicretin (200) ikiyüzüncü yılın başı geldiğinde, ma'rufu emretme ve münkeri yasaklama. Ancak nefsinin halleriyle meşgul ol.»**

Alimlerimiz; Resûlü Ekrem bunu ancak zamanın bozulmasından, hallerin fesada uğramasından ve va'zu-nasihata önem verenlerin azlığından kinaye olarak söylemiştir. Yoksa Kıyâmete kadar Emri-Bil'maruf yapılmalıdır ve yapılacaktır.

Cabir bin Zeyd: Ayetin mânâsı: «Ey Bahire'yi ve Saibe'yi icad eden müşriklerin imanlı çocukları! Siz istikamet hususunda nefsinizi koruyunuz. Eslafınızın sapıklığı, siz hidayette olduktan sonra size zarar vermez demektir» dedi.

Cabir bin Zeyd diyor ki; kişi müslüman olduğu zaman kâfirler ona: **«Sen aba ve ecdadını akılsız saydın, onları sapık addettin.** Şöyle

şöyle yaptın» diyorlardı. Cenab-ı Hak bu sebebten dolayı bu âyeti indirdi.»

Bazıları; Bu âyet, ehli hevanın hakkında nazil olmuştur. Onlar ki vaz-u-nasihat onlara faide vermez. Binaenaleyh eğer bir kavim va'zu-nasihatı kabul etmez, va'zu nasihatla istihza ederler ve sırt çevireceklerini biliyorsan, onlara va'zu-nasihat etmekten vazgeç...

Bazı tefsirciler, «Bu âyet, müşrikler tarafından azaba düçar edilip, dininden cayan bazı esirler hakkında nazil oldu» diyorlar. Cenab-ı Hak, din üzerinde kalanlara **«siz nefislerinizi koruyunuz, arkadaşlarınızdan irtidad edenlerin mürtedliği, size zarar vermez»** buyurdu.

Said bin Cübeyr; bu âyet, ehli kitabın hakkında nazil olmuştur, diyor. Mücahid, **«Yahudi, Hristiyan ve onlar gibi gidenler hakkında nazil olmuştur»** diyor. Yani onlar cizyeyi (haracı), verdikleri zaman, onların küfrü size zarar vermez demektir.

Bazıları, **«Bu âyeti celîle, Emri-Bilmaruf ve nehyi anil münker ile neshedilmiştir»** dediler. Bunu, El-Mehdevi söylemiştir.

İbni Atiyye, **«Bu te'vil, zaiftir. Tabiin ve sahabenin böyle söylediği bilinmemektedir»** diyor.

Ebu Übeyd el Kasım bin Selam: **«Bu âyetten başka Allah'ın kitabında nâsih ile mensuhu bir arada derleyen bir âyet yoktur»** der.

Bu âyetteki nâsih, **«Siz hidayette olduğunuz zaman»** cümlesidir. Buradaki hidayet, Emri-Bilmaruf ve nehyi anil münkerdir. Allah daha iyisini bilir.

«Emri-Bilmaruf ve nehyi anil münker» kabul edileceği umulduğu zaman, farz olur. Zalimin zulmünden vazgeçeceği — şiddetle dahi olsa — umulduğu zaman, ona nasihat etmek farzdır. Eğer emreden, kendisine isabet edilecek bir zarardan veya müslümanların üzerine çekeceği bir fitneden, müslümanların arasına ayrılık gireceğinden veya müslümanların bir gurubuna bir zararın dokunacağından korkmuyorsa nasihat yapması gereklidir. Evet bunlardan korktuğunda **«Nefislerinizi koruyunuz»** hükmü cair, orada durması da vacib oluyor. «Emri-Bilmaruf»u yapanın adil olması şart değildir. Günahkâr bir müslüman da diğer müslümanlara nasihat yapabilir. İlle dörtyüz dir-

hemlik temiz olacak, peygamberler gibi — haşa — ismet sıfatına sahib olacak, sonra va'z edecektir şeklinde bir kaide İslâmda yoktur. Bunu söyleyenler, kendiliklerinden uyduruyorlar. Fakat bir va'izde, bir nasihatcıda İslâm'ın mükemmel bir şekilde olması arzu edilir.

(106) «Ey müminler! **Herhangi birinize ölüm geldiğinde, vasiyet anında aranızdaki şahitlik için sizden olan iki adil kimse tutunuz... Şahidlik etsin.**» Bu âyetin tefsiri:

Buharî ve Dârekutni gibi bazı muhaddisler İbni Abbas'tan rivayet ettiler: Temimi Dari ve Adiy bin Bedda zaman zaman Mekke'ye gelirlerdi. Onlarla beraber «Beni Sehm» kabilesinden bir genç ticaret maksadıyla Mekke'ye gitti. Müslümanların bulunmadığı bir memlekette vefat etti. Ve bu, iki Hıristiyanı şahid tutarak terekesini götürüp, ehline teslim etmelerini vasiyet etti. Onlar da, terekesini ehline teslim ettiler. Fakat gümüşten yapılmış ve altınla sürmelenmiş bir tasını vermediler. Resûlü Ekrem, onlara «Siz bir şeyi gizlemediniz mi? Herhangi bir şeye muttali değil misiniz?» diye yemin teklif etti. Sonra tas Mekke'de bulundu. Mekke'liler biz Adiy ve Temim'den satın aldık dediler. Sehimli'nin vârislerinden iki kişi geldi. Ve o tasın Sehimli kişiye ait olduğuna dair yemin ettiler. **«Bizim şahitliğimiz Adiy ve Temim'in şahitliğinden daha doğrudur ve biz zulüm de etmiyoruz»** dediler. Bunun üzerine tası alıp götürdüler. Böylece bu âyet, onlar hakkında nazil oldu.

«Şehadet» kelimesi Kur'an'da çeşitli mânâlara gelmiştir. a) Şu âyeti celîlede **«Erkeklerinizden iki şahid tutunuz.»** (El-Bakara: 282). «Hazır ediniz» mânâsında kullanılmıştır. b) İkrar etti ve bildirdi mânâsında da kullanılmıştır. **«Allah ondan başka mabud olmadığına şahidlik etti»** (Âl-i İmran: 18). c) İkrar etti mânâsına gelmiştir. Nitekim **«Melekler de şahitlik ederler»**) (En-Nisa: 166), cümlesinde de kullanılmıştır. d) Şehide maddesi hükmetti mânâsına da gelmiştir. **«Onun ehlinden biri şahitlik etti»** (Yusuf: 26), yani hükmetti. e) Lian âyetinde yemin etti mânâsına da kullanılmış «şehide» maddesi.. g) Şehide maddesi, tavsiye veya vasiyet etti mânâsına da gelmiştir. Nitekim Cenab-ı Hak: **«Ey iman edenler! Aranızdaki şehadet yani vasiyet...»** âyetinde bu mânâda kullanılmıştır.

Bazıları; buradaki şehadet, vasiyette hazır bulunmak mânâsınadır dediler. Bazıları; yemin mânâsınadır demişler. Fakat İbni Atiyye, **«Bu âyetteki şehadet korunan ve yeri geldikce edâ edilen şehadettir. Huzur ve yemin mânâsına olması zaiftir»** demiştir.

KÂFİRİN ŞAHİDLİĞİ KABUL MÜ?

(106) «Sizden olan iki adaletli...» Bu âyetin izahı: Yani dininiz ve milletinizden olan iki adil insan şahid olsunlar.

Bu iki şahid hakkında ihtilâf vardır: Bazıları, bu ikisi, vasiyet hususunda şahitlik yapanlardır. Bazıları da; bunların ikisi vâsilerdir» dedi. Çünkü âyet onların hakkında nazil olmuştur. Çünkü Cenab-ı Hak: **«Allah ile yemin edeceklerdir»** diyor. Oysa şahide yemin lâzım gelmez. Vâsiyi iki kılmak, tekid içindir. Bu tefsire binaen şehadet maddesi burada huzur mânâsınadır. Meselâ: **Filan adamın vasiyetinin şahidi oldum** demek, orada hazır bulundum demektir.

«Veya sizin gayrinizden olan iki kişi.» Yani dininiz ve milletinizin gayrisinden olan iki kişi. Bu tefsir, İbn Abbas, Ebu-Musa el Eşari, Said bin Müseyyib ve İbni Cübeyrin, Nehai, Şabi, İbni Sirin ve Şureyh'in tefsiridir.

Bazıları; âyetin mânâsı, **«Sizin aşiretinizden ve kabilenizden olmayan iki kişi demektir»** dedi. O vakit müslümanlardan olurlar. Fakat sizin aşiretiniz ve kabilenizden olmazlar.

Alimler, bu âyetin hükmünde ihtilâf etmişlerdir: İbrahim En-Nehai ve bir cemaat; bu âyet mensuhtur, dediler. Çünkü zimmilerin başlangıçta şahitliği kabul olunurdu. Sonra Cenab-ı Hakkın: **«Erkeklerinizden iki şahidi edininiz»** âyetiyle neshedildi. Bir de ümmetin fâsık bir kimsenin şahidliği caiz değildir hususunda, icmaı vardır. Öyleyse kâfirin ve zimminin şahitliğinin caiz olmaması daha uygundur.

Bir kavim; bu davada zimmilerin şahitliği kabuldür kaidesi vardır, neshedilmemiştir demişler. Bu görüş, İbni Abbas'ın, Ebu Musa el Eşari'nin, Said bin Museyyeb'in, İbni Cübeyr'in, İbni Sirin'in ve Ahmed İbni Hanbel'in görüşüdür. Dediler ki, «Ölüme yaklaşan bir insan, vasiyetine dair şahitlik yapacak iki müslümanı bulmazsa ve garib bir

memlekette ise, iki kâfiri veya iki zimmiyi veya hangi dinden olursa olsun iki kişiyi şahit kılsın. Çünkü bu zaruret yeridir.

Şureyh; garib bir memlekette bulunan bir kimse vasiyetine şahitlik etsin diye müslümanı görmezse, hangi din üzerinde olurlarsa olsun, ister ehli kitabtan ister puta tapanlardan olsun, iki kâfiri şahit tutsun. Onların şahitlikleri burada geçerlidir.

Bir kâfirin müslümanın aleyhinde hiçbir cihetle şahidliği caiz değildir. Ancak vasiyyeti hususunda, seferde, başka bir müslüman bulunmazsa, caizdir.

Şabi'den gelen rivayet, «Müslümanlardan bir kişiye Dakuka (1) adlı yerde ölüm yaklaştı. Başka bir müslüman bulamadı. Ehli kitabtan iki kişiyi vasiyetine dair şahit tayin etti. Onlar, Kûfe valisi Ebu Musa el Eşari'ye vardılar. Ölenin haberini ilettiler ve onun terekesini takdim ederek vasiyetini bildirdiler. Ebu Musa:

«Bu bir durumdur ki, Resûlüllah'ın zamanında olandan sonra (şu ana kadar) olmamıştır.» dedi.

Ebu Musa, ikindi namazından sonra onlara «Hainlik yapmadık, yalan söylemedik, değiştirmedik, gizlemedik ve hiç bir terslik de yapmadık. Ve bu vasiyet kişinin vasiyeti, bu tereke de onun terekesidir» diye yemin verdirdikten sonra şahitliklerini geçerli saydı. Hadisi Ebu Davud tahric etmiştir.

Hasanı-Basri, Zuhri ve İkrime **«Ayetin tamamı, müslümanlar hususunda nazil olmuştur»** derler. **«Sizden olan»** yani sizin aşiretinizden ve kabilenizden olan, **«sizin gayrinizden olan»** yani aşiretinizden veya kabilelerinizden olmayan müslümanlar demektir. Çünkü kâfirin şahidliği hükümlerin hiçbirisinde caiz değildir. Şafiî, Mâlik, ve Ebu Hanife'nin mezhebi de budur. Ancak Ebu Hanife zimmîlerin aralarında birbirleri için şahidliklerini kabul etmiş ve caiz görmüştür.

Bu âyetin, muhkem olduğunu savunan bir insan; **«el Maide sûresi Kur'an'ın en son inen sûresidir, orada menşuh âyet yoktur»** görüşüne dayanmış ve delil göstermiştir.

---

(1) Bağdad ile İrbil arasına düşen bir kasabanın adıdır. Bkz. Kamusul-Mühit tertibi Cild: 2-197-Ad-Dakuk maddesine..

Müslüman olmayanın şahitliğinin caiz olmasını burada savunan bir kimse şunu da delil olarak ileri sürüyor: Cenab-ı Hak âyetin başında **«Ey îman edenler»** diye hitab etmiştir. Bu hitab bütün mü'minleredir. Sonra **«sizden iki adalet sahibi veya sizin gayrinizden iki insan»** dedi. Bu sözden anlaşıldı ki, bu gayrden olan iki insan, müminlerden değildirler. Bir de, âyet, bu iki şahidin boynunda yemin etmenin farz olduğunu bildiriyor. Müslümanlar ittifakla müslüman şahidin boynuna yeminin farz olmadığını söylüyorlar. Bir de, ölü garib bir memlekette bulunduğu ve orada müslüman görmediği için vasiyetine gayri müslimlerden şahit tutmadığı takdirde, malı zayi olacağı gibi boynunda borçlar, yanında emanetler varsa onlar da zayi olacaktır. Böyle olunca, zimmi veya zimmi olmayan kâfirlerden orada hazır bulunanları şahit tutması zaruri olur. Ta ki malı zayi olmasın, vasiyeti de yerine getirilsin. Bu, tıpkı mecbur kalıp ta zaruret halinde murdarın etinden yiyen, insanın durumuna benzer. Çünkü **«Zaruretler mahzurluları mubah kılar.»** kaidesi vardır.

Bunu menedenin delili de, Cenab-ı Hak, **«şahitleri razı olduğunuz kimselerden edininiz»** (El-Bakara: 282) buyurmuştur. Kâfirler ise, müslümanların kendilerinden razı olacağı kimseler olmadığı gibi adil de değildirler. Öyleyse şehadetleri hiçbir durumda makbul değildir.

ÖLÜM BİR MUSİBET MİDİR?

Bu âyeti celîlede, Cenab-ı Hak, ölümü **«Musibet»** olarak nitelendiriyor. Gerçekten ölüm en büyük musibet ve en büyük felâkettir. Fakat ondan daha büyük musibet GAFLET'tir. Bir anlık gaflet ebedî saadeti yıkabilir. En büyük musibet ölümü anmamaktır. Onun getirdiği ve getireceği neticeleri düşünmemektir. Ona hazırlık yapmamaktır. Evet, ölümden ibret alanlar için ölümde ibret vardır. Düşünenler için düşünce vardır. Allah'ın Resûlü'nden rivayet ediliyor:

«Eğer sizin, ölüm hakkında bildiğinizi, hayvanlar bilmiş olsaydı, siz hayvanlardan herhangi bir semiz et yiyemezdiniz.»

Rivâyet ediliyor ki, bir göçebe devenin sırtında seyrediyordu. Devesi aniden düşüp öldü. Göçebe indi. Devenin etrafında dolaştı. Düşündü ve şunları söyledi: (Şiir)

«Niçin kalkmıyorsun? Neden inliyorsun? İşte azaların burada. Hepsi tam. Bütün azaların sapasağlam. Senin durumun nedir Seni yüklenip götüren ne idi Seni yürüten ne idi? Seni öldüren kimdir? Seni hareket etmekten men eden kimdir?»

Bunları söyledikten sonra devenin bu durumu hakkında düşünceye dalarak ve hayret ederek yanından ayrıldı.

HAKK İÇİN HAPSETMEK VE HAKLARIN KISIMLARI

(106) «O iki şahidi namazdan sonra hapsedersiniz (alakoyacaksınz).» Bu âyeti celîle, boynunda hak olanın hapsedilmesinin caizliliğini temelini getiren bir âyeti celîledir.

Haklar, iki kısma ayrılır: 1) Bir kısmı acelece yerine getirilmesi elverişli olandır. 2) Başka bir kısmı da vardır ki, ancak zaman aşamasıyle yerine getirilebilir. Eğer boynunda hak bulunan insan serbest bırakılırsa, kaybolabilir, gizlenebilir, hak da zayi olmuş olur. Öyleyse onu bırakmak için tavsik lâzımdır. Ya şeriat dilinde «Rehn» denilen malî (nakdî) kefâlet veya şahsî kefâlet lâzımdır. Şahsi kefâlettense nakdi kefâlet daha evlâdır. Çünkü vekil olan şahıs ta, müvekkili gibi gaib olabilir. Tutulup getirilmesi zorlaşabilir. Eğer nakdi ve de şahsi kefâlet yok ise, hak alınıncaya kadar adam hapsedilir. Eğer haklar cezaların tatbiki ve kısas gibi bedenî ise, kefâlet burada kâfi değildir. Ve acele etmek de burada olmaz. O vakit kendisinden hak istenenin hapsedilmesi, (durdurulması) lâzımdır. Bunun için de İslâmda hapishaneler meşru kılınmıştır. Ebu Davud, Tirmizî ve diğer muhaddisler Behz bin Hâkim tarikiyle Resûlüllah'tan rivayet ediyorlar: **«Bir itham meselesinde bir kişiyi hapsetti.»** (1)

Ebu Davud, Âmr bin Şerid tarikıyle Resûlüllah'tan rivayet ediyor: **«Zengin bir insanın hak vermemezliği ve hakkı geciktirmesi onun ırzını (şeref ve gururunu)n kırılmasını ve cezalandırılmasını helâl kılıyor.»**

İbni Mübarek «ırzını (şerefini)n kırılmasını helâl kılıyor demek, onunla galiz konuşulur ve o cezalandırılır ve hapsedilir demektir» dedi.

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-352-Darul-Kâtip 1378 Kahire

El Hitabî; hapis iki kısımdır: a) Ceza hapsi var. b) Hakkın belirtilmesi hapsi vardır. Ceza hapsi, ancak bir vacib, veya bir farz meselesinde olur. İthamda ise, haps ile meselenin vuzuha kavuşturulması, perde arkasında ne vardır o bilinsin diye yapılır. Rivayet ediliyor ki; Resûlü Ekrem bir itham meselesinde bir kişiyi bir saat hapsettikten sonra bırakmıştır.

Ma'mer, Eyyub'ten, o da İbni Sirin'den rivayet etti:

Kadı Şureyh, bir kişinin aleyhine bir hak ile hükmettiği zaman o hak yerine gelinceye dek o kişinin mescidde hapsedilmesini emrediyordu. Hak sahibine hakkını verince bırakılırdı. Aksi takdirde hapse gönderilirdi. (1)

(106) «Namazdan sonra...» Bu cümledeki namazdan maksad, ikindi namazıdır. Alimlerin çoğu böyle demiştir. Çünkü diğer din sahibleri de ikindi vaktini ta'zim ediyorlar. O, vakitte yalan söylemekten, yalandan yeminler etmekten sakınıyorlardır.

Hasanı Basri, **«Bu namazdan maksad, öğle namazıdır»** dedi. Bazı âlimler **«Herhangi bir namazdır»** dediler. Bazıları bu vasiyete şahit olan iki kişi kâfir olduklarına göre onların namazından sonra yani onların kendi dinlerine göre, ibadetlerinden sonra demektir, diyor. Bunu, Süddi'den rivayet ettiler.

Bazı âlimler; namazdan sonranın şart koşulmasının nedeni, vakti tazim etmek, onunla şahitleri korkutmaktır» diyor. Çünkü melekler o vakitta nazil olurlar. Sıhhatli bir hadîste varid olmuştur ki, **«yalan yerde ikindi namazından sonra yemin eden bir kimse, Allah kendisinden buğz ettiği halde Allah'ın huzuruna varır.»**

YEMİNLER NASIL VERİLİR VE TAĞLİZ NE ZAMAN YAPILIR?

Bu âyeti celîle, yeminlerde «Tağliz» (şiddetleştirmek), meselesini getiriyor. Tağliz dört şeyle olur: 1) Zamanla olur. 2) Mekânla olur. Meselâ camide Minberin yanında.

İmam Azam ile arkadaşları bunun hilâfını ileri sürüyorlar. Onla-

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-353 Darul-Kâtip 1378 Kahire

ra göre, hiç kimseye Resûlüllah'ın Minberi yanında yemin verdirmek vacib değildir. Rukn ile Makam (1) arasında yemin verdirmek vacib değildir. Kendisi için yemin verilen nesnenin azlığı ve çokluğu meseleyi değiştirmez. Buharî de, bu görüşe, katılmıştır. Zira Sahihinde «Muddeaaleyhinin üzerinde yemin nerede vacib olursa, orada ona yemin teklif edilir, oradan başka yere götürülmez» diye bir başlık açmıştır.

Malik ve Şafiî: **«Kasamet yeminlerinde Mekke'nin etrafında oturanlar Mekke'ye getirilir, Rükn ile Makam arasında onlara yemin verdirilir. Medine'nin etrafında oturanlar da Medine'ye getirtilir, Minber'in (2) yanında onlara yemin verdirilir»** demişlerdir.

3) Yeminin, üçüncü tağliz şekli, hal iledir. Mutarrif ve İbni-Mâcişûn ve Şafiîlerden bazıları: **«Kişi ayakta ve yüzü Kıbleye dönük olarak yemin edecektir. Çünkü bu, kişiyi yalan söylemekten daha men edici bir durumdur»** dediler.

İbni Kinane «Oturarak yemin eder» demiş.

İbnul-Arabi, «Benim kanaatime göre, onun üzerinde hakim tarafından nasıl hükmedilirse, o şekilde yemin verdirilir. Eğer hakim ayağa kalk derse kalkar. Otur, yemin et derse oturur, yemin eder. Çünkü bu hususta ne bir eser ne de herhangi bir delil sabit olmamıştır» diyor.

Ancak deriz ki, bazı âlimler Alkame bin Vail'in babasından rivayet ettiği hadiste ayakta yemin etmeyi istihraç etmişlerdir. Zira o hadiste **«yemin etmek için gitti»** tabiri vardır. Bundan ayakta oluşu mânâsı anlaşılıp istinbat edilmiştir. Allah daha iyisini bilir. Müslim bu hadisi rivayet etmiştir.

4) Yemin tağlizinin dördüncüsü lafızla tağliz edilecektir. Bazıları sadece Allah kelimesiyle yemin verdirilecektir. Zira âyet: **«onların ikisi Allah'la yemin edeceklerdir»** diyor. Ve başka bir âyette **«Evet, Rabbime yemin ederim»** (Yunus: 53) denilmekte olduğu gibi şu âyette de

(1) Rukn'den maksadı, Kâbenin-HACERUL-ESVED'in bulunduğu köşesi ve Yemen tarafına düşen köşedir. MEKAM'dan maksad, Hz. İbrahim'in Mekamidir.

(2) Burada Hz. Peygamberin o tarihi MİNBERİ kasdedilir.

«Allah'a yemin ederim, muhakkak sizin putlarınızı kıracağım» (El-Enbiya: 57) denilmektedir. Resûlü Ekrem de, **«Kim ki, yemin ederse, ya Allah ile yemin etsin veya sussun.»** buyurmaktadır.

İmam Malik: **«Kendisinden başka mabud olmayan Allah'a yemin ederim, bu davacının benim katımda bir hakkı yoktur ve benim üzerimde iddia ettiği batıldır diye yemin edecektir»** diyor. İmam Malik'in delili, Ebu Davud'un İbni Abbas tarikiyle rivayet ettiği hadistir: «Resûlüllah'ın yemin etmesini isteyen bir kişiye, Cenab-ı Peygamber, **«Kendisinden başka mabud bulunmayan Allah'a yemin ederim, onun benim katımda birşeyi yoktur»** diye yemin etti..

Kûfeliler, **«Sadece Allah lafzıyle yemin edecektir. Eğer kadı onu itham ederse, o zaman yeminini tağliz ederek ona şöyle yemin verdirecektir:** Kendisinden başka mabud olmayan, gaib ve hazırın alimi bulunan, Rahman ve Rahim olan, açıklıkta ve gizlilikte olanı bilen, hain gözleri ve göğüslerde gizlenen şeyleri keşfeden Allah'a yemin ederim, diye yemin verdirecektir» dediler.

İmam Şafii'nin arkadaşları, «Tağliz, mushaf ile yemin verdirmek yani mushaf getirilir, eli mushafa bastırılır şeklinde de olur» dediler.

İbnul-Arabi, **«Şafii'lerin bu iddiası, bidattır. Sahabelerden hiç kimse bunu zikretmemiştir.»** Ancak İmam Şafiî, San'a kadısı İbni Mazin'in Mushaf ile yemin verdiğini ve arkadaşlarına da böyle yemin verdirmeyi emrettiğini ve bunu İbni Abbas'tan rivayet ettiğini, delil olarak ileri sürüyordu. Fakat bu, sıhhatli değildir. (1)

«El-Muhazzeb»te «Eğer mushaf veya içinde Kur'an yazılı bir şeyle yemin ederse, İmam Şafiî, Mutarrıf'ten hikâye ediyor ki İbni Zübeyr mushaf üzerinde yemin verdiriyordu ve ilâve ediyordu: Ben de San'a'da **Mutarrefi gördüm. Mushaf üzerine yemin verdiriyordu. İmam Şafiî;** bu güzel bir şeydir dedi.

İbni Munzir; âlimler ittifak etmişlerdir ki; hâkim için talak ile kölelerini azad etmekle ve mushafa el bastırmakla yemin verdirmek uygun değildir. (2)

---

(1) Sıhhat olmadığının NEDENİ nedir? Keşke bunu bilseydik. Kavlı-Mucarred kafi değildir.

(2) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-353-Darul-Kâtip 1368 Kahire

(106) «İki şahit, Allah ile yemin edeceklerdir...» Bu âyetin tefsiri: Şahidler — yemin etmek için — hapsediliyorlar. Yemin ettikten sonra serbest bırakılıyorlar.

Bazıları; yemin edecek bu iki kişi, ölenin vasileridir. Onlar şahitlerin vasiyet hususundaki sözlerinde şüpheye düşerlerse, **«Bunlar yanlış söylüyorlar veya yanlış şahitlik yapıyorlar»** diye yemin edeceklerdir. Ve şahitlerin şehadeti böylece ortadan kalkacaktır.

Bazı tefsir âlimleri de, bu yemin edenler, iki şahittir. Adil olmadıkları zaman veya hakim sözlerinde şüpheye düştüğü zaman onlara yemin verdirir.

Hulasa: Eğer vârisler, şahitlerde şüphe ederlerse, şahitlere yemin verdirilir. Şüphe etmedikleri takdirde yemin yoktur.

İbni Atiyye, «Ebu Musa'nın daha önce naklettiğimiz icraatına gelince; o, yeminle şahitlik yapan iki zimminin şehadeti kemale eriyor. Vasiyet onunla infaz ediliyor kanaatında olduğu için yemin verdirirdi» dedi.

«Şayet kuşkulanacak olursanız namazdan sonra alıkoyarsınız...»

Bu âyet, şunu ifade eder: Ey vârisler! İki şahidin sözünde şüpheye düşerseniz, onlara yemin verdiriniz. Tabii bu da, şahitler kâfir ise böyledir. Müslüman şahidlere ise, onlara yemin yoktur. Çünkü müslüman şahide yemin verdirmek, meşru değildir.

(106) «Onlar da, size, akraba dahi olsa yeminimizi hiçbir değere değiştirmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizleyemeyeceğiz. Aksi takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz diye Allah adına yemin etsinler...» Bu âyetin tefsiri:

Yani biz Allah'ın adını dünya malından hiçbir şeye satmayacağız. Yalan yere Allah ile yemin etmeyeceğiz. Bunun karşılığında birşey almak veya birşey inkâr etmek gibi bir duruma girmeyeceğiz. Bu lehinde şahitlik ettiğimiz kişi, bize en yaktn kişi ise dahi, böyle bir şeye sapmayacağız. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz ve ketmetmeyeceğiz. Bizler şahitliği gizlediğimiz veya şahitlikte hainlik yaptığımız takdirde şahitlik ettiğimiz kişi, bize en yakın kişi ise dahi, böyle bir şeye ti celîle, nazil olduğu zaman, Resûlü-Ekrem ikindi namazını kıldı. Te-

mim ile Adiy'i huzuruna çağırdı. Minberin yanında onlara hainlik yapmayacaklarına kendisinden başka mabud olmayan Allah ile yemin ettirdi. Kendilerine verilen herşeyi olduğu gibi, vârislere vereceklerdir. Onlar da, bunun üzerine yemin ettiler. Ve Resûlüllah onları serbest bıraktı. Sonra TAS meselesi Mekke'de başgösterdi.

Bazıları da; aradan zaman geçtikten sonra kendileri böyle birşey yaptıklarını söylediler. «Beni-Sahm» bu hadiseyi duyduktan sonra, onlara geldiler. Onlar **«Biz bu tası ölenden satın aldık»** dediler. Beni Sahmliler, **«Siz, daha önce demediniz ki ölen, eşyasından hiçbir şeyi satmadı?»**

Onlar: **«Bizim katımızda bir delil yoktu. Onun için size, bu tası satın aldığımızı demekten çekindik.»** dediler. Böylece onları Resûlüllah'a getirdiler.

(107) «Eğer o ikisinin aleyhinde kesin olarak günahı hakkettiklerine ilişkin bilgi sahibi olunursa, bu durumda haksızlığa uğrayanlardan iki kişi...»

Bu âyetin mânâsı; eğer iki vasi'nin günahı gerektirecek bir hareketleri ortaya çıkarsa, hainlik yaptıklarından, yalan yeminler ettiklerinden dolayı böyle bir hareketde bulundukları belirirse, ölünün vârislerinden veya akrabalarından iki kişi, yemininde o iki vasi'nin yerine geçerler. Yani şahitlerin şahitliğiyle mağdur olmuş mirascılardan iki kişi çıkıp Allah ile yemin edecekler ki; bizim şahitliğimiz daha önceki şahitlerin şahitliğinden daha doğrudur. Yeminlerimiz onların yeminlerinden daha dürüsttür. Biz yeminlerimizde hududu aşmadık. Bizim şahitliğimiz daha doğrudur demekte de, asırı gitmedik. Eğer gitmiş isek, o zaman zalimlerden oluruz derler.»

Bu âyeti celîle, nazil olduğu zaman Beni-Sehim kabilesinden bulunan Âmr ibni Âs ve El Muttalib bin Ebi Vedaa ortaya çıkıp ikindi namazından sonra yemin ettiler. Böylece tas kendilerine teslim edildi.

Yeminin, burada ölünün mirasçı ve yakınlarına dönüşmesinin nedeni şu idi: İki vâsî, **«ölü bize o tası sattı»** diye iddia ettiler. Mirasçılar da «Böyle bir satış yoktur» diyerek inkâr ettiler. Bunun için yemin onlara dönüştü. Eğer vâsî, ölünün malından birşey alır «Bunu bana vasiyet etti» dese vârisler de, bunu inkâr ederlerse, yine yemin vârislere dönüşür ve o mal vârislere geçer.

Temimi Darî, müslüman olduktan sonra şu âyeti okuduğu zaman **«Allah ve onun Resûlü doğru söyledi. Ben tası almıştım. (Şimdi) Allah'a** (Fazl-u Kerimine) **dönüş yapıyor ve af taleb ediyorum»** diyordu.

(108) «Bu, gerektiği gibi şahitliği yapmalarına veya yeminlerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarına daha yakındır...»

Bu âyetin tefsiri: Yani bahsi geçen hüküm (veya şahitlere yemin verdirmek) şahitliği olduğu gibi yerine getirmeye daha uygun ve daha yakışırdır. Gerek vâsi'lerin, gerek diğer insanların şahitlikte hainlik yapmamalarına daha münasiptir. Yeminlerinden sonra, ölünün yakınlarına yemin dönüştürülecek, vârisler, vasilerin hainlik yaptıklarına (veya yalan söylediklerine) dair yemin edecekler. Böylece vâsilerin, rezil olup cezaya çarptırılacağız, diye korkmalarına daha yakın ve uygundur. Bu münasebetle vâsiler, yanlış yere yemin de etmez olurlar.

«Allah'tan sakınınız», yani yalan yere yemin etmek, emanete hainlik yapmak suretiyle Cenab-ı Hakkın azabından sakınınız.

«Dinleyiniz». Yani Allah'ın vaz-u-nasihatlarını dinleyiniz. Veya EVET diyecek bir kimsenin dinleyişi gibi dinleyiniz.

«Allah fâsıkların kavmini hidayet etmez.» Yani masiyet üzerinde bulunan bir kimseyi Allah irşad etmez.

Bu âyeti celîlede, Allah'ın hükmüne muhalefet veya emanetine ihanet veya yalan yerde yeminler eden kimseler için tehdit ve korkutma vardır.

DİKKAT EDİLECEK BİR NOKTA

Kur'an-ı Kerimin nazm, i'rab ve hüküm bakımından en zor âyeti, bu âyeti celîledir. Allah'ın kitabındaki sırları Allah herkesten daha iyi bilir. (1)

(1) Bkz. Lubabut-Te'vil Cild: 2-366 Âmire bas. 1317 İstanbul

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ ؕ قَالُوْا لَا عِلْمَ لَنَا ۚ
اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١٠٩﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى
ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ۘ اِذْ اَيَّدْتُّكَ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ۣ
تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتٰبَ
وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۚ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّيْنِ
كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِيْ فَتَنْفُخُ فِيْهَا فَتَكُوْنُ طَيْرًا
بِاِذْنِيْ وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِيْ ۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى
بِاِذْنِيْ ۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ
مُّبِيْنٌ ﴿١١٠﴾ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيّٖنَ اَنْ اٰمِنُوْا بِيْ وَبِرَسُوْلِيْ ۚ
قَالُوْٓا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُوْنَ ﴿١١١﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ يٰعِيْسَى
ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيْعُ رَبُّكَ اَنْ يُّنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ ۭ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١١٢﴾
قَالُوْا نُرِيْدُ اَنْ نَّاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ
اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُوْنَ عَلَيْهَا مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿١١٣﴾

«(109) (Hatırla) o günü ki, Allah Peygamberleri toplar, «size nasıl icabet edildi» diye sorar. Peygamberler bu hususta bilgimiz yoktur. Kuşkusuz sen gayiblerin çok bilenisin» derler.

«(110) (Hatırla) o zamanı ki, Allah: Ey Meryemin oğlu İsa! Senin ve validenin üzerinde bulunan nimetimi hatırla. Ve (hatırla) o zamanı ki, beşikte iken ve kemal yaşına geldiğinde halkla konuşman için seni «Ruhul Kudus» ile teyid ettim. (Hatırla ki) sana kitabı, (yazıyı), hikmeti (doğru anlayışı) Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. (Hatırla) ki, iznimle çamurdan kuş biçimi yapıyordun. Onun içine üflüyordun. İznimle bir kuş oluyordu. Doğuştan kör ve alacayı iznimle iyileştiriyordun. (Hatırla) ki iznimle ölüleri çıkarıyor (diriltiyor)dun. (Hatırla) ki, İsrail oğullarına açıklayıcılarla, (mûcizelerle) geldiğinde onları (şerlerini) senden geri püskürttüm. Onlardan küfre varanlar «Bu apaçık bir sihirden başka birşey değildir» dediler.»

«(111) (Hatırla) o zamanı ki, Havarilere «Bana ve Resûlüme iman ediniz» diye vahyettim. Havariler: Biz iman ettik. Bizim müslüman olduğumuza sen de şahit ol dediler.»

«(112) (Hatırla) o zamanı ki, Havariler: Ey Meryemin oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?» demişlerdi. İsa: «Eğer mümin iseniz Allah'tan sakınınız» dedi.»

«(113) Havariler «Ondan yemek istiyoruz. Kalblerimiz tatmin olsun istiyoruz. Bize gerçekten doğru söylediğini bilelim. Ve bunun üzerine şahitlik edenlerden olalım diye istiyoruz» dediler.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

Cenab-ı Hakkın Peygamberlerini toplayacağı günden maksad, kıyamet günüdür. Allah, Resûlüne: **«O günü hatırla!»** demek suretiyle bütün insanlık âlemine **«O günü hatırlayınız»** diyor. Yani o günün dehşetinden korkunuz. Ona göre hesaplar yapınız, ona göre davranınız.

Bazı tefsirciler **«YEVME»** kelimesi daha önce geçen **«İTTEKÛ»** kelimesinin (Fiilinin) veya **(İSMAÛ)** kelimesi (fiili)nin mef'ulüdür diyor. Eğer «ismeû»'nun mef'ulu (nesnesi) ise, **«O günün haberini dinleyiniz»** demek oluyor.

Bazı müfessirler de **«Bu âyet, daha önceki âyetlerden kesiktir.»** Yani başlı başına bir cümledir. Yevme kelimesi mukadder bir fiilin mef'ulü olur. **«Hatırla»** mânâsına gelen **«Üzkür»** fiilinin mef'ulüdür demişlerdir. O gün Cenab-ı Hak Peygamberlerinden soruyor:

(109) «Ümmetleriniz, sizin davetlerinize nasıl icabet ettiler? Dünyada onları, benim birlememe ve taatıma davet ederken, onlar sizi ne şekilde reddettiler, ne şekilde karşı çıktılar?» Bu sualin faidesi Peygamberlere karşı çıkan ümmetlerin tevbihi (kınaması)dır. Peygamberler, Cenab-ı Hakka **«Bizim bilgimiz yoktur, sen gaiblerin çokça bilenisin»** dediler. Senin onlar hakkındaki bilgin gibi bizim bilgimiz yoktur, demektir. Çünkü sen onların iç âlemlerindekini de, açığa vurmadıklarını da biliyorsun. Biz ise, ancak açığa vurduklarını biliyoruz. Senin onlar hakkındaki ilmin, bizim ilmimizden daha nafizdir, daha belirlidir. Bu tefsire binaen Peygamberlerin hernekadar bilgileri varsa da ilmi nefislerinden uzaklaştırmalarının nedeni, bilgileri Allah'ın bilgisine nisbet edilirse, bilgilerinin yokmuş gibi olmasıdır. Başka bir rivayette: **«Bizim senin bizden onları daha iyi bildiğinden başka bir bilgimiz yoktur»** demektir denildi.

Bazı müfessirler de âyetin mânâsı şudur: **«Senin bu sualinin hikmeti hakkında, bizim herhangi bir bilgimiz yoktur. Bizden, daha iyi bildiğin bir şeyi bizden soruyorsun. Bunun nedenini biz bilmiyoruz»** dediler.

Bazı tefsirciler de, âyetin mânâsı; «Ümmetlerin neticesi hakkın-

da bizim bilgimiz yoktur. Çünkü biz hayatta iken onların sözlerini ve yaptıklarını biliyorduk. Vefatımızdan sonra onların ne yaptıklarını ve bizden sonra ne icad ettiklerini bilmiyoruz.» (1)

Cenab-ı Hakkın Hz. İsa'dan haber verdiği şu âyet te bu kabildendir: **«Ben, onların içinde bulunduğum müddetçe onların aleyhinde şahittim. Beni öldürdüğün zaman onların üzerinde murakıp ancak sensin.»**

Enes'ten rivayet edilen hadis de bu kabildendir: Allah'ın Resûlü:

«Allah'a yemin ederim, Havzın üzerinde bana arkadaşlık yapanlardan bazı kişiler gelecektir. Bana yaklaştıkları bir sırada geri çekilip benden koparılacaklardır. Ben, ümmetimdir diye sesleneceğim ve bana denilecektir ki, sen bilmezsin ki, senden sonra onlar ne icad ettiler?»

Hadisin bir rivâyetinde **«Benden sonra tebdil edene cehennem olsun diyeceğim»** cümlesi vardır. Hadis, Müslim ve Buhari'de tahriç edilmiştir.

Bazı tefsirciler; kıyâmetin bir takım korkunç hadisleri ve sarsıntıları vardır. Kalpler yerlerinden hopluyor ve onun dehşetinden korkuyorlar. Peygamberler onun dehşetinden cevab vermekten mebhut (aciz) kalırlar. Akılları kendilerine geri geldiğinde ümmetleri hakkında onlara ilâhi emirleri tebliğ ettiklerine dair şahitlik ederler.

Fakat bu tefsirde zafiyet vardır. Burada biraz düşünmek gerekir. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir âyette Peygamberler hakkında, **«En büyük dehşet dahi onları üzmez»** (El-Enbiya: 103) buyuruyor.

İmam Fahreddin-i Razi; âyetin mânâsında başka bir vecih getirmiştir. O da şudur: Peygamberler Allah'ın âlim olduğunu, hiçbir şeyin ona gizli kalmadığını, Halim olduğunu, mânâsız hiçbir şey yapmadığını, Adil olduğunu, hiçbir zulüm yapmadığını bildiklerinden ötürü anladılar ki, sözleri ne bir hayri celp ve ne de bir şerri defeder, bu takdirde sükütün edebten olduğunu ve emri Allah'a (onun adaletine) havale etmenin edebten olduğunu gördüler ve **«Bizim ilmimiz yok. Şüp-**

(1) Bkz. Hazın Cild: 2-368-Âmire 1317 İstanbulu

hesiz sen gaibleri çokça bilen allamesin» dediler. Yani bize karanlık olan emirlerin iç kısımlarını sen biliyorsun. Ancak biz görünür kısımları biliyoruz. İç âlemdeki kısımları bilmiyoruz. (1)

Fakat bazı tefsir âlimleri «Peygamberlerin en büyük dehşetten dahi üzülmemeleri» (El-Enbiya: 103), mutlak değil, kıyâmetin birçok yerlerindeki durumlarıdır. Çünkü bazı yerlerde haber şöyle varid olmuştur: **«Cehennem getirildiği zaman öyle bir kişniyor ki, hiçbir Peygamber ve hiçbir sıddik kalmaz ki, diz üstü yere yığılmasın.»**

Yine Resûlü Ekrem buyuruyor: **«Cebrail beni Kıyâmet Gününden o kadar korkuttu ki, beni ağlattı. Ben Cebrail'e Cenab-ı Hak benim geçmiş ve gelecek günahlarımı (zellelerimi) affetmemiş midir? diye sordum. Cebrail bana: Ey Muhammed! Yemin ederim ki sen kıyâmetin dehşetinden öyle birşey göreceksin ki affetmeyi sana unutturacaktır.» (2)**

Bu âyetin mânâsında en doğru görüş şudur: **«Gizlide ve açıkta size nasıl icabet edildi?»** sorulduğunda kâfirlere bir kınanma ve töhmet olsun diye Peygamberler: **«Bizim bilgimiz yoktur»** cevabını verdiler. Bu cümlede, Hz. İsa'yı ilâh edinenleri tekzib etmek (yalanlamak) keyfiyeti vardır. Çünkü Hz. İsa Peygamberdir. Onun da, Allah bildirmedikten sonra gizlileri bilmesi bahis konusu olamaz.

(110) «Hatırla o zamanı ki, Allah: Ey Meryem'in oğlu İsa! Senin ve annen (Meryem'in) üzerinde bulunan nimetimi hatırla... dedi.» Bu âyetin izahı:

Yani ey müminler! Cenab-ı Hakkın, İsa'ya böyle dediği günü hatırlayınız. O gün kıyâmet günüdür. Cenab-ı Hak, Hz. İsa'ya, **«Sana ve annene vermiş olduğum nimetimi hatırla»** demekle, onu, nimetin şükrünü ifa etmekle mükellef kılıyor değildir. Zira teklif vakti dünyadır. Bunu, Hz. İsa çok mûcizeleri izhar ettiği zaman da, küfre girenlerin aleyhinde delil olsun diye söylüyor. Evet, o zaman bir gurub Hz. İsa'yı tekzib ettiler. Onun mûcizelerine, sihir dediler. Bazıları da, ifrata kaçıp **«İsa ilâhtır!»** dediler. Bu söz onlar için pişmanlık ve hasret olur.

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 2-360-361 Dar. Katip 1368 Kahire

(2) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-361 Darul-Kâtip 1368 Kahire

İsa'nın annesinin zikredilmesindeki maksad. halk, Hz. Meryem (A.S.) hakkında çok dedikodu yaptılar. Cenab-ı Hak onu da nimete mazhar olan bir insan olarak belirtmek suretiyle onu o ithamlardan tebrie etti.

«Rûhulkudus»tan maksad, Cenab-ı Hak tarafından İsa'ya verilen ve birtakım özellikle bezenen o tertemiz ruhtur. Veya Cebrail (Aleyhisselâm) dır.

Cenab-ı Hak, **«Seni Peygamber yaptım. Küçüklüğünde ve büyüklüğünde insanları Allah'a davet etmeni sağladım. Sen küçük iken beşikte annenin zâni olmadığını, ve tertemiz olduğunu halka haykırdın. Benim kulum ve Peygamberim olduğunu itiraf ettin. Ve halkı benim ibadetime davet ettin. Sana yazı yazmayı, hikmeti (kelâmımı en mükemmel bir şekilde anlamayı), Tevrat ve İncil'i öğrettim. Çamurdan kuşun biçimi gibi bir şekil yapıyor, ona üflüyordun ve o benim iznimle kuş olup uçuyordu. (Yani bu mûcizeyi de sana verdim) Anadan doğma körlere el sürdüğün zaman, bedeni alaca hastalığına tutulanlara el vurduğun zaman benim iznimle hemen iyileşiyordu. Mezarlıklara gidip ölüleri çağırıyordun, kabirlerden benim iznimle kalkıp sana icabet ediyorlardı.**

İbni Ebi-Hâtim, Ebul Hüzeyl tarikiyle rivayet ediyor: İsa (A.S.), ölüleri diriltmek istediği zaman, iki rekât namaz kılıyor, birinci rekâtta, **«Elinde mülk olan Allah ortaktan münezzehtir»** (el-Mülk: 1) âyetini okuyor, ikincide, secde sûresini okuyordu. Namazı bitirdikten sonra Allah'ı över, sena eder, sonra yedi ismiyle Allah'ı çağırıyordu: **Ey kadim, Ey hafi, Ey daim, Ey ferd, Ey vutur, Ey ehad, Ey samed...»**

Ona bir şiddet isabet ettiği zaman, başka yedi isimle Allah'ı çağırıyordu: **«Ey hayy, Ey kayyum, Ey Allah, Ey Rahman, Ey celâl ve ikram sahibi, Ey göklerin ve yerin ve aralarındakinin nuru, Ey büyük arşın sahibi, Ey Rabb..»**

İbni Ebi Hâtim'in bu eseri cidden büyük ve cidden acaib bir eserdir.

Hz. İsâ'nın etbaı olan Havarilere yapılan VAHY, bazı tefsircilere göre ilham mânâsınadır. **«Havarilere vahyettim»** yani ilham ettim demektir. Onların kalbine **«Bana ve benim peygamberime iman ediniz»**

diye ilham ettim. Nitekim VAHY, birçok âyette ilham mânâsında kullanılmıştır. Meselâ: **«Musa'nın annesine vahyettik»** (El-Kasas: 7) âyetinde ve **«Rabbın bal arısına vahyetti»** (En Nahl: 68) âyetinde VAHYİ. ilham mânâsına gelmiştir.

Hasan Basri: **«Allah bunu onlara ilham etti»** demektir diyor.

Süddi, **«Allah onların kalbine bunu ilka etti demektir»** dedi.

Muhtemel ki, âyetin mânâsı: **«Ey İsa! Senin vasıtanla, Havarilere vahyettik. Sen onları Allah'a ve Resûlüne iman etmeye davet ettin. Onlar da sana icabet ettiler ve sana tabi olarak «Allah'a iman ettik. Bizim müslüman olduğumuza dair şahitlik et» dediler».**

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ
تَكُوْنُ لَنَا عِيْدًا لِّاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِّنْكَ ۚ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ
الرّٰزِقِيْنَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللّٰهُ اِنِّيْ مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ
فَاِنِّيْٓ اُعَذِّبُهٗ عَذَابًا لَّآ اُعَذِّبُهٗٓ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١١٥﴾ وَاِذْ قَالَ
اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوْنِيْ وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُوْنِ
اللّٰهِ ؕ قَالَ سُبْحٰنَكَ مَا يَكُوْنُ لِيْٓ اَنْ اَقُوْلَ مَا لَيْسَ لِيْ ۢبِحَقٍّ ؕ اِنْ
كُنْتُ قُلْتُهٗ فَقَدْ عَلِمْتَهٗ ؕ تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِيْ
نَفْسِكَ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِيْ
بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ
فِيْهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيْبَ عَلَيْهِمْ ؕ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ
﴿١١٧﴾ اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ
الْحَكِيْمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِيْنَ صِدْقُهُمْ ؕ لَهُمْ
جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ رَضِيَ
اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١١٩﴾
لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيْهِنَّ ؕ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٢٠﴾

(114) Meryem oğlu İsâ «Ey Allahımız, Rabbimiz, üzerimize gökten bir sofra indir ki, bizim için geçmiş ve geleceklerimiz için bayram olsun. Senden bir mu'cize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın» dedi.

(115) Allah «kuşkusuz onu sizin üzerinize indireceğim. Fakat bundan sonra sizden kim küfre giderse, âlemlerden hiçbir kimseye etmediğim azabı ona (tatbik) edeceğim.»

(116) (Hatırla) o zamanı ki, Allah «Ey Meryem oğlu İsâ, halka «Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edininiz diye sen mi dedin » dedi. İsâ «Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Eğer ben söyleseydim, kesinlikle sen onu bilirdin. Sen benim nefsimdekini biliyorsun. Oysa ben senin nefsinde olanı bilmem. Kuşkusuz gayiblerin çokca bileni yalnız sensin.»

(117) Ben onlara, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz diye senin bana emrettiğinden başkasını söylemedim. Ben onların içinde olduğum müddetce onları kolladım. (Kontrol ettim). Beni vefat ettirince, onların üzerinde gözetleyici sadece sen oldun. Sen her şeyin üzerinde gözetleyicisin.

(118) Eğer onlara azab edersen, şüphesiz ki, onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, kuşkusuz sen (hakiki) galip ve hakimsin.

(119) Allah «Bu doğrulara doğrulukları yarar sağladığı bir gündür. Onlar için altlarında nehirler akan, içinde ebedi kalacakları Cennetler vardır.» dedi. Allah, onlardan, onlar da O'ndan razı olmuştur. İşte, büyük kurtuluş budur.

(120) Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların mülkiyetleri Allah'ındır. O her şeyin üzerinde kadirdir.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(114) Meryem'in oğlu İsâ: **«Allahım! Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir. Bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bir bayram ve senden de bir mûcize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızık vericilerin en hayırlısısın** (diye dua etti).

(115) Cenab-ı Hak: **«Şüphesiz ben bunu size indireceğim. Artık sonra sizden kim küfre saparsa, ben, gerçekten âlemlerden hiç kimseyi azablandırmayacağım bir azabla onu, azablandıracağım.»** dedi.

Bu âyetlerin izahı:

MUKADDES SOFRA

Havariler üzerine göklerden inen sofra hakkında seleflerden rivayet edilen haberler:

Ebu Cafer bin Cerir et Taberi, İbni Abbas tarikiyle rivayet ediyor. Hz. İsa, İsrailoğullarına **«Siz otuz gün oruç tutup sonra Allah'tan istediklerinizi isteyip size verilmesini ister misiniz? Şüphesiz ki çalışan ücretini mal sahibinden alır.»**

İsraloğulları da otuz gün oruç tuttuktan sonra: **Ey Hayrın muallimi! Sen, kime çalışılırsa, çalışanın ücretini o verir dedin. Otuz gün oruç tutmamızı emrettin. Onu yaptık. Herhangi bir kimseye otuz gün çalışsaydık mutlaka bize çalıştıktan sonra bir yemek yedirirdi.**

«Senin Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?»

İsa: Allah'tan korkunuz! Eğer mümin iseniz dedi.

Onlar: Biz o sofradan yemek istiyoruz. Kalbimizin mutmain olmasını istiyoruz. Bilmek istiyoruz ki sen bize doğru söylemişsin. Biz bunun üzerine şahidlerden olacağız.» dediler.

Bunun üzerine melekler, göklerden sofrayı alıp uçup gelmekte idiler. Sofranın üzerinde yedi balık vardı. Yedi tane de kete. Sofra onların önüne konuldu. Halktan ilk sofraya gelen ondan yediği gibi, son gelen de yedi. İbni Cerir, böyle rivayet etti. İbni Ebi-Hâtim de, Yunus

bin Abdül-A'la, İbni Hibban, Leys, Akil ve İbni Şihab'tan benzerini rivayet ettiler.

İbni Ebi-Hatım; Ammar bin Yasir tarikiyla rivayet ediyor ki: «Maide (sofra) gökten indi. Üzerinde ekmek ile et vardı. İsrailoğullarına hainlik yapmamaları, yemekten bir şeyi ertesi güne bırakmamaları ve saklamamaları emredildi. Buna rağmen, onlar hainlik yaptılar. Sofradan yemekleri alıp ertesi güne sakladılar. Sofra böylece tekraren göklere yücelip gitti. Onlar da, domuz ve maymunlara dönüşüp meshedildiler.»

İbni Cerir, yine Said, Katade, Cellas ve Ammar'dan rivayet ediyor: Sofra indi, üzerinde cennet meyvelerinden vardı. İsrailoğullarına hainlik yapmamaları, sofradan bir şeyi gizleyip ertesi güne saklamamaları emrolundu. Buna rağmen hainlik yaptılar, gizlediler, ertesi güne sakladılar. Allah da onları maymun ve domuzlara meshetti.»

İbni Cerir, Ammar bin Yasir'in tarikiyle rivayet ediyor:

«Beni-Aclan» kabilesinden bir kişi rivayet etti: Ammar bin Yasir'in yanında namaz kıldım. Selâm verdikten sonra buyurdu: «İsrailoğullarının sofrasının durumunun ne olduğunu bilir misin?» Hayır. dedim. Buyurdu: «Onlar Meryem'in oğlu İsa'dan bir sofra istediler. Onun üzerine yemek olacak, ondan yiyecekler ve bitmeyecekti. Bunun üzerine onlara denildi ki; «o sofra sizin için daimi olacaktır. Yeter ki siz ondan gizlemeyiniz, hainlik yapmayınız. Aksi takdirde sofra tekraren göklere kaldırılacaktır. Üstelik bunu yaparsanız âlemlerden hiç kimseye tatbik etmediğim bir azab ile sizi azaba duçar ederim.» denildi. Bir gün dahi tamamen geçmeden, onlar, sofradan alıp gizlediler. Sofra da, kalktı. Böylece onlar hainlik yaptılar. Alemlerden hiç kimseye verilmeyen azab da onlara tatbik edildi. Ey Araplar cemaatı! Şüphesiz ki, siz de develerin ve koyunların peşine takılıp çöl çöl geziyordunuz. Göçebe halinde ve fakirdiniz. Cenab-ı Hak sizin içinizden haseb ve nesebi (soy-sopu) sizce bilinen bir Peygamber gönderdi. O. size, Acemlere galib geleceğinizi haber verdi. Altın ve gümüşü hazine etmemenizi, gizlememenizi, toplamamanızı size emretti. Allah'a yemin ederim, gece ve gündüz üzerinizden geçmeden siz, onları hazine ettiniz. Bunun için Allah size elem verici bir azabı tatbik edecektir.»

İbnu-Kasım, Hüseyin tarikiyle İsak bin Abdullah'tan rivayet etti: Sofra, Hz. İsa üzerine indiğinde üzerinde yedi kete, yedi balık vardı. Onlar istedikleri kadar sofradan yerlerdi. Onların bir kısmı belki yarın inmez diye sofradan çalıp birşeyler sakladılar. Bundan ötürü sofra göklere kaldırıldı.

El-Ufi, İbni Abbas'tan rivayet etti: «Meryem oğlu İsa'nın ve Havarilerin üzerine bir sofra indi. Üzerinde ekmekle balık vardı. Nerde konaklanırlarsa, oraya sofra iner, diledikleri zaman ondan yiyebilirlerdi.»

Hasif, İkrime ve Maksım yoluyla İbni Abbas'tan rivayet etti:

«Sofra, balık ve kete ile dolu idi.»

Mücahid: **«Sofra bir yemekti. Onlar nerede konaklarsa, orada onların üzerine iniyordu»** dedi.

Ebu Abdurrahman Sülemi, **«Sofra, ekmek ve balık (dolu) olarak indi»** dedi.

Atiyye El-Ufi, **«Sofra (yemeği) balık idi. O balıkta her yiyeceğin tadı vardı»** dedi.

Vehb bin Münebbih, «Allah, sofrayı gökten İsrailoğullarının üzerine indirdi. Her gün, o sofra içinde cennet meyvelerinden (bir miktar) onların üzerine iniyordu. Onlar çeşitli meyvelerden diledikleri şekilde yiyorlardı. O sofranın üzerinde dörtbin kişi oturuyordu. Ondan yedikleri zaman, Cenab-ı Hak, onun benzerini tekraren indiriyordu. Onlar Allah'ın dilediği zamana kadar böyle devam ettiler.» dedi.

Yine Vehb bin Münebbih dedi: «Bunların üzerine, arpadan olan ekmekle balıklar indi. Cenab-ı Hak, onların içinde bereketi kılmıştı. Bir gurup yer, çıkar. Sonra ikinci gurup gelir yer, çıkar. Hepsi yiyinceye kadar devam eder ve fazla da kalırdı.»

El A'meş, Müslim'den, Said bin Cübeyr'den rivayet etti:

«Et hariç, Cenab-ı Hak sofranın üzerinde her şeyi bulunduruyordu.»

Süfyan-ı Sevri, Ata bin Said yoluyla, Meysere'den rivayet ettiler: **«Sofra, İsrailoğulları için yayıldığında, et hariç, eller sofradan her yemeği alabilirdi.»**

İkrime'den rivayet edildi: **«Sofranın ekmeği pirinçten idi.»**

İbni Ebi Hâtim, Selman-ı Hayr (yani Selmani Farisi) yoluyla şu hadisi rivayet ediyor: **«Havariler, Meryem'in oğlu İsa'dan sofrayı istedikleri zaman, Hz. İsa, cidden bu istekten hoşlanmadı. «Cenab-ı Hakkın yeryüzünde size rızık olarak verdiğiyle kanaat ediniz. Gökten bir sofra istemeyiniz. Çünkü o sofra sizin üzerinize indiği takdirde, Rabbinizden sizin aleyhinize bir âyet (mûcize) olur. Semud kavmi peygamberlerinden bir âyet istediklerinde ve o âyet de onlara verildiğinde, ona göre hareket etmediklerinden dolayı helâk oldular. Yani o âyet onların helâk olmasına sebeb oldu»** demesine rağmen Havariler ısrarla sofrayı istediler. Bunun için Havariler: **«Biz, ondan yemek istiyoruz, ve kalblerimiz onunla tatmin olsun istiyoruz»** dediler.

Hz. İsa, onların ısrarını görünce, kalktı ve sırtındaki yün elbiseyi attı. Siyah tüylerden yapılmış bir elbise giydi. Yani kıldan yapılmış bir cübbe ve tüyden yapılmış bir abaya büründü. Sonra abdest aldı ve yıkandı. Namazgâhına girdi. Allah'ın dilediği kadar ibadet etti. Namazını bitirdikten sonra ayağa kalkıp Kıbleye yöneldi. Ayakları eşit oluncaya kadar onları düzeltti. Topuğunu topuğuna bitiştirdi. Parmaklarını bir hizaya getirdi. Sağ elini sol elinin üzerine göğsünün üstünde bir araya getirdi. Gözünü yumdu. Başını Allah'ın azametinden korkarak eğdi. Sonra gözlerinden yaşlar akıtmaya başladı. Mübarek göz yaşları yanaklarının üzerinde durmadan akıyordu. Ve mübarek lihyesi (sakalı)nin etrafından dökülüyordu. Öyle ki, yüzünün hizasına gelen yer ıslanmışdı. Bunları görünce Cenab-ı Hakka şöyle dua etti:

«Allahımız! Rabbimiz! Bizim üzerimize gökten bir sofra indir.» Bunun üzerine Cenab-ı Hak, iki bulut arasından kızıl bir sofrayı indirdi. Onun üstünde de altında da bir bulut vardı. Havariler, sofra havadan gelirken bakıyorlardı. Göğün ortasından yere doğru inişini müşahede ediyorlardı. Hz. İsa, Allah'ın bu sofrayı indirmek hususunda ileri sürdüğü şartlardan ötürü korkarak ağlıyordu. Allah'ın bu sofrayı inkâr edene, indikten sonra onu takdir etmeyip nankörlük yapana âlemlerden hiç kimseye tatbik etmediği azabı tatbik edeceğinden korkarak ağlıyordu. Durmadan Allah'a yalvararak dua ediyordu: **«Ey Allah'ım! Onu, bizim üzerimize rahmet kıl. Onu, bize azab kılma. Ey Mabudum! Nice acaib şeyi senden istedim, bana verdin. Ey Mabudum! Bizi sana**

şükredenlerden eyle. Allah'ım! Sana bu sofrayı gazab ve azab olarak indirmiş olmandan, sana sığınıyorum. Ey Ma'budum, onu selâmet ve âfiyet kıl. Onu fitne ve ibret dersi kılma.»

İsa (A.S.), sofra gelip huzurunda yere ininceye kadar duaya devam etti. Havariler ve arkadaşları onun etrafındaydılar. Güzel koku hissediyorlardı. Daha önceki zamanlarda o kokuya benzer bir koku hissetmemişlerdi. İsa (A.S.) ve Havarileri beraber şükür secdesine kapandılar. Çünkü Cenab-ı Hak, onların sanmadığı bir yerden onlara rızık vermişti. Allah (C.C.), sofra hususunda acaib ve ibret dolu büyük bir mucizeyi onlara göstermişti. Yahudiler de, gelip bu sofraya baktılar. Acaib bir durum gördüler. Bu durum, onları üzüntüye garketti. Sonra şiddetli bir öfke ile ayrıldılar. İsâ ile Havariler ve arkadaşları gelip sofranın etrafında oturdular. Baktılar ki, sofrayı kapatan bir bez vardır sofra üzerinde. Hz. İsa:

«Şu sofradan bu bezi kaldırmaya hanginiz daha cesaretlidir? Hanginiz nefsine daha güvenir. Rabbinin katında belâlandırılmak yönünden hanginiz daha güzeldir? O, bu âyeti, bu mûcizeyi açsın da görelim. Rabbimize hamdedelim. Onun ismini analım. Bize rızık olarak verdiğinden yiyelim.» dedi.

Havariler:

«Ey Allah'ın ruhu ve kelimesi! Sen bu hususta hepimizden yapmaya daha elverişlisin. Onu açmağa daha müstahaksın.» dediler.

Bunun üzerine Hz. İsa, kalktı, abdestini yeniledi. Sonra musallasına (namazgâhına) girdi. Birkaç rekât namaz kıldıktan sonra uzun bir zaman ağladı. Cenab-ı Haktan sofrayı açmasına izin vermesini istedi. O sofrada kendisine ve kavmine, bereket ve rızık kılmasını istedi. Sonra gelip sofranın yanında oturdu ve:

«Rızık vericilerin hayırlısı olan Allah'ın ismiyle» deyip bezi kaldırıp açtı. Sofranın üzerinde pişirilmiş büyük bir balığın olduğunu gördü. Balığın üzerinde çapaklar ve içinde de dikenleri yoktu. Ondan yağ akıyordur. Onun etrafında baklagillerden her çeşit sebze ve yeşillikler vardı. Başının yanında sirke, kuyruğunun yanında tuz vardı. Baklagillerin etrafında beş tane kete vardı. Birinin üzerinde zeytin vardı. Başkasının üzerinde hurmalar, diğerlerinin üzerinde beş nar vardı. Havarilerin başkanı Şem'un, Hz. İsa'ya:

«Ey Allah'ın Ruhu ve Kelimesi! Bu, dünya yemeğinden midir yoksa cennet yemeği midir?» diye sordu.

Hz. İsa:

«Size yaklaşmadı ki, gördüğünüz âyetlerden ibret alınış olasınız. Soruları deşmekten sakınasınız. Bu mûcizenin iniş sebebinden ötürü azaba düçar olmanız amma da beni korkutuyor.» diye cevab verdi.

Hz. İsa'ya Şem'un:

«Hayır! İsrailin mabuduna yemin ederim, ey doğru kadının oğlu! Bununla bir suali kastetmedim.» diye cevab verdi.

Bunun üzerine Hz. İsa:

«Sizin gördüğünüzde ne dünya yemeği ne de Cennet yemeği vardır. O birşeydir ki, Cenab-ı Hak galib ve kahir kuvvetiyle onu havada icad etmiştir. Allah ona «OL» demiş, o da bir göz açıp kapamadan daha süratli bir zamanda oluşmuştur. Öyleyse Allah'tan dilediğinizi Allah'ın ismiyle yeyiniz. Rabbinize ondan ötürü hamdediniz. Rabbiniz ondan size verecektir. Daha fazlasını gönderecektir. Rabbiniz yoktan var edicidir, Kudret sahibidir. Şükredicidir.»

Onlar:

«Ey Allah'ın ruhu ve kelimesi! Biz severiz ve isteriz ki, bu (sofra) âyetinin içinde Rabbimiz bize bir mûcize göstersin.»

Hz. İsa:

«Sübhanallah! (Yani Allah ortaktan münezzehtir) (1), **Bu âyeti gördünüz, bu size kâfi değil midir ki bunun içinde başka bir âyet istiyorsunuz?»** dedikten sonra sofradaki balığa yönelip:

«Ey balık! Allah'ın izniyle diril ve daha önce olduğun gibi ol!» diye haykırdı. Bunun üzerine Allah, kudretiyle balığı diriltti. Balık sallandı. Allah'ın izniyle taptaze, dipdiri oluverdi. Aslanın ağız açıp kapatması ve ses çıkarması gibi, ağız açıp kapatıyor, ses çıkarıyordu. Gözleri fırıl fırıl çanaklarında dönüyordu. Kuyruğunu sallıyordu. Üzerindeki dikenler yeniden oluverdiler. Bunu gören Havariler korkup kaçtılar. Hz. İsa, bu durumlarını görünce onlara:

---

(1) Bu kelime HAYRET manasında kullanılır. Yani durumunuz hayret vericidir. Dehşet getiricidir demek istiyor..

«Size ne oluyor mûcize istiyorsunuz? Cenab-ı Hak size mûcize gösterdiğinde ondan kaçıyor ve hoşlanmıyorsunuz? Sizin bu yaptıklarınızdan dolayı cezalandırılmanızdan pek çok korkuyorum. Ey Balık! Allah'ın izniyle daha önce olduğun gibi ol.» diye seslendi.

Balık Allah'ın izniyle daha önce olduğu gibi pişirilmiş hale dönüştü. Bu sefer:

«Ey İsa! Ey Ruh! İlk yemeğe başlayan sen ol. Sonra biz yeriz.» diye israr ettiler...

Hz. İsa:

«Allah'a sığınıyorum, böyle birşey yapmakıan. İlk yemeğe kim istemişse, o başlayacaktır» dedi.

Havariler ve arkadaşları Hz. İsa'nın yemekten çekindiğini görünce, bu sofranın onların aleyhinde felâket olduğundan onu yemekte bir ibret dersi olabilir korkusundan çekindiler. Hz. İsa, onların bu durumunu görünce, fakirler ve kötürümleri çağırdı. Fakirler ve kötürümlerden:

— Rabbinizin rızkından ve Peygamberinizin duasından yeyiniz. Size bunu indiren Allah'a hamdu senalar ederiz. Bu sizin için afiyet, başkası için ceza olacaktır. Yeyişinizi Allah'ın ismiyle açınız. Allah'ın hamdiyle sonuçlandırınız» dedi.

Onlar da öyle yaptılar. (1330) insan erkek ve kadın olmak üzere sofradan yediler. Herkes tok olarak ve geğirerek sofradan ayrılıyordu. Hz. İsa ve Havariler baktılar ki sofranın üzerindekiler aynen duruyor. Gökten indiğinde nasıl ise hiçbir şeyi eksilmemiştir. Sonra onlar sofraya bakarlarken sofra göklere kaldırıldı. Sofradan yiyen her fakir zengin oldu. Her kötürüm şifa buldu. Onlar ölünceye dek, zenginliklerini ve sıhhatlarını devam ettirdiler. Havariler ve arkadaşları, ve sofradan yemekten çekinenler, pişman oldular. Dudakları akacak derecede, hasreti kalplerinde ölünceye kadar kalacak derecede pişman oldular.

Ravi diyor: Bundan sonra sofra nazil olduğu zaman İsrailoğulları heryerden sofraya doğru koşuşuyorlardı. Birbirlerini sıkıştırıyordu. Zengin-fakir, küçük-büyük, sıhhatli-hasta hepsi gelirlerdi. Birisi diğerinin sırtına atlıyordu. Hz. İsa, bunu görünce aralarında nöbetleşe işi

yaptırdı. Bir gün sofra iniyor bir gün inmiyordu. Bu durum, kırk gün devam etti. Güneş biraz yükseldiği zaman, iniyor, herkes ondan yiyinceye kadar devam ediyordu. Onlar kaylulete daldıkları zaman sofra Allah'ın izniyle göklerin yarısına, çıkıyor, onların gözünden kaybolunca kadar onlar da onun yerdeki gölgesine bakıyorlardı.

Ravi diyor: Cenab-ı Hak, Peygamberi Hz. İsa'ya vahyetti: **«Benim sofradaki rızkımı fakirler, yetimler ve kötürümlere ver. Zenginlere değil.»** Hz. İsa bunu yaptığı zaman, zenginler sofra hakkında şüpheye düştüler. Bunu gizlediler. Halkı da sofra hakkında şüpheye düşürdüler. Sofra hakkında çirkin ve münker şeyler yaydılar. Böylece Şeytan ihtiyacını onlardan elde etti. Vesveselerini, abidlerinin kalblerine attı. Hatta abitler İsa (A.S.)'a:

«Bize sofradan, ve gökten inişinden haber ver! Hak mıdır? Çünkü, onun hakkında ve ondan ötürü bizden birçok kimse şüpheye düştüler.»

İsa (A.S.)

«Mesihin mabuduna yemin ederim, siz helâk oldunuz. Peygamberinizden sofra istediniz. İsrar ettiniz ki sizin için Rabbinizden sofrayı istesin. Bunu yaptığı zaman, Rabbiniz size rahmet ve rızık olarak sofrayı indirdi. Sofra içinde, size mûcizeler ve ibretler gösterdi. Sofrayı yalanladınız. Onun hakkında şüpheye düştünüz. O halde azabla müjdelenineniz. Şüphesiz ki, Allah'ın sizden rahmet ettiği hariç, diğerleriniz üzerine azap inecektir..»

Bunun üzerine Cenab-ı Hak, İsa'ya vahyetti: **«Benim şartımı yalanlayanları yakapaça yakalarım. Şüphesiz inişinden sonra sofrayı inkâra kalkışanları âlemlerden hiç kimseye tatbik etmediğim bir azaba düçar ederim.»**

Ravi diyor: Sofra hakkında şüpheye düşenler akşamladıkları zaman, yataklarına kadınlarıyla beraber emniyet içerisinde en güzel bir şekilde girdiler. Gecenin tam sonuna saatlar yaklaşmıştı. Cenab-ı Hak onları domuz olarak mesheyledi. Sabahleyin onlar mezbeleliklerde pislikleri karıştırmaya başladılar.»

Bu eser cidden garip bir eserdir. İbni-Ebi-Hâtım, bu kıssanın bir-

çok yerlerinde eseri kesmiştir. Ben bunu derledim. Ta ki siyakı tam ve kâmil olsun. Allah daha iyisini bilir. (1)

Evet bütün bu eserler delâlet ederler ki, sofra, Hz. İsa'nın günlerinde İsrailoğulları üzerine nazil olmuştur. Cenab-ı Hak, İsa'nın bu hususdaki duasını kabul etmiştir.

SOFRANIN İNMEDİĞİNİ İDDİA EDENLERİN DELİLLERİ

Bazıları da, sofra nazil olmamıştır, dediler ve şu gelecek eserleri delil gösterdiler:

Leys bin Ebi Selim, Mücahid'den:

«Bizim üzerimize göklerden bir sofra indir» (El Maide: 114) âyeti hakkında şunu rivayet etti:

Bu, Cenab-ı Hakkın verdiği bir darb-ı meseldir. Sofra denilen hiçbir şeyi Allah (C.C.) indirmemiştir, diye rivayet etti. Bu eseri, aynı zamanda İbni Ebi-Hâtim ve İbni-Cerir de rivayet ettiler. İbnu Cerir şunları ekledi:

«El Haris, El Kasım bin Selam ve Haccac bin Ebi Cüreyc, Mücahid'den rivayet ettiler: **«Cenab-ı Hak, eğer küfre girerseniz, yani inkâra saparsanız, sofra hakkında size âlemlerden hiç kimseye tatbik edilmeyen bir azab tatbik edilecektir, şartını ileri koştuklarında üzerinde yemek olan sofrayı kabul etmediler. Böyle bir sofranın inmesinden kaçındılar.»**

İbni Musanna, yine İbnu-Cerir, Katade tarikiyle rivayet ediyor:

Hasan-ı Basri: **«Onlara sofra indikten sonra küfre kayanlara gelince, şüphesiz ki âlemlerden hiç kimseye tatbik etmediğim bir azab ile onu azablandıracağım»** denildiğinde, İsrailoğulları, **«Böyle bir sofrayı biz istemiyoruz»** dediler ve sofra da inmedi.

Bu senedler, Mücahid ve Hasan'a kadar giden sıhhatli senetlerdir. Hıristiyanların sofra meselesini bilmemeleri sofra meselesinin Hıristiyan kitablarında olmaması da, bunu takviye eder. Eğer sofra olsaydı onun nakledilmesine birçok nedenler bulunacaktı. Niçin nakletmemiş-

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2-683-685-Dar. End. Tarihsiz

lerdir? Olsaydı kitablarında yazılacak ve tevatür yoluyla rivayet edilecekti. Veya hiç olmazsa ehadî yolla gelecekti. Allah daha iyisini bilir.

Lâkin cumhurun üzerinde bulundukları mânâ şudur: Sofra inmiştir. İbni Cerir de, inmiştir tarafını seçmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak, **«Şüphesiz ben sofrayı sizin üzerinize indireceğim»** (Maide: 115) âyetinde sofrantn indirildiğini haber vermektedir. Ve İbni Cerir «Allah'ın vaadi (sözü) de, vaidi (tehdidi) de hak ve doğrudur. Allah daha iyisini bilir. Fakat kanaatımızca, sofranın inişini savunan bu söz, sevabın ta kendisidir. Nitekim selefin haber ve eserleri de buna delâlet ediyor. (1)

Tarihçiler; Musa bin Nüsayir, Mağrib (Fas, Tunus, Cezayir ve Libya) memleketlerini fethetmekte Beni Ümeyye'nin vekili idi. Musa, Mağrib memleketlerinde çeşitli mücevherat ile süslenmiş malûm sofrayı buldu. Şam'daki Mescidi Emevisinin bânisi emiril-müminin Velid bin Abdülmelik'e sofrayı gönderdi. Sofra daha yolda iken Velid vefat etti. Onun yerine geçen kardeşi Süleyman bin Abdülmelik'e sofra geldi. Halk sofrayı gördü. Oradaki nefis mücevherat ve bulunmaz mercanlar ve lü'lü'lerden hayret ettiler. Denildi ki; Musa'nın gönderdiği bu sofra Davud oğlu Süleyman (A.S.)'ın sofrasıydı. Allah daha iyisini bilir. (2)

İmam Ahmed, İbni Abbas tarikiyla rivayet ediyor:

Kureyşiler Resûlü Ekrem'e:

«Madem ki, Peygambersin, Allah'tan Sefa tepesini altın yapmasını iste. Biz de, sana îman edelim» dediler.

Resûlü Ekrem:

«Bunu yapar mısınız?»

«Evet, yaparız» dediler. Resûlü Ekrem, dua etti. Bu esnada Cebrail Resûlüllah'a geldi ve dedi ki:

«Rabbin sana selâm eder ve diyor ki; istersen Safa tepesini onlar için altına çeviririm. Fakat ondan sonra kim ki küfre kayarsa âlem-

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-685-Dar. End. Beyrut Tarihsiz.

(2) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-685-Dar. End. Beyrut Tarihsiz

lerden hiç kimseye tatbik etmediğim azabı onlara tatbik edeceğim. İstersen onlar için tevbe ve merhamet kapısını açarım. Hangisini istiyorsun?»

Resûlü Ekrem: **«Tevbe ve merhamet kapısının açılmasını istiyorum»** dedi.

Hadisi Ahmed, İbni Merduyeh ve (Mustedrek'inde) Hakim, Süfyanı Sevri'nin hadisinden rivayet etmişlerdir. (1)

(116) «(Hatırla) o zamanı ki, Allah, ey Meryemin oğlu İsa, sen mi insanlara; Allah'ı bırakarak beni ve annemi iki ilâh edinin diye söyledin?»

Bu âyetin tefsiri:

İbni Kesir'e göre, Cenab-ı Hak Hıristiyanların gözü önünde kıyamet gününde İsa (A.S.)'dan bu suali soracaktır. Süddi, **«Bu sual ve cevabı dünyada olmuştur»** dedi. İbni Cerir de Süddi'nin bu görüşünü tasvib ederek; «Cenab-ı Hak, İsa'yı göklere kaldırdığı zaman bu suali sordu ve bu cevabı aldı» dedi.

İbni Cerir; bunun böyle olduğuna dair iki mânâ ile istidlal etti: 1) Sual mâzi lafzıyla **«Dedi»** tabiriyle olmuştur. 2) Cevab **«Eğer gelecekte onlara azab verirsen»** **«Eğer onları affedersen»** diye gelecek (muzari') tabiriyle olmuştur. Fakat İbni Cerir'in bu iki delilinde nazar vardır. Çünkü Kur'an'da kıyâmet gününün birçok emirleri mazi (geçmiş) lafzıyla tabir edilir. Yani yüzdeyüz olacak birşey olmuş gibi gösterilir.

(118) «Eğer onlara gelecekte azab edersen, onlar senin kullarındır.» sözünün mânâsı ise, Hz. İsa onlardan uzaklaşıyordu tebberi ederek onlar hakkındaki meşiyeti (dileği) Allah'a havale ediyor. Bunun şarta bağlanması ille olacağını gerektirmez. Nitekim bu, Kur'an'ın birçok âyetlerinde gelmiştir. Bu sual ve cevabların kıyamet gününde Hıristiyanların gözleri önünde ve kulakları dinleyecek şekilde olacağını savunan Katade'nin ve onun izinden giden tefsircilerin görüşleri daha belirgindir.

---

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-686-Dar. End. Beyrut Tarihsiz

Hıristiyanların tehdid edilmesine, onları caydırıcı bir şekilde kulaklarını çekip, kınanmasına ve alâ-meleinnasi (halkın gözleri önünde) rezil edilmesine, delâlet etsin, diye kıyamette olur. Bu durum hakkında merfu' bir hadis rivayet edildi. Hadisi, Hafız bin Âsakir, Ebu Musa el-Eşari tarikiyle rivayet etti:

Kıyamet günü olduğunda, Peygamberler ve ümmetleri çağrıldıktan sonra İsa (A.S.) çağrılır. Cenab-ı Hak, **«Ey İsa! Sana şu, şu nimetleri verdim»** diye nimetlerini hatırlatacaktır. O da **«Evet, Yarabbi»** diye ikrar edecektir. Cenab-ı Hak: **«Ey Meryem'in oğlu İsa! Senin ve annenin üzerindeki nimetimi hatırla»** dedikten sonra: **«Sen mi halka beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edininiz dedin»** sualini İsa'dan soracak. İsa da böyle söylemediğini ifade edecektir. Bu sefer Hıristiyanlar getirilecekler ve söylediklerinden sorulacaklardır. Hıristiyanlar: **«Evet, o bize bunu emretti»** diyecekler. O zaman Hz. İsâ'nın tüyleri uzanıp, diken diken olacaktır. Meleklerin her birisi onun başında ve cesedindeki tüylerine yapışır. Hıristiyanları Allah'ın huzurunda, bin sene kadar bir zaman diz üzerinde hüccet aleyhlerinde belirinceye ve SALİB onlar için yükselinceye kadar oturturlar. Sonra onlar ateşe doğru götürülürler.» Bu hadis garib ve azizdir. (1)

(116) «Seni tenzih ederim, hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz...» Bu âyetin tefsiri:

Hz. İsa'nın bu konuşması, edebde kâmil bir cevabtır. Allah tarafından muvaffak edilmesinin işaretidir. Nitekim İbni Ebi-Hâtim, Ebu Hüreyre yoluyla şöyle rivayet etmiştir: İsa (A.S.) hücceti telâkki ediyordu. (Yani Allah'tan alıyordu). Şu âyette bahsi geçen cevabı da Allah'tan aldı. Yani Allah ona telkin etti.»

Ebu Hüreyre: Resûlü Ekrem'den:

«Bu cevabı, Cenab-ı Hak, İsa'ya telkin etti.» diye rivayet etti. Es-Sevri Ma'mer'den, İbni Tavus da Tavus'tan benzerini rivayet ettiler..

(116) «Eğer ben bunu söylemişsem muhakkak sen bilirsin...» Bu âyetin izahı:

---

(1) Bkz. İbn Kesir Cild: 2, Sahife: 687-Dar. End. Beyrut

Yani Ey Rabb, böyle bir söz benden çıkmış ise, sen bunu biliyorsun. Çünkü hiçbir şey sana gizli değildir. Ben bunu söylemediğim gibi nefsimde de irade etmemişim. Ve gizlice böyle bir kasta sahib olmamışım.

(116) «Sen nefsimde olanı biliyorsun. Ben senin nefsinde olanı bilmiyorum.» Bu âyetin açıklaması:

Yani ben, onlara ancak beni Peygamber olarak tebliğ edilmesiyle görevlendirdiğin şeyleri emretmişimdir. Onları ona davet etmişimdir. O da **«Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk yapınız»** dır. Evet onlara söylediğim budur.

(117) «Onların içinde bulunduğum müddet, onların üzerinde şahittim.» Yani aralarında olduğum zaman amellerini kontrol ediyordum. Benim dünya hayatıma son verdiğin zaman üzerlerindeki gözetleyici sendin. Sen herşeyin üzerinde şahit olansın.

Ebu Davud et-Tayalisi Şu'be'den rivayet ediyor, Şube; Süfyan-ı Sevri ile beraber el Muğire bin Numan'ın huzuruna gittik. Şu hadisi rivayet etti: Said bin Cübeyr'den dinledim, İbni Abbas'tan rivayet ediyordu. Allah'ın Resûlü aramızda iken ayağa kalkıp vaz-u-nasihatta bulundu ve:

«Ey nas! Şüphesiz ki, siz Allah'ın huzuruna çıplak, yalınayak ve bedeni pörsümüş olarak haşrolunacaksınız. Şüphesiz ki, kıyamet gününde ilk giysilenen insan, İbrahim (A.S.) dir. Dikkat edilsin, şüphesiz ki, benim ümmetimden bazı kişiler getirilir, onlar, sol tarafta durdurulurlar veya sola doğru götürülür. Ben; bunlar, benim arkadaşlarımdır, derim. Bana, şüphesiz ki onların senden sonra ne icad ettiklerini bilmiyorsun, deniliyor. O zaman ben de salih kulun dediği gibi derim! «Onların içinde olduğum müddet onların durumlarını murakabe ediyordum. Beni dünya hayatından öldürüp götürdüğün zaman, onların üzerinde murakıp ancak sensin. Sen her şeye şahitsin. Eğer onlara azab verirsen, şüphesiz ki, onlar, senin kullarındır. Eğer onları affedersen şüphesiz ki, sen galibsin ve hikmet sahibisin.» Deniliyor ki; bunlardan ayrıldığın zamandan beri topuklarının üzerinden dönüş yapmışlardır. Yani dinden ayrılmışlardır).» dedi.

Bu âyeti tefsir ederken bu hadisi Buharî, Ebu-Velid'den, o da Şu'-

be'den, o da Muhammed bin Kesir'den, o da Süfyanı Servi'den, onların ikisi de Muğire bin Numan'dan rivayet ettiler.

(118) «Eğer onlara azab edersen, şüphesiz onlar kullarındır...»

Bu âyetin tefsiri:

Bu kelâm, meşiyet, dilemek ve seçeneğin Allah'a ait olduğunun mânâsını içermektedir. Çünkü dilediğini sonuna kadar yapabilecek ve dilediğinden sorulmayacak olan odur. İnsanlar ise sorulurlar.

Bu âyeti celîlede Allah ve Resûlüne iftira eden Hıristiyanlardan teberri etmek (uzaklaşmak) vardır. Allah'a benzer koşan, karı ve çocuk nisbet eden Hıristiyanlardan Cenab-ı Hak bu âyette teberri ediyor. Yani onlarla Allah'ın bir ilişkisi, Peygamberin bir ilgisi yoktur, diyor.

Bu âyeti celîlenin büyük bir şânı ve çok acaip bir haberi vardır. Hadiste varid oldu ki, Resûlü Ekrem bir gece sabaha kadar bu âyeti tekrar edip durdu.

İmam Ahmed, Ebu-Zer tarikiyle şu hadisi rivayet ediyor:

Resûlü Ekrem bir gece namaza daldı. Bu âyeti celîleyi sabahlayıncaya kadar tekrar edip durdu. Onunla rükû, onunla secde ederdi. **«Eğer onlara azab verirsen, şüphesiz ki onlar kullarındır. Eğer onları affedersen şüphesiz ki sen gâlip ve hâkimsin.»** Resûlüllah sabahladığı zaman sordum:

«Ey Allah'ın Resûlü! Durmadan bu âyeti, ta sabaha kadar tekrar ettin. Onunla rükû eder, onunla secde ederdin. (Niçin?)

Buyurdular:

«Rabbimden ümmetim için şefaat etmemi istedim. Bana onu verdi. O şefaat Allah'a herhangi birşeyi ortak koşmayan bir kimseye — inşaallah — erişecektir.»

Başka bir tarik ile hadisi İmam Ahmed, Yahya'dan, o Kaddame bin Abdullah'tan, o da Deccace kızı Cesre'den rivayet ediyor: Ümreye gitmek üzere Rebeze kasabasına vardım. Orada sürgünde bulunan Ebu Zer'den dinledim:

«Allah'ın Resûlü, yolculuk esnasında bir gece yatsı namazına kalkıp Cemaatın önünde namazı edâ ettikten sonra eshab-ı kiramdan bazıları durup namaz kıldılar. Onların namaz kıldığını ve namazgâhda

kaldıklarını görünce, kendi yükünün yanına gitti. Eshabın namazgâhı tahliye ettiklerini bekledikten sonra ikinci kez, namazgâha gelip namaza daldı. Ben de gelip onun arkasında namaza durdum. Bana sağında durmamı işaret etti. Sağında namaza durdum. Sonra İbni Mesud geldi. Benimle Resûlüllah'ın arkasında durdu. Cenab-ı Peygamber, ona da solunda durmasını işaret etti. O da, solunda durdu. Üçümüz, herkes tek başına namaz kılmaya devam ettik. Allah'ın dilediği kadarını namazımızda okuyorduk. Cenab-ı Peygamber, Kur'an'dan bir âyetli celîle ile namaza başladı. Sabah oluncaya dek o âyeti tekrarladı. Sabahladığımız zaman ben, Abdullah bin Mes'ud'e işaret ettim ki, Cenab-ı Peygamberin bu gece yaptığını sorsun. İbni Mesud eliyle, Allah'ın Resûlünden hiçbir şey sormayacağım O, kendiliğinden bana söylesin» diye işaret etti. Bunun üzerine ben Resûlüllah'tan sordum:

«Anam ve babam sana fedâ olsun. Sen bütün gece Kur'an'ın bir âyetiyle iktifa ettin. Oysa Kur'an'ın senin beraberindeydi. Eğer bizden birisi bunu yapsaydı ondan kırılırdın.

Cenab-ı Peygamber cevap olarak buyurdu:

«Ümmetim için dua ettim.»

«Acaba duanın karşılığı olarak Cenab-ı Hak sana ne gibi bir cevab verdi veya neyi verdi?» diye sorduğumda, Resûlü Ekrem:

«Duanın karşılığı olarak öyle birşey verdi ki, eğer ümmetimin çoğu bir defa onu görürse namazı terkederler.»

Ben:

«O halde izin verir misin ben halka bunu müjde olarak söyliyeyim?» Resûlüllah: **«Evet»** buyurdular. Bunun üzerine ben namazgâhdan çıktım. Bir taş atımından daha fazla uzaklaşınca Hz. Ömer:

«Ey Allah'ın Resûlü! Eğer sen bu müjdeyi halka gönderirsen ibâdetlerden gevşerler.»

Bunun üzerine Resûlüllah beni (Ebu Zer.i) çağırdı ve geri geldim.

O tekrar edilen âyet: **«Eğer onlara azab edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen şüphesiz sen galib ve hakimsin.»** âyetidir...

İbni Ebi Hâtim, Abdullah bin Âmr bin Âs tarikiyle rivayet ediyor: Resûlü Ekrem Hz. İsa'nın bu sözünü okuduğu zaman ellerini kaldırdı ve şöyle dua etti:

«Ey Allah'ım! Benim ümmetim!» dedi.

Ve ağladı. Cenab-ı Hak:

«Ey Cebrail! Muhammed'e git. Senin Rabbin daha iyi biliyor. Fakat ondan sor, onu ağlatan nedir» diye emir verdi. Cebrail Resûlüllah'a geldi ve **«Seni ağlatan nedir»** diye sordu. Resûlü Ekrem söylediğini Cebrail'e tekrar etti. Cenab-ı Hak:

«Ey Cebrail! Muhammed'e git ve de ki, seni ümmetin hakkında razı edeceğiz ve seni kırmayacağız. (Elbette Rabbin sana verecek ve razı olacaksın.)» (Duha: 5).

İmam Ahmed, Said bin Museyyeb, o da Huzeyfe bin Yeman tarikiyle rivayet ediyor: Resûlü Ekrem, bir gün bizden gaib olup evinden çıkmadı. Zannettik ki artık (o gün) çıkmayacaktır. Fakat çıktı ve secdeye kapandı. O kadar uzun bir secde yaptı ki zannettik secdede vefat etti. Başını kaldırdığı zaman buyurdu:

«Rabbim ümmetimin hakkında: Onlara ne gibi bir muamele reva göreyim diye fikrimi sordu. Dedim ki: Ey Rabbim neyi dilersen o. Onlar senin mahlûkun ve kullarındır. İkinci kez benimle istişare etti. Fikrimi sordu. Yine aynısını kendisine söyledim. Bana: Ey Muhammed! Seni ümmetin hakkında mahcub etmeyeceğim» diye buyurdu ve müjde verdi ki, ümmetimden benimle beraber ilk etapda cennete yetmiş bin kişi girecektir. Onların her birisinin beraberinde yetmişbin vardır. Onların üzerinde hesap yoktur. Bunlardan sonra Cenab-ı Hak, bana haber vererek buyurdu: «İste, sana verilecektir. Dua et, duan kabul olunacaktır.» Bunun üzerine Allah'ın elçisi, Hz. Muhammed Cebrail'den sordu: Rabbim benim istediğimi verecek midir? Cebrail: Beni sana elçi olarak göndermesi, ancak senin isteklerini vermek içindir, dedi. Yemin-u-kasem ederim, Rabbim bana istediğimi verdi. Bununla böbürlenmiyorum. Rabbim benim günâhımın (yani zellemin) geçmişini ve geleceğini affetti. Ben diri ve sıhhatli olarak diyorum ki; Rabbim benim ümmetimi açlıkla ve düşmanına mağlub olmakla helâk etmeyeceğini bana vaadetti. Rabbim bana kevseri verdi. Kevser, cennette bir

nehirdir. Benim havzıma akıyor. Rabbim bana izzeti verdi. Bana nasr'ı, (yardımı) vaadetti. Bana düşmanın bizden korkmasını verdi. Bu korku, ümmetimin önünde ta bir aylık mesafeye kadar gider. (Yani ümmetimin bir ay sonra varacakları noktaya kadar korkuları gidiyor.) **Rabbim bana ilk cennete giren peygamber olmak mertebesini ihsan etti. Benim ve ümmetim için ganimet malını helâl kıldı. Bizden önceki ümmetlerin çoğuna teşdid ettiği birçok şeyleri bize helâl kıldı. Din hususunda üzerimize herhangi bir zorluk kılmadı.»** (1)

(119) «Allah dedi ki: Bu, doğrulara doğru söylemelerinin yarar sağladığı gündür...»

Bu âyetle Cenab-ı Hak, kulu ve Resûlü Meryem'in oğlu İsa'ya (A. S.) cevab veriyor. İsa (A.S.), ilhadcı ve yalancı hıristiyanlardan teberri edip onların hakkında azab veya bağışlanmayı Allah'ın meşiyetine havale ettiği zaman, Cenab-ı Hak bu cevabı verdi. Yani ehli tevhide tevhidlerinin yarar sağladığı gündür bugün.

«Onlar için gölgelikleri altında nehirler akan cennetler vardır. Onlar o cennetlerde ebedi dururlar.»

Bu âyetin izahı: Ne oradan başka bir yere götürülürler ne de oradan çıkarlar. **«Allah onlardan razı, onlar da, Allah(ın nimetlerin)den razıdırlar.»**

Bu âyetin tefsirinde İbni Ebi-Hâtim Enes'ten bir hadis rivayet ediyor. Orada şöyle deniliyor:

«Sonra Allah, cennetliklere tecelli eder: Benden isteyiniz, benden isteyiniz size vereyim der.»

Ravi der ki; cennetlikler Allah'tan **«RIZA»**sını isterler. Cenab-ı Hak: **«Benim rızamdır sizi bu evime getirmiş, bu keramet ve şerefime kavuşturmuştur. Benden isteyiniz vereyim, diyor.»**

Cennet ehli yine de Allah'tan rızasını isterler. Cenab-ı Hak onları şahit kılar ki, kendisi onlardan razı olmuştur.»

«İşte büyük zafer budur.» Bu cümlenin izahı şöyledir:

Kendisinden daha büyük olmayan en büyük zafer budur.

---

(1) Bkz. İbn-Kesir Cild: 2-689-690-Dar. End. Beyrut

(120) «Göklerin ve yerin ve aralarında olanların tümünün mülkü Allah'ındır. O herşeye gücü yetendir...» Bu âyetin tefsiri:

Hıristiyanların İsa (A.S.) hakında mabud olduğunu iddia ettiklerinden sonra Cenab-ı Hak, bu âyeti indirdi. Bu âyetle, göklerin ve yerin kendisinin mülkü olduğunu, İsâ'nın ve diğer mahlûkların mülkü olmadığını haber verdi.

Muhtemel ki âyetin mânâsı; göklerin, yerin ve gök ile yer arasında bulunanların sahibi bulunan Allah, ancak itaatkâr kullarına bahsi geçen cennetleri verir. Allah bizi de o kullarından eylesin. Amin.

Cemaziyül evvel, 11, — 1404 — Hicrî, 13 Şubat 1984 miladi Salı günü - İstanbul'da bu bölümü bitirdim.

ŞÂYANI DİKKAT BİR MEVZU

El Maide, Sûresinin hülâsası :

Bu sûre başlıbaşına ilim, usul ve furuu hakkında birçok meseleyi getirmiş bulunmaktadır. Ve ayriyeten bu sûrede diğer sûrelerde mucmel ve kapalı geçen hükümler açıklanmaktadır. Bu hükümlerin çoğu ehli kitabın durumu ve onlarla delilleşme konusundadır. Biz sûreyi bitirirken bir hülâsasını maddeler halinde verelim: Bunu iki kısma ayırırız.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım, itikadi veya ameli kaide ve asıllar kabilindendir. Ve Otuz maddede hülâsa edilebilir:

1 — Kur'an ile müminler için seçilmiş olan İslâm dininin Allah tarafından ikmal edilmiş olması ve İslâm ile müminler üzerinde Allah nimetinin tamam olması kaidesidir.

2 — Ortaya çıktığı takdirde, meşakkat ve ağırlık getirdiğinden dolayı müminlerin hoşlarına gitmiyecek meseleleri peygamberden sormalarının yasak edilmesi kaidesidir.

Bu iki kaide konusunda gelen âyetlerden anlaşıldı ki, ister itikad, ister inanç, ister ibadet, ister helâl, ister haram olsun, her dinî hüküm

ki «NASS», açık bir şekilde onu ortaya koymamış, ta Resûlüllah'ın devrinden bugüne kadar ilmî bir sünnette bahsi geçmemiş, o hüküm, peygamberlerin davetini işiten herkesin üzerinde Allah'ın hücceti olan İslâm dininden değildir. Müminlerin dünyada yapılmasıyla mükellef oldukları, âhirette de yapmadıklarından sorumlu bulundukları dinin meselelerinden değildir.

Kur'an ve sünnetin sarih olmayan bir şekilde delâlet ettiği meselelere gelince; müçtehidlerin ve ehli ilmin ihtilâflarının çoğu buradan geliyor. Bu hüküm, hükümden anlayanın aleyhinde hüccettir. Fakat herkes üzerinde hüccet değildir.

3 — Bu kâmil din, itikad hususunda — YAKÎNÎ İLİM — yani iki ikinin dört ettiği gibi olan ilim üzerinde bina edilir. Ahlâk ve ameller hususunda hidayet üzere bina edilir. İtikadda taklid yokdur. Ve itikadda taklid Allah'ça kabul edilmez. Nitekim bu durum 104 nolu âyette **«Onlara Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin denildiğinde atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter derler. Peki ya ataları birşey bilmiyor ve hidayete ermiyor idilerse»** beyan edilmiştir.

4 — İlâhi dinin temel kaidelerinin bütün peygamberlerin diliyle ilân edilenler — ALLAHA İMAN — meleklere peygamberlere ve kadere iman bu esasın altına girer. — SON GÜNE İMAN — esasının altına cennet, cehennem, azab, mükâfat, âhiret alemiyle ilgili olan herşey girer. — SALİH AMELLER — esasının altına da namaz, oruç, zekât ve hac gibi bütün ibadetler girerler. Peygamberlerin emrettiği gibi, bunu ikame eden herhangi bir insan, Allah katında mükâfatlandırılacak, âhirette korkmayacak ve üzülmeyecektir.

5 — Din birliği ve Peygamberlerin şeriatlarının değişik olması meselesidir.

6 — Kur'an'ın diğer ilâhi kitablar hususunda murakıp ve şahid olması meselesidir.

7 — Resûlüllah'ın bütün insanlara gönderilmiş bir Peygamber olması ve genel olarak bütün insanlığa dini tebliğ etmekle mükellef bulunması meselesidir. Resûlüllah'ın TEBLİĞ'den başka birşeyle mükellef olmadığının meselesidir.

8 — Peygamberin kendisine zarar vermek isteyen insanlardan ko-

runması meselesidir. Hiçbir kimse onun — TEBLİĞ — vazifesine engel olamayacağı meselesidir. Bu da Peygamberin Peygamberliğine delâlet eden delillerin en barizlerinden birisidir. Onlar bir çok defa Peygamberi öldürmek istediler. Fakat Allah onları aciz bıraktı.

9 — Allah, müminlere — ister ferd olsun, ister cemaat olarak — islâhı nefse çalışmasını farzetmiştir, meselesidir. Onlar müstakim olduktan sonra başkasının sapıklığı onlara zarar vermeyeceği meselesidir. Dünyada zarar vermeyecektir. Çünkü Cenab-ı Hak, mustakim olan kullarına başkasını musallat kılmayacaktır. Ahirette zarar vermeyecek, çünkü Cenab-ı Hak, onları halkı zorla hidayete getirmekle mükellef kılmamıştır. Hidayeti yaratmakla onları mükellef kılmamıştır. Onlara nefislerinde Allah'ın dinini ikame etmek teklifini yapmış, ferdi (kişisel), içtimai (toplumsal), maslahatları gözetme vazifesini vermiştir. Halkı hakka ve hayra davet etmek, emri-Bilmaruf ve Nehyi-anilmünker yapmak da bu kategoriye girer.

10 — Emri-Bilmaruf ve Nehyi-anilmünkerin vâcib oluşu ve işlemiş oldukları bir münkerden halkı alakoymadıklarından dolayı lânetlenen İsrailoğullarının küfre girmelerini ilân etmekle tekid edilmesi meselesidir.

11 — Dinde zorlamanın olmadığını ilân etmek meselesidir. Yani dinde zorluk yoktur. Gücün ve takatın yetmediği bir teklifi, Allah kimseye yapmamıştır.

12 — Dinde ifrat etmenin ve aşırı gitmenin, haram olduğu meselesidir. Bu aşırı gitmek, helâl nesneleri, nefsine haram etmek, onlardan istifade etmemek suretinde de olur. Haramları haram bilir fakat helâllerde birin yerine üç harcamak suretiyle aşırı gitmekle de olur.

13 — İhramda olan bir kimsenin zaruret halinde yasaklardan işlemesinin mubah olması meselesidir. Fâkihler, bu meseleden — EZ-ZARURATU TUBİHUL MAHZURATI — «zaruri durumlar, mahzurlu şeyleri mubah kılar» kaidesini çıkarmışlardır.

14 — HABİS ile TAYYİB yani haram ile helâl arasında fark vardır. Onlar hükümde eşit olmadıkları gibi, nefislerinde ve üzerlerine terettüp eden neticeler hususunda da eşit olmadıklarını beyan eden kaidedir. Bu kaide, yemeklerde olsun başka şeylerde olsun, helâl ve

haram meselesinin büyük bir temel kaidesidir. Şeri hükümlerin hikmetler ve maslahatlarla nedenli olduğuna delâlet eder. Ve yine delâlet eder ki, insanlardan da güzel ve habisin cezası Allah'ın katında bir değildir. Hükümlerin illetlendirilmesi, hikmet ve faidelerinin açıklanması; ancak onları sevdirmek, benimsetmek için olduğuna da delâlet eder. Meselâ: Abdestin hükümleri içkinin ve kumarın haram olmasının ve bir takım yiyecek maddelerinin, vasiyetin, şehadetin ve şahitlere yemin verdirmenin hükümleri bunları sevdirmek ve hazmettirmek içindir. Fakat Kur'an'ın hikmetlerinden, sünnetin esrarından haberdar olmayan bir kimse, bu yüzde yüz taabbudi, (yani Cenab-ı Hak böyle demiş biz de bununla kulluk yapıyoruz) bir emirdir derler. Fiilen abdest ile temizliğin meydana getirilmesi veya abdestlenmeyi kastederken bunun kastedilmesi gerektirmez diyorlar. İçkinin haram edilmesi de taabbudidir. Her sarhoşluk verenin haram olmasına delâlet etmez diyorlar. Çünkü hamr diye tabir edilen Hamır (içki) özel olarak üzüm şirasından yapılan içkidir diyorlar. Acaba Cenab-ı Hakkın diğer hükümlerini anlamak hususunda sözleri nedir?

15 — Bir kavmi sevmemek ve onlara karşı düşmanlık gütmekten ötürü, onlara saldırmanın haram olması meselesidir. Müminlere haktan, adaletten ayrılmamak farzdır. **«Herkes yararı için çarpışır»** kaidesi müminler için herşeyde geçerli değildir. Başkasının zararında yararını gözetmek müminlere yakışmaz.

16 — Doğru şahitlik yapmak, adil hüküm vermek. Hükümde müslümanı ve gayr-i Müslimi eşit tutmak. Düşmanın lehinde ve dostun aleyhinde de olsa, adaletten ayrılmamak farzdır, kaidesidir.

17 — Âkidlere vefa göstermek kaidesidir. Bu akid, ister ferdî (kişisel), ister içtimai (toplumsal) akidler olsun farketmez. Bu, İslâmın büyük kaidelerinden birisidir. Cenab-ı Hak burada müminlerin muamelelerinde yapmış oldukları akidlerin durumunu, onların örf ve adetlerine havale ediyor. Böyle akidler, durumların değişmesiyle değişen maslahatlardandır. Bunun için Cenab-ı Hak, daimi ve değişmez şartlarla bunu bağlamadı. Ancak dinin vacib kılmış olduğu hallerin ve adetlerin değişmesiyle değişmeyen kaideler daimi kayıt ve şartlarla şartlanmıştır. Meselâ: Halkın mallarını haksız olarak yemek, faiz, kumar ve içki — haller ve durumlar ne olursa olsun — daima haramdır-

lar. Binaenaleyh nassı sarihla sabit olan bir haramı helâl veya bir helâlı haram kılmayan veya böyle bir kılmayı gerektirmeyen her akid dinen caizdir.

18 — Birr ve takva üzerinde yardımlaşmanın, günah ve düşmanlık konusunda yardımlaşmamanın farziyetini getiren meseledir. Hayra yönelik çalışmalar yapan, insanları iyiye doğru yönlendiren, ilmi çalışmalara teşvik ve teğib eden dernekler ve cemiyetler kurmak da, bu babtandır.

19 — Cenab-ı Hak — Beytü-l haram — olan Kâbe'yi hem din, hem dünya meselelerinde halka kıyam (hareket) noktası kılmış olduğu meselesidir.

20 — Müminlerin kâfirleri veli edinmek, onlara sırlarını açmak, onlardan gerçek mânâda destek beklemenin yasak olduğu meselesidir. Surette kâfirleri veli edinmenin münafıklığın alâmetlerinden ve kalbin hastalığına delâlet eden delillerden olduğunu belirten meselesidir.

21 — Abdest, gusül ve teyemmümün mufassal bir şekilde zikredilmesi meselesidir. Bununla beraber Cenab-ı Hak, halkı temizlemek ve onlara bu hususta farz kıldığıyla onları tertemiz yapmak istediğini beyan etmek meselesidir.

22 — Helâl, haram ve yiyecek maddelerinin ahkâmını tafsil etmek, murdar hayvanın eti gibi haddizatında pis olan haramı, onun mânâsında olanları, domuzun hükmünü ve putlara kesilen hayvanlar gibi, dini bir sebebten haram olanları açıklamak meselesidir.

23 — Sarhoşluk veren herşeyi kapsayan içkinin ve kumarın haram olması meselesidir.

24 — İhram halinde haram olanlarla ilgili hükümler meselesidir.

25 — Harem arazisinde bulunan avın avlanması hakkındaki hükümlerin tafsilâtı meselesidir.

26 — Yeryüzünde fesatlık yapan savaşçıların cezaları meselesidir. Meşru ve âdil yönetimlere karşı çıkanların cezaları. Hırsızın cezası ve onunla ilgili olan hükümler meselesidir.

27 — Yeminlerin hükümleri ve keffaretleri. Eminler ve şahitlerin hükümleri meselesidir.

28 — Ölümden önce vasiyet durumu, vasiyet hususunda ve başka meselelerde şahitliğin hükümleri, gayr-i Müslimin, müslüman için şahitliği meselesidir.

29 — Birçok âyette takvayı emretmek meselesidir. Zira gerek dünya emirlerinin ıslahı, gerekse dini meselelerin ıslahı takvaya bürünmeye bağlıdır.

30 — Ahirette cezalandırma veya mükâfatlandırma emrinin Allah'a havale edilmesi, sadece onun yetkisinde bulunması meselesidir.

İKİNCİ KISIM

Ehli kitab hakkında varid olan hükümler, deliller ve haberler hakkındadır.

Bu hususlarda varid olan âyetlerin bazıları genel olarak bütün ehli kitab hakkındadır. Bazıları da özel olarak yahudiler veya hristiyanlar hakkındadır. İki gurub hakkında genel olarak gelen âyet, onları dinde ifrat etmekle vasıflandırıyor ve bu da zarar verici taassubu doğurur diyor. Daha önceki putperesleri, hevai-Nefislerine tâbi' olmakla vasıflandırıyor. Din hususunda gurura kapılmak, **«Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız»** demekle vasıflandırıyor. Böyle demelerine rağmen, peygamberlerin diliyle onlara bildirilen ilâhi misakların birçoğunu nakzettiklerini, Tevrat ve İncil'i, Allah'ın istediği şekilde açıklamadıklarını getirmektedir. Allah, onlara, yaratmış olduğu beşerlerden olduklarını, diğer beşerlerden, ne nefisleri ne de zatları bakımından üstün bir meziyetleri olmadığını beyan etti. Çünkü beşer ancak sıhatli ilimler, kerim ahlâklar ve salih amellerle birbirlerinden üstün olabilirler. Peygamberler ve salihlerin yolunda olmadıktan sonra, soy ve soplarından gelseler dahi bu gelmeleri, üstünlüklerini gerektirmez.

Müşterek olarak bütün kâfirlerden bahseden âyetlerde, Cenab-ı Hak, onların kötü amellerinin cezaları dünyada aralarında düşmanlık ve buğz ilka edilir, ister ferdi (kişisel) olsun ister içtimai (toplumsal) olsun, günahlarından ötürü onlara azab tatbik edilir şeklinde beyan ediyor. Ve bu azabın tatbik edilmesi de **«Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız»** şeklindeki iddialarının kuru bir iftiradan başka birşey olmadı-

ğını ortaya çıkarıyor ve hepsini İslâm'a davet ediyor. Kendilerine gerçek dinlerini açıklayan, şüphe ettikleri konuları delillerle vuzuha kavuşturan, gizlemiş veya unutmuş olduklarının bazılarını onlara en güzel bir şekilde açıklayan Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e iman etmeye davet ediyor. Kur'an, bu genel âyetlerde, Tevrat ve İncil'i en güzel şekilde vasıflandırdı. Tevrat'ın haberlerinden Habil ve Kabil'in hadisesini zikretti. Öldürmenin, azaların telef edilmesinin ve yaralamaların cezalarını zikretti. İncil ve İsâ'nın haberlerinden iki gurubun haline delil olacak şeyleri söyledi. Kur'an'da da, İncil'de de, halk için nur ve hidayet indirdiğini, eğer yahudi ve hıristiyanlar Tevrat ile İncil'i hâkim kılsaydılar, en güzel durumda olacaklarını ve Tevrat ile İncil'in kökenini tasdik eden, onlara sonradan katılmışları açıklayan, bütün peygamberlerin getirdiğini, dini kemale erdiren Kur'an'a iman etmeye koşacaklarını beyan etti.. Fakat onlar İslâm'ı alâya aldılar. Genel olarak İslâmla, özel olarak namazla istihza ettiler. İslâmın düşmanlarını, peygamberin ve İslâm'ın aleyhinde kışkırttılar. Bunun için Cenab-ı Hak da, onlardan dost edinilmesini müminlere yasakladı!..

Yahudiler hususunda gelen âyetler, yahudilerin kötü halini beyan ederler. Allah'a vermiş oldukları sözlerinde durmadıklarını, Peygamberin diliyle kendilerine hatırlatılan ilâhi emirlerin çoğunu unutmuş olduklarını, kelimeleri yerlerinden tahrif etmiş olduklarını, Tevrat ile hükmetmeyi terkedip birtakım ahkâmını da gizlediklerini, Resûlüllah'ı aralarında hakem tayin ettikten sonra verdiği hükümler Tevrat'a uygun düştüğü halde razı olmadıklarını söyledi. Kalbin katılığı, hainlik, hile, yalan, iftira, yalanlara çokça kulak verme, haram yeme, rüşvet alma, yeryüzünde fesatlık yapma, fitne ateşlerini yakma, harpleri (savaşları) idare etme, Peygamberleri haksız olarak öldürmek gibi kötü sıfatları zikredilmektedir.

Hz. Musa'ya, mukaddes araziye girmek hususunda karşı geldiklerini, cebbarlar (zorbalar)la savaşmaktan çekindiklerini, kırk sene gibi bir zaman Tih çölünde şaşkın şaşkın dolaşmak cezasına çarptırıldıkları zikredilmektedir. Müminler için, herkesten daha şiddetli düşmanlık besledikleri, müminlere karşı putperestlerle işbirliği yaptıkları, beyan edilmektedir. Bu sıfatları da, daha önceki ecdadlarından kendilerine miras olarak kaldığı zikredilmektedir. Ve bütün bu pis işleri yaptıkla-

rından ötürü Peygamberin diliyle lânetlendiklerini, Allah'ın gazabına uğradıklarını meshedilmiş olduklarını beyan etmektedir. Tarih kitablarından da anlaşıldığı gibi bu sıfatlar, Peygamberin Allah elçileri olarak gönderildiği dönemde de, ve ondan önceki dönemde de, onların genel sıfatları olduğu beyan edilmektedir. Fakat her fertte böyle sıfatlar vardır denilemez. Çünkü Cenab-ı Hak, gerek bu sûrede olsun ve gerek başka sûrelerde olsun **«Çoklarının vasıfları budur»** diyor. Yani bu vasıfları bazılarının vasfı değildir. Nitekim bu sûrede Cenab-ı Hak **«Onlardan mutedil bir gurub vardır. Onlardan çoğu kimselerin yaptıkları ne kötüdür»** buyuruyor.

Hıristiyanlar hususunda gelen âyetler, yahudiler gibi, onların da, birçok âyetleri unuttuklarını, **«Mesih Allah'tır»** dediklerini, **«Allah üçün üçüncüsüdür»** iddia ettiklerini beyan eder. Ve onların bu çarpık akidesi, aklî delillerle reddedilir. Beyan edildi ki, Mesih, bu çarpık akideden de, bu akideye sahib olanlardan da kıyamet gününde teberri edecek, **«Ben bunlardan beriyim»** diyecektir.

Allah'ın kulu, Peygamberi ve kudretinden gelen bir ruh olan Mesih, İsâ'nın hakikati onlara belirtildi. İsa'ya verilen mucizeler belirtildi. Mesih'in Havari ve talebelerinin iman hususundaki durumları belirtildi. Ve belirtildi ki, sevgi bakımından müminlere en yakın olan onlardır. Çünkü onların içerisinde âlimler ve abidler vardır. Çünkü onlar gurura kapılmazlar.

Ehli kitab hakkında bu sûrede inen bütün âyetler, bizim için şahidlik ederler ki, bu âyetler, Hz. Muhammed'in katından değil, Allah'ın katından gelmiştir, çünkü Hz. Muhammed, daha önce onları herhangi bir kitabtan okumuş değildir. Bir de o âyetler, nakledildiği kaynağa uygun düşecek tarzda gelmişlerdir ki, geçmiş kitablara ve milletlere tıpatıp uygun düşsün. Bilakis bu âyetler onların lehinde ve aleyhinde hükümlerdir. Bu hükümler, onların ve kitablarının hususunda bilen, işiten ve gören Allah'ın hükümleridirler.

EN SON İNEN SÛRE

Cenab-ı Hak, en son sûre olarak el-Maide» sûresini indirmiştir. Bu hususta İmam Ahmed, Nesei, Hakim, Beyhaki ve tefsir ravilerinin bazıları Cübeyr bin Nufeyl'den rivayet ettiler:

«Hacca gittiğimde, Aişe validemizin huzuruna vardım. Bana dedi ki:

«Ey Cübeyr! El Maide sûresini okuyor musun?»

«Evet, okuyorum» dedim. Buyurdular:

«Dikkat et! O en son inen sûredir. Orada helâl bulduğunuzu helâl, haram bulduğunuzu haram biliniz.»

Ahmed, Tirmizi, Hakim ve Beyhaki, Abdullah bin Âmr'dan riyayet ettiler:

«En son inen sûre El Maide ile El Fetih sûresidir.»

EN'AM SÛRESİ

Sûre : 6

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ
وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ
مِّنْ طِيْنٍ ثُمَّ قَضٰٓى اَجَلًا ؕ وَاَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ﴿٢﴾
وَهُوَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَفِي الْاَرْضِ ؕ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ
﴿٣﴾ وَمَا تَاْتِيْهِمْ مِّنْ اٰيَةٍ مِّنْ اٰيٰتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ﴿٤﴾
فَقَدْ كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ؕ فَسَوْفَ يَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ
يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ مَّكَّنّٰهُمْ
فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَّكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَآءَ عَلَيْهِمْ مِّدْرَارًا ۖ وَّجَعَلْنَا
الْاَنْهٰرَ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَنْشَاْنَا
مِنْۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِيْنَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتٰبًا فِيْ قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوْهُ
بِاَيْدِيْهِمْ لَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوْا لَوْلَآ
اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ؕ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُوْنَ
﴿٨﴾

EL-EN'AM SÛRESİ

(6. SÛRE)

Mekke'de yani hicretten önceki dönemde nazil olmuştur. 165 âyettir.

MEAL

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

«(1) Hamd, o Allah'a ki gökleri ve yeri yarattı. Karanlıklar ve nuru kıldı. Sonra kâfir oluverenler Rablerine denk tuttular.»

«(2) Allah o zattır ki, sizi balçıktan yarattıktan sonra bir ecel (süre) belirtti. Belli bir ecel (süre) onun yanındadır. Bütün bunlardan sonra sizler hâlâ şüpheye düşüyorsunuz.»

«(3) Göklerde ve yerde Allah O'dur. Ve sizin gizlinizi ve açığınızı bilir. Sizin kesbettiğinizi de bilir.»

«(4) Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler.»

«(5) Hak onlara geldiğinde, onu yalanladılar. Alaya aldıklarının haberi onlara gelecektir.»

«(6) «Kendilerinden önce kaç kuşak helâk ettiğimizi görmediler mi? Onları yeryüzünde sizinkinden daha fazla yerleştirmiştik. Gökten üzerlerine sağnak gönderdik. Nehirleri altlarında akar yaptık. Günahlarından ötürü onları helâk ettik. Arkalarından başka kuşak oluşturduk.»

«(7) Eğer sana yaprakta yazılı bir kitab indirseydik, onlar da onu elleseydiler yine de şüphesiz ki, kâfir oluverenler «Bu apaçık bir sihirden başka birşey değildir» derlerdi...»

«(8) Ve neden onun (peygamberin) üzerine bir melek indirilmedi? diyeceklerdir. Eğer bir melek indirseydik emir yerine getirilmiş olurdu. Sonra onlara mühlet verilmezdi. (Göz açtırılmazdı).»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

El-En'am suresi, Kur'an'ın altıncı sûresidir. Kûfelilerin katında âyetleri (165) yüzaltmış beştir. Basra'lılar ve Şam'lılar katında ise (166) yüzaltmış altıdır. Hicazlılar katında (167) yüzaltmış yedidir. Bu surei celîle Mekkî'dir, yani hicretten önceki dönemde nazil olmuştur. İbnul Münzir, Ebu Cufeyhe'den: (Bu sûrenin):

«Eğer onlara melekler indirseydik» âyeti Medenî'dir, yani hicretten sonra nazil olmuştur» diye rivayet ediyor.

Ebu-Şeyh, El-Kelbi'den ve Süfyan'dan rivayet ediyor: Şu gelecek iki âyet Medeni'dir (yani hicretten sonra nazil olmuştur):

«De ki: Gelin Rabbinizin size haram eylediği şeyleri ben size okuyayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Babanıza ve annenize ihsan ediniz. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Biz sizi de onları da rızıklandırırız. Kötülüklerin açık ve gizlisine yaklaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın. Meğer ki, hak ile ola. İşte Allah size aklınızı başınıza alasınız diye bunları emretti. Yetim, rüşd çağına erişinceye kadar malına — ancak iyilik etmek için olmazsa — yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı adaletçe ölçüp tartın. Biz, bir kimseye gücünün yettiğinden başkasını teklif etmeyiz. Söylediğiniz zaman akrabanız dahi olsa adaleti gözetiniz. Allah'ın ahdini yerine getiriniz. İşte Allah size iyice düşünmeniz için bunlar tavsiye etti.» (El En'am 151-152).

Bu hadisi İshak bin Raheveyh müsnedinde Şehr bin Havşeb'ten rivayet etti. Fakat iki âyetin mânâsı ciheti, önceki görüşün daha kuvvetli olduğunu sergiler. Çünkü bu âyetler Medine'de bulunan yahudilerle yapılan münakaşalar konusunda nazil olmuştur. **«De ki, geliniz»** diye başlayan iki âyet ise, Mekkî sûrelerin konusundandır. Onların mânâsı, kendilerinden sonra gelen âyetlerle bitişiktir.

Muaz, İbni-Abbas'tan rivayet ediyor: «53. cü âyet te Medenî'dir.»

Tefsir âlimleri; «91-93. cü âyetler ile 51-53. âyetler, hicretten sonra nazil olmuştur» dediler.

İmam Suyuti, «el-İtkan» adlı eserinde «İbnil Hisarın «El En'am sûresinin 9. cu âyeti hicretten sonra nazil olmuştur» diye istisnası vardır. Fakat bu hususta herhangi bir sıhhatlı nakil gelmemiştir, diyor.

Fakat İbni Abbas'tan «51-53. cü âyetlerin istisnası hakkında sıhhatli bir nakil gelmiştir.

91-93. cü âyetler hakkında ise, İbni Ebi-Hâtim, bunlar Malik bin Seyf'in hakkında nazil olmuştur diye nakil yapıyor. **«Allah'ın kesesinden yalan uydurandan daha zalim kim olabilir»** âyetiyle onun arkasından gelen âyetler «Müseylemet ul-Kezzab» hakkında nazil oldu. **«O, kimseler ki, onlara kitab vermişiz, onu tanırlar»** âyetiyle **«O kimseler ki onlara kitab vermişiz bilirler ki, o, gerçekten rabbinden nazil olmuştur»** âyeti müstesnadır.

BAZI AYETLER DAHA SONRAKİ HADİSELERİ KAPSAR MI?

Sabit olmuştur ki, bazı âyetler inişinden daha önce veya daha sonra olan hadiselere şamil geliyor. O hadiselerin istikbalde olacakları için, o âyetler zikrediliyor. Sahabelerden sadece o anda âyeti dinleyip daha önce âyeti dinlemeyenler zanneder ki; o âyet, o hadise hakkında nazil olmuştur. Bir de, çoğu kez sahabi **«Filan âyet, filan hadise hakkında inmiştir»** diyor. Bu sözünden gayesi; bu emri veya bu hükmü ispat etmek için inmiştir veya bu hükme delâlet ediyor demektir. Sahabeden bunu dinleyen râvi, zanneder ki; o âyet o hadise zamanında inmiş, halbuki sahabe bunu kastetmiyor.

Suyuti, bu mânâyı İbni Teymiye veya Zerkeşi'den naklediyor. Tahkik şudur ki; bu gibi rivayetler, müsned hadisden değil tefsirden sayılırlar.

Medenî âyetlerin Mekkî bir sûrede veya Mekkî âyetlerin Medeni bir sûrede bulunması, aslın hilâfınadır. Muhtar odur ki, bu gibi bir söz, ancak senedi sahih, metni sahih, muaraza ve ihtimallerden sağlam olan bir rivayetle sabit olursa, kabul edilir. Oysa biz muhaddiselerin **«Bu sûrenin filan âyetleri müstesnadır»** yani onlar Medine'de (hicretten sonra) nazil olmuşlardır şeklindeki istisnaları tasrih (açıkca ifade) ettiklerini görmüyoruz. Ancak İbni Abbas'ın Mekkî sûrelerin mev-

zuundan olan üç âyetin istisnası hakkındaki görüşü tasrih edilmiştir. Belki de istisna yapanlar; o istisnalarına delil olarak gördükleri metinleri nassıyla, (kesinlikle) rivayet ederlerse, onların hükümlerine dair hiç de delil orada bulunmaz.

EL-ENÂM SÛRESİ DEFA'TAN MI İNMİŞTİR?

El-En'am sûresinin defaten nazil olduğuna dair gelen hadislere gelince; bunları birçok muhaddis, tabiinlerin çoğundan nakletmiştir.

Suyuti, «El Itkan» da Ebu Ubeyde ve Teberani'den, onlar da İbni Abbas'tan rivayet ederler. Tabarani aynı zamanda Yusuf bin Atiyye'den, o da İbni Ömer'den merfu' olarak rivayet ediyor. Mücahid ve Ata'dan da bu rivayet gelmiştir. Bütün bu rivayetlerde: **«En'am sûresi yetmiş bin melek tarafından teşyi edilerek indi»** tabiri vardır. Ancak Mücahid'den gelen bir rivayette: **«Beşyüz melek teşyi ederek indi.»** tabiri vardır.

Suyuti; **«Bu hadisler, delillerdir. Biri diğerini takviye etmektedir»** diyor.

İbni Salah, «Bu hadis zayıf bir senedle Ubey bin Kâb tarikiyle rivayet edilmiştir» diyor. Ve **«Bunun sahih bir senedini görmedik. Buna muhalefet eden hadisler de rivâyet edilmiştir»** diye ekliyor.

Rivayete göre, bu sûre defaten nazil olmamıştır. Onun bir takım âyetleri Medine döneminde nazil olmuştur. Fakat bu Medine döneminde nazil olan âyetlerin adedinde ihtilâf vardır. Bazıları; üç, bazıları, altı âyettir dedi. Bazıları, başka bir aded ileri sürdüler.

Ed-Durrul Mensur'da; Enes ve Ubey bin Kâb tarikiyle def'aten inişi merfu olarak rivayet edilmiştir deniliyor. İbni Mesud, Yezid kızı Esma, Ebi Cüheyfe ve Hz. Ali'den de sûrenin def'aten inişi rivayet edilmiştir deniliyor. Binaenaleyh fikir yürütme yeri olmayan veya olmasına yer bulunmayan bir meselede içtihad olmayacağına göre, rivayetlerin çokluğu o meselede doğru bir temelin olduğuna delâlet ederler.

Biz deriz ki; açıkça «El Enam» sûresinin defaten nazil olduğunu ve onunla beraber yetmişbin meleğin geldiğini ifade eden hadislere

ters düşecek nitelikteki hadisler yoktur. İbni Salah'ın, **«Bu zaif bir senedle Ubey bin Kâb tarikiyle rivayet edilmiştir»** demesinden maksadı; bazı âyetlerin istisnaları hakkında gelen rivayetlerdir. Daha önce bildin ki, açık ve sarihçe bunlara delâlet eden herhangi bir rivayet yoktur. Öyleyse «El Enam» sûresinin defaten nazil olduğunu getiren rivayetler daha kuvvetlidir. Çünkü asla daha uygundur. Bir de isbat edicidir. İstisna rivayetleri ise, yok edicidir. **«İspat eden yokedenden daha öncedir»** usul ilminin kaidesini de unutma. İkinci bi rkaide vardır: **«İstisnalar umumun miyarıdırlar»** Yani genel kaidelerin terazisidirler. Madem ki, İbni Abbas: **«El-Enam sûresi defaten Mekke'de nazil olmuştur.Mekkî sûrelerden sayılıyor. Ancak ondan üç âyet müstesnadır, onlar Medine döneminde nazil olmuştur»** demiş, o halde anlaşılıyor ki, sûrenin defaten Mekke döneminde nazil olması ve yetmiş bin melek tarafından teşyi edilmesi rivayetleri asıl ve kuvvetli rivayetlerdir.

Bir çok tefsircinin **«Uzun sûrelerin veya (200) ikiyüz âyetli sûrelerin hiçbirisi defaten nazil olmamıştır. Çünkü defaten nazil olmakla meşhur olan sûrelerin hepsi «El-Mufassal» sûrelerdir. El-Mufassal sûreler de, Kaf veya Hucurat sûresinden başlarlar, mushaf-ı şerifin son sûresine kadar giderler»** demeleri de boşa çıkmıştır.

Alûsi, Ruhul Meani'de **«İbni Salahın dediği gibi Enam Sûresinin defaten nazil olduğu hususunda gelen rivayet zaiftir»** diye fikir belirtiyor. Ve defaten nazil olması müşkildir diyor. Çünkü sûrenin her âyeti hakkında **«şu âyetin sebebi nüzulu şudur»** demek mümkün olamıyor.

Reşid Riza, El-Menar'ında; hiçbir tefsirci sûrenin her âyeti için sebebi nüzülü budur dememiştir. Ancak sûrenin on küsür âyetinde nüzül sebebi belirtilmiştir. Üstelik âyetin sebebi nüzülüdür diye belirtilen bazı rivayetler sıhhatli de değildir. Diğer kısımlar ise, o âyetlerin zaman zaman, parça parça inişine delâlet etmez. Onlar **«Filan âyet, filan hadise hakkında inmiştir veya müşriklerin şöyle şöyle söyledikleri hakkında inmiştir»** demeleri, bu âyetler bu hadiselerin oluşundan, bu sözlerin söylenişinden sonra, bu hadiseler ve sözler hakkında Allah'ın hükmünü beyan etmek için gelmişlerdir. Bu da, âyetlerin bir sûrenin zımnında nazil olmasına ters düşmemektedir» dedi.

Büyük tefsir âlimi Fahreddin Razi «Tefsir-i Kebir (FUTUHUL - GAYİB)» de şunları söylüyor:

«Usul âlimleri; El Enam sûresi iki çeşit faziletle güzelleştirilmiştir diyorlar. O faziletlerden birisi, bu sûrenin defaten nazil olmasıdır. İkincisi, bu sûreyi yetmiş bin meleğin teşyi etmesidir. Bu iki özelliğin bu sûreye verilmesinin sebebi şudur: Bu sûre, Tevhid, Adalet, Nübüvvet ve Haşr delillerini kapsamaktadır. İslâma dil uzatan münkir ve mulhidlerin mezheblerini yok etmektedir. Bu da, delâlet eder ki, usul ilmi büyüklük ve güzellikte son zirvededir. Bir de ahkâma delâlet eden âyetlerin inişi ve bazan ihtiyaç kadarı indirilmesi, maslahat oluyor. Hadiseler ve durumlara göre, inmesi maslahattan oluyor. Fakat usul ilmine delâlet eden hüküm ise, Cenab-ı Hak onu defaten indirmiştir. Bir de usul ilminin acelece öğrenilmesinin müslümanın boynuna farz olduğuna delâlet eder.

Usul ilminden maksad, dini inançlar ve akidelerdir. Onları Kur'an'ın uslubu ile öğrenmek farzdır. Kelâmcıların veya Yunan filozoflarının uslubuyla öğrenmek ise, başka bir mevzudur.

BU SÛRENİN EL MAİDE SÛRESİ İLE MÜNASEBETİ

Kur'an sûrelerinin tertibine bakıldığında, görülür ki, mushaftaki sûrelerin tertibinde uzunluk, ortalık ve kısalık gözetilmiştir. Tabii bu da mutlak değil, çoğu kez böyledir. Umulur ki, bu, sûrelerin okunmasına ve ezberlenmesine yardım olsun diye böyle olmuştur. Halk evvelâ başta yedi uzun sûreyi, âyetleri (200) ikiyüzden aşağı olan sûrelere kadar getirir. Sonra — EL-MESANİ — sûrelerini okur. Sonra El-Mufassal sûrelerle bitirir. Bu ise, usanmayı daha giderici, şevk ile okumaya daha çağırıcı bir usuldür. Ezberlemek hususunda ise Kur'an'ın sonunda başlanılır. Çünkü çocuklar için bu daha kolaydır. Fakat gerek TUVAL (uzun) sûrelerde olsun, gerek MİİN yani ikiyüzden aşağı olan sûrelerde olsun, gerek El-Mufassal yani Kaf'tan veya Hucurat'tan sonuna kadar olan sûrelerde olsun, bazan kısa sûre daha uzun sûreden önce zikrediliyor. Bunun hikmet ve nedeni, sûrelerdeki mânâların münasebetlerinin gözetilmesidir.

«El Enam»dan önce uzun sûrelerden dört tanesi geçti. Bu dört sûre de, hicretten sonra nazil olan sûrelerdir. «El Enam»dan sonra «El Araf» sûresi geliyor. O da, «El-Enam» gibi, hicretten evvel nazil olan sûrelerdendir. «El-Enam» ile «El-Araf»tan sonra, El-Enfal ve Et-Tevbe sûreleri geliyor. Bunlar da hicretten sonra nazil olan sûrelerdir. Kur'an'ın ikinci dörtte birinin başına düşerler. El Enfal ile Et-Tevbe'den sonra gelen ve Kur'an'ın birinci yarısına giren sûrelerin hepsi Mekki'dir. Kur'an'ın dörtte birinin üçüncü kısmının sûreleri ise, hepsi Mekki'dir. Ancak «En-Nur» sûresi Mekki değildir. Ve Hacc sûresinde de ihtilâf vardır. Kur'an'ın dördüncü dörtte biri ise, değişik sûrelerden müteşekkildir. Çoğu El-Mufassal sûreleri teşkil etmektedir.

O halde, önce El-Enam ile El-Araf sûrelerinin niçin, hicretten sonra nazil olan iki sûreden önce getirildiğinin münasebetini. Sonra da En'am'ın Maide'yle münasebetini zikredelim.

«El Bakara» sûresi, İslâmın asli ve fer'i meselelerini derleyen en cami' sûredir. O sûrede Tevhidin, Haşrın, genel Risaletin, özel Risaletin, İslâmın ameli hükümlerinin, yaradılışın, tekvinin, kitab ehlinin, müşriklerin ve münafıkların Kur'an daveti hakkındaki durumları zikredilmektedir. Hepsiyle nasıl cedel edilebilecektir beyan edilmektedir. Mali, ölüm ve evlenme muamelelerinin hükümleri belirtilmektedir. El Bakara'dan sonra gelen uzun sûreler onun içindeki hükümleri tamamlayıcıdırlar. Âl-i İmran, En Nisa, El Maide, ehli kitabla ilgili hükümleri izah ve tafsil ediyorlar. Fakat El-Bakara'da özel olarak yahudilerle uzun tartışmalar yer almaktadır. Âl-i İmran ise, ilk âyetlerinde Hristiyanlarla oldukça uzun bir mücadele götürür. En Nisa sûresi ise, sonlarında Hristiyanlarla uzun tartışmalar getirdi. Arasında münafıkların El-Bakara sûresinde mücmel olarak geçen durumlarını belirtti. Sonra El-Maide, yahudi ve hristiyanlara müşterek bulundukları noktalarda mücadele açtı. Ve herbirinin teker teker savundukları noktalara değindi. İnanç ve akidelerin emri dinde en önde gelen emir olduğu için yani ehli kitabın inanç meselesinde müşriklerden daha berbat durumları bulunduğu için, onlarla mücadele eden sûreler takdim edildi. O sûrelerden sonra, müşriklerle mücadeleyi getiren ve mufassal bir şekilde belirten sûrenin gelmesi uygun düşerdi. İşte o sûre **«El-Enam»** sûresidir. Hiçbir sûre mufassal olarak ehli kitabla mücadeleyi El-Enam

gibi getirmemiştir. Binaenaleyh El-Enam sûresi El-Bakara sûresinde bulunan inançlarla ilgili hükümlerin tamamlayıcısıdır. El-Araf sûresi de, El-Enam'dan sonra gelip, El-Enam'daki hükümleri tamamladı. Ve Cenab-ı Hakkın Peygamberleri ve ümmetleri hakkında bulunan kanun ve sünnetlerini açıklayıcı oldu. Bu, hem müşriklerin hem de ehli kitabın aleyhinde hüccettir. El-Enam sûresi, İbrahim (A.S.) hakkında tafsilât getirdi. Hz. İbrahim'e Araplar sadece soyca, ehli kitab ta hem soyca hem de dince kendilerini nisbet etmektedir. El Enam sûresi Musa (A.S.) hakkında tafsilât getirdi. Ehli kitabın kendilerini nispet etmekte oldukları ve kendisinden sonra — İsa da dahil — gelen Peygamberlerin onun şeriatıyla amel etmiş oldukları Musa... El-Enam sûresiyle El-Bakara'da mücmel geçen inançların konusu, tefsil edilip açıklandığından sonra orada mücmelen belirtilen ahkâmlardan bir kısmı En-Nisa sûresinde açıklandı.

Hülâsa: «El-Enfal» ve «Tevbe» sûreleri bu duruma açıklık getirmesini sağlayan sûrelerdir. Bir de bu iki sûre ile Kur'an'ın üçte biri tamamlanmış oluyor.

Bu söylediklerimizle anlaşıldı ki «El-Maide» ile «El-Enam» sûreleri arasındaki en büyük münasebet, El-Maide'nin çoğu, ehli kitabla cidal konusunu teşkil etmektedir. El-Enam'ın çoğu — hatta tamamı — müşriklerle olan cidalin konusunu teşkil etmektedir.

Ahkâmda münasebet, «El-Enam» sûresinde Allah'ın dininde haram olan yiyecek maddeleri ve kesilmiş etlerin hükümleri icmalen zikredilmiştir. «El Maide»de ise bu, tafsilâtla zikredilmiştir. «El-Maide», malûm olduğu üzere en son inen sûredir. Bir de «El Enam»'da müşrikler katında haram olan yiyecek maddeleri zikredilmiş, El Maide'de ehli kitabın yiyecekleri konusunda bahis vardır. (1)

Celâleddini Suyuti'ye göre; El-Maide ile El-Enam arasındaki münasebet şudur: Cenab-ı Hak mücmel olarak El-Maide sûresinin son âyetinde göklerin, yerin ve onlarda bulunanların mülkiyeti Allah'ındır, demektedir. Bu sûrenin başında ise, bunun tafsilatını yapmaktadır. Evvelâ gökler ve yerlerin yaradılışından başlar. Sonra karanlıklar ve nurların yaradılışını buna ekler. Çünkü gökler ve yerde bulunan-

(1) Bkz. El-Menar Cild: 7-288-289 Mektebetul-Kâhire

ların biri de, karanlık ve nurdur. Sonra insanoğlunu yaradışını söyler. Ona bir ecel tayin ettiğini, ikinci bir ecel de haşr için belirttiğini söyler. Sonra kuşak be kuşak varlıkları yaratmış olduğunu ekler. Sonra mekân zarfında bulunanların mülkiyetini zat-ı uluhiyyetine ispat etmek için şu suali sorar:

«Sor: — Göklerde olan kimindir?» Sonra gecede ve gündüzde sükün eden onundur» der. Böylece zaman zarfındaki mazrufların mülkiyetinin zatı uluhiyetine ait olduğunu ispat etmiş olur. Sonra yürüyen ve uçan hayvanların yaradışından bahseder. Sonra uyku, uyanıklık ve ölümün yaradılışından bahseder. Sûrenin esnasında da birçok şeyin yaradılışından bahseder. Yerlerde ve göklerde parlayan cisimler yıldızlar, sabahın karanlıktan soyulup çıkarılması, daneyi parçalamak, çekirdeği parçalamak, suyu emdirmek, bitki ve meyveleri çıkartmak, bütün çeşitlerini yaratmak, meyve, ağaç ve bitkilerle bezenmiş bahçelerin yaradılmış olduğunu zikrediyor.

Celâleddin Suyuti başka bir vecih daha zikretmiştir: Cenab-ı Hak El-Maide sûresinde:

«Ey iman edenler! Sakın Cenab-ı Hakkın sizin için helâl kıldığı maddelerin temizlerini haram kılmayınız» buyurmuştur. Ve ondan sonra Cenab-ı Hak, **«Bahire, Saibe, Ham ve Vesileyi kılmamıştır»** demiş. Böylece kâfirlerden haber verdi ki, Allah'a iftira ederek Allah'ın rızık olarak onlara verdiği bazı şeyleri, Allah bize haram kıldı, dediler. Maksad, müslümanları Cenab-ı Hakkın helâl kıldıklarından herhangi birşeyi haram kılmaktan sakındırmakdır. Çünkü böyle yaparlarsa yaptıklarında kâfirlere benzemiş olurlar. Bunu kısa ve öz bir şekilde zikretti. El-Enam sûresinde ise, kâfirlerin yaptıklarındaki durumlarını en açık bir şekilde, en mükemmel bir tarzda beyan etti. Sonra bu hususta onlarla mücadeleyi ortaya koydu. Onların iddialarının boş ve batıl olduğuna dair deliller getirdi. Onlarla muaraza etti. Onları nakzetti. Böylece bu sûre El-Maide'nin içermiş olduğu mânâların bir nevi açıklaması mahiyetini aldı. Birisinde icmalen, öbüründe tafsilen. Birisinde kısa, birisinde uzun ve mebsut bir şekilde geldi.

Haberde gelmiştir: **«El-Enam sûresi, defaten nazil olmuştur, ancak altı âyet müstesnadır. Onu yetmiş bin melek teşyi etmiştir. Onun bir**

tek âyetiyle beraber oniki bin melek inmiştir. O âyet «gaybın anahtarları Allah'ın katındadır, gaybı ancak Allah bilir.» âyetidir. Melekler El-Enam sûresini geceleyin indirdiler. Onların yüksek seslerle tesbih ve hamdettikleri vardı. Cenab-ı Peygamber, vahy kâtiblerini çağırdı. O gece El-Enam sûresini onlara yazdırdı.»

Ebu Cafer bin Has, senedli olarak Enes bin Malik tarikiyle rivayet ediyor: Allah'ın Resûlü: **«El Enam Sûresi nazil oldu. Onun beraberinde yer ile gökler arasını dolduracak kadar melekler var idi. O meleklerin tekbir sesleri yükseliyordu. Yer onlar için adeta raks (dans) ediyordu» dedi. Cenab-ı Peygamber de o zaman «Sübhane Rabbiyelazim — Yüce olan Rabbim ortaktan münezzehtir — tesbihini üç defa tekrarladı.»**

Darimi Ebu Muhammed, Müsnedinde, Hz. Ömer'den rivayet ediyor:

«El-Enam sûresi Kur'an'ın NECAİBLER (efdal sûreler) indendir.»

Yine Darimide Kâab'tan gelen bir hadisde:

«Tevrat'ın başlangıcı El-Enam'ın başlangıcıdır. Tevrat'ın sonuncusu Hud sûresinin sonuncusudur.»

Bunu aynı zaman Vehb bin Münebbih de söylemiştir.

El Mehdevi zikretti:

Tefsir âlimleri: Tevrat, **«yer ve gökleri yaratan Allah'a hamd mahsustur»** âyetiyle açılıp başlandı. Ve **«Çocuk edinmemiş, mülkte onun ortağı olmayan Allah'a hamd mahsustur» âyetiyle sonuçlandı.»** dediler...

Es Salebi Cabir'den, Resûlüllah'tan rivayet etti:

El-Enam sûresinin başından üç âyeti okuyup **«Sizn kesbettiğinizi biliyor»** âyetine kadar gelen bir insan, için kırk bin melek vazifelendirilir. Onun için onların ibadetleri kadar, kıyamete dek sevab yazarlar. Yedinci gökten bir melek iner. Onun beraberinde demirden bir tokmak vardır. Şeytan bu insana vesvese vermek veya onun kalbine bir şeyi ilka etmek istediği zaman, o tokmakla şeytanın kafasına bir darbe indiriyor. Böylece o insan ile şeytan arasında yetmiş perde oluyor. Kıyamet günü geldiğinde Cenab-ı Hak buyuruyor:

«Benim (arşımın) gölgesinde yürü. Bugün benim (arşımın) gölgesinden başka gölge yok. Cennetimin meyvelerinden ye. Kevserin suyundan iç. Selsebilin suyundan yıkan. Sen, gerçekten benim kulumsun, ben de senin Rabbinim.»

Buhari, İbni Abbas'tan rivayet ediyor:

Arapların cahilliğini öğrenmek istiyorsan El-Enam sûresinin (130) yüzotuzun üstündeki âyetleri oku.

«Çocuklarını ilimsizlik ve hamakatlarından ötürü öldürenler zarar ettiler» âyetinden başla, **«onlar, hidayet olamazlardı»** âyetine kadar devam et. (1)

El Alûsi «Ruhul Meaini»de; **«Bu haberlerin çoğu zaiftir. Bazıları mevzudur. Nitekim hadis araştırması yapanlara bu konu gizli değildir»** diyor. 2

(1) **«Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı kılan Allah'a mahsustur...»** Bu âyetin tefsiri:

GÖK YERDEN ŞEREFLİDİR

Cenab-ı Hak, bu âyette ister Allah'a hamdedilsin, ister edilmesin, hamdin ancak Allah'a lâyik olduğunu ve bu büyük nimetler karşısında ancak hamda müstahak olanın Allah olduğunu haber veriyor. Bu âyet Allah'a denk koşanlar aleyhinde hüccettir. Gökler de cem' (çoğul) sığası getirdi. Yer'de müfred (tekil) tâbirini kullandı. Oysa yerler de gökler kadardır. Çünkü göklerin tabakaları değişiktir. Eserleri ve hareketleri ayrı ayrıdır. Allah, gökleri yerden önce zikretti. Zira gök daha şerefli, mekânı daha yücedir. Yerden daha önce yaratılmıştır. Göklerin şerefliliği, meleklerin mahalli, duaların kıblesi ve tahir ruhların miracı (çıkış yeri) olduğundan büyüklüğünden ve yeryüzünün kürrevî olduğunu kabul edenlere göre, yer küresini ihata ettiğinden ileri geliyor. Göklerdekileri, ancak tebliğ etmek, KUDSUN huzurunda mukim olmaya ehil olmak için yaratılmışlardır. Çünkü yeryüzü karar yeri de-

(1) Bu Hadisler, El-Kurtubî Cild: 6-382-383 Darul-Kâtip 1378 Kahire

(2) Bkz. Alusi Ruhul-Meanî Cild: 7-80-81-Dar. İhy. Tur. Arabî Beyrut Tarihsiz

ğildir. Peygamberlerin bedenlerinin yer tabakasından yapılması ve o bedenlerin yerde defnedilmesi, yerin daha şerefli olmasına delâlet etmez. Çünkü şerefin menşei olan ruhları yeryüzünden değildir. Ve ruhlar yeryüzünde defnedilmiyor. O durum delâlet etse etse yerin daha şerefli oluşuna değil, sadece şerefli oluşuna delâlet eder. Cenab-ı Hakkın yeryüzünün bazı bölgelerini bereketle vasıflandırması da — gökten daha şerefli oluşuna değil —, sadece şerefli oluşuna delâlet eder. İşte bu şereften ötürü gök, yerden önce zikrediliyor.

Bazı tefsir âlimleri **«gerçekte yer bir tabakadır. Bunun için çoğul olarak kullanılmamıştır»** dediler.

«Kim ki başka bir kimsenin arazisinden bir karış kadarını gaspederse, yedi tabak yere kadar Cenab-ı Hak onu tok yapıp gâsibin boynuna geçirecektir» mealindeki hadisde yer, **«Akalimi-seb'a»** (yedi iklim) itibarıyla çoğul olarak getirilmiştir.

Ebu Şeyh ve Tirmizi, Ebu Hüreyre'den **«Siz, bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu yeryüzüdür. Siz, bunun altında ne vardır biliyor musunuz?»** diyen Peygambere sahabeler: **«Allah ve Resûlü daha iyi bilirler»** cevabını verince Resûlüllah: **«Başka bir yer vardır. Bu yer ile o yerin arasında beşyüz senelik bir mesafe vardır»** diye devam etti. Böylece Resûlü Ekrem yedi yer tabakasını saydı. Her iki tabakanın arasında beş yüz senelik mesafe olduğunu beyan etti. Bu türden olan Hadisler böylece yedi iklimle tevil edilmiştir. «TAHT» (altındadır) tabiri ise, bu tevile mani olamaz. Çünkü yer de gök gibi kürevidir. Bir de birşeyden sonra gelen diğer bir şey için **«Ö sonra gelen onun altındadır»** deniliyor!.

«İki tabakanın arasında beşyüz senelik mesafe vardır» tabirinden maksat, yerin ilk iklimine denk çizgide bulunan göklerin birisinden diğer iklimin başlangıcına kadar olan mesafe 500 senelik bir mesafedir demektir. Şüphesz ki, bu mesafe bazan fazla olabilir. Bir de, SAYIDAN çoğu kez muayyen rakam değil de çokluk kastedilebilir. Bir de Cenab-ı Hakkın **«Allah o Allah'tır ki yedi tabak göğü yarattı. Yerden de onların mislini yarattı»** âyeti iklimlerin içerdiği varlıkta benzerlik vardır mânâsına alınır. Gerçek sayı mânâsına alınmaz.

Malûmdur ki, bu tevil zorlamadır. Allah'ın kudretini itham etmek-

ten başka bu tevili yapanı zorlayan herhangi bir neden ortada görülmemektedir. Sanki tevilci, Cenab-ı Hakkın yedi tabaka yeri yaratmaktan aciz olduğunu görür de bu tevillere girişir. — DAD — harfini en açık bir şekilde telaffuz eden, kelâmıyla her şek ve şüpheyi ortadan kaldıran Hz. Muhammed'den varid olan nassın zehirini tevile kalkışıyor. Ayetteki benzerliği tabakalar ve yedilikteki benzerliğe değil de iklimlerde mevcut olan yedilikteki benzerliğe hamlediyor. (1)

Beyzavi gibi, bazı müdekkikler; göklerin «yer»in üzerine takdim edilmesinin nedeni, gök yerden daha önce yaradılmıştır, diye gösteriyorlar. Bu görüşün sadece bazı tefsir âlimlerinin görüşü olduğu apaçıktır. Yani göğün yerden önce halkedilmesi üzerinde ittifak edilmiş bir hüküm değildir.

Mahlûklardan sadece gökler ile yerin yaradılışını zikretmenin nedeni; yer ile göklerin ulvi ve sufli olmak üzere bütün eserleri kapsamakta oluşlardır. Gizli ve açık nimetlerin tamamı onlardadır. Bu nimetlerin en yücesi olan — VARLIK — nimeti, onlardadır. Bu varlık nimeti, tek başına Cenab-ı Hakkın hamdini bütün var olanlara farz kılan bir nimettir. Bu varlık nimetinden çıkan afaki ve enfusi nimetler ki, ahirette ve dünyada kulların maslahatları onlara bağlıdır, onlar da eklenirse, o vakit Cenab-ı Hakkın hamdinin neden farz olduğu ortaya çıkar. Yaradılıştan maksad, inşa ve icaddır. Yani adem (yokluk) sahasından varlık sahasına geçirmektir.

NUR İLE KARANLIK

«Karanlıkları ve nuru kıldı» âyetindeki, «kılmak»tan maksad, yine inşa ve icaddır. Ancak «HALK» ile «CEAL» tabirlerinin arasındaki fark, Şeyhulislâmın da dediği gibi «CEAL» tekvinî inşaya mahsustur. Orada takdir ve tesviye mânâsı vardır. «HALK» ise hem bu mânâyı hem de genel bir mânâyı kapsamaktadır. Bir de CEAL teşrii mânâsına mahsustur. Meselâ **«Cenab-ı Hak, herhangi bir Bahireyi kılmamıştır»** âyetinde — CEALE — bu mânâya gelmiştir.

---

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-82-Dar. İh. Tur. Arabî Beyrut-Tarihsiz

Tefsirciler CEAL ile HALK arasındaki fark, halkta takdir mânâsı, CEAL'de tazmin mânâsı vardır derler. Yani o başkasından oluşturulmuştur. Başkasının zımnındadır. Bunun için Cenab-ı Hak, nur ve zulmetin icad edilmesini CEAL, (kılmak) ile tabir etti. Ve dikkatleri, bunların ikisi tek başına hiçbir şey yapamazlar diye çekti.. Ve böylece «Es seneviye» denilen kâfir ve sapık zümrenin iddiasını reddetmiş oldu. İtiraz ediliyor ki; Seneviyyeler, nur ve zulmetin kadim, işitici, ve görücü iki varlık olduklarını iddia ediyorlar. Nur, hayrın Hâliki, (yaradanı), zulmet, şerrin Hâliki (yaradanı)dır, diyorlar. Böyle olursa, nur ile zulmet bilinen hakiki mânâya gelmezler. Cenab-ı Hak, onların bu iddialarını **«nur ile zulmetleri kıldı»** âyetiyle reddetmiş oldu. **«Ez-zulumat»** çoğul, **«En-nur»** tekil olarak getirildi. Ta ki, **«Essemavat»** ile **«El-arda»** mukabele etsin.

Bazı tefsirciler, «Zulmetten maksad, sapıklıktır. Sapıklığın birçok çeşitleri vardır. Onun için çoğul olarak getirilmiştir. Nurdan maksad, hidayettir. Hidayet ise tektir, onun için tekil olarak âyette zikredilmiştir» dediler.

Tefsircilerin birçoğu; zulmet ile nur burada hissedilen — yani duyulanın kapsamına giren — iki emre ıtlak olunur. Hernekadar Kur'an'da hidayet ve delâlet mânâsına gelmiş ve burada da böyle bir mânâ mümkün ise de, aslın üzerine hamledilmesi, lafzın hakiki mânâsını lafızdan kastetmek daha uygun ve evlâdır. Hele hakiki mânâya uygun düşen karineler de var ise.. Burada böyle bir karine mevcuttur. Çünkü zulmetler ile nur, gök ile yerle beraber zikredilmişlerdir. Gök ile yer cisimdir. Öyleyse bunlardan da hissedilen, görülen ve tutulan şeyler kastedilmiştir.

Katade'den rivayet ediliyor: **«Zulmet ile nur cennet ile cehennemdir.»** Fakat Katade'nin bu görüşü uzaktır. (1)

El-İmam, «Zulmetlerin nurdan önce zikredilmesi, sonradan icad edilenlerin yokluğu varlığından önce olmasından ileri geliyor. Nitekim imam Ahmed ve İmam Tirmizi'nin Abdullah bin Amr bin As'tan rivayet ettikleri bir hadiste: **«Cenab-ı Hak, halkı karanlık içinde yarattı.**

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-384 Darul-Kâtip 1378 Kahire

Sonra nurundan onların üzerine serpti» denmektedir. Başka bir rivayette **«sonra nurundan onların üzerine attı. Kime nur isabet etmiş ise, onu nurlandırdı ve o, hidayet buldu. Kime nur isabet etmemişse o sapıttı. Bunun için kalem olacakları yazdı ve kurudu.»**

Bu tevile binaen haberdeki **«Zulmet»** yokluk, mânâsınadır. **«Nur»** ise varlık mânâsınadır. Fakat hadisin siyakı buna münasib düşmemektedir. Zahir şudur ki, zulmet hidayetin yokluğu, tabiatın zulmeti (karanlığı), nur ise, hidayettir.»

BİR KÂİDE

Dikkat edilecek bir nokta vardır; o da şudur: Fahreddini Razi'dan sonra gelen tefsirciler, kelâmcılar, usulcüler ve mantıkçılar **«El-İMAM»** tabirini kullanırlarsa, ondan Fahreddin Razi'yi kastederler.

ZULMET, nurun yokluğu değil içinde nur bulunmayan her mekânın temelini teşkil eden haldir.

«Rağib el-İsfehani» **«Zulmet nurun yokluğudur. Nur, göstermeye ve görmeye yardım eden ve yayılan ışık demektir»** diyor. Ve devamla: **«Nurlu cisimlerden yayılan şeylere ışık deniliyor»** diye ilâve ediyor.

Deniliyor ki; ateş, ışık verdi ve başkasını ışıklandırdı. Bu alemde Nur ve ışıktan, tarif ve tanımlarını yapmak yönünden daha zengin, daha belirgin hiçbir şey yoktur. Sana şu tarif kâfidir: **Nur, nefsiyle belirgin, ve görülmesi mümkün olan şeyleri de belirtendir.** Duyular kapsamına giren şeylerden en büyüğü ve Cenab-ı Hakkı en belirgin bir şekilde göstereni nurdur. Nurun ilmi tarifi en zor şeydir. Çok belirgin olduğundan dolayı adeta gizlenmiştir.

Nur, hissî ve surî, manevî ve aklî olmak üzere iki kısma ayrılır: a) Hissî veya surî nur, gözle görülen nurdur. b) Manevî veya aklî veya ruhî nur basiretle (kalb gözüyle) görülen nurdur. Nur kelimesi, Kur'an'da bazan Kur'an mânâsına, bazan da Resûlü Ekrem mânâsına gelmiştir.

Selefin tefsir âlimleri, zulmetler ve nurdan maksadın ne olduğu hususunda değişik eserler nakletmişlerdir:

Ebu Şeyh, İbni Abbas'tan (R.A.) **«Zulmetler ve nuru kıldı»** âyetinin tefsirini küfür ve imanı kıldı şeklinde rivayet etmişlerdir.»

Yine Ebu Şeyh ve başkası Katade'den bu âyet hakkında şöyle dediğini rivayet ediyorlar:

«Gökleri yerden, zulmeti nurdan ve Cenneti de ateşten önce halketti.»

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim, Süddi'den rivayet ediyorlar: **«Zulmetlerden maksad, gecenin zulmetidir. Nurdan maksad, gündüzün nurudur.»**

İbni Ebi-Hâtim ve Ebu Şeyh, Mücahid'den rivayet ettiler:

«Bu âyeti celîle zındıklar hakkında nazil oldu. Zındıklar **«Allah zulmeti, haşeratı, akrepleri ve çirkin olan hiç bir şeyi halketmedi. Ancak nuru ve güzel şeyleri halketti»** diye iddia ettiler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak onlara cevab olarak bu âyeti indirdi!..

Ebu Şeyh, Mücahid'den rivayet ediyor:

«Cenab-ı Hakkın **«gökleri ve yeri yarattı»** âyeti Allah'ın varlığını inkâr eden zındıkların aleyhinde bir reddiyedir. Cenab-ı Hakkın **«karanlıklar ve nuru kıldı»** âyeti ise, zulmet ve nurun mudebbir ve halik olduklarını iddia eden mecusilerin aleyhinde bir reddiyedir. Cenab-ı Hakkın **«sonra kâfir olanlar Rablerine denk tutarlar»** âyeti ise, Arap müşriklerinin ve başka miletlerden de olsa, Allah'ın dininde başka ilâhın olduğunu iddia edenlerin aleyhinde bir reddiyedir.»

İLK YARATILAN EŞYA

Müslim, Ümmü-Seleme ve Ebu Hüreyre tarikiyle gelen hadisi tahriç ediyor. Ebu Hüreyre:

— Allah'ın Resûlü elimden tuttu. Ve buyurdu:

«Cenabı Hak, toprağı cumartesi günü yarattı. Ve yeryüzünde dağları pazar günü yarattı. Pazartesi günü ağaçları yarattı. Salı günü hoşa gitmeyen, mekruh ve çirkin şeyleri yarattı. Çarşamba günü nuru yarattı. Perşemb günü yeryüzünde yürüyen hayvanları yaydı (yarattı). Adem (A.S.)'i cuma günü, ikindiden sonra, yaradılışın en sonunda, cumanın son saatinde ikindi ile gece arasında yarattı.»

El-Kurtûbi bu hadisi rivayet ettikten sonra şunları ekliyor:
«Alimler, bu hadisi bu sûrenin başlangıcı için getirmişlerdir.»

El Beyhâki şunları söylüyor:
«Hadis sahasında mütehassıs olanlarca bu hadis, hıfzedilmiş değildir. Çünkü tefsir ve tarih ehlinin üzerinde olana muhalefet etmektedir.»

Bazıları; bu hadisin senedinde bulunan İsmail bin Umeyye, ancak bu hadisi İbrahim bin Ebi Yahya'dan o da Eyyub bin Halit'ten almıştır. İbrahim ise, hüccet olamaz. Onun hadisiyle ihticac edilemez dediler.»

Muhammed bin Yahya diyor: **«Ali bin el Medini'den Ebu Hureyre'nin hadisini sordum. Ali:**

— Bu, Medine ehlinin rivayet ettiği bir hadistir» dedi.

El Beyhaki:
İsmail'e bu hususta Musa bin Ubeyde Er-Rebezi de Eyub bin Halid'den alarak tabi olmuştur. Ancak Musa bin Ubeyde «zaiftir» dedi.

Bekr bin Eş Şerut tarikiyle ve zaif bir senedle Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir:

«Şüphesiz ki, cuma gününde bir saat vardır. Herhangi bir insan o saatte Allah'tan herhangi bir şeyi isterse, Allah onu ona verir.»

Abdullah bin Selâm **«Allah, yaratmaya başladığım zaman, Pazar ve pazartesi günleri yeryüzünü yarattım. Salı ve çarşamba günü gökleri yarattım. Rızıklar ve yeryüzünde bulunan şeyleri perşembe ve cuma günü ikindi namazına kadar yarattım. İkindi namazı ile güneşin batışı arasında Adem'i yarattım.»** diye rivayet etti. Hadisi, Beyhaki tahriç etmiştir.

Derim ki; bu hadiste yaradılışın, cumartesi değil pazar günü başlaması keyfiyeti vardır. Nitekim bu durum daha önce İbni Mesud ve başka sahabelerden de bu şekilde geçmiştir. (1)

(1) **«Sonra küfre sapmış olanlar Rablerine denk tutuyorlar...»** Ayetin bu cümlesi ya «elhamdülillahi» cümlesi veya **«Halekassemâvatı»**

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-388-389-Darul-Kâtip 1378 Kahire

cümlesi üzerine atıftır. Atıf olunan iki cümlenin mânâsı arasındaki uzaklığı işaret etmek için Cenab-ı Allah atıf harflerinden — SONRA — mânâsını ifade eden «Sümme» kelimesini kullanmış. Böylece kâfirlerin yapmış olduğunun hakikattan ne kadar uzak olduğunu ifade etmiştir.

Hakiki ilâh'ın bütün hamdlerle hamdedilmesi boyunlarına farz iken, onun tam tersini nasıl getirdiklerini, ne garib, ne uzak birşeyi iddia ettiklerini ifade etmek için, SÜMME'yi kullanmıştır. Ve bütün bunlara rağmen Allah'ın birtakım kulları onu inkâr ettiler. Ona şerik ve denk tuttular. **«Onun karısı ve oğlu vardır»** diye israr ettiler. Cenab-ı Hak, onların dediklerinden yücedir, münezzehtir.

(2) «O sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel tayin edendir. Malum bir ecel onun katındadır. Sonra bir de şüphe edersiniz...»

Bu âyetin konusu olan ve çamurdan yaratılan, beşerin babası Adem (A.S.) dir. Beşer Adem'den üreyip, doğuya ve batıya yayılmıştır.

ALLAH'IN KATINDA BELLİ OLAN ECELDEN NE KASTEDİLİR?

«Sonra bir ecel tayin eden ve onun katında malum bir ecel vardır» âyeti hakkında Said bin Cübeyr, İbni Abbas'tan: **«Sonra bir ecel tayin etti»**den maksad, ölümdür. **«Onun katında belli bir ecel vardır»** dan maksat, ahirettir» diye rivayet etmiştir.

Mücahid, İkrime, Said bin Cübeyr, Hasan, Katade, Dehhak, Zeyd bin Eslem, Atiyye, Süddi ve Mukatıl bin Hayyan'dan da bu rivayet edilmiştir.

Hasan Basri: **«hükmettiği ecel, insanoğlunun yaradılışı ile ölümü arasındaki zamandır. «Yanında belli olan ecel» ise ölümünden haşrolunacağı zamana kadar olan zaman demektir. Özel ecelin takdiri her insanoğlunun ömrüdür. Genel ecelin takdiri de, bütün dünyanın ömrüdür. Sonra nihayet bulması, zevale ermesi, intikal etmesi ve ahiret evinin gelmesidir.»**

İbni Abbas ve Mücahid'den **«Sonra bir ecel hükmetti»** hakkında, **«Dünya müddetini hükmetti, tayin etti, onun katında belli bir ecel vardır, yani insanoğlunun ölünceye kadar ömrü vardır»** diye rivayet

edilmiştir. Sanki bu mânâ, bu âyetten sonra gelen: **«Sizi geceleyin öldüren, gündüzleyin sizin yaptığınızı bilen»** âyetinden alınmıştır.

Atiyye, İbni Abbas'tan: **«Sonra bir ecel tayin etti»**den maksad, uykudur. Uykuda ruh kabzedilir. Uyandığı anda sahibine dönüşür. **«Onun katında belli bir ecel vardır»**dan maksad, insanoğlunun ecelidir. Mevt, (ölüm) eceli.» Fakat Atiyye'nin bu tefsiri gariptir. **«Onun katındakinin»** mânâsı ondan başkası bilmez demektir.

Cenab-ı Hak, birinci âyette büyük alemi zikrettikten sonra bu âyette küçük alem olan insanoğlunu zikretti. Büyük alemde kıldığını onda da kıldı. El Hafız Ebu Naim kitabında Mürre'den İbni Mesud'dan rivayet ediyor:

«Ana rahmini idare eden melek, insanoğlunun nutfesini (meni parçasını) alır, keffine koyar, sonra der:

— Ey Rabbim! Bu yaradılacak mıdır, yaratılmayacak mıdır?»

Eğer Cenab-ı Hak **«Yaradılacaktır»** derse soruyor:

«Ey Rabbim! Rızkı nedir? Eseri nedir? Eceli nedir?»

Cenab-ı Hak:

«Ümmül kitaba bak!» diyor. Melek, Levhi Mahfuz'a bakıyor. Orada onun rızkını, eserini ve amelini görür. Onun defnedileceği yerin toprağını alır. O meniyi o toprak ile hamurlaştırır. İşte bu **«Topraktan sizi yarattık, sizi toprağa iade edeceğiz»** âyetinin mefhumudur.»

Ebu Hüreyre'den tahric edilmiştir:

«Allah'ın Resûlü; her doğan çocuğun üzerine onun mezarının toprağı serpilir» buyurmuştur.

Ben derim ki, bu hadise binaen, her insan çamur ve kıymetsiz sudan yaratılmıştır. Nitekim Cenab-ı Hak: **«el-Müminûn»** sûresinde bunu haber vermektedir. Böylece âyetler, hadisler, intizamlı bir şekle girmiş olurlar. Aralarındaki terslik ve çatışma ortadan kalkar.

HZ. ADEM'İN SIFATLARI, YAŞI VE VEFATI VE ADI

İbni Saad, Tabakat'ında; Hz. Adem'in sıfatları, yaşı ve vefatı hakkında şunları söylüyor:

«Ebu Hüreyre'den rivayet edildi: **İnsanoğlu Adem'in çocuklarıdır. Adem topraktandır.»**

Said bin Cübeyr'den geldi:

«Cenab-ı Hak, DEÇNE adlı bir yerden Hz. Adem'i halketti.»

Hasan:

«Hz. Adem'in göğsü Beni Kilab'ın Basra yolunda ve Mekke'ye daha yakın olan Deriyye köyünden getirilen topraktan yaratıldı» diyor.

İbni Mesud:

«Allah İblis'i gönderdi. İblis yeryüzünün derisinden, onun tatlısından, acısından aldı. Ve ondan Cenab-ı Hak, Adem'i yarattı. Binaenaleyh her şey ki, Cenab-ı Hak, onu yeryüzünün tatlısından yaratmıştır, o cennete gidecektir. Velev ki kâfirin oğlu olsun... Her şey ki, onu acısından, tuzlusundan yarattı. Bir muttakinin veya bir Peygamberin oğlu olsa dahi o cehenneme gidecektir, dedi. Bunun için İblis, **«çamur (yönün) den yarattığına mı secde edeyim?»** dedi. Çünkü o, çamuru getirmişti. Onun için bu itirazı yaptı. Hz. Adem yeryüzünün ediminden (postundan) yaratıldığı için post mânâsına gelen bu ismi aldı...

Abdullah bin Selâm:

«Cenab-ı Hak, Adem'i cuma gününün son saatinde yarattı» dedi.

Ubey bin Kâab:

«Adem (A.S.), upuzun ve saçları kıvırcıktı. Sanki uzun bir hurma ağacıydı.»

İLK CENAZE NAMAZI

İbni-Abbas'dan gelen bir hadiste: Adem, soyundan kırk bin kişiyi gördükten sonra cennetten atılırken, üzerine inmiş olduğu dağın doruğunda vefat etti. Oğlu Şit (A.S.), Cebrail (A.S.)'e:

«Adem'in üzerine namaz kıl» dedi.

Cebrail:

«Sen öne geç, babanın üzerine cenaze namazını kıl. Otuz tekbir al. Beş tekbir namaz içindir' Yirmibeş tekbiri ise Adem'in fazileti içindir.» dedi.

Denildi ki, Adem'in üzerinde dört tekbir alındı. Şit'in oğulları Adem'in cenazesini bir mağaraya koydular. Ona bir bekçi bıraktılar. Kabil'in çocuklarından hiç kimseyi ona yaklaştırmıyorlardı. Adem'in cesedine gelip ondan af talebinde bulunanlar Şit'in çocuklarıydı. Adem öldüğü gün 936 yaşındaydı.

ACABA CEVHERLER BİR KÖKTENMİDİRLER?

Soruldu:

«Acaba bu âyette cevherlerinin bir cinsten oluştuğuna dair delil var mıdır?»

Cevab olarak: **«Evet, vardır. Çünkü madem çamur, diri, kudretli ve bilgili bir insana dönüşüyor. O halde mümkündür ki cevherin diğer hallerine de dönüşmüş olsun. Çünkü akıl, hükümde bunları eşit görüyor.Bir de âyetin delâletiyle sabit olmuştur ki cansız varlıklar, canlı varlıklara dönüşür ve de dönüşmüştür.» (1)**

TABİİ VE İHTİRAMİ ECELLER

Hulasa: Cenab-ı Hak, kulları içini iki ecel halkettiğini bize haber verdi. Birisi, her ferdin ölümüyle sonuçlanan eceldir. İkincisi, hepsinin ölümünden ve dünyanın ömrünün bitiminden sonra yeniden onları iade edip haşretmek ve meydana getirmek ecelidir. Evet, âyeti celîlede «MÜSEMMA» diye sıfatlandırılmamış birinci ecel, birçok mânâya gelebilir. Meselâ Fahreddin Razi'nin hükemayi İslâma nisbet ettiği bir mânâsı şudur: **«Her müslümanın iki eceli vardır. Birisi tabii ecel, ikincisi ihtirami eceldir. Tabii ecel, eğer insanoğlunun mizacı hariçten gelen arızalardan korunursa, onun baki kalma müddeti filan vakte kadar uzanacaktı eceldir. İhtirami ecele gelince, o, boğulmak, yanmak, zararlı hayvanlar tarafından ısırılmak gibi arizi sebeblerden dolayı meydana gelen eceldir.»**

Birinci ecel, geçmiş ümmetlerin ecelleridir. Eceli-Müsemma ise, gelecek ümmetlerin ecelleridir. Çünkü onların ne kadar yaşayacağı,

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-388-389 Darul-Kâtip 1378 Kahire

gaybî bir emirdir. Eğer ecel-i Müsemma'dan kıyamet kastedilirse, gerçekten o Allah'ın katındadır ve Allah'tan başkası onu bilemez. Ne herhangi bir melek onu bilebilir, ne de herhangi bir Peygamber. Eceli-Müsemma'dan ölüm kastedilirse, onun Allah katında belli olmasının mânâsı **«o Allah katındaki levhi mahfuzda yazılıdır.»** Ve **«Ruh cesede üfürüldüğü zaman, melek tarafından yazılıdır.»** demektir.

Nitekim sahihayn'da sabit olmuştur ki: **«Cenin, ana rahmine girdiğinde dört kelimenin yazılması emredilir: Onun ecelinin, amelinin, rızkının şaki veya said oluşunun yazılması emrediliyor.»**

Bu takdirde, eceli Müsemmanın Allah katında olmasının mânâsı, öldüğü âleme, biz insanların kesbi varamadığı âleme mahsus olması demektir. Bu indiyet (Allah katında oluş) o zaman, teşrif mânâsını ifade eder. Bu yazışma ise, Cenab-ı Hakkın şeyi bilmesi kabilindedir. Ne cebri ne de kuldan ihtiyarının selbini ifade eder. **«Yani bu yazılmıştır, kul mecburen bunu yapacaktır veya böyle olacaktır»** denilemez. Yazılması, ilâhî ilmin dahilinde olması demektir.

(3) «Halbuki göklerde ve yerde o Allah'tır. Sizin içinizi de bilir, dışınızı da. O, yapacağınız şeyleri bilir...»

Bu âyeti celîle, Cenab-ı Hakkın her mekânda yerleştiğini iddia eden «EL-CEHEMİYE» gurubunun aleyhinde bir delildir.

Bu âyet hakkında gelen en sıhhatli görüş şudur: Göklerde ve yerde Allah diye çağrılan O'dur. Yani göklerde bulunan da, yerde bulunan da onun uluhiyetini ikrar eder, onu birler ve ona ibadet eder. Ona Allah derler, O'na iltica ederler. Yakarırlar, yalvarırlar. Ancak cinler ve insanlardan küfre kayanlar böyle yapmazlar.

Bu tefsire binaen bu âyet tıpkı **«O öyle Allah'tır ki, gökte ilâh, yerde ilâhtır»** âyeti gibidir. Yani göktekilerin de yerdekilerin de mabududur. Bu tefsire binaen: **«Sizin gizliniz ve açığınızı biliyor»** cümlesi ya haber veya haldir.

İkinci tefsire göre bu âyetten maksad, Allah o Allah'tır ki, göklerde ve yerde olanları bilir. Gizliyi ve açığı bilir. Bu takdirde **«Fissemavatı»** ve **«Fil ardi»** ya'lemu'ya taalluk eder. Ayetin takdiri «O öyle Allah'tır ki sizin göklerde ve yerdeki gizlinizi ve açığınızı, bilir. Ve sizin kazancınızı da bilir» olur.

Üçüncü tefsir, «O gökte Allah'tır» cümlesi üzerinde vakfediliyor, sonra haber, «Yerde sizin gizlinizi ve açığınızı biliyor» diye devam ediyor. Bu tefsir, İbni Cerir'in ihtiyaridir. «Sizin kesbettiğinizi biliyor» demek, bütün amellerinizi, hayrınızın ve şerrinizin hepsini biliyor demektir.

(4) «Onlara, Rablerinin âyetlerinden bir âyet geldikçe ondan yüz çevirirlerdi...» Bu ve bunu takib eden âyetler, Peygamberi yalanlayan, Allah'ın tevhidi konusunda inad gösterip de bir türlü ikrar etmeyen, şirk ve putperestlikte devam eden müşriklerin halini belirtiyor. Yani, onlara bir delil, bir Mucize, Hz. Muhammed'in Peygamberliğine delâlet eden bir hüccet, Allah'ın birliğine dair bir burhan geldiğinde ondan yüzçevirir, ona bakmaz ve ona perva etmezler. Gelen hakkı yalanlıyorlar. Hak ve hakikatla istihza ediyorlar. Fakat o yalanladıkları ve istihza ettiklerinin haberi onlara gelecektir.

AMELLER KAÇ KISIMDIR?

Ayette bahsedilen «SIR — gizli —», insanoğlunun kalbinde gizlediği şey demektir. Bu, kalblerin amellerindendir. Ayette bahsedilen «CEHR, — açık —» dan maksad, insanoğlunun açığa vurduğu demektir. Bu da, azaların amellerindendir. Ayetin mânâsı; göklerde ve yerde hiçbirşey Allah'a gizli kalmaz. Hepsini bilir. «Allah sizin kesbettiğinizi de bilir.» Şerr olsun, hayr olsun hepsini bilir, demektir.

Burada bir sual varid olur: Kesb, ya kalblerin amelindendir, buna «SIR» denilir. Ya azaların amellerindendir, buna da «CEHR» denilir. Binaenaleyh fiiller bu iki çeşitten hariç değildir. Ya o (SIR), ya bu (CEHİR), dur. Öyleyse Cenab-ı Hakkın «Sizin kesbinizi biliyor» cümlesi, sizin sırrınızı ve cehrinizi biliyor cümlesi üzerine atfedildiği takdirde, şey, kendi nefsi üzerine atfedilmiş oluyor, bu da caiz değildir. O halde bu ikinci cümlenin mânâsı nedir? Cevab olarak, «sizin kesbettiğinizi biliyor» cümlesi, insanoğlunun yapttğından dolayı elde etmiş olduğu sevab ve ikabın üzerine hamledilir. Yani kesbin üzerine değil, müktesebin üzerine hamledilir. Bu takdirde, atfedilen iki cümle ara-

sında değişiklik oluyor» dediler. Bu durumu, İmam Fahreddin Razi zikretmiştir. (1)

BİR KARN KAÇ SENEDİR?

(6) «Kendilerinden önce nice kuşakları yıkıma uğrattığımızı görmüyorlar mı?...» Bu âyetin yorumu:

Bu âyetteki, kuşaklardan maksad, Nuh kavmi, Ad, Semud ve daha önce geçmiş milletlerdir. Ayetteki «KARN» halktan bir kuşak demektir. Her zamanın ehline bir «KARN» kuşak deniliyor. Bunlara beraberlik manasını ifade eden KARN denilir, çünkü varlıkta mukarin (beraber)dirler. Bir karnın kaç sene olduğunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları **«seksen senedir»**. Bazıları **«altmış senedir»**. Bazıları **«kırk senedir»**. Bazıları **«yüzyirmi senedir»**. Bazıları **«yüz senedir»** demişlerdir. Fakat **«yüz senedir»** diyenlerin sözü daha sıhhatlidir. Çünki rivayet ediliyor ki, Resûlü Ekrem, Abdullah bin Bişr el-Mazini'ye:

«Şüphesiz sen bir KARN yaşayacaksın» demiştir. Bu zat da, tam yüz sene yaşamıştır. Bu kavle binaen «KARN»dan maksad, muhatabın içinde bulunduğu zamanda mevcud olan insanlar demektir. Resûlü Ekrem'in **«Karnların en hayırlısı benim karn'ımdır. Sonra onları takib eden karn'dır. Sonra onları takib edenlerdir. (Yani eshabım, sonra tabiîn ve daha sonra tebeitabiinlerdir)»** sözü de bu mânâdan ileri geliyor.

(6) «Onları, sizi yerleştirmediğimiz bir şekilde yeryüzüne yerleştirmiş, gökten bol yağmur yağdırmış, altlarından ırmaklar akıtmıştık...»

Bu âyetten maksad, size vermediğimizi onlara vermiştik, demektir. Onlara uzun ömürler, büyük cisimler, geniş rızıklar vermiştik. Bol bol yağmur görürlerdi. Nehirleri gürül gürül akmaktaydı. Bostanları çoktu. Fakat buna rağmen günâhlarından ötürü ve küfürlerinden dolayı onları helâk ettik. Onlardan sonra başka bir karn ehlini yarettik. Yani onların durumlarından ibret alınız. Geçmiş ümmetlerin hali size me'-

(1) Bkz. Lubabut-Tavil Cild: 2-383 Amire 1317-İstanbul

vize olsun. Sizden kuvvetli ve güçlü olan bu insanlar helâk olduğuna göre siz de günâhda ısrar ederseniz helâk olursunuz. Gaflet uykusundan, cehaletin sarhoşluğundan uyanınız, demek oluyor.

(7) «Biz kitabı, üzerine yazılı bir kâğıtta göndersek de, onlar ona elleriyle dokunsalar bile, küfredenler, tartışmasız «Bu apaçık bir büyüden başkası değildir» derler...» Bu âyetin tefsiri:

El Kelbi ve Mukatil; «Bu âyet, En Nadr bin Hars, Abdullah bin Ümeyye ve Nefvel bin Huveylid hakkında nazil olmuştur, dediler.»

Bunlar, **«Ey Muhammed! Sen Allah'ın katından bize bir kitab getirmedikçe, sana iman etmeyiz. O getireceğin kitabın beraberinde dört melek olacaktır. Onlar o kitabın Allah katından olduğuna şahitlik edeceklerdir. Senin Allah'ın Resûlü olduğuna tanık olacaklar.»** dediler. Cenab-ı Hak, bu âyeti onlara cevab olarak inzal buyurdu.

Yani katımdan, kâğıda yazılı bir kitab, sana indirsem, onlar da onu kafadaki gözleriyle görseler, elleriyle ona dokunsalar yine kâfir olanlar diyeceklerdir ki: **Bu ancak apaçık bir sihirdir.** Yani onların istedikleri şekilde bir kitab indirsek yine iman etmezler. Ve **«Bu apaçık bir sihirdir»** diyecekler. Nitekim ayın ikiye bölünmesi çağında bunu dediler. Onların hakkında sebkat eden ilmimde mevcut olan mânâdan dolayı, onlara hiçbir şey faide vermez demek oluyor.

(8) «Ona bir melek indirilmeli değil miydi? derler. Eğer bir melek indirilseydi, elbette iş bitirilmiş olurdu da sonra kendilerine göz açtırılmazdı...» Bu âyetin izahı:

Bu sözü söyleyen, Mekke müşrikleridir. Zira onlar «Niçin üzerine bir melek inmiyor da onu gözümüzle görelim?» dediler. Cenab-ı Hak: **«Eğer meleği indirseydik, buna rağmen onlar iman etmeseydiler iş bitmiş ve azab onlar için gerekli olacaktı»** diyor. Çünkü kâfirler hakkında Allah'ın adeti böyledir. Onlar bir mûcizeyi istediklerinde o mûcizeyi gördükten sonra iman etmezlerse, azab onlar için gerekli olur ve onların temelleri kazıtılır, helâk olur giderler. Sonra onlara mühlet de verilmez. Evet bir göz açıp kapayıncaya kadar onlara mühlet verilmezdir.

İbni Munzir ve İbni-Ebi-Hâtim, Muhammed bin İshak'tan rivayet ederler: Allah'ın Resûlü bir kavmi İslâma davet etti. Onlarla konuş-

tu. Onlara Allah'ın emrini tebliğ etti. Resûlüllah'a «El-Esved»in oğlu «Zem'a», El Haris'in oğlu Nadr, Abdi Yağus'un oğlu Abde, Halef'in oğlu Ubey ve Vail'in oğlu Âs:

«Ey Muhammed! Seninle beraber bir melek olsaydı, senden ötürü halkla konuşsaydı ve seninle görülseydi!..» dediler. Cenab-ı Hak bunun üzerine bu âyeti nazil etti.

Abd bin Humeyd, İbni Cerir ve İbni Munzir, İbni Ebi-Hâtim ve Ebu Şeyh, Mücahid'den rivayet ederler:

Bu âyetin mânâsı: **«Onlar buna rağmen iman etmeseydiler, onlar için kıyâmet kopardı...»**

Abdurrezzak, Abd bin Humeyd, İbni Cerir, İbni Munzir, İbni Abi-Hâtim ve EbEu Şeyh, Katade'den rivayet ettiler:

«Bu âyetin tefsiri; eğer Allah bir melek indirseydi, sonra bunlar îman etmeseydiler, onlara azab acelece gelecekti» demektir.

وَلَوْ جَعَلْنٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنٰهُ رَجُلًا وَّلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ
مَّا يَلْبِسُوْنَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا
مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ
ثُمَّ انْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿١١﴾ قُلْ لِّمَنْ
مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلْ لِّلّٰهِ ؕ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ؕ
لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا
اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢﴾ وَلَهٗ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ؕ
وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿١٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ؕ قُلْ اِنِّيْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ
اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٤﴾
قُلْ اِنِّيْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿١٥﴾
مَنْ يُّصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهٗ ؕ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِيْنُ
﴿١٦﴾ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗٓ اِلَّا
هُوَ ؕ وَاِنْ يَّمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهٖ ؕ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ﴿١٨﴾

«(9) Eğer onu (Peygamberi), bir melek kılsaydık şüphesiz ki onu (meleği) bir adam kılardık. Ve şüphesiz ki, düştükleri şüpheye onları yine de düşürürdük.»

«(10) (Ey Habibim!) Andolsun ki senden önce de birçok Peygamber alay konusu edildi. O Peygamberleri alaya alanları, maskaralıkta kullandıkları kuşattı (ve helâk etti.)»

«(11) (Ey Habibim!) De ki: Yeryüzünde dolaşır. Sonra yalanlayanların sonucunun nasıl olduğunu seyrediniz.»

12 — (Ey Habibim!) Sor: Göklerde ve yerde olan kimindir? De ki: Allah'ındır. Allah zatının üzerine rahmeti yazdı. Yemin olsun ki, oluşunda şek ve şüphe olmayan kıyamette sizi toplayacaktır. Nefislerine zarar verenlere gelince, onlar îman etmezler.»

«(13) Halbuki gecede ve gündüzde duran (bulunan) onun mülküdür. Ancak işiden ve bilen odur.»

«(14) (Ey Habibim!) De ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim? Halbuki o yedirir, yedirilmez. De ki: Bana ilk müslüman olan kişi olmaklığım emredildi. Asla ortak koşanlardan olma.»

«(15) (Ey Habibim!) De ki; eğer Rabbime isyan edersem cidden büyük, (dehşetli) bir günün azabından korkarım.»

«(16) O gün de, kimden (azab) uzaklaştırılırsa, elbette Allah ona merhamet etmiştir. İşte bu merhamet apaçık bir zaferdir.»

«(17) Eğer Allah sana bir zararı değdirirse, ondan başka o zararı giderici hiç kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa elbette o herşeye kadirdir.»

«(18) O, kullarının üstünde kahir (galib)tir. O yegâne hikmet sahibidir. Herşeyden haberdardır.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(9) «Eğer Peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak onu bir adam kılardık. Ve muhakkak ki düştükleri şüpheye onları yine düşürürdük...»

MELEKLERİ ASLI SURETLERİNDE GÖRMEK

Bu âyette, Hz. Allah «Onlara bir meleği Peygamber olarak göndermiş olsaydık, o meleği bir adam suretinde gönderecektik. Çünkü beşer, meleğin esas suretine bakmaya güç yetiremez. Eğer bir insan meleği gördüğü zaman, asli şeklinde görürse, derhal ölür. İşte bunun için, melekler Peygamberlere insanlar suretinde gelirlerdi. Nitekim Cebrail (A.S.), «Dahyet ul Kelbi» adlı sahabinin suretinde Resûlüllah'a geliyordu. Ve nitekim iki Melek, Hz. Davud'a, iki kişinin suretine girip geldiler.

Melekler, Hz. İbrahim'e ve Hz. Lut'a da insanlar şeklinde geldiler. Bir de Resûlü Ekıem, Cebrail'i, esas sûretinde gördüğünde çığlıklar attı ve düşüp bayıldı.

Bu âyeti celîledeki birinci zamir, «NAZİR»e yani korkutucu Peygambere, ikinci zamir, meleğe racidir.

KADIN PEYGAMBER OLUR MU?

Bu âyeti celîlede Peygamberlerin kadınlardan olmadığına dair delil vardır. Çünkü Cenab-ı Hak **«onu bir adam kılacaktık»** diyor. Ve bu, ehli sünnetin arasında ittifakla kabul edilmiş bir meseledir. Ancak kadınların peygamberliğinde ihtilâf vardır.

Kâfirler, bu hususta iki şey istiyorlardı. Bir; Resûlüllah'ın üzerine esas şekil ve sûretinde bir meleğin inmesini istiyorlardı. Ta ki onu gözleriyle görsünler ve bilsinler ki, Hz. Muhammed de Peygamberdir. İkinci istekleri, beşer değil de bir meleğin Peygamber olarak kendilerine gelmesini istiyorlardı. Bu âyeti celîle bu iki isteğin de cevabını teşkil etmektedir. Nitekim **«Eğer onu bir adam şeklinde gönderseydik**

onların nefisleri üzerine karıştırmış olduğunu yine onlar üzerine karıştırmış olurduk. Onlar «Sen ancak bir beşersin, melek değilsin» diyeceklerdi. Kur'an gibi bir mûcize ile o gelen melek oluşuna delil getirmiş olsaydı, Hz. Muhammed'e **«Sen yalan söylüyorsun»** dedikleri gibi, ona da **«Sen yalan söylüyorsun»** diyeceklerdi.

Bu âyeti celîlede «LEBS» (karıştırmak şaşkınlık içerisinde ve hayrette bırakmak) Allah'a isnad edilmiştir. Çünkü onun yaradanı Allah'tır. Veya **«Onu bir adam kılardık»** cümlesinden böyle bir şey gerektiğinden dolayı Allah'a isnad edilmiştir. Dikkat edile!...

Zeccac'ın kelâmından anlaşılıyor ki, «Zayıf olanlarının üzerinde böyle karıştırma olacaktı». Çünkü Zeccac diyor ki, «Onlar zaiflerini şaşırtıyorlar, Resûlüllah'ın durumu hakkında onları şüpheye düşürüyorlar ve diyorlardı ki; **«Bu, sizin gibi bir beşerdir.»** Böylece Cenab-ı Hak: **«Eğer onlara melek olarak gönderdiğimizi gönderseydik onu bir adamın şeklinde gösterecektik. Aynen Peygamberimiz hususunda zaiflere dediklerini onun hakkında da diyeceklerdi.»** buyurdu.

İmam Fahreddin Razi, **«Eğer melek gönderseydik onu bir adam şekline sokardık»** sözündeki hikmetin nedenleri, şöyle terkib ediyor: Birincisi, cins kendi cinsine daha meyledicidir. Yani beşer beşere daha meyleder. İkincisi, beşer meleği esas suretinde görmeğe güç yetiremez. Üçüncüsü, meleğin taatları, ibadetleri kuvvetlidir. Onu görünce, beşerin taatlarını hakir ve zayıf sayacaklardı. Çoğu kez onların günahlara dalmasında onları özür sahibi de görmezlerdi. Dördüncüsü, Peygamberlik Allah'tan gelen bir fazilettir. Allah, ister melek olsun, isterse beşer dilediği kuluna o fazileti ihsan eder.

Fakat Fahreddini Razi'nin üçüncü cevabına şu itirazın vaki olma ihtimali vardır: Bu, ancak meleğin hakikati beşerin hakikatına inkılab ederse, olabilir. Halbuki bu da, hakikatların inkılabından olmasıyla beraber tefsir imamlarının kitablarından anlaşılanın hilafıdır. Çünkü o kitablardan bu değişme (inkılab), suridir, hakiki değildir diye anlaşılıyor. Dördüncü cevabına gelince, bu da meleğin beşer suretinde tasvir edilmesinin hikmeti olmakta pek zahir görülmemektedir.

İbni Cerir, İbni Zeyd'den bu âyet hususunda şunu rivayet ediyor:

«Biz, o meleği bir kişinin suretine sokacaktık. Onu melek suretinde göndermeyecektik.»

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan rivayet ederler: **«Onlar üzerine «LEBS» yapacaktık demek, onlar üzerinde şüphe yapacaktık»** demektir...

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim ve Ebu Şeyh, Süddi'den bu âyet hususunda şunu rivayet ederler: **«Onların kendi nefislerine şüphe olarak verdiğini onlara şüphe olarak verecektik.»**

İbni Cerir ve Ebu Şeyh, Katade'den bu âyetin tefsirinde şunları rivayet ediyorlar:

«Cenab-ı Hak, herhangi bir kavim nefislerine şüphe verirse, Allah ta onların üzerine şüpheyi sokar. Çünkü âyetteki «LEBS» (karıştırma), ancak insanlar tarafından gelir. Cenab-ı Hak burada kullarına bunu beyan etti. Peygamberlerini gönderdi. Onların aleyhinde hüccet ve deliller edindi. Ayetlerini ve mucizelerini onlara gösterdi ve tehdidiyle onlara uyarıda bulundu.

(10) «(Ey Habibim!) And olsun ki, senden önc ede birçok peygamber ile alay edilmiştir.»

Bu âyeti celîle, Resûl-i Ekrem için bir tesellidir. Putperestlerin peygamberi yalanlamalarından, onunla istihza etmelerinden dolayı Cenab-ı Hak, ona bu teselliyi verir ve bu hususta senin benzerlerin çok gelmiş ve geçmiştir, diyor. Yani seninle istihza edildiği gibi, daha önceki peygamberlerle de istihza edilmiştir. O halde üzülmemelisin.

İbni Münzir, İbni Ebi Hatım, Muhammed bin İshak'tan rivayet ettiler: Kulağıma geldiğine göre, Resûl-i Ekrem, Velid bin Muğire, Ümeyye bin Halef, Ebi Cehl, Âmr bin Hişam'ın bulunduğu bir cemaatın yanından geçti. Peygamberin aleyhinde göz kırpmak suretiyle alay ve istihza ettiler. Bu durum, Resûlü Ekrem'i son derece üzdü. Cenab-ı Hak:

«Andolsun, senden önce de birçok Peygamber alaya alınmıştır. O Peygamberleri alaya alanları maskaralıkta kullandıkları kuşattı.» âyetini indirdi.

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim ve Ebu Şeyh, Süddi'den rivayet edi-

yorlar: Kendisini alaya aldıkları şey, onlardan maskaralık yapanları çepeçevre kuşatıverdi. Yani alayla kullandıkları şey azap olarak onların üzerine vaki oldu.

Ayetin mânâsı; azab onların üzerine indi. Ceza ve azab alay etmelerinin karşılığı olarak onlara gerekli oldu.

Bu âyeti celîleyle Cena-ı Hak, müşrikleri uyarıyor. Daha önceki milletlerin, Peygamberlerinden ötürü nasıl azaba duçar olduklarına dikkatlerini çekiyor. Siz de, aynen böyle olabilirsiniz. Onların başına inen azab sizin de başınıza inebilir, diyor!..

(11) «(Ey Habibim!) De ki: Yeryüzünde seyrediniz (geziniz)... Bu âyetin izahı:

Yani bu alay edenlere söyle! İbret almak ve düşünmek için yeryüzünde seyredip gezsinler. Sonra görsünler ki, Peygamberleri yalanlayanların sonucu ne olmuştur? Allah onları helâk etmek suretiyle nasıl azablandırmıştır? Soy ve soplarını nasıl kırmış ve sonlarını nasıl getirmiştir? Umulur ki, bundan ibret alsınlar. Küfür ve Peygamberleri yalanlamanın helâk olmaya nasıl sebeb olduğunu görmüş olsunlar.

İbni Cerir, İbni Münzir ve İbni Ebi-Hâtim, büyük müfessir Katade'den, bu âyetin tefsirinde şunu rivayet ederler:

«Allah'a yemin ederim, yalancıların sonucu çok kötü. Allah onları yok etti. Onları helâk etti. Sonra onları ateşe gönderdi.»

ALLAH RAHMETİNİN GENİŞLİĞİ

(12) «Allah, zatının üzerinde rahmeti yazdı.»

Abdurrezak, Abd bin Humeyd, İbni Cerir, İbni Munzir, İbni Ebi-Hâtim, Selmani Farisi'den bu âyetin tefsirini şöyle rivayet ettiler:

«Biz Tevrat'ta iki atifeyi gördük. Birincisi Cenab-ı Hak gökler ve yeri yarattı. Sonra halkı yaratmazdan önce yüz rahmeti yarattı. Sonra halkı yarattı. Onların arasına o yüz rahmetten birisini koyuverdi. Doksandokuzunu yanında tuttu. İşte o bir rahmet ile siz birbirinize merhamet edersiniz. İşte o bir rahmet ile insanlar birbirlerine şefkat

gösterirler. O bir rahmet ile birbirinize verip alıyorsunuz. O bir rahmet ile birbirinizi ziyaret ediyorsunuz. O bir rahmetin sayesinde deve yavrusuna şefkat gösterir. Sığır yavrusuna sahib çıkar. Koyun yavrusu için meler. O rahmetin sayesinde, kuşlar birbirini takib ederler. Onun sayesinde balıklar denizde birbirinin peşine takılırlar. Kıyamet günü geldiğinde o rahmeti katındaki rahmetlerle birleştirir. Onun rahmeti daha üstün ve daha geniştir!»

Ahmed, Müslim ve Beyhaki «El Esma ve Sıfat»ta Selmani Farisi'den, o da Resûlü Ekrem'den rivayet ediyor:

«Cenab-ı Hak, gökler ve yerleri halkettiği gün yüz rahmeti halkeyledi. O yüz rahmetten biriyle halk birbirlerine merhamet eder. Doksandokuz rahmet te kıyâmet günü için saklamıştır. Kıyâmet günü geldiğinde o doksandokuzu bu rahmet ile tamamlayacaktır.»

Abdurrezzak, El Feryadi, İbni Ebi Şeybe, Buharî, Müslim, İbni Ceri, İbni Munzir, İbni Ebi-Hâtim, İbni Merduveyh, (Esma ve Sıfat'ta) Beyhaki, Ebu Hüreyre'den rivayet ettiler:

«Allah, yaratmayı hükmettiği zaman, bir kitab yazdı. Arşın üzerinde katına onu bıraktı. Şüphesiz benim rahmetim gazabımı geçmiştir.»

Tirmizi, İbni Mace, İbni Merduveyh ve Beyhaki, Ebu Hüreyre'den rivayet ediyorlar:

«Allah'ın Resûlü buyurdu: Cenab-ı Hak, mahlûkatını halkettiği zaman, kendi eliyle zatının üzerinde bir kitab yazdı. O da şuydu:

«Şüphesiz benim rahmetim gazabıma galib geliyor.»

İbni Merduveyh, İbni Abbas'tan rivayet etti. Allah'ın Resûlü:

«Cenab-ı Hak, mahlûkatın arasındaki hükmü bitirdikten sonra arşın altından bir kitab çıkarıyor. O kitabda şunlar yazılıdır:

«Şüphesiz rahmetim gazabımı aşmıştır. Ben rahmet edenlerin en merhametlisiyim.» dedi!..

Başka bir rivayet: Cenab-ı Hak, cehennemliklerden bir veya iki avuç (bu tabir, Allah'ın merhametinden kinayedir) alıyor. Böylece birçok kimseler cehennemden çıkmış oluyor. Ki, bunlar hiçbir zaman

hayır işlememişlerdir. Onların alınlarına **«Bunlar Allah'ın azadlılarıdır»** diye yazılıdır.»

İbni Merduveyh, Ebu Hüreyre'den rivayet etti: Allah'ın Resûlü buyurdu:

Şüphesiz Allah yerleri ve gökleri halketmezden önce nefsi için eliyle bir kitab yazdı. Onu arşının altına bıraktı. O kitabta **«Benim rahmetim gazabımı geçmiştir»** diye yazılıdır.

Abdurrezzak, Abd bin Humeyd ve İbni Cerir, Tavus'tan rivayet ettiler: **«Şüphesiz Allah halkı yarattığı zaman, mahlûkatın hiçbirisi diğerine meyledip şefkat göstermedi. Ta ki, Cenab-ı Hak yüz rahmet yarattı. Onların aralarına o rahmetlerden bir tek rahmeti koyuverdi. Böylece halkın bazıları diğerlerine şefkat göstermeye meyletmeye başladı.»**

İbni Cerir, İkrime'den rivayet ediyor: Cenab-ı Hak mahlûkun arasındaki hükmü bitirdiği zaman, arşın altından bir kitab çıkarıyor. O kitabta şu vardı: **«Şüphesiz benim rahmetim gazabımı geçmiştir. Ben rahmet edenlerin en merhametlisiyim.»**

Abd bin Humeyd, İbni Cerir ve Ebu Şeyh, Abdullah bin Amr'dan rivayet ettiler: **«Allah'ın yüz rahmeti vardır. O yüz rahmetten birisini dünya ehline indirmiştir. Cinler ve insanlar, gökteki kuşlar, sudaki balıklar, yeryüzünde yürüyen hayvanlar, haşerat ve fezada bulunanlar o rahmetin sayesinde birbirlerine merhamet ederler. Allah, katında doksandokuz rahmeti hazine etmiştir. Kıyamet günü geldiğinde yeryüzüne ehli dünyaya indirmiş olduğu rahmeti alır, yanındaki rahmetlere katar ve bütün o merhametleri ehli cennetin kalblerinde ve onların üzerinde kılar...»**

İLK YARATILAN NESNE

İbni Cerir, Ebul Meharik, Zuheyr bin Salim'den rivayet etti. Hz. Ömer, Kâb ul Ahbar'dan sordu:

«Mahlûkatından Allah ilk önce neyi yarattı?»

Kâb:

— Cenab-ı Hak bir kitab yazdı. Onu kalem ve mürekkeble değil

Kudret parmağıyla yazdı. Parmağında zebercet, lü'lü ve yakut dökülüveriyordu. (O kitabta şunları yazdı): **«Ben Allah'ım, benden başka mabud yoktur. Rahmetim gazabımı geçmiştir.»**

İbni Ebi Dünya «Hüsn-ü Zann» konusunda Katade'den şu hadisleri rivayet etti:

«Cenab-ı Hak meleklerinden sordu:

— İsrailoğullarından olan iki kuldan size bahsedeyim mi? Onların birisini, İsrailoğulları dinde, ilimde, ahlâkta en üstün olarak görürdü. Diğerini de, israfçı olarak görürdü. İlimde üstün görülenin yanında o israfcıdan bahsedildi. İlimde üstün olan **«Allah hiçbir zaman onu affetmez»** dedi. Cenab-ı Hak: **«Böyle diyen kulum bilmez midir ki, ben merhamet edenlerin en merhametlisiyim? Bilmez mi ki, benim rahmetim gazabımı geçmiştir? Bilmez mi ki, ben kendisine (bu zanmından ötürü) azabı gerekli kılmışımdır?»** buyurdu.

Bunun üzerine Cenab-ı Peygamber: **«Sakın Allah'ın namına yemin etmeyiniz, Allah'ın kesesinden söz söylemeyiniz»** buyurdu.

Müslim ve İbni Merduveyh, Selmani Farisi'den rivayet etti: «Allah'ın Resûlü; Allah gökleri ve yeri yarattığı gün, yüz rahmeti de yarattı. Her rahmet yer ve gök arasını dolduracak kadar geniştir. Onların bir tanesini yeryüzüne indirdi. Ana onunla çocuğuna, vahşi hayvan, uçan kuş onunla birbirlerine şefkat ederler. Kıyamet günü oldumu, o doksan dokuzu bu rahmet ile ikmal edecektir.» (1)

Müslim ve Buharî, ittifakla, Ebu Hüreyre'den rivayet ettiler. Resûlüllah'tan dinledim: «Allah, rahmeti yüz parça kıldı. Katında doksandokuz parçasını tuttu. Bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte o parçadan mahlûklar birbirlerine merhamet ederler. Hatta onun sayesinde sığır bacağını kaldırır ki, yavrusu rahatlıkla memesini emsin. Bacağı yavrusuna değmesin.»

Buharî bir rivayetinde: **«Eğer kâfir Allah'ın katında olan rahmetin tamamını bilmiş olsa, cennetten ümitsiz olmazdı. Eğer mümin Allah'ın katında bulunan azabın tamamını bilmiş olsa azabtan emin olmazdı»** demiştir.

---

(1) Bütün bu hadisleri İmam Abdurrahman Es-Suyutî, Ed-Durru'l-Mensur adlı tefsirinin 3. Cild, 6. sayfasında zikr etti. Bkz. El-Halebî baskısına..

Müslim'in tek başına rivayet ettiği bir haberde: **«Cenab-ı Hakkın yüz rahmeti vardır. Onlardan bir tanesini cinler, insanlar, behimeler (hayvanlar) ve haşerat arasına indirmiştir. Bununla birbirlerine şefkat ederler. Bununla merhamet ederler. Bununla vahşi hayvan yavrusuna şefkat gösterir. Doksandokuz rahmeti yanında bırakmış. Onunla kıyamet gününde kullarına merhamet edecektir»** diyor.

(12) «Yemin olsun ki, oluşunda şek ve şüphe olmayan kıyamette sizi toplayacaktır...» Bu âyetin tefsiri:

Bu âyeti celîle, haşrı ispat eden âyetlerden birisidir. Yani sizi kabirlerden toplayacaktır. Kıyamete sevkedecektir. Şirkinizin karşılığında size ceza tatbik edecektir. Kıyamete sevketmek, oradaki hesaba sevketmek demektir. Ayetteki — İLA — kelimesi, bazı tefsircilere göre — FÎ — kelimesi mânâsınadır. Yani kıyamette sizi bir araya getirecektir. Bazıları da; kıyamette sizi derleyecektir'in mânâsı; kıyametin hesabına doğru sizi gönderecektir, demektir, dedi. Bu hitab âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, kâfirleredir. Bazı tefsircilere göre, hem müminlere, hem kâfirleredir. Önce özel olarak kâfirlere, sonra genel olarak bütün insanlara gelmiştir. Yani ey insanlar! Cenab-ı Hak sizi kıyamette bir araya getirecek veya sizi kıyametin hesabına doğru toplayacaktır. Hiç kimsenin kıyamet hakkında şüpheye düşmesi, uygun değildir. Çünkü kıyametin olacağına dair delilleri apaçık, burhanları parıl parıl parlamaktadır. Bir de, sizi hesab ve ceza için bir araya getirmezse, sizden iyilik yapan birçok kimseler zarar etmiş olurlar. Mazlumların birçok kimsesizlerin hak ve hukukları tamamen yıkılmış olur Kötülük yapan zalimler de, cezasız kalırlar. Bu da, adaletin yokluğuna delâlet etmiş olur. Oysa Cenab-ı Hak, adaletsizlikten münezzehtir. Zira dünyada nice zalimler vardır ki, zulümleri yanlarında kalır. Ve kendilerinden herhangi bir intikam alınmaksızın göçüp gidiyorlar. Bu rahmete, adalete ve hikmete ters düşer. Madem ki, Cenab-ı Hak rahmeti zatına farz kılmış o halde insanları, haşredip, adaletin muktezasını icra edecektir. Bazılarına mükâfat, bazılarına cezanın şedidini tatbik edecektir» diye yazmıştır. Öyleyse haşrın vukuunda herhangi bir şüphe yoktur.

(12) «Nefislerine zarar edenlere gelince; onlar iman etmezler...»

Bu âyetin tefsiri:

Nefislerine zarar edenler, ömür sermayelerini zayi edenlerdir. İn-

sanoğlu için sermaye aslî fıtrat'tır, sağlam akıl'dır. İsti'dad'dır. Bunların Resûlüllah'ı müşahede etmeleri ve vahyi dinlemeleridir. Oysa onlar bütün bunları zayi edip nefislerine zarar verdiler. Onlar, akıllarını iptal ettiklerinden, duyulara tâbi' olup vehme, aba ve ecdadlarının taklidine daldıklarından, düşünmeyi ve ibret bakışlarını unuttuklarından dolayı, bu ısrarları, onları küfre ve isyan etmeye götürdü. Bundan ötürü de Cenab-ı Hak **«onlar iman etmezler»** buyurdu. Yani iman etmemek onlar için cebri bir durum değildir.

Zemahşeri, «Keşşaf»ta: Eğer desen ki, îman etmemelerine zararları nasıl sebeb olabilir? Oysa îman etmemek zararın sebebidir. Cevab olarak derim ki, âyetin mânâsı; o kimseler ki, Allah'ın ilminde küfrü seçtiklerinden dolayı nefislerine zarar vermişler, onlar îman etmezler, demektir.

Hasılı kelâm; küfrü seçtiklerinden ötürü, Allah tarafından zararlarına hükmedilenler, îman etmezler. Zararla hükmetmek îman etmekten öncedir. Çünkü o, küfrü seçişteki ilimle beraberdir, bil-fiil, tatbik etmekledir. Böylece îman etmemenin zarar vermeye yol açması caiz ve sahih olur.

Alusi, «Biliyorsun ki, bizim tevilimize göre, «HUSRANI», (Zararı), Keşşaf'ın dediğine hamletmeye ihtiyaç kalmaz. Umulur ki, bizim tevilimiz Keşşaf'ın tevilinden daha üstün olsun. Çünkü Keşşaf'ın tevilinde kalbi hududlayan özellikler vardır.» (1)

(13) «Gecede ve gündüzde sükün bulan herşey onundur...» Bu âyetin açıklaması: Yani gece ve gündüzde istikrar bulup duran ve hareket eden herşey onundur. Hareketi değil, sadece sükûnu zikretmiştir. Çünkü sükünde nimet daha fazladır.

İbni Cerir, «güneşin üzerinde doğup battığı herşey o gece ve gündüzün sakinlerindendir» diyor. Binaenaleyh âyetten maksad, yeryüzünde oluşan bütün varlıklar, bütün hayvanat, kuşlar, karada, denizde bulunan bütün mevcudat Allah'ın mülküdür. Cenab-ı Hak onların seslerini çokça işitendir. Gece ve gündüzde en hassas kıpırdayışı ve fısıldayışlarını dahi işitir. Çeşitli cinslerin hepsini bilir. Yani işitme

(1) Bkz. Ruhul-Meânî Cild: 7-106. Dar. İh. Tur. Ar. Beyrut-Tarihsiz

ve bilme ilim ve kudret sıfatları gibi, onun sonsuz sıfatlarındandır. Bu âyet celîle, müşriklerin söz ve hareketlerinden ötürü aleyhlerinde bir vaid-i (ve tehdidi) ilâhidir.

(14) «Gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim?»

Bu âyetin izahı:

Mukatil diyor ki, Allah'ın Resûlü, müşrikler tarafından aba ve ecdadının dinine dönmeye davet edildiğinde, Cenab-ı Hak bu âyeti indirdi: **«Ey Muhammed! Onlara de: Ben Allah'tan başkasını mı dost (Yani Rab, mabud, ve yardımcı) edineceğim?»** Bu istifham, istiham-ı inkâridir. Yani Allah'tan başkasını dost edinmem. Çünkü göklerin ve yerin yaradanı ve varedeni Allah'dır. Çünkü Allah rızık verir ve kimseden rızık almaz. Besler, fakat kimse tarafından beslenmez. Yani halktan zengindir. Halk ona muhtaçtır. Sıfatı böyle olan Allah, yedirir. Zengin olduğundan dolayı başkasının yedirmesine ve beslemesine ihtiyacı yoktur. Böyle olanı Rab edinmek, yardımcı, dost ve mabud edinmek gerekir.

Ayette geçen **«FATIR»** kelimesi **«Mubdi'»**, yani yoktan varedici, daha önce hazırlanmış bir proje ve plân olmaksızın, en muntazam şekilde oluşturucu demektir. Bu tefsiri, İbni Ebi-Hâtim, İbni Abbas'tan rivayet ediyor.

Ebu Ubeyde, İbni Cerir, İbnul-Enbari'den:

«Ben yer ve göğün fâtirinin ne olduğunu bilmiyordum. Bize iki göçebe geldi. Bir kuyu hakkında aralarında münazaa vardı. Birisi, ben onu Fâtiriyim, yani onun kazılmasına ben başlamışım. Böylece Fâtirin ne demek olduğunu anladım.» diye rivayet ettiler.

YEMEK DUASI

Süheyl bin Ebi Salih babasından, Ebu Hüreyre'den rivayet ediyor: Ensardan bir kişi, Kuba ahalisindendi, Resûlü Ekrem'i yemeğe davet etti. Biz de Resûlüllah ile beraber gittik. Resûlü Ekrem yemek yedikten sonra ellerini yıkadı ve buyurdu:

«Hamd o Allah'a mahsustur ki, yedirir, yedirilmez. Bize minnet etti, bizi hidayet etti. Bize yedirdi ve sudan bize içirdi. Çıplak bırakmadı, giydirdi. Her güzel deneme ile bizi denedi. Hamd Allah'a mahsustur. Rabbim bırakılmaz. Başkası onun yerine geçemez. İnkâr edilemez ve hiç kimse ondan zengin olamaz. Hamd Allah'a mahsustur. O Allah ki, yiyeceklerden bize yedirdi, içilecek maddelerden bize içirdi, çıplaklıktan bizi giydirdi, sapıklıktan bizi hidayet etti. Körlükten bize binalık (görmek) verdi. Yaratmış olduklarının birçoğundan bizi apaçık bir şekilde üstün kıldı. Hamd Alemlerin Rabbına mahsustur.» (1)

Burada ince bir noktaya değinmek gerek: Bu hadisten anlaşılıyor ki, Resul-ü Ekrem yemeği bitirdikten ve ellerini yıkadıktan sonra yemek duasını yapmıştır. Böylece bu hadisten yemek duasının meşruiyeti de anlaşılıyor. Fakat dua ancak Resûlüllah'ın yapmış olduğu duadır veya en azından, **«Elhamdülillah ellezi Etamena ve sekana»** (Bize yediren ve içiren Allah'a hamd mahsustur, demektir.) Başka bir dil ile, başka tabirlerle dua etmek sünnet olan duanın yerini tutmaz.

(14) «De ki: Bana ilk müslüman kişi olmaklığım emredildi...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani bu ümmetin ilk müslüman olan kişisi olmaklığım bana emredildi. Buradaki **«müslüman olmak»**, Allah'ın emrine teslim olmak, onun taatina baş eğmek demektir. Bunun nedeni, Resûlü Ekrem'in dinde ümmetinin ilki ve birincisi olmasıdır. Herkesten önce o Allah'ın dinine sarılmıştır. Bu âyet, tıpkı **«Bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim»** âyeti gibidir.

RESULULLAH DA MI MÜKELLEFDİR?

Bazı tefsirciler; ibadette ihlaslı olmak, Allah'ı birlemekte zamanımın insanlarından önce olmaklığım bana emredildi» tarzında âyeti tefsir etmişlerdir. Bundan anlaşılıyor ki, Resûlü Ekrem de insanlara tebliğ etmekte olduğu emirlerle mükellef ve memurdur. Ancak onun

(1) Bkz. İzn-Kesir Cild: 3-10-11-Dar. End. Ed-Durul-Mansur Cild 3-7 el-Halebî bas. Kahire

bir takım özellikleri vardır. O, ümmetinin imamı ve önderidir. Bu âyetten anlaşılıyor ki, her âmir (emredici), emrettiğini tatbik ve tebliğ etmek gerekliliğini hissetmelidir. Ta ki, başkasını hem yaptığı, hem de sözüyle hakikate davet etmiş olsun. Hz. Musa'dan hikâye edilen: **«Sen ortaktan münezzehsin. Sana dönüş yaptım. Ben mü'minlerin ilkiyim»** sözü de bu kabildendir.

(14) «Sakın müşriklerden olma!...»

Bu âyet, «Bana denildi ki: Sakın müşriklerden olma. Ben şirkten de nehyedildim» demektir.

(15) «De ki: Eğer Rabbime isyan edersem, cidden büyük bir günün azabından korkarım...» Bu âyetin tefsiri:

«Ya Muhammed! Seni Rabbinden başkasının ibadetine çağıran müşriklere söyle: Rabbim bana önce müslüman olmamı emretti. Kendisinden başkasının ibadetini yapmaktan beni nehyetti. Başkasına ibadet etmek suretiyle Rabbime isyan edersem, kıyamet gününün azabından korkarım. Yani bu takdirde, o, azabın kesinlikle benim için olduğunu bilirim. Böylece müşriklerin senin geri dönmen hakkındaki isteklerini kes. Ve bunu söylemek suretiyle onların âsî ve azaba müstahak olduklarını ta'riz et.» Ta'riz, dokunaklı söz söylemedir.

(16) «Kıyamet gününde kimden azab uzaklaştırılırsa şüphesiz Allah ona rahmet etmiştir.»

Yani o kurtulmuş ve rahmete mazhar olmuştur. Azabın uzaklaştırılması, rahmetin verilmesi kurtuluş ve salahın apaçığıdır.

(17) «Eğer Allah bir şiddet ve belâ ile seni tutarsa, sana dokunursa, Allahtan başka o belâyı senden uzaklaştıracak hiç kimse yoktur. Eğer sana bir hayrı (afiyet, nimet, lezzet, ferah ve sururu) dokundurursa (verirse) O her şeye kadirdir.»

Yani belâyı defetmeye, hayrı celbetmeye kadirdir. Bu âyeti celîle, Resûl-i Ekrem'e hitabtır. Ve âyetin mânâsı: **«Sakın Allah'tan başka bir veli (dost) edinme»**. Çünkü Cenab-ı Hak sana zarar vermeye de, senden zararı defetmeye de kadirdir. Ondan başkası ise buna kadir değildir. Öyleyse onu yardımcı ve dost edin!.

Evet bu hitab özel olarak Resûl-i Ekrem'e, genel olarak bütün in-

sanlaradır. Bu takdirde âyetin mânâsı: «Ey insanoğlu, eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, Allah'tan başkası onu kaldıramaz. Verdiği illeti ancak Allah kaldırır. Tabii ki, esbabı halketmek ve bir takım zahiri formülleri tatbik etmek suretiyle kaldırır. Eğer sana hayrı dokundurursa, o zararı defetmeye ve hayrı sana vermeye kadirdir.»

İbni Abbas'tan rivayet edildi: «Bir gün Resûlüllah'ın terkisine binmiştim. Bana hitap ederek buyurdu:

«Ey çocuk! Sana birkaç kelime öğreteceğim. Allah'ı koru, (yani onun hakkını gözet) o seni korur. Allah'ı koru, onu önünde görürsün. Birşey istersen Allah'tan iste. Yardım talebinde bulunmak istediğin zaman Allah'tan yardım taleb et. Bilmiş ol ki, herhangi bir menfaat vermek hususunda bütün ümmet bir araya gelse de Allah'ın senin için yazmış olduğundan başka bir menfaat sana veremez. Eğer sana herhangi bir zararı dokundurmak hususunda bir araya gelirlerse, sana ancak Allah'ın senin hakkında yazmış olduğu bir zararı dokundurabilirler. Kalemler kaldırılmıştır ve sahifeler dürülmüştür. Yani olacak ve geleceğin tümü yazılmıştır.» Hadisi Tirmizi rivayet etmiştir.

Rezin, bu hadise, şu cümleleri de ekliyor: **«Genişlik zamanında Allah'ı tanı ki Allah şiddette seni tanımış olsun.»**

Hadiste, şu da vardır: **«Eğer YAKİN' içinde ve razı olarak Allah'a amel etmeye gücün yetiyorsa, onu yap. Eğer gücün yetmiyorsa sabreyle. Şüphesiz, hoşuna gitmeyen şeylere karşı sabretmen büyük ve bol bir hayrdır. Bil ki, yardım sabırla, genişlik üzüntüyle beraberdir. Şüphesiz darlıkla beraber genişlik vardır. Şüphesiz bir darlık iki genişliğe galib gelemez.»** (1) İbnul Esir; bunun benzeri İmam Ahmed'in Müsnedinde de varid olmuştur» diyor.

Süddi, bu hadisi naklettikten sonra **«Bu, sahih bir hadistir.»** Ebu Bekr bin Sabit el Hatib, «El Fasl ve'l Vasl» adlı kitabında bunu rivayet etmiştir» diyor. (2)

(18) «O kullarının üstünde kahir, (galib)tir...»

Bu âyetin mânâsı: Kullarına galibdir. Onların üzerinde tam ha-

(1) Bu cümle, el-İnşirah sûresinin 6 ve 7. ayetlerine işarettir.

(2) Bkz. Lubabut-Tavil Cild 2-391 Amire 1317 İstanbul

kimdir. Kullar makhur olarak onun kudretinin altındadırlar. KAHİR'in mânâsı; halkın durumlarını tedvir eden, istediği şekilde halka istikamet veren zat demektir. Böylece halka zor ve ağır gelen hadisleri, hüzün ve gam veren fakirlik getiren, öldüren, zelil eden olayların, hepsi ondan tedbirini geri çevirmeye güç yetirmez, onun kahrinin altından hiç kimse çıkamaz. İşte Cenab-ı Hakkın sıfatı olan «EL-KAHİR»in mânâsı budur. Çünkü Cenab-ı Hak kadir ve kahirdir. İrade ettiği birşeyde hiçbir güç onu acze düşüremez.

ALLAH'IN KAHIRLILIĞININ MANASI

«Kullarının üstünde kahirdir»in mânâsı; kahri ve galebesi onlara üstünlük çalmıştır demektir. Onlar, onun teshir ve zelil yapması altındadırlar. Hiç kimse onun fermanından çıkamaz.

İbni Ceriri Taberi, **«Kahirin mânâsı, kullarına kulluk yaptırtan ve onların üzerinde hükümrânlık yapan demektir»** diyor. Buradaki fevkıyet, (üstünde) istilâ, ve manevî yücelik fevkıyetidir. Mekân fevkıyeti değildir. Meselâ: Sultan, raiyesinin fevkindedir, denildiği zaman, onların tepesinde oturmuştur demek değildir. Onları sevk ve idare eder, onlar onun fermânının altındadır demek oluyor. Tabii ki bu, halefin, tevilcilerin ve hicrî 400'den sonra gelen kelâmcıların fikridir. Selefin ise fevkıyet hakkında şöyle fikirleri vardır:

Fevkıyeti sıfatı, Allah için vardır. Nitekim İmam Tahavi buna nassen dokunmaktadır. Bu hususta bin delile, yakın delil getirmişlerdir. İmam Ahmed, — EVA'L — hadisinde İbni Abbas'tan rivayet ediyor. Resûlü Ekrem buyurdu:

«Arş onun üstündedir. Allah onların bütününün üstündedir.»

Ebu Davud, Cubeyr bin Muhammed bin Cübeyr bin Nat'an'dan, o babasından, o da babasından, o da babasından rivayet ediyor: Peygamberle Allah'a yemin verip şefaat istiyene, Resûlüllah:

«Rahmet olasıca! Sen Allah'ın ne olduğunu biliyor musun? Şüphesiz ki, Allah arşın üstünde, arş semavatın üstündedir» dedi ve parmaklarıyla kubbe benzerini yaptı ve: **«Bu, eğerin binicisi altında ses verdiği gibi ses vermektedir»** dedi.

El Emevi, Meğazi'sinde sahih bir hadisten rivayet ediyor: Cenab-ı Peygamber, Beni Kureyza hakkında hüküm veren Saad'e:

«And olsun sen onların hakkında yedi kat göğün üstündeki padişahın hükmüyle hükmettin» dedi.

İbni Mace merfu bir hadiste şunu rivayet ediyor:

«Cennet ehli nimetlerin içinde yüzerken ansızın onlara bir nur görünür. Başlarını kaldırırlar. Bir de Cenab-ı Hakkın onların üstünde onlara tecelli ettiğini görürler. Cenab-ı Hak:

«Ey cennet ehli! Selâm sizin üzerinize olsun» der. Sonra Resûlü Ekrem: **«Selamun kavlen mirrabbirrahim»** âyetini okudu. **«Allah, cennet ehline bakar, cennet ehli, Allah'a bakarlar. Allah'a baktıkları müddetçe, Cennetin hiçbir nimetine iltifat etmezler. Allah'ın nuruna dalarlar.»**

Sıhhatli bir rivayette sabit olmuştur ki, Abdullah bin Revaha kendisini cariyesiyle itham eden hanımına cevab teşkil eden şiirlerini Resûlüllah'ın huzurunda okudu:

«Ben şahitlik ederim ki, Allah'ın vaadi haktır. Şahitlik ederim ki, ateş kâfirlerin dönüş yeridir. Allah'ın arşı su üzerinde yüzer. Arşın üstünde Alemlerin Rabbidir. Arşı kuvvetli melekler yüklenirler. Mabudun nişanlı melekleri.»

Resûlü Ekrem onun bu şiirine itiraz etmedi. İkrar etti. Böylece bu şiir hadisi takriri oldu. Onu dinliyen Resûl güldü.

Hasan bin Sabit de Resûlüllah'ın huzurunda:

«Allah'ın izniyle şahitlik ettim ki Muhammed göklerin üstünde, yücede olanın elçisidir. Ve şahitlik ettim ki, Ebu Yahya ve Yahya, ikisinin de Rableri tarafından kabul olunan amelleri vardır. Ve şahitlik ediyorum ki, yahudilerin düşmanlık yaptığı Meryem'in oğlu bir Peygamberdir, Arş sahibinin katından elçi olarak gelmiştir. Ve şahitlik ederim ki, el Ahkaf kavminin arkadaşı onlara kalkıp nasihat ettiği zaman, Allah'ın zatıyla, kuvvetiyle onların içinde kalkıyor ve adalet yapıyordu.»

Resûlü Ekrem, bu şiirleri dinledikten sonra: **«Ben de buna şahitlik yaparım»** dedi.

İkrime, İbni Abbas'tan rivayet ediyor. İbni Abbas şeytanın **«sonra yemin ederim onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim»** sözünü hikâye eden âyetin tefsirinde **«Onların üstlerinden geleceğim»** demedi, çünkü Allah'ın onların üstünde olduğunu biliyordu. Bu hususdaki âyet ve hadislerde açıkça FEVKIYAT sıfatı tesbit edilmiştir. Ebu İsmail el Ensari, «El Faruk» adlı kitabında Ebu Muti el-Belhiye giden bir senedle rivayet ediyor: Ebu Hanife'den, **«Ben bilmiyorum Rabbim gökte midir, yerde midir?»** diyen bir kimsenin durumunu sordum. Ebu Hanife:

«O adam kâfir olmuştur. Çünkü Cenab-ı Hak, «Errahman alel arşisteva» — Rahman arşın üzerinde istiva etmiştir — buyuruyor. Arş ise yedi gök üstündedir» dedi. Ben sordum:

«Eğer o adam; Allah arşın üstündedir. Fakat arşın gökte mi, yer'de mi olduğunu bilmiyorum, dese hali ne olur?»

Ebu Hanife:

«O kâfirdir. Çünkü «fissema» (göktedir), âyetini inkâr etmiş oluyor. Kim ki, «göktedir» âyetini inkâr ederse kâfir olur» dedi.

Başkası: «Cenab-ı Hak, alayiilliyyindedir. Cenab-ı Hak alâ'dan (yüceden) çağırır, esfelden (altdan) değil» dedi.

Fevkiyeti destekleyen delillerden birisi de, Cenab-ı Hak mahlûkları yarattığı zaman, onları mukaddes zatında yaratmadı. Çünkü o birdir, doğmamış, doğrulmamış ve sameddir. Böylece sabit oldu ki, Cenab-ı Hak, mahlûklarını zatından hariç olarak yaratmıştır. Fevkıyet sıfatı, kemal sıfatı olduğuna ve onda herhangi bir eksiklik olmadığına göre, o kitabın söylemesi, kitaba, sünnete, ve icmaa ters düşmediğine göre, onu nefyetmek batılın tâ kendisidir. Hasseten tabiatlar tezarru ve sızıntılar halinde yükseği kastetmek üzerinde halkedilmişlerdir.

Muhammed bin Tahir El-Makdisi zikrediyor. Şeyh Ebu Cafer Hemedani, İmam Haremeynin meclisinde bulundu. İmam Haremeyn ULUV sıfatının yokluğu hakkında konuşuyordu. Ve: **«Allah vardı. Arş yoktu. Cenab-ı Hak şu anda olduğunun üzerindedir.»** diyordu.

Bunun üzerine Şeyh Ebu Cafer:

«Ey üstad! Bize şu kalbimizde hissettiğimiz zaruretten haber ver.

Şüphesiz ki, hiç bir arif yoktur ki, Ey Allah deyip de, kalbinde yücenin taleb edilmesinin zaruretini hissetmesin. Sağına bakmaz, soluna bakmaz. Hep yücelere ve yukarıya bakar. Acaba sen bu zarureti bizim nefsimizden nasıl defedeceksin?»

Ravi diyor ki, bu söz karşısında İmam, başını yumrukladı. Kürsüden indi. Ve zannederim ki, ağladıktan sonra: «El-Hemedanî, beni hayrete düşürdü» diye sızlandı.

Bazıları şu sualin cevabında şu zorlamaya yönelmiş:

«Bu yukarıya teveccüh, göklerin dua kıblesi olmaklığından ileri geliyor. Tıpkı Kâbe'nin namazın kıblesi olması gibi... Sonra bu da alnın yer üzerine konulmasıyla nakzedilir. Çünkü Cenab-ı Hak yerin cihetindedir denilmez.»

Bu te'vilin batıl olduğu ortadadır. Zira ümmetin selefinden hiç kimse **«gök duanın kıblesidir»** dememiş. Cenab-ı Hak da bu hususta bir delil indirmemiştir. Sıhhatli olan şudur ki, namazın kıblesi neresi ise, duanın kıblesi de orasıdır. Zira selef, açıkça söylemişlerdir ki, **«Dua edenin Kıbleye yönelmesi müstehabtır.»** Resûlü Ekrem duasında birçok yerde Kâbe'ye yönelmiştir. Kim ki: **«Dua'nın kıblesi başkasıdır»** derse, o, dinde bir bidat meydana getirmiştir. Müslüman cemaatına muhâlefet etmiştir.

İkincisi, Kıble'den maksad dua edenin istikbal ettiği, yüzüyle yöneldiği yerdir. Tıpkı namazda Kıbleye yöneldiğin gibi. İnsanın başıyla veya elleriyle muhazı olduğu yere Kıble denilmez. Eğer gök duanın kıblesi olsaydı o zaman meşru, dua edenin yüzüyle göğe yönelmesi olurdu. Bu da şeriatta asla sabit olmamıştır.

Alnın yere konmasıyla olan nakze gelince; bu, pek de fasıd bir nakzdır. Çünkü alnını yere koyan bununla üstündeki zata zilletiyle hudu' etmeyi (eğilmeyi) kastediyor. Yoksa altındadır, ona yöneliyor demek değildir. Bu, hiçbir secde edicinin kalbine gelecek birşey değildir. Evet, Bişr el Müreysi'den işitilmiş ki, «Subhanerabbiyelesfel» (1) demiş. Fakat Cenab-ı Hak, inkârcı ve zalimlerin dediğinden çokça münezzeh ve

(1) Bu kelamın manası «Hükmü en aşağılara kadar giden Rabbim ortaktan uzaktır.» demek olabilir. Fakat böylece tevil edilmezse, küfürdür..

yücedir. Buşrın bu sözü delil olamaz. Bazıları; FEVKIYET'ı daha hayırlı, daha efzal mânâsına alıp tev'il etmiştir. Nasıl ki — EL-EMİRU FAVKELVEZİRİ — denildiği zaman, emir vezirden daha hayırlıdır, — ED-DİNARU FEKED-DİRHEMİ — denildiğinde Dinar, Dirhemden daha hayırlıdır» demek olduğu gibi.

Ma'lumdur ki, bu tevil, sağlam akılların nefret ettiği, sahih kalblerin kendisinden kaçtığı bir tevildir. Çünkü kişinin direk **«Allah kullarından daha hayırlıdır. Arşından daha hayırlıdır»** sözü, **«kar, soğuktur, ateş yakıcıdır», «güneş, lambadan daha parlaktır», «gök, evin kubbesinden daha yüksektir»** demesi gibi oluyor. Böyle bir sözde, Cenab-ı Hakkın temcid ve ta'zimi diye birşey bahis konusu olamaz. Belki bu, kelâmlarının en rezillerinden olur. Öyleyse Cenab-ı Hakkın, mecid olan kelâmını böyle bir tevile hamletmek nasıl uygun düşer? O kelâm ki, cinler ve insanların hepsi bir araya gelirlerse, onun bir benzerini getirmek için yardımlaşırlarsa, onun bir benzerini getiremezler. Üstelik böyle bir te'vilde Cenab-ı Hakkın şânını tenkis etmek de vardır. Çünkü meşhur Darbımesel'de **«Görmez misin eğer kılıç asadan daha hayırlıdır denilirse kılıcın kıymeti eksilir.»**

Evet, eğer makam böyle bir şeyi iktiza ederse, yani bir sapığın aleyhinde bir hüccet olursa o zaman olur. Nitekim Hz. Yusuf: **«Ayrı ayrı rabler mi daha hayırlıdır, yoksa kahir ve bir olan Allah mı»** demiş. Ve nitekim **«Acaba Allah mı daha hayırlıdır yoksa onların ortak koştukları mı? Allah daha hayırlı ve daha bakidir.»** âyetlerde gelmiştir. Evet, bu bir emirdir, buna itiraz edilemez. Tan'etme okları buna tevcih edilemez.

Fevkıyetin faziletteki fevkıyet mânâsında olduğunu selef de ispat etmiştir. Mutlak fevkıyetin zımnında zaten bu vardır. Selef; zatın fevkıyetini ispat ettikleri gibi kahir, (gâlib)liğinin fevkıyetini de ispat ediyorlar. Bütün bunlara, Cenab-ı Hakkın zatının celâline uygun düşecek şekilde îman ederler. Sıfatlarının kemalinin muktezasıdır tarzında îman ederler. Cenab-ı Hakkı, şânında muhal olan şeylerden tenzih ederler. Bazılarına îman, bazılarını inkâr etmezler. Şer'i lafızlardan asla udul etmezler (koymazlar). Fasid bir mânâyı ispat ve sahih bir mânâyı yoketmesinler, diye ne yokluk, ne de varlık bakımından

te'vil etmezler. Onlar Cenab-ı Hak nefsine ispat ettiği gibi fevkiyeti ispat ederler. Cihet lafzına gelince bazan onunla mevcud olan kastedilir. Bazan da yok olan kastedilir. Malûmdur ki, hâlik ile mahlûktan başka bir mevcud yok. Öyle ise cihetle Allah'tan başka bir mevcud kastedilirse, o mahluktur. Allah ise, hiçbir şey onu ihata etmediği gibi hiç bir mahlukta onu kapsamaz. O böyle olmaktan yücedir. Eğer cihetle ademî bir emir kastedilirse, o âlemin üstündedir. Orada Allah'tan başkası yoktur. Binaenaleyh **«Cenab-ı Hak bu itibarla bir cihettedir»** denildiğinde bu, selefe göre sahih olur. Bunun mânâsı cihet lafzını nefyeden, ola ki **«Allah, alemin üstündedir, mahlukların son bulduğu noktadadır»** sözüyle ulviyeti nefyetmek istiyorlar. Delillerinde şunları zikrederler: Cihetlerin hepsi yani ön, arka, sağ, sol, üst, alt mahluktur. Cenab-ı Hak, cihetlerden öncedir. Kim ki, Allah bir cihettedir dese, ona alemin bir parçasının kadim olmasına ve Cenab-ı Hak önce cihetten mustağniydi, sonradan cihete girmiş olduğuna hükmetmesi gerekiyor. Bu ve benzeri lafizler, Cenab-ı Hakkın — ister cihet olsun, ister olmasın — mahluklarından herhangi bir şeyinde değildir, mânâsında alınırsa, doğru bir kelâmdır. Fakat cihet vucudî değil belki itibarî bir emirdir. Bunda herhangi bir mahzur yoktur. Hülasa: Cenab-ı Hakkın mahluklarının benzerliğinden tenzihi ve muteşabihattan olan âyet ve hadisleri.ı ilminin ona havale edilmesi farzdır. Geldiği şekilde ona iman etmek farzdır.

Zil r e yakın ve benzeri arap kelâmında yaygın olan bir tevile gelince; onda benim katımda herhangi bir zarar yoktur. Bununla beraber bazı âyetler vardır ki, hem selef, hem de halef, onların tevilinde icma etmişlerdir. Allah muradını daha iyi bilir.

(18) «O el hakimdir» yani hikmet sahibidir. Eşyanın tamamını bilir. Şeylerin ve fiillerin ne durumda oldukları, neye uygun düştüğü onun malûmudur. Kuvvetli bir tedbir, güzel bir takdirin sahibidir. Habirdir. Kulların en ince durumlarını, en gizli emirlerini bilendir.

قُلْ اَیُّ شَیْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً ؕ قُلِ اللّٰهُ ۙ شَهِیْدٌۢ بَیْنِیْ وَبَیْنَكُمْ ؕ وَاُوْحِیَ اِلَیَّ
هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْۢ بَلَغَ ؕ اَىِٕنَّكُمْ لَتَشْهَدُوْنَ اَنَّ مَعَ
اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰی ؕ قُلْ لَّاۤ اَشْهَدُ ۚ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّاِنَّنِیْ بَرِیْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ﴿۱۹﴾
اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا یَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ؕ
اَلَّذِیْنَ خَسِرُوْۤا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ ﴿۲۰﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰی عَلَی اللّٰهِ
كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰیٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ لَا یُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۱﴾ وَیَوْمَ نَحْشُرُهُمْ
جَمِیْعًا ثُمَّ نَقُوْلُ لِلَّذِیْنَ اَشْرَكُوْۤا اَیْنَ شُرَكَآؤُكُمُ
الَّذِیْنَ كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ﴿۲۲﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّاۤ اَنْ قَالُوْا وَاللّٰهِ
رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِیْنَ ﴿۲۳﴾ اُنْظُرْ كَیْفَ كَذَبُوْا عَلٰۤی اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ
مَّا كَانُوْا یَفْتَرُوْنَ ﴿۲۴﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ یَّسْتَمِعُ اِلَیْكَ ۚ وَجَعَلْنَا عَلٰی قُلُوْبِهِمْ
اَكِنَّةً اَنْ یَّفْقَهُوْهُ وَفِیْۤ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ؕ وَاِنْ یَّرَوْا كُلَّ اٰیَةٍ لَّا یُؤْمِنُوْا
بِهَا ؕ حَتّٰۤی اِذَا جَآءُوْكَ یُجَادِلُوْنَكَ یَقُوْلُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْۤا اِنْ هٰذَاۤ اِلَّاۤ
اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ ﴿۲۵﴾ وَهُمْ یَنْهَوْنَ عَنْهُ وَیَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۚ وَاِنْ یُّهْلِكُوْنَ
اِلَّاۤ اَنْفُسَهُمْ وَمَا یَشْعُرُوْنَ ﴿۲۶﴾ وَلَوْ تَرٰۤی اِذْ وُقِفُوْا عَلَی النَّارِ فَقَالُوْا
یٰلَیْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰیٰتِ رَبِّنَا وَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۲۷﴾

«(19) De ki: Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür? De ki: Allah benimle sizin aranızda şahittir. Bana şu Kur'an vahyolundu. Ta ki, onunla sizi (ve ulaşan herkesi) korkutmuş olayım. Gerçekten şahitlik eder misiniz ki, Allah'la beraber başka mabudlar vardır? De ki: O ancak bir tek mabuddur. Ve şüphesiz ki, ben sizin şirk koştuklarınızdan beriyim.»

«(20) O kimseler ki onlara kitabı verdik. Onu oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Nefislerine zarar verenlere gelince onlar iman etmezler.»

«(21) Yalan yönünden Allah'a iftira eden veya Alah'ın âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki (durum şudur:) Zalimler kurtulamazlar.»

«(22) (Hatırla) o günü ki, onların hepsini bir araya topladıktan sonra şirk koşanlara: Hani nerededir o Allah'ın ortakları? diye iddia ettikleriniz» diye sorarız.»

«(23) Sonra fitneleri (çareleri) yoktur. Ancak «Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki, biz şirk koşanlar değiliz» demeleri vardır.»

«(24) Bak ki nasıl nefisleri üzerinde yalan söylediler. Bak ki daha önce iftira ettikleri onlardan nasıl kayboldu?

«(25) Onlardan bazıları sana kulak verir. Onu anlamamaları için onların kalblerine bir perde ve kulaklarına da bir ağırlık kıldık. Eğer onlar her âyeti görseler bile ona iman etmezler. Hatta onlar sana geldiklerinde seninle çekişirler. Kâfir olanlar «Bu (Kur'an) ancak eskilerin hurafeleridir» derler.»

«(26) Onlar hem ondan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de ondan uzaklaşırlar. Onlar farkında olmadan ancak nefislerini helâk ederler.»

«(27) Keşke ateşin üzerine durdukları zamanı ve «keşke dünyaya yeniden döndürülseydik ve rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve müminlerden olsaydık» dediklerini bir görseydin.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(19) «De ki: Şahitlik yönünden hangi şey daha büyüktür?...»

Bu âyetin tefsiri:

El Kelbi diyor: Mekkeliler Hz. Muhammed'e geldiler:

— Ey Muhammed! Senin Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik eden birisini bize göster. Seni tasdik eden herhangi birisinin olduğunu zannetmiyoruz. Senin durumunu Yahudiler ve Hristiyanlardan sorduk. **«Ona dair bizim kitablarımızda hiçbir şey yoktur»** dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: Ey Muhammed! Bu seni yalanlayan ve Peygamberliğini inkâr eden, müşrik kavmine söyle: Şehadet yönünden hangi şey daha büyüktür? Eğer sana cevab verirlerse, ne ala. Aksi takdirde onlara de ki: Allah benimle sizin aranızda şahittir.»

Mücahid diyor: Allah bu âyette, Hz. Muhammed'e emretti ki, şahitlik yönünden en büyük olan şeyi Kureyşten sorsun. Sonra ona emretti ki, onlara «Allah benimle sizin aranızda şahittir» desin.. Yani Allah benim hak, sizin batıl üzerinde bulunduğunuza şahitlik eder.

Hulasa: Kureyşliler, makbul sözlü bir şahid istediler. Ki Hz. Muhammed'in Peygamberliğine şahitlik etsin. Cenab-ı Hak ta bu âyette şahitlik yönünden varlıkların en büyüğünün Allah olduğunu beyan ettikten sonra Muhammed'in Peygamberliğine şahitlik yaptığını açıkladı. Çünkü: **«O, bana bu Kur'an'ı vahyetmiş ki sizi onunla korkutayım»** âyetinde bu belirgin bir halde görülmektedir. Yani Allah bana Peygamberlikte şahitlik ediyor. Çünkü o bana bu Kur'an'ı vahyetmiştir. Bu Kur'an ise, mucizedir. Çünkü siz beliğ ve fasih insanlarsınız. Dil uzmanlarısınız. Siz ona muareze etmekten aciz kaldınız. Böylece o da mucize oldu. Kur'an mucize olduğuna göre, onun benim üzerime inişi, benim Allah'ın Resûlü olduğuma bir şahitliktir. Allah bana bu Kur'an'ı vahyetti ki, onunla korkutayım. Allah'ın emrine muhalefet etmekten sizi sakındırayım. Ve Kur'an kendisine ulaşan herkesi kor-

kutayım diye bana vahyedildi. Yani kıyamete kadar gelen Arap ve Acem (diğer milletler)den her geleni Kur'an'la korkutmak ve Allah'ın emrine muhalefet etmekten sakındırmak için Kur'an bana vahyedilmiştir. Binaenaleyh Kur'an kime tebliğ olunmuş ve kim Kur'an'ı işitmiş ise, Resûlü-Ekrem onun için korkutucu ve müjdeci olarak gönderilmiş bir Peygamberdir.

Muhammed bin Kâb El-Kurezi: **«Kur'an kime tebliğ edilmiş ve kimin kulağına varmış ise, sanki o Peygamberi görmüş ve Peygamberle konuşmuştur»** dedi..

Enes bin Malik: «Bu âyeti celîle nazil olduğu zaman, Resûlü-Ekrem İran İmparatoru Kisra'ya ve Roma İmparatoru Kayser'e ve Arap yarımadasının bitişiğinde bulunan bütün saltanat sahiblerine mektublar yazdı ve onları Allah'a davet etti» diyor.

Buharî, Abdullah bin Amr bin As'tan rivayet ediyor.

Resûlü Ekrem buyurdu:

«Bir tek âyet dahi olsa benden sonra gelenlere tebliğ ediniz. İsrailoğullarından bahsediniz. Bu sözünüzde herhangi bir sakınca yoktur. Kim ki bile bile benim kesemden yalan söylerse, o, ateşteki yerine hazırlansın.» (1)

Bu hadiste geçen bir cümleye dikkati çekmek gerekiyor. Cenab-ı Peygamber: **«İsrailoğullarından konuşunuz. Bu konuşmanızda sakınca yoktur»** diyor. Yani bir günah yoktur. Yani bu hadis; siz İsrailoğullarının hakkında ibret için ne olumsuz durumu naklederseniz, onlar ondan daha fazla bir durumda ve daha aşırı bir haldeydiler, demek istiyor. Yoksa yalanı mubah kılmıyor. Beni İsrailin yalan haberlerini nakletmek ruhsatını vermiyor.

İbni Mesud, Resûlü Ekrem'den naklediyor:

«Cenab-ı Hak, o kişinin yüzünü nurlandırsın ki, bizden bir şeyi dinler, dinlediği gibi tebliğ eder. Nice kendisine tebliğ edilenler vardır ki, dinleyenden daha fazla kavrayıcı ve kapsayıcı olur» hadisi Tirmizi rivayet etmiştir.

---

(1) Bkz. «Lubabut-Tevil-Fiesrarit-Tenzil» Cild: 2-392 Âmire 1317 İstanbul

Yine Tirmizi, Zeyd bin Sabit tarikıyle (yoluyla) Resûlüllah'tan rivayet ediyor:

«Allah, o kişinin yüzünü ak etsin ki, bizden bir hadis dinlemiş. Başkasına onu tebliğ etsin diye ezberlemiştir. Nice fıkıh hamili vardır ki, kendisinden daha fâkih olana onu götürür. Ve nice fıkıh hamili vardır ki fâkih değildir.»

İbni Abbas'tan gelmiştir:

«Siz dinlerseniz. Sizden de dinlenilir. Sizden dinleyenlerden de başkası dinler» Hadisi Ebu Davud, mevkuf olarak zikretmiştir. (1)

KELAMCILARA GÖRE ALLAH'A ŞEY DENİR Mİ?

Bu âyet münasebetiyle kelâmcılar arasında ihtilâf noktası olan bir konuya parmak basmak istiyoruz: Acaba — ŞEY — Allah'a ıtlak olunur mu? Yani Allah'a şeydir denir mi? Cumhurun mezhebine göre, Allah'a şey denilir. Fakat Allah (C.C.) varedilen eşya gibi birşey değildir. Cumhur, bu âyeti celîlede vaki olan sual ve cevabla istidlal etmişlerdir. Bir de: **«Herşey helâk olucudur, ancak Allah'ın vechi — yani zatı —»** (el-Kasas: 88) âyetiyle istidlal etmişlerdir.

El-Alusî, Ruhu'l-Meanî'de şunları nakleder: EL-İMAM rivâyet ediyor ki: Cehm, **«En güzel isimler Allah'ındır»** (el-Araf: 180), (el-Haşr: 24) âyetiyle istidlal ederek **«Allah'a şey denilmez. Çünkü Allah'a ancak kemal sıfatlarından birisine delâlet eden bir lafız ıtlak olunur. Şey kelimesi ise, böyle değildir»** dedi.

El-Mevakıf ve şerhinde «Eş-Şey» kelimesi, Eş'ariler yanında sadece mevcuda ıtlak olunur. Binaenaleyh Eş'arilerin yanında her şey mevcuttur, her mevcut şeydir. «Şey» ile «Mevcud» hakkında çeşitli görüşleri sevkedildikten sonra denildi ki, bu mücadele lafzîdir. Yani şey'in lafzı neyin üzerine ıtlak olunursa o hususa bağlıdır. Bu meselede gerçek, lugat ile naklin desteklediğidir. Çünkü lügatların isbatında aklın herhangi bir müdahelesi olmaz. Belirgin görüş biz MATURİDİ'lerle beraberdir. Çünkü lugat ehli her asırda — ŞEY — lafzını mevcuda ıtlak

(1) Bkz. El-Hazın Cild: 2-392 Amire 1317 İstanbul

etmişlerdir. Hatta onların yanında **«Mevcud, şeydir»** denilirse, bunu kabul ederler. **«Mevcud, şey değildir»** denilirse bunu inkâr ederler. Cenab-ı Hakkın şu âyeti de buna benzer:

«Ben daha önce seni yarattım. Sen birşey değildin» (Meryem: 9). Burada hakikat yoluyla «Şey»in yok'a ıtlak olunmasını nehyediyor. Çünkü hakikat bunda sıhhatlı olamaz.» Şerhül-Mevakıf'ın ibaresi bitti.

Şerhul-Makasit'te «Bu araştırma, maduma hakikaten şey denilir mi, denilmez mi? Bu, lugatla ilgili bir emirdir. Burada, nakle ve istimale müracaat edilir. İstimallere göre, bu hususta çeşitli ihtilâflar vardır. Bizim katımızda «şey», mevcudun ismidir. Çünkü bunu çokça istimal ettiklerini görüyoruz. Madum (yok) da da mecazen kullanılmasında herhangi bir çekişme yok. Sonra Şerh ul Maksid şunları söylüyor:

— İbni Abbas'tan, **«Şey, kadimin ismidir»**. Cehemilerden, **«Hadisin ismidir»** ve Hişam'dan **«cismin ismidir»** diye nakledilenler, lugatehlinin kabul etmediği için cidden uzak nakillerdr.

Fakat bütün bu iddialarda araştırma gerekir. Çünkü Eş'arilerin lügat yönünden «şey» ile «mevcud»un eşit veya müteradif olduklarını iddia etiklerine dair güvenilir bir delilleri yoktur. Lugat ehlinin her zamanda «şey» lafzını «mevcud»a ıtlak etmelerine gelince, bu delâlet etse etse ancak her mevcudun şey olduğuna delâlet eder. Fakat «şey» lafzı neye ıtlak olunursa, o gerçekte ve lugatta mevcuttur sözüne delâlet etmez. Çünkü «mevcud»un üzerine «şey» lafzının ıtlak edilmesi, «Lâşey»e (yoka) ıtlak edilmemesini gerektirmez. Lugatta «şey», mevcuda tahsis edilmiştir. Zaruretini de gerektirmez. Çünkü «şey», hakikatte mevcuda demekle özelleşmesine rağmen hakikat ve lugatta hem maduma, hem de mevcuda ıtlak olunur. **«Mevcut, birşey değildir»** diyene, ehli lugatın hücumu ancak bu, EHEMMİ (en muhımmı) EHES (husus)tan selbetmek yönündendir. Ehemm'in Ehas'tan selbedilmesi Mantık ilminde sahih değildir. Yoksa «şey» ile «Mevcud»un müteradif veya mütesavi olduklarından ötürü değildir. «Şey», madum-i hariciyeye hem Kur'an'da, hem Sünnette ıtlak olunmuştur. Kur'an-ı Kerim'de:

«Hiçbir şey hakkında 'ben bunu yarın mutlaka yapacağım' deme. Ancak Allah dilerse yapacağım, de.» (El Kehf, 23-24).

Hadisde, Tabarani, Ümmü-Seleme'den rivayet ediyor:

Bir kişi, Cenab-ı Peygamberden sordu:

«Ben nefsimle öyle şeyler konuşuyorum ki, eğer onu dilimle ikrar edersem bütün amelimi yakmış olurum. Durumum ne olabilir?»

Cenab-ı Peygamber:

«Bu kelam, ancak imanlı bir kimseye ilka olunur» buyurdu. Itlakta (kullanmada), asıl olan hakikattır. Hakikattan, ancak bir mani' bulunursa, dönüş yapılır. Kullanılmanın şuyuu ise, «Sibeveyh» gibi bir güvenilirden naklin sıhati sabit olduktan sonra engellemeye elverişli olmaz. Bunun bu şekilde şuyu' bulmasının nedeni, umulur ki şu olabilir: Konuşma ve müzakerelerde, mevcudatın hallerinden daha fazla değinmekten ileri geliyor. Yoksa «şey»in lugat yönünden mevcuda tahsis edilmişliğinden ileri gelmiyor. (1)

ALLAH'IN İLMİ HER ŞEYİ KAPSAR

Bu âyet, Cenab-ı Hakkın ilminin bütün eşyaya taalluk ettiğinin delilidir. Bir de bu âyeti celîle, delildir ki, Allah'ın ilm-i ilâhisinin madumu ve mevcudu birden kapsaması hem hakiki hem lugavi yöndedir.

Büyük alimlerden bazısı «şey»i mevcuda tahsis etme iddiasını yaptıktan sonra — şey aslında mastardır ya «ŞAİN» (İsmi Faril) mânâsında veya «MEŞİ» (ismi Meful) mânâsında kullanılmıştır — Eğer «Şain» mânâsına gelirse, onun Allah üzerine ıtlak edilmesi yani Allah'ın zatı için kullanılması doğrudur. Aksi takdirde doğru değildir demiş. Oysa sen bu tetkikimizden anladın ki, bu tafsile ihtiyaç olmaksızın, «şey», Allah'ın zatı için kullanılır. (2)

«Vehadet yönünden daha büyüktür»ün mânâsı, daha doğrudur demektir.

---

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-117-118 Dar. İhy. Tur. Arabî Beyrut

(2) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-118-Dar. Tur. Arp. Beyrut

(19) «De ki: Allah benimle sizin aranızda şahittir...»

Bu âyeti celîle Resûlü Ekrem'e bizzat onlara cevap vermeyi emrediyor: De ki: Ne Yahudi âlimleri ne de Hristiyan âlimleri değil, Allah benimle sizin aranızda şahittir. Allah dilediğini dilediği şeyle tahsis ediyor. Allah'ın bu tahsisi apaçık bir mucizedir. Hal-diliyle konuşan bir şahittir. İnsan dilinin konuşmasından daha beliğdir. Çünkü insan dilinden bazan yalan hüküm, bazan de yanlış söz çıkabilir. Madem ki, Allah anneye emzirme kuvvetini, âlime açık bir şekilde ifadei meram etme kudretini ve mutevazi cahil bir kimseye de dinlemek sevgisini vermiştir, işte insanlarda bulunan bu açık fıtratlar Mübdi' ve Hâkim olan Allah'tan gelen şahitliklerdir. Ki, bunlar ne için yaradılmışlarsa, o vazifeyi ifâ edebilirler. Madem ki, göz bakış, kulak dinlemek, akıl düşünmek için yaratılmıştır. Bu da, şahitlik eder ki, bu nesneler bu vazifelerin ehlidirler. İşte böylece Allah benim için de Peygamberliğimin şahitliğini yapıyor. Ey Mekke'liler! Sizi ve bu Kur'an kendisine ulaşan siyah ve kırmızılar (Arap ve Acem)in hepsini korkutayım diye benim üzerime bu Kur'an'ı indirdi. Acaba bu şahitliğin Allah'tan benim için yapıldığı sizin katınızda sabit oldu mu? Ey şu anda benim huzurumda mevcut olanlar! Ve ey daha sonra gelip de bu vazife kendisine ulaşanlar! Beni, Allah'a ortak koşmaya davet etmenizi terkedip onun günahından kurtulduktan ve onun makbul olmadığına dair hüccet ve delil ikame ettikten sonra size Peygamberliğimi tebliğ ederek derim ki; acaba siz Allah'la beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik eder misiniz?»

Bu istifham, takriri bir istifhamdır. Bu istifhamda inkâr ve istib'ad vardır. Yani zerre kadar aklı ve düşüncesi olan bir insan için bu şahidlik çok uzaktır. **«Çünkü ben sizin şahitlik yaptığınıza şahitlik etmem. De ki, ancak o bir tek mabuddur.»** Şahidlik ederim ki, o bir tek ilâhtır. **«Şüphesiz ki ben sizin ortak koşmalarınızdan uzak ve beriyim.»** Yani putlarla herhangi bir ilişki ve ilgi kurmam bahis konusu değildir. İşte bununla Cenab-ı Hakkın Resûlü Ekrem'e Peygamber olduğuna dair şahitlik etmesi tamamlandı. (1)

---

(1) Bkz. Tantavî Cevheri tefsiri Cild: 4-26 El-Haebî baskısı Mısır 1350

KUR'AN HERKESE GELMİŞTİR

(19) «Sizi ve ulaştığı herkesi, kendisi ile uyarıp korkutmam için bana şu Kur'an vahyedildi...» Bu âyetin tefsiri:

«Kendisine Kur'an ulaşanlardan maksad, Arap ve Acem diye iki kısma ayrılan bütün insanlardır. Veya cinler ve insanlardan olan herkes. Ey mevcud olanlar! Sizi ve sizden sonra kıyamete kadar mevcud olacakları korkutmak için bu Kur'an bana vahyedilmiştir.

İbni Cerir, **«Kur'an kime tebliğ edilmişse sanki o Hz. Muhammed'i görmüştür»** diyor.

Ebu Naim ve başkası İbni Abbas'tan rivayet ettiler. Allah'ın Resûlü buyurdu:

«Kur'an kime ulaşmışsa, sanki onunla şifahen konuşmuş olurum.»

Bu âyet, Kur'an'ın indiği günde yeryüzünde var olan insanlar ve kıyamete kadar var olacak olan insanların hepsinin Kur'an hükümlerinin kapsamına girdiğine delildir. Hepsini kapsayıcı olmaklığı, ibare yoluyla mıdır, veya mevcut ve mükellef olmayanların gayrisi kapsaması icma ile midir? Bu hususta ihtilâf vardır. Hanbeli'ler birinci görüşü, Hanefi'ler ikinci görüşü savunmuşlardır. Bunun tetkik ve tahkiki usul kitablarındadır.

Bir de, bu ayeti celîle delildir ki, Kur'an bir insana tebliğ edilmemiş ve ulaşmamışsa o insan ahkâm-ı şeriyeyi terkettiği için muaheze edilemez. Bu fikri, Ebu Şeyhin Ubey bin Kâab'tan rivayet ettiği şu hadis takviye etmektedir.

Resûlüllah'a esirler getirildi. Resûlü Ekrem onlardan sordu:

«Siz İslâma çağrıldınız mı? Esirler Cenab-ı Peygambere:

«Hayır, çağrılmadık» dediler ve Resûlü Ekrem onları serbest bıraktı. Sonra Cenab-ı Peygamber:

«De ki: Sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için bana bu Kur'an vahyedilmiştir» âyetini okudu.

(20) «Kendilerine kitabı verdiklerimiz, onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar...»

Bu âyetteki **«Onu»** zamiri Resûlüllah'a racidir. Yani çocuklarını tanıdıkları gibi Peygamberi tanırlar. Çünkü Resûlü Ekrem'in vasıfları hem Tevrat'ta, hem İncil'de zikredilmiştir. Kitab verilenlerden maksad Resûlü Ekrem'in zamanında bulunan Yahudi ve Hristiyan âlimleridir. Rivayete göre, Resûlü Ekrem Medine'ye vardığında Yahudi âlimlerinden Abdullah bin Selâm gelip müslüman oldu. Hattab'ın oğlu Ömer, (R.A.) Abdullah'tan sordu:

— Allah Peygamberi Muhammed'in üzerine, Mekke'de **«o kimseler ki, onlara kitabı verdik, onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar»** âyeti nazil oldu. Acaba bu tanıma nasıl olur?» diye sordu. Abdullah bin Selâm:

«Ey Ömer! Onu gördüğüm zaman oğlumu tanıdığım gibi onu tanıdım. Hatta oğlumu tanımamdan daha fazla Hz. Muhammed'i tanıyorum.»

Hz. Ömer, **«Bu nasıl olur?»** dedi. Abdullah bin Selâm:

«Ben şahitlik ederim. o gerçekten Allah'ın Resûlüdür. Fakat kadının ne yaptığını bilmem.» Yani hanımım bana hainlik yaparak oğlumu başkasından edinmiş olabilir. (1)

(20) «O kimseler ki nefislerine yazık ettiler. Onlar iman etmezler.» Bu âyetin izahı: Yani kitab ehli ve müşriklerden nefislerine yazık edenler imanın kesbine vesile olan şeyleri zayi ettikleri için nefislerini helâk ettiler. Onlara zarar dokundurup cehennem ateşine soktular. Çünkü Hz. Muhammed'in Peygamberliğini inkâr ettiler.

Bu âyetteki — ELLEZİYNE — kelimesi, iki şekilde yorumlanmıştır: Birincisinde, daha önceki **«elleziyne»**nin sıfatıdır. O vakit bu **«elleziyne»**den maksad Resûlü Ekrem'i tanıyıp Peygamberliğini inkâr eden ehli-Kitap yani Yahudi ve Hıristiyan âlimleridirler. İkinci görüş, bu **«elleziyne»** mübteda yani başlı başına bir kelâm olup o vakit bundan Mekke kâfirleri kastolunur. O Mekke'liler ki, Hz. Muhammed'e iman etmediler. Zarar mânâsına gelen «HASAR» kelimesinde de iki vecih vardır: a) Bazıları; küfürlerinden ötürü kendilerinde oluşan daimi bir helâk ve yok olmadır, dedi. b) İkinci vecih; cennetlilere de cehennemlilere de cennet ve cehennemde birer derece hazırlanmıştır. Kıyâmet gününde, Allah müminlere kâfirlerin cennetteki dere-

(1) Bkz. El-Hazın M. Tefasir Cild: 2-293-Amire 1317 İst.

celerini verir. Kâfirlere de, müminlerin cehennemdeki derecelerini verir. İşte «HASAR» dan maksad bu hüsrandır, denilmiştir. (1)

ULU-ORTA ALLAH, ŞÖYLE DEDİ, ALLAH, BÖYLE DEDİ DEYENİN HALİ

(21) «Allah'ın üzerine yalanla iftira edenler veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim vardır? Muhakkak zalimler felah bulamazlar...»

Bu âyetin tefsiri: «İnad yönünden daha şedid, fiil bakımından daha yanlış, küfür cihetinden daha tehlikeli, Allah'ın üzerinde yalan icad edenden, Allah'ın ortağı vardır iddiasında bulunandan daha zalim kimse yoktur. Müşrikler **«Meleklere Allah'ın Kızlarıdır.»** Ve **«Şu bizim tapmakta olduğumuz putlar Allah katında bize şefaatçıdırlar.»** Hristiyanlar **«Cenab-ı Hakkın karısı ve oğlu vardır»** dediler. Bunlardan daha zalim ve daha cüretkâr kimse yok.

Allah'ın âyetlerini yalanlayandan maksad, Allah'ın hüccet ve burhanlarını, Peygamberin Peygamberliğini belirten delillerini, İslâmın ve Kur'an'ın hak olduğunu ortaya seren burhanlarını yalanlayanlardır. Nitekim Yahudiler Peygamberlerin mucizelerini yalanladılar.

Bazı tefsirciler **«veya Allah'ın âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?»** âyetinden maksad, Kur'an âyetleridir. Hz. Muhammed'in üzerine inen Kur'an'ın âyetlerini inkâr edip, yalanlayandan daha zalim kim olabilir?» şeklinde tefsir etmiştir.

Onlar, Hz. Muhammed'in mucizelerine **«Sihir»** diyorlardı. Kâfirler hem Allah'a iftira ederler, Allah üzerine yalan uydururlardı. Hem de âyetleri yalanlıyorlardı. İkisini birden yapıyorlardı. Oysa bu âyette **«ya bunu veya şunu yapandan daha zalim kim olabilir?»** şeklinde varid olmuştur. Cenab-ı Hak işaret ediyor ki, bu iki nesnenin zulüm ve ifrat etmek yönünden birisi dahi kâfidir. Hele ikisi bir araya gelirse, felâketin felâketi olur...

«Şüphesiz ki, zalimler felah bulamazlar.» Bu âyetin tefsiri: Allah'ın kesesinden yalan uyduranlar. Yani Allah üzerine iftira edenler ve âyetlerini inkâr edenler, kurtuluş yüzünü görmeyeceklerdir. Kâfir

(1) Bkz. El-Hazın Cild: 2-294 M. Tefasir Âmire 1317 İstanbul

ve müşrik buna dahildir. Allah'ın azabından kurtulamayacaklar ve azabları daimi ve sonsuzdur.

(22) **«Hepsini haşredip topladığımız günde, şirk koşanlara ilâh olduğu davasını güttüğünüz ortaklarınız nerededirler? deriz...»**

Bu âyetin tefsiri: «Tapanlar ile tapılanları bir araya getirdiğimiz günü hatırla. O gün kıyamet günüdür. Onların hepsini bir araya getiririz. Ve onlardan sorarız: Allah'a ortak koştuğunuz o batıl mabudlarınız nerededir? Neden sizi kurtarmaya gelmiyorlar?

VELİLERE İSMÎ MANA İLE DEĞİL, HARFI MANA İLE BAKMAK GEREKTİR

Bu istifhamdan maksad, tevbihtir, yani onları kınamak ve rezil etmektir. Hani siz **«o ilâhlar Allah'ın katında bize şefaat edeceklerdir» diyordunuz? Niye şefaat etmeye gelmiyorlar?»** Zira müşrikler dünyada: **«Biz de, Allah'ın varlığına inanıyoruz. Fakat bu tapmakta olduğumuz putlar, büyük insanların temsilleridir. Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'in, Hz. Nuh'un, Hz. Adem'in ve onların soy ve zürriyetinden gelen yararlı insanların heykelleridir. Bunlara tapıyoruz. Bunların Allah katında büyük mertebeleri vardır. Bize şefaatçı olacaklardır»** diyorlardı. Fakat heyhat! Kıyamette bu, onların ebediyyen cehennemde yanmalarına yardımcı oldu. Başka bir şeye değil. İbadete Cenab-ı Haktan başkasını karıştırmamak gerektir. İbadette ne bir Peygamberi-zişanı, ne de meleklerden birisini, ne mukaddes ruhlardan birini ve ne de Allah'ın büyük kullarından herhangi birisini katmamak gerektir. Katanlar, Allah'tan isteyeni onlardan isteyenler şirk bataklığına batarlar. İslâmda keşf, keramet, veli ve salih kul vardır. Alimlerin, ariflerin ilim ve irfanından istifade edilir. Fakat onlara daima harfî mânâ ile bakılır. Yani onlar ne yaparlarsa Allah'ın emriyledir. Müstakil (başlıbaşına), buyruk değildirler. Allah'ın emir ve fermânının atmosferinde cevelan ederler. Bilmek lâzımdır ki, İsmî mânâ ile (yani müstakil ve başlıbaşına bir mânâ ile) Peygamberlere, veli kullara, salihlere ve meleklere bakan bir insan Hristiyanların azizlere, kilisenin ileri gelenlerine baktıkları gibi bakmış olurlar. Bu da felâkettir.

(23) «Sonra onların herhangi bir fitnesi olmaz. Ancak Yarabbi, vallahi biz müşriklerden değildik derler...» Bu âyetin tefsiri:

Ayette bahsi geçen **«fitneden»** maksad, cevabtır. Herhangi bir cevabları olmaz demek oluyor.

İbni Abbas **«Herhangi bir mazeretleri olmaz»** demektir diyor. «FİTNE» kelimesi esasında tecrübe ve deneme mânâsına geliyor. Onların sualleri kalblerindekini belirtmek için tecrübe ve deneme olduğundan dolayı cevablarına fitne denildi.

Zeccac, **«sonra fitneleri olmaz»** âyetinin mânâsında bir letafet, bir zariflik vardır. Şöyle ki; kişi bir mahbube tutulur. Ve o hususta ona bir meşakkat isabet eder. Ya mahbubundan teberri eder, uzaklaşır. Böylece denilir ki, **«Onun fitnesi ancak o mahbub ile idi.»** Kâfirler de böyle. Putların sevgisiyle fitnelendiler. Sonra azabı gördüklerinde putlardan teberri ettiler. Cenab-ı Hak da **«onların herhangi bir fitnesi, (putlara sevgisi) olmadı. Ancak putlardan teberri ettiler.»** Bu sözü, kâfirler kıyameti gördüklerinde, Cenab-ı Hakkın ehl-i tevhide ihsan ettiği, affı, ve mağfireti müşahede ettiklerinde söylerler. Birbirlerine **«Gelin şirki inkâr edelim, umulur ki, kurtulur ve Tevhid ehline katılırız»** derler. Ve bunun üzerine **«Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz. Biz müşrik değil idik»** diye haykırıyorlar. Bu sefer Cenab-ı Hak ağızlarını mühürler. Azaları şirk ve küfürlerine dair şahitlik yaparlar.

Kıraat âlimlerinden bazıları «Rabbena»yı, «münada» olarak okumuşlar: **«Yemin ederiz, ey Rabbimiz Biz şirk koşmadık»** mânâsını âyete vermişlerdir.

(24) «Bak onlar kendi nefisleri üzerinde nasıl yalan söylediler. İlah diye iftira ettikleri şeyler de kendilerinden ayrılıp kayboldular...» Bu âyetin tefsiri:

Ey Muhammed! Basiret gözüyle bak. Müşriklerin halini teemmül etmekle bak. Onlar, batıl özürleriyle nefisleri üzerinde nasıl yalan söylüyorlar? Putlardan ve dünyada üzerinde bulundukları şirkten teberri etmek suretiyle nasıl yalana kaçarlar? Dünyada üzerinde olduklarını inkâr etmek, onlara hiç te faide vermez. Onların dünyada yaptıkları yalanlar onlardan ayrılmış, ve kaybolmuştur. Onlar dünyada

«Putlar bize şefaat ve yardım edecekler» diyorlardı. Bütün bunlar kıyamette kaybolmuştur.

(25) «Onlardan seni dinliyor gibi olanlar da vardır...»

Bu âyetin tefsirinde El Kelbî der ki; Ebu Süfyan Sahr bin Harb, Ebu Cehil Âmr bin Hişam, Velid bin Muğire, Nadr bin Hars, Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Halef'in oğulları Ümeyye ve Ubeyye ve El Hars bin Âmr bir araya geldiler. Resûlüllah'ın Kur'an okumasını dinledikten sonra Nadr'a dediler ki:

«Ey Eba Kuteybe! Muhammed ne diyor?»

Nadr:

«Muhammed'in ne dediğini bilmem. Ancak onu görüyorum. Dilini kıpırdatıyor. Ve daha önceki insanların hurafelerini söylüyor. Nasıl ki ben size geçmiş kuşaklardan bahsediyorsam o da onlardan bahsediyor» dedi. Nadr adlı bu kişi, çok konuşkandı. Geçmişlerin haberlerini, hadise ve hikâyelerini naklediyordu.

Ebu Süfyan:

«Ben onun söylediklerinin bir kısmının hak olduğuna kanaat ediyorum» dedi. Ebu Cehil:

«Hayır! Onun söylediklerinin hiçbirini ikrar etmeyeceksin» diye çıkıştı. Başka bir rivayette Ebu Cehil:

«Yemin ederim, ölüm, bizim için Muhammed'in dediklerini ikrar etmekten daha kolaydır» dedi. İşte o zaman Cenab-ı Hak bu âyeti indirdi. **«Onlardan seni dinliyor gibi olanlar da vardır.»** Yani senin konuşmanı ve okumanı dinliyorlar. **«Fakat biz onların kalpleri üzerine perdeler kıldık. Tâ ki senin konuşmanı anlamasınlar.»** Veya **«senin konuşmanı anlamalarını istemediğimiz için bunu yaptık.»**

«Onların kulaklarında ağırlık kıldık.» Yani kulaklarında sağırlık kıldık. Bu âyeti celîle, **«Cenab-ı Hak, kalbleri dilediği şekilde evirip çevirir»** hükmünün delilidir. Cenab-ı Hak, bazı kalbleri hidayeti kabul etmek için açar. İman etmesi için inşirah verir. O kalbler de hidayet ve imanı kabul ederler. Bazılarını da perdeler içerisine sokar. O kalbler de, Allah'ın kelâmını anlamaz ve iman etmezler.

(25) «Eğer onlar her âyeti görseydiler yine ona iman etmezlerdi.»

Bu âyetin tefsiri şöyledir: «Senin doğruluğuna ve Peygamber olduğuna delâlet eden mucizelerin her ferdini teker teker görseydiler yine onlara inanıp onları tasdik etmezdiler. Bunlar senin doğruluğuna delâlet eden mucizelerdir diye ikrarda bulunmazdılar.

Birçok müfessire göre; bu kelâm, onların cehaletlerinin son derece oluşuna, kalblerinin Kur'an'ı anlamaktan ifrat derecede kaçışına, Allah tarafından sağır edilmiş kulaklarının okunan âyetleri son derece nefretle karşıladığına bir temsildir.

İbni Abbas «Bu âyetin içinde geçen **«Âyet»** kelimesi mucize mânâsınadır. Ayın parçalanması, Peygamberin parmakları arasından suyun akması, elinin koymasıyla az bir yemeğin çoğalması ve benzeri mucizeler demektir» diyor.

Şeyhulislâm «Bu âyetin içinde geçen «Ayet» kelimesi Kur'an âyetleri demektir, diyor. Yani onlar Kur'an âyetlerinden herhangi bir şeyi görürlerse, onu kulaklarıyla dinlerlerse yine ona iman etmezler. Fakat birinci tefsir zevk-i selim katında daha tatlıdır. (1)

Cenab-ı Hak bu âyetlerde onların inadçılıklarından haber veriyor. Yani **«Ben cebren onları iman ettirmeyeceğim»** demek istemiyor. Çünkü onlar ayın ikiye bölündüğünü gördüklerinde **«Bu bir sihirdir»** dediler. Cenab-ı Hak, onların hüccetsiz mucize ve âyetleri reddetmelerinden haber verdi. Cenab-ı Hak, onlar iman etmesinler diye değil, kâfirlikte körü körüne gittiklerinden dolayı kalblerine perdeler gerdi. Onlar dinlerler, anlarlar. Fakat dinlediklerinden istifade ve hakka itaat etmediklerinden dolayı dinlemez ve anlamaz yerine konmuş oluyorlar.

(25) «Hatta sana geldiklerinde seninle mücadele ederler...»

Bu âyetin tefsiri: Seninle mücadele ve münazaa ederler.

İbni Abbas: Onların mücadeleleri: «Siz, öldürdüğünüzün etinden yiyorsunuz. Fakat kendiliğinden, (Allah tarafından) öldürülenin etinden yemiyorsunuz» diye mundarın eti hakkında Resûlüllah ile yapmış olduğu mücadeledir» dedi.

---

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-125-Dar. İhy. Tur. Arabî Beyrut - Tarihsiz...

(25) **«Küfre sapanlar derler.»** Küfre sapanlardan maksat, Kureyşilerdir. İbni Abbas, Kureyşiler Nadr bin Hars'a dediler:

«Muhammed ne diyor?»

Nadr:

«İki dudağını kıpırdattığını görüyorum. Nasıl ki ben geçmişlerin hurafelerini naklediyorsam, O da ancak geçmişlerin hurafe ve usturelerini söylüyor» dedi.

Nadr, hikâyeci idi. Çok yolculukları vardı. Acem diyarında geçmişlerin hikâyelerini dinlemişti. Rüstem'in, İsfendiyar'ın ve diğer Acem uydurmalarını dinlemişti. Kureyşilere, zaman zaman bunları masal şeklinde naklediyordu. Ayetin içinde bahsi geçen — EL-ESATIR — kelimesi ya ESTAR'ın veya USTURE'nin çoğuludur. **«SETR»** kitabın satırları gibi telif edilmiş, bir baştan öbür başa uzatılmış nesne demektir. «El Kuşeryi», **«Esatırın tekili Estir geliyor»** dedi.

Bazıları da **«Bu ESATİR, tekili olmayan çoğuldur.»** demiştir. Geçenlerin esatirinden maksad, onların yazmış oldukları hikâyeler demektir.

El Cevheri, **«Esatir batıl, hurafe ve efsaneler demektir»** diyor.

(26) **«Onlar Kur'an'a tabi' olmaktan halkı vazgeçirmeye çalışırlar. Kendileri de tabi' olmazlar. Onlar ancak kendilerini helak ederler ve bunu da idrak etmezler...»** Bu âyetin tefsirinde şunlar gelmiştir:

Yani halkı Hz. Muhammed'e tâbi olmaktan menetmeye çalışırlar. Kendileri de bundan uzaklaşırlar. Bu tefsir İbni Abbas ve Hasan'dan rivayet edilmiştir.

Bazı müfessirler **«Bu âyet Ebu Talib hakkında nazil olmuştur. Kâfirleri Hz. Muhammed'e eziyet etmekten nehyediyordu. Fakat ona iman etmekten de uzaklaşıyordu»** diyorlar. Bu tefsir aynı zamanda İbni Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

HAKKI MÜDAFÂ ETMEK KÂFİRLERE DE FAİDE SAĞLAR MI?

Siyer âlimleri rivayet ediyorlar: «Resûlü Ekrem, bir gün **Kâbe'ye** vardı. Namaz kılmak istedi. Namaza girdiğinde Ebu Cehil, Âmr bin

Hişam, (Allah'ın lâneti onun üzerlerine olsun) orada bulunan Kureyşilere **«Kim bu kişiye gidip, onun namazını ifsad eder?»** dedi. Bunun üzerine İbni-Ziba'ra isimli kâfir kalktı. Eline ters ile kan aldı. Onunla namazda bulunan Resûlü Ekrem'in mübarek yüzünü sıvadı. Resûlü Ekrem namazı bitirdiğinde amcası Ebu Talib'e geldi:

«Ey amcam! Benim başıma getirileni görmüyor musun?» diye şikâyet etti.

Ebu Talib:

«Kim senin başına bunu getirdi?» diye sordu. Cenab-ı Peygamber:

«Abdullah bin Ziba'ra» dedi. Ebu Talib kalktı. Kılıcını omuzuna astı ve Resûlüllah ile beraber gitti. Kureyşin yanına vardı. Kureyşiler Ebu Talib'i görünce ayağa kalkıp durdular. Ebu Talib:

«Allah'a yemin ederim, eğer bir kişi kalkarsa onu kılıcımla doğrarım.» deyince Kureyşliler oldukları yerde tekrar oturdular, onlara yaklaşınca:

«Ey oğlum! Bu işi senin başına getiren kimdir?» diye Resûlüllahdan sordu. Resûlü Ekrem:

«Abdullah b. Zibra'ra» dedi. Bunun üzerine Ebu Talib biraz pislik ile kan aldı. Onunla onların yüzlerini, sakallarını, elbiselerini sıvadı ve onlara kötü söz söyledi. Bunun üzerine bu âyeti celîle nazil oldu. Resûlü Ekrem, Ebu Talib'e:

«Ey Amcam! Senin hakkında bir âyet nazil oldu.»

Ebu Talib:

«O hangi âyettir?» diye sorunca Resûlüllah:

«Kureyşlileri bana eziyet vermekten menediyorsun. Fakat bana iman etmekten kaçınıyorsun.» mealini getiren âyettir, dedi. Bunun üzerine Ebu Talib şu şiiri okudu:

«Allah'a yemin ederim, onlar topluluklarıyla sana yetişemezler.

Ta ki ben toprakta defnedilerek uzatılıncaya kadar.

Sana gelen emri açıkça söyle! Senin üzerinde herhangi bir korku yok. Bununla müjde ver! Seninle gözler aydın oldu.

Beni çağırdın, bana nasihat ettiğini söyledin.

Doğru söyledin. Daha önce de emin idin.

Benim üzerime bir din arzettin.

Bu dinin beşeriyet dinlerinin en hayırlısı olduğunu biliyorum.

Eğer kınama veya küfretmek korkusu olmasaydı beni o dinin doğruluğu hakkında açık fikirli olarak görecektin.»

Bunun üzerine eshab-ı kiram:

«Ey Allah'ın Resûlü! Ebu Talib'in sana dünyadaki yardımı ahirette ona hiçbir fayda verir mi?» diye sordular. Resûlü Ekrem:

«Evet, onun o yardımı, ondan kelepçeler ve bukağıları uzaklaştırdı. O şeytanlarla beraber bağlanmadı. Yılanlar ve akreplerin kuyularına girmedi. Onun azabı ancak ateşten yapılmış iki pabucundadır. O pabuçlar sebebiyle onun beyni fıkır fıkır kaynıyacaktır.»

Evet cehennem ehlinin azab yönünden en hafifi Ebu Talib'tir. Cenab-ı Hak bu eziyetlere maruz kalan Resûlünün üzerine **«Ululazm Peygamberlerin sabrettiği gibi sabreyle»** (el-Anam: 50), âyetini indirdi.

Sahihi Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet edildi: Allah'ın Resûlü, amcası Ebu Talib'e:

«Ey amcam! Allah'tan başka mabud olmadığına dair bir söz söyle ki Kıyamet gününde sana bu sözünün şahidi olayım» dedi.

Ebu Talib:

«Eğer Kureyşiler beni kınayarak, Ebu-Talip korkudan dolayı bu sözü söyledi, demeseydiler onunla senin gözünü aydınlatacaktım» dedi. Ebu-Talip bunu dedikten sonra, Cenab-ı Hak: **«Şüphesiz sen sevdiğini hidayet etmezsin. Fakat Allah dilediğini hidayet eder»** (Tevbe: 30) âyetini indirdi.

AZAB YÖNÜNDEN EN HAFİFİ EBU TALİB'DİR

Müslim, meşhur rivayet böyle gelmiş, dedi.

Yine Sahihi Müslim'de İbni Abbas'tan gelen bir hadiste Allah'ın Resûlü: **«Cehennem ehlinin azab yönünden en hafifi Ebu Talib'tir.**

Ateşten yapılmış iki pabuç onun ayaklarına giydirilmiştir. O pabuçlardan onun beyni fıkır fıkır kaynıyor.» dedi..

Abdullah bin Zeba'ri'ye gelince, o fetih senesinde müslüman oldu. İslâmı da çok güzel oldu. Resûlü Ekrem'e yaptıklarından dolayı özür beyan etti. Cenab-ı Peygamber onun özrünü kabul buyurdu. Kendisi büyük bir şairdi. Resûlü Ekrem'i şiirleriyle medh u sena etmeye başladı. Onun şiirlerinden birçokları vardır. O şiirleriyle kâfirlik zamanında geçmiş şeyleri silip-sökerdi. O şiirlerden birisi:

«Bülbüller ve üzüntüler uykuyu menettiler.»

«Geceye gelince, onun karanlığı amma da çok, amma da uzun.»

«Uykusuzluğum, Ahmed'den bana gelen kınamasından ileri geliyor.»

«Sanki sıtmaya tutulmuş gibi geceledim.»

«Ey şiddetle yürüyen, eli çabuk olan, burnuna gem vurulan devenin azaları üzerine binen en hayırlı insan!»

«Şüphesiz ki, ben dalalet içerisinde, bilmeyerek, şaşkın şaşkın yürüdüğüm zaman sana karşı yapmış olduğum edeb dışı hareketlerden senden özür dilerim.»

«O günlerde ki, Sehm ve Mahzum kabileleri beni en kötü adımı atmaya, en kötü ve en çirkin hareketleri yapmaya iteliyorlardı.»

«O günlerde ki, helâkin sebeblerine yardım ediyor ve sapıkların durumu beni çekiyordu. Onların durumları zaten meş'umdur.»

«Bugün Peygamber Hz. Muhammed'e kalbim iman etti. Kim ki bunu yanlış sayarsa, o mahrumdur.»

«Düşmanlık geçip gitti, sebebleri sonuçlandı. Bizim aramızda akrabalık bağları ve tatlı ümitler geldi.»

«Anam ve babam, sana feda olsun. Benim kayışlarımı affet. Şüphesiz ki sen merhamet eden ve merhamete mazhar olansın.»

«Senin üzerinde padişahlar padişahının nişanlarından bir nişan vardır. Bir nur vardır, pırıl pırıl parlıyor. Omuzlarının arasına vurulan bir mühür vardır.»

«Sevgiden sonra şeref yönünden sana delilini vermiştir. Mabudun delili büyüktür.»

Ben şahitlik ederim ki senin dinin doğrudur, gerçektir. Ve şahitlik ederim ki sen kullar arasında büyüksün.»

«Allah şahitlik eder ki, Ahmed Allah tarafından muhtardır, (seçilmiştir) Salihler arasında karşılanırdır ve kerimdir.»

«Büyük bir efendidir. Onun temeli Haşim soyundan gelmiştir. Ufukta yerleşen bir dal ve bir köktür.» (1)

(27) «Onların ateşin kenarına getirilip durdurulduklarında 'keşke dünyaya tekrar döndürülseydik, Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık' dediklerini bir görsen...»

Bu âyetteki, hitab, ya Resûlüllah'a veya muhatap olma ehliyetine sahib olan herkesedir. Bu âyetten maksat, onların kötü halini beyan etmektir. Onların kötü halinin ne derece şeni' olduğunu açıklamaktır. Ayetteki «**LEV**» kelimesi şart edatıdır. Cevabı mahfuz (Düşürülmüş) tür. Ayetin mânâsı «Eğer onların halini ateş üzerinde durdukları ve ateşi gördükleri veya ateş üstünde kurulan köprünün üzerine getirildikleri veya altlarında bulunan ateşe baktıkları veya ateşe girdiklerinde, onun azabının miktarını bildikleri zaman görsen şeni' ve korkunç bir emri görmüş olacaksın. Onlar, görmüş oldukları dehşetten ötürü **«Ey kavmimiz! Keşke bizler dünyaya bir daha gönderilmiş olsaydık. Keşke biz Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık. Keşke biz müminlerden olsaydık.»** demek suretiyle ikinci bir defa dünyaya dönmek temennisinde bulunurlar. Tâ ki, ikinci kez dönüşlerinde iman etsinler ve Rablerinin âyetlerini yalanlamasınlar. Fakat heyhat, artık dönüş yoktur.»

(1) Bkz. El-Kurtubî Cild: 6-405-407 Darul-Kâtip 1378 Kahire

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ
بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ
قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ
بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا ۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ
أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ
الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا
يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ
كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ
أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَإِي
الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ
أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ ۚ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

«(28) Belki daha önce gizledikleri onlar için ortaya çıktı. Şayet dünyaya geri döndürülseydiler muhakkak menedilmiş oldukları şeylere dönüş yaparlardı. Şüphesiz ki onlar yalancıdırlar.»

«(29) Hayat ancak dünya hayatımızdan ibarettir. Ondan başkası yoktur. Bizler kabirlerden dönderilmeyeceğiz» dediler.»

«(30) Keşke Rablerinin katında durduruldukları zaman (onları) görseydin. Allah: Bu haşre gönderilme doğru değil midir? der. Onlar: Evet, Rabbimiz hakkı için doğrudur, derler. (Allah): O halde küfrünüzden ötürü azabı tadınız» dedi.»

«(31) Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar kesinkes zarar ettiler. Öyle ki, saat (kıyamet günü) ansızın gelince onda (dünya hayatı veya kıyamet hususunda) ettiğimiz kusurdan ötürü vay halimize dediler. Halbuki onlar günahlarını sırtlarına yüklerler. Dikkat (ediniz!) O taşıdıkları ne kötü şeydir.»

«(32) Dünya hayatı oyuncak ve eğlenceden başka birşey değildir. And olsun ki, ahiret evi ittika edip korunanlar için daha hayırlıdır. Acaba bunu daha da düşünmeyecek misiniz?»

«(33) Biliyoruz ki dedikleri muhakkak seni üzüyor. Öyle ise onlar hakikatte seni yalanlamıyorlar. Lâkin o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.»

«(34) And olsun ki, senden önce birçok Peygamber yalanlandılar. Onlara yardımımız gelinceye dek uğradıkları yalanlamaya ve eziyete sabr ettiler. Allah'ın kelimelerini değiştirebilen kimse yoktur. Yemin olsun ki, sana Peygamberlerin haberlerinden (bazısı) geldi.»

«(35) Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, haydi yer (içine doğru) bir delik veya göğe (doğru) bir merdiven aramaya ve

onlara bir âyet, (mucize) getirmeye gücün yetiyorsa (getir!) Eğer Allah dileseydi muhakkak ki onları hidayet üzerine derlerdi. Öyleyse sakın cahillerden olma.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(28) «Belki daha önce gizledikleri onlar için ortaya çıktı...»

Bu âyeti celîle, delâlet eder ki, onların temennileri sıhhatli bir azimden gelmemiş, imandan olan bir rağbetten peydah olmamış. İmanı oluşturmak ve imanlı olmak şevkinden doğmamıştır. Belki dünyada gizledikleri ortaya çıkmış ve dehşetli manzaranın sarsıntısından ve fazla, sıkıntılarından dediklerini söyleyivermişlerdir.

Bazı tefsirciler: **«Bu âyet münafıkların hakkında nazil olmuştur»** diyor. Merfu' olan zamir münafıklara, mecrur olan zamir de müminlere racidir. Yani müminlere, münafıkların gizlemiş oldukları küfür göründü. Böylece münafıklar, dünyada gizlemeye muvaffak oldukları küfrü, artık ahirette gizlemeye muvaffak olamadılar. Müminler onu gördü.

Bazıları da; ehli kitabın hakkında nazil olmuştur, dediler.

Bazıları, «ehli kitabın âlimleri hakkında nazil olmuştur» dediler. Onların gizledikleri Hz. Muhammed'in Peygamberliği idi. O vakit hem merfu' hem de mecrur olan zamir, hem onlara, hem müminlere, hem avama, hem havasa raci olur. Onların gizledikleri hem onlara, hem müminlere, yani herkese göründü.

(28) «Şayet dünyaya geri döndürülseydiler muhakkak menedildikleri şeylere dönüş yaparlardı...»

Bu âyetin tefsiri: Yani onlar ateşin kenarından (kıyametten) dünyaya geri çevrilmiş olsaydılar gene de ilk gelişlerindeki küfür ve yalanlamalarına saplanacaklardı. Bu **«lüzum»** (yani dönüş olsaydı imansızlık ta olacaktı) ve bu Telazumda, (bu istek, bu şartı cümlede), onların tıynetlerinin kötülüğü, cibiliyetlerinin pisliği, isti'dadlarını kötü kullanmaları rol oynamıştır, Cenab-ı Hakkın onlar üzerindeki kaza ve kaderi bundan böyle tecelli etmiştir. Onun için bunlara gördükleri hiçbir faide vermez.

Bazı tefsirciler; bu âyetin mânâsı; eğer onlar ilimsizlik ve görmemezlik olan birinci hallerine döndürülmüş olsaydılar yine eski durumlarına dönüş yapacaklardı, demektir, dedi. Fakat bu tefsir, bu makama uygun düşmez. Çünkü burada onların temennisine cevab teşkil eder.

(28) «Şüphesiz ki, onlar yalancılardır.» Yani yalancı bir kavimdirler. Temennilerinin kapsadığı mânâların eri değildirler. Temennilerinden anlaşılan mânâ onların maksadı değildir. Zira yalan söylemek onların adetleridir.

(29) «Hayat, ancak dünya hayatımızdan ibarettir dediler...»

Bu âyeti celîle, haşri inkâr edenlerin halinden bahsediyor. Resûlü Ekrem; kâfirlere kıyametin hallerini, dehşetlerini, Allah'ın kıyamette müminler için hazırladığı sevabı, kâfirler ve asiler için hazırladığı ikabı haber verince onlar; hayat, ancak dünya hayatımızdır yani bu dünyadan başka bir hayat yoktur. Biz öldükten sonra dirilip haşre gönderilmeyeceğiz» dediler.

Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem, «Bu âyet, ateş üzerinde durdurulan, «Eğer biz dünyaya döndürülürsek, iman ederiz, âyetleri tastik edip müminlerden oluruz, diyenlerin haberidir. Eğer onlar, bu temennilerine rağmen dünyaya döndürülürse, **«Hayat ancak bizim dünya hayatımızdır ve biz haşre gönderilmeyeceğiz»** diyeceklerdir dedi.

İbni Cerir ve İbni-Ebi-Hâtim, İbni Zeyd'den rivayet ettiler:

«Eğer onlar geri gönderirlerse menedildikleri şeylere yeniden dönüş yapacaklardır. Onlar dünyaya geri gönderildikleri takdirde **«Hayat ancak bizim dünya hayatımızdır. Biz haşrolunmayacağız»** diyeceklerdir. (1)

(30) «Keşke Rablerinin katında durduruldukları zaman onları bir görseydin...» Bu âyetin izahı:

Bu âyet, sual ve tevbih için durdurulmalarının temsilidir. Veya hakikatın imkânını şart koşmayanın katında ondan kinayedir. Bazıları, buradaki durdurmak **«Muttali kılmak ve olmak»** mânâsındadır

(1) Bkz. Ed-Durul-Mensûr Cild: 3-9-El-Halebi baskısı Kahire

der. Ayette muzaf mukadderdir. Yani Rablerinin kazası veya cezası üzerinde durduruldukları (vakıf oldukları) zaman onları bir görseydin demektir.

Zahiriye mezhebinden bazı âlimler; kıyamette halkın Cenab-ı Hakla pek yakın olan bir yerde, hesab için durdurulduklarını bu âyetten anladığını iddia etmişlerdir. Fakat bu istidlalleri şüpheden hali değildir.

Sanki sorulmuştur: **Acaba Allah, o zaman onlardan ne sordu?** Cevab: Allah onlardan **«Acaba bu haşr ve haşrın diğer durumları doğru değil midir?»** diye soracaktır. Onlar da **«Evet, Rabbimize yemin ederiz, doğrudur.»** cevabını verirler. Kendilerine faide versin diye itiraflarına yemini ekliyorlar. Fakat heyhat, artık o zaman hiçbir şey faide vermez. Bunun üzerine Cenab-ı Hak onlara, **«Daha önce inkâr ettiğinizden ötürü azabı tadınız»** der. O, kâfirliğinizden ötürü azabı tadınız. Kâfirliğinizin bedeli ve karşılığı olarak veya daha önce inkâr ettiğinizin karşılığı olarak azabı tadınız. Yani bu azab küfrünüzden ve inkârınızdan ötürü size tatbik edilmiştir. Yoksa siz durup dururken ve uysal hareket ederken size tatbik edilmiş değildir.

(31) «Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar kesinkes zarar ettiler.»

Bu âyetin mânâsı «Allah'a varmayacağız, ölümden sonra dirilmeyeceğiz» diye Peygamberi yalanladıklarından ötürü nefislerine zarar verdiler. Nefsin büyük sevabı olan cennette ikamet etmesini kaybettiler. Elem verici azaba ve cehennemin derekelerinde kıvranmaya çarpıldılar..

(31) «Öyle ki saat (kıyamet günü), onlara ansızın gelince onda ettiğimiz kusurlardan ötürü vay halimize dediler...»

KIYAMETE NİÇİN SAAT DENDİ?

Bu âyette «ESSAATU» tabiri kıyamet demektir. — BAĞTATEN — ansızın gelmek demektir. Kıyamete **«saat»** denildi. Çünkü o, Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği bir saatte, ansızın kopacaktır.

Bazıları **«Kıyamete saat denildi. Çünkü hesabı süratlidir. Tıpkı**

saatin, yelkovanların süratle döndüğü gibi.» Çünkü kıyamette mahlûkatın hesabı, bir saatte veya bir saatten daha az bir zamanda bitecektir. Ama bazıları için zaman uzanacaktır. Kıyamet koptuğunda haşri ve kıyameti inkâr eden Kureyş müşrikleri ve diğer kâfirler başta olmak üzere **«Vay bizim halimize. Ey pişmanlığımız! Gel. Hazır ol! Dünyadaki kusurlarımızdan ötürü olan pişmanlığımız! Senin zamanındır. Gel, hazır ol! Ey salih amellerin olmadığından çekmekte olduğumuz nedametimiz! Senin zamanındır, hazır ol!»** diye yakınıp dururlar.

Muhammed bin Cerir et-Taberi, — FÎHA — daki zamir «pazarlığa» racidir. Yani onlar «o pazarlıktaki kusurumuzdan ötürü oluşan pişmanlığımız gel hazır ol, derler. Pazarlıkdan maksad, onlar ile Peygamberler arasındaki pazarlıktır. Çünkü daha önce âyette **«Husran»** — ziyan etmek — kelimesi geçti. Bu, ancak bir alış-verişte olur. Bu takdirde âyetin mânâsı; Allah ile mülakati yalanlayanlar, Allah'ın rızasını elde etmeye elverişli olan imanlarını satıp Cenab-ı Hakkın azabını gerektiren küfrü karşılığında almak suretiyle zarar ettiler. Oysa onlar bunu sezmiyorlar. Kıyamet kopuncaya kadar da, bunun farkında olmuyorlar. Ansızın kıyamet geldiğinde, başlarına gelen zararı gördüklerinde, o zaman, **«Ey bizim bu ifratımızdan ötürü oluşan pişmanlığımız! Hazır ol. Bu senin zamanındır»** diye feryad ediyorlar!.

Taberi senediyle Ebu Said el Hudri'den, o da Resûlüllah'tan rivayet ediyor:

«Hz. Peygamber — YA HASRETENA — tefsirinde şunu söyledi: Cehennem ehli, cennetteki menzil ve konaklarına baktıkları zaman:

«Ey hasretimiz! Gel, hazır ol diye dövünürler.»

El-Alusi «SAAT belli bir vakit demektir. Burada kıyamet günü kasdedilmektedir. Çünkü saat esasında zamanın bir parçası demektir. Fakat belli bir vaktin adı olmak ona galib gelmiştir. Nitekim **«NECM»** yıldız demektir. Fakat «Süreyya yıldızına galebe ile» âlem (isim) olmuştur. Kıyamete **«bir saat»** denilmiştir. Çünkü arkasından gelen ebediyete nispet edildi mi, kısa olur. Veya içindeki süratli hesaba göre kısa olur.»

Bazıları, **«Saat» i** «ölüm vakti»yle tefsir etmişlerdir.

El Alusi, devamla, «Bu hasret çekmek, hernekadar ölüm anında kâfirleri kapsamakta ise de, fakat ölüm ahiretin mukaddimelerinden olduğundan dolayı kıyametin cinsinden kılındı ve onun ismiyle (saatla) isimlendi. Bunun için Cenab-ı Peygamber, **«Kim ölmüş ise şüphesiz onun kıyameti kopmuştur»** buyurmuştur. Veya ölümden sonra «saat»in gelmesi, süratli oluşundan dolayı sanki hiç tevakkuf etmeden olmuştur gibi kılınır.

Ebul Beka, «Ayetin takdiri «Ey hasret, hazır ol, bu senin zamanındır» demektir, der. Bu çağrı mecazi bir davettir. Çünkü hasret, emri manevidir. Bunun mânâsı, hasretin sebeblerini hatırlatmak için nefisleri uyarmaktır. Çünkü hasret bizzat istenmez. Onun yönelip gelmesi taleb edilmez. Mânâ burada mübalağa üzerine bina edilmiştir. Hatta onlar o kadar akılsız ve dengesiz oldular ki, hasreti bile çağırdılar. «VEYL»in çağrılması da böyledir.» (1)

İbni Abbas'ın ve Hasan Basri'nin rivayet ettiklerine göre «Fiyha» zamiri ya dünya hayatına ya da saate racidir. Dünya hayatındaki veya saatteki kusurdan maksad, onların hakkını gözetmedeki kusur demektir. İman ve salih amellerle onlara hazırlanmaktaki kusur demektir. Bazıları; zamir cennete racidir. Yani âyetin mânâsı: **«Cennetin talebindeki kusurumuzdan dolayı oluşan pişmanlığımız, hazır ol, senin zamanındır»** demektir, dedi. Bu tefsir, Süddi'ye nisbet edilmiştir. Fakat âyetten uzak bir tefsirdir.

Tibrîsinin «Süddi'ye nisbet edilen bu tefsirin doğruluğuna El A'mes'in Ebu Salih'ten, Ebu Said'den, Resûlüllah'tan rivayet ettiği şu hadis: «Cehennemliler, cennetteki konaklarını görürler. «Vay bizim hasretimiz» diye bağırırlar» delâlet eder, sözüne gelince, bu söz de, dikkatten hali değildir. Çünkü bu ihtimal, daha sonra olacaktır. Bu ise istidlâli (yani delil getirmeyi) iptal ediyor.

(31) «Halbuki onlar günahlarını sırtlarına yüklerler. Dikkat ediniz, o taşıdıkları ne kötü şeydir...»

Bu cümle, KÂLÛ fiilinin faili olan «VAVE» haldir. «EVZAR» kelimesi «VİZR»in cemi'dir. Vizr, esasında ağırlık demektir. Günaha da

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-132-Dar. İhy. Tur. Ar. Beyrut

vizr denilir. O halde burada «EVZAR»dan günâhlar kastedilmiştir. Yani günâhlarını sırtlarına almaktadırlar. Hatalarını yüklenmektedirler. Sırtlar mânâsına gelen «ZÜHÛR» kelimesini Cenab-ı Hak kullanıyor. Çünkü galib odur ki yük sırta alınır. Nitekim **«Elleri kesbetti»** deniliyor. Çünkü kesb çoğu kez ellerle yapılıyor. Bu âyeti celîlede yüklerinin ağırlığına işaret vardır. Ayet onların kötü halini ve günâhlarından ötürü onların şiddetli meşakkat, elem ve büyük azabları tattıklarını beyan etmektedir.

Bazı tefsirciler «gerçekten günâhları maddeleşir ve sırtlarına yükletilir» diyorlar.

İbni Cerir ve İbni Ebi Hâtim, Süddi'den rivayet ettiler:

Zalim bir kişi ölüp kabrine konulduğunda, ona çirkin yüzlü, siyah benizli, pis kokulu ve sırtında kirli elbiseler olan birisi gelip beraber kabrinde durur. Onu gördüğünde **«Senin yüzün amma da çirkindir»** der. C da **«Senin amelin de böylece çirkin idi»** cevabını verir. **«Senin kokun amma da pistir»** der. O da, **«senin amelin de böylece pis kokuyordu»** der. **«Senin elbisen amma da kirlidir»** der. O da **«Senin amelin de kirli idi»** diye cevap verir. Ölü kabrine gelenden soruyor:

«Sen kimsin?» O:

«Ben senin amelinim» diyor. O amel, ölüyle beraber kabrinde durur, kıyamet günü haşre gönderildiğinde amel ona **«Ben lezzetler ve şehvetlerle seni dünyada taşıyordum. Bugün de sen beni sırtlayacaksın»** der ve onun sırtına biner. Ta cehenneme götürüp sokuncaya kadar onu sürer.

Bu iki zat Amr bin Kays'ten rivayet ettiler:

Mümin, kabrinden çıktığı zaman, ameli en güzel suret ve en güzel koku ile onu karşılar ve ondan:

«Sen beni tanıyor musun?» diye sorar.

Mümin:

«Hayır! Ben seni tanımam. Ancak Cenab-ı Hak senin kokunu tatlı ve suretini güzelleştirmiştir» diyor. Ameli:

«Sen de dünyada böyle idin. Ben senin salih amelinim. Çok zaman dünyada sana bindim. Bugün sen bana bin» der.

Hadisin râvisi:

«Sonra hatırla o günü ki, müttakileri gurup gurup rahmana doğru haşrediyoruz» (Meryem: 85) âyetini okudu.

Eğer kabrinden kalkan kâfir ise, ameli suret yönünden en çirkin, koku bakımından en pis bir şekilde onu karşılar. Ondan soruyor: **«Beni tanıyor musun?»** O da, **«Hayır. Seni tanımıyorum, ancak Cenab-ı Hak senin suretini çirkinleştirmiş. Kokunu da pis yapmıştır»** der. Ameli: **«İşte sen de dünyada böyle idin. Ben senin kötü amelinim. Dünyada bana çok bindin. İşte bu gün ben sana bineceğim»** diyecek. Ravi bunu söyledikten sonra: **«Onlar günahlarını sırtlarına yüklerler. Dikkat ediniz! O taşıdıkları ne kötü şeydir»** âyetini okudu.

Bazı tefsirciler, bu hususta varid olan her âyet ve hadisi temsil olarak kabul etmiştir. Fakat hakikate de hamledilebilir. Zire kelâm zahirinin üzerinde durabilir.

Ehli sünnetin birçok kimsesi **«Ameller ahirette cisimlenir»** demiştir. Vezn tabirinin zahiri de bunu iktiza etmektedir. (1)

DÜNYÂ HAYATI NEDİR?

(32) «Dünya hayatı oyuncak ve eğlenceden başka birşey değildir...»

Bu âyetin izahı:

Cenab-ı Hak, bu âyetten önce dünya hayatının ötesinde başka bir hayatın olduğunu tesbit etti. O hayatta insanoğlunun çekeceğini belirtti. Bunun üzerine bu iki hayatın gerçekteki durumlarını beyan etmeye yeltendi. Bazıları **«Bu âyet, hayat ancak bizim dünya hayatımızdır dediklerine cevabtır»** demiştir. Fakat bu tefsirde uzaklık vardır. Her ne ise, durum ne olursa olsun âyetten maksad budur.

Dünya hayatının özelliklerinden olan amellerine gelince; o ancak oyuncak ve eğlence gibidir. Yarar sağlamaz ve daimi kalmaz. Bu takdirde ibadetler gibi dünyada yapılan salih ameller ve yaşantının

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-132-133 Dar. İhya Tur. Ara. Beyrut

zaruri ihtiyaçlarının elde edilmesi için çabalar istisna edilmiş oluyorlar! Bunlar oyuncak ve eğlence değildirler.

«LÂHUV ve LA'İB», «Durret-ut-Tenzil» adlı kitabda varid olduğuna binaen, akıllı bir insanı ilgilendirmeyen bir işle meşgul olmaktır. İster haram olsun ister olmasın, nefsin istekleri, hoplamak, zıplamak gibi şeylerle meşgul olmak «LEHİV» ve «LA'İB» demektir. Bazıları; Lehivle la'ibin arasında ayırım yaparak şöyle dedi:

Laib, sevinmeyi acelece getirmek maksadıyla işlenen şeydir. Lehiv; ister sevinmek maksadıyla olsun, ister olmasın insanı meşgul eden nesne demektir.

Bazıları **«Lehiv, kadınlarla sevişmek mânâsına gelir»** demişlerdir. Katade, «LEHİV», Yemen lugatinde (lehçesinde) kadın demektir» dedi.

Bazıları, **«Güzel olmayan yollardan sevinme ve ferahı kastetmek la'ibtir, Lahiv ise, himmeti, elverişli olmayan şeylere sarfetmek demektir»** dedi.

Bazıları «Lehiv, kendisine yönelen başkasından yüz çevirir, mesele demektir. Zira bir durum kendisini diğer bir durumdan meşgul etmeyen zat sadece Allah'tır (C.C.). Kişi, batıla yöneldiğinde, haktan yüz çevirmesi lâzımgelir. Batıl üzerine yönelmek la'ib, haktan yüz çevirmek lavh'dir» dedi.

Bazıları da; akıllı bir kimse, tercih ve takdimi gereken şeyle meşgul olur. Eğer başkasını terketmeksizin tercih ve takdim ederse, bu lâib olur. Eğer terkeder, unutursa bu da lavh olur.» dedi.

(32) «And olsun ki ahiret evi ittika edip korunanlar için daha hayırlıdır. Acaba bunu daha da düşünmeyecek misiniz?...»

Bu âyet, şunu ifade eder: Ebedi hayatın merkezi olan ahiret evi, küfür ve isyandan sakınanlar için daha hayırlıdır. Çünkü menfaatları hem çok, hem de zarar ve elemlerden halidir, sadedir ve lezzetleri daimi ve sonsuzdur.

«Acaba hangi emrin daha güzel, daha hayırlı olduğunu artık düşünmeyecek misiniz?» Ta ki üzerinde bulunduğunuz küfür ve isyandan sakınasınız. — EFELÂ TA'KILÛN — kelimesindeki — FE — bir mahzuf (düşürülmüş) fiilin üzerine atfetmek içindir. Yani «siz gafle-

te dalıp artık düşünmeyecek misiniz?» Veya «Neden düşünmüyor da akıl erdirmiyorsunuz?»

Bazı kurralar — TA'KILUN — yerinde — YA'KILUN — şeklinde gaib fiili olarak okumuşlardır.

(33) «Biliyoruz ki muhakkak ki dedikleri seni üzüyor. Öyleyse, onlar hakikatta seni yalanlamıyorlar...»

Ayetin bu cümlesi istinafi (ve mukadder bir sualin cevabı olan) bir cümledir. Resûlüllah'ı içinde bulunduğu üzüntüden teselli etmek için getirilmiştir. Kâfirlerin yalanlamakta ifrat etmeleri ve bu hususta şiddet göstermeleri Resûlüllah'ı çok üzüyordu. Cenab-ı Hak, Resûlüllah'a bu âyetle sabır tavsiye ediyor. **«Kavminin eziyetine ve yalanlamalarına karşı sabret. Sen ululazim Peygamberlerin efendisisin. Kavminin eziyetinden pek fazla şikâyet etmemelisin. Cenab-ı Hak sen şikâyeti belirtmenden önce azimini bilmektedir.»**

DÜŞMANLARI RESÛLÜLLAH'I NASIL BİLİRDİ?

Süddi rivayet ediyor: El Ahnas İbni Şureyk ve Ebu Cehl (Âmr bin Hişam) bir araya geldiler. El Ahnes, Ebu Cehil'e:

«Ey Ebelhakem! Bana Muhammed'den haber ver: Acaba doğru mudur, yoksa yalancı mı? Çünkü burada senin bana diyeceklerini benden başkası dinlemiyor!..»

Ebu Cehil:

«Allah'a yemin ederim, şüphesiz ki Muhammed doğrunun tâ kendisidir. Muhammed hiçbir zaman yalan söylemedi. Fakat Beni Kusay (Resulün kabilesidir) hem Kureyş'in bayrağını, hem hacıları sulamayı, hem Kâbe'nin hacabetini, hem Nedve'nin riyasetini, hem de Peygamberliği elde ederlerse, diğer Kureyşlilere ne kalmış oluyor?» dedi ve bunun reddi için Cenab-ı Hak bu âyeti indirdi.

Naciye bin Kaab: «Ebu Cehil, Resûl-i Ekrem'e (S.A.):

«Seni itham etmiyoruz ve yalanlayamıyoruz. Fakat senin getirdiğini yalanlıyoruz» dedi» diye rivayet etti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu âyeti indirdi.

Hz. Ali bin Ebi Talib'ten rivayet ediliyor: Ebu Cehil, Resûlü Ekrem'e:

«Seni yalanlamıyoruz. Fakat senin getirdiğini yalanlıyoruz» dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, onlar hakkında şu âyeti inzal etti:

(33) «Şüphesiz ki, onlar seni yalanlamıyorlar. Fakat zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.»

Hadisi Tirmizi iki yoldan rivayet etmiştir. **«Bu daha sıhatlidir»** dediği rivayet şudur: **«Şüphesiz onlar seni yalanlamıyorlar»** Yani iç âlemlerinde. Çünkü senin doğru olduğunu biliyorlar. Fakat zalimler yani kâfirler, Allah'ın âyetlerini alenen inkâr ediyorlar. Çünkü onlar üzerine Kur'an inen Muhammed'in doğru olduğunu bildikten sonra, inad ve küfürlerinden ötürü Kur'an'ı yalanladılar. Nitekim Cenab-ı Hak, onlardan başkasının hakkında **«Onu inkâr ettiler. Fakat nefisleri kesinlikle onu bildi. Onu zimmen ve yükseklik taslamak yönünden inkâr ettiler»** (Haşır: 20) diye buyurmuştur.»

Bazı tefsirciler, «Ayetin zahiri delâlet eder ki, onlar Hz. Muhammed'i yalanlamadılar. Ancak Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler. Hz. Muhammed'in doğruluğuna delâlet eden Kur'an'ı inkâr ettiler» dediler. Bu tefsire binaen âyetin mânâsı şudur: **«Onlar senin doğru olduğunu bilirler, seni yalanlamıyorlardı. Ancak senin Peygamberliğinin sıhhatini inkâr ettiler, risaletini yalanladılar.»**

SABREDENLERE VAADEDİLEN YARDIM

(34) «And olsun ki, senden önce birçok Peygamber yalanlandılar. Onlara yardımımız gelinceye dek uğradıkları yalanlamaya ve eziyete sabrettiler...»

Bu âyet, Resûlüllah'a gelen ikinci bir tesellidir. Zira belâ umumileşirse, ferdin içinde bulunduğu belâyı biraz hafifletir. Cenab-ı Hak, bu âyette Hz. Peygamberin daha önceki Peygamberlere bu hususlarda uyması hakkında irşat veriyor. Eziyete karşı sabretmekte, yalanlamaya karşı göğüs germekte daha önceki Peygamberlere uy diyor.

«Onlara yardımımız gelinceye dek.» cümlesi işaret ediyor ki Hz.

Muhammed'e de yardım gelecektir. Cenab-ı Hak bu âyette, sabredenlere yardımı vaadediyor. Ve İslâmın istikbalinin parlaklığı bu âyetten anlaşılıyor.

KUR'AN DEĞİŞTİRİLEMEZ

(34) «Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur...» Bu âyetin mânâsı: Cenab-ı Hakkın, yalanlayanları helak edeceğine dair yapmış olduğu hükmü nakzedecek hiçbir güç ve Peygamberlere yardım edecek diye vaadettiğini değiştirecek hiçbir kuvvet yoktur. Nitekim başka bir âyette **«Yemin olsun bizim kelimemiz Peygamber olarak gönderilen kullarımız için sebkat etmiştir. Şüphesiz ki, onlar var ya, onlar yardım görenlerin tâ kendisidir. Şüphesiz ki, bizim ordularımız galibtirler.»** (el-Bakara: 252). Başka bir âyette: **«Allah, ben ve Pepgamberlerim galib geleceğiz diye hükmettim. Allah'ın vaadında hulf yoktur»** (el-Bakara: 252) buyurulmuştur.

Bazı tefsirciler: Kendi kelimelerinden maksad, **«Onlara yardımımız gelinceye dek»** cümlesindeki kelimeleridir dedi.

Ata'da, «kelimelerden maksad, Peygamberlerine ve Hz. Muhammed'e yardımı tazammun eden âyetleridir» dedi.

Bazı müfessirler «Bu kelimelerden Cenab-ı Hakkın bütün kelimeleri kastedilmiştir. Bahsi geçen âyetler de, bütün kelimeler cümlesindendir. Ayetin zahiri, delâlet eder ki, hiç kimse Cenab-ı Hakkın kelimelerini tebdil edemez. Yani kelimelerin delâlet ettiğinin hilâfını yapamaz. Allah ile o kelimelerin tahakkuk etmesinin arasına girip mani olamaz.

Cenab-ı Hak kelimelerini değiştirir mi değiştirmez mi? Konusu bu, âyetin kapsamına girmemektedir. Diğer nassların delâlet ettiğine bakılırsa, Cenab-ı Hak, vaidini yani tehdidini çoğu zaman değiştirir. Fakat vaadini (yani mükâfat sözünü) değiştirmez. İşte bundan dolayı Beyzavi ve Medarik, — KELİMATI — Mevaid (yani vaidler) ile tefsir ediyorlar.

BÜTÜN PEYGAMBERLERİN HABERLERİ HZ. MUHAMMED'E BİLDİRİLDİ Mİ?

(34) «Yemin olsun ki, sana Peygamberlerin haberlerinden bazısı geldi...»

Bu âyetin tefsiri:

Yani Kur'an'da Peygamberlerin haberlerinden bazısı sana indirildi. O sana teselli vermeye ve kalbini teskin etmeye kâfidir.

«El-Ahfaş «MİN» kelimesi burada teb'iz (bazısı, bir parçası), mânâsını ifade etmez, belki «SİLE» (bağlaç) harfidir» dedi. Fakat başkası, teb'iz mânâsını ifade eder demişlerdir. Çünkü Resûlüllah'a gelen kıssalar bazı Peygamberlerin kıssaları (haberleri) dir. Nitekim Cenab-ı Hak, başka bir âyette **«Onlardan bazılarını senin için kıssa ettik. Bazılarını sana kıssa etmedik, (haber vermedik)»** (El-Enbiya: 50) buyurmuştur.

(35) «Eğer onların yüz çevirmeleri sana pek ağır geldiyse, gücün de yerde bir delik (açmaya) veya göğe (çıkmak için) bir merdiven aramaya ve onlara bir âyet, (mucize) getirmeye yetiyorsa yap...» Bu âyetin açıklaması:

İbni Cevzi, bu âyetin sebebi nüzülünde şunu zikretti:

El-Hars bin Âmr beraberinde Kureyş'den bir kaç kişi daha olduğu halde Resûlüllah'a geldi. Ve Resûlüllah'tan **«Bize diğer Peygamberlerin kavimlerine mucizeler getirdikleri gibi bir mucize getir. Eğer bunu getirirsen sana iman edeceğiz»** dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bu tefsiri, Ebu Salih, İbni Abbas'tan rivayet etmiştir.

Ayetin mânâsı; «Ey Muhammed! Eğer müşriklerin senden yüz çevirmeleri seni tasdik etmekten kaçmaları ve sana iman etmeye sırt çevirmeleri sana ağır geliyorsa...»

Resûlü Ekrem, kavminin iman etmesini şiddetle arzuluyordu. Onlar Resûlüllah'tan bir mucize istedikleri zaman onların iman etmeleri için Allah'dan o mucizeyi onlara göstermesini istedi. Cenab-ı Hak: «Eğer sen arayıp yerde bir tünel, veya gökte bir merdiven elde etmeye yelteniyorsan, bunun vasıtasıyla da onların istedikleri mucizeler-

den birisini getirmeye yöneliyorsan ve mucize, senin doğru olduğuna delâlet etsin diye çırpınıyorsan haydi bunu yap. Fakat buna gücün yetmeyecektir.» diye dikkatini çekti. Bu âyetten maksad, Resûlü Ekrem'in tamahını onların imanından kestirmektir, onların yüz çevirmelerinden artık rahatsız olmamasını temin etmektir.

ALLAH İÇİN CEBR VAR MIDIR?

(35) «Eğer Allah dileseydi onları hidayet üzerinde derler, toparlardı...» Bu cümlenin tefsiri:

Cenab-ı Hak, bu âyetinde, Peygamberine haber veriyor ki, onlar iman etmeyi terkettiler. Senden yüz çevirdiler. Küfre yöneldiler. Bunlar, Allah'ın meşiyeti iledir. Kazasının onlar hakkındaki yerine oturtması içindir.

«Sakın cahillerden olma». Yani «Allah dileseydi, onları hidayet üzerinde bir araya getirirdi» hükmünü bilmeyenlerden olma. Veya: **«Onların bir kısmı sana iman edecektir, bir kısmı etmeyecektir»** hususunda cahillerden olma.

Bazı kimseler, âyetin mânâsı; onların seni yalanlamaya dair hasretin şiddetlenmesin. Onların yüz çevirmelerinden irkilme. Aksi takdirde sabırsız cahillerin haline yaklaşmamış olursun.»

Cenab-ı Hak, Resûlüllah'ı bu halden uzaklaştırmak için ona bu hali yasakladı.. Ve ona şiddetli bir tarzda hitapta bulundu.

Veya âyetin mânâsı «Onların yüz çevirmeleri, sana zor geliyorsa ve senin de muhali getirmeye gücün yetiyorsa haydi, getir» demektir. Bu takdirde maksad, Resûlü Ekrem'in kavminin iman etmesindeki arzusu bu dereceye vardığını beyan etmektir. Ve aynı zamanda âyette, onların İslâmın varlık dairesinden uzak olduklarına da işaret edilmektedir. Cenab-ı Hak, âyette taleb etmek mânâsına gelen —ENTEBTEĞİ— tâbirini kullandı. «Edinmek» mânâsına gelen «ENTATTAHİZ» ibaresini kullanmadı. İşaret etti ki, o yerdeki delik ile göklere götüren merdivenin talebi bile mümkün değil. İsteği bile güç yetmezdir. Edinmek nerde olacaktır?.

İbni Cerir, İbni Münzir, İbni Ebi Hatım ve el Beyhaki «El Esma ve Essıfat»ta İbni Abbas'tan rivayet ettiler:

«Gökten getirilen âyetten ve yerdeki delikten maksad, kaçmak içindir.»

Bu tefsir Et Tasti'nin Nafi' bin Ezrek'ten rivayet ettiğiyle teyid edilmiştir. Bu zat İbni Abbas'a sordu:

«(Eğer gücün yerde bir delik aramaya yetiyorsa) âyetinin mânâsı nedir?» İbni Abbas:

«Yerde bir delik açmaya ve ona girip kaçmaya gücün yetiyorsa haydi yap demektir» dedi. Fakat bu tefsirde uzaklık vardır. İbni Ezrak'ın haberinde de denilen denilmiştir. (1)

Ehl-i Sünnet «Eğer sizin üzerinizde bulunduğunuz dinin, üzerinde onları derlemeyi Allah dileseydi, onları derler, bir araya getirirdi. Onları imana muvaffak kılardı. Onlar seninle beraber iman ederlerdi. Fakat Allah, onların kötü seçeneklerinden dolayı bunu istememiştir. Çünkü Cenab-ı Hak onların seçeneklerini tâ ezelde bilmiştir.

Mutezileler, «eğer Allah, onların hidayet üzerinde derlemesini dileseydi, bunu yapardı. Yani onları burada derlenip toparlamaya mecbur eden bir mucize indirirdi. Fakat Cenab-ı Hak, bunu istememiştir. Çünkü bu hikmetten çıkış oluyor» dediler. Ehli Sünnetin görüşü daha doğrudur.

(35) «Sakın cahillerden olma.»

Bu âyeti celîlede Cenab-ı Hakkın şefkati ilâhisinin Peygamberi üzerinde çok olduğunu ve Resûlü Ekrem'in kavminin imanı hususundaki isteğinin taptaze olduğunun işareti vardır.

El Cübbai bu âyetin tefsirinde **«Sabır gereken yerlerde sabırsızlık yapma. Aceleye kapılma. Aksi takdirde senin halin cahillerin haline yaklaşır. Onların yolunda yürümüş olursun»** demiştir.

Cenab-ı Hak, Resûlü Ekrem'e **«Sakın cahillerden olma»** Hz. Nuh'a, **«İşte sana öğüt: Bilgisizlerden olma»** (Hud, 46) buyurmak suretiyle Re-

(1) BKZ. Ruhul-Meanî cild: 7-139- Dar. İhya-Tur. Ar. Beyrut.

sûlüllah'a olan şefkatinin daha fazla olduğuna işaret eder. Ve Resûlüllah'ın kavminin iman etmesi hususundaki isteği daha genç, daha hararetlidir.

Burada muhtemel ki, «Gökte bir merdiven arama» tabiri, Atmosfer tabakasının dışındaki, havasızlığa işaret ve onun geçilmesinin zorluğundan bahseden bir hüküm olsun..

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ
قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾
وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ
أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ
﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ۗ مَن يَشَإِ اللَّهُ
يُضْلِلْهُ ۖ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ
أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ
تَدْعُونَ ۖ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا
تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ
لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن
قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ۖ حَتَّىٰ إِذَا
فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

«(36) (Ey Habibim! Davetine) ancak işitenler icabet ederler. Ölülere (gelince), Allah onları gönderecektir (diriltecektir). Sonra Allah'ın katına döndürülürler.»

«(37) Neden Rabbinden onun üzerine bir âyet inmedi? dediler. De ki: Elbette Allah bir âyeti indirmeye kadirdir. Lâkin onların çoğu bunu bilemezler.»

«(38) Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin benzerleriniz ümmetler olmasınlar. Kitabta hiçbir şey ihmal etmedik. Sonra Rablerinin katında haşr (toplanmış) olunurlar.»

«(39) Ayetlerimizi yalanlayanlar sağır, dilsiz ve karanlıkdadırlar. Allah kimin saptırmasını dilerse onu saptırır. Kimin hidayet etmesini dilerse onu dosdoğru bir yol üzerinde kılar.»

«(40) De ki: Sizi gördün mü? (Bana haber veriniz.) Eğer Allah'ın azabı size veya saat (kıyamet), size gelirse, acaba Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Eğer «putlar birer mabuttur» iddianızda doğru iseniz onları çağırınız.»

«(41) Belki ancak o'nu çağırırsınız. Böylece o dilerse giderilmesi için onu çağırdığınızı kaldırır. Siz de ortak olarak koştuğunuzu unutursunuz.»

«(42) And olsun senden önceki ümmetlere (Peygamberler) gönderdik. Onları darlık ve felâketlerle yakaladık. Umulur ki, (bu sayede tevbe edip) yalvarırlar.»

«(43) Neden onlara azabımız geldiğinde yakarıp yalvarmadılar? Fakat onların kalpleri katılaştı. Şeytan onların bütün yaptıklarını onlara süslü gösterdi.»

«(44) Böylece (hatırlatmalarında kullanılan) vaz-u nasihati unuttukları zaman, üzerlerine herşeyin kapılarını açtık. (Sonuç olarak) kendilerine verilenle sevindikleri zaman, ansızın onları yakaladık. Artık o zaman onlar ümitsiz kaldılar.»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

«(36) (Ey Habibim!) Davetine ancak işitenler icabet ederler...»

Bu âyetin tefsiri: Yani senin Peygamberliğine ve imana yaptığın davete ancak dinlediğini anlayan, işittiğinde tedebbur ve tefekkür eden kimseler icabet eder. Ölüler ise — ki bunlar da ölülerdendir — onlar hernekadar zahirde dinliyorlarsa da, gerçekte dinlemedikleri için iman etmezler. Nitekim Cenab-ı Hak, başka bir âyette **«Şüphesiz sen ölülere dinletemezsin»** (Rum: 52) buyurmuştur.

Bu âyeti celîle, daha önce onlar iman etmezler âyetinden anlaşılan mânâyı takrir etmektedir. Yani Cenab-ı Hak bunların muhtar kılındıkları bir devrede akıl ve iza'n sahibleri oldukları bir devrede, kendi ihtiyarlarıyla iman etmediklerini, imanı seçmeyeceklerini bildiğinden, onların gelecekteki tavrını Resûlüne bildiriyor. Yoksa Cenab-ı Hak zorla onları imandan çeviriyor, iman etmemeye onları zorluyor, sonra onları muaheze ediyor diye birşey âyette bahis konusu olamaz.

Hasan Basri, **«Ölülerden maksad, kâfirlerdir»** diyor. **«Allah ölüleri haşra gönderecektir»** cümlesinden maksad, öldükten sonra kabirlerinden kaldırıp haşre gönderecektir demektir.

Bazı Kitabların **«Onları hidayetten imana gönderecektir»** şeklindeki tefsiri hiçbir değer taşımamaktadır. **«Sonra onlar Allah'ın katına dönüştürülürler»**, âyetin bu cümlesinden maksad: Hesab vermek için onlar Allah'ın huzuruna gideceklerdir. İşte o zaman onlar Peygamberlerin getirdiklerini dinleyip, anlayacaklardır. Ondan önce ise, onu gerçek mânâda dinlemek ve anlamak taraftarı olmadıklarından dolayı, onlar için müyesser olmayacaktır.

Bazı tefsir âlimlerine göre; (ÖLÜM) burada hakiki mânâya hamledilir. **«Ölüleri, Allah (kabirlerinden haşre) gönderecektir.»**

(37) «Neden Rabbinden onun üzerine bir âyet inmedi dediler...»

Bu âyetin izahı:

Bunu, Kureyşin Senadidi (Mekke'nin ileri gelenleri) söylediler: **«Niçin Allah tarafından Muhammed'in Peygamber olduğuna şahitlik edecek bir melek indirilmedi?»** dediler. Yani dağları titreten, kalbleri yumuşatan, akılsız hayvanlara bile Peygamberlik şehadetini yaptıran mucizelere rağmen bunlar ikna olunmadılar. Yine de böyle bir istekte bulundular: Muhammed (A.S.)'in üzerine bir melek veya başka bir mucize inseydi de, bizi ona inandırmaya mecbur etseydi diye bir teklifte bulundular. Ey Muhammed! Sen onlara de ki: Allah bir âyeti — yani insanı iman etmeye mecbur eden bir mu'cizeyi — indirmeye kadirdir. Fakat imtihan ve teklif sırrı bozulmasın diye Cenab-ı Hak, böyle bir âyeti indirmemiştir. Fakat onların çoğu Cenab-ı Hakkın buna kadir olduğunu bilmezler. Bilmezler ki, Allah buna kadir olmasına rağmen bu mucizeyi indirmemiş, tâ ki, bu mucize, insanın seçeneği ve ihtiyarı üzerine kurulan teklifin temelini yıkmasın. Veya bu mucizeye rağmen onlar iman etmedikleri takdirde Cenab-ı Hak onları helâk etmesin. Çünkü imanı mecburen gerektiren mucize gelmesine rağmen iman etmeyenler temelden helâk olup giderler.

Ayeti celîlede **«Onların çoğu bilmez»** denildi. Çünkü bazıları halin hakikatine vakıf idiler. Israrlarına gelince, onu mukabere ve inad olarak yaparlardı.

«AYET» kelimesi esasında Allah'ın kudretine ve Peygamberin de Peygamberliğine alâmet ve nişan olan mucize demektir ve bu âyeti celîlede Ayet kelimesi nekire olarak iki defa tekrar edilmiştir, ikincisinde birincisinin aynisi kastedilmektedir. Bu da tefsir ettiğimiz gibi «MELEK» mânâsında olabilir. Yani Allah'tan gelen bir melek bağırıp: **«Muhammed Allah'ın Peygamberidir. Allah birdir. Putlar batıldır.»** desin. Veya o mânâyı ifade eden diğer bir mucize mânâsına gelmiştir.

Bilmezler ki, Allah (C.C.) ancak kullarının maslahatını içeren mucizeleri gönderir. Allah'ın katında malûmdur ki onların soylarından, Allah'a iman edecek kavimler vardır. Bunun için de Allah onların temellerini kazıtıp köklerinin berhava etmesini istemez.

(38) «Yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi ümmetler olmasınlar...»

Bu âyeti celîle, başlıbaşına bir kelâmdır. Cenab-ı Hakkın kudretinin kemalini göstermek, güzel ve hikmetli tedbirini sergilemek, ilminin kapsayıcı olduğunu bildirmek için gelmiştir. Sanki **«Allah bir mucizeyi indirmeye kadirdir»** âyetinin delili oluyor. Evet, mucizeyi göndermeye kadirdir, fakat apaçık bir hikmetini korumak için göndermiyor demek oluyor.

Bazı müfessirler; bu âyet, Cenab-ı Hakkın insanları kabirlerinden diriltip haşre göndermesinin delilidir dediler.

Sair canlılar, kürre-i arzın hangi kıtasında olursa olsun, isterse yeryüzünün içinde, isterse üstünde olsun, ve yine göklerin hangi tarafında uçarsa uçsun, hepsi sizin gibi cemaatlar ve guruplardır. Allah sizi nasıl yaratmışsa onları da yaratmıştır. Rızıklarınızı nasıl tekeffül etmiş ise, onların rızıklarını da tekeffül etmiştir. Size adalet nasıl etmiş ise, onlara da öyle adalet etmiştir. Öyleyse onlara zulmetmeniz uygun düşmez. Onlar hakkında size ne emredilmişse onu aşmak da size münasip olmaz.

Yeryüzündeki hayvanlar demiş, acaba gökteki hayvanlar da öyle değil midir? Onlar da, öyle olmasına öyledir. Fakat Kur'an'ın ilk muhatabları ancak yeryüzündeki hayvanları tanırlar, onları görürlerdi.

Bazı tefsir âlimleri «Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ile kanatlarıyla uçan kuşlar tesbih hususunda bizim gibi ümmetlerdir, Allah'ın varlığına delâlet etme hususunda böyledir.» dediler. Bu tefsire göre, âyetin mânâsı şöyle olur: «Yürüyen hiçbir hayvan ve uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi Allah'ı tesbih etmesin. Allah'ın vahdaniyetine varlıkları delâlet etmemiş olsun. Eğer kâfirler düşünürlerse, bunu sezer ve çözerler.»

Ebu Hüreyre «Bu canlıların bizim benzerlerimiz olması, şu mânâdadır: Kıyamet gününde Cenab-ı Hak bu canlıları da haşr edecektir. Boynuzsuzun hakkını boynuzludan alacaktır. Sonra Cenab-ı Hak onlara **«Toprak olunuz»** diyecektir» dedi.

Zeccac, bu tefsiri ihtiyar ederek şöyle dedi: «Onlar, yaradılışta, rızıkta, ölümde, haşrde ve kısas alınmakta benzeriniz ümmetlerdir.»

Süfyan bin Uyeyne «Yürüyen hayvanların hiçbir sınıfı, uçan kuşların hiçbir sınıfı yoktur ki, insanlar arasında onlara benzer olmasın. Çünkü insanların bir kısmı vardır ki, aslan gibi koşuyor. Bir kısmı var ki domuz gibi oburdur. Bir kısmı vardır ki, köpek gibi havlıyor. Bir kısmı vardır ki, tavus kuşu gibi böbürlenerek yürüyor. İşte mumaseletin (benzerliğin) manası budur» demiş.

El Hattabi, Süfyan bin Uyeyne'nin bu tevilini istihsan ederek demiştir ki; sen hayvanlar ve yırtıcılarla muaşeret ediyorsun. Onlardan sakın. Yani insanları hayvandan yırtıcılara benzetmiştir.

Mücahid **«Ancak sizin benzerleriniz ümmetlerdir»** âyetinin tefsirinde, onlar sınıflardır. Onların isimleri vardır isimleriyle bilinirler. Tıpkı bizim isimlerimizle bilinmemiz gibi.

Bazı müfessirler, «Onlar bilgide bizim gibidirler. Haşrolunacaklar. Cennette nimet görecekler. Dünyada çektikleri elemlerin karşılığını görecekler. Cennet ehli onlarla ünsiyet peydah edecektir» demişler. Fakat bu tür tefsirler sıhhatli bir dayanağa dayanmamaktadırlar.

En makbul tefsir **«Yaradılmakta, Sânia' delâlet etmekte, Sania' muhtaç olmakta, ve Sani' tarafından rızıklandırmakta bizim gibi ümmetlerdir. Nasıl ki, insanların rızıkları Allah'a aid ise, onların da rızıkları Allah'a aittir.** tarzındaki tefsirdir.

Bazı tefsirciler, «kuşlar bir ümmettir, insanlar diğer bir ümmettir, cinler başka bir ümmettir demişlerdir.»

Bu tefsir, el Katade'den gelmiştir.

Es-Süddi «Onlar sizin gibi ümmetlerdir, yani size benzer mahlûklardır demektir, dedi.»

İbni Ebi Hatım, İbni Abbas tarikiyle rivayet eder: **«Sonra Rablerinin katında haşrolunacaktır»** âyetinin mânâsı, ölüm onları Rablerinin yanına toplayacaktır, demektir.»

İbni Cerir, İsrail'den, o Said'den, o Mesruk'tan, o İkrime'den, o İbni Abbas'tan, **«Hayvanların ölümü onların haşri demektir.»** diye rivayet etti.

Bazı görüşlere göre «onlar da kıyamette insanlar gibi haşrolunacaklardır. Çünkü Cenab-ı Hak, **«Vahşiler haşrolundukları zaman»** (Tekvir: 5) buyuruyor.

İmam Ahmed, Ebu Zer tarikiyle rivayet eder: Resûl-i Ekrem, toslaşıp vuruşan iki koyun gördü:

«Ey Eba Zer! Bunlar niçin dövüşüyorlar biliyor musun?»

«Hayır, bilmem.»

Resûlullah:

«Fakat Allah niçin dövüştüklerini biliyor ve aralarında hükmedecektir.» dedi.

Hadisi Abdurrezzak, Ma'mer'den rivayet etmiştir.

Başka bir rivayette Ebu Zer:

«Resûlüllah bizi terkettiği zaman, göklerde uçan kuşun evirip çevirdiği kanatlarından da bize bir bilgi vermişti» diyor.

İmam Ahmed'in oğlu Abdullah babasının Müsnedinde Hz. Osman tarikiyle rivayet ediyor: Resul-ü Ekrem:

«Boynuzsuz hayvan için kıyamet gününde boynuzlu hayvanlardan intikam alınacaktır.» dedi.

Ebu Hüreyre bahsimizin konusu olan otuz sekizinci âyetin tefsirinde:

Bütün mahluklar kıyamet gününde haşrolunurlar. Hayvanlar, yürüyen canlılar ve kuşlar dahil, hepsi bir araya gelirler. O günde Allah'ın adaletine erişecekler. Allah'ın adaleti o gün, boynuzsuz hayvanın hakkını boynuzlu hayvandan alacak şekilde tecelli edecektir. Bundan sonra Allah, insandan başka diğer canlılara **«Toprak olunuz»** diyecektir. Bunun için kâfir: **Ey kavm! Keşke be nde toprak olaydım»** diveceklerdir. (1)

(1) BKZ. İbn-Kesir Cild 3-21 Dar. End. Beyrut.

KUR'AN HER ŞEYİ KAPSAMAKTADIR :

(38) **«Kitabta hiçbir şey ihmal etmedik...»** Bu cümlenin tefsiri: Bazı tefsir âlimleri: kitabtan maksad, levhil mahfuzdur diyorlar. Yani levhil mahfuzda bütün olaylar, en incesinden en kabasına kadar, en hurdasından en belirginine kadar tüm hadiseler yazılmıştır.

Bazı tefsirciler de «kitabtan maksad, Kur'an'dır» demişlerdir. Yani din hususunda hiçbirşeyi terketmedik, hepsini Kur'an'da mudellel olarak zikrettik. Kur'an açık veya mucmel bir şekilde ona delâlet eder. Bu mucmelin açıklanması ya Resûlüllah'tan (Hadisten) alınır. Veya icmaı ümmetten veya Kur'an'ın nassıyla sabit olmuş kıyastan alınır. Nitekim Cenâb-ı Hak başka bir âyette, **«Kur'an'ı senin üzerine her şeyin tıbyanı —açıklayıcısı— olarak indirdik»** (Nahl: 89) buyuruyor. Başka bir âyette: **«Senin katına zikri indirdik ki, sen insanlara onlar için indirileni açıklayasın.»** (Nahl: 44). Başka bir âyette, **«Resul size ne getirirse, onu sımsıkı tutunuz. Resul sizi neden nehyederse ondan sakınınız»** (El-Haşır: 7) buyurulmaktadır. Başka bir âyeti celilede de, **«Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim»** (el-Maide: 4) buyuruluyor.

Görüldüğü gibi, bu tefsirden sadece dini emir kitabta tamamen zikredilmiştir mânâsı çıkıyor. Bu izahat el Kûrtubi'nin tefsiridir. (2)

Bu âyetin tefsirini, büyük tefsir âlimi, el-Alûsi şöyle izah eder:

«Kitabdan maksad, Kur'an'dır. Bu tefsiri el Belhi de seçmiştir. Bir cemaat ta böyle demiştir. Çünkü Kur'an'da insanoğlunun muhtaç olduğu din veya dünya emrinin tamamı zikredilmiştir. Belki başka şeyler de ya mufassal veya mücmel olarak zikredilmiştir. Binaenaleyh İmam Şafiî'den rivayet ediliyor: **«Din hususunda herhangi bir kimsenin başından bir mesele geçerse mutlaka o Allah'ın kitabında vardır.»**

Buhari; İbni Mes'ud: **«Allah, dak yapan, tüyleri yolduran, dişlerinin arasını güzellik için açıp eğeliyen ve Allah'ın yaradılışını bozan kadınlara lânet etmiştir.»** hadisini rivayet ettiğinde bir kadın: **«Niçin?»** diye sordu.

(2) BKZ. EL-Kurtubî Cild: 6-420-Darulatıp 1378.

İbni Mesud: **«Resûlüllah'ın lânet ettiğine ben neden lânet etmeyecek mişim? Bu durum Allah'ın kitabında vardır.»** deyince:

Kadın: **«Vallahi, Kur'an'ın iki kapağı arasındaki âyetleri okudum. Senin dediğini orada görmedim»** diye itiraz etti.

İbni Mesud: **«Eğer sen gerçekten onu okumuş olsaydın onu bulacaktın. Sen Cenab-ı Hakkın, «Peygamber size ne getirirse onu sımsıkı tutunuz, sizi neden nehyederse ondan sakınınız»** (Haşir: 7) dediğini okumadın mı?»

Kadın: **«Evet, okudum»** deyince İbni Mesud:

«İşte Resûlü Ekrem bu işi yasaklamıştır» dedi.

İmam Şafiî bir defasında Mekke'de:

«Hangi meseleyi benden sorarsanız sorunuz onun hakkında Allah'ın kitabından size haber vereyim» dedi. Bunun üzerine İmam Şafiî'den soruldu:

«İhramlı bir kimse eşek arısını öldürürse, onun hakkında hüküm nedir?»

«İhramlı o arıyı öldürecektir (hiç bir zararı yok), cevabını verdi. Ve bu cevabın Kitabda oluşuna, İbni Mes'ud'un istidlali gibi Cenab-ı Hakkın **«Resûlüllah neyi getirirse onu tutunuz. Sizi neden sakındırırsa ondan sakınınız»** âyetiyle istidlal etti ve: «Resûlü Ekrem bunu getirmiştir. Binaenaleyh bu Kur'an'da gelmiş sayılır» dedi.

İbni Cerir, İbni Ebi-Hâtim, İbni Mesud'dan rivayet ettiler:

«Bu Kur'an'da her ilim indirilmiştir. Bizim için her şey bu Kur'an'da açıklanmıştır. Fakat bizim için Kur'an'da açıklananın tamamını kapsamaya ilmimiz yetişemiyor.»

Ebu Şeyh «Kitab ul Azame»sinde Ebu Hüreyre'den Resûl-ü Ekrem'den rivayet ediyor:

«Cenab-ı Hak (celle ve âlâ) eğer —haşa— herhangi bir şeyi gafletle bırakmış olsaydı, zerreyi, hardaleyi, sivrisineği gafletle bırakmış olacaktı. Oysa onlardan bahsedilmiştir.»

İbni Abbas (R.A.):

«Eğer devemin yuları kaybolursa onu Allah'ın kitabında bulurum» dedi.

El Mersi:

«Kur'an geçmişlerin ve geleceklerin ilimlerini derlemiştir. Öyle ki, hakikatta onu ilim yönünden kapsayan onunla konuşan (Allah)dır. Sonra Resûlüllah'tır. Resûlüllah da Allah'ın zatına tahsis ettiklerinin haricinde olanları bilir.» demiştir. (1)

Bazılarından dinledim (Mesuliyet onların boynuna olsun):

Şeyhi Ekber Muhiddin bin Arabi, bir gün merkebin sırtından düşmüş, ayağı burkulmuştur. Halk gelerek onu merkebe bindirmek istemişler. Biraz mühlet veriniz, demiş. Ona biraz mühlet verdikten sonra onlara kendisini eşeğe bindirme iznini vermiştir. Kendisinden bu durum sorulmuş:

«Niçin evvelâ, biraz durunuz dediniz, sonra izin verdiniz?»

Demiş ki: Ben Allah'ın kitabına müracaat ettim. Baktım ki bu olay, (yani benim eşeğin sırtından düşme hadisem) Fatiha sûresinde zikredilmiştir.»

Fakat bu söz öyle bir durumdur ki, bizim aklımız buna ermez.

Bazı âlimlerin, Fatiha sûresinden Osmanoğullarından gelen sultanların isim ve hallerini çıkarmaları ve saltanatlarının müddetini istihraç etmeleri de bunun gibidir. Bunlarda herhangi bir garabet yoktur. Çünkü Fatiha, kitabın anasıdır. Her acaib olan emri doğurabilir. İşte bu tefsire binaen âyetteki «ŞEY» kelimesini, kendisine beşerin ihtiyacı olan tevhid ve teklif delillerine hamletmeye hacet kalmıyor. (2)

El Mennar sahibi, «Böyle bir tefsir, sahabi ve tabiîn âlimlerinin hiçbirisinden gelmediği gibi, selefi salihinin hiçbirisinden nakledilmemiştir. Ve akli selim sahibi bir kimse de böyle bir şeyi kabul etmez.

(1) Acaba Mersînin bu görüşü, «Sana ineni tebliğet» ayetiyle çelişmez mi?

(2) Alusî Ruhul-Meanî Cild: 7-145-147- dar. İhy. Tur. Arb. Beyrut.

Ancak ölmüş insanların eserlerine yazmış oldukları herşeyi — akıl kabul etmese ve o hususta nakil yoksa ve lûgat da delâlet etmese dahi — kabul edenler, bunu kabul ederler. Aksine selef imamları Kur'an'ı Kerim, zaruri ibadetlerin ahkâmının bütün dallarını nassın delâlet ve fehvasiyle kapsamamaktadır. Ancak Kur'an Resûlüllah'a tâbi olmanın farz olduğunu ispat etmektedir. İşte bu münasebetle sünnette sabit olan herşeye Kur'an delâlet etmiş oluyor. Ve böylece Kur'an sahih kıyasın kaidelerini ispat etmiş oluyor. Böylece Kur'an o kaidelerin bütün dallarını kapsayıcı oluyor. Dinin bütün emirleri bu dallar ve ferdlere dahildir. İbni Arabi'den rivayet edilen hurafeye halkın yanaşması, «Gulam Ahmed el Kadîyanî» gibi Hindistan Mesihini ortaya çıkardı. O da meşhur Fatiha tefsirini yaptı. Ve **«Bu benim Mesih-i Muntazar olduğuma delâlet eden mucizemdir!.»** dedi. Bütün bunlar lağv ve hezeyandır. Bunların en garibi de Kadîyani'nin **«Errahman» kelimesi**, Resûlü Ekrem, Resûller sonuncusu olan Hz. Muhammed'in, Errahim kelimesi de benim peygamberliğime delalet eder» demesidir. (1)

Burada bir iki noktaya işaret etmek istiyorum:

1 —, El Menar sahibi, sanki Alûsi, İbni Arabi'den rivayet edileni kabul etmiştir gibi bir havaya kapılır ve Alûsi'ye taanda bulunur. Bu, haksızlıktır.

2 — İbni Arabi'den gelen rivayet gibi bozuk tefsirler ve Kur'an hakkında ileri sürülen bozuk fikirler, gerçekten bozuk ve akidesiz kimselerin piyasaya çıkmasına vesile olmuştur. Fakat Kur'an'ın kapsayıcı olmadığını iddia etmek de büyük bir felâket ve aynı türden bir bozukluğa vesile olacağını kanaat ediyorum. Evet kanaatım budur. Hülasa: Ayette zikredilen **«El-Kitab»**, bazılarına göre «levh-i mahfuz»dur. Bazılarına göre Kur'an'dır. Bazılarına göre Allah'ın ilm-i ilâhisidir. Çünkü Allah'ın ilm-i ilahisi her şeyi ihata edicidir. Ona «KİTAB» denilmiştir. Çünkü kitaba yazılanın unutulmadığı gibi onda sabit olan unutulmaz.

Tantavi gibi bazı müfessirler, ve zatların, Kur'an sanki bir Botanik kitabı imiş, veya Biyoloji kitabı imiş gibi bir hava verdirmesi de — daha önce söylediğimiz gibi — pek uygun düşmemektedir. Her hal-u-

(1) BKZ. Ruhul- Meanî Cild: 7-144-145- Dar. İhyn. Tar. Arb. Beyrut.

kârda Allah daha iyisini bilir. Şüphemiz yoktur ki Allah Kur'an'a hizmet edenlere halis niyetlerine göre mükâfatlarını verecektir.

HAYVANLARDA NEFSİ NATIKA VAR MIDIR?

«Yerde yürüyen ve kanadıyla uçan hiçbir kuş ve hayvan yoktur ki sizin gibi ümmetler olmasın» âyetinden bazı kimseler «Bütün hayvanların da natık nefisleri vardır. Tıbkı insan Ferdlerinin nefsi natıkaları olduğu gibi... Nitekim bazı sofular ve İslâmcı olan bazı HEKÎM'ler buna kail olmuşlardır. Eş-Şaranî **«El Cevahir ve-ddurer»** kitabında bunu ispat etmek için bir takım deliller zikrediyor. Onlardan birisi şudur: Resûl-ü Ekrem hicret ettiği zaman, Ensar-ı kiramın her ileri geleni onun devesinin yularına yapıştığında:

«Onu bırakınız. Şüphesiz o memurdur. Yani Allah tarafından emr almıştır» dediği hadisidir. Bundan istidlal etmek şöyle oluyor:

Resûl-ü Ekrem devenin memur olduğunu söyledi. Emri, ancak nefsi natıka yani akla sahib olan bir kimse anlar. Madem ki sabit oldu ki, devenin nefsi natıkası vardır, öyleyse başka hayvanların da nefsi natikaları vardır. Çünkü bu deve ile diğer hayvanlar arasında fark vardır diyen hiç kimse yoktur. Bu delillerden birisi de bal arısında görülen durumdur. Zira arı bal peteklerini kendisi yapıyor. Örümceklerde görülen haldir. Dikkat etmez misin ki sinekleri avlamak için nasıl tuzak kuruyorlar? Karıncaların hareketi ve bozulmayacak şekilde kışlık erzaklarını depolamalarıdır. Bunların hepsi, bahsi geçenlerde nefsi natıka olduğunun delilidir» diyor.

Bazıları da, meşhur karınca, Hz. Süleyman'la konuştu. Çünkü Allah o durumu bize Kur'an'ında haber veriyor. Bu hakikatlere ancak âlimler varabilirler. Meselâ: Koyun kurttan korkuyor. Halbuki kurtu görmemiştir. Bütün bunlar, delil edinmekten ve araştırmaktan ileri geliyor. Delil edinmek ve araştırmak ta natık nefislere sahib olan canlıların işidir. Meselâ: Öğretilmiş Arslan bakıcısını parçalamıyor. Bu da, menfaat inancına ve iyilik marifetine bağlıdır. Böyle bir bilgi de nefsi natık sahiblerinin şânındandır!.

Bütün bunlardan daha garibi, Şarani, şeyhi «Aliyul-Havas» (K.S.)

dan rivayet ediyor: **«Bütün hayvanlar Allah'ın ehilleri katında mükelleftir. Ama perdeli insanlar bunu sezemezler!..»**

Sonra şöyle devam etti: **«Hiçbir ümmet yoktur ki, onun içinde bir peygamber gönderilmesin»** (Fatir: 24) âyeti bunu teyid ediyor. Cenab-ı Hak, bu âyette «ümmet» kelimesini nekire olarak zikretti. «Nezir» (peygamber) kelimesini de nekire olarak zikretti. Öyleyse sair hayvanlar da, bu ümmetlerden bir veya birkaç ümmettir. Bir de İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir ki, «ümmetlerde olan herşey bizde de vardır. Hatta onların içinde benim gibi bir İbni Abbas da vardı.»

«El Ecvibetul-Merdiyye» adlı kitabta **«Onların içinde peygamberleri vardı»** denmektedir.

El-Cevahir'de **«Onların peygamberlerinin onların cinsinden veya başka cinslerden olması mümkündür»** diyor.

Şaranî, şeyhinden, o da bazı zatlardan hikâye ediyor:

— Allah'ın sapıtmış kulunu **«yoksa sen onların çoğunu işitir ve aklını kullanır mı sanıyorsun? Onlar ancak hayvanlar gibidirler. Hayır, onlar yol bakımından daha da şaşkın ve sapıktırlar.»** (Furkan, 44) âyetinde hayvana benzetmesi, hayvanlarda bir nakise olduğundan ileri gelmiyor. Ancak bu teşbih, hayvanların Allah hususundaki ilimde kâmil mertebeli olduklarını beyan etmek içindir. Öyle kâmildirler ki, onun hakkında hayrete düşmüşlerdir. Teşbih (benzeyiş) hakikatta hayrete vaki olmuş oluyor. Hakkında hayrete düşülende değil. Öyleyse hayret yönünden Allah'ı bilen âlimlerden daha şedidi yoktur. Binaenaleyh Rablerini bilen âlimlerin varmış olduğu en yüce mertebe, hayvanların bu hususdaki başlangıç noktasıdır. O başlangıç noktası ki, hayvanlar onun aslından başka noktaya nakletmezler. Fakat Cenab-ı Hakkın uluhiyet şânlarının nakliyle, hayvanlar, o aslın şânlarında nakledip duruyorlar. Fakat asıldan nakletmezler. Bunun için Cenab-ı Hakkın bu kavimden vasıflandırdıkları yol bakımından hayvanlardan daha sapıktırlar. Çünkü bunlar hayretten, fikir yoluyla çıkmak istiyorlar. Oysa bu mümkün değildir. Hayvanlar ise bunu bildikleri için böyle bir hayretten çıkış noktasını aramıyorlar. Bu hayretin yanında (içinde) duruyorlar. Bu da onların Allah'ı daha fazla bildiklerinden ileri geliyor!»

Eş Şehab, İbni Münir'den nakletti:

Kim ki: **«Behaim (hayvanlar), hevam (haşarat) mükelleftirler. Onların cinsinden onlara peygamberler gönderilmiştir»** dese o, Cahiz ve benzeri gibi, kendilerine güvenilmez mülhidlerdendir. Böyle söyleyenin küfre girdiğine dair birçok fakihlerden nass (kati, hüküm) vardır. Yani birçok fakihler böyle söyliyenin küfrüne hükmetmişlerdir. Kıyamet gününde hayvanlara tatbik edilen cezaya gelince; bu ceza fakıhların katında teklif cezası değildir. Bununla beraber, bazı âlimler; hayvanların kıyamet gününde haşredilmeyeceklerini savunurlar. Haşre delâlet eden âyet ve hadislerin zahirlerini tevil etmişlerdir. İbni Abbas'tan nakledilene gelince; onun aslı yoktur. Ayetteki misliyet (benzerlik) bunların hiçbirisine delâlet etmez.

Sofuların «vücudda herşey diridir, idrak edicidir. Kitabı fehmeder. Hayvanların elem duydukları gibi elem duyarlar. Hayvanların cemadattan fazla yönleri ancak şehvetle olur demişler ve bu hususta şuhuda yaslanmışlardır. Çoğu kez de, şu âyetle **«Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ancak siz onların tesbihlerini kavrayamıyorsunuz. Şüphe yoktur ki, o, halim olandır, bağışlayandır.»** (El İsra, 44). Ve buna benzer âyet ve hadislerle istidlal etmişlerdir. Bu istidlalları, zahir ehlinin katında en garip bir istidlaldir.

CEMADATIN TESBİHİ

Alimlerin ekserisi **«Ayette bahsi edilen bu tesbih, hal ve mânâ tesbihidir, kali tesbihi değildir. Yani onların varlıkları bu mânâyı ifade eder. Yoksa dilleriyle bunu söyler demek değildir»** dediler. Bunun benzeri, **«uzun zaman uykusuzluk ve yorgunluktan devem bana şikâyet etti.» «Havuz doldu ve bana yeter dedi»** gibi sözlerdir.

Cemadatın bazılarından KAL (söz) tesbihi sadır olmuştur. Meselâ: Resûlü Ekrem'in mübarek elinde taş tesbih etmiştir. Bu, Cenab-ı Hakkın o anda o taşda yaratmış olduğu idraktan ileri geliyor.

Hayvanların görünür bir takım garib sanatlarına gelince, Şeyhur-Reis'in dediği gibi, istinbattan (yani aklı kullanarak bir meseleden bir hükmü çıkarmak) kıyastan (yani daha önceki ümmetlere kıyas ede-

rek yapmaktan) ileri gelmiyor. Belki bir ilahm ve teshir etmekten ileri geliyor. Bunun için hayvanların bu sanatları değişmez ve çeşitlenmez. Yani onbin sene önce arının petek yapışı ne ise, bugünkü yapışı da odur.

Felekî hareketle nakze gelince, o bizim kaidelere binaen varid değildir.

Öğretilmiş aslanın sahibini parçalamamasına gelince, o inançtan ileri gelmiyor. Belki orada nefsî ve başka bir heyet vardır. O da şudur: Her hayvan tab'an hoşuna gideni sever. O, arslana yediren şahıs da, arslanın katında mahbub olur. Bu da, arslanın onu parçalamasına mani olur. Çoğu kez böyle bir ariz durum, ilâhi bir ilhamdan da gelebilir. Çünkü Cenab-ı Hak her hayvana yavrusunu sevme duygusunu vermiştir. Bazı hayvanların üzerine gelen korku da bu tarz üzerine cevablandırılabilir. Bu hususta uzun uzadıya konuşmuşlardır. Ben şahsen **«Hayvanların natık nefisleri vardır»** demekte herhangi bir mani görmüyorum. Ancak **Hayvanların natık nefisleri idrak yönünden insan ferdlerindeki tefavuta göredir.** Bununla beraber hayvanın nefsi natıkası nasıl olursa olsun idrakinde ve tasarrufunda insanoğlunun vardığı hedefe varamaz. Buna dair birçok delil vardır. Ve bunun karşısında kesin bir delil de yoktur ki, bunları onun için tevil edelim.

Birçok kimseler **«Hayvan Rabbini tanır»** demişlerdir. Ama **«Hayvanlara cinslerinden peygamberler gönderilmiştir»** görüşüne gelince, ben, buna ne evet derim ne de böyle diyen kâfir olmuştur derim.

Cemadatın diliyle idrak sahibi olmalarına gelince, bu da aklın ötesinde bir tavırdır. Allah herşeye kadirdir. Alim ve Habir ancak Allah'tır. (1)

Reşid Rıza, El Menar'ında Alûsi'nin bu kelâmını naklettikten sonra şöyle diyor:

Tenasuh mezhebine gelince; o, hurafî usturelerdir. Şiirî hayallerden doğmuştur. Ona dalıp bâtıl olduğunu beyan etmek suretiyle vaktimizi ziyan etmeyeceğiz. «Hayvanlar için natık nefisler vardır» diyenlerin sözlerine gelince; eğer bundan insan nefsi gibi, bir nefsi kaste-

(1) Bkz. Ruhul-Meanî Cild: 7-145-147. Dar. İhy. Tur. Arabî Beyrut

derse, bunun tesbiti, bu nefsin hakikatını bilmeye bağlıdır. Bunu bildiğini iddia eden kim var? Davasını nasıl ispat edecektir? Azıcık hayvan ilmiyle meşgul olan bir insan hayvanın bazı nevilerine bir takım idrakların verildiğini, onların bazılarıyla insanların idraklarından daha üstün bir makama çıktıklarını inkâr edemez. Fakat bu, dar sahalara sıkıştırılmıştır. Çünkü bu hayvan, ancak ferdîhayatını onunla korur. Veya nev'i hayatını korur. Bu ise dar ve hududludur. Beşerin idraki ise, onun çeşitleri, sayılmayacak kadar çoktur. Fertleri çoktur. Beşerin ilmî istidadi herhangi bir hadle hududlandırılmış değildir. Çünkü beşer herhangi bir hududla hududlanmayan bir hayat için yaratılmıştır. O da ahiret hayatıdır.

Akılsız hayvanların mükellef olmaları davasına ve onlardan her ümmetten, her guruptan peygamberler gönderilmesine gelince; buna ne akıl, ne de nakil delâlet eder.

Cenab-ı Hakkın **«Şüphesiz biz seni müjdeci ve uyarıcı olarak gerçekle gönderdik. Geçmiş her ümmet içinde de mutlaka bir uyarıcı bulunagelmiştir»** (Fatır, 24) âyetine gelince; bu âyet beşerden bahseden kelâmın şıyakında nazil olmuştur.

Cemadatın hayatına gelince; bu, ilk ve sonradan gelmiş felsefecilerin, tabiatçılar ve kimyacıların bazılarından nakledilmiştir. Bunların bu hususlar üzerine ilmî ve deneysel delilleri vardır. Bunun beyanı hayatın tarifine bağlıdır. Hayatın gıdalanmak, gelişmek, doğurganlık, ölüm gibi yönlerini ve özelliklerini bilmeye bağlıdır. O cemadatlarda, hassaten onlarla tabi'leşmiş cisimlerde onun bir nebzeciği vardır. Fakat bizim şeyhimiz hayatın bütün alemde yaygın olduğuna kanaat ederdi. (1)

(39) «Bizim âyetlerimizi yalanlayanlar sağır, dilsiz ve karanlıklardadırlar...»

Bu âyetteki, âyetlerden maksat, Kur'an'dır. Veya Allah'ın diğer delilleri, yani kevnî âyetlerdir. Güneşin doğması, yıldızların parlaması, bitkinin bitmesi, suların akması, yağmurun yağması, dolu ve karların düşmesi gibi... Tabiidir ki, Kur'an da, bunların başında geliyor. Bunu

(1) BKZ. El-Menar Cild: 7-401-402-Matbaatul-Hahire Bilatarih.

inkâr edenler, bunları yalanlayanlar, sağır ve dilsizdirler. Yani bazıları sağır, bazıları dilsizdir. Yani sağırlar ve dilsizler gibidirler. Ne âyetleri kalblerine tesir edecek şekilde dinlerler, ne de hakkı konuşmaya muktedirdirler. Ve bunun için de peygamberin davetine icabet etmezler. Bunun için de âyetler hakkında dediklerini dediler. Onlar küfrün karanlıkları ve çeşitleri içindedirler. Veya cehaletin, inadın ve batılı taklidin karanlığı içindedirler.

Ali el-Cübai'den nakledildi: «Bu âyetteki zulmetlerden, (karanlıklardan) murad, âhiretin karanlıklarıdır. Bunlar âhiret gününde böyledirler. Bunlara dünyadaki küfürlerinin karşılığında ceza olacaktır, veya onların cehaletlerinde, ilimlerinin azlığında ve anlayışlarının kıtlığındaki meseleleri, sağır ve dilsizin meselesi gibidir. Bununla beraber o zulmet içerisinde görünüyor. Böyle bir kimse yolu nasıl seçebilecektir? Veya nasıl hayretten çıkabilecektir?

Bu âyet, tıpkı El Bakara sûresinin şu âyeti gibidir: **«Onlar çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler ki, Allah ışıklarını yokedince onları karanlıklar içinde görmez bir halde bırakmıştır. Sağırdırlar, dilsizdirler. Ve kördürler. Bu yüzden doğru yola dönemezler.» (El Bakara: 17-19).**

(39) «Allah kimin saptırmasını dilerse onu saptırır. Kimin hidayetini dilerse onu dosdoğru bir yol üzerinde kılar...»

KÜFÜR VE İMAN ALLAH'IN İRADESİYLE OLUR

Bu âyeti celîle, ehli sünnetin «küfür ile iman Allah'ın iradesiyledir. İrade murattan tehalluf etmez» hükümlerinin delilidir. Keşşaf sahibi fâsıd akidesinin yırtığını yamalamak için buradaki YUDLİL'in mânâsı, onu mahrum ederse, ona lütfetmezse; «Yec'alu»nun mânâsı ise, ona lütfederse şeklinde tevil etmiştir. Ondan başkası da; kıyamet gününde Allah kimi cennet yolundan saptırmak isterse onu saptırır. Kimi dilerse onu müslümanların sülük edip cennete gittikleri yola hidayet eder.» dedi. Fakat bu tevil ve tefsirin de durumu gördüğün gibidir.

(40) «De ki: Sizi gördün mü? (Haber ver) Eğer Allah'ın azabı veya saat (kıyamet) size gelirse, acaba Allah'dan başkasını mı çağıracaksınız?...» Bu âyetin tefsiri:

Bu emir, Resûlü Ekrem'edir. Ta ki, onları sustursun. Onların ağızlarını inkâr edilmeyecek şekilde taşlarla doldursun.

Ebul Baka — EREEYTE — kelimesindeki «TA» fail zamiridir. Ondan sonra gelen «KEF» hitab harfidir. Tekid için getirilmiştir. «Küm» deki «KEF» isim değildir. Çünkü isim olursa ya mecrur okunması gerekir, oysa harfi cer yoktur burada. Veya merfu okunması gerekir. Oysa «KEF» merfu okunan zamirlerden değildir. Ve bunu gerektiren de yoktur. Veya mensup okunması gerekir ki bu da üç yönden batıldır: 1) Bu fiil kalbî bir fiildir. Bilgi mânâsını taşıyor. Ve iki mef'ul alır. 2) Eğer «küm» deki «KEF» zamiri mef'ul olursa, mânen failin aynısı olması lâzım gelir. Oysa mânâ, bunun üzerine değildir. Çünkü gaye burada **«Sen kendi nefsini gördün»** demek değildir. Belki **«Sen başkasını gördün»** demektir. 3) Eğer «küm» deki «KEF» mef'ul olsaydı tesniye ve cem'in alâmeti belirgin olmalıydı. Bu ise ancak «TA» dadır. Nitekim «EREEY TUMA KUMA EREEY TUMU KUM - EREEYTU KÜNNE» deniliyor.

Kûfe'lilerin şeyhi «El Kissaî:» «TA» fail zamiridir. Onun arkasında gelen hitab edatı ise mef'uli-evvel (birinci me'ful) yerindedir.

Ferra «TA» hitab harfidir. Ondan sonra gelen «küm» zamiri merfu' yerine fail olmuştur. Bunlar nasb zamirleridir, ref'i zamirlerinin yerinde kullanılmıştır» diyor.

Bu hususdaki konuşma nahiv ilminde uzun uzadıya tefsil edilmiştir. Fakat müdekkiklerin katında muhtar, Basra'lıların tevilidir. Yani «TA» zamirdir. Küm'deki kef harfi hitabtır, isim değildir.

Ayetin başında gelen «EREEYTEKUM»un mânâsı, **«Bana haber veriniz»** demektir. Nitekim bu madde Kur'an'ın birçok âyetlerinde bu mânâda kullanılmıştır. Hatta bazıları «Ruyet» maddesinin mânâyi aslısı tamamen terkedilmiş, **«Bana haber veriniz»** mânâsında, sanki asıl mânâsı imiş gibi kullanılmıştır. Nitekim **«Benim üstümde müşerref kıldığın bu kimseden bana haber verir misin?»** (El-İsra: 62) ve nitekim **«Havasını mabud edinenden bana haber verir misin?»** (El-Fır-

kan: 43). Ve nitekim **«Allah'tan başka çağırdıklarınızdan bana haber verir misiniz?»** (Eş-Şuara: 75) âyetlerinde **«Ereeyte» «Ehbirni - Ehbiruni)** Bana haber ver, **«Ereeytum»** bana haber veriniz mânâsına geldiği gibi.

Ayetin mânâsı «Ey Resul! Şu yalanlayan müşriklerden sor. Bana nefsinizden haber veriniz. Taptıklarınızla beraber sizin haliniz nice olacaktır?» Yani bunlar hususundaki reyinizden, ilminizin vardığı noktadan bana haber veriniz. Eğer Allah'ın, sizden önceki peygamberlerin kavimlerine gelen şiddetli ve serserice esen rüzgârlar, çakan şimşekler, herşeyi altüst eden yer sarsıntısı her şeyi boğan tufan suları, her şeyi yakan zulmetin (karanlığın) harareti, kıyametin mukaddimeleri (dehşetleri), veya haşrden sonraki rezaletler ve azablar size gelirse, siz bu durumlarda Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Yoksa bu durumlarda Allah'tan başkasına mı iltica edeceksiniz? Eğer bu ortakların Allahlığındaki iddianızda, ve bu ilâh edinmiş olduğunuz ortaklar hususunda, «Bunlar bize şefaatçı olacaklardır» diye iddia ettiklerinizde doğru iseniz veya doğruluk sizin durumunuzdan ise, bana haber veriniz: Bu iki emir size geldiğinde siz Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız?»

Bazıları: haberin bağlandığı nokta mahfuzdur. Ayetin takdiri şudur: Bana haber veriniz, eğer bahsi geçenler size gelirse, kaldırmak için kimi çağıracaksınız? Yoksa özellikle Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Tıpkı genişlikde olduğu gibi... Veya sadece Allah'ı çağırıp daha önce ortak koştuklarınızı unutacak mısınız? Cenab-ı Hak bu sualden sonra onların fıtratının iktiza ettiği tarzda onlara cevab vererek buyurdu:

(41) «Hayır, ancak onu çağıracaksınız. Eğer dilerse sizin çağırdığınız nesneyi kaldırır O. Siz, o zaman ortak koştuklarınızı unutacaksınız.» Yani o halde Allah'tan başkasını çağıramazsınız. Ne tek olarak ne de Allah'la beraber çağıramazsınız. Ancak ve ancak onu çağıracaksınız. Eğer o dilerse, sizin kaldırılmak istediğinizi kaldırır. Çünkü o kadirdir, diğer kullar kadir değildir. Şu anda, dünyada ona ortak koştuklarınızı, şefaatçılarınızı ve batıl mâbudlarınızı unutuvereceksiniz. Çünkü darlığın ve ümitsizliğin şiddeti anında Allah'a sığınmak,

beşerin fıtratında gizli bir varlıktır. Nitekim aç olan bir insan zorunlu olarak gıdayı arzular. Nefis onu ister işte bu da, onun gibidir. Fıtratı tamamen bozulmamış, çamurdan gelen sefaveti son derece kokmamış kimseler, din meselelerinde batıl talimlerin kurbanı olamazlar.

(41) «Ortak koştuklarınızı unutuyorsunuz.» Bu cümlede ki unutmak, terketmekten mecazdır. Yani siz Allah'a ortak koştuğunuz putları tamamen bırakırsınız demektir. Muhtemel ki buradaki unutmak gerçek unutmak olsun. Çünkü kıyametin dehşetinden insanoğlu gerçekten onları unutur. Hiç kimsenin kalbine gelmez, insanoğlunun o dehşetten ötürü Allah'ı da unutması gerekmez. Çünkü şiddetlerde Allah'ı anmak, mutad bir şeydir.

(42) «And olsun, senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. Onları açlık ve felâketlerle yakaladık...»

Bu âyet, başlıbaşına bir kelâmdır. Müşriklerden bazılarının azab geldiği zaman, dahi Allah'ı çağırmıyacağını haber veriyor. Çünkü sapıklığa o derece dalmışlar ki, artık menedici ve uyarıcı dersler onlara hiçbir faide vermez. Tenzilî (Kur'anî) dersler onlara faide vermediği ve tesir etmediği gibi, kevnî dersler de tesir etmez ve faide vermez!...

Ayette bahsi geçen «EL-BE'SÂ» savaş ve meşakkat demektir. Zaten **«Bes»**, harpteki şiddet, korku, şiddetli azab, kuvvet ve şecaat demektir.

Rağib «Buüs, bees ve be'sa şiddet, hoşa gitmeyen hadiseler demektir» diyor. Ancak buüs fakirlik ve harpte daha fazla kullanılır. Bees ile be'sa, gelen cezada kullanılır. **«Derraa»** kelimesi ise, «Darr» kökünden gelir. Yarar'ın tersidir. Kıtlığa, eziyete ve kötü hale ıtlak olunur. Sürur kökünden gelen «serra» ise bunun tam tersidir.

İbni Cerir buradaki Be'sa'ı şiddetli fakirlik, maişette darlık ile, Derrayı da hastalıklar ve bedenlerde meydana gelen illetlerle tefsir etmiştir.

Errâzi, Hasan'dan benzerini nakletmiştir.

Ebu Şehy, Said bin Cübeyr'dan El-Be'sa devletin korkusu, niyetlerin artışıdır. Bu iki kelimenin hakkındaki fikirler yaklaşık fikirlerdir. Fakat aralarında şu kadar fark vardır: El Be'sa harp gibi, hariç-

te — ister sebebi nefsî, ister bedenî, ister harici olsun — nefsi üzen her şey demektir.

Ayetin mânâsı: «yemin-u-kasem ederiz, biz bazı peygamberleri senden önce bazı ümmetlere gönderdik. O peygamberler o ümmetleri Allah'ın birliğine ve ibadetine çağırdılar. O ümmetler de o peygamberlere icabet etmediler. Ve bundan dolayı da harpler ve hastalıklarla denemek yönünden onları kıskıvrak yakaladık. Ta ki, bu, onları îman etmeye hazırlasın. Çünkü beşerin tabiatına ve ahlâkına göre böyle durumlarda Allah'a yalvarmak ve dua ile Allah'a sığınmak vardır. Çünkü Allah'ın adet-i ilahisi odur ki şiddetli hadiseleri insanları terbiye etmeye sebeb kılıyor. Mağrurları gururlarından caydırıyor. Facirler ve fâsıkları, fısku-fucurlarından alakoyuyor. Fakat bazı insanlar şirk ve fıskın son noktasına varır. Herhangi bir şiddet artık o noktadan onu koparıp alamaz. Onlara ibret hiçbir faide vermez. Başkası onlarda tesir etmez. İşte (âyette bahsedilen kimseler) onlar gibidir.

(43) «Neden onlara azabımız geldiğinde yakarıp yalvarmadılar? Fakat onların kalbleri katılaştı. Şeytan onların bütün yaptıklarını onlara süslü gösterdi...» Bu âyetin tefsiri:

İbni Cerir, bu âyetteki «LEVLA» kelimesi **«HELLA»** mânâsındadır, tahdid içindir. Cumhuri ulema, **«levla»** nafiye (yani olumsuzluk harfidir der. «Bizim azabımızdan bu şiddet onlara geldiğinde Onun acelece gelen öncülerini niçin görmediler? Onun sonuçlarından niçin sakınmalıdır? Ki onları kapsamadan önce yalvarsaydılar onu kaldırırdık. Veya bizim azabımız onlara geldiği zaman onlar korkmadılar ve yalvarmadılar. Onların kalbleri taştan daha katı oldu. Bunun için de onda hiçbir korkutucu hadise tesir etmedi. Şeytan vesveseler vermek suretiyle onların işlemiş oldukları küfür ve günâhları, güzel gösterdi. Aba ve ecdadlarının üzerinde bulunduğu mesleği süslü, gösterdi. Kendilerinden olan, zahirde herhangi bir üstünlüğü görünmeyen bir kişiye itaat etmelerini çirkin gösterdi.

BAZAN ALDATMAK İÇİN GENİŞ RIZIK VERİLİR

(44) «Böylece hatırlatmalarında kullanan vazu nasihatı unuttular. Unuttukları zaman üzerlerine herşeyin kapılarını açtık...» Bu âyetin tefsiri:

Onlar yapılan vaz-u-nasihatı veya peygamberlerin emrettiğiyle amel etmeyi terkettiklerinden, veya unuttuklarından veya unutulmuş gibi yaptıklarından herşeyin kapılarını onların üzerlerine açtık. Rızkın genişliği gibi onlara birçok nimetler verdik. Bu da, onları aldatmak için bir istidraçtı.

İmam Ahmed, Tabarani ve Beyhaki, Akabe bin Âmr'ın merfu hadisinden naklettiler:

«Allah'ın dünyada günahlar üzerinde mukim olan kuluna verdiğini görürsen, bil ki, o, şüphesiz bir istidraçtır, diyen Resûlü Ekrem bu âyeti okudu...»

Hasan'dan rivayet edildi. Bu âyeti dinlediği zaman:

«Kâbe'nin Rabbine yemin ederim, kavm aldatılmıştır. Onlara ihtiyaçları önce verildi. Sonra aldandılar» diye haykırdı.

Bazı tefsirciler; onları hüccet bakımından susturmak ve nedenleri izale etmek yönünden herşeyi onlar için açtı demektedir, dediler.

Zahire bakılırsa «FETEHNA» Fiili «LEMMA» edatının cevabıdır. İsterse **«LEMMA»** kelimesi, harf olsun, isterse isim, şart mânâsı onda vardır. **«FETEHNA»** onun cevabıdır.

Evet bu hayır kapılarının açılması, nasıl unutmaya sebeb olur yönünden müşkil görülmüştür, cevab olarak denilmiştir ki; unutkanlık, istidarcın sebebidir. İstidarç ta hayr kapılarının açılmasına bağlıdır. Bir şeyin diğer bir şeye sebeb olması, ikinci şeyin bağlı olduğu şeye de sebeb oluyor.

(44) «Sonuç olarak kendilerine verilenle sevindikleri zaman ansızın onları yakaladık...» Bu âyetin açıklaması:

Yani kendilerine verilen nimetlerle azgınlık yaptıklarından, nimeti verenin hakkını yerine getirmediklerinden ötürü onları cezalan-

dırdık ve onların üzerine azabı indirdik. Tabii bu ansızın, (füc'eten) oluyor. Ta ki daha tesirli ve korkutucu olsun. Böylece (44) **«Onlar kurtuluş ve rahmetten ümitsiz oluverdiler.»** Bu tefsir İbni Abbas'tan rivayet edildi.

El Belhi, **«Onlar zelil ve boyunlarını eğmiş olurdular»** demektir, dedi. Süddi, «MUBLİSUN» kelimesi iblas kökünden gelir. «İblas» yüzün bozulması demektir. Bundan ötürü şeytana «İBLİS» denilmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak; onun yüzünü karartmış ve bozmuştur» diyor.

Mücahitten: «İblas», üzülmek mânâsınadır.» diye rivayet edildi. Beyzavî şarihi Şahab, haşiyesinde «İblasın üç mânâsı vardır: Üzülmek, hasret ve ümitsizlik. Üç mânâ da birbirine yakındır» diyor.

Rağib el-İsfehanî, «İblas, ümitsizliğin şiddetinden doğan üzüntü demektir» dedi. Bu üzüntüye uğrayan bir insan, çoğu kez süküt ettiği ve kendisi için mühim olan hadisleri unuttuğu için ona «Filan adam iblas etti, yani süküt etti» deniliyor. Yani onların gördüklerinin şiddet ve dehşetinden şaşkın olarak kala kalmışlardır.

Muhammed bin Nadr el Harisi «Bu kavme yirmi sene mühlet verildi» diyor.

Hasan Basri **«Allah'a yemin-u-kasem ederim, insanlardan herhangi bir kimseye Allah geniş dünya verirse, o da belki Allah beni bu dünya ile deniyor, ben dünya ile kandırılıyorum diye korkmazsa, onun ameli eksik olur, reyi acizdir. Allah dünyayı herhangi bir kuldan tutar, onu fakir yaparsa, o da onda kendisi için hayır vardır sanmazsa onun ameli eksilir, reyi aciz olur»** demiştir.

Haberde varid oldu. Cenab-ı Hak Musa kuluna vahiy göndererek buyurdu:

«Ne zaman ki, fakirliğin sana yönelip geldiğini görürsen, salih kimselerin şiarına, — nişanına — merhaba de. Ne zaman ki zenginliğin sana yönelip geldiğini görürsen de ki bir günahtır, cezası acelece tatbik edilmiştir.» (1)

(1) BKZ. El-Kurtubî Cild: 6-426-Darul-Kâtip 1378 Kahire.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ؕ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٥﴾ قُلْ
اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ
مَّنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِهٖ ؕ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ ثُمَّ هُمْ
يَصْدِفُوْنَ ﴿٤٦﴾ قُلْ اَرَءَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً
هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا
مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا يَمَسُّهُمُ
الْعَذَابُ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَّاۤ اَقُوْلُ لَكُمْ
عِنْدِيْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَاۤ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَاۤ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّيْ مَلَكٌ ۚ
اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰۤى اِلَيَّ ؕ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ؕ
اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْ
يُّحْشَرُوْۤا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ وَلِيٌّ وَّلَا شَفِيْعٌ لَّعَلَّهُمْ
يَتَّقُوْنَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ ؕ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُوْنَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٢﴾

«(45) Böylece zulmeden kavmin kökü kurutuldu, sonucu kesildi. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur.»

«(46) Onlara de ki: Bana haber veriniz, (acaba) eğer Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alsa, kalblerinize mühür vursa, Allah'tan başka hangi mabud onu size geri getirir. Bak âyetlerde nasıl tasarruf ediyoruz. (Evirip çeviriyoruz). Sonra onlar hâlâ yüz çevirirler.»

«(47) Onlara de ki: Bana haber veriniz, eğer Allah'ın azabı size ansızın veya açıkça gelse acaba zalim kavimden başka kim helâk olur?»

«(48) Biz peygamberleri ancak müjde vericiler ve korkutucular olarak gönderiyoruz. Öyleyse kim iman edip ve ıslah (hal) ederse, işte onların üzerinde korku yoktur. Onlar üzülmezler.»

«(49) Ayetlerimizi yalanlayan kimseler var ya, işte onlara fâsıklıklarından ötürü azab dokunacaktır.»

«(50) De ki: Ben size katımda Allah'ın hazineleri vardır demem, gaybı da bilmem. Size ben meleğim de demem. Ben ancak bana vahyedilene tâbi olurum. De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu? Acaba niçin düşünmüyorsunuz?»

«(51) Rablerinin yanına haşrolunmalarından korkanları onunla, (Kur'an'la) korkut. Onlar için Rablerinden başka ne bir dostları, ne de bir şefaatçıları vardır. Umulur ki onlar sakınırlar.»

«(52)—(Ey habibim!) Sakın, sabah - akşam rablerini çağıran ve Rablerinin vechini, (rızasını) dileyenleri kovma. Onların hesabından senin üzerinde hiçbir şey, senin hesabından da onların üzerinde hiçbir şey yoktur ki bundan ötürü onları kovup da zalimlerden olasın..»

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRİ

(45) «Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi...»

Bu âyetin ifadesi: Onların soy ve sopları sonuçlandırıldı. Onların yeryüzünde soyları kalmadı. Helâk oldular. Temelleri kazıtıldı» demektir.

«Hamd Alemlerin Rabbine mahsustur» cümlesi, bazı tefsircilere göre, onları helâk etmekten dolayıdır. Yani zalimlerin ve azgınların köklerini böyle kesip yoketmekten ötürü âlemlerin Rabbına hamd mahsustur.

ZALİMLERİN SONU :

Bazı tefsirciler, bu, müminlerin Allah'a nasıl hamdedeceklerini talim eden bir cümledir. Bu âyeti celîle, zulmün terkedilmesinin farz olduğuna delildir. Çünkü zulmün neticesinde zulmeden kavmin sonu geliyor. Ahirette de daimi azaba gider. Aynı zamanda bu âyet zalimlerin sonunu getiren zatın herkesin hamdine müstahak olduğunun delilidir..

Et-Tasti rivayet etti: Nafi' bin Ezrak, İbni Abbas'tan sordu:

«Zulmeden kavmin sonucu kesildi» âyetinden bana haber verir misin?»

İbni Abbas:

«Onların ardı kesildi. Arkalarından gelen kökleri kurutuldu demektir» dedi.

İbn-ul-Erzak, İbni Abbas'tan sordu:

«(DABİR) kelimesinin bu mânâya geldiğini araplar bilirler mi?»

İbni Abbas:

«Evet, Zuheyr'in şiirinde DABİR'in çoğulu «DEVABİR bu mânâya gelmiştir» dedi.

Ayetten murad, onların azabtan ötürü temelleri kazıtıldı. Geride hiçbir kimseleri kalmadı. Hepsi gitti, demektir.

(46) «Onlara de ki: Bana haber veriniz. Acaba Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alsa, kalblerinize mühür vursa Allah'tan başka hangi mabud onu size geri getirir...»

Bu âyet şöyle izah edilmiştir Resûlü Ekrem'in onlardan bunu sorması, onları susturmak yönündendir. Yani eğer Allah sizi sağır ve kör yaparsa ve aklı sizden alır, idraki sizden selbederse, acaba Allah'tan başka hangi ilâh, hangi batıl mabud size bunların bir tanesini veya tamamını geri verebilir? Yani hiç kimse bu güce sahib değildir.

(46) «Bak âyetlerde nasıl tasarruf ediyoruz, (evirip çeviriyoruz)...»

Bu âyetteki, âyetler tabirinden maksat, Kelbi'nin rivayetine göre; Kur'an âyetleridir. Acaba Kur'an'ın bütün âyetleri mi, yoksa bu sûrenin başından buraya kadar olan âyetler mi? Veya daha önce zikredilen âyetler midir? Bütün bu görüşler vardır. Fakat en yakın görüş, sûrenin başından buraya kadar olan âyetlerdir, diyen görüştür. Çünkü o âyetlerde, Sâni'in varlığına delâlet eden, onun birliğine burhan ve hüccet olan mânâlar vardır. Terğib, terhib, (uyarma, ve hatırlatma) var. **«Bak, ibret al ve hayrete dal»** hitapları Resûlüllah'adır. Bazıları; hitaba elverişli olan herkes içindir diyor. Ve bak bu âyetlerdeki evirme ve çevirmelerimize ve tasarruf etmemize rağmen hâlâ onlarda etki yapmadı. Onlar, bu âyetle hâlâ ikna olmadılar. Hâlâ Allah'ın mühletini tasdik etmediler demektir. Bu âyetlerin evirilme ve çevirilmeleri her yönden onlara gelmek demektir. Bazan terğib etmek şeklinde âyetlere dalış yapmak demektir.

(46) «Sonra onlar hâlâ yüzçevirirler...»

Bu âyetteki «YASDİFUN» tâbiri, İbni Abbas, Hasan Basri, Mücahid, Katade ve Süddi'den gelen rivayetlere göre **«yüz çevirirler»** mânâsınadır. **«Yu'ridun»** mânâsınadır. Bazıları da; «yasdifun» meylederler, kayarlar mânâsınadır derler. Deliller ve hüccetlerden kayarlar, yan çizerler demektir, demiştir.

«Onlara de ki: Bana haber veriniz, eğer Allah'ın azabı size ansızın veya açıkça gelirse, acaba zalim kavimden başka kim helâk olur...»

Bu âyeti celîle, onları susturmak, onları **«azab ancak bizim başımızda kopacaktır»** diye itiraf etmeye zorlamaktır. Allah'ın azabından maksad, onlara mahsus ve acelece gelen azabtır. **«Bağteten»** fuc'eten ve ansızın demektir. Yani herhangi bir emaresi belirmeden, ansızın gelen azab demektir. «CAHRETEN» ise, açık, belirtili tarzda gelen demektir.

,Hasan Basri'den gelen tefsirde **«Bağteten, gece gelen demektir. Cehreten, gündüz gelen demektir»** deniliyor.

(48) «Biz peygamberi ancak müjde vericiler ve korkutucular olarak gönderiyoruz...»

Bu âyet şunu ifade eder: Peygmberler (S.A.V.) Allah'a itaat edenlere sevab müjdesini verirler, isyan edenleri azab ile korkuturlar.

Bazıları «itaat edenlere cennet müjdesini, isyan edenlere de, cehennem korkusunu verir» demişlerdir. Yani peygamberler ancak kavimlerini taata karşı sevab ile müjdelemek, isyana karşı azabla korkutmak için gönderilirler. Onlarla alay edilsin, onlardan takatlarının dışında bulunan şeyler istenilsin diye gönderilmezler. Nitekim Resulü Ekrem'den daha önce **«Neden Rabbinden onun üzerine bir âyet inmedi?»** şeklinde bir istekte bulunmuşlardır. İman edilmesi gerekene iman eden, ıslah edilmesi gerekeni ıslah eden (yani Allah'ın dediğine uygun bir şekilde yapan) kimseler için azabtan korkmak yoktur. Onlara vaadedilen sevab ellerinden kaçacaktır diye üzülmek te yoktur.

Hasan Basri, «Peygamberler iman edenlere dünyada geniş rızık, ahirette de sevab müjdesini verirler. Nitekim **«Eğer ehli kurâ (kasabalar halkı) iman etseydi ve ittikada bulunsaydılar, muhakkak onların üzerine göklerden ve yerden bereketler(in kapısını) açardık»** (el-Araf: 96) âyetinde de bu denilmiştir.

(49) «Ayetlerimizi yalanlayan kimseler var ya. İşte onlara fâsıklıklarından ötürü azab dokunacaktır...» Bu âyetin tefsiri:

ALLAH'IN AYETLERİNDEN KASDEDİLEN NEDİR?

Ayetlerden maksad, peygamberlerin tebşir (müjde) ve inzar (korkutma) zamanında tebliğ ettikleri âyetlerdir. Bazı tefsircilere göre;

âyetlerden maksad Hz. Muhammed ile onun mucizeleridir. Fakat Alusi birinci tefsiri tercih etmektedir.

El Kurtubi, âyetlerden maksad, Kur'an ile mucizelerdir, diyor. Onlara dokunan azabtan maksad, dünyada korkutuldukları azab veya ahirette vaadedilen azabtır. Veya azabın hakikatidir. Azabın muntazam cinsidir. Azab dokunur demekte işaret vardır ki, onlar azabla yok olup gider değildirler. Daimi bir şekilde azabda kıvranırlar.. O azab, fısklarından (Yani küfürlerinden veya tastik dairesinden çıktıklarından) dolayı tatbik ediliyor. Öyle ise, buradaki fâsıklar, bir takım ahkâmı tatbikten kaçan âsi ve günahkârlar değildir. Küfürlerinden dolayı Kur'an'a iman etmeyen, Hz. Muhammed'e inanmayan kâfirler kasdedilir ve azaba düçar olanlar da onlardır. Bu âyeti celîle, daha önce geçtiği gibi azabın sebebi fısk ve küfr olduğuna delildir. Mükâfatın sebebi de taattır. Durup dururken günahsız bir insana kâfirlere tatbik edilen azab tatbik edilmez.

(50) «De ki: Ben size katımda Allah'ın hazineleri vardır demem. Gaybı da bilmem...» Bu âyetin açıklaması:

Ey müjde veren ve korkutan Peygamber! De ki, Cenab-ı Hakkın kudretinin dahilinde olan şeyler benim katımdadır dememişim, böyle bir iddiada da bulunmamışım ki, sizin her isteğinizi aynı anda vermiş olayım. Zira kâfirler, **«Eğer Muhammed Allah'ın peygamberi ise niçin Allah'tan onun üzerine bir âyet (mucize) inmiyor?»** dediklerinde bu âyet nazil oldu. Yani Allah'ın kudret hazineleri benim katımda değildir ki, sizin istediğiniz mucizeyi aynı anda indirmiş olayım? Gaybı da bilmiyorum ki, size ondan haber vereyim?

Mekke müşrikleri, Cenab-ı Peygambere **«Eğer sen Allah'tan gönderilmiş bir peygambersen Allah'a söyle ki, bizim maişetimizi genişletsin, fakirliğimizi götürüp zenginlik versin.»** dediler. Bunun üzerine Resûlü Ekrem, bu, Allah'ın yed-i kudretindedir. Benim elimde değildir demekle emrolundu. Ben gaybı bilmiyorum ki, geçmişi veya geleceği size haber vereyim. Çünkü onlar Resûlü Ekrem'e aynı zamanda: **«Bize elverişli olan ve zararı dokunacak olan müstakbeldeki hadiseleri haber ver. Ta ki, biz maslahatlarımızı oluşturmaya ve zararları defetmeye çalışalım»** dediler. Bunun için Cenab-ı Hak, Peygamberine emir

verdi: **«Onlara söyle! Ben gaybı bilmiyorum ki, isteklerinizi haber vereyim.»** Onlar, Resûlü Ekrem için **«Ne olmuş bu Peygambere? Yemek yiyor, çarşılarda geziyor. Hanımlarla evleniyor?»** dediler. Bunun üzerine Allah (C.C.) Resûlüne: **«De ki ben melek değilim»** emrini verdi. Çünkü melekler yemeden gezebilirler. Melekler beşerin gücü yetmediğini, Allah'ın izniyle yaparlar. Beşerin görmediğini görürler. Resulü Ekrem'e: **«Ben böyle bir iddiada bulunmamışım ki, siz bana bunu nisbet ediyorsunuz»** dedi. Allah'a tevazu etmek, kulluğu ikrar ve itiraf etmek için Cenab-ı Peygamber bunları nefsinden nefyetti. Ve müşrikler kendisinden büyük mucizeler istemesin diye bunlar bende yoktur dedim.

RESÛL-Ü EKREM DE VAHYE TÂBİ OLMAYA MECBUR MU?

(50) «Ancak bana vahyedilene tâbi olurum.» Bu âyetin izahı:

Yani sadece Allah'tan bana indirilene tâbi olur, ondan size haber veririm. Bu âyeti celîle, Cenab-ı Peygamberin de diğer insanlar gibi vahye tâbi olmak mecburiyetinde olduğunu sergiler. Ayetin genel mânâsı şudur: Resûlü Ekrem (S.A.V.) onlara bildirdi ki, Allah'ın hazineleri Resûlü Ekrem'in mülkünde değildir ki, o hazinelerden onlara rızk verip onlardan zararları defetsin. Gaybı da bilmiyor ki, onlara olmuşu ve olacağı haber versin. Melek de değildir ki, beşerin muttali olmadığına o muttali olsun. Ancak Allah'tan kendisine gönderilen vahye tâbi olur. Gaybin meselelerinden haber verirse, o mutlaka ona Allah'tan vahy ile gelmiştir. Ayetin zahiri, Resûlü Ekrem'in **«Hiçbir hükmü elde etmek için, ilmî iktidarını sarfetmeye yeltenmediğini, ancak bütün emir ve yasakları Allah'tan gelen vahy ile aldığını»** hükmünü belirtmektedir.

Bu âyeti celîlede meleklerin peygamberlerden üstün olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. El Cübai böyle bir iddiada bulunmuşsa da, iddiası çürüktür. Çünkü âyet, kâfirlerin sözünü reddetmek sadedinde nazil olmuştur. Çünkü onlar **«Peygamber niçin yemek yiyor, niçin çarşılarda geziyor, niçin evleniyor, niçin göklere gitmiyor»** diyorlardı. Ce-

nab-ı Hak da, Peygamberine **«Ben Melek değilim ki bunları yapayım»** demesini emir buyuruyordu. Evet, melekler bu hususta beşerden ayrıdırlar. Belki bu hususta melekler imtiyaza sahibtirler. Onların bu yöndeki imtiyazını herkes kabul eder. Ama bu mutlak mânâda «Melekler peygamberlerden üstündür» kaidesini gerektirmez. Aksi takdirde hayvanların birçoklarının insanlardan üstün olması lâzımgelir. Çünkü o uçar, insan uçmaz. O denizi geçer, insan geçmez. Bunu, ancak yüreği taşlaşmış insanlar iddia ederler.

(50) «Ben sadece bana vahy olunana tâbi' olurum..» âyetinin hulasası şudur:

«Ben ancak bana vahyolanın tatbikini yapıyorum. Vahiyde veya vahyolanda hiçbir müdahelem yoktur. Böyle bir iddiam yoktur ki siz böyle şeyleri benden istiyorsunuz. Ben Mevlasının emrini yerine getiren bir kulum. Mevlasından gelen vahye tabi olan bir abdım. Ne hazineleri biliyorum, ne de meleğim diye iddiam var. O halde benden bunları istemeniz yersiz oluyor.»

PEYGAMBER İÇTİHAD EDER Mİ?

Bazı âlimler bu âyet, .«Edillei şeriyeden olan kıyası nefyeder» demiştir. Ve bazıları «Bu âyet Resûlullah'ın içtihad etmesinin caiz olmadığını sergiler» demişler. Fakat bu âyetten ne kıyası nefyedenlerin delili, ne de Resûlüllah'ın içtihad etmesinin caiz olmadığını ileri sürenlerin delili vardır. Zira vahyin olduğu konuda vahye ittiba etmek zaruri, vacib ve farzdır. Vahyin sarahaten olmadığı konularda elbette hakkında vahy olan konuya kıyas etmek suretiyle veya vahyin içinde kapalı olan şeyleri çözmek suretiyle kıyas ve içtihad yapılabilir. Düşün.

(50) «Hiç kör ile gören bir olur mu? Acaba niçin düşünmüyorsunuz?»

Bu âyetin izahı:

Körden maksat, sapıktır. Görenden maksad, hidayette olan insandır. Bu istifham istifham-ı inkâridir. Yani kör ile gören bir olmazlar. Hiçbir zaman eşit değildirler. Hakikatları bilmeyen ile hakikatları bi-

len hiç bir olur mu? Bu âyet insanları sapıklık ve dalâletten kaçırtır. Hidayete teşvik ve terğib eder. Bu durumun tekrar edilmesi, onları susturmayı yerleştirmek ve tekid etmek içindir.

El-Beyzavi, **«kör ile gören hiç eşit olur mu»** âyeti sapık ile hidayette olan, veya cahil ile âlim olan veya Allah'lığı ve melekliği iddia etmek gibi muhal olanı, peygamberliği iddia etmek gibi mustakim olana misaldir, diyor.

Medarik, Beyzavi'nin görüşünün aynısını alıyor. Ve bu, sapıklık ile hidayette olana veya vahye tâbi olanla vahye tabi olmayana, veya peygamberlik gibi mustakimi iddia edenle uluhiyet gibi muhali iddia edene misaldir» diyor.

(50) «Acaba niçin düşünmüyorsunuz?» cümlesi üzerinde Alusi «Bu cümle, mukadder bir cümlenin üzerine atıftır. Yani siz bu hak konuşmayı niçin dinlemiyor ve bu konuşma hakkında niçin düşünmüyorsunuz? Veya siz bunu dinliyor da düşünmüyor musunuz şeklindedir, diyor.

Hazin, «Bu ikisinin (kör ile gören) eşit olmadığında niçin düşünmüyorsunuz?» şeklinde tefsir ediyor.

El-Kurtubi; Hazin'in tefsirine katılmaktadır.

Medarik, «Niçin düşünmüyorsunuz? Düşünmemeden ötürü sapıklar, körlerin benzerleri olursunuz. Veya niçin düşünmüyorsunuz ki iddianızın bir beşere uygun olmadığını öğrenmiş olasınız. Veya öğrenmiş olasınız ki, vahye tabi' olmak elbette lâzımdır» şeklinde tefsir ediyor.

(51) «Rablerinin yanında haşrolunmalarından korkanları onunla korkut...» Bu âyetin açıklaması:

Korkutmaktan maksat, vaaz et. ONUN'la zamiri ya vahyolunana veya Kur'an'a racidir. Nitekim İbni Abbas ve Zeccac'dan bu durum rivayet edilmiştir. Dahhak'tan gelen rivayete göre, ONUN'la zamiri Allah'a racidir.

«Rablerinin katında haşrolmaktan korkanlara gelince; onlar İbni Abbas'a göre müminlerdir.

Bazı tefsirciler, «Onlar ister müslüman olsun, ister ehli kitab olsun haşri ikrar edenlerdir» derler. Niçin burada Cenab-ı Hak **«Haşrden**

korkanları» tahsis etti? Oysa Hz. Muhammed bütün mahlûkata peygamber olarak gönderilmiştir. Çünkü haşri ikrar edenler hakkında delil daha kuvvetlidir. Çünkü onlar haşrın oluşunu kabul ve ikrar ederler.

Bazıları «Bunlardan maksad, kâfirlerdir, diyor. Çünkü onlar haşre inanmazlar. Bunun için Cenab-ı Hak **«Rablerinin katında haşrolmaktan korkarlar»** demiştir.

Bazı kimseler de; «Korkutmaktan maksat, bütün mahlûkatı korkutmaktır. Öyle ise haşri itiraf eden her mümin de, inkâr eden kâfirler de buraya dahil olur. Çünkü hiç kimse yoktur ki, haşrın varlığından korkmasın. İsterse haşrın vukuuna inansın, isterse inanmasın. Biz de, **«Resûlü Ekrem'in daveti ve korkutması bütün mükellef olan mahlûkatadır. Onun için böyle tefsir etmek daha uygundur»** diyoruz.

ALLAH'IN KATINDA HAŞROLMAKTAN MAKSAD NEDİR?

Allah'ın huzurunda haşrolmaktan maksat, Cenab-ı Hakkın haşre mekân olarak tayin ettiği yerde toplamak demektir. MÜCESSİME'ler (1) iddia ettiği gibi bu âyeti celîle Allah bir mekandadır (Haşa). Mahlûkatta orada toplanacaktır demek değildir. O halde onların delili olamaz.

ŞEFAAT ANCAK ALLAH'IN İZNİYLE OLUR

(51) «Onlar için Rablerinden başka ne bir dostları, ne de bir şefaatçıları vardır. Umulur ki onlar sakınırlar...» Bu âyetin tefsiri:

Eğer Rablerinin katında haşrolunmaktan korkanları, kâfirlerle tefsir edersek âyette herhangi bir müşkülat yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir âyette **«Zalimler için herhangi bir hamim (yakin) veya şefaatı kabul edilecek herhangi bir şefaatçı yoktur»** (Gafir: 18) di-

(1) Mucessime taifesi «Allah, cisimlere benzemiyen bir cisimdir» derler. Nitekim Ehli Sünnet «Allah, eşyaya benzemez bir şeydir dediği gibi.. Mezhebleri batıldır. Bk. EL-Firekul-Mufterike Sahife: 76.

yor. Eğer onu müminlerle tefsir edersek âyette işkal vardır. Çünkü nakli sahihle sabit olmuştur ki, Peygamberimiz ümmetinin günahkârlarına şefaat edeceği gibi, melekler ve sair peygamberler de şefaat edeceklerdir. Müminlerin bazıları diğerlerine şefaat edecektir. O halde bu işkalin cevabı olarak deriz ki: Şefaat ancak Allah'ın izniyle olur. Yani Allah izin verirse, şefaat edeceklerdir. Çünkü Cenab-ı Hak **«Allah'ın katında Allah'ın izni olmadan kim şefaat edebilir?»** (el-Bakara: 255) buyuruyor. Madem ki şefaat Allah'ın izniyle olur, o halde, **«Onların Allah'tan başka bir dostları ve şefaatçıları yoktur»** âyetinin mânâsı doğru olur. Yani Allah şefaat edenlere **«şefaat ediniz»** diye izin vermeden, onlar şefaat etmezler. **«Şefaat ediniz»** iznini verirse, o vakit haklarında şefaat edilen müminlerin velisi, dostu ve şefaatçısı olur.

(51) «Umulur ki onlar sakınırlar» cümlesi korkutmanın nedenidir. Ta ki onlar günâhlardan sakınsınlar. Ta ki korkutmak onlara ibadetlere yönelmekte yardımcı olsun demektir.

Alusi, **«Ta ki dünyada korkup küfür ve masiyetlerden sakınsınlar»** şeklinde tefsir ederek: **«Bu tefsir İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir. Bu tefsire binaen, «Umulur ki onlar sakınırlar» cümlesi, korkutma emrinin nedeni olur»** diyor. Caizdir ki bu cümle emrin zamirine hal olsun. Bu takdirde mânâsı: «Onların takvalarını umarak onları korkut. Yani onlar, sakınırlar ümidini besleyerek onları korkut» demek oluyor.

ALLAH'I ZİKREDENE HİÇ KİMSE MANİ OLAMAZ

(52) «(Ey Habibim!) Sakın ha, sabah-akşam Rablerini çağıran ve Rablerinin vechini, (rızasını) dileyenleri kovma...» Bu âyetin izahı:

Cenab-ı Hak, önce peygamberine zikredilen ve bahsi geçen insanların korkutulmasını emretti. Ta ki, onlar sakınanların sınıfında olsunlar. İkinci kez, onları kovacak şekilde olmasın diye tavsiye etti. Ve böylece vaz-u-nasihatta kovucu olmamanın elverişli ve uygun olduğunu da belirtmiş oldu. Bazı rivayetlerden anlaşılıyor ki, iki âyet beraber indiler. Fakat bazı rivayetlerden de bu, anlaşılmıyor.

İmam Ahmed, Tabarani ve başka muhaddisler İbni Mesud'dan rivayet ettiler: Kureyşilerden bir cemaat Resûlü Ekrem'in yanından geç-

ti. Peygamberin yanında Süheybi-Rumi, Ammar, Bilali-Habeşî, Habbab ve diğer zayıf müslümanlar bulunuyordu. Kureyşliler:

«Ey Muhammed! Bunları, sen kavmine üstün seçmiş oldun. Yani bunlara razı oldun, kavmini bıraktın. Acaba bizim aramızda sadece bunlar mı Allah'tan gelmişlerdir? Biz bunlara mı tâbi' olacağız? Onları huzurundan kov. Umulur ki sen onları kovarsan sana tâbi' oluruz» dedikleri zaman: **«Onunla, Rablerinin katında haşrolunmaktan korkanları korkut»** âyeti **«Allah zalimleri daha iyi bilir»** âyetine kadar indi.

İbni Cerir, Ebu Şeyh ve «Delail»inde Beyhaki Habbab Hazretlerinden rivayet ettiler:

Akra' bin Habis et Temimi, Uyeyne bin Hasn el Fezari geldiler. Resûlüllah'ın Bilal, Süheyb, Ammar ve Habbab'la beraber olduğu ve mümin fakirlerin arasında oturduğunu gördüler. Onları Resûlüllah'ın etrafında görünce, onları tahkir ettiler ve Resûlüllah'ı tenhaya çekip:

«Ey Muhammed! İsteriz ki bize özel bir meclis kurasın. Araplar bizim bu özelliğimizi bilsinler. Bundan ötürü onlardan üstün olduğumuzu takdir etsinler. Çünkü arap heyetleri sana geliyorlar. Bizi bu kölelerle beraber senin yanında oturduğumuzu görmelerinden hoşlanmıyoruz, utanıyoruz. Biz sana geldiğimizde onları huzurundan kov. Biz gittikten sonra onlarla beraber istersen otur.» teklifinde bulundular.

Resûlü Ekrem bunu kabullendi. Onlar da:

«O halde, bu hususta bize bir kitab (sened) yaz.» dediler. Resûlü Ekrem kâğıt istedi. Hz. Ali'yi de çağırdı ki, yazsın. Biz de bir kenarda oturuyorduk. O anda Cebrail (A.S.):

«Sakın ha! Sabah-akşam Rablerini çağıran ve Rablarının vechini, (rızasını) dileyenleri kovma» âyetini getirdi. Sonra Resûlü Ekrem bizi çağırdı. Resûlüllah'a geldik ve Resûlü Ekrem buyurdu:

«Selâm sizin üzerinizde olsun! Rabbiniz nefsinin üzerine rahmeti yazmıştır.»

Biz peygamberle beraber oturuyorduk. Kalkmak istediği zaman kalkıyor ve bizi yerimizde bırakıyordu. Cenab-ı Hak bu sefer:

«**Nefsini Rablerini çağıranlarla beraber hapsedip durdur**» (Kehf: 28) âyetini indirdi. Bu âyetten sonra Cenab-ı Peygamber bizimle oturur, kalkacağı saat gelince biz kalkar, peygamberi bırakırdık. Böylece peygamber kalkar giderdi.

İbni Münzir ve başkası İkrime'den rivayet etti. Rebia'nın oğulları Utbe ile Şeybe, Abdu Âmr bin Nevfel'in oğlu Kuraze, Amr bin Nevfel'in oğlu El Hars, Adiy'in oğlu Mut'am ve Abdumenaf'ın kâfir olan eşraflarıyla beraber Ebu Talib'e varıp:

«**Ne olur, yeğenin bu halif (andlaşmalılar) ve köleleri bizden uzaklaştırsın. Yani biz oturduğumuz zaman onları kaldırsın. Eğer bunu yaparsa içimizde onun mertebesi daha büyük olur. Bizler ona daha itaatkâr oluruz. Ona tâbi olmaklığımız, onu tasdik etmekliğimizin ihtimali daha yaklaşırız.**» dediler.

Ebu Talib, bunu Resulü Ekrem'e söyledi. Hattabın oğlu Ömer:

«**Ey Allah'ın Resûlü! Gel de bunu yap! Bakalım bunlar bu sözleriyle neyi kastederler, görelim. Ve durumları nereye varacaktır, bilelim**» dedi:

Bunun üzerine Cenab-ı Hak, «**Onunla Rablerinin katında haşrolmaktan korkanları korkut**» âyetini «**Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?**» âyetine kadar indirdi. O fakirler Bilal, Yaser'in oğlu Ammar, Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim, Esidin azadlısı Sebih, İbni Mesud'un halifeleri, Amr'ın oğlu Miktat, Abdullah el Hanzeli'nin oğlu Vakıd, Abdu Amr'ın oğlu Amr, Ebi Mursed'in oğlu Mursed ve benzerleriydi.

Kureyşin kâfir önderleriyle köleler ve halifler hakkında şu âyet indi:

«**Böylece onların bazısını diğerleriyle fitnelendirdik.**» (En'am: 53).

Bu âyet nazil olduğu zaman, Hz. Ömer Resûlüllah'a gelip özür diledi. Cenab-ı Hak bunun üzerine şu âyeti nazil etti:

«**Bizim âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde...**» (En'am: 51).

Ayette geçen «GADAT» kelimesinin lügat mânâsı «sabahın erken

saatları» veya «sabah namazı ile güneşin doğuşu arasındaki zaman» demektir. «AŞİY»in mânâsı ise, günün en son saatidir. Fakat «ğadat» ile «aşiy»den maksat devamdır. Yani bütün gün, bütün gece. Duadan maksat, gerçek duadır, veya namaz, veya zikir veya Kur'an okumaktır. Yani daima Allah'ı çağıran, daima namaz kılan, zikreden, Kur'an okuyan kimseleri kovamaz. İbni Cerir ve İbni Ebi Hâtim, Mücahid'den rivayet ettiler:

— Ğadat ile aşiy, sabah ile ikindi namazından ibarettirler. Çünkü çoğu kez o zamanda zikredilir. Fakat bunda o zamanda yapılan hareket kastedilir. Nitekim **«sabahı kıldı»** denildiğinde sabah namazını kıldı, kasdedildiği gibi.. Bazan da hareket ve fiil zikredilir, fakat zamanı kastedilir. Meselâ: **«Namaz yaklaştı»** yani namazın zamanı yaklaştı. Bazan da mekân kastedilir. Nitekim **«Sarhoş olduğunuz halde namaza yaklaşmayınız.»** (Nisa: 42). Yani namazın mekânı olan mescidlere ve camilere...

Bu âyeti celîle, Resûlü Ekrem'den kovma fiilinin vaki olduğuna delâlet etmez. Çünkü böyle olursa, peygamberliğin getirmiş olduğu «İsmet» sıfatını yıkmış olur. Eserlerin bize hikâye ettikleri şudur: Resûlü Ekrem, bu müttaki olan çağırıcılara özel bir vakit, Kureyşin eşrafına da başka bir vakit tayin etmeyi kastetti. Ta ki telif yapmış olsun ve onları imana çekmiş olsun. Bu müminler de, Resûlüllah'ın neyi kastettiğini biliyorlardı. Ve onlara bir hakaret ediliyor veya bir istihza yapılıyor kanaati de onlarda oluşmuyordu. Resûlüllah'tan kalbleri kırılmıyordu. Hepsi budur.

(52) «Allah'ın vechini irade ederler.» Cümlesi «YED'UNE» deki failin halidir. VECİH, yönelmesi en belirgin olan zat ile tefsir edilmiştir. Onlar Allah'ın zatını irade ettikleri halde, Allah'ı çağırırlar, demek oluyor. Zatın iradesi ise, ona halisen kulluk yapmak demektir. Çünkü Allah'ın zat-ı uluhiyyeti bizzat kastedilemez. Zira kasdı muhaldir. İrade ise, mümkünata taalluk eder. Allah ise, vaib-ul-vücuddur.

Bazıları «Vecihten maksat, cihet ve yol demektir. O halde âyetin mânâsı: Allah'ın emrettiği yolunu kastettikleri halde çağırırlar» demektir, dediler. Zeccac'ın kelâmından bu anlaşılıyor.

Bazıları, Allah'ın vechi, **«Muhabbet ve rızasının talebinden kinayedir»** demişler. Çünkü bir zatı seven, onun vechini, (yüzünü) görmek istiyor. Öyleyse yüzün görülmesi, sevginin gereklerindendir. Onun için burada **«yüz»** sevgiden kinaye olarak kullanıldı. Bunu imam Fahreddin Razi söylemiştir. Mümkündür ki vecih kelimesi, tazim için zikredilmiş olsun. Nitekim **«Reyin vechi, delilin vechi»** sözünde olduğu gibi. Bu takdirde de âyetin mânâsı **«Rablerini irade ettikleri halde çağıranları kovma»** oluyor.

Selefi salih ise, **«vecih»** kelimesini olduğu gibi bırakırlar. Allah'ı, şânına yakışmayan mânâlardan uzak tutarlar, ne tatil ne teşbih yaparlar. **«Allah, Vecih'ten neyi kastetmiş ise, o şekilde iman ettik»** derler.

(52) «Onların hesabından senin üzerinde hiçbir zey, senin hesabından da onların üzerine hiçbir şey yoktur ki, bundan ötürü onları kovman gereksin. Yoksa zalimlerden olursun...»

Bu âyetin izahı: Ne sen onların emriyle mükellefsin ne de onlar senin emrinle mükelleftirler. Veya ne sen onların rızkının hesabını vermektesin — ki onlardan usanmış olasın, onları kovmuş olasın — ne de senin rızkın onların üzerindedir. Hepsinin rezzakı Cenab-ı Haktır. Binaenaleyh onları huzurundan kovamazsın. Veya onların imanının hesabı senin üzerinde değildir. Umulur ki Allah katında onların imanı, **«onları kov»** diyenlerin imanından daha büyük olsun. **«Onları kov»** diyen ve **«umulur ki iman edeceklerdir, onların dediklerini yapayım»** diye tamah ettiğin kimseler, iman etseydiler. Bu fakir sahabilerin imanı onların imanından daha büyük olurdu. Onların batınlarına ve ihlaslarına itibar etmek de senin vazifen değildir. Çünkü onların siyretleri müttakilerin siyretleridir. Eğer onların iç alemlerinde Allah'ın hoşuna gitmeyen birşey var ve müşriklerin dedikleri gibi ise, onların hesabı Allah'a aittir. Allah onların hesabını görür. Onların hesabı ancak kendileri için kötülük getirir. Tıpkı senin hesabının sana ait olduğu gibi..

Bazıları «Bu zamir, müşriklere racidir. Bu takdirde âyetin mânâsı: **«Ne sen onların hesabından ötürü muahaze edilirsin, ne de onlar senin hesabından dolayı muaheze edilirler.»** O halde neden onların

iman etmeleri için bu kadar ihtimam gösteriyorsun? Neden onlar iman etsinler diye müminleri kovmaya kalkışıyorsun?» demek oluyor.

HİÇ KİMSE KİSVESİNDEN ÖTÜRÜ TAKDİR DE GÖRMEZ, TAHKİR DE

(52) **«Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun».** Ayetinin kuvvetinden ve hadisin nehyinden anlaşıldı ki herhangi bir kimse, dünyevî mertebesinden veya sırtındaki elbiselerinden ötürü ta'zim edilemez. Herhangi bir kimse de şöhretsizliğinden ve sırtındaki yırtık, pırtık elbiselerinden dolayı da tahkir edilemez. İnsanların kıymetleri, nefislerinde taşıdıkları inançlardan ileri geliyor ve ona göre kıymet veriliyor.

İÇİNDEKİLER

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ

DÖRDÜNCÜ CİLDİN FİHRİSTİ

Mevzu	Sahife
EL-MAİDE SÛRESİ	
Üçüncü âyetten beşinci âyete kadar olan bölüm meâlleri	6
Aynı bölümün tefsiri	7
Allah'dan başkasının adına olan boğazlanma	7
İslâm'ın bir kerâmeti	10
İslâm'da domuzun durumu	11
Allah'dan başkasının ismiyle kesilen haramdır	12
Besmelesiz kesilenin durumu	12
Dikili taşlar üzerinde kesilenin hükmü	14
İslâm'da istihare namazı	16
Alusî, oklarla kısmet arama hakkında ne dedi	22
Kâhinliğin çeşitleri	25
Seyyid Kutup âyetlerin tefsirinde ne dedi	29
Zarurette haramlardan bir şey yenir mi?	33
Mundarı yemek ne zaman helâl olur?	36
Mecbur kalan mundardan doyasıya yiyebilir mi?	37
Etteyyibat'ın tefsirinde gelen görüşler	39
Besmele ile bırakılan avcı hayvanın tuttuğu yenir	42
Bir parçası avcı hayvan tarafından yenen avın eti yenir mi?	44
Zevk için hayvanları avlamak haramdır	47
Hıristiyan ve Yahudilerin kestikleri bize helâl midir?	49
Altıncı âyetten Dokuzuncu âyete kadar olan bölümün meâlleri	60
Aynı bölümün tefsiri	60
Bir müslümana ne zaman abdest farz olur?	61
İmam Ebu-Hanife'ye göre abdestin farzları	62
Abdestte yüzün hududları	62
Başın mesih miktarı	63

Mevzu	Sahife
Ayaklar yıkanır mı veya mesih mi edilir?	64
Ayaklardaki mesihten gaye yıkanmaktır	65
Abdestin sıfatı	67
Ayağın yıkanması için Hz. Ali ne dedi?	71
Mestlerin üzerinde mesih etmek	72
Cünüblükten yıkanmak farzdır	77
Onuncu âyetten onüçüncü âyete kadar olan bölümün meâlleri	84
Aynı bölümün tefsiri	84
U'c bin Unuk'un haberleri	89
«Ben sizinle beraberim» âyetin mânâsı	94
Sofulara göre, nakibler	98
Ondördüncü âyetten onyedinci âyete kadar olan bölümün meâlleri	101
Aynı bölümün tefsiri	101
Allah Meryem oğlu Mesihdir diyenler kâfir oldular	104
Onsekizinci âyetten yirmi üçüncü âyete kadar olan bölümün mealleri	108
Aynı bölümün tefsiri	109
Fetret dönemi hakkında gelen görüş	110
İsrailoğullarından gelen peygamberler	111
Onları krallar kılmanın mânâsı nedir?	112
Cebbar kavim, hangi kavimdir	114
İbn-Kesire göre cebbarlar	117
Yirmi dördüncü âyetten otuz birinci âyete kadar olan bölümün mealleri	119
Aynı bölümün tefsiri	120
Hz. Musa'ya bu sözü söyleyen kâfir olur mu?	120
İsrailoğulları ne zaman çölden çıktılar?	122
Hz. Musa TİH'de İsrailoğullarıyla beraber miydi?	123
Habil ile Kabil'in kıssası	126
Müttekilerin kurbanı nedir?	128
Resûlüllah'ın Ebu-Zer'e nasihatı	130
Kıssadan hisse	134
İlk ateşe tapan kimdir?	136
Otuz ikinci âyetten otuz altıncı âyete kadar olan bölümün mealleri	138
Aynı bölümün tefsiri	138
İslâma ihanet edenin cezası	140
Ureyne hadisesi hakkında görüşler	142
Allah'a savaş açmanın mânâsı	142

Mevzu	Sahife
Yol kesenlerin hükümleri	143
İslâmda ilk hapseden	144
İslâmda tevessül meselesi	149
Tevessülde başkası Resûlüllah'a kıyas edilir mi?	156
Otuz yedinci âyetten kırk birinci âyete kadar olan bölümün mealleri	165
Aynı bölümün tefsiri	165
Cehennem azabı kâfir için ebedîdir	165
Kesilmeye sebeb olan malın miktarı	167
Hangi malın çalınması kesilmeyi gerektirir	168
El-kesmekle beraber mal da geri alınır mı?	170
Savaş alanında çalmak cezası tatbik edilir mi?	171
İslâmda hırsızın hangi eli kesilir?	172
Tevbe ile el kesme cezası kalkar mı?	174
Zulümden sonra tevbe eden	175
Resûlüllah'ın Yahudilerden hüküm sorması	178
Kırk ikinci âyetten kırkbeşinci âyete kadar olan bölümün mealleri	181
İslâmda rüşvet	182
Suht ne demektir?	186
Rabbanîler ve Ahbarlar	188
Allah, idarecilerden üç söz almıştır	194
Bütün müminlerin kanları eşittir	195
Kırk altıncı âyetten ellinci âyete kadar olan bölümün mealleri	205
Aynı bölümün tefsiri	206
İncil mevizedir	206
Kur'an diğer Kitabların şahididir	207
Yol ve şerîat mânâları	208
Elli birinci âyetten elli yedinci âyete kadar olan bölümün meâlleri	215
Aynı bölümün tefsiri	216
Yahudî ve Hıristiyanların dostluğu	216
Velâyetin mânâsı	221
Buradaki Fetihden maksad nedir?	226
İslâm'da irtidadın hükmü	226
Müseyleme'nin mektubu	227
Ebu-Bekri Sıddik'ın halifeliği zamanı irtidad edenler	229
Cebele'nin Şam'a kaçışı	230
Namazda iken zekât vermek	235

Mevzu	Sahife
Elli sekizinci âyetten altmış dördüncü âyete kadar olan bölümün mealleri	248
Ayni bölümün tefsiri	249
Ezanın meşruiyeti	249
Ezan ve Kamet'in hükmü	251
Ezanın keyfiyeti	252
Fecirden önce ezan	256
Müezzinden başkası Kamet getirebilir mi?	256
Müezzin nasıl ezan okumalıdır?	257
Ezana karşı alınan ücret	260
Altmış beşinci âyetten yetmişinci âyete kadar olan bölümün mealleri	275
Ayni bölümün tefsiri	275
Takvânın etkisi	276
Resûlullah, dinde hiç kimseye gizli birşey söylememiştir	278
Ehl-i Beyt'in katında Kur'an'dan başka ne vardı?	280
Vedâ Hutbesini kaç bin sahabî dinledi	281
Âyetlerden hangisi Resûlüllah'a daha ağır geldi?	282
Bütün sırlar Kur'an'dadır	286
Ben kimin Mevlâsı isem Ali de onun Mevlâsıdır	294
Himyerî'nin halifelik konusundaki bühtanı	297
Resûlüllah'ın halktan korunmasının anlamı	301
Tevrat ve İncil'i ikame etmekten maksad nedir?	302
Yeniden iman eden müminler kimlerdir?	303
SABİA taifesi kimlerdir?	304
İsrailoğullarından alınan misak nedir?	307
Yetmiş birinci âyetten yetmiş altıncı âyete kadar olan bölümün meâlleri	310
Aynı bölümün tefsiri	311
Fitne nedir?	311
Allah'a mahsus sıfatları bir beşere vermek küfür müdür?	314
Kadınlardan peygamber olur mu?	324
Yetmiş yedinci âyetten seksen ikinci âyete kadar olan bölümün mealleri	327
Aynı bölümün tefsiri	327
Dinde aşırı gitmek	327
Uyarmayı terk eden millet helâk mı olur?	330
Kureyş elçileri ne zaman Habeşistan'a gittiler	339
Hıristiyanların övülmesi neye karşılıktır?	343
Birinci hicret	344

Mevzu	Sahife
Seksen üçüncü âyetten seksen dokuzuncu âyete kadar olan bölümün mealleri	350
Aynı bölümün tefsiri	351
Mubah olanları haram etmenin hükmü	352
İslâmda aşırılık haram mıdır?	357
İslâmda yemini lâğiv	357
Helâldan ne derece istifade edilir?	358
Keffaret, yeminin cezasını kaldırır	358
Yeminler kaç kısımdır?	360
Keffaret ne kadardır?	362
Yemini-Gamus	365
Dikkat edilecek bir nokta	367
Kur'anl'a yemin etmek	369
Allah'ın zat ve sıfatıyla ancak yemin edilir	369
Yemin keffaretleri kime gerekir?	373
Mühim bir konu	373
Doksanıncı âyetten doksan beşinci âyete kadar olan bölümün mealleri	378
Aynı bölümün tefsiri	378
Satranç kumardan mı?	380
Mühim bir konu	382
İçki necasetin hangi türündendir?	384
İçki tedavide kullanılır mı?	385
İçki hangi maddeden yapılırdı?	391
Allah ve Resûlüne itaat etmek	396
İçkinin cezası	399
İhramlının avlanmasındaki ceza	408
Bazı hikmetler	409
Harem arazisi	410
Medine haremi	410
Doksan altıncı âyetten yüz üçüncü âyete kadar olan bölümün mealleri	417
Aynı bölümün tefsiri	418
Denizden kasdedilen	418
Denizin ölüsü	419
Balıkta kesilmek	419
Deniz hayvanları iki kısımdır	420
İhramlı avın etinden yiyebilir mi?	421
Kâbe'nin ayaklanma yeri olmasının mânâsı	426

Mevzu	Sahife
Habis ile Tayyip	427
Çok sormanın dindeki hükmü	429
Hangi maksadla soru caizdir?	434
Bahire, Saibe, Vesile ve Ham	436
İbrahim dinini ilk bozan kimdir?	438
Yüzdördüncü âyetten yüz sekizinci âyete kadar olan bölümün mealleri	442
Aynı bölümün tefsiri	443
Kâfirin şahidliği kabul mü?	452
Ölüm bir musibet midir?	454
Hakk için hapsetmek ve hakların kısımları	455
Yeminler nasıl verilir?	456
Dikkat edilecek bir nokta	461
Yüz dokuzuncu âyetten yüz onüçüncü âyete kadar olan bölümün mealleri	463
Aynı bölümün tefsiri	464
Yüz ondördüncü âyetten yüz yirminci âyete kadar olan bölümün mealleri	470
Aynı bölümün tefsiri	471
Mukaddes sofra	471
Sofranın inmediğini iddia edenlerin delilleri	479
Şayanı dikkat bir mevzu	488

EL - EN'AM

Birinci âyetten sekizinci âyete kadar olan bölümün mealleri	500
Aynı bölümün tefsiri	501
Bazı âyetler daha sonraki hadiseleri kapsar mıydı?	502
El-En'am sûresi def'aten mi inmiştir?	503
Bu sûrenin el-Maide sûresi ile münasebeti	505
Gök yerden şereflidir	510
Nur ile karanlık	512
Bir kaide	514
İlk yaratılan şey	515
Allah'ın katında belli olan ecelden ne kasdedilir?	517
Hz. Adem'in sıfatları, yaşı, vefatı	518
İlk cenaze namazı	519
Acaba cevherler bir kökten midir?	520

Mevzu	Sahife
Tabii ve ıhtıramı eceller	520
Ameller kaç kısımdır?	522
Bir karn kaç senedir?	523
Dokuzuncu âyetten onsekizinci âyete kadar olan bölümün mealleri	527
Aynı bölümün tefsiri	528
Melekleri aslı sûretlerinde görmek	528
Kadınlar peygamber olur mu?	528
Allah'ın rahmetinin genişliği	531
İlk yaratılan nesne	533
Yemek duası	537
Resûlüllah da mükellef midir?	538
Allah'ın Kâhirliğinin mânâsı	541
Ondokuzuncu âyetten yirmi yedinci âyete kadar olan kısmın mealleri	548
Aynı bölümün tefsiri	549
Kelâmcılara göre Allah'a şey denir mi?	551
Allah'ın ilmi her şeyi kapsar	553
Kur'an herkese gelmiştir	555
Ulu-orta Allah şöyle dedi'nin hükmü	555
Velilere, ismî mânâ ile değil harfî mânâ ile bakmak gerektir	558
Hakkı müdafaa etmek kâfirlere de sağlar mı?	562
Azab yönünden en hafifi Ebu-Talip'tir	564
Yirmi sekizinci âyetten otuzbeşinci âyete kadar olan bölümün mealleri	568
Aynı bölümün tefsiri	569
Kıyâmete niçin saat dendi?	571
Dünya hayatı nedir?	575
Düşmanlar, Resûlullah'ı nasıl bilirdi?	577
Sabredenlere vadedilen yardım	578
Kur'an değiştirilemez	579
Bütün peygamberlerin haberleri Hz. Muhammed'e bildirildi mi	580
Allah için cebr vardır	581
Otuz altıncı âyetten kırk üçüncü âyete kadar olan bölümün mealleri	585
Aynı bölümün tefsiri	586
Kur'an herşeyi kapsamaktadır	591
Hayvanlarda nefsi natıka var mı?	595
Camadatın tesbihi	597

Mevzu	Sahife
Küfür ve iman Allah'ın iradesiyle olur	600
Bazan aldatmak için geniş rızık verilir	605
Kırkbeşinci âyetten elli ikinci âyete kadar olan bölümün meâlleri	608
Aynı bölümün tefsiri	609
Zalimlerin sonu	609
Allah'ın âyetlerinden kasdedilen	611
Resûl-ü Ekrem de Vahye tâbî olmaya mecburdur	613
Peygamber içtihad eder mi?	614
Allah'ın katında haşrolmaktan maksad	616
Şefaat ancak Allah'ın izniyle olur	616
Allah'ı zikredene hiç kimse mani olmaz	617
Hiç kimse kısvesinden ne takdir ne de tahkir edilmez	622